

Пригоди бравого вояка Швейка

Ярослав Гашек

Ярослав Гашек

Пригоди бравого вояка Швейка

Переклад з чеської Степана Масляка

Частина перша

В ТИЛУ

ВСТУП

Велика доба потребує великих людей. На світі є невідомі скромні герої, не увінчані славою Наполеона. Марно ви шукали б їхні імена в історії. Та коли проаналізувати, — їхня слава, можливо, затьмарила б навіть славу Александра Македонського. У наші дні на вулицях Праги можна зустріти чоловіка в приношеному вбранні, який, власне, і сам не уявляє свого значення в історії нової, великої доби. Він скромно йде своєю дорогою, нікого не турбує, і до нього не чіпляються журналісти з проханням про інтерв'ю. Коли б ви запитали, як його звать, він би відповів дуже просто і скромно: "Я Швейк..."

І справді, цей тихий, скромний, убого вдягнений чоловік і є той старий бравий вояк Швейк, хоробрий герой, ім'я якого ще за часів Австро-Угорщини було на устах усіх громадян Чеського королівства і слава якого не примеркне і в Республіці.

Я дуже люблю цього бравого вояка Швейка і, змальовуючи його пригоди під час світової війни, переконаний, що всі ви сповнитесь симпатією до мого скромного, невідомого героя. Він не підпалював храму богині в Ефесі, як це зробив отой дурень Герострат, щоб потрапити до газет та шкільних хрестоматій.

А цього вже досить.

Ярослав Гашек

1. БРАВИЙ ВОЯК ШВЕЙК УСТРЯЄ В СВІТОВУ ВІЙНУ

— Ви знаєте, нашого Фердінанда вбили, — сказала служниця Швейку, якого в свій час військова лікарська комісія безапеляційно визнала ідіотом, завдяки чому він звільнився з армії і промишляв тепер продажем собак, паскудних, нечистокровних потвор із родовідними свідоцтвами, сфабрикованими його власною рукою. Крім цього фаху, Швейк мав ще й ревматизм і тепер саме натирав собі коліна оподельдоком.

— Якого це Фердінанда, пані Мюллерова? — спитав Швейк, не перестаючи розтирати коліна. — Я знаю двох Фердінандів. Один служить у аптекарському магазині Пруші й одного разу помилково випив там пляшку якоїсь гидоти проти випадання волосся; а потім знаю ще Фердінанда Кокошку. Той збирає по вулицях собаче лайно. Обох анітрохи не шкода.

— Та що ви, паночку, таж це пана ерцгерцога Фердінанда з Конопіште, отого гладкого, богомільного.

— Матір божа! — вигукнув Швейк. — От так гарна історія. А де ж це з паном ерцгерцогом таке трапилося?

— Уколошкали його, паночку, в Сараєві з револьвера. Він їздив туди зі своєю ерцгерцогинею автомобілем.

— Он як, пані Мюллерова, автомобілем! Ну-ну, такий пан може собі це дозволити.

Але йому, мабуть, і на думку не спало, що такі мандри автомобілем можуть зле скінчитися. Та ще й у Сараєві — це ж у Боснії, пані Мюллерова. Тут, мабуть, турки рук доклали. Та що там казати: не треба було відбирати в них тієї Боснії та Герцеговини. Ось воно як, пані Мюллерова. То кажете, пан ерцгерцог уже став перед божим судом. А довго мучився?

— Ясновельможний ерцгерцог зразу й сконали, паночку. Звісно, револьвер — не іграшка. Ось недавно в нас у Нуслях один пан бавився револьвером і перебив геть усю родину та ще й двірника, що прийшов подивитися, хто це там на четвертому поверсі зняв таку стрілянину.

— Буває револьвер, пані Мюллерова, що не вистрілить, хоч ти сказися. Таких систем дуже багато. Але на пана ерцгерцога купили, напевно, щось ліпше, і голову даю, пані Мюллерова, що той, хто це зробив, добре на таке причепурився. Бо, знаєте, стріляти у пана ерцгерцога — неабияка робота. Це вам не браконьєрові стріляти в лісничого. Тут уся справа в тому, як до нього добратися. В якомусь лахмітті до такого пана і не сунься. Тут треба йти в циліндрі, щоб вас поліцай загода не цапнув.

— Та воно тих напасників, кажуть, було там чимало, паночку.

— Про це й говорити нема чого, пані Мюллерова, — сказав Швейк, закінчуючи розтирати коліно, — якби ви хотіли вбити пана ерцгерцога або найяснішого нашого цісаря, то напевне б із кимсь порадилися. Більше людей — більше розуму. Цей порадить одне, той інше, і діло вийде, як співається в нашому гімні. Головне в тому, щоб не прогавити хвилини, коли такий пан повз вас проїде. Ось, наприклад, ви, мабуть, пам'ятаєте того пана Луккені, що проштрикнув терпугом нашу небіжчицю Єлизавету. Він же прогулювався з нею, от і вірте після цього комусь; відтоді жодна імператриця не ходить на прогулянку. І таке чекає ще не на одного. Ось побачите, пані Мюллерова, доберуться вони ще й до російського царя і цариці, а можливо, боронь боже, і до найяснішого нашого цісаря, коли вже почин зробили з тим його племінником. Старий має ворогів до біса. Куди більше, ніж отой Фердинанд. Оце якось один панок у шинку розповідав: прийде, каже, час, і ті цісарі скапуватимуть, як свічки, один по одному; їх, каже, й державна прокуратура не врятує. Потім виявилось, що той пан не мав чим заплатити, і шинкар мусив покликати поліцаю. А він як затопить шинкареві в пику раз, а поліцаєві аж двічі. І його відвезли в поліцейській корзині, щоб прочумався.

Го-го, пані Мюллерова, діються нині речі, скажу я вам. Це ще одна втрата для Австрії. Коли я був на військовій службі, один піхотинець застрелив капітана.

Зарядив гвинтівку і пішов у канцелярію. Там йому сказали: тобі, мовляв, нема чого тут робити. А він своє і своє: хочу, каже, говорити з паном капітаном.

Капітан вийшов до нього і тут же вліпив йому казармений арешт, а той підняв гвинтівку і пальнув капітанові просто в серце. Куля вилетіла крізь спину та ще й шкоди наробила в канцелярії: розбила пляшку чорнила, а воно облило службові папери.

— І що потім сталося з тим жовніриком? — спитала пані Мюллерова згодом, коли Швейк уже одягався.

— Повісився на підтяжках, — відповів Швейк, чистячи свого котелка. — А ті підтяжки навіть не його були. Він позичив їх у тюремного наглядача, мовляв, у нього штани спадають. Що ж він, дурний був чекати, поки його розстріляють? Не дивуйтеся, пані Мюллерова, в такому становищі кожному голова обертом піде.

Наглядача за це розжалували і припаяли йому шість місяців. Але він їх не відсидів. Утік до Швейцарії і зробився там проповідником у якійсь секті. Тепер чесних людей обмаль, пані Мюллерова. Гадаю, що і пан ерцгерцог Фердинанд у тому Сараєві не розчовпав, що воно за пташка той, хто в нього стріляв. Побачив цього панка і, певно, подумав: "Це, мабуть, порядна людина, якщо вітає мене". А панок тим часом його й бацнув. Всадив одну кулю чи кілька?

— Газети, паночку, пишуть, буцімто пан ерцгерцог був як решето. Той випустив у нього геть усі набойі.

— Це йде, пані Мюллерова, як по маслу, страшенно швидко. Я для такої справи купив би собі браунінг. На вигляд — іграшка, а тим часом за дві хвилини можна з нього перестріляти двадцять ерцгерцогів, байдуже — худих чи гладких. Хоча, між нами кажучи, пані Мюллерова, в товстопузого ерцгерцога вцілити, безперечно, легше, ніж у худого. Пам'ятаєте, як оті португальці підстрілили свого короля?

Він був такий самий черевань. Та що й казати, адже ж король ніколи худенький не буває. Ну, зараз я йду до шинку "Під чашею", а коли прийдуть за тим пінчером, — я вже взяв за нього завдаток, — то скажіть, що він у мене на селі у псарні, я йому недавно підрізав вуха, і, доки вони не загояться, песика не можна перевозити, бо вуха застудяться. Ключ залишіть у двірнички.

У шинку "Під чашею" сидів лише один відвідувач. Це був таємний агент державної поліції Бретшнейдер. Шинкар Палівець мив череп'яні підставки з-під кухлів, а Бретшнейдер марно намагався зав'язати з ним серйозну розмову.

Палівець був відомий грубіян, кожне друге слово в нього було "зад" або "лайно".

Водночас він був начитаний і радив кожному прочитати, що саме написав про цю другу річ Віктор Гюґо, переказуючи останню відповідь старої гвардії Наполеона англійцям у битві під Ватерлоо.

— Гарне літо маємо, — вів далі Бретшнейдер свою серйозну розмову.

— Все це лайна варте, — відповів Палівець, ставлячи підставки до скляної шафи.

— Та й устругнули ж вони штуку нам у Сараєві, — з проблизком надії озвався Бретшнейдер.

— В якому "Сараєві"? — перепитав Палівець. — У тій нусельській корчмі? Там же щодня бійка. Відома річ — Нуслі!

— В боснійському Сараєві, пане шинкарю. Застрелили там нашого пана ерцгерцога Фердинанда. Що ви на це?

— Я в такі справи не втручаюся. З такими справами хай вони мене поцілують у зад, — чемно відповів пан Палівець, закурюючи люльку. — Бо в наші часи встрявати в такі

справи — це однаковісінько що в зашморг лізти. Я дрібний торговець. Хто до мене приходить і замовляє собі пиво, тому я наливаю, а якесь там Сараєво, політика чи небіжчик ерцгерцог — це не для нас, на цьому нічого не заробиш, хіба що камеру в Панкраці.

Бретшнейдер замовк і розчаровано обвів очима порожній шинок.

— Тут колись висів портрет найяснішого нашого цісаря, — за хвилину знову заговорив він, — отам, де тепер дзеркало.

— Еге ж, правду кажете, висів, — ствердив пан Палівець, — та той портрет дуже мухи запаскудили, от я і виніс його на горище. Бо, знаєте, ще хтось, бува, дозволив би собі кинути якесь слово і могли б з цього вийти неприємності. А на біса мені це здалося?

— В тому Сараєві, напевно, паскудно воно вийшло, пане шинкарю?

На це підступне пряме запитання пан Палівець відповів надзвичайно обережно:

— В цю пору в Боснії і Герцеговині буває страшенна спека. Коли я там служив, ми нашому обер-лейтенантові мусили класти лід на голову.

— В якому ж полку ви служили, пане шинкарю?

— Я цих дрібниць не пам'ятаю, бо ніколи такими дурницями не цікавився, — відповів пан Палівець. — Багато знатимеш — швидко посивієш.

Таємний агент Бретшнейдер надовго замовк, і його похмуре обличчя пожвавішало лише з приходом Швейка, який увійшов у шинок і, замовивши чорне пиво, зауважив:

— У Відні сьогодні також траур.

Бретшнейдерові очі блиснули надією, і він похапцем промовив:

— В Конопіште вивісили десять чорних прапорів.

— А їх повинно там бути дванадцять, — зауважив Швейк, відпивши пива.

— А чому ви гадаєте, що дванадцять? — спитав Бретшнейдер.

— Для рівного рахунку, щоб була дюжина: краще рахувати, та й купувати на дюжину вигідніше, — відповів Швейк.

Запала тиша, аж її порушив сам Швейк, зітхнувши:

— Виходить, він уже перед божим судом, дай йому господи царство небесне. Навіть не дочекався, поки стане цісарем. Коли я служив у війську, один генерал упав з коня і розбився. Хотіли йому допомогти сісти знову в сідло, підсадити його, аж глядь, — а він мертвісінький. І теж мав піти вгору: мітив у фельдмаршали. Це трапилося під час військового огляду: вони, ці огляди, до добра ніколи не доводять. В Сараєві, мабуть, теж був якийсь парад. Пам'ятаю, одного разу на такому параді мені бракувало на мундирі двадцять гудзиків, то за це мене на чотирнадцять діб замкнули до буцеґарні, і два дні я пролежав, як той Лазар, зв'язаний "козлом". Але що ж удієш? В армії мусить бути дисципліна. Інакше ніхто б нікого не слухався. Наш обер-лейтенант Маковець завжди казав нам: "Дисципліна, бовдури, повинна бути, бо інакше ви б лазили, як мавпи, по деревах, а військова служба з вас, йолопи, людей зробить". Хіба ж це не правда? Уявіть собі парк, скажімо, на Карлаку, а на кожному дереві сидить солдат без дисципліни. Це мене завжди найбільше лякало.

— У Сараєві це робота сербів, — спрямовував розмову Бретшнейдер.

— Помиляєтесь, — відповів Швейк, — то зробили турки через Боснію і Герцеговину.

— І Швейк виклав свої погляди на зовнішню політику Австрії на Балканах: турки в 1912 році програли війну з Сербією, Болгарією і Грецією. Вони хотіли, щоб Австрія їм допомогла, а цього не сталося, ось вони й застрелили Фердинанда.

— Ти любиш турків? — звернувся Швейк до шинкаря Палівця. — Любиш тих собак нехрещених, адже ж ні?

— Мені аби клієнт, — сказав Палівець, — хай він буде й турок. Яке діло нам, торговцям, до політики? Заплатив за пиво — сиди в шинку і базікай собі досхочу.

Це мій принцип. Хто б там не вбив нашого Фердинанда — серб чи турок, католик чи магометанин, анархіст чи младочех, — мені однаковісінько.

— Добре, пане шинкарю, — мовив Бретшнейдер, який знову втратив надію, що хтось із цих двох зловиться, — але ви згодні, що це велика втрата для Австрії?

Замість шинкаря відповів Швейк:

— Авжеж, утрата, тут нічого не скажеш. Жахлива втрата, бо хіба ж Фердинанда можна замінити якимсь там йолопом? Шкода тільки, що він не був ще товстіший.

— Що ви хочете цим сказати? — ожив Бретшнейдер.

— Що хочу сказати? — охоче відповів Швейк. — А ось що: коли б він був гладший, то напевно б його грець побив ще тоді, коли він ганяв у Конопішті бабів, які в його лісах збирали хмиз та гриби, і тепер не вмер би такою ганебною смертю. Адже подумати тільки: небіж найяснішого пана цісаря, а вони його застрелили. Таж це ганьба, всі газети про це пишуть. У нас у Будейовицях на ярмарку проштрикнули у сварці одного торговця худобою, на прізвище Бржетіслав Людвік. У нього був син Богуслав, і от куди той, бувало, прийде, продавати свиней, ніхто в нього нічого не купує, а кожен каже: "Це син того, проштрикнутого, він теж, мабуть, добра каналія". Кінець кінцем йому нічого не залишалося, як стрибнути в Крумлові з мосту у Влтаву, потім довелося його звідти витягати, довелося оживляти, довелося з нього воду викачувати, і все ж таки він сконав на руках у лікаря, коли той йому щось впорснув.

— Ну й дивні ж у вас порівняння, — значуще промовив Бретшнейдер, — говорите спочатку про Фердинанда, а потім одразу про торговця худобою.

— Які там порівняння? — запротестував Швейк. — Боронь боже, щоб я хотів когось із кимсь порівнювати. Пан шинкар мене знає. Правда ж, я ніколи нікого ні з ким не порівнював? Я тільки не хотів би опинитися в шкурі вдови ерцгерцога. Що ж вона тепер робитиме? Діти — сироти, маєток у Конопішті без господаря. А виходити ще раз за якогось іншого ерцгерцога? Яку з цього матиме користь? Поїде з ним знову до Сараєва і вдруге залишиться вдовою. От кілька років тому був у Зліві біля Глибокої один лісник з таким паскудним прізвищем Пиндюр. Застрелили його браконьєри, і лишилася після нього вдова з двома дітьми. За рік вона знову

вийшла заміж за лісника, Пепіка Шавловиця з Мидловарів. Та що ж, і того порішили. Тоді вийшла заміж утретє, і знову ж таки за лісника, та й каже; "Бог любить трійцю. Якщо й тепер не пощастить, то вже сама не знаю, що вдію". Ясно, що й цього

застрелили, а вона вже мала з тими лісниками шестеро дітей. Пішла вона до канцелярії князя в Глибоку скаржитись, якого вона з отими лісниками клопоту зазнала. Тоді їй порадили Яреша, сторожа з Ражицької загати. І що б ви думали? Втопили його, як обловлювали ставок. А вона вже й від нього народила двоє дітей. Потім узяла собі коновала з Воднян, так той її раз уночі шарахнув сокирою і сам добровільно на себе заявив. Коли його потім в окружному суді у Пісеку вішали, він відкусив священикові носа і сказав: взагалі, мовляв, ні в чому не кається, і до того ж говорив щось дуже погане про нашого найяснішого цісаря.

— А ви не знаєте, що він про нього говорив? — голосом, сповненим надії, запитав Бретшнейдер.

— Цього вам сказати не можу, бо цього ніхто не відважився повторити. Але, кажуть, щось нечувано страшно, бо один присутній при тому судовий радник аж із глузду з'їхав, його ще й досі тримають в божевільні, щоб, бува, чого не розп'ятав. То була не звичайна собі образа найяснішого монарха, що їх сп'яну сиплють.

— А які ж то образи на нашого найяснішого монарха сп'яну сиплють? — запитав Бретшнейдер.

— Будь ласка, панове, перемініть пісеньку, — обізвався шинкар Палівець. — Я, знаєте, цього не люблю. Щось бовкнеш, а тоді шкодуватимеш.

— Які образи на нашого монарха сп'яну сиплють? — повторив Швейк. — Всілякі.

Впийтеся, замовте, щоб вам заграли австрійський гімн, і побачите, що почнете говорити. Навигадуєте стільки на нашого найяснішого цісаря, що, якби лише

половина з того була правда, вистачило б йому ганьби на все життя. Але наш старий добряга насправді цього не заслужив. Самі подумайте. Втратив сина Рудольфа ще молодим, у розквіті сил. Жінку Єлизавету проштрикнули терпугом.

Потім десь пропав його брат Ян Орт, а брата — мексиканського цісаря — розстріляли в якійсь фортеці під муром. Тепер знову на старості застрелили родича. Та тут треба мати залізні нерви. А потім про це згадає якийсь п'яниця і починає його лаяти. Коли нині щось вибухне, піду добровольцем і служитиму найяснішому цісарю нашому, хоч би мене на капусту посікли! — Швейк хильнув як слід пива і повів далі: — Ви гадаєте, що наш найясніший усе це подарує? То погано його, мабуть, знаєте. Війна з турками неодмінно мусить бути. Ви вбили мені родича, так ось вам по пиці. Війна неминуча. Сербія і Росія нам у цій війні допоможуть. Завариться така катавасія, що аж пір'я летітиме.

Швейк у цю віщу хвилину натхнення був прекрасний, його простодушне, усміхнене обличчя сяло, як місяць уповні. Йому все було просте і ясне.

— Можливо, — малював він далі майбутнє Австрії, — на нас, на випадок війни с Туреччиною, нападуть німці, бо ж німці й турки одна рука. Це такі бестії, що немає їм у світі рівних. Але ми можемо об'єднатися з Францією. Вона ще з сімдесят першого року має зуб на Німеччину. Ось тобі вже й почнеться танець.

Війна буде, більше не скажу вам ані слова!

Бретшнейдер встав і урочисто промовив:

— Більш і не треба говорити, ходіть зі мною в коридор, я скажу вам дещо.

Швейк вийшов за агентом у коридор, де на нього чекала маленька несподіванка.

Товариш по склянці показав йому орлика і заявив, що він Швейка заарештовує і негайно відведе до поліції. Швейк намагався довести, що добродій, очевидно, помиляється, бо він, Швейк, зовсім не винний, він же не сказав жодного слова, яке могло б кого-небудь образити.

Однак Бретшнейдер відповів, що Швейк насправді вчинив кілька злочинів, серед яких найголовніший — державна зрада.

Потім вони повернулися до шинку, і Швейк звернувся до пана Палівця:

— Я випив п'ять кухлів пива і з'їв один рогалик із сосискою. Тепер дай мені ще чарочку сливовиці, і я піду, бо мене заарештовано.

Бретшнейдер показав панові Палівцю орлика, хвилину дивився на нього, а потім запитав:

— Ви одружені?

— Так.

— А ваша дружина може вести торгівлю за вашої відсутності?

— Може.

— Ну, то все гаразд, пане шинкарю, — весело промовив Бретшнейдер, — покличете сюди вашу дружину і передайте їй справи, бо ввечері ми приїдемо по вас.

— Не журися, — потішив шинкаря Швейк, — мене заарештували тільки за державну зраду.

— А мене за що? — заскиглив пан Палівець. — Я ж був такий обережний.

Бретшнейдер усміхнувся і з переможним виглядом пояснив:

— За те, що ви сказали, нібито мухи запаскудили нашого найяснішого цісаря. Ми вам виб'ємо тих мух з голови.

Швейк вийшов з шинку "Під чашею" в супроводі агента. Він стежив за виразом обличчя Бретшнейдера і, коли вони були вже на вулиці, спитав із своєю добродушною посмішкою:

— Може, мені зійти з тротуару?

— Навіщо?

— Гадаю, що коли я заарештований, то не маю права ходити тротуаром.

Входячи в ворота управління поліції, Швейк промовив:

— І незчулись, як уже тут. Ви часто буваєте "Під чашею"?

Саме тоді, як Швейка вели в канцелярію поліції, в шинку "Під чашею" пан Палівець передавав справи заплаканій дружині, по-своєму заспокоюючи її.

— Не плач, не реви! Що вони мені можуть зробити за обпаскуджений портрет цісаря?

Отак любо й мило вступив бравий вояк Швейк у світову війну. Істориків, без сумніву, цікавитиме той факт, що він передбачав далеке майбутнє. Правда, ситуація пізніше склалася інакше, ніж Швейк викладав її "Під чашею", але він не мав дипломатичної освіти, і це слід узяти до уваги.

2. БРАВИЙ ВОЯК ШВЕЙК В УПРАВЛІННІ ПОЛІЦІЇ

Сараєвський замах наповнив управління поліції численними жертвами. Тягали одного за одним, а старий інспектор у приймальній канцелярії добродушно говорив:

— Вам цей Фердінанд боком вилізе!

Коли Швейка замкнули в одній з багатьох камер другого поверху, там уже сиділо ціле товариство — шість чоловік. П'ятеро примостилися навколо столу, а в кутку на нарах, немов тримаючись осторонь від них, чапів чоловік середнього віку.

Швейк почав розпитувати, за що кого посадили. Від п'яťох, що сиділи біля стола, дістав майже одну і ту саму відповідь: "через Сараєво", "через Фердінанда", "через те вбивство пана ерцгерцога", "за Фердінанда", "за те, що в Сараєві пана ерцгерцога спроводили на той світ".

Шостий, який цурався тих п'яťох, сказав, що він тому не хоче мати з ними нічого спільного, щоб на нього не впала якась підозра; він, мовляв, сидить тут лише за спробу вбивства з метою пограбування одного дядька із Голиць. Швейк підсів до товариства змовників; ті вже вдесьте оповідали, як вони вклепалися в цю історію.

Їх усіх, крім одного, спіткало це в шинку, винарні або в кав'ярні. Винятком був надзвичайно гладкий пан в окулярах, із заплаканими очима. Його заарештували вдома, на квартирі, бо за два дні до замаху в Сараєві він оплатив "У Брейшки" рахунок за двох сербських студентів політехніків; до того ж таємний агент Брікс бачив його п'яньким у їхньому товаристві в "Монмартрі" на Ржетезовій вулиці, де він за них теж платив, як це стверджував його власний підпис у протоколі.

На попередньому слідстві в поліції він у відповідь на всі запитання тільки одноманітно кивив:

— Я маю паперову крамницю.

На що діставав таку ж стереотипну відповідь:

— Це вас не виправдовує.

Невеликий на зріст добродій, якого схопили у винарні, був учителем історії й намагався викласти власникові винарні історію різних замахів. Його заарештували саме тоді, коли він кінчив психологічний аналіз кожного замаху словами:

— Ідея замаху така проста, як "колумбове яйце".

— Так само як те, що вас чекає панкрацька тюрма, — доповнив його висновок комісар поліції на допиті.

Третій змовник був головою добродійного товариства "Доброміл" в Годковичках.

Того дня, коли стався замах, "Доброміл" влаштував у парку гуляння з музикою.

Прийшов жандармський вахмістр і звернувся до присутніх, щоб вони розійшлися, бо, мовляв, Австрія в жалобі, на що голова "Добромілу" добродушно відповів:

— Почекайте хвилинку, хай дограють до кінця "Гей, слов'яни".

Тепер він сидів з похнюпленою головою і нарікав:

— У серпні переобиратимуть правління, і коли я доти не повернуся додому, може статися, що мене не оберуть. А мене вже десятий раз обирають головою. Я цієї ганьби не переживу.

Дивну штуку втнув небіжчик Фердінанд четвертому заарештованому, людині бездоганної вдачі й незаплямованої репутації. Цілі два дні він уникав будь-яких розмов про Фердінанда і раптом увечері в кафе за "мар'яжем", б'ючи трєфового короля бубновою сімкою, сказав:

— Сім кульок, як у Сараєві.

П'ятий, котрого, як він сам казав, посадили "через те вбивство пана ерцгерцоґа в Сараєві", ще й сьогодні мав наїжене від жаху волосся та бороду і тим дуже скидався на кошлату болонку. В ресторані, де його заарештували, він не тільки не вимовив ані слова, але навіть і газет не читав про вбивство Фердінанда. Він сидів сам-один біля столика, коли до нього підійшов якийсь пан, сів навпроти і швидко запитав:

— Ви читали?

— Не читав.

— Знаєте?

— Не знаю.

— А знаєте, про що йдеться?

— Не знаю, мене це не цікавить.

— А все ж таки вас це повинно було б цікавити.

— Не знаю, що б мене могло цікавити. Я викурюю сигару, випиваю кілька кухлів пива, вечеряю, а газет не читаю. Газети брешуть. Навіщо мені хвилюватися?

— Значить, вас не цікавить оте вбивство в Сараєві?

— Мене взагалі не цікавить жодне вбивство, хай то буде в Празі, Відні, Сараєві чи Лондоні. На це є державні установи, суди та поліція. Якщо когось десь уб'ють, то так йому й треба, — чого ти, бовдуре, був такий необережний, що дозволив себе вбити?

Це були його останні слова в тій розмові. Відтоді він кожні п'ять хвилин лише голосно повторював:

— Я не винен, я не винен.

Ці слова він вигукував і в воротах управління поліції, ці слова повторюватиме, коли його везимуть до карного суду в Прагу, і з тими словами він увійде до своєї тюремної камери.

Вислухавши всі ці страшні змовницькі історії, Швейк вважав за доцільне розтлумачити їм усю безнадійність їхнього становища.

— Кепські наші справи, — так почав він свої слова розради, — і неправду ви кажете, що вам, що нам усім нічого не буде. Для чого ж тоді поліція, коли не для того, щоб за наші дурні язики дерти з нас лико. Коли вже прийшли такі небезпечні часи, що в ерцгерцогів смалять, то хай ніхто не витріщає баньки, коли його тягнуть до поліції. Все це робиться заради помпи: треба ж Фердінандові перед похороном зробити рекламу. А що нас тут, як чортів у пеклі, то тим краще, буде веселіше. Коли я ще служив у війську, під замком не один раз сиділа половина роти. Таких невинних, що їх засудили ні за цапову душу, було й було. Та не лише на військовій службі, а й в судах. Пам'ятаю, якось засудили одну тітку за те, що вона задушила своїх новонароджених близнят, хоч вона присягалася, що не могла задушити близнят, бо в неї народилося лише одне дівчатко,

яке їй пощастило задушити зовсім безболісно, ані писнуло. Проте її все ж таки засудили за подвійне вбивство. Або отой невинний циган в Забеглицях, що вломився вночі під різдво до крамнички. Він клявся й божився, ніби хотів лише нагрітися, — та лисого дідька йому це допомогло. Коли вже суд ухопить щось у свої руки, — біда.

Біда, але так і мусить бути. Хоч не всі люди такі негідники, як можна про них подумати, та спробуй-но відрізнити порядного від пройдисвіта, а надто сьогодні, в такий важкий час, коли уколошкали цього Фердінанда. Колись, як я ще служив у війську в Будейовицях, у лісі, за полігоном, застрелили пса, а цей пес належав пану капітанові. Той, коли дізнався про це, викликав нас усіх, вишикував і каже:

хай вийде з шеренги кожний десятий! Я, зрозуміло, також був десятий. Ми виструнчилися, стоїмо, ані руш. А капітан ходить довкола нас і горлає: "Ви падлюки, волоцюги, нікчеми, плямисті гієни! За цього пса вас усіх треба в карцер запхати, січки з вас наробити, постріляти, живцем поварити. Я з вами церемонитись не буду: чотирнадцять днів ніхто ані кроку з казарми". Так тоді ж ішлося про собаку, а тепер про самого пана ерцгерцога, отже, тут треба такого страху, нагнати, щоб ця жалоба була така як слід.

— Я не винен, я не винен, — твердив найжачений чоловіча.

— Ісус Христос теж був не винен, — сказав Швейк, — а проте його розп'яли.

Ніколи, ніде і нікого не цікавила доля якоїсь безвинної людини. "Maul halten und weiter dienen" ¹, — як казали нам на військовій службі. Це найпевніше і найкраще.

¹ Тримай рота на замку і служи (нім.).

Швейк ліг на нари і спокійно заснув.

Тим часом привели ще двох. Один з них був мандрівний крамар-босняк. Він ходив по камері, скреготів зубами і безперестанку матюкався. Боснійця непокоїла думка, що в управлінні поліції пропаде його кошик з крамом.

Другий новачок був шинкар Палівець. Він, помітивши знайомого, Швейка, збудив його і трагічним голосом вигукнув:

— І я вже тут!

Швейк щиро потиснув йому руку і сказав:

— Дуже радий. Я знав, що той пан дотримає слова, коли він казав, що по вас теж прийдуть. Така точність — надзвичайно добра річ.

Однак пан Палівець відповів, що така точність лайна варта, і пошепки запитав Швейка, чи решта цих арештованих панів, бува, не злодії, бо, мовляв, йому як торговцеві це б могло пошкодити. Швейк пояснив, що всі, крім одного, посадженого за спробу вбивства селянина з Голиць з метою пограбування, належать, через ерцгерцога, до їхнього товариства.

Пан Палівець образився і запротестував — він, мовляв, тут не через якогось там дурного ерцгерцога, а через самого найяснішого цісаря. Це всіх дуже зацікавило, і він розповів про те, як мухи обпаскудили найяснішого монарха.

— Загидили його, бестії, — кінчив він розповідь про свою прикру пригоду, — та ще й мене самого довели до тюрми. Я цього тим мухам не подарую, — додав він

погрозливо.

Швейк знову заснув, але ненадовго, бо по нього прийшли, щоб відвести на допит.

Отже, піднімаючись сходами до третього відділу на допит, Швейк ніс свій хрест на голгофу, сам не помічаючи свого мучеництва.

Уздівши табличку, що плювати на сходах заборонено, він попрохав у поліція дозволу плюнути в плювальницю і в сяєві своєї власної простодушності вступив до канцелярії зі словами:

— Добрий вечір вам, панове, всім разом.

Замість відповіді хтось штурхнув його під ребра і підштовхнув до столу, за яким сидів пан з холодним чиновницьким обличчям, риси якого свідчили про звирячу жорстокість — ніби він щойно зішов зі сторінок книжки Ломброзо "Про типи злочинців".

Він кровожерливо глянув на Швейка і сказав:

— Не робіть ідіотської міни.

— Це від мене не залежить, — серйозно відповів Швейк. — Мене з військової служби списали за ідіотизм, і особлива комісія офіційно визнала за ідіота. Я офіційний ідіот.

Подібний до злочинця пан заскреготів зубами.

— Те, в чому вас звинувачують, і всі ваші вчинки свідчать, що в вас усі клепки на місці.

І він нарахував Швейкові цілу низку різних злочинів, починаючи з державної зради й кінчаючи образою його величності і членів цісарського дому. В центрі тієї групи злочинів виблискувало схвалення вбивства ерцгерцога Фердинанда, з якого виходила парость із новими злочинами, серед яких особливо вирізнялося підбурювання до бунту, оскільки це сталося в публічному місці.

— Що ви на це скажете? — переможно спитав пан із звирячими рисами обличчя.

— Цього і справді багато, — невинно відповів Швейк, — а що забагато, те шкодить.

— Ось бачите, самі погоджуєтеся.

— Я погоджуюся з усім, бо строгість мусить бути, без строгості ніхто ніколи нічого не зробить. Наприклад, коли я служив у війську...

— Заткніть пельку! — ревно поліційний радник на Швейка. — Говоріть тоді, коли вас про щось питатимуть. Розумієте?

— Чому ж не розуміти, — сказав Швейк. — Дозвольте доповісти, розумію і в усьому, що ваша милість ласкаво скажуть, я зумію зорієнтуватися.

— З ким маєте зносини?

— Зі своєю служницею, шановний пане.

— А чи не маєте знайомих у місцевих політичних колах?

— Маю, шановний пане. Купую вечірній випуск "Народної політики" — "сучки".

— Геть! — заверещав на Швейка пан із звирячим виразом обличчя.

Коли Швейка виводили з канцелярії, він сказав:

— На добраніч, шановний пане.

Повернувшись до камери, Швейк повідомив усіх арештованих, що такий допит — це жарти. Там на вас трохи погрімають, а наприкінці виженуть.

— Раніше, — вів далі Швейк, — бувало куди гірше. Читав я колись книжку, що обвинувачені мусили ходити по розпеченому залізі й пити розтоплене олово, щоб можна було виявити, хто не винний. А хто не хотів признаватися, тому запихали ноги в іспанські чоботи й розтягували на драбині або пекли йому пожежним смолоскипом боки, як це робили зі святим Яном Непомуцьким. Той, кажуть, верещав при цьому так, ніби з нього шкуру живцем дерли, і не переставав ревити, аж поки його в непромокальному мішку не скинули з Еліщиного мосту. Таких випадків було безліч. А потім ще людину четвертували або садовили на палю десь там біля музею.

А якщо злочинця кидали лише до підземелля, на голодну смерть, то він почував себе так, немовби знову на світ народився.

— Тепер сидіти в тюрмі — це забавка, — смакував далі Швейк. — Ніяких тобі четвертувань, ніяких іспанських чобіт. Матраци маємо, стіл маємо, лавку маємо, не тиснемося, як оселедці в бочці, юшку одержуємо, хліб дають, дзбанок води приносять, убиральня просто-таки під самісіньким носом. У всьому видно поступ.

Правда, трохи далеко на допит ходити, аж через три коридори і на поверх вище, зате в коридорах чисто і людей повно: одного ведуть сюди, другого туди, молодого, старого, чоловіків, жінок. Принаймні радієш, що ти тут не сам. Кожен упевнено йде своєю дорогою і не боїться, що йому в канцелярії скажуть: "Ми тут порадилися, і завтра вас або четвертують, або сплять, як ви самі виберете".

Напевно, тоді було важко вирішувати, що саме вибрати, і я, панове, думаю, не один би з нас у таку хвилину розгубився. Та що тут багато говорити, світ не той став, пішло з іншої бочки і, що не кажіть, на нашу користь. Тільки-но він закінчив промовляти на захист сучасного ув'язнення громадян, як наглядач відчинив двері й гукнув:

— Швейк! Одягтись і на допит!

— Я одягнуся, — відповів Швейк. — Я проти цього нічого не маю, але боюся, що тут якась плутанина. Адже мене раз уже з допиту поперли, то я боюся, щоб пани, які тут сидять зі мною, не гнівалися, бо я йду вже вдруге на допит, а вони ще й разу там не були. Ще, чого доброго, почнуть мені заздрити.

— Вилізти й не патякати! — була відповідь на джентльменську заяву Швейка.

Швейк знову опинився перед добродієм з обличчям злочинця, той без будь-якої передмови запитав твердо й рішуче:

— У всьому признаєтесь?

Швейк втупив свої лагідні сині очі в невольного пана і лагідно сказав:

— Якщо шановний пан бажають, щоб я признався, то я признаюся, мені це не зашкодить. Але якщо скажете: "Швейку, ні в чому не признавайтесь", — я буду викручуватися, хоч би з мене і паси дерли.

Суворий пан написав щось у протоколі і, подаючи Швейкові перо, наказав підписатися.

І Швейк підписав донос Бретшнейдера з таким додатком:

"Усі вищезазначені обвинувачення проти мене справедливі.

Йозеф Швейк"

Підписавшись, Швейк звернувся до суворого пана:

— Може, треба ще щось підписати? Чи, може, прийти мені вже вранці?

— Вранці вас відвезуть до кримінального суду, — почув він у відповідь.

— О котрій годині, шановний пане? Щоб, боронь боже, не проспати.

— Геть! — ревнуло вже вдруге по той бік стола.

Повертаючись до своєї нової домівки з залізними ґратами, Швейк промовив до поліцая, який його супроводив:

— Тут усе йде як по маслу.

Щойно за ним замкнулися двері, як друзі по камері засипали його різними запитаннями, на які Швейк ясно і чітко відповів:

— Я зараз признався, що, мабуть, це я вбив ерцгерцоґа Фердінанда.

Шестеро чоловіків з жаху зіщулилися під завошивленими ковдрами.

Лише босняк промовив:

— Вітаю вас!

Вмощуючись на нарах, Швейк сказав:

— Свинство, що в нас тут немає будильника.

Проте вранці його підняли й без будильника і рівно о шостій годині відвезли в "зеленому Антоні" до крайового кримінального суду.

— Хто рано встає, тому бог дає, — сказав Швейк до своїх супутників, коли "зелений Антон" виїздив з воріт управління поліції.

3. ШВЕЙК ПЕРЕД СУДОВИМИ ЛІКАРЯМИ

Чисті затишні кімнати крайового кримінального суду справили на Швейка якнайприємніше враження: побілені стіни, пофарбовані в чорне ґрати і гладкий пан Демартіні — старший наглядач слідчої тюрми з фіалковими нашивками і кантами на форменому кашкеті. Фіалковий колір було запроваджено не тільки тут, але й для релігійних відправ у великопостову середу і страсну п'ятницю.

Повторювалася славнозвісна історія римського панування над Єрусалимом. В'язнів виводили і ставили вниз у підвалі перед судом Пілатів 1914 року, а слідчі — сучасні Пілати — замість чесно вмити руки, посиляли по печеню з червоним перцем та по пльзенське пиво у "Тессіґ" і передавали в державну прокуратуру все нові й нові протоколи обвинувачення.

Тут здебільшого зникала всяка логіка, а перемагав §, душив §, обовдурював §, пирскав §, сміявся §, загрожував §, убивав § і не прощав §. Це були жонґлери законів, жерці мертвої букви закону, пожирачі обвинувачених, тигри австрійських джунґлів, які розраховували свій стрибок на обвинуваченого відповідно до номера параграфа.

Виняток становили кілька осіб (так само як і в управлінні поліції), які ставилися до законів не так уже й серйозно, бо і поміж куколом знайдеться пшениця.

До одного з таких панів і привели Швейка на допит. То був літній добродушний чоловік, який, допитуючи колись відомого вбивцю Валеша, ні разу не забув сказати

йому: "Сідайте, будь ласка, пане Валеш, тут якраз є один вільний стілець". Коли привели Швейка, цей добродій з властивою йому милою чемністю запропонував в'язневі сісти і сказав:

— Отже, ви і є той самий пан Швейк.

— Я думаю, — відповів Швейк, — що я ним повинен бути, бо і мій татуньо був Швейк, і мамуня пані Швейкова. Не можу ж я завдати їм сорому, відмовившись від свого прізвища.

Ласкавий усміх промайнув по обличчю судового радника, що провадив допит.

— Ну й накоїли ж ви лиха. Чимало лежить на вашій совісті.

— Я завжди маю на своїй совісті багато всякої всячини, — усміхаючись іще ласкавіше, ніж пан судовий радник, сказав Швейк. — Може, я маю на совісті значно більше, ніж зволите мати ви, вельмишановний пане.

— Це видно з протоколу, який ви підписали, — сказав не менш ласкавим тоном судовий радник. — Чи не робили на вас у поліції якогось натиску?

— Та боронь боже, ласкавий пане. Я сам їх питав, чи мушу підписатися, а коли мені сказали, щоб я підписався, то я їх і послухав. Не битися ж мені з ними через свій власний підпис. Я б собі цим аж ніяк не допоміг. Порядок є порядок, і нема про що говорити!

— Пане Швейку, ви відчуваєте себе цілком здоровим?

— Щоб цілком здоровим, то не скажу, вельмишановний пане раднику. Маю ревматизм, натираюся опodelьдоком.

Літній пан знову ласкаво посміхнувся.

— Що б ви сказали, якби ми вас послали на огляд до судових лікарів?

— Сподіваюся, що зі мною не так уже зле, щоб ті пани витрачали на мене марно свій час. Мене вже оглядав якийсь пан лікар у поліції, чи, бува, не хворий я на трипер.

— Знаєте, пане Швейку, ми все ж таки спробуємо звернутися до судових лікарів.

Скличемо добру комісію, посадовимо вас до слідчої в'язниці, ви там гарненько відпочинете. Між іншим, ще одне запитання. Ви, згідно з протоколом, нібито проголошували, що ось незабаром вибухне війна?

— Вибухне, вельмишановний пане раднику, ось-ось вибухне.

— А не буває у вас вряди-годи якихось нападів?

— Ні, не буває, пане раднику. Правда, одного разу на мене ледве не наскочила якась машина на Карловій площі, але це було багато років тому.

На цьому допит скінчився. Швейк подав пану судовому радникові руку і, повернувшись до камери, сказав своїм сусідам:

— Так от, через убивство пана ерцгерцога Фердинанда мене будуть оглядати судові лікарі.

— Мене теж оглядали судові лікарі, — сказав один молодик, — це було тоді, коли я через килими попав під суд присяжних. Мене визнали тоді недоумкуватим. Тепер я продав чужу парову молотарку, і мені нічого не зможуть зробити. Мій адвокат учора сказав, що коли вже раз мене визнали недоумкуватим, то мені згодиться це на все

життя.

— Я тим судовим лікарям і зовсім не вірю, — зауважив інтелігентний на вигляд чоловік. — Одного разу я підробив векселі й на всякий випадок почав ходити на лекції доктора Гевероха. Коли мене впіймали, я вдавав із себе паралітика точнісінько так, як їх змальовував пан доктор Геверох: укусив одного судового лікаря за ногу, випив чорнило з чорнильниці і, пробачте, панове, на очах усієї комісії наклав купу в куточку. Але саме тому, що я одному з них прокусив литку, мене визнали цілком здоровим, і це мене погубило.

— Я цих оглядів зовсім не боюся, — заявив Швейк. — Коли я був на військовій службі, мене оглядав один ветеринар, і хоч би тобі що.

— Судові лікарі — стерви, — відіззався невеличкий скоцюрблений чоловічок. — Недавно на моїй лусці випадково викопали якийсь кістяк, і судові лікарі заявили, ніби той чоловік сконав від удару по голові якимсь тупим предметом сорок років тому, а мені тридцять вісім, проте мене посадили, хоч я маю і метрику, і копію з церковної книги, і посвідчення на право проживання.

— Я гадаю, — сказав Швейк, — що слід на все дивитися з кращого боку. Адже кожен може помилятися і мусить обов'язково помилятися, чим більше над чимсь роздумує.

Судові лікарі — теж люди, у них свої вади. Ось, наприклад, одного разу в Нуслях, саме біля мосту через Ботич, коли я вночі повертався від "Банзета", до мене підійшов один пан і потяг мене гарапником по голові. Я беркиць на землю, а він присвітив мені в обличчя і каже: "Помилка, це не він", — і так розлютився через цю помилку, що вперіщив мене ще раз по спині. Помиляться аж до самої смерті — це вже таке людям на роду написано. Хоча б отакий випадок: один чоловік знайшов уночі якогось напівзамерзлого скаженого пса, взяв його з собою додому і пхнув жінці під перину. Пес зігрівся, опритомнів і покусав усю родину, а найменшого в колисці розірвав і зжер. Або, наприклад, я вам розповім, як у нас удома помилився один токар. Він відімкнув подільський костьол, бо думав, що прийшов додому, роззувся в ризниці, бо думав, що він у себе в кухні, вмостився на вівтар, бо думав, ніби він у своїй хаті в ліжку, накрився якимись покрывами з вівтаря із священними написами, а під голову поклав собі євангеліє та ще інші священні книги, щоб вище було під головою. Вранці його знайшов там паламар.

Токар уже до того часу протверезився і добродушно пояснив, що це, мовляв, помилка. "Нічого собі помилка, — відповів паламар, — через таку помилку треба знову костьол освячувати". Потім погнали того токаря до судових лікарів, а ті довели, що він був при повному розумі і зовсім тверезий, бо, мовляв, коли б він набрався, то ключем не потрапив би в замок костьольної брами. Потім цей токар так і помер у Панкрацькій тюрмі.

Або ще наведу вам один приклад, як у Кладно помилився поліцейний пес — вівчарка знаменитого ротмістра Роттера. Ротмістр Роттер дресирував тих собак і

випробовував їх на різних волоцюгах, так що всі волоцюги почали обминати

Кладненську округу, мов зачумлену. Тоді Роттер наказав жандармам за всяку ціну знайти когось підозрілого. Ті й привели йому одного разу досить пристойно вдягненого чоловіка — вони натрапили на нього в Ланських лісах. Він сидів там на пеньочку. Роттер наказав відрізати клаптик поли від його пальта і дав той клаптик понюхати собакам. Потім цього чоловіка відвели в якусь цегельню за містом, а по слідах пустили дресированих собак. Ті його знайшли і привели назад.

Потім того чоловіка примусили лізти по якійсь драбині на горище, стрибати через мур і кидатися в ставок, а собаки, звичайно, за ним. Врешті виявилось, що це був депутат-радикал, якому остогидло засідати в парламенті, і він виїхав на прогулянку в Ланські ліси. Тому я й кажу: немає людей, що не помиляються. Це трапляється з усіма: хай то вчені, чи придуркуваті, чи просто неосвічені бовдури. Навіть міністри помиляються.

Комісія судових лікарів, яка мала вирішити, наскільки психічний кругозір обвинуваченого Швейка відповідає чи не відповідає всім його переліченим у рапорті злочинам, складалася з трьох дуже поважних панів. Причому погляд кожного зокрема діаметрально різнився від будь-якого погляду інших двох. Вони були представниками трьох різних протилежних напрямків і психіатричних шкіл, і коли ці протилежні наукові табори дійшли до цілковитої згоди щодо Швейка, то це можна пояснити лише тим приголомшливим враженням, яке Швейк справив на всю комісію, коли ввійшов у залу, де мали обслідувати його психічний стан.

Побачивши на стіні портрет австрійського монарха, він вигукнув: "Панове, хай живе цісар Франц-Йосиф Перший!"

Справа була зовсім ясна. Завдяки спонтанному виступові Швейка відпала ціла низка запитань. Залишилися тільки найважливіші. Відповіді на них мали на підставі системи доктора психіатра Каллерсона, доктора Гевероха і англійця Вейкінґа підтвердити первісну думку про Швейка.

— Чи радій важчий від олова?

— Я його, пробачте, не важив, — зі своєю милою посмішкою відповів Швейк.

— Ви вірите в кінець світу?

— Насамперед я мусив би той кінець побачити, — відповів Швейк недбало, — однак напевно завтра я його ще не дочекаюсь.

— Чи могли б ви вирахувати діаметр земної кулі?

— Ні, панове, не зумів би, — відповів Швейк, — але я б вам, панове, також загадав одну загадку: стоїть триповерховий будинок, а в цьому будинку на кожному поверсі вісім вікон. На даху два дахові віконця і два комини. На кожному поверсі живе по двоє квартирантів. А тепер, панове, скажіть мені, в якому році померла двірникова бабуня?

Судові лікарі значуще презирнулися, але, незважаючи на це, один з них поставив ще таке запитання:

— Чи знаєте ви, яка найбільша глибина в Тихому океані?

— Цього, панове, не знаю, — почули вони у відповідь, — але думаю, що там, безперечно, глибше, ніж під Вишеградською скелею у Влтаві.

— Досить? — лаконічно спитав голова комісії.

Але все ж таки один із членів комісії попросив дозволу ще запитати.

— Скільки буде, якщо дванадцять тисяч вісімсот дев'яносто сім помножити на тринадцять тисяч вісімсот шістдесят три?

— Сімсот двадцять дев'ять, — відповів Швейк, не змигнувши оком.

— Гадаю, цього досить, — промовив голова комісії, — можете відвести обвинуваченого на давнє місце.

— Дякую вам, панове, — шанобливо сказав Швейк. — З мене цього також цілком досить.

Коли Швейка вивели, колегія трьох дійшла спільного висновку, що Швейк дурний як пень і що він ідіот згідно з усіма законами природи, які відкрили вчені-психіатри. У висновках, надісланих слідчому, між іншим було зазначено:

"Нижчепідписані судові лікарі погодилися на діагнозі незаперечного психічного отупіння і вродженого кретинізму Йозефа Швейка, представленого вищевказаній комісії. Вислів "Хай живе цісар Франц-Йосиф Перший!" цілком достатній, щоб визнати душевний стан Йозефа Швейка як стан безнадійного ідіота, на підставі чого нижчепідписана комісія пропонує:

1. Припинити слідство проти Йозефа Швейка.

2. Відіслати Йозефа Швейка до психіатричної лікарні під нагляд для визначення, якою мірою його душевний стан небезпечний для оточення".

У той час як писалися ці висновки, Швейк розповідав своїм товаришам по камері:

— На Фердінанда вони начхали, а патякали зі мною про ще більші дурниці.

Наприкінці ми один одному сказали, що з нас цієї розмови досить, і розійшлися.

— Я нікому не вірю, — зауважив скоцюрблений маленький чоловічок, на луці якого випадково викопали чийсь кістяк. — Все це шахрайство.

— Але й шахрайство на світі повинно бути, — сказав Швейк, лягаючи на нари. — Якби люди бажали добра кожному своєму ближньому, то незабаром усі б між собою перегризлися.

4. ШВЕЙКА ВИГАНЯЮТЬ З БОЖЕВІЛЬНІ

Описуючи пізніше своє перебування в божевільні, Швейк розсипався в похвалах:

— Справді, не знаю, чого тим божевільним не до шмиги, що їх там тримають. Там же дозволяють качатися голяка по підлозі, вити, як шакал, казитись і кусати людей. Зробив би ти таке десь на вулиці, люди б дивом дивувалися, а в божевільні це як плюнути. Там така воля, про яку й соціалістам ніколи не снилося. Кожен може видати себе і за господа бога, і за діву Марію, і за папу римського, і за короля англійського, і за найяснішого цісаря або за святого Вацлава. Правда, той, що вдавав із себе Вацлава, був весь час зв'язаний і лежав голяком в одиночці. Був там і такий, що репетував, ніби він архієпископ. Той нічого іншого не знав, тільки обжирався і дещо, вибачте, робив, що римується зі словом "обжирався", але ніхто там цього не соромився. А один навіть видавав себе за святого Кирила і Мефодія, щоб одержувати по дві порції. Один пан був вагітний.

Він кожнісінького запрошував на хрестини. Багато там було шахістів, політиків, рибалок і скаутів, колекціонерів поштових марок, фотографів-аматорів. Один потрапив туди через якісь старі горщики, що їх він називав урнами. Іншого весь час тримали в гамівній сорочці, щоб він не міг вирахувати, коли настане кінець світу. Я зустрівся там і з кількома професорами. Один усе ходив слідом за мною і переконував, що цигани походять з Крконошів, а другий доводив, що всередині земної кулі є ще одна куля, набагато більша, ніж та, котра зверху. Кожен міг там молоти язиком про все, що йому заманеться, немов у парламенті. Одного разу почали розповідати казки та й побилися, коли з якоюсь принцесою трапилася велика біда. Найбільш бешкетував один пан, що видавав себе за шістнадцятий том наукової енциклопедії Отто і в кожного просив, щоб його розгорнули і знайшли слово "картонажна швачка", бо інакше йому каюк. Втихомирився лише тоді, коли на нього вдягли гамівну сорочку. Цим він дуже пишався, бо, мовляв, потрапив у палітурний прес, і просив, щоб його модно обрізали. Взагалі жилося там як у раю. Можете собі галасувати, верещати, співати, ридати, мекати, стогнати, плигати, молитися, перекидатися, лазити рачки, стрибати на одній нозі, бігати кружка, танцювати, тупцювати, сидіти цілими днями навпочіпки і дряпатися на стіни. Ніхто до вас не підійде і не скаже: "Цього не можна робити, це, пане, непристойно, як вам не сором, ви ж таки культурна людина". Однак, ніде правди діти, були там і зовсім тихі божевільні. Наприклад, там сидів один учений винахідник, то він весь час колупав у носі й лише раз на день промовляв: "Я щойно винайшов електрику". Та що тут розводитись: було там дуже добре, і ті кілька днів, які я пробув у божевільні, — найкращі хвилини мого життя.

І справді, вже те, як Швейка зустріли в божевільні, куди його привезли на дослідження з крайового карного суду, перевершувало всі його сподівання.

Насамперед Швейка роздягли догола, потім дали якийсь халат і повели купатися, по-дружньому вхопивши під пахви, причому один із санітарів розважав його якимись єврейськими анекдотами. У ванній занурили його спочатку в теплу воду, а потім витягли й поставили під холодний душ. Це з ним зробили тричі, а потім спитали, як це йому подобається. Швейк відповів, що тут навіть краще, ніж у лазні біля Карлового мосту, й що він взагалі дуже любить купатися. "А якщо обріжете мені

нігті й пострижете, то мені нічого не бракуватиме для повного щастя", — додав Швейк, приємно всміхаючись.

І в цьому пішли йому назустріч. Потім його ретельно обтерли губкою, загорнули в простирадло, віднесли до першого відділення і, поклавши на ліжко, вкрили ковдрою та попросили заснути.

Швейк ще й тепер захоплено згадує про це:

— Уявіть собі, мене несли, в повному розумінні цього слова несли, і я почував себе на сьомому небі.

І справді, Швейк заснув сном праведника. Незабаром його збудили й запронували кухоль молока з булочкою. Булочка була вже поріzana на маленькі шматочки, і поки один із санітарів тримав Швейка за обидві руки, другий вмочав шматочки булки в

молоко і годував його, як годують галушками гуску. Після цього Швейка взяли під руки й відвели до вбиральні, де попросили задовольнити велику й малу фізіологічні потреби. І про цю чудесну хвилину Швейк оповідає з захопленням. Я не буду повторювати його розповіді про те, що саме з ним робили потім. Наведу лише такі Швейкові слова: "Один із них при цьому тримав мене в обіймах". Потім його привели назад, поклали до ліжка і знову попросили заснути. Коли ж він заснув, то його збудили і відвели в лікарський кабінет, де Швейк, стоячи зовсім голий перед лікарями, пригадав перший день славних часів рекрутчини, і мимохіть з його уст зірвалося:

— Tauglich! 1

1 Годний! (Нім.)

— Що ви сказали? — спитав один з лікарів. — Зробіть п'ять кроків уперед і п'ять назад.

Швейк зробив десять.

— Я ж вам сказав, — зауважив лікар, — зробити п'ять.

— Мені зайвих кількох кроків не шкода, — сказав Швейк.

Потім лікарі запропонували Швейкові сісти на стілець, і один із них, постукавши його по колінах, сказав другому, що рефлексии зовсім нормальні, але той покрутив головою і сам почав стукати Швейка по коліні, тоді як перший піднімав Швейкові повіки й заглядав у зіниці. Після цього вони відійшли від стола і перекинулися кількома латинськими словами.

— Слухайте, ви вмієте співати? — спитав один з лікарів. — Чи не заспівали б ви нам якоїсь пісні?

— Чом би ні, панове, — відповів Швейк. — Хоч у мене, правда, немає ні голосу, ані музичного слуху, але для вас я спробую заспівати, якщо вже так хочете розважитися. — І Швейк почав:

Що за постать таємнича

При столі сидить і мріє?

Глянь, сльоза в очах яскріє,

Зрошує поблідлі щоки.

— Далі не знаю, — проказав Швейк, — коли хочете, то я заспіваю такої:

Ой як тужно біля серця,

Що підносить груди кволі.

Тільки мука, тільки болі,

Тільки серце в далеч рветься.

— І цієї до кінця не вмію, — зітхнув Швейк. — Знаю ще першу строфу з гімну "Де моя батьківщина", а потім "Ой маршал Віндішгрец і всі генерали вранці до схід сонця війну розпочали" і ще кілька національних пісеньок, як, наприклад, "Боже, цісаря храни нам", "Як ми йшли у Яромір" і "Тисячу раз вітаємо тебе...". Лікарі презирнулися, і один з них запитав Швейка:

— Чи досліджували вже коли-небудь ваш психічний стан?

— На військовій службі, — урочисто і гордо відповів Швейк. — Мене, панове, лікарі

офіційно визнали за вродженого ідіота.

— Мені здається, що ви симулянт, — розкричався на Швейка другий лікар.

— Ніякий я не симулянт, панове, — боронився Швейк. — Я найсправжнісінький ідіот, можете перевірити це в канцелярії дев'яносто першого полку в Чеських Будейовицях або в управлінні запасних в Карліні.

Старший лікар безнадійно махнув рукою і, показуючи на Швейка, сказав санітарам:

— Поверніть цьому чоловікові одяг і передайте його до третього відділення в першому коридорі, а потім один з вас хай повернеться і віднесе всі його документи до канцелярії. Та скажіть, аби там довго не діялися, щоб ми його якнайшвидше здихались.

Лікарі ще раз кинули вбивчий погляд на Швейка, який шанобливо задкував до дверей і чемно кланявся. На запитання одного із санітарів, що це за дурощі, він відповів:

— Я ж не одягнений, зовсім голий, і не хочу тим панам показувати нічого такого, що б дало їм привід подумати, буцімто я нечемний або грубіян.

Відколи санітари дістали наказ повернути Швейкові його одяг, вони більше вже про нього не піклувались, а звеліли одягатись, і один з них відвів його до третього відділення.

Поки в канцелярії оформляли документи про виписку з божевільні, Швейк мав нагоду протягом кількох днів робити свої глибокі спостереження. Розчаровані лікарі встановили діагноз, що він "недоумкуватий симулянт".

Оскільки Швейка виписали перед обідом, виник невеликий скандал.

Швейк заявив, що коли вже когось і випихають з божевільні, то не мають права випихати без обіду.

Скандальну сцену припинив викликаний швейцаром поліцей, який відвів Швейка до поліційного комісаріату на Сальмовій вулиці.

5. ШВЕЙК У ПОЛІЦІЙНОМУ КОМІСАРІАТІ НА САЛЬМОВІЙ ВУЛИЦІ

Після гарних сонячних днів у будинку для божевільних над Швейком знову нависла чорна хмара. Інспектор австро-угорської поліції Браун влаштував зустріч Швейкові з жорстокістю римських намісників доби наймилішого імператора Нерона. Так само жорстоко, як вони у свій час говорили: "Киньте цього негідника християнина левам", — інспектор Браун сказав:

— Киньте його за ґрати!

Ані слова більш, ані слова менш. Лише очі пана поліційного інспектора Брауна заяскріли при цьому особливою протиприродною насолодою.

Швейк уклонився і з гідністю промовив:

— Я готовий, панове. Думаю, що "за ґрати" означає в камеру, а це не так уже й погано.

— Не дуже-то в нас розперізуйся, — зауважив поліцей, на що Швейк відповів:

— Я дуже скромна людина і буду вдячний за все, що ви для мене зробите.

В камері на нарах в апатичній позі сидів замислений якийсь чоловік. Він, як по

його очах було видно, не вірив у те, що скреготіння ключа в дверях може означати для нього вихід на волю.

— Моє шанування, добродію, — сказав Швейк, сідаючи біля нього на нари. — Чи не знаєте випадково, котра година?

— Я вже живу поза царством годин, — відповів замислений чоловік.

— Тут непогано, — вів далі розмову Швейк. — Ось і нари зроблено із струганих дощок.

Серйозний панок не відповідав. Він устав і почав швидко ходити по невеличкому просторі між дверима й нарами, немовби поспішаючи щось урятувати.

Швейк тим часом зацікавлено оглядав написи, видряпані на стінах. В одному з них якийсь в'язень об'являв війну з поліцією не на життя, а на смерть. Текст проголошував: "Начувайтесь! Влетить і вам". Один в'язень написав: "Чхав я на вас, півні!" Інший просто стверджував факт: "Я тут сидів 5 червня 1913-го, і зі мною поводитися пристойно. Йозеф Маречек, крамар з Вршовиць". Але був тут і напис, що вражав глибиною думки: "Змилосьердся, великий боже..." — а під цим:

"Поцілуйте мене в сраку". Літери "сраку" були, однак, перекреслені, а збоку написано великими літерами: "ФАЛДУ". Поруч якась поетична душа написала вірші:

Ой сиджу я під вербою
та біля потоку
та згадую із журбою
свою чорнооку.

Панок, що бігав між дверима й нарами, немов на змаганні з марафонського бігу, нарешті зупинився, задиханий, знову сів на своє місце, стиснув голову в долонях і раптом заволав на все горло:

— Випустіть мене!.. Ні, вони мене не випустять, — промовив він сам до себе. — Не випустять, і годі. Я тут уже від шостої години ранку.

На нього раптом найшла щирість, він випростався і запитав Швейка:

— Чи ви часом не маєте при собі ременя, щоб я міг покласти цьому край?

— Від усієї душі радий вам прислужитися, — відповів Швейк, знімаючи ремінь. — Я ще ніколи не бачив, як люди в камері вішаються на ремені. Прикро лише одне, — говорив він, оглядаючись довкола, — що тут немає жодного гака. Ручка віконна вас не витримає. Хіба що повіситесь на нарах, стоячи навколішки, як це зробив один чернець з Емаузького монастиря. Той через якусь молоду єврейку повісився на розп'ятті. Мені дуже подобаються самовбивці, так що, будь ласка, починайте.

Хмурий панок поглянув на ремінь, який Швейк тицьнув йому в руку, шпурнув його в куток і зарідавав, розмазуючи сльози брудними руками й репетуючи:

— В мене діточки, а я тут за пияцтво та розпусту. Боже ж мій! Бідна моя жінка!

Що мені скажуть на службі? У мене діти, а я тут за пияцтво і розпусту! — повторював він безкінечно.

Врешті ніби трохи втихомирився, підійшов до дверей і почав грюкати в них ногами і кулаками. За дверима почулися кроки і голос:

— Чого треба?

— Випустіть мене, — сказав він таким тоном, немовби втратив усе, що зв'язувало його з життям.

— Куди? — почулося з другого боку.

— На службу, — відповів нещасний батько, чоловік, урядовець, п'яниця і розпусник.

За дверима розлігся регіт, моторошний регіт у тиші коридора, і кроки знов віддалилися.

— Мені здається, що той пан вас ненавидить, якщо так із вас глумиться, — обізвався Швейк, коли зневірений панок знову сів біля нього. — Такий наглядч, коли наливається злістю, може багато зробити, а коли ще гірше розлютиться, здатний на все. Не рипайтеся, якщо вже не хочете вішатись, і чекайте дальших подій. Правда, якщо ви урядовець, одружений і маєте діток, то це, безперечно, жахлива історія. Ви, коли я не помиляюся, мабуть, певні, що вас витурять із служби?

— Цього вам не можу сказати, — зітхнув той, — бо й сам не пам'ятаю, що я

виробляв. Знаю тільки, що мене звідкись викинули, і я хотів повернутися туди, щоб закурити сигару. А почалося все дуже добре. Начальник нашого відділу справляв іменини й запросив нас до однієї винарні. Потім ми подалися ще до другої, до третьої, до четвертої, до п'ятої, до шостої, до сьомої, до восьмої, до дев'ятої...

— Чи не бажаєте, щоб я допоміг вам лічити? — спитав Швейк. — Я на цих справах добре розуміюся. Одного разу я за ніч відвідав двадцять вісім шинків. Але все обійшлося гаразд. Я ніде не випив більш, як по три кухлі пива.

— Одно слово, — вів далі нещасний підлеглий начальника, який з такою пишнотою справляв свої іменини, — ми обійшли так щось понад десяток різних шиночків і раптом помітили — нема нашого начальника. Загубився, хоч ми його прив'язали на мотузку і водили за собою, наче цуцика. Тоді ми вирушили скрізь його розшукувати, аж поки не розгубили один одного, і я, зрештою, опинився в одному з нічних кафе на Виноградах, у дуже пристойному місці, де й пив якусь наливку просто з пляшки. Що я ро'бив потім, — не пам'ятаю. Знаю тільки, що вже тут, у комісаріаті, два поліцаї, які мене сюди привезли, рапортували, нібито я був п'яний як чіп, непристойно повадився, побив одну даму, порізав ножиком чужий капелюх, який стягнув з вішалки, розігнав жіночий оркестр, прилюдно обвинуватив обер-кельнера в крадіжці двадцяти крон, розбив мармурову дошку стола, за яким сидів, і навмисне плюнув у чорну каву якомусь незнайомому панові за сусіднім столиком. Більш нічого я не робив, принаймні не можу пригадати, аби я ще що-небудь устругнув. Повірте мені, я порядна, інтелігентна людина і ні про що інше, крім своєї родини, не думаю. Що ви на це все скажете? Я ж зовсім не бешкетник.

— Ви дуже намучилися, поки розбили мармурову дошку? — з цікавістю запитав Швейк замість відповіді. — Чи розтрощили її з одного маху?

— З одного маху, — відповів інтелігентний пан.

— Тоді вам каюк, — меланхолійно промовив Швейк. — Вам доведуть, що ви наполегливо вправлялися в цьому. А кава незнайомого пана, в яку ви плюнули, була

без рому чи з ромом? — І, не чекаючи на відповідь, пояснив: — Якщо з ромом, то це гірше, бо дорожче. На суді все підраховують, зводять до купи, щоб потім натягти бодай на серйозний злочин.

— На суді... — збентежено прошепотів поважний батько родини і, похнюпивши голову, поринув у той неприємний стан, коли, як кажуть, людину жеруть докори сумління 1.

1 Деякі письменники вживають фразу "гризуть докори сумління". Не вважаю цей вислів точним. Адже й тигр людину жере, а не гризе. (Прим. автора).

— А вдома знають, — спитав Швейк, — що вас заарештували, чи довідаються, аж коли про це з'явиться в газетах?

— Ви гадаєте, що про це буде надруковано в газетах? — наївно спитала жертва іменин свого начальника.

— Як бог свят, — прозвучала щира відповідь, бо Швейк ніколи не мав звичаю будь-що приховувати від людей. — Усім читачам газет це дуже подобатиметься. Я теж із задоволенням читаю рубрику про п'яненських та їхні бешкети. Недавно в шинку "Під чашею" один відвідувач нічого іншого не зробив, тільки сам собі розбив кухлем череп. Підкинув його вгору і підставив голову. Його відвезли, а вранці ми вже про це читали в газетах. Або в "Бендловці" заїхав я раз одному факельникові з похоронного бюро по пиці, а він мені. Щоб нас помирити, мусили обох заарештувати, і зразу ж про це було надруковано у "Вечірці". Або ще такий випадок: в кафе "У покійника" один пан радник розбив два блюдечка, так ви думаєте, його помилювали? На другий же день обмалювали його в газеті. Єдине, що ви можете, — це з тюрми послати в редакцію спростування, мовляв, надрукована інформація вас не стосується, що цей однофамілець навіть не доводиться вам ні родичем, ні знайомим, а додому можете написати листа й попросити це спростування вирізати з газети і зберегти, щоб ви могли його перечитати, коли відбудете кару у в'язниці. Вам не холодно? — співчутливо спитав Швейк, помітивши, що інтелігентний пан увесь аж труситься. — Цього року кінець літа щось таки холоднуватий.

— Я загинув, — захлипав Швейків сусід. — Пропала моя кар'єра.

— Пропала, — охоче притакнув Швейк. — Якщо вас після відбуття кари не візьмуть знову на службу, не знаю, чи пощастить вам швидко знайти інше місце, бо скрізь вимагатимуть від вас свідоцтва про моральність, коли б ви навіть хотіли служити у гицеля. Та й що казати, дорого вам коштуватиме ця розвага. А ваша жінка з дітьми матиме з чого жити, поки ви сидітимете? Чи буде змушена жебрати, а діточок навчати всіляким шахрайствам?

Почулося хлипання.

— Бідні мої дітоньки, бідна моя жінка! Розкаяний грішник підвівся й почав просторікувати про своїх дітей:

— У мене їх п'ятеро, найстаршому дванадцять років, він у скаутах. П'є лише воду і міг бути прикладом для свого батька, з яким, справді ж, це все трапилось уперше в житті.

— Він скаут? — вигукнув Швейк. — Люблю слухати про скаутів. Одного разу в Мидловарах під Злівою, в районі Глибокої, — це окружне староство Чеських Будейовиць, — саме коли наш дев'яносто перший полк був там на маневрах, навколишні селяни влаштували полювання на скаутів, що їх дуже багато розвелось в громадському лісі. Трьох вони зловили. Найменший із скаутів, коли його в'язали, так вищав, скиглив і плакав, що навіть ми, бувалі солдати, не могли на це дивитись і воліли відійти геть. Поки їх зв'язували, ці троє скаутів покусали вісьмох селян. Потім у старости під різками вони призналися, що в усій околиці немає жодної луки, яку б вони не столочили, вигріваючись на сонці. До речі, призналися і в тому, що біля Ражиць саме перед жнивами зовсім випадково вигорів на пні лан жита, саме тоді, коли вони в ньому смажили на рожні сарну, до якої підкралися з ножами в громадському лісі. Потім у їхньому барлозі в лісі знайшли понад півцентнера обгризених кісток домашньої птиці й дичини, величезну кількість кісточок із черешень, безліч недогризків зелених яблук і багато іншого добра.

Однак нещасний батько скаута все ж таки не міг заспокоїтись.

— Що я наробив? — тужив він. — Пропала моя добра слава!

— Авжеж, пропала, ще й на все життя, — підтвердив Швейк із властивою йому щирістю. — Після того, що сталося, ваша добра слава за вітром полетіла. Знайомі у вас є? Є! Прочитають у газетах, а рот не город, не загородиш, такого прибрешуть, що ой-ой-ой. В лихий час і кум за собаку, та не беріть собі цього так близько до серця. На світі людей з зіпсованою репутацією принаймні разів у десять більше, ніж з доброю. На таку дрібницю шкода і язика псувати;

У коридорі пролунали енергійні кроки, в замку заскреготів ключ, двері відчинились, і поліцай вигукнув прізвище Швейка.

— Пробачте, — по-лицарському нагадав Швейк, — я тут лише з дванадцятої години, а цей пан уже від шостої ранку. Я не так-то вже й поспішаю.

Замість відповіді міцна рука витягла Швейка в коридор, і поліцай мовчки повів його по сходах на другий поверх. У кімнаті біля стола сидів комісар поліції, гладкий панок з бадьорим виразом обличчя. Він звернувся до Швейка.

— Отже, ви і є той Швейк? Як ви сюди попали?

— Зовсім звичайнісінько, — відповів Швейк, — я прийшов сюди в супроводі одного пана поліцає, бо не хотів погодитися з тим, щоб мене викидали з божевільні без обіду, так ніби я їм якась вулична дівка.

— Знаєте що, Швейку, — ласкаво сказав пан комісар, — навіщо нам тут, на Сальмовці, з вами сваритися? Чи не краще відправити вас до поліційного управління?

— Ви, пане комісаре, — вдоволено промовив Швейк, — так би мовити, господар становища. А пройтися ввечері до управління — це буде невеличка, але дуже приємна прогулянка.

— Дуже радий, що наші думки збіглися, — весело зауважив комісар поліції. — Це найкраще, коли люди можуть домовитись! Хіба не так, Швейку?

— Я теж дуже люблю з кожним порадитися, — відповів Швейк. — Я, вірте мені,

пане комісарє, ніколи вашої доброти не забуду.

Чемно вклонившись, Швейк зійшов з поліцаєм униз до вартівні, і за чверть години його вже можна було бачити на розі Єчної вулиці і Карлової площі в супроводі іншого поліцає. Той ніс під пахвою товсту книгу з німецьким написом "Arrestantenbuch" 1.

1 "Книга запису арештантів" (нім.).

На розі Спаленої вулиці Швейк і його конвоїр зустрілися з натовпом людей, які юрмилися біля вивішеного оголошення.

— Це маніфест найяснішого монарха про оголошення війни, — повідомив Швейкові поліцає.

— Я це передбачав, — сказав Швейк, — а в божевільні про це нічого ще не знають, хоч їм, власне, це повинне бути відоме з перших уст.

— Що ви цим хочете сказати? — спитав поліцає.

— Адже ж там сидить багато панів офіцерів, — пояснив Швейк.

Коли вони підійшли до іншої юрби, що товпилася перед маніфестом, Швейк вигукнув:

— Хай живе імператор Франц-Йосиф! Ми цю війну виграємо!

Хтось із захопленої юрби насадив йому капелюх аж на вуха, і в такому вигляді, в супроводі натовпу, бравий вояк Швейк увійшов ізнов у ворота управління поліції.

— Цю війну, панове, ми, безперечно, виграємо, ще раз кажу вам, — промовив Швейк і з тими словами розпрощався з юрбою, яка його супроводила.

А десь із далеких нетрів історії долетіла до Європи . істина, що завтрашній день зруйнує навіть плани сьогоднішнього дня.

6. РОЗІРВАВШИ ЗАЧАРОВАНЕ КОЛО, ШВЕЙК ЗНОВУ ОПИНИВСЯ ВДОМА

В стінах управління поліції панував дух чужої народів владі. Вона встановлювала, наскільки громадяни захоплені війною. За винятком кількох людей, які не заперечували, що вони сини народу, приреченого пролити кров до останньої краплі за зовсім чужі для нього інтереси, управління поліції являло собою чудову колекцію бюрократичних хижаків. Вони вважали, що лише тюрми й шибениці спроможні оборонити існування хитромудрих параграфів. При цьому хижаки-бюрократи поводилися з своїми жертвами із злобною чемністю, зважаючи заздалегідь кожне своє слово.

— Мені дуже прикро, — сказав один з тих хижаків чорно-жовтої породи, коли до нього привели Швейка, — що ви знову попали в наші руки. Ми думали, ви виправитеся, але, на жаль, помилилися.

Швейк мовчки кивнув головою з таким невинним виглядом, що чорно-жовтий хижак допитливо поглянув на нього і з притиском сказав:

— Не дивіться так по-ідіотському.

Однак він зараз же перейшов на ласкавіший тон:

— Нам, безперечно, дуже прикро тримати вас у тюрмі, і можу вас запевнити, що, на мій погляд, ваша провина не така-то вже й велика, бо нема сумніву, зважаючи на ваші невеликі розумові здібності, що вас на це підмовили. Скажіть мені, пане Швейку, хто,

власне, наштовхує вас на такі безглузді витівки?

Швейк кашлянув і відіззався:

— Даруйте, але про жодні безглузді витівки я нічого ніколи не знаю.

— А чи ж це, пане Швейку, не безглуздзя, — прозвучав удавано батьківський тон, — коли ви, згідно з рапортом поліцая, який вас сюди привів, зібрали збіговисько народу перед розклеєним на розі маніфестом про війну і підбурювали народ вигуками: "Хай живе цісар Франц-Йосиф! Цю війну ми виграємо!"

— Я не міг байдуже на це дивитися, — заявив Швейк, втупивши свої лагідні очі в обличчя інквізитора. — Та мене аж за печінки взяло, коли я побачив, як усі читають цей маніфест про війну і не радіють. Ані вигуків "хай живе", пане раднику, ні "ура", — мовчать, та й годі. Та невже ж старий вояк дев'яносто першого полку міг спокійно на таке дивитися? То я й вигукнув так, як ви кажете.

І ви на моєму місці, я певен, зробили б те ж саме. Якщо війна, то її треба виграти, і треба конче кричати: "Хай живе найясніший цісар!" А як же інакше?

Припертий до стіни чорно-жовтий хижак не витримав погляду невинного агнца Швейка, опустив очі на службові папери й сказав:

— Я цілком зрозумів би ваше захоплення, коли б воно проявилось за інших обставин. Та ви самі добре знаєте, що вас вів поліцай, і тому такий патріотичний вигук міг і мусив здатися громадянам скоріше іронічним, ніж серйозним.

— Якщо когось веде поліцай, це тяжка мить у житті людини. Але коли людина навіть у таку важку хвилину не забуває, що саме треба робити в часи війни, то, гадаю, ця людина не така вже й погана.

Чорно-жовтий хижак загарчав і ще раз поглянув Швейкові у вічі.

Швейк відповів йому теплим поглядом невинних, м'яких, скромних і ніжних своїх очей.

Хвилину обидва дивилися пильно один на одного.

— Дідько вас побери, Швейку, — сказали нарешті чиновницькі бакенбарди, — але знайте, тільки-но ще раз потрапите сюди, я вас взагалі ні про що більш не питатиму, а помандруєте прямо до військового суду на Градчанах. Зрозуміли?

Чиновник незчувся, як Швейк підскочив до нього, поцілував руку і сказав:

— Хай вам бог віддячить за все! Якщо ви потребуватимете колись чистокровного песика, будьте ласкаві звернутися до мене. Я торгую собаками.

Отак Швейк опинився знову на волі і на дорозі додому.

Він роздумував, чи не зайти ще до пивної "Під чашею", і кінець кінцем відчинив двері, через які недавно вийшов у супроводі агента Бретшнейдера.

У пивній панувала могильна тиша. Там сиділо кілька відвідувачів і між ними сторож костюлу святого Аполлінарія. Обличчя їхні були похмурі. За стойкою сиділа жінка шинкаря Палівця і тупо дивилася на пивні крани.

— От я й повернувся, — весело промовив Швейк. — Дайте-но мені кухоль пива. А де наш пан Палівець? Уже вдома?

Замість відповіді Палівцова почала плакати й, захлинаючись на кожному слові,

простогнала:

— Дали... йому... десять... років... тиждень тому...

— Он воно як, — сказав Швейк. — То він уже на сім днів має менше.

— Він був такий обережний, — плакала Палівцова. — Він цим завжди хвалився.

Всі присутні в пивній уперто мовчали, немовби тут і досі блукав дух Палівця і радив їм бути ще обережнішими.

— Обережність — мати мудрості, — сказав Швейк, сідаючи до столу і підсуваючи до себе кухоль пива, де в пивній піні утворилися дрібні дірочки: це впали сльози пані Палівцової, коли вона несла пиво Швейкові. — Нинішні часи такі: бережи вуха, щоб не вкусила муха.

— Вчора у нас було два похорони, — звернув розмову на інше церковний сторож.

— Мабуть, хтось умер, — сказав другий відвідувач, а третій спитав:

— А похорони були з катафалком?

— Цікаво знати, — сказав Швейк, — як відбуватимуться похорони військових під час цієї війни?

Відвідувачі встали, розплатились і тихо вийшли. Швейк залишився наодинці з панею Палівцовою.

— Я ніколи не думав, — сказав він, — щоб невинну людину могли засудити на десять років. Що колись одному невинному вліпили п'ять років, таке я вже чув, але щоб на десять — це вже трохи переборщили.

— Та він же в усьому признався, — плакала Палівцова. — Як він тут говорив про мухи й про той портрет, так само повторив це і в управлінні поліції, і на суді.

Я була на тому суді за свідка. Але мені сказали, що я перебуваю в родинних зв'язках зі своїм чоловіком і можу відмовитися від свідчень. Я дуже налякалася тих родинних зв'язків, щоб, бува, чого не вийшло, і відмовилася свідчити. Ох, як подивився тоді на мене мій бідолашний старий. Господи! Вмиратиму, а тих очей не забуду. А після вироку, коли його виводили, раптом вигукнув до них там у коридорі, немовби зовсім помикився: "Хай живе вільна думка!" 1

1 Тут гра слів: "Вільна думка" — назва товариства безвірників.

— А пан Бретшнейдер уже не заходить сюди? — спитав Швейк.

— Був тут кілька разів, — відповіла шинкарка. — Вип'є один-два кухлі пива, питає мене, хто тут буває, і слухає розмови відвідувачів про футбол. Вони завжди, побачивши його, тільки й говорять про футбол. А його пересмикує від цього, ніби він ось-ось скажеться і почне качатися по підлозі. За весь час піймав на гачок лише одного оббивальника з Пршічної вулиці.

— Усе залежить від тренування, — зауважив Швейк. — • А хіба той оббивальник був такий дурний?

— Мабуть, як мій чоловік, — відповіла шинкарка, плачучи, — він його спитав, чи стріляв би він у сербів, а той відповів, що стріляти, мовляв, не вміє, лише раз був у тирі і прострелив там корону. Потім ми всі чули, як Бретшнейдер сказав, витягаючи записну книжку: "Дивіться, знов гарненька державна зрада", — і вийшов з

оббивальником з Пршічної вулиці, і той уже більше не повернувся.

— Іх, мабуть, багато не повернеться, — промовив Швейк, — дайте-но мені рому.

Швейк саме замовив собі рому вдруге, коли до пивної ввійшов агент Бретшнейдер.

Окинувши недбалим поглядом порожню пивну і замовивши пива, він сів біля Швейка, чекаючи, що той скаже.

Швейк здійняв з вішалки якусь газету і, переглядаючи останню сторінку з оголошеннями, промовив:

— Дивіться-но, той Чімпера в Стражкові, будинок номер п'ять, поштове відділення Рачіневес, продає садибу з тринадцятьма моргами власного поля, поблизу є школа і залізниця.

Бретшнейдер нервово забарабанив пальцями по столу і звернувся до Швейка:

— Дуже дивуюся, чому вас, пане Швейку, цікавить та садиба.

— Ах, це ви, — промовив Швейк, подаючи йому руку. — Я зразу вас не впізнав, у мене дуже погана пам'ять. Востаннє, якщо не помиляюся, ми розлучилися в приймальні управління поліції. Що поробляєте відтоді, часто сюди заходите?

— Сьогодні я зайшов заради вас, — сказав Бретшнейдер. — В управлінні поліції мені сказали, що ви торгуєте собаками. Мені потрібний гарний пінчер, або шпіц, чи щось подібне.

— Це я зможу вам розстаратися, — відповів Швейк. — Вам чистокровного чи якогось Бриська?

— Хотів би придбати чистокровного пса, — відповів Бретшнейдер.

— А поліційного пса ви б не взяли? — запитав Швейк. — Такого, щоб вам зараз усе вистежив і навів на сліди злочину. Один різник у Вршовіцях має такого пса. Він йому тягає візочок. Цей пес, як то кажуть, у землю свій талант закопує.

— Я хотів би мати шпіца, — стримано, але вперто сказав Бретшнейдер. — Такого, щоб не кусався.

— Отже, ви хочете беззубого шпіца? — спитав Швейк. — Знаю такого: в одного шинкаря в Дейвіцях.

— То вже краще пінчерика, — нерішуче промовив Бретшнейдер. його кінологічні знання були зачаткові, і якби не цей наказ з управління поліції, він би ніколи нічого про собак так і не довідався.

Але наказ звучав точно, ясно і твердо: ближче познайомитися з Швейком на ґрунті його торгівлі собаками. Для цієї мети Бретшнейдер мав право дібрати собі помічників і дістав у розпорядження певні суми грошей для купівлі собак.

— Пінчерики бувають і більші, й менші, — повідомив Швейк. — Є в мене на прикметі два менші й три більші, Всі п'ятеро, можна сказати, ручні. Можу їх вам щиро рекомендувати.

— Це мене б задовольнило, — заявив Бретшнейдер, — а скільки коштуватиме один?

— В залежності від розмірів, — відповів Швейк, — величина тут має значення.

Пінчер не теля. З пінчерами якраз навпаки: що менший, то дорожчий.

— Мене цікавлять більші, сторожові собаки, — відповів Бретшнейдер, боячись

зловживати таємним фондом державної поліції.

— Чудово! — сказав Швейк. — Великих можу вам продати по п'ятдесят крон, а ще більших — по сорок п'ять. Але ми про одне забули: яких ви хочете, щенят чи старих, і, крім того, псів чи сучок?

— Мені однаково, — відповів Бретшнейдер, для якого все це було непрохідними хащами. — Роздобудьте їх, а я завтра о сьомій годині вечора прийду по них.

Будуть?

— Приходьте, будуть, — сухо відповів Швейк. — Але в такому випадку я попросив би вас завдаток, тридцять крон.

— Будь ласка, — сказав Бретшнейдер, відраховуючи гроші, — а тепер вип'ємо по чвертці вина за мій рахунок.

Коли вони випили, Швейк теж замовив чвертку вина за свій рахунок. Бретшнейдер почав умовляти Швейка не боятися його, бо він, мовляв, сьогодні не на службі і тому з ним можна зараз говорити про політику.

Швейк заявив, що він ніколи в ресторанах про політику не говорить, до того ж уся політика — це забавка Для маленьких дітей.

Бретшнейдер, навпаки, тримався більш революційних поглядів. На його думку, кожна слабка держава приречена на загибель, і він питав Швейка, як той дивиться на ці речі.

Швейк заявив, що він з державою ніколи не мав жодної справи; правда, одного разу йому довелося виховувати кволе щеня сенбернара, він годував його солдатськими сухарями, і воно теж здохло.

Коли кожен з них вихилив по п'ятій чвертці, Бретшнейдер проголосив себе анархістом і спитав у Швейка поради, до котрої ж організації йому записатися.

Швейк розповів, що якось один анархіст купив у нього на виплат за сто крон леонберга, але останнього внеску так і не віддав.

За шостою чверткою Бретшнейдер заговорив про революцію і висловився проти мобілізації, але Швейк нахилився до нього і шепнув на вухо:

— Щойно до шинку зайшов якийсь клієнт, то краще мовчіть, бо можете мати неприємності. Бачите ж, трактирниця вже плаче.

Пані Палівцова й справді плакала на своєму стільці за стойкою.

— Чого ви, хазяйко, плачете? — спитав Бретшнейдер. — За три місяці виграємо війну, буде амністія, і ваш чоловік повернеться. Отоді ми у вас нажлуктимось.

Чи, може, ви не думаєте, що ми виграємо? — звернувся він до Швейка.

— На біса пережовувати без кінця те саме? — сказав Швейк. — Мусимо виграти, і квит! А зараз мені час додому.

Швейк розплатився і повернувся до своєї старої служниці пані Мюллерової. Вона дуже злякалася, коли побачила, що людина, яка відчиняє ключем двері, — сам Швейк.

— Я гадала, що ви, паночку, повернетесь аж за кілька років, — сказала вона з вродженою щирістю. — Я тим часом з милосердя взяла на квартиру одного швейцара з нічної кав'ярні. У нас три рази був обшук, але нічого не знайшли і сказали, що ви,

мовляв, битий шельма і ваші справи погані.

Швейк мав нагоду відразу ж переконатися, що незнайомий влаштувався з усіма вигодами. Спав у його ліжку і був навіть досить благородний: вдоволився лише половиною постелі, бо на другій умостилося якесь довговолосе створіння, яке спало, обійнявши його з вдячності за шию. Частини чоловічого й жіночого гардеробу валялися впереміж навколо ліжка. З цього хаосу було видно, що швейцар нічної кав'ярні повернувся зі своєю дамою під мухою.

— Пане, — сказав Швейк, трясучи непроханого пожилця, — глядіть, так можете і обід проспати. Мені було б дуже неприємно, коли б про мене сказали, буцімто я вас викинув з хати аж тоді, коли вже обіду ніде не дістанеш.

Швейцар з нічної кав'ярні дуже розіспався і довго не міг уторопати, що додому повернувся власник ліжка і пред'являє на нього свої права.

За звичаєм усіх швейцарів з нічних кав'ярень, цей пан пообіцяв віддухопелити кожного, хто наважиться його будити, і намірився спати далі.

Швейк тим часом позбирав частини його гардеробу, приніс їх до постелі і, енергійно струснувши швейцара, сказав:

— Якщо ви не одягнетесь, я буду змушений викинути вас на вулицю в такому вигляді, як ви є. Для вас буде вигідніше вилетіти звідси одягненому.

— Я хотів поспати до восьмої вечора, — спантеличено промовив швейцар, натягаючи штани. — Я плачу за ліжко тій пані дві крони на день і маю право водити сюди панночок з кав'ярні. Маржено, вставай!

Пристібаючи комірець і зав'язуючи краватку, він уже настільки очунав, що почав запевняти Швейка, буцімто нічна кав'ярня "Мімоза" — одна з найпристойніших нічних кав'ярень, де можуть бути лише дами, в яких жовтий білет у цілковитому порядку, і люб'язно запросив Швейка заходити туди.

Але його приятелька була аж ніяк не вдоволена Швейком і вжила кілька великосвітських виразів. З них найпристойнішим був: "Ти, дурень царя небесного".

Після відходу непроханих гостей Швейк пішов порозмовляти з панею Мюллеровою, але не знайшов жодних її слідів, крім клаптика паперу, на якому рукою пані Мюллерової було нашкрябано щось олівцем. Вона надзвичайно просто висловила свої думки щодо прикрої пригоди зі Швейковим ліжком, яке вона здала в тимчасове користування швейцарові нічної кав'ярні.

"Простіть мені, ласкавий пане, я вас більше не побачу, бо кидаюся з вікна".

— Бреше! — сказав Швейк і почав чекати.

За півгодини до кухні вповзла нещасна пані Мюллерова, і з пригнобленого виразу її обличчя було видно, як вона прагне почути від Швейка слова розради.

— Якщо хочете стрибати, — сказав Швейк, — ідіть до кімнати, я там відчинив вікно. З кухонного вікна я б вам стрибати не радив, бо злетите в палісадник з трояндами, поламаєте кущі і змушені будете за все це платити, а з кімнатного вікна гарненько гепнетеся просто на тротуар і, якщо матимете щастя, скрутите собі в'язи. Коли ж не пощастить і ви поламаєте лише ребра, руки й ноги, вам доведеться платити за лікарню.

Пані Мюллерова заридала, потихеньку вийшла до кімнати... зачинила вікно і, повернувшись, сказала:

— Протяг. А це недобре для панового ревматизму. Потім, постеливши і дбайливо прибравши, вернулася на кухню і зі слізьми на очах повідомила:

— Ті двоє цуценят, паночку, що були у нас на подвір'ї, здохли. А сенбернар утік, коли в нас був обшук,

— Господи боже мій! — вигукнув Швейк. — Він може потрапити в гарну халепу. Його тепер напевно шукатиме поліція.

— Він укусив пана комісара, коли той під час обшуку витягав його з-під ліжка, — розповідала далі Мюллерова. — Один з тих панів сказав, що під ліжком хтось сидить. Тоді сенбернарові іменем закону наказали вилізти звідти. Але він не послухав, і його витягли силоміць. Сенбернар хотів пожерти їх, потім вискочив у двері й більше не повернувся. Мене також допитували, хто до нас ходить, чи не одержуємо якихось грошей з закордону. Потім ще натякали, нібито я дурна, бо я їм сказала, що гроші з закордону надходять зрідка, — останній раз від пана директора з Брно, завдаток шістдесят крон за ангорську кицьку, ту, що про неї ви давали об'яву до "Народної політики" і замість якої послали в ящику з-під фініків сліпе цуценятко фокстер'єра. Потім розмовляли зі мною дуже чемно і порекомендували на квартиру, щоб не було страшно самій, того швейцара з нічної кав'ярні, якого ви оце щойно витурили...

— Не щастить мені з панамі з тих установ, пані Мюллерова. Ось незабаром побачите, скільки їх прийде купувати собак, — зітхнув Швейк.

Не знаю, чи ті пани, які після перевороту переглядали архіви поліції, розшифрували статті видатків таємного фонду державної поліції, де стояло: СБ. — 40 к., Ф. — 50 к., Л. — 80 к., але вони безумовно помилялися, гадаючи, що СБ, Ф, Л — ініціали якихось панів, котрі за 40, 50 і 80 крон продавали чеський народ чорно-жовтому орлу.

"СБ" означає: сенбернар, "Ф" — фокстер'єр, "Л" — леонберг. Усіх тих собак Бретшнейдер приводив від Швейка в управління поліції. Це були огидні потвори.

Вони не мали нічогосінько спільного з чистокровними породами, за які Швейк видав їх Бретшнейдерові. Сенбернар був покручем нечистокровного пуделя і дворняги, у фокстер'єра, великого, як різницький пес, з вухами такси, були викривлені ноги, немов він перехворів на рахіт. Леонберг своєю оброслою мордою нагадував болонку.

В нього був обрубаний хвіст, зріст такси, а зад голий, як у павіана.

Потім купити собаку зайшов шпик Калоус. Він повернувся з переляканим страховищем, схожим на плямисту гієну, з гривовою, як у шотландської вівчарки, і в статтях таємного фонду з'явився новий запис: "Д. — 90 крон".

Ця потвора мала зображувати доґа.

Але й Калоусові не пощастило бодай щось вивідати у Швейка. У нього були ті ж самі успіхи, як і в Бретшнейдера. Найтонші політичні розмови Швейк переводив на тему про лікування собачої чуми у цуценят, а розставляння хитрих, підступних пасток кінчалось тим, що Бретшнейдер забирав з собою від Швейка нового потворного

покруча.

І це був кінець славного детектива Бретшнейдера. Коли в його квартирі набралось сім отаких страшидл, він замкнувся з ними в задній кімнаті й доти не давав їм їсти, аж поки вони не зжерли його самого.

Бретшнейдер був настільки чесний, що заощадив державній скарбниці витрати на похорон.

У поліційному управлінні в його особисту картку в рубриці "Підвищення по службі" вписали сповнені трагізму слова: "Зжертий власними собаками".

Пізніше, довідавшись про цей трагічний випадок, Швейк сказав:

— Не можу уявити собі, як його зберуть до купи, коли йому доведеться стати перед страшним судом.

7. ШВЕЙК ІДЕ НА ВІЙНУ

У той час, коли галицькі ліси бачили, як австрійське військо дає драпака через річку Раб, а на півдні, в Сербії, всім австрійським дивізіям надавали по саму зав'язку (і по заслугі), австрійське військове міністерство згадало про Швейка і покликала його, щоб він допоміг урятувати монархію з такої халепи.

Коли Швейкові принесли повістку з наказом за тиждень з'явитися на Стршелецький острів для лікарського огляду, він саме лежав у ліжку, бо ревматизм знову не давав йому спокою. Пані Мюллерова на кухні варила для нього каву.

— Пані Мюллерова, — почувся з кімнати тихий Швейків голос, — ідіть-но сюди на хвилинку.

Служниця підійшла до ліжка, і Швейк таким самим тихим голосом сказав:

— Пані Мюллерова, сядьте, будь ласка. Його голос звучав таємниче і урочисто.

Коли пані Мюллерова сіла, Швейк підвівся на ліжку і проголосив:

— Я йду на війну!

— Мати божа! — вигукнула пані Мюллерова. — А що ж ви, паночку, будете там робити?

— Воювати, — відповів Швейк замогильним голосом. — Австрії скрутно доводиться.

Згори лізуть уже на Краків, а знизу пхаються в Угорщину, скрізь нас молотять, аж пір'я летить. Тому й мене на війну призивають. Я ж вам тільки вчора читав у газеті, що над нашою дорогою батьківщиною нависли якісь там хмари.

— Таж ви, паночку, неспроможні тепер і пальцем поворухнути.

— Це дурниця, пані Мюллерова, поїду на війну в візочку. Знаєте того кондитера, за рогом? У нього такий візок є. Він колись у ньому возив провітрюватись свого кульгавого шкарбуна дідуся. Ви, пані Мюллерова, на тому візку й доставите мене до війська.

Пані Мюллерова заплакала.

— Чи ж не побігти мені, ласкавий пане, по лікаря?

— Нікуди ви, пані Мюллерова, не підете, я хоч і хворий на ноги, проте чим я не гарматне м'ясо? А в таку пору, коли Австрії не до танцю, кожен каліка повинен бути на своєму посту. Не хвилюйтесь і варіть собі каву далі.

І в той час, як пані Мюллерова, заплакана і схвильована, цідила каву, бравий вояк

Швейк, лежачи в ліжку, співав:

Як Віндішгрец і всі генерали
Вранці до схід сонця війну розпочали.

Гоп-гоп-гоп!

Війну розпочали, хором закричали:
"Рятуй, божа мати, щоб ми не пропали!"

Гоп-гоп-гоп!

Перелякана пані Мюллерова, вражена жахливою бойовою піснею, забула про каву і, тіпаючись усім тілом, з острахом прислухалась, як бравий вояк Швейк співає далі в своїй постелі:

На мости п'ємонтські веде, божа мати.

Ти постав, П'емонте, потужні гармати!

Гоп-гоп-гоп!

Була битва грізна біля Сольферіно,
Текла кров червона по саме коліно.

Гоп-гоп-гоп!

По коліна крові, і м'яса не тонко,
Воювали хлопці з десятого полку,

Гоп-гоп-гоп!

Не бійтеся, хлопці, злиднів у дорозі,
Там везуть за вами грошики на возі.

Гоп-гоп-гоп!

— Ради бога, ласкавий пане, я вас прохаю, — почулося з кухні жалісне хлипання, але Швейк до кінця проспівав свою бойову пісню:

Ой на возі гроші, а їсти — в повозці;

А хто живе краще, як ті наші хлопці?

Гоп-гоп-гоп!

Пані Мюллерова метнулася до дверей і побігла по лікаря. Повернулася вона за годину. Швейк тим часом задрімав.

Раптом його збудив якийсь опасистий добродій. З хвилину він тримав руку на Швейковому лобі й говорив:

— Не бійтеся, я лікар Павек із Виноград, дайте руку, а цей термометр покладіть під пахву. Так. Покажіть язик, висуньте його, ще більше, так його й тримайте.

Від чого померли ваші батько й мати?

І ось у той час, коли Відень пнувся із шкіри, щоб усі народи Австро-Угорщини подавали приклади беззастережної вірності й любові, лікар Павек прописав пацієнтові проти його патріотичного запалу бром і порадив відважному і бравому воякові Швейку не думати про війну.

— Лежіть рівно і не хвилюйтеся. Я завтра навідаюся знову.

Другого дня він прийшов і спитав на кухні в пані Мюллерової, як почуває себе пацієнт.

— Гірше, пане лікарю, — із щирим смутком відповіла служниця, — Вночі, як його знову схопив ревматизм, він, пробачте на цім слові, почав співати австрійський гімн.

Лікар Павек був змушений реагувати на цей новий вияв лояльності пацієнта збільшеною дозою броду.

На третій день пані Мюллерова доповіла лікареві, що Швейкові погіршало.

— Пополудні, пане докторе, він послав мене по карту воєнних дій, а вночі, в гарячці, марив, що Австрія переможе.

— А порошки приймає точно, як прописано?

— Та він, пане лікарю, по них ще й не посилав.

Засипавши Швейка рядом докорів і заявивши, що ніколи більше не прийде до людини, яка відкидає його лікування бродом, лікар Павек пішов.

За два дні Швейк уже мав з'явитися до призовної комісії. До цього він ретельно приготувався. По-перше, послав пані Мюллерову купити йому військового кашкета, а по-друге, у кондитера за рогом позичити візка, на якому кондитер колись возив подихати свіжим повітрям свого кульгавого діда-шкарбуна. І, нарешті, згадав, що потребує милиці. На щастя, кондитер, як родинну пам'ятку, зберіг і милиці.

Бракувало Швейкові лише рекрутського букетика. Але пані Мюллерова роздобула його. Вона за ці дні змарніла і всюди, куди йшла, плакала.

Того пам'ятного дня празькі вулиці побачили приклад зворушливого патріотизму:

стара жінка штовхала поперед себе візок, на якому сидів чоловік у військовому кашкеті й розмахував милицями. Начищений франтик 1 на його кашкеті аж сяяв, а на піджаці красувався барвистий рекрутський букетик.

1 Металева кокарда на кашкеті з ініціалами "FJI" (Франц-Йосиф I).

Безперестанку вимахуючи милицями, цей чоловік щохвилини кричав на всю вулицю:

"На Белград! На Белград!"

За ним ішов цілий натовп, який виріс із невеличкої купки людей, що зібралися перед будинком, звідкіля Швейк виїхав на війну.

Швейк міг констатувати, що деякі поліцаї на перехрестях віддавали йому честь.

На Вацлавській площі юрба навколо Швейкового візка зросла до кількохсот чоловік, а на розі Краківської вулиці вони побили якогось студента-бурша в корпорантській шапочці, який вигукнув Швейкові: "Heil! Nieder mit den Serben!" 1

1 Хай живе! Геть сербів! (Нім.)

На розі Водічкової вулиці в цю історію втрутилася кінна поліція і розігнала натовп.

Коли Швейк показав дільничному інспекторові повістку і чорним по білому довів, що мусить сьогодні ж стати перед призовною комісією, той трохи розчарувався і, щоб запобігти бешкетам, наказав двом кінним поліцаям конвоювати візок із Швейком на Стршелецький острів.

Про всю цю подію в "Празькій офіційній газеті" з явилася стаття такого змісту:

"Патріотизм каліки

Вчора близько полудня перехожі на головних пражьких вулицях були свідками

сцени, яка красномовно свідчить про те, що в величний і серйозний період сини нашого народу можуть подати чудовий приклад вірнопідданства трону старого монарха.

Здавалося, ніби вернулись часи стародавніх греків і римлян, коли Муцій Сцевола пішов разом з іншими в бій, незважаючи на свою спалену руку. Каліка на милицях, якого стара матуся везла на візочку для хворих, продемонстрував нам учора найсвятіші свої почуття і щирий патріотизм. Цей син чеського народу добровільно, хоч він інвалід, попросився в армію, щоб усі свої сили і навіть життя віддати за свого монарха. І коли його заклик "На Белград!" мав такий жвавий відгук на вулицях Праги, то це свідчить, що пражани подають зразкові приклади любові до батьківщини і до монаршого дому".

Точнісінько так писалося і в "Прагер тагеблатт".

Там стаття закінчувалася приміткою, в якій розповідалося про те, що каліку-добровольця супроводив загін німців, які оберігали його власним тілом від самосуду чеських агентів Антанти. "Богемія" теж вмістила відгук про цю подію, вимагаючи нагороди для каліки-патріота, і оголосила, що редакція приймає від німецьких громадян дарунки для невідомого героя.

Отже, ці три газети твердили, що чеська земля не могла породити благороднішого громадянина. Однак панове з призовної комісії були про це іншої думки, особливо військовий лікар Бауце, людина безсердечна, яка в усьому вбачала шахрайські спроби викрутитися від військової служби, фронту, куль і шрапнелі.

Всі знали його вислів: "Das ganze tschechische Volk ist eine Simulantenbande!" 1

За десять тижнів своєї діяльності він з 11 000 громадян визнав 10 999 симулянтами і був би добрався й до одинадцятитисячного, коли б цього щасливчика не розбив параліч саме в ту мить, коли лікар заревів на нього: "Kehrt euch!" 2.

— Винести цього симулянта! — наказав Бауце, пересвідчившись, що той помер.

І ось саме перед ним цього пам'ятного дня стояв Швейк, зовсім голий, цнотливо покриваючи свою голизу милицями, на які він спирався.

— Das ist wirklich ein besonderes Feigenblatt 3, — сказав Бауце, — таких фігових листків, мабуть, і в раю не бувало.

— Звільнений через недоумкуватість, — оголосив фельдфебель, переглядаючи Швейкові документи.

— А ще які у вас хвороби? — спитав Бауце.

— Насмілюсь доповісти, в мене ревматизм, але я служитиму найяснішому цісареві до останньої краплі крові, — скромно сказав Швейк. — У мене коліна набрякли.

Бауце страшним оком зиркнув на бравого вояка Швейка і загорлав:

— Sie sind ein Simulant! 4

Потім, звернувшись до фельдфебеля, з крижаним спокоєм наказав:

— Den Kerl sogleich einsperren! 5

1 Увесь чеський народ — це банда симулянтів! (Нім.)

2 Кругом! (Нім.)

3 Це справді незвичайний фіговий листок (Нім.).

4 Ви симулянт! (Нім.)

5 Негайно заарештувати цього жевжика! (Нім.)

Два солдати з багнетами на гвинтівках повели Швейка до гарнізонної в'язниці.

Швейк спирався на милиці і з жахом відчував, що його ревматизм починає зникати.

Пані Мюллерова з візком чекала на Швейка біля мосту. Побачивши його між багнетами, вона заридала і відійшла від візка, щоб уже ніколи більше до нього не повертатися.

А бравий вояк Швейк скромно йшов під конвоем озброєних захисників держави.

Багнети сяяли в променях сонця, і на Малій Страні перед пам'ятником фельдмаршалу Радецькому Швейк гукнув до юрби, що їх супроводила:

— На Белград! На Белград!

А маршал Радецький замріяно дивився із свого п'єдесталу, як бравий вояк Швейк шкутильгає на старих милицях з рекрутським букетиком на піджаці, і слухав, як якийсь поважний пан пояснює юрбі, що це ведуть "дезертира".

8. ШВЕЙК-СИМУЛЯНТ

У цю велику добу військові лікарі аж із шкіри пнулися, щоб вигнати з симулянтів злий дух саботажу і знову повернути їх у лоно армії.

Було впроваджено цілу низку тортур для симулянтів і підозрюваних у симуляції. До таких належали: туберкульозні, ревматики, хворі на грижу, нирки, тиф, цукрову хворобу, запалення легенів і на інші недуги. Катування симулянтів провадилось за певною системою, а ступені катувань були такі:

1) Сувора дієта: вранці й увечері протягом трьох днів однісінька чашка чаю, причому всім без винятку, незалежно від того, на яку хворобу нарікають, давати аспірин як потогінне.

2) Щоб ніхто не думав, що військова служба — мед, давати всім великими дозами хінін у порошках. Це називалося — "лизати хінін".

3) Промивання шлунка двічі на день літром теплої води.

4) Клізма з мильної води з гліцерином.

5) Загортання хворого в мокре холодне простирадло.

Траплялися хоробрі, що, перетерпівши всі п'ять ступенів тортур, дозволяли відвезти себе в простій домовині на кладовище. Були, проте, й малодушні, — коли справа доходила до клізми, вони заявляли, що вже здорові й нічого іншого не бажають, як тільки з найближчим маршовим батальйоном попрямувати в окопи.

Швейка в гарнізонній тюрмі поклали в лазаретний барак якраз між тих малодушних симулянтів.

— Я вже більше не витримаю, — сказав його сусід по ліжку, якого тільки-но привели з процедурної кімнати після повторного промивання шлунка. Він симулював короткозорість.

— Завтра поїду в полк, — розмірковував сусід зліва. Йому поставили клізму, а він симулював, що глухий як пень.

На ліжку біля дверей умирав якийсь сухотник, загорнений у мокре холодне простирадло.

— Це вже третій на цьому тижні, — зауважив сусід з правого боку. — А ти на що хворий?

— У мене ревматизм, — відповів Швейк, і всі довкола вибухнули реготом. Сміявся навіть сухотник, який "симулював" туберкульоз.

— З ревматизмом сюди не пхайся, — повчально сказав Швейкові гладкий чоловік.

— Ревматизм тут вартий не більше, ніж мозолі. В мене недокрів'я, мені половину шлунка вирізали, бракує п'яťох ребер, проте ніхто мені не вірить. Був тут один глухонімий, чотирнадцять днів його щопівгодини обгортали простирадлом, намоченим у холодній воді, щодня ставили клізму і промивали шлунок. Вже навіть усі санітари думали, що він переміг і піде додому, та лікар, як на біду, прописав йому блювотне. Від цього вивертало геть усі тельбухи — і тоді глухонімий не витримав. "Не можу, — каже, — довше бути глухонімим, до мене повернулися і мова, і слух".

Всі хворі умовляли його не занепащати себе, але він наполягав на своєму, мовляв, він уже чує і розмовляє, як усі інші. Так уранці й заявив про це під час лікарського обходу.

— Він тримався досить довго, — додав симулянт, який удавав, буцімто одна нога в нього коротша на цілих десять сантиметрів за другу. — Не так, як той, що симулював параліч. Тому досить було трьох порошків хініну, однієї клізми і цілоденного посту. Признався ще навіть до промивання шлунка, і від паралічу не залишилося й сліду.

Найдовше тримався тут покусаний скаженим собакою. Кусався, вив, і, ніде правди діти, це йому вдавалося чудово, але ніяк не міг домогтися, щоб у нього йшла піна з рота. Ми вже допомагали, як могли. Не раз перед обходом лоскотали його цілу годину, поки не діставав корчів і не синів, але піни не було, хоч лусни. Це було щось жахливе. Коли він уранці під час обходу капітулював, нам було його дуже шкода. Виструнчився біля ліжка, як свічка, козирнув і сказав:

— Дозвольте доповісти, пане старший лікарю, той пес, що мене покусав, мабуть, не був скажений.

Та коли старший лікар глянув на нього якось скося, покусаний почав тремтіти всім тілом і додав:

— Дозвольте доповісти, пане старший лікарю, мене взагалі ніякий пес не кусав, це я сам себе вкусив у руку. Після цього признання над ним розпочали слідство за спробу самоскалічення — він, мовляв, хотів відкусити собі руку, щоб не йти на фронт.

— Всі такі недуги, де потрібна піна на губах, — сказав гладкий симулянт, — важко симулювати. Візьмімо, наприклад, падучу. Був тут один епілептик. Той нам завжди говорив, нібито може мати тих приступів скільки захоче. Отож і вдавав їх іноді по десять разів на день. Звивався від корчів, стискав кулаки, витріщав очі, немов рак, бився об землю, висолоплював язика, одне слово, кажу вам, це була першорядна, справжнісінька епілепсія. Але несподівано обсипало його чиряками: два сіли на карку, два на плечах, і вже ніяк йому було корчитися і битися об підлогу, бо не міг ані головою поворухнути, ані сидіти, ані лежати.

Дістав гарячку і в гарячці все вибалакав лікареві під час обходу. Але ті його чиряки

в'їлися нам, бо він ще три дні пролежав між нами і діставав іншу дієту:

вранці каву з булочкою, на обід суп, підливу і кнедлі, ввечері кашу або суп, а ми, на суворій дієті з промитими шлунками, змушені були дивитися, як той жере, плямкає, сопе і, нажершись, гикає. Цим він підкосив трьох з пороком серця, і вони теж призналися.

— Найкраще, — зауважив один із симулянтів, — удавати божевілля. Поряд з нашою палатою є таких двоє: учителі. Один удень і вночі безперестану кричить: "Вогнище Джордано Бруно ще димиться! Відновіть процес над Галілеєм!" А другий гавкає, спочатку тричі поволі: "Гав, гав, гав", — потім підряд п'ять разів швидко:

"Гав-гав-гав-гав-гав", — і знову поволі, і так без упину. Витримали вже понад три тижні. Я спочатку теж хотів удати божевільного, що з'їхав з глузду на релігійному ґрунті, і збирався проповідувати про непогрішність папи римського, але кінець кінцем за п'ятнадцять крон роздобув у одного перукаря з Малої Страни рак шлунка.

— А я знаю одного сажотруса із Бржевнова, — додав інший хворий, — той вам за десять крон викличе хіба ж таку гарячку, з вікна вистрибнете.

— Це дурниці! — сказав другий. — У Вршовіцях є одна повитуха, то вона за двадцять крон так вправно викрутить вам ногу, що лишитеся калікою аж до смерті.

— Мені викрутили ногу за п'ятірку, — почувся голос із ліжка під вікном, — за п'ять крон і три кухлі пива.

— Мені моя хвороба коштує вже понад дві сотні, — заявив його сусід, висхлий, як тичка, — назвіть мені яку хочете отруту, якої б я ще не приймав. Не знайдете! Я живий склад отрут. Я вже пив сулему, вдихав ртутну пару, хрупав миш'як, кутив опій, пив настоянку опію, посипав хліб морфієм, ковтав стрихнін, заливався розчином фосфору в сірковуглеці й пікриновою кислотою. Я зіпсував собі печінку, легені, нирки, жовч, мозок, серце і кишки. Ніхто вже не збагне тепер, яка в мене хвороба.

— Найкраще, — пояснив хтось біля дверей, — впорснути собі гасу під шкіру на руці. Моєму небожеві пощастило: йому відрізали руку по лікоть, він спекався війни і має спокій.

— Ось бачите, — сказав Швейк, — все це кожен мусить витерпіти заради найяснішого монарха. І промивання шлунка, і клізму. Коли я свого часу служив у полку, не раз бувало куди гірше. Хворого в'язали головою до ніг і кидали до буцегарні, хай там собі одклигує. Ніяких ліжок з матрацами або плювальниць, як оце тут маємо, не було. Голі нари, а на них лежали недужі. Якось у одного був найсправжнісінький тиф, а в його сусіда чорна віспа. Обох прив'язали головами до ніг, а полковий лікар гатив їх ногою в живіт, ви, мовляв, сякі-такі симулянти.

Потім, коли обидва від таких ліків на той світ пішли, ця історія дійшла до парламенту і потрапила в газети. Нам одразу ж заборонили читати таку пресу і перетрусили наші скриньки, чи, бува, немає в нас цих газет. А що мені в житті, хоч полу ріж, від напасті не втекти, то в кого їх могли знайти, як не в мене?!

Повели мене до командира полку, а наш полковник такий був телепень, дай йому господи царство небесне, як почав, і "стій, — каже, — струнко", і "кажи, хто це писав до

тих газет", і "я тобі, як не скажеш, роздеру рота від вуха до вуха і запроторю в тюрму, там і почорнієш". Потім ще прийшов полковий лікар та як почав вимахувати мені кулаком перед носом і кричати: "Sie verfluchter Hund, Sie schabiges Wesen, Sie ungluckliches Mistvieh! 1 Соціалісте паршивий!"

1 Ви, проклятий собако, підле створіння, нещасна худобино! (Нім.)

А я дивлюся просто у вічі, ані морг, і мовчу. Праву руку під козирок, а ліву випростав по шву. Бігали вони навколо мене, як собаки, гавкали на мене, а я ні слова: віддаю честь та тримаю ліву руку по шву. Казилися вони щось із півгодини.

Наприкінці підбіг до мене полковник і як верескне: "Ти ідіот чи не ідіот?" — "Насмілюсь доповісти, пане полковнику, я ідіот". — "Двадцять один день суворого арешту за ідіотизм, двічі на тиждень без їжі, місяць казарменого арешту, на сорок вісім годин у козли. Негайно замкнути й не давати йому жерти! Зв'язати його, показати йому, що державі, трясця його матері, ідіотів не потрібно. Ми тобі, гультіпако, виб'ємо з голови ті газети!" — вирішив пан полковник, коли вже набігався, як ошпарений, навколо мене. А поки я сидів, у казармах творилися дива дивні. Наш полковник взагалі заборонив воякам читати, навіть "Празьку офіційну газету", а у військовій крамниці ніхто не смів загортати воякам у газети ні ковбасок, ні сирків, та саме відтоді солдати вчепилися за ті газети. Наш полк став найосвіченіший. Читаємо геть усе, а в кожній роті вже й віршики, і пісні про нашого полковника складають. А коли щось у полку трапиться, доброзичливця довго не треба шукати: сяде, напише і пускає це в газету, ще й заголовок ушкварить: "Знущання над вояками". Але й цього було людям замало. Брали вище:

писали депутатам у Відень, щоб оступилися за них, а ті вже почали натирати перцю в ніс кому треба. Сиплються в парламент запити один за одним — і про це, і про тамте, а чи відомо урядові, що наш пан полковник звірюка? Міністр прислав до нас комісію. Отоді вже один з наших, такий собі Франта Генчль із Глибокої, і дістав два роки тюрми, бо саме він звернувся був у Відень до депутатів через того ляпаса, що дістав на учбовому плаці від пана полковника. Потім, коли комісія поїхала, пан полковник наказав вишикувати всіх у шеренги, цілий полк, так як був, і сказав, що солдат є солдат, він мусить тримати язика за зубами і служити, а коли щось комусь не подобається, то це порушення субординації. "Ви, негідники, думали, що комісія допоможе, — говорив пан полковник, — дулю вона вам допомогла.

А тепер кожна рота хай пройде повз мене і вголос повторить те, що я сказав".

Ми йшли рота за ротою, рівняючись направо, де стояв пан полковник, рука на ремені карабіна, і на всю пельку горлали: "Ми, негідники, думали, що нам ця комісія допоможе, а вона нам дулю допомогла".

Наш полковник реготав, аж за живіт хапався, поки не підійшла одинадцята рота.

Йде — земля двигтить, а коли порівнялися з паном полковником, то ані пари з уст.

Пан полковник почервонів, наче варений рак, і повернув одинадцятую роту назад, наказавши повторить усе спочатку. Але рота марширує і знову мовчить, лише ряд за рядом нахабно дивиться пану полковникові в очі.

"Ruht!" 1 — командує полковник, а сам гасає по підвір'ї, нагайкою ляскає по халявах і плюється. Аж раптом зупинився та як ревне: "Abtreten!" 2. Сів на свою кобилу і гайнув за браму. Ми чекаємо, щб станеться з одинадцятою ротою, а воно нічого. Ждемо день, другий, цілий тиждень — нічого. Полковник у казармах не з'являвся, з чого і солдати, і старшини, і офіцери дуже раділи. Потім нам прислали нового полковника, а про старого розповідали, буцімто він у якійсь психіатричній лікарні, бо власноручно написав листа найяснішому цісареві, що одинадцята рота збунтувалася.

1 Вільно! (Нім.)

2 Розійтись! (Нім.)

Наближався час післяобіднього обходу. Військовий лікар Грінштейн ходив від ліжка до ліжка, а за ним фельдшер з записною книжкою.

— Мацуна!

— Тут!

— Клістир і аспірин. Покорний!

— Тут!

— Промити шлунок і хінін! Коваржік!

— Тут!

— Клістир і аспірин. Котятко!

— Тут!

— Промити шлунок і хінін!

І так усіх — одного по одному, безжально, механічно і грубо.

— Швейк!

— Тут!

Лікар Грінштейн глянув на новоприбулого.

— На що хворієте?

— Насмілюсь доповісти, в мене ревматизм.

Лікар Грінштейн за час своєї практики звик бути з хворими чемно-іронічним. Цей спосіб діяв набагато сильніше, ніж крик.

— Ось воно що! Ревматизм, — промовив він до Швейка. — Так, це тяжка хвороба.

Воно й справді прикрий випадок дістати ревматизм саме в той час, коли йде світова війна і людина рветься в армію. Думаю, що вам це страшно неприємно.

— Насмілюсь доповісти, пане старший лікарю, мені це страшно неприємно.

— Ач який! Йому неприємно! Дуже гарно з вашого боку, що ви з тим ревматизмом якраз тепер про нас згадали. В мирні часи такий бідолаха вистрибує собі, як козеня, але як вибухне війна, в нього зразу ж виникає ревматизм і перестають служити коліна. Болять у вас коліна?

— Насмілюсь доповісти, болять.

— І цілу ніч не можете заснути, еге ж? Ревматизм — дуже небезпечна, болюча і тяжка хвороба. Ми вже з ревматизмом маємо добрий досвід. Суворі дієта та й інші способи лікування дуже допомагають. Ви тут видужаєте швидше, ніж у Пештянах, і помаршируєте на фронт, аж за вами закурить.

Обернувшись до фельдшера, лікар сказав:

— Пишіть: "Швейк, сувора дієта, двічі на день промивання шлунка і раз на день клістир". А як далі буде — побачимо. Поки що відведіть його до процедурної, промийте шлунок, а коли опам'ятається, поставте клізму, тільки таку, знаєте, щоб кликав усіх святих на допомогу та щоб той його ревматизм злякався і притьмом вискочив з нього.

Звертаючись до всіх, лікар виголосив промову, сповнену чудових і розумних сентенцій:

— Ви не думайте, що маєте перед собою якогось дурного віслюка і можете йому замилювати очі. Мене ваша поведінка анітрохи не виведе з рівноваги. Я знаю, що всі ви симулянти і хочете дезертирувати з армії. Відповідно до цього я з вами і поводжуся. Я вже мав справу з сотнями таких героїв, як ви. На цих ліжках лежало таких до біса, і їм не бракувало нічого іншого, як тільки бойового духу. Поки їхні товариші боролися на фронті, вони гадали, що валятимуться в ліжках, будуть діставати госпітальну їжу і чекати, поки війна перешумить. Але вони з біса помилилися. То й ви, лобуряки, помиляєтеся. Ще зо двадцять років зі сну кричатимете, коли вам привидиться, як ви тут у мене симулювали.

— Дозвольте доповісти, пане старший лікарю, — озвався хтось тихо з ліжка під вікном, — я вже видужав. Я ще вночі помітив, що моя задуха минула.

— Як прізвище?

— Коваржік. Насмілюсь доповісти, мені призначено клізму.

— Добре, клістир вам ще поставлять на дорогу, — вирішив лікар Грінштейн, — щоб ви не нарікали, ніби вас тут не хотіли лікувати. Ну, а тепер усі хворі, яких я назвав, гайда з фельдшером, кожний дістане те, що йому належить.

І справді: кожен дістав призначену йому солідну порцію. Деякі при цьому намагалися вплинути на виконавців лікарського наказу благаннями або погрозами — мовляв, вони теж запишуться в санітари, і, можливо, теперішні санітари колись іще потраплять їм до рук, Швейк тримався хоробро.

— Не жалій мене, — підохочував він ката, який ставив йому клістир. — Не забувай, що ти складав присягу. Навіть коли б тут лежав твій рідний брат або батько, постав їм клістир, не зморгнувши оком. Пам'ятай, що на цих клістирах тримається Австрія. Ми переможемо!

Другого дня, під час обходу, лікар Грінштейн спитав Швейка, як йому подобається в лазареті.

Швейк відповів, що це заклад упорядкований і благородний. В нагороду він дістав те ж саме, що й вчора, а на додаток ще й аспірин та три порошки хініну. Все це йому всипали у воду, примусивши негайно випити.

Навіть Сократ не пив своєї чаші з отрутою так спокійно, як пив свій хінін Швейк, на якому лікар Грінштейн випробовував усі види тортур.

Коли Швейка в присутності лікаря загортали в мокре простирадло, він на запитання лікаря, як йому це подобається, відповів:

— Насмілюсь доповісти, пане старший лікарю, відчуваю себе, ніби на пляжі або на

морському курорті.

— А ревматизм ще тримається?

— Насмілюсь доповісти, пане старший лікарю, чогось не кращає.

Швейка піддали новим тортурам.

В цей час удова піхотного генерала баронеса фон Боценгейм мала дуже багато клопоту з розшуками того вояка, що про нього "Богемія" недавно надрукувала статейку, де розповідалося, як він, каліка, наказав везти себе у візочку до призовної комісії і гукав: "На Белград!" Цей вияв патріотизму дав привід редакції "Богемії" закликати читачів збирати гроші на користь вірнопідданого героя-каліки.

Управління поліції допомогло встановити, що прізвище цього вояка Швейк, і далі справа пішла вже легше. Баронеса фон Боценгейм узяла з собою компаньйонку і камердинера з кошиком та й поїхала на Градчани.

Бідолашна пані баронеса зовсім не уявляла собі, що значить лежати у військовому лазареті гарнізонної тюрми. Двері тюрми їй відчинила візитна картка. У канцелярії з нею розмовляли дуже чемно. За п'ять хвилин баронеса вже знала, що розшукуваний нею "der brave Soldat" 1 лежить у третьому бараку, ліжка № 17. Її супроводив зовсім отетерілий доктор Грінштейн.

1 Бравий вояк (нім.).

Швейк після звичайної щоденної процедури, прописаної лікарем Грінштейном, саме сидів на ліжку, оточений групою худих, як хорти, виголоднілих симулянтів, які й досі не здавали позицій і запекло воювали з лікарем Грінштейном на ґрунті суворої дієти.

Коли б хто послухав їхню розмову, то подумав би, що опинився в товаристві кулінарів вищої куховарської школи або на гастрономічних курсах.

— І звичайнісінькі лойові шкварки можна їсти, поки вони ще теплі, — оповідав один, який лежав тут із хронічним катаром шлунка. — Коли лій починає шкварчати, їх треба видушити досуха, посолити, посипати перцем, і, я вам скажу, ніякі гусячі шкварки з ними не зрівняються.

— Не дуже там з гусячими шкварками. Свиначим шкваркам умитися треба перед ними, — сказав чоловік з раком шлунка. — Нема нічого смачнішого за гусячі шкварки.

Ясно, їх треба шкварити аж до золотистого кольору, як це роблять євреї. Беруть жирну гуску, здирають сало разом із шкірою і смажать.

— А знаєте, ви помиляєтеся щодо цих свинячих шкварок, — зауважив Швейків сусіда. — Звичайно, я говорю про шкварки з домашнього сала, або, як їх називають домашні шкварки. На колір вони не брунатні і не жовті, Це мусить бути щось середнє між цими двома відтінками. Такі шкварки не повинні бути ні надто м'які, ні надто тверді і щоб не хрумтіли, бо тоді вже вони перепалені. Вони мусять танути на язиці, щоб вам при цьому здавалося, ніби сало тече по вашому підборідді.

— А хто з вас їв шкварки з кінського сала? — почувся чийсь голос, але ніхто не відповів, бо в палату вбіг фельдшер.

— Всі на ліжка! Сюди йде велика княгиня. Не вистромляйте брудних ніг з-під

ковдри!

Навіть сама велика княгиня не могла б увійти з такою пишністю, як це зробила баронеса фон Боценгейм. За нею ввійшов цілий почет, у якому не бракувало навіть лазаретного фельдфебеля-рахівника. У цих відвідинах він вбачав таємничу руку ревізії, яка відірве його від повного жолоба в тилу і кине на поталу шрапнелі десь під дротяні загородження на фронті.

Він був блідий, але ще блідіший був лікар Грінштейн. Перед його очима танцювала маленька візитна картка старої баронеси з титулом "Вдова генерала" і все те, що могло бути пов'язане з цим титулом: зв'язки, протекції, скарги, переведення на фронт та інші страшні речі.

— Ось і Швейк, — сказав лікар з удаваним спокоєм, привівши баронесу фон Боценгейм до Швейкового ліжка. — Зносить усе дуже терпляче.

Баронеса фон Боценгейм сіла на приставлений до Швейкового ліжка стілець і сказала:

— Чеський фояк, топрій фояк, калік-фояк, пути топлесний фояк, я туже любиф чеський австрієць. — При цьому вона гладила Швейка по неголеному обличчі і вела далі: — Я читала фсі газет, я вам принести хамати, кусайт, смоктайт, курить, чеський фояк — топрій фояк! Johann, kommen Sie her! 1

1 Йоганне, ідіть-но сюди! (Нім.)

Камердинер, який своїми скуйовдженими бакенбардами скидався на розбійника Бабінського, притяг до ліжка чималий кошіль, тоді як компаньйонка старої баронеси, висока дама з заплаканим обличчям, сіла до Швейка на ліжку і поправляла в нього за спиною солом'яну подушку, бо була непохитно переконана, що саме так належить поводитися з хворими героями.

Баронеса тим часом виймала з кошеля подарунки. Дюжину смажених курчат, загорнутих у рожевий атласний папір і перев'язаних чорно-жовтою шовковою стрічкою, дві пляшки якогось лікеру, погіршеної через війну якості, з етикеткою "Gott, strafe England" 1. На другому боці пляшки були зображені Франц-Йосиф з Вільгельмом, які трималися за руки, начебто хотіли гратися в "кролика в ямці":

"Ти не в силі вже скакати, поможу тобі стрибати". Потім баронеса витягла з кошеля ще три пляшки вина для одужуючих і дві коробочки сигарет. Вона елегантно розклала все на порожньому ліжку біля Швейка.

Потім тут же з'явилася і гарно оправлена книжка "Картинки з життя нашого монарха". Її написав заслужений головний редактор нашої теперішньої урядової газети "Чехословацька республіка", який ладен був скочити в воду за старого Франца-Йосифа. Були на ліжку також плитки шоколаду з тим самим написом "Gott, strafe England" і знову ж таки з портретом австрійського і німецького імператорів. Але тут вони вже не трималися за руки, а стояли окремо, обернувшись один до одного спиною. Поруч баронеса поклала гарненьку подвійну щіточку для зубів з написом "Viribus unitis" 2, щоб кожен, хто буде чистити зуби, згадував Австрію. Елегантним і дуже потрібним на фронті в окопах даруночком був манікюрний набір. На коробці малюнок, на якому

рвалася шрапнель і чоловігя в касці з багнетом напереваги кидався в атаку. Під малюнком стояв напис: "Für Gott, Kaiser und Vaterland!" 3

1 Боже, покарай Англію (нім.).

2 Об'єднаними силами (лат.).

3 За бога, за цісаря і батьківщину! (Нім.)

На пачці печива малюнка не було, зате на ній написали такий вірш:

Osterreich, du edles Haus,
steck deine Fahne aus,
lass sie im Winde wehen,
Osterreich muss ewig stehen!

з чеським перекладом на другому боці:

Австріє, шляхетний доме,
Вистав прапор, нам знайомий,
Хай його розмає вітер — Австрії навіки жити!
Останнім дарунком був вазон з білим гіацинтом.

Коли все те виклали на ліжку, у баронеси фон Боценгейм від розчулення потекли сльози, а в деяких зголоднілих симулянтів — слина. Компаньйонка баронеси підпирала Швейка, що сидів у ліжку, і теж пускала сльози. Було тихо, як у церкві. Раптом Швейк порушив цю тишу. Він молитовно склав руки і заговорив:

— Отче наш, іже еси на небесех, та святиться ім'я твоє, та прийде царство твоє... Пардон, ласкава пані, це не те, що я хотів сказати: господи боже, отче небесний, благослови нам ці дари. З твоєї щедрої руки ми будемо їх споживати.

Амінь.

По цих словах він ухопив з ліжка курча й почав рвати його зубами. Лікар Грінштейн стежив за ним переляканими очима.

— Ах, як йому, цьому фоячкові, смачно, — екзальтовано шепотіла стара баронеса лікареві Грінштейну, — він уже, напевно, видужав і може йти на фронт. Я дуже, дуже рада, що це йому так на користь.

Потім вона почала ходити від ліжка до ліжка роздаючи сигарети і шоколадні цукерки, після обходу знову повернулася до Швейка і, погладивши його по голові, сказавши: "Behut euch Gott" 1, — вийшла з палати в супроводі свого почту.

1 Хай вас бог береже (нім.).

Поки лікар Грінштейн, провівши вниз баронесу, повернувся назад, Швейк устиг роздати курчат. Пацієнти з такою швидкістю ум'яли їх, що лікар Грінштейн знайшов лише купу кісток, обгризених начисто, немовби ті курчата за життя потрапили в гніздо кондорів, а потім їх обгризені кістки кілька місяців вибілювало сонце.

Зникли також і воєнний лікер, і три пляшки вина. Пропали в шлунках пацієнтів і плитки шоколаду, і пачка печива. Хтось випив навіть флакон лаку для нігтів з манікюрного набору і надкусив зубну пасту, додану до щіточки.

Лікар Грінштейн знову став у бойову позу і виголосив довгу промову. В нього немов камінь з серця спав, коли гості вже пішли. Купа обгризених кісток підтвердила його

думку про невинуватість пацієнтів.

— Солдати, — почав він, — коли б ви мали хоч трохи розуму, ви б не чіпали цього, а сказали б собі: "Якщо ми це зжеремо, то старший лікар нам не повірить, ніби ми тяжко хворі". Ви самі довели, що не цінуйте моєї доброти. Я промиваю вам шлунок, ставлю клізми, намагаюся тримати вас на суворій дієті, а ви замість вдячності набиваєте свої кендюхи аж по саму зав'язку. Чи, може, ви хочете захворіти на катар шлунка? Не вийде. Раніше ніж ваш шлунок спробує все це перетравити, я вам вичищу його так ґрунтовно, що будете згадувати про це до самої смерті та ще й дітям своїм розповідатимете, як ви одного дня пожерли курчат та напхалися різними іншими ласощами і як усі ті лагоминки не втримались у вашому шлунку й чверть години, бо їх викачали. Отже, гайда тепер за мною, запам'ятайте, я не такий віслик, як ви, а трохи мудріший, ніж усі ви разом. Крім того, повідомляю, що завтра ж пришлю до вас комісію, бо ви вже довгенько валяєтеся тут, а тим часом ніхто з вас не хворий. Ви це щойно самі довели, засмітивши собі шлунки протягом якихось п'яти хвилин... Кроком руш!

Коли дійшла черга до Швейка, лікар Грінштейн глянув на нього, і спогад про сьогоднішні таємничі відвідини примусив його спитати:

— Ви знаєте пані баронесу?

— Я її незаконнонароджений син, — спокійно відповів Швейк. — Маленьким вона мене кинула, а тепер знову знайшла...

Лікар Грінштейн лаконічно сказав:

— В такому разі поставте Швейкові ще одну клізму.

Ввечері на ліжках було сумно. Кілька годин тому шлунки в усіх були наповнені різними добрими й смачними речами, а тепер там хлюпав лише ріденький чайок із скибочкою хліба.

Номер двадцять перший біля вікна промовив:

— А чи повірите, друзі, що я люблю смажених курчат більш, ніж печених?

Хтось пробурчав:

— Всипте йому!

Але після невдалого частування всі так ослабли, що ніхто навіть не ворухнувся.

Лікар Грінштейн дотримав слова: перед полуднем прийшло кілька військових лікарів з горезвісної комісії.

Вони йшли повагом повз ряди ліжок, і було лише чути: "Покажіть язик!"

Швейк так висолопив язика, що його обличчя скорчилося в кумедну гримасу, а очі самі заплющились.

— Насмілюсь доповісти, пане штаб-лікарю, далі язик уже не вистромлюється.

Між Швейком і комісією зав'язалася цікава розмова, Швейк запевняв, що зробив це зауваження, боячись, аби лікарі не подумали, ніби він ховає від них язик.

Члени комісії діаметрально розійшлися в своїх думках щодо Швейка.

Половина з них запевняли, що Швейк — це "ein bloder Kerl" 1, а друга — що він падлюка, який глузує з військової служби.

— Чорт вас побери! — заверещав на Швейка голова комісії. — Ми вас виведемо на чисту воду!

Швейк дивився на комісію з божественним спокоєм невинної дитини.

Старший штаб-лікар підступив до нього впритул:

— Я б хотів знати, про що ви, морська свиня, зараз думаєте?

— Насмілюсь доповісти, я взагалі ні про що не думаю.

— Himmeldonnerwetter! 2 — вигукнув один з членів комісії, брязнувши шаблею. — Отже, він взагалі не думає. А чому ж ви, сіамський слоне, не думаєте?

— Насмілюсь доповісти, я тому не думаю, що на військовій службі солдатам думати заборонено. Коли я свого часу служив у дев'яносто першому полку, нам наш пан капітан завжди казав: "Солдат не повинен думати сам. За нього думає начальство.

Як тільки солдат починає думати, то це вже не солдат, а якийсь вошивий цивільний. Думання не призведе..."

— Заткніть пельку! — люто перепинив Швейка голова комісії. — Ми про вас уже маємо інформацію. Der Kerl meint, man wird glauben, er sei ein wirklicher Idiot...3 Ви не ідіот, Швейку, ви хитра бестія, пройдисвіт, хуліган, падлюка.

— Насмілюсь доповісти, розумію.

— Я вже сказав вам, щоб ви заткнули пельку, чули?

— Насмілюсь доповісти, я чув, "заткнути пельку".

— Himmelherrgott! 4 Ну й мовчіть, коли я вам наказав, ви ж добре знаєте, що вам не дозволено патякати.

— Насмілюсь доповісти, я знаю, що "мені не дозволено патякати".

1 Ідіот (нім.).

2 Грім побий! (Нім.)

3 Він думає, що хтось повірить, ніби він справді ідіот... (Нім.)

4 Хай вам чорт! (Нім.)

Пани офіцери презирнулись і покликали фельдфебеля.

— Оцього, — сказав старший штаб-лікар, показуючи Швейка, — відведіть униз до канцелярії і почекайте нашу реляцію та рапорт. В гарнізонній тюрмі йому це патякання виб'ють з голови. Хлоп здоровий, як бик, а симулює, і до того ще патякає і глузує зі свого начальства. Він думає, що ми тут для забавки, а військова служба — це жарт і смішки. Там, у гарнізоні, вам, Швейку, покажуть, що військова служба — це не собаче весілля.

Швейк пішов з фельдфебелем до канцелярії і дорогою через подвір'я мугикав під ніс:

Я собі вже змалку думав,

Що війна — це жарт,

Повоюю тиждень, може, зо два тижні,

Та й вернусь назад.

В той час, як у канцелярії черговий офіцер горлав на Швейка, що таких, як він, Швейк, треба розстрілювати, нагорі в лазаретних палатах комісія мордувала

симулянтів. Із сімдесяти пацієнтів врятувалися тільки двоє. Один був без ноги:

відірвало гранатою, а другий маз справжню костюду. Лише ці не почули слівця "tauglich", а решта, в тому числі й троє вмираючих сухотників, були визнані придатними до військової служби.

Старший штаб-лікар не проминув нагоди виголосити промову. Його промова була пересипана найрізноманітнішими лайками, але щодо змісту — дуже коротка. Всі вони — худоба і лайно, та коли відважно воюватимуть за найяснішого цісаря, знову зможуть повернутися до людського суспільства, і тоді після війни їм навіть простять їхню спробу симулювати і відкритися від фронту. А втім, щодо нього, лікаря, то він у це не вірить, бо певен, — усіх їх чекає зашморг.

Якийсь молоденький військовий лікар з чистою і не зіпсутою поки що душею попросив у старшого штаб-лікаря слова. Його промова відрізнялася від промови начальника оптимізмом і наївністю. Говорив він по-німецькому.

Цей молодик довго розводився про те, що кожен, хто покине лазарет, аби повернутися до своїх полків на фронт, повинен бути переможцем і рицарем. Він переконаний, — усі вони вправно володітимуть зброєю на полі бою і будуть чесні в усіх справах, як воєнних, так і приватних. Вони будуть непереможними воїнами і завжди пам'ятатимуть про славу Радецького та принца Євгенія Савойського. Своєю кров'ю вони, мовляв, полють поля слави монархії і переможно докінчать завдання поставлене перед ними історією. Сміло, відважно, нехтуючи своїм життям, кинуться вони вперед під пошарпаними прапорами своїх полків до нової слави й нових перемог.

Потім у коридорі головний штаб-лікар сказав цій наївній людині:

— Колега, можу вас запевнити, все це дарма. З цих негідників ані Радецький, ані той ваш принц Євгеній Савойський не виховали б солдатів. Звертайтеся до них по-ангельському чи по-чортячому — один дідько. Це — банда.

9. ШВЕЙК У ГАРНІЗОННІЙ ТЮРМІ

Останнім притулком людей, що не хотіли йти на війну, була гарнізонна тюрма. Я знав одного позаштатного вчителя, який як математик повинен був служити в артилерії, але, не бажаючи стріляти з гармат, він поцупив у одного поручника годинник, щоб тільки потрапити до гарнізонної тюрми. Він учинив так цілком свідомо. Війна йому не імпонувала і не зачарувала його. Він вважав ідіотизмом стріляти у ворога і вбивати шрапнеллю та гранатами по той бік фронту таких самих нещасних позаштатних учителів математики.

— Не хочу, щоб мене ненавиділи за насильство, — сказав цей учитель сам собі і спокійнісінько вкрав годинника. Насамперед лікарі обслідували його психічний стан, але коли він заявив, що хотів розбагатіти, його відправили в гарнізонну тюрму.

Таких людей, що сиділи в гарнізоні за крадіжку або шахрайство, було багато.

Ідеалісти і неідеалісти. Люди, які вважали військову службу джерелом особистих прибутків, різні військові бухгалтери, тилові і фронтові старшини, що чинили всілякі шахрайства з провіантом і з солдатською платнею, а крім них, дрібні злодюжки, в тисячу разів чесніші за тих харцизників, які їх сюди посадовили. Тут же, в гарнізонній

тюрмі, сиділи й солдати за різні провини чисто військового характеру: за порушення дисципліни, за спробу підняти заколот, за дезертирство.

Окремо слід назвати політичних в'язнів. З них 80 відсотків було зовсім не винних, а з цих знову-таки 99 відсотків засуджували.

Апарат військових слідчих був неперевершений. Такий судовий апарат має кожна держава, що опинилася перед загальним політичним, господарським і моральним занепадом. Ореол колишньої сили і слави оберігався судами, поліцією, жандармерією і бандою продажних донощиків.

У кожній військовій частині Австрія мала шпиків. Вони доносили на своїх товаришів, що спали поруч них, на одних нарах, а під час походу ділилися шматком хліба.

Для гарнізонної тюрми постачала матеріал також державна поліція — пани Кліма, Славічек і К°. Військова цензура спроваджувала сюди авторів листування між фронтом і тими, кого ці автори залишили вдома в розпачі. Жандарми приводили сюди й зовсім літніх селян, які жили вже на утриманні дітей. Вони посиляли на фронт листи, намагаючись у них втішити своїх рідних або змальовувати хатні злидні, а військовий суд пришивав їм за це зраду і вліплював по дванадцять років ув'язнення.

З градчанської гарнізонної тюрми дорога вела через Бржевов на Мотольський плац.

Попереду, в супроводі солдатів з багнетами, йшов чоловік у наручниках, а за ним їхав віз із домовиною. І на Мотольському плацу звучала урочиста команда: "An!

Feuer!" 1 А потім по всіх полках і батальйонах зачитували ще один полковий наказ про розстріл призовника. А як же інакше? Таж він посмів збунтуватися, бо пан капітан ударив шаблею його жінку, коли вона, прощаючись, ніяк не могла відірватися від чоловіка.

1 Вогонь! (Нім.)

А в гарнізонній тюрмі трійця — штабний тюремний наглядач Славік, капітан Лінгарт і фельдфебель Ржепа, якого прозвали катом, — виконували свою роботу. Скільки людей вони затовкли на смерть по тюремних одиночках! Можливо, капітан Лінгарт і в республіці залишається капітаном. Я бажав би тоді, щоб йому зарахували роки служби в гарнізоні. Славічкові і Клімі державна поліція ці роки вже зарахувала.

Ржепа повернувся до Цивільного життя і свого давнього ремесла майстрамуляра.

Можливо, він член якоїсь патріотичної організації в республіці.

Штабний тюремний наглядач Славік у республіці прокрався і сидить у тюрмі. Не вдалося йому, бідоласі, в республіці пристосуватися так, як це пощастило іншим панам військовим.

* * *

Тюремний наглядач Славік, приймаючи Швейка, кинув на нього погляд, сповнений німого докору.

— І в тебе підмочена репутація, коли вже потрапив сюди. Ми тут, хлопче, підсолодимо тобі життя, як і всім, хто потрапить до наших лап. А наші лапи, звичайно,

не дамські ручки.

Щоб додати ваги своїм словам, він тицьнув м'язистий грубезний кулак Швейкові під ніс і сказав:

— Понюхай, негіднику!

Швейк понюхав і зауважив:

— Таким кулаком я б не хотів дістати в ніс, відгонить кладовищем.

Спокійна, розсудлива мова Швейка сподобалася тюремному наглядачеві.

— Ану, — сказав він, штовхнувши Швейка у живіт, — стій струнко. Що в тебе у кишенях? Якщо маєш сигарети, можеш залишити, а гроші давай сюди, щоб не вкрали.

Більше нема? Справді нема? Тільки не бреш! За брехню карають!

— Куди його? — спитав фельдфебель Ржепа.

— Запхаємо в шістнадцяту, — вирішив тюремний наглядач, — до тих, у підштанках.

Хіба не бачите, що написав на паперах пан капітан Лінгарт: "Streng behuten, beobachten" ¹. Так, так, — урочисто заявив він Швейкові, — з бандитами треба по-бандитському. Якщо хтось бунтується, ми затягуємо його до одиночки, там переламуємо йому всі ребра і залишаємо, хай лежить, поки не здохне. Це наше право. Так ми зробили з тим різником, пам'ятаєте, Ржепо?

¹ Суворо стерегти, стежити (нім.).

— Та що тут казати. Попотіли ми над ним, пане штабний наглядачу, — відповів замріяно фельдфебель Ржепа, — ото був бик! Я топтав його хвилину із п'ять, поки в нього почали тріщати ребра й хлинула кров з пащеки. А він ще десять днів жив.

Просто гідра невмируща.

— Ось бачиш, харцизнику, як у нас буває, коли хто є дибки або намагається втекти, — кінчив свою педагогічну лекцію Славик. — Це те ж саме, що й самогубство, а воно в нас теж карається. І боронь боже, щоб тобі, паскуднику, спало на думку скаржитися на щось, коли прийде інспекція і питає, чи є якісь скарги. Ти, негіднику, повинен, виструнчившись, козирнути і відповісти:

"Насмілюсь доповісти, нема. Я з усього задоволений". Ну, як це ти скажеш, мерзотнику? Повтори.

— Насмілюсь доповісти, нема. Я з усього задоволений, — повторив Швейк з такою милою міною, що штабний тюремний наглядач пошився в дурні, сприйнявши це за щире відданість і чесність.

— То скидай штани і чимчикуй в підштанках до шістнадцятої, — лагідно сказав він, проти своєї звички не додаючи вже ні "паскудника", ні "негідника", ні "мерзотника".

В шістнадцятій Швейк зустрівся з дев'ятнадцятьма чоловіками без штанів. Це були ті, про яких зауважено в паперах: "Streng behuten, beobachten". За ними ревно наглядали, щоб, бува, не драпонули.

Якби підштанки були чисті, а на вікнах не було ґрат, то могло б на перший погляд здатися, що ви потрапили в роздягальню якоїсь лазні.

Швейка прийняв від фельдфебеля Ржепи староста — неголений паруб'яга в розхристаній сорочці. Записав його прізвище на клаптику паперу, прибитому на стіні, і

сказав:

— Завтра у нас буде театр. Нас поведуть у каплицю на проповідь. Ми стоятимемо в підштанках якраз під амвоном. Ото буде сміху!

Як і в усіх тюрмах, у гарнізонній тюрмі була каплиця — улюблене місце розваги в'язнів. І зовсім не тому, Що всі ці примусові відвідини тюремної каплиці зближували відвідувачів з господом богом або прилучали в'язнів до чесноти. Про такі дурниці не могло бути й мови.

Просто служби божі й казання розганяли тюремну нудьгу. Тут ішлося не про те, чи станеш ближчим до бога, чи ні, а просто тішила надія знайти на дорозі — в коридорах або у дворі — кинутий недокурок сигарети або сигари. Невеличкий недокурок, який валявся в плювальниці чи десь на землі в пилюці, відсував бога далеко на задній план. Ця невеличка смердюча річ здобувала перемогу над богом і спасінням душі.

А вже саме казання — що то була за комедія, що за сміхота! Та правди ніде діти — фельдкурат Отто Кац був, зрештою, дуже симпатична людина. Його надзвичайно цікаві проповіді чарували, розсіювали тюремну нудьгу. Він умів так гарно розводити теревені про нескінченне милосердя боже та морально підтримувати занепалих духом і нечестивих в'язнів, умів так віртуозно лаятися з амвона і, стоячи біля вівтаря, чудово заводити своє "Ite, missa est" ¹. Службу він відправляв оригінальним способом, перемішуючи весь порядок відправи, а коли бував дуже п'яний, — вигадував зовсім нові молитви й нову відправу, та й весь обряд — щось таке, чого ще доти ніхто не чув і не бачив.

А вже й цирку не треба, коли фельдкурат, бува, посковзнеться і гепнеться з чашею святих дарів або з требником, вголос обвинувачуючи прислужника з ув'язнених, що той, мовляв, йому навмисне підставив ногу, а тоді перед святими дарами засуджує його до карцера або до "шпангле" ².

Покараний тішиться, адже цей номер входив у програму всієї комедії в тюремній капличці, і він майстерно виконав тут свою відповідальну роль.

Фельдкурат Отто Кац, один з найкращих військових священиків, був єврей. В цьому, власне, не було нічого дивного. Архієпископ Кон також був єврей, і до того ж приятель Махара.

Фельдкурат Отто Кац мав ще строкатіше минуле, ніж славний архієпископ Кон.

Отто Кац учився в торговельній академії й пішов до армії як однорічник ³. Він так добре знався на вексельному праві та на векселях, що за рік довів торговельну фірму "Кац і К°" до блискучого банкрутства. Старий Кац змушений був виїхати до Північної Америки, зробивши якісь грошові комбінації зі своїми кредиторами без їхнього відома і без відома свого компаньйона, якому довелося виїхати в Аргентину.

¹ Ідіть з миром, відправу закінчено (лат.).

² Шпангле (спотв. нім.) — кайдани. Праву руку арештанта приковували коротким ланцюгом до лівої ноги.

³ У колишній австрійській армії солдат з освітою, що йшов добровільно на військову службу з тим, щоб після однорічного навчання дістати якийсь нижчий офіцерський

чин. Під час війни таких солдатів мобілізували на загальних підставах. (Прим. перекл.)

Безкорисливо наділивши в такий спосіб Північну і Південну Америку фірмою "Кац і К°", молодий Отто Кац опинився в становищі людини, якій немає звідки чекати спадщини і яка не знає, де прихилити голову. Отже, залишався єдиний вихід — вступити на військову службу.

Однак перед тим однорічник Отто Кац устругнув надзвичайно оригінальну штуку. Він вихрестився. Навернувся до Христа, щоб той допоміг йому зробити кар'єру. І звернувся до нього з повною довірою, розцінюючи цей крок як комерційну угоду між ним і сином божим.

Каца урочисто хрестили в Емавах. Сам отець Альбан занурював його в купіль. Це було надзвичайне видовище. Присутні були один побожний майор з полку, де служив Отто Кац, одна стара панна з пансіону для шляхтянок на Градчанах і якийсь пикатий представник консисторії, що був за хрещеного батька.

Добре склавши іспит на офіцера, новоявлений християнин Отто Кац залишився в армії. Спочатку йому здавалося, що все піде гладко. Він навіть намірявся вступити на штабні курси.

Але одного дня впився й пішов у ченці, змінивши шаблю на чернечу рясу. Він добився аудієнції у архієпископа на Градчанах, після чого потрапив до духовної семінарії. Перед своїм висвяченням налігався до нестями в одному вельми порядному "домику з жіночою обслугою" на Вейвоводів вуличці і прямо з виру розпусти й гульні попрямував на церемонію. Після висвячення пішов до свого полку заручитися протекцією, а коли його призначили фельдкуратором, купив коня й почав гасати по Празі, беручи участь у всіх пиятиках з офіцерами свого полку.

В коридорі будинку, де фельдкуратор мав квартиру, дуже часто було чути прокльони незадоволених кредиторів. Він водив на квартиру й повій або посилав за ними свого денщика. Залюбки грав у "фербля". Були певні підозри й здогади, що фельдкуратор грає нечесно. Проте хто б узявся довести, що в широкому рукаві його військової рясини схований туз? В офіцерських колах його звали святим отцем.

До казання він ніколи не готувався і цим різнився від свого попередника, який раніше відвідував гарнізонну тюрму. То був чоловік, який убив собі в голову тверде переконання, що людей, ув'язнених у гарнізонній тюрмі можна настановити на путь праведну з амвона. Той достойний куратор, побожно підкотивши очі, розтлумачував арештованим, що потрібна реформа законів про повій та неодружених матерів, і розводився про виховання нешлюбних дітей. Його казання були абсолютно абстрактні й не мали ніякого зв'язку з сучасним становищем, тобто просто викликали нудьгу.

Зате фельдкуратор Отто Кац говорив проповіді, яких усі нетерпляче дожидалися.

То була урочиста хвилина, коли шістнадцяту камеру в самих підштанках вели до каплиці. Вдягнути їх — значило ризикувати, що хтось із них утече. Двадцять ангеляток у білих підштанках поставили під амвоном. Дехто, кому всміхнулося щастя, жував недокурки, знайдені на дорозі, бо, звичайно, не було кишені, де б їх можна було сховати.

Навколо них стояли інші в'язні гарнізону й милувалися двадцятьма парами підштанків під амвоном, куди, видзвонюючи острогами, видряпався фельдкурат.

— Nabacht! 1 — ревнув він. — Моліться! Повторюйте всі за мною! А ти там, ззаду, мерзотнику, не сякайся в руку, ти ж бо в храмі божім! Якщо не перестанеш, накажу замкнути тебе в карцер. Гей, ви, волоцюги, чи не забули ще "Отче наш"? Ану, спробуємо! Ну звичайно, я так і знав! Який тут "Отче наш"? Вам аби по дві порції м'яса з квасолею, та напхатися, лягти животом на матрац, та длубати в носі й не думати про господа бога. Що? Може, не правда?

1 Струнко! (Спотв. нім. "Habt acht!")

Він глянув з амвона вниз на двадцятьох білих ангелів у підштанках, які буйно веселилися разом з усіма. В задніх рядах грали в "ляща".

— Дуже гарно, — пошепки сказав Швейк своєму сусідові, над яким тяжіло підозріння, ніби за три крони він сокирою відрубав своєму другові всі пальці на руці, щоб той звільнився з військової служби.

— Ще не те буде! — додав сусід. — Сьогодні він нажлуктився по саме нікуди і знов оповідатиме про гріховну тернисту путь.

І справді, фельдкурат був сьогодні в розчуленому, настрої. Він навіть сам не знав, навіщо це робить, але весь час перехилявся з амвона, і ще трохи — був би втратив рівновагу й звалився вниз. — Ну те, хлопці, заспівайте щось, — гукнув він, — чи, же хочете, щоб я вас навчив нової пісеньки? Співайте за мною:

Найгарніша в мене мила,
Я нікому не віддам,
Не ходжу за нею сам,
Таж за нею, молодую,
Ходять інші чередою.
А ця моя наймиліша — Це Марія найсвятіша
Із небесних брам.

— Ви цього, пройдисвіти, ніколи не навчитеся, — провадив фельдкурат, — я за те, щоб вас усіх перестріляти; ви мене добре зрозуміли? Проголошую з цього божого місця, нікчеми, що бог — така сила, яка вас не боїться, і вона таке вам устругне, аж очманієте, бо ви не дужето поспішаєте повернутися до Христа, а волієте йти тернистою дорогою гріха.

— Ого, вже почалось! Залив більма як треба, — радісно шепотів Швейків сусіда.

— Терниста путь гріха, йолопи, це путь боротьби з пороками. Ви блудні сини, тому ви волієте валятися в самотності, ніж повернутися до отця нашого небесного.

Вище підніміть і зверніть свої очі у небесну височінь, і переможете; мир оселиться в душах ваших, хулігани. І, будь ласка, там, ззаду, не пирхайте. Ви не жеребці і не в стайні, а в храмі божому. Звертаю на це вашу увагу, голуб'ята. На чому ж я зупинився? Ja, uber den Seelenfrieden, sehr gut! 1 Запам'ятайте собі, тварюки, що ви люди, і повинні дивитись крізь темну хмару в далекий простір, і усвідомити одне: все триває тут лише до часу, а тільки один бог вічний. Sehr gut, nicht wahr, meine Herren? 2 Я б мав день і

ніч за вас, йолопи, молитися, щоб милосердний бог влив свою душу в ваші холодні серця, і своїм святим милосердям змив усі ваші гріхи, і ви навіки стали його чадами, щоб вас, негідників, не обійшов він любов'ю своєю. Але ви помиляєтесь. Я вас До цього раю вести не буду.

1 Ага, про мир у душі, дуже добре! (Нім.)

2 Дуже добре, еге ж, панове! (Нім.)

Фельдкурат гикнув.

— Ні, не буду, — повторив він уперто, — і нічого для вас не зроблю, мені це й не в голові, бо ви непоправні лайдаки. Вашими дорогами не поведе вас доброта господня, подих божої любові вас не овіє, бо господу богові й на думку не спаде морочитися з такими розбійниками. Чуєте, ви там, у підштанках?

Двадцять підштанків глянули вгору і в один голос промовили:

— Дозвольте доповісти, чуємо.

— Не досить тільки чути, — вів далі свою проповідь фельдкурат, — у темній хмарі життя божий усміх не втішить вашої скорботи, телепні, бо господня доброта також має свої межі, а ти, йолопе, там ззаду, не гикай, бо замкну тебе в карцер, аж почорнієш. І ви там, унизу, не думайте, що ви в корчмі. Милосерддю божому нема кінця-краю, але воно лише для порядних людей, а не для покидьків людського суспільства, які не керуються ані його законами, ані військовим статутом. Це я вам і хотів сказати. Молитися ви не вмієте і думаєте, що ходити до каплиці — це якась комедія, що тут якийсь театр або кінематограф. Але я вам виб'ю це з голови, і ви не думатимете, буцімто я тут лише для того, щоб вас розважати й веселити. Порозсаджую вас, лобуряки, по одиночках, — ось що я вам зроблю. Тільки гаю час із вами й бачу — це все на вітер. Хоч би тут замість мене був сам фельдмаршал або архієпископ, ви однак не розкаєтесь і не навернетесь до бога. І все ж ви колись згадаєте, що я вам не був ворогом.

З шеренги підштанків почулося хлипання. Це плакав Швейк.

Фельдкурат глянув униз. Там стояв Швейк і втирав кулаком очі. Навколо всі радісно притакували.

Фельдкурат промовив, указуючи на Швейка:

— Хай кожен бере приклад з цього чоловіка. Що він робить? Плаче. Не плач, кажу тобі, не плач. Ти прагнеш виправитись? Та це тобі, хлопче, не так легко вдасться. Тепер плачеш, а коли звідсіля повернешся до камери, знов будеш таким же негідником, як і раніше. Ти ще, голубе, багато мусиш поміркувати про безконечне милосердя і божу ласку. Довго ще трудитись, поки грішна твоя душа знайде на світі добру путь, якою повинна йти. Сьогодні перед нами розревівся один з вас. Він хоче повернутися на путь праведну, а ви, решта, що робите?

Анічогісінько. Ось там один щось жує, немов його батьки були жуйними тваринами.

А ось там у храмі божому шукають за коміром воші. Невже ж не можете пошкрябатися вдома, а лишаєте цю забаву на службу божу? А де ваші очі, пане штабний наглядачу? Таж ви всі солти а не якісь там придуркуваті цивільні. Ваш

обов'язок поводитися так, як це личить солдатам, хоча б і в костьолі. Киньтеся, грім би вас побив, шукати бога, а воші шукатимете вдома. На цьому я скінчив, гультіпаки, і прошу, щоб на відправі ви поводитися пристойно, а не так, як минулого року, коли позаду вимінювали один одному казенну білизну за хліб і жерли його під час піднесення святих дарів.

фельдкурат зійшов з амвона і попрямував у ризницю, за ним подався і тюремний наглядач. За хвилину той повернувся, підійшов просто до Швейка, витяг його з групи двадцяти підштанків і відвів до ризниці.

Фельдкурат сидів, розвалившись, на столі й скручував цигарку. Коли Швейк увійшов, він сказав:

— Ага, ось і ви. Я поміркував і гадаю, що бачу вас наскрізь. Розумієш, йолопе?

Це перший випадок, коли хтось тут у костьолі при мені розрюмсався. — Сплигнувши зі стола, він шарпнув Швейка за плечі і крикнув, стоячи під великим насупленим образом Франціска Салеського. — Признайся, бандите, адже ти лише комедію строїв!

Франціск Салеський допитливо поглядав з образа на Швейка. З другої стіни, з іншого образа, здивовано дивився на Швейка якийсь мученик, що його пиляли невідомі римські солдати, і зубці пилки саме врізалися йому в оголений зад. На обличчі мученика не було помітно ні страждання, ні радості, ані жодного мученицького ореолу. На його обличчі застигло лише здивування, немовби він збирався сказати: "І як це я, власне, вскочив у таку халепу, що це ви, панове, зі мною робите?"

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, — серйозно сказав Швейк, ставлячи все на карту, — сповідаюся богу всемогутньому і вам, достойний отче, як заступникові божому, що справді я ревів лише заради сміху. Я ж бачив, що до вашого казання бракує одного покаянника, до якого ви даремно зверталися в своїх словах. Отож я й хотів зробити вам приємність, щоб ви не думали, ніби на світі вже немає добрих людей. А потім я й сам хотів повеселитися, щоб мені відлягло від серця.

Фельдкурат допитливо глянув у добродушне обличчя Швейка. Сонячний промінь загравав на похмурому образі Франціска Салеського і теплом своїм зігрів здивованого мученика на протилежній стіні.

— Ви мені чимраз більше подобаєтеся, — сказав фельдкурат, знову сідаючи за стіл. — З якого ви полку? — Він гикнув.

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, що належу і не належу до дев'яносто першого полку, та й взагалі не знаю, на якому я світі.

— А за що ж ви тут сидите? — спитав фельдкурат, гикаючи.

З каплиці було чути звуки фісгармонії, яка заступала орган.

Музикант-учитель, ув'язнений за дезертирство, видушував з фісгармонії найтужливіші церковні мелодії. З гикавкою фельдкурата ці звуки зливалися в якусь не відому досі доричну гаму.

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, я сам не знаю, за що тут сиджу, та я на це не нарікаю. Мені просто не щастить. Я хочу, щоб усе було якнайкраще, а воно

завжди виходить у мене на найгірше. Достеменно, як тому мученикові он там на образі.

Фельдкурат зиркнув на образ, усміхнувся й сказав:

— Ви мені таки справді подобаєтесь, я запитаю про вас у пана слідчого, а зараз більше не гаятиму з вами часу. Аби тільки швидше здихатися тієї відправи. *Kehrt euch! Abtreten!* 1

1 Кругом! Марш! (Нім.)

Повернувшись до гурту рідних підштанків під амвоном, Швейк на запитання, чого від нього хотів фельдкурат у ризниці, відповів дуже сухо й лаконічно:

— Як чіп.

За новим подвигом фельдкурата — святою службою божою — всі стежили дуже уважно і з непритаєними симпатіями. Один під амвоном навіть побився об заклад, що фельдкурат упустить з рук дароносицю; він поставив усю свою пайку хліба проти двох ляпасів — і виграв.

Не містицизм віруючих і не побожність справжніх католиків сповнювали душі тих, хто в каплиці дивився, як фельдкурат виконував обряди. Це було таке почуття, яке охоплює нас у театрі, коли ми не знаємо змісту п'єси, а дія заплутується, і ми з нетерпінням чекаємо, що ж буде далі. Увагу присутніх цілком поглинуло видовище, яке самовіддано влаштовував для них фельдкурат біля вівтаря. Естетичну насолоду давала їм риза, що її фельдкурат надягнув навиворіт, із щирим захопленням та хвилюванням спостерігали вони все, що діялося перед вівтарем. Рудий прислужник, дезертир з духовних кіл, фахівець з дрібних крадіжок у двадцять восьмому полку, чесно намагався відновити в пам'яті весь порядок, техніку і текст святої відправи. Він був водночас і за причетника, й за суфлера, бо фельдкурат з надзвичайною легковажністю переставляв цілі речення і, натрапивши у требникові замість звичайної відправи на передвеликодню утрєню, почав правити її на превелике задоволення публіки. У нього не було ні голосу, ні музичного слуху, і під склепінням каплиці розлягався такий вереск і кувікання, як у свинарнику.

— Ну й нахлистався ж сьогодні, — радісно і з цілковитим задоволенням говорили перед вівтарем. — Ото вже догодив собі. Знову на нього найшло. У дівок упився, а де ж би ще?

А тут від вівтаря вже втретє лунав спів фельдкурата: "*Ite, missa est!*" — точнісінько як бойовий клич індійців, аж шибки брязкотіли.

Фельдкурат іще раз зазирнув на дно чаші, чи не залишилося там, бува, хоч краплі вина, і, не знайшовши нічого, гнівно махнув рукою і звернувся до глядачів:

— Так ось, драбуги, тепер уже можете йти додому. Кінець. Ви не проявляєте, як я бачу, тієї справжньої побожності, яку вам, негідникам, годилося б мати в церкві перед найсвятішими дарами. Віч-на-віч із Всевишнім ви не соромитесь гучно сміятися, кашляти, харкати, човгати ногами і робите це навіть при мені, хоч я тут заступаю діву Марію, Ісуса Христа і бога-отця, йолопи. Якщо це ще коли-небудь повториться, то я вже дам вам духу за всіма правилами, і тоді ви переконаєтеся, що існує не одне лише пекло на небі, про яке я вам говорив У передостанньому казанні, але ще є також пекло і на

землі, і якби навіть ви могли врятуватися від першого, то від цього другого вам у мене не врятуватись...

abtreteten!

Так гарно здійснюючи на практиці надзвичайно давню традицію відвідувати в'язнів, фельдкурат зайшов до ризниці, переодягнувся, звелів налити собі з бутля церковного вина, випив його і за допомогою рудого прислужника сів на прив'язаного на подвір'ї кавалерійського коня. Але враз він згадав про Швейка, зліз із коня і пішов до слідчого Берніса.

Слідчий Берніс, розпусник і чарівний танцюрист, належав до світського товариства. Він тут страшенно нудьгував і писав німецькі вірші, призначені для дівочих альбомів, щоб завжди мати їх напохваті. Берніс був найважливішою складовою частиною всього апарату військового суду, бо в нього завжди накопичувалось безліч невіршених справ і заплутаних протоколів, чим він викликав пошану всього складу військового суду на Градчанах. Він часто губив обвинувальний матеріал з доказами і мусив вигадувати новий, переплутував прізвища, втрачав нитки обвинувачення і сукав нові, які йому тільки заманеться.

Судив дезертирів за крадіжку, а злодіїв за втечу з військової служби. Крутив політичні процеси, матеріали для яких брав просто з повітря. Робив різноманітні виверти, щоб довести вину підсудних у злочинах, про які їм ніколи навіть і не снилося. Вигадував образи цісарської величності, і ці вигадані злочини та висловлювання приліплював завжди тому, чиї документи з обвинуваченням або доносом загубилися в цьому постійному хаосі службових протоколів та інших офіційних паперів.

— Servus! 1 — сказав фельдкурат, подаючи йому руку. — Як живемо?

1 Ваш слуга! (Від лат. servus — раб). — Привітання, прийняте в Австрії.

— Так собі, — відповів слідчий Берніс, — переплутали мені всі матеріали, а тепер сам нечистий не розбере. Вчора я послав начальству вже опрацьований матеріал про одного типа, обвинуваченого в заколоті, а мені все повернули назад, бо, мовляв, у цьому випадку йдеться не про бунт, а про крадіжку бляшанки консервів. Окрім цього, я поставив на справі не той номер, що треба. Як вони до того додлубались, один бог знає.

Слідчий сплюнув.

— Ти ще ходиш грати в карти? — спитав фельдкурат.

— Я здорово програвся. Востаннє ми грали з тим лисим полковником у макао, і все пішло як бісові в пельку. Але, скажу тобі, я нагледів таку дівчинку... А ти що поробляєш, святий отче?

— Мені потрібен денщик, — сказав фельдкурат, — останнім часом у мене служив один старий бухгалтер, — без вищої освіти, але тварюка — перший клас. Весь час тільки скиглив і молився, щоб його бог беріг, то я його й послав з маршбатальйоном на фронт. Кажуть, той батальйон вибили до ноги. Потім мені прислали якогось хитруна, і той нічого не робив, тільки сидів у шинку та пив за мій рахунок. Цей був ще так-сяк стерпний, але в нього пітніли ноги. Отож я і його відправив з маршбатальйоном. А сьогодні на проповіді я нагледів одного мугиряку, що задля сміху розридався. Ось

такого мені й потрібно. Прізвище його Швейк, а сидить у шістнадцятій. Хотів би я знати, за що його посадили і чи не можна було б мені якось цього типа звідтіл витягти.

Слідчий почав шукати по шухлядах справу Швейка. Шукав, шукав, але, як завжди, не міг нічого знайти.

— Мабуть, вони в капітана Лінгарта, — сказав він нарешті. — Біс його знає, куди пропадають усі ті документи! Мабуть, я їх надіслав Лінгартові. Зараз йому подзвоню. Алло, говорить слідчий надпоручник Берніс. Пане капітане, пробачте, чи не маєте ви там у себе паперів на такого собі Швейка? Що кажете? Швейк мусить бути в мене? Дуже дивно... Кажете, я їх сам у вас забрав? їй-богу, дивно. Сидить у шістнадцятій... Так, я знаю, пане капітане, що шістнадцята моя, але я гадав, що Швейкові папери валяються десь у вас. Просите таким тоном з вами не розмовляти? У вас, кажете, нічого не валяється? Алло... Алло...

Слідчий Берніс сів за стіл і почав обурюватись непорядками у веденні слідства.

Між ним і капітаном Лінгартом уже давно точилася ворожнеча, і обидва в ній були дуже послідовні. Якщо документ, призначений Лінгартові, потрапляв у руки Берніса, Берніс запроторював його так, що й чорти кінців не відшукали б. Лінгарт робив те саме з паперами Берніса. Так само зникали кудись і додатки до справ 1.

1 Тридцять відсотків людей, що сиділи в гарнізонній тюрмі, пробули там усю війну і жодного разу не побували на допиті (Прим. автора).

(Швейкові папери знайшлися в архіві військового суду аж після перевороту з таким висновком: "Збирався скинути маску лицемірства і публічно виступити проти нашого монарха і нашої держави". Документи запхнули у справу якогось Йозефа Куделі. На конверті стояв хрестик, а під ним: "Виконано", — і дата).

— Нічого не вдієш. Швейк загубився, — сказав слідчий Берніс. — Накажу викликати його сюди, і якщо ні в чому не признається — випущу й звелю відвезти до тебе, а ти вже доведеш до кінця цю справу в полку.

Тільки-но фельдкурат пішов, слідчий Берніс наказав привести Швейка; але тому довелося чекати біля дверей, бо з управління поліції прийшла телефонограма, в якій повідомлялося, що потрібний матеріал до обвинувачення № 7267 (справа піхотинця Майкснера), прийнятий в канцелярію № 1 за підписом капітана Лінгарта.

Швейк тим часом оглядав кабінет слідчого. Не можна сказати, щоб обстановка його справляла дуже приємне враження, особливо фотографії, розвішані по стінах. Вони зображали різні езекуції, вчинені армією з Галичині і в Сербії. Це були мистецькі знімки спалених хат і дерев, гілля яких згиналося під вагою повішених.

Особливо гарною була фотографія з Сербії — повішена родина: маленький хлопчик, батько й мати. Двоє солдатів з багнетами охороняють дерево із страченими, а якийсь офіцер гордовито, як переможець, стоїть на передньому плані і курить сигарету. По другий бік, на задньому плані, видно польову кухню в розпалі роботи.

— То як же нам бути, Швейку? — спитав слідчий Берніс, поклавши телефонограму

папку зі справою. — Що ви накоїли? Признаєтеся чи, може, чекатимете, аж поки на вас буде складено обвинувальний акт? Так далі не піде. Не думайте, що ви перед якимось судом, де вас допитують цивільні телепні. У нас суд військовий, K. und K. Militargericht 1. Врятувати вас від суворої і справедливої кари може тільки ваше відверте признание.

1 Цісарсько-королівський військовий суд (нім.).

Слідчий Берніс мав свій метод на випадок втрати матеріалів проти обвинуваченого.

Проте, як бачите, в цьому методі не було нічого особливого, тому не доводилося дивуватись, коли результати такого слідства і допиту завжди дорівнювали нулю. І тоді слідчий Берніс вважав себе настільки прозорливим, що, коли не мав матеріалу

проти обвинуваченого, не знав, у чому його обвинувачують і за що той сидить у гарнізонній тюрмі, він уважно спостерігав поведінку та фізіономію допитуваного в'язня і на основі цього вигадував причину ув'язнення.

Його проникливість і знання людей були такі глибокі, що одного цигана, який потрапив із свого полку в гарнізонну тюрму за крадіжку кількох дюжин білизни (він був помічником комірника на складі), Берніс обвинуватив у політичному злочині, — мовляв, той десь у шинку говорив із солдатами про створення самостійної національної держави з земель колишнього королівства Чеського і Словаччини під егідою короля-слов'янина.

— У нас є документи, — сказав він нещасному циганові, — і вам не залишається нічого іншого, як тільки признатися, в якому шинку ви це говорили, з якого полку були солдати, що вас слухали, і коли це було.

Бідолашний циган видумав і дату, і шинок, і з якого полку були його гадані слухачі, а по дорозі з допиту до гарнізонної тюрми просто втік.

— Ви не хочете ні в чому признаватися? — спитав слідчий Берніс, бо Швейк мовчав як пень. — Ви не хочете сказати, чому ви тут опинилися, за що вас посадили?

Принаймні мені ви могли б сказати це, поки я сам не сказав. Попереджую ще раз, признайтеся. Це ж краще для вас, бо полегшить слідство і зменшить кару. Щодо цього, то в нас так само, як і у цивільних судах.

— Насмілюсь доповісти, — відізався Швейк добродушним голосом, — що я тут, у гарнізоні, як знайда.

— Тобто як?

— Насмілюсь доповісти, я це можу пояснити дуже просто. На нашій вулиці живе один вугляр, у нього був ні в чому не винний дворічний хлопчик. Одного разу хлопчик пішки забрів з Виноградів аж до Лібені, сів на тротуарі, там його поліцай і надибав. Він завів хлопчика в комісаріат, де цю дворічну дитину замкнули. Як бачите, хлопчик був ні в чому не винний, а проте його все ж посадили. А якби він умів говорити, а хтось його запитав, за що він сидить, він однаково не зміг би відповісти. І зі мною вийшло щось подібне. Я теж такий знайда.

Пронизливий погляд слідчого ковзнув по Швейковій постаті, по обличчю і розбився об них. Усе Швейкове єство променіло такою байдужістю і невинністю, що Берніс почав

роздратовано ходити по канцелярії, і хто зна, чим би все це скінчилося для Швейка, коли б слідчий не пообіцяв послати його фельдкуратові. Нарешті Берніс знову зупинився біля свого столу.

— Слухайте, — сказав він Швейкові, який байдуже розглядався навколо. — Тільки ще раз наверніться мені під руку, — довго мене не забудете! Відведіть його!

Поки Швейка відводили назад у шістнадцяту, слідчий Берніс викликав до себе наглядача Славіка.

— Аж до остаточного вирішення, — наказав він коротко, — Швейк надсилається в розпорядження пана фельдкурата Каца. Приготувати папери про звільнення і з двома конвойними відвести до пана фельдкурата.

— Чи накажете відвести його в кайданах, пане поручнику?

Слідчий грюкнув кулаком по столу:

— Йолопе! Я ж вам ясно сказав, приготувати папери про звільнення.

І все, що назбиралося за день у душі слідчого: і капітан Лінгарт, і Швейк, — вилилось бурхливим потоком на наглядача і закінчилося словами:

— А тепер розумієте, що ви коронований осел?

Так годилося б називати лише королів і цісарів, але навіть і звичайний наглядач — особа некоронована — не був задоволений таким звертанням. Виходячи від слідчого, він копнув в'язня, який прибирав у коридорі.

Щодо Швейка, то наглядач вирішив залишити його бодай одну ніч у гарнізоні, хай ще зазнає втіхи.

Ніч, проведена в гарнізонній тюрмі, завжди викликає приємні спогади. Поряд шістнадцятої був карцер-одиночка, похмура діра, звідки й цієї ночі розлягалось виття замкненого в'язня, що йому фельдфебель Ржепа з наказу штабного наглядача Славіка ламав ребра за якусь дисциплінарну провину.

Коли виття затихло, в шістнадцятій стало чути тільки тріскання знайдених у білизні вошей, які попали під нігті в'язнів.

Над дверима, в заглибленні стіни, стояла гасова лампа з дротяною запобіжною сіткою. Лампа світила тьмяно і коптіла. Запах гасу змішувався з випарами людських немитих тіл і смородом параші. Після кожного користування параша відкривала свою поверхню і випускала нову хвилю смороду в, шістнадцяту.

Недоброякісна їжа утруднювала процес травлення, і більшість людей страждала від накопичення газів, які випускалися в нічну тишу. В'язні перегукувались один з одним тими сигналами під різні жарти.

У коридорах було чути розмірені кроки вартових, коли-не-коли у дверях відчинялося віконце і в нього зазиравав наглядач.

З середніх нар чулася тиха розповідь.

— Мене перевели сюди після невдалої втечі. Раніше я сидів у дванадцятій камері.

Там ніби тримають за легші провини. Одного разу привели до нас сільського дядька. Він дістав чотирнадцять днів за те, що приймав до себе на нічліг вояків.

Спочатку думали — це політична змова, але потім виявилось, що він робив це за

гроші. Селянина мали посадити між дрібними злочинцями, але там було вже повно, і він потрапив до нас. Якого тільки добра він не приніс із собою з дому, і чого йому не напередвали! Йому дозволили чомусь харчуватися власними продуктами в додаток до тюремної їжі. І курити дозволили. Приніс він із собою дві шинки, величезну хлібину, яйця, масло, сигарети, тютюн — одне слово, все, що душа забажає, і все тримав у двох торбах. Цей дурило збирався усе те зжерти сам.

Навіть не здогадався поділитися з нами, як робили інші, коли щось діставали. А коли ми почали у нього випрошувати, він, скнара, все ні та ні. Він, мовляв, сидітиме тут чотирнадцять днів і може зіпсувати собі шлунок тією капустою та гнилою картоплею, що нам дають на обід. Він обіцяв віддавати нам усю тюремну страву і тюремний хліб, бо вони, мовляв, його не цікавлять. "Діліться, — каже, — поміж собою або міняйтеся по черзі". І знаєте, такий був панський песик, що навіть не хотів сідати на парашу, а чекав другого дня, щоб на прогулянці зробити це у вбиральні. Це розпечене створіння принесло з собою навіть туалетний папір.

Ми йому сказали, що нам начхати на ту його порцію, і терпіли день, другий, третій. Чолов'яга жер шинку, мастив хліб маслом, лупив яйця, одним словом, жив як у бога за пазухою. Кутив сигарети й не хотів навіть дати комусь бодай хоч раз затягнутися. Вам, казав, заборонено курити, і якщо наглядач побачить, то йому, мовляв, нагорить. Так ми терпіли три дні. А на четвертий день вночі з ним і порахувалися. Вранці скнара прокидається, — а я вам забув сказати, що він завжди вранці, вдень і ввечері, перед тим як напхатися, молився. Довго молився. Отже, й тепер помолився і давай нишпорити в своїх торбах під нарами. Торби лежали на місці, але були сплющені й зморщені, як висушена слива. Бідолаха почав репетувати, що його обікрали, що там залишився тільки туалетний папір. Спочатку він думав, що ми жартуємо, просто все сховали кудись. І каже нам, та ще так весело: "Гей, ви, шалапути, ви ж однаково мені все повернете, але ніде правди діти, гарно у вас це вийшло".

Серед нас був один із Лібені, ось він і каже: "Знаєте що, дядьку, ви з головою накрийтеся рядном і рахуйте до десяти, а потім вигляньте і загляньте у свої торби". Скупердяй накрився, як слухняний хлопчик, і рахує: "Один, два, три..." А лібенчанин йому знову: "Не так швидко, не так швидко, лічіть повільніше". А той під рядном і справді почав рахувати прокволом, з перервами: "Один, два, три..." Коли відрахував до десяти, зліз із нар, заглянув у торби та як зарепетує: "Ісусе Христе, люди добрі! Таж вони порожні, як і були!" Треба було бачити його дурну пику! Ми всі мало не луснули зо сміху. А лібенчанин каже: "Ану, спробуйте ще раз!" І хоч вірте, хоч ні — мурмило так від усього того отетерів, що спробував ще раз, але, знов не знайшовши в торбах нічого, крім туалетного паперу, почав садити в двері й горлати: "Мене обікрали, мене пограбували! Рятуйте! Відчиніть!"

Ради бога, відчиніть!" Тієї ж миті до камери збіглися охоронники, покликали штабного наглядача і фельдфебеля Ржепу. Ми всі в один голос кажемо, що він з глузду з'їхав. Учора до пізньої ночі жер, аж поки все ум'яв. А той тільки плаче і безперестанку своє торочить: "Бодай крихти повинні б лишитися!" Почали наглядачі шукати крихти,

але так і не знайшли, бо й ми ж не в тім'я биті: те, що самі не зжерли, послали поштою по мотузці на другий поверх. Так нам нічого й не змогли довести, хоч той йолоп без упину торочив: "Таж крихти повинні десь бути".

Цілий день він нічого не жер, а приглядався, хто що їсть і чи не курить. А на другий день спочатку не торкався тюремної їжі, але вже ввечері наминав собі на здоров'я і капусту, і гнилу картоплю, аж за вухами лящало. Тільки що не молився, як уперше, коли брався до шинки та яєць. Потім одному з нас поталанило дістати з волі "Драмки" 1, і ось тоді він з нами вперше заговорив, мовляв, дайте хоч разок затягнутися, але ми йому дідька лисого дали.

1 Найдешевші сигарети.

— А я вже боявся, що ви йому кінець кінцем таки пали покурити, — сказав Швейк, — ви б цим зіпсували все оповідання. Таке благородство буває тільки в романах, але в гарнізонній тюрмі в тих умовах це було б просто дурістю.

— А ви його не висповідали потемки? — почувся чийсь голос.

— Ні, про це забули.

Розпочалися тихі дебати, чи варто було його на додаток ще й віддухопелити.

Більшість була "за".

Розмови помалу втихали. Арештанти засинали, шкреблися під пахвами, чухали груди, живіт, де в білизні найбільше водяться воші. Засинали, натягаючи завошивлені рядна на голову, щоб не заважало світло гасової лампи.

О восьмій годині ранку Швейка викликали й наказали йти до канцелярії.

— З лівого боку біля дверей канцелярії є плювальниця, куди кидають недокурки, — повчав Швейка один із в'язнів.

— А на другому поверсі ти теж ітимеш повз плювальницю. Замітають коридори аж о дев'ятій, то, мабуть, там дещо буде.

Але Швейк не виправдав їхніх надій. У шістнадцяту він більше не повернувся.

Дев'ятнадцять підштанків з приводу цього робили найрізноманітніші припущення.

Один веснянкуватий ополченець із найбуйнішою фантазією поширив версію, ніби Швейк застрелив свого капітана і його сьогодні повели на Мотольський плац на страту.

10. ШВЕЙК ДЕНЩИКОМ У ФЕЛЬДКУРАТА

I

I знову починається Швейкова одіссея під почесним ескортом двох солдатів з багнетами, які мали припровадити його до фельдкурата.

Конвоїри взаємно доповнювали один одного. Перший з них був сухорлявий довгань, другий — маленький і гладкий. Довгань кульгав на праву ногу, коротун — на ліву.

Обидва служили в тилу, бо ще перед війною їх зовсім звільнили від військової служби.

Вони поважно йшли бруком біля тротуару, інколи скоса позираючи на Швейка. Той ішов поміж ними й козиряв направо і наліво. Його цивільний одяг загубився на складі гарнізонної тюрми разом з військовим кашкетом, у якому він пішов до армії. Отож йому видали стару військову форму, що раніше належала якомусь череваневі, на цілу голову

вищому за Швейка. У штани, в які він убрався, могли б увлізти три Швейки. Нескінченні зборки від ніг і мало не до шиї, куди сягали штани, мимохіть збуджували подив прохожих. Величезний, полатаний на ліктях, брудний і заяложений мундир теліпався на ньому, як на городньому опудалі. Штани висіли на Швейкові, мов на клоуні в цирку. Військовий кашкет, який у гарнізонній тюрмі йому теж перемінили, з'їхав аж за вуха.

На посмішки глядачів Швейк відповідав м'яким усміхом і теплим поглядом своїх лагідних очей.

Так ішли вони до Карліна, де мешкав фельдкурат.

Першим заговорив до Швейка товстун. Вони саме були на Малій Страні під портиком.

— Ти звідкіля? — спитав він.

— З Праги.

— А не втечеш від нас?

У розмову втрутився сухорлявий довгань. Дивне явище: коли маленькі товстуні звичайно бувають добродушними оптимістами, то люди худі й довготелесі — переважно скептиками.

Тому довгий сказав маленькому:

— Звичайно, якби міг, утік би.

— А на якого біса йому тікати? — озвався маленький. — Так чи так, він — на волі, з гарнізонної тюрми звільнений. Це я й несу ось тут, у пакеті, для фельдкурата.

— А що в ньому? — спитав довгань.

— Не знаю.

— От бач, не знаєш, а балакаєш...

Карлів міст вони пройшли мовчки. Але на Карловій вулиці товстун знову заговорив до Швейка:

— Ти не знаєш, нащо ми ведем тебе до фельдкурата?

— На сповідь, — байдуже відповів Швейк, — завтра мене вішатимуть. Це завжди так робиться, і таку процедуру називають духовною розрадою.

— А за що тебе, так би мовити, теє?.. — обережно спитав довгань, тоді як товстун співчутливо поглянув на Швейка. Обидва були сільські ремісники й батьки родин.

— Не знаю, — відповів Швейк, добродушно всміхаючись. — Я нічого не знаю, мабуть, така вже доля.

— Либонь, тобі така нещаслива планета вийшла, — співчутливо, із знанням справи зауважив маленький. — у нас в Ясенній біля Йозефова ще за прусської війни теж повісили одного. Прийшли по нього, нічого йому не сказали і в йозефові повісили.

— А по-моєму, — сказав скептично довготелесий, — так, ні сіло ні впало, не вішають. Мусить же бути якась причина, щоб усе це обґрунтувати.

— Коли немає війни, — зазначив Швейк, — воно обґрунтовується, але під час війни хто зважатиме на якусь одну людину. Однаково, чи загине на фронті, чи вдома її повісять. Пішки чи за возом — один дідько.

— Послухай-но, чи ти, бува, не пхав носа до тієї політики? — спитав довгань. З його

тону видно було, що в нього прокидається симпатія до Швейка.

— Ще й до якої політики! — усміхнувся Швейк.

— А чи ти часом не національний соціаліст? Тепер товстун став обережний і втрутився в розмову.

— А що нам до нього? — сказав він. — Дивіться, всюди повно людей, і всі витріщаються на нас. Коли б принаймні ми могли в якомусь під'їзді зняти багнети, щоб не так упадати в очі. Ти не втечеш? А то ми матимемо неприємності. Правда ж, Тоніку? — звернувся він до довганя; той тихо промовив:

— Багнети можна було б зняти. Адже він наш.

Тонік перестав бути скептиком і сповнився співчуттям до Швейка.

Вони знайшли під'їзд, де зняли багнети, і товстун дозволив Швейкові йти поруч нього.

— Ти б, може, закурив, га? — спитав він. — А чи... — Він хотів спитати: "А чи дадуть тобі покурити, перш ніж повісять?" — але не докінчив речення, відчуваючи, що це було б нетактовно.

Вони закурили, і конвоїри почали розповідати Швейкові про свої родини, які живуть в районі Кралоувеградця, про жінок, дітей, про шматок поля, про єдину корівчину.

— Пити хочеться, — заявив Швейк.

Довгань і малий презирнулися.

— Десь на один кухоль і ми знайшли б, — сказав малий, відчуваючи, що довгань не проти. — Але куди-небудь так, щоб не впадало в вічі.

— Ходімо в "Куклик", — запропонував Швейк, — гвинтівки можна лишити в кухні, шинкарем там Серабона, сокіл, його можете не боятися. Там грає скрипка і гармонія, — говорив він далі, — заходять туди і вуличні дівчата та інші пристойні люди, яких не пускають в "репрезентяк".

Довгань ще раз презирнувся з малим і сказав:

— Що ж, ходімо, до Карліна ще далеко.

Дорогою Швейк розповідав їм різні анекдоти; вони прийшли в "Куклик" у доброму настрої і все зробили так, як порадив Швейк. Гвинтівки сховали на кухні й зайшли до залу, де скрипка і гармонія наповнювали все приміщення звуками улюбленої пісні "На Панкраці, гей, на горбочку, там алея, як шнурочок...".

Якась дівчина сиділа на колінах у підтоптаного на вигляд молодика з рівеньким проділом і співала хрипким голосом: "Я нагледів дівчиноньку, та у неї інший є".

За одним столиком спав п'яний сардинник. Вряди-годи він прокидався, грюкав кулаком об стіл і бурмотів: "Так не годиться!" І знову засинав. За більярдом під дзеркалом сиділо ще троє дівчат, що гукали якомусь залізничникові: "Кавалере, почастуйте нас вермутом!" Біля музикантів двоє сварилися, з'ясовуючи, чи зацапав учора патруль якусь Марженку, чи ні. Один казав, що бачив це на власні очі, а другий запевняв, що вона пішла спати з якимось солдатом у готель "Вальшум".

Біля самих дверей сидів солдат із кількома цивільними й розповідав їм, як його

поранили в Сербії. У нього була перев'язана рука і повні кишені сигарет, які він дістав від співрозмовників. Він усе говорив, що не може більше пити, а один з цієї компанії, лисий дідок, безперестанно його заохочував:

— Та пийте, пийте, солдатику, хто зна, чи ще колись зустрінемося. Замовити для вас якусь пісню? Ви любите "Сирітку"?

Це була улюблена пісня лисого дідка, і коли за хвилину скрипка і гармонія заквилили її, очі старого налилися слізьми, і він завів деренчливим голосом:

Як порозумніла,

До мами просилась,

До мами просилась.

Від сусіднього стола хтось гукнув:

— Та годі ж бо! Тю на вас! Заткніться вже з цією своєю сиріткою!

І наперекір старому за ворожим столом почали співати:

Розлука, розлука,

Для серця розпука, розпука...

— Франто! — покликали вони пораненого вояка, заглушивши "Сирітку" і доспівавши "Розлуку". — Кинь ти вже їх до бісового батька та ходи до нас. Плюнь на них і тягни сюди сигарети. Годі тобі розважати овечок божих.

Швейк із своїми конвоїрами зацікавлено дивилися на ту сцену.

Швейк — він часто бував тут до війни — поринув у спогади, як налітав сюди, бувало, з облавою комісар поліції Драшнер, як його боялися повії, але все ж таки складали про нього пісні, де все було навпаки.

Якось вони навіть хором заспівали:

За Драшнера-пана

Пригодонька сталась,

Марженка упиласть,

Його не боялась.

Цієї миті несподівано ввійшов Драшнер у супроводі свого почту, страшний і неблаганний. Всі шарахнули, як куріпки від пострілу. Цивільні агенти зігнали всіх до купи, і Швейк теж опинився в цій компанії, бо на свою біду, коли комісар Драшнер зажадав від нього посвідчення особи, спитав: "А чи маєте ви на це дозвіл управління поліції?"

Швейк пригадав також одного поета, який висиджував тут під дзеркалом, і під невгамовну метушню та звуки гармонії писав віршики, й тут же, у "Куклику", читав їх повіям.

Швейкові конвоїри, навпаки, ніяких спогадів не мали. Для них це було щось зовсім нове, і це нове починало їм подобатися. Першим оговтався маленький товстун, бо такі люди не тільки оптимісти, але мають нахил і до епікурейства. Довгань ще якусь хвилину боровся сам із собою, але, позбувшись свого скептицизму, поволі втрачав також і стриманість та розсудливість.

— Я потанцюю, — вирішив він після п'ятого кухля пива, побачивши, як пари

танцюють "шлапака".

Товстун зазнавав усіх радощів життя.

Біля нього сиділа якась дівчина і верзла непристойності, а в нього від її слів очі так і вигравали.

Швейк пив. Довгань, натанцювавшись, повернувся із своєю партнершою до стола.

Потім усі вони співали, танцювали, безперестанку пили і поплескували своїх подружок. У тій атмосфері продажного кохання, нікотину та алкоголю все немов керувалося старим гаслом: "Після нас — хоч потоп".

Пополудні до них підсів якийсь вояк і запропонував зробити за п'ятірку флегмону або зараження крові. Шприц, мовляв, при ньому, і він може впорснути їм у руку або ногу гас 1. Після того будете, каже, лежати щонайменше зо два місяці, а якщо змочувати рану слиною, то, можливо, і з півроку, а тоді вас змушені будуть зовсім відпустити з військової служби.

1 Цей засіб потрапити в лікарню був цілком випробуваний. Але сморід гасу залишається в пухлині і зраджує. Бензин кращий, бо швидше випаровується. Пізніше впорскували ефір з бензином, а ще пізніше досягли інших удосконалень. (Прим. автора).

Довгань, який втратив душевну рівновагу, домовився з вояком, і той в убиральні впорснув йому гас у ногу.

Коли почало вже добре вечоріти, Швейк запропонував вирушити в путь до фельдкурата. Але маленький товстун, хоч уже ледве ворухив язиком, почав умовляти Швейка залишитися ще. Та й довгань був тієї думки, що фельдкурат може почекати.

Проте Швейкові вже набридло в "Куклику", і він став погрожувати, що піде сам.

Отож і пішли, але Швейк пообіцяв, що дорогою вони заглянуть іще куди-небудь.

Вони зайшли до маленького кафе за "Флоренцією", де товстун продав свій срібний годинник, щоб можна було ще порозважатися. Звідтіля вже Швейк вів їх попід руки.

Це йому коштувало великих зусиль. Ноги в конвоїрів увесь час підламувались, і їм хотілося ще кудись завітати. Маленький товстун мало не загубив пакета для фельдкурата, і Швейкові довелося той пакет нести самому. Коли дорогою їм зустрічалися офіцер або якийсь старшина, Швейк мусив попереджувати своїх конвоїрів. Надлюдськими зусиллями й з великою натугою Швейкові нарешті вдалося притягти їх до будинку на Королівській вулиці, де жив фельдкурат.

Він сам настромив їм багнети на гвинтівки й стусанами під ребра примусив, щоб вони вели його, а не він їх.

На другому поверсі, де на дверях квартири була прикріплена візитна картка: "Отто Кац — фельдкурат", — їм відчинив якийсь вояк. З кімнати лунали голоси та дзенькіт пляшок і склянок.

— Wir... melden... gehorsam... Herr... Feldkurat, — через силу промовив довгань, козиряючи воякові, — ein... Paket... und ein Mann gebracht 1.

1 Насмілюсь... доповісти... пане фельдкурате... один... пакет... і одного солдата доставлено (нім.).

— Залазьте, — сказав вояк, — де ж це ви так набралися? Пан фельдкурат, нівроку, теж... — Вояк сплюнув.

Він пішов з пакетом. Прибулі довго чекали в передпокої, поки двері нарешті відчинились і ввійшов, точніше, не ввійшов, а влетів фельдкурат. Він був без піджака, в самій жилетці й тримав у руці сигару.

— То ви вже тут? — сказав він Швейкові. — Оце вас привели? Е-е, нема у вас сірників?

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, нема.

— Е-е, а чому ж у вас нема сірників? Кожен солдат повинен мати сірники, щоб закурити. Солдат, який не має сірників, він є... Що є?

— Він є, насмілюсь доповісти, без сірників, — відповів Швейк.

— Дуже правильно, він є без сірників і не може нікому подати вогню. Це по-перше, а тепер по-друге. Ноги у вас не смердять?

— Насмілюсь доповісти, не смердять.

— Так. Це по-друге. А тепер — по-третє. П'єте горілку?

— Насмілюсь доповісти, горілки не п'ю, тільки ром.

— Добре, гляньте лишень на цього солдата. Я позичив його на сьогодні у старшого лейтенанта Фельдгубера, це його денщик. А він нічого не п'є, не... неп...

питущий, і тому почалапає з маршовою ротою на фронт, бо... бо... та-такої людини мені не треба. Це не денщик, а корова. Та теж п'є лише воду і мукає, як віл.

Т-ти, непитущий! — звернувся він до вояка. — І як же тобі не с-сором, йолопе. За це б тобі заїхати зо два рази у вухо!

Фельдкурат раптом звернув увагу на Швейкових конвоїрів. Вони, хоч як намагалися стояти рівно, хиталися, марно опираючись на свої гвинтівки.

— Ви п'я... п-п'яні! — сказав фельдкурат. — Ви набралися під час служби, і за це я звелю вас п-посадити. Швейку, заберіть у них гвинтівки, відведіть на кухню і стережіть, поки не прийде патруль забрати їх. Я зараз протел-ле-ф-ф-фо-ную до казарми.

Таким чином, слова Наполеона "На війні ситуація міняється щохвилини" знайшли тут своє цілковите підтвердження. Вранці вели Швейка під багнетами й боялися, щоб він не втік, потім Швейк вів конвоїрів, а врешті — вже сам їх і стеріг.

Вони не усвідомлювали собі цієї зміни, аж поки, сидячи в кухні, не побачили біля дверей Швейка з гвинтівкою і багнетом.

— Я б чогось випив! — зітхнув маленький оптиміст, тоді як на довганя знову напав скептицизм і він сказав, що все це підла зрада. Довгань почав голосно обвинувачувати Швейка. Це він, мовляв, наштотхнув їх на таке неподобство.

Обіцяв, буцімто завтра його повісять, а тепер з усього видно, що вся та історія зі сповіддю й вішанням — тільки жарти.

Швейк відмовчувався і походжав біля дверей.

— Ну й дурні ж ми, — бідкався довгань.

Нарешті Швейк, вислухавши всі звинувачення, заявив:

— Тепер ви принаймні бачите, що військова служба вам не мед. Я виконую свій

обов'язок. Я так само вклепався в цю історію, як і ви, але, як кажуть, мені всміхнулося щастя.

— Я б таки чогось випив, — розпачливо повторював оптиміст.

Довгань підвівся і непевним кроком попрямував до дверей.

— Пустити нас додому, — сказав він Швейкові, — не дурій, колего!

— Три кроки від мене! — відповів Швейк. — Я вас мушу стерегти. Ми тепер не знайомі.

У дверях з'явився фельдкурат:

— Я... я ніяк не можу додзвонитися до тих казарм. Ідіть додому і запам'ятайте собі, що напиватися під час виконання службових обов'язків — заборонено. Марш звідси!

Треба віддати належне фельдкуратові: у казарми він не дзвонив, бо не мав телефону, а просто говорив у настільну електричну лампу.

II

Вже третій день Швейк служив денщиком у фельдкурата Отто Каца і за цей час бачив його лише один раз. Третього дня з'явився денщик надпоручника Гельміха і сказав Швейкові, щоб той прийшов до них забрати фельдкурата.

Дорогою денщик розповів Швейкові, нібито фельдкурат посварився з надпоручником, розбив піаніно, і тепер п'яний як чіп, і не хоче йти додому. Надпоручник Гельміх, теж п'яний, викинув фельдкурата в коридор, і той сидить під дверима на підлозі й куняє.

Прибувши на місце, Швейк струснув фельдкурата за плечі, а коли той замурмотів і розплющив очі, Швейк козирнув і сказав:

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, я прийшов.

— А що вам тут треба?

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, я дістав наказ забрати вас звідсіля.

— Ви дістали наказ забрати мене? А куди ж ми підемо?

— До вас на квартиру, пане фельдкурате.

— А нащо ж мені йти до себе на квартиру, хіба я не в своїй квартирі?

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, ви в коридорі чужого дому.

— А-а як я сюди потрапив?

— Насмілюсь доповісти, ви були в гостях.

— В г-г-гостях. Я н-не був. Це ви п-пом-миляєтеся.

Швейк підняв фельдкурата і спер його на стіну. Фельдкурат хитався з боку на бік, падав на нього і при цьому застерігав:

— Я впаду! Впаду, — твердив він знову, дурнуvато посміхаючись.

Нарешті Швейкові вдалося прихилити фельдкурата до стіни, і той у новій позі знову почав дрімати.

Швейк розбудив його.

— Що вам потрібно? — спитав фельдкурат, зробивши марну спробу зсунутися по стіні й сісти на підлозі. — Хто ви такий?

— Насмілюсь доповісти, — відповів Швейк, притискаючи фельдкурата до стіни, — я

ваш денщик, пане фельдкурате.

— У мене немає ніякого денщика, — насилу промимрив фельдкурат і зробив нову спробу звалитися на Швейка. — Я не фельдкурат, а свиня, — признався він із щирістю пияка, — пустіть мене, добродію, я вас не знаю.

Недовга боротьба скінчилася цілковитою Швейковою перемогою. Швейк використав цю перемогу і стяг фельдкурата зі сходів до під'їзду, де фельдкурат знову почав опинатися, щоб його не витягли на вулицю.

— Я вас не знаю, — невпинно торочив, борюкаючися зі Швейком, фельдкурат. — Ви знаєте Отто Каца? Це я. Я був у архієпископа, — репетував він, тримаючись за двері під'їзду. — Мною цікавиться Ватикан, розумієте?

Швейк відкинув "насмільюсь доповісти" і заговорив з фельдкуратом інтимним тоном:

— Пусти двері, кажу, бо як трісну тебе по тих лапах. Ходім додому, та й годі.

Не розмовляти!

Фельдкурат пустив двері й звалився на Швейка.

— Так, ходімо кудись, але до Шугів не піду, там я заборгувався.

Швейк випхав його з під'їзду і, шарпаючи, поволік по тротуару.

— Що це за пан такий? — спитав хтось із зустрічних.

— Це мій брат, — відповів Швейк, — дістав відпустку і приїхав відвідати мене.

Отож на радощах упився, бо не думав, що застане мене живого.

Почувши останні слова, фельдкурат промугикав якийсь мотив з оперети, якої б ніхто не пізнав, і відразу ж почав чіплятися до перехожих:

— Хто з вас мертвий, хай з'явиться до корпусного командування протягом трьох днів, щоб його труп можна було покрити святою водою... — І вмовк, намагаючись заритися носом у тротуар. Швейк ухопив його під пахви й знову поволік додому.

Витягши голову, волочачи ноги, фельдкурат перебирав ними, як кицька з переламаним хребтом, і мугикав:

— *Deminus vobiscum, et cum spiritu tuo. Dominus vobiscum* 1.

1 Господь з вами і з духом твоїм. Господь з вами (лат.).

На стоянці візників Швейк посадив фельдкурата біля муру, а сам пішов торгуватися з ними. Один з них заявив, що він цього пана дуже добре знає, бо раз уже його возив, і більше не повезе.

— Обригав мені геть усе і не заплатив навіть за проїзд. Я його возив щось години зо дві, поки знайшов, де він живе. Потім я тричі приходив по гроші, і лише тиждень тому він дав мені за все п'ять крон.

Після довгих умовлянь один з візників погодився їх везти.

Швейк повернувся до фельдкурата. Той спав, і хтось тим часом зняв у нього з голови й забрав чорний котелок (фельдкурат звичайно ходив у цивільному).

Швейк збудив свого хазяїна й за допомогою візника посадив у критий екіпаж. Там фельдкурата охопила цілковита апатія. Швейк здався йому полковником Юстом з сімдесят п'ятого піхотного полку, і він кілька разів повторив:

— Не гнівайся, друже, що я тикаю тобі: я — свиня!

Одну мить здавалося, що туркотіння екіпажу по бруку витверезує його. Він сів рівно і заспівав якийсь уривок з невідомої пісні. Можливо, це була його імпровізація:

Він мене в ті дні щасливі
На коліна брав колись,
В Меркліні тоді жили ми,
Біля Домажлиць.

За хвилину, однак, йому знову світ замакітрився, і, звернувшись до Швейка, він спитав, примруживши одне око:

— Як ся маєте, шановна пані? Виїжджаєте кудись на дачу? — В очах у нього двоїлося, і після короткої паузи він докинув: — Зволите мати дорослого сина? — І показав пальцем на Швейка.

— Сядеш ти каменем чи ні? — визвірився на нього Швейк, коли фельдкурат спробував вилізти з ногами на Сидіння. — Думаєш, я тебе не навчу порядку?

Фельдкурат затих і маленькими свинячими очицями почав дивитися з дрозжок на вулицю, ніяк не розуміючи, Що, власне, з ним діється.

А далі, вже цілковито втративши розум, звернувся до Швейка і тужливо сказав:

— Пані, дайте мені перший клас, — і зробив спробу спустити штани.

— Зараз же застебнися, свинюко! — гримнув Швейк. — Тебе вже знають усі візники, ти вже раз обригав усе, а тепер ще й таке вигадав. Не думай, що тобі знову вдасться не заплатити, як торік.

Фельдкурат меланхолійно підпер голову долонею і почав співати: "Вже мене ніхто не любить..." Але відразу й урвав свій спів і промовив:

— Entschuldigen Sie, lieben Kamerad, Sie sind ein Trottel! Ich kann singen, was ich wall
1.

1 Пробачте, любий друже, ви дурень! Я можу співати, що хочу (нім.).

Потім він зібрався, мабуть, засвистіти якусь мелодію, але замість цього з його губ зринувало таке розкотисте "тпр-р", що коні зупинилися. Коли за наказом Швейка вони поїхали далі, фельдкурат почав замість сигарети припалювати мундштук.

— Не горить, — промовив він розпачливо, вичиркавши цілу коробочку сірників. — Це ви на них дмухаєте. Але зараз же з'їхав на інше і засміявся:

— Ну й комедія! Ми в трамваї самі. Еге ж, друже! — І почав нишпорити по кишенях.

— Я загубив квиток, — вигукнув він. — Зупиніть! Цей квиток треба знайти! Та врешті безнадійно махнув рукою.

— Хай їдуть... — І почав мурмотіти: — У більшості випадків... так, в порядку...

У всіх випадках... Ви помиляєтеся... Третій поверх? Це відмовка... Йдеться не про мене, а про вас, вельможна пані... Платити... Брав чорну каву...

Уже в напівсні посварився з якимсь уявленим ворогом, який буцімто заперечував його право сидіти в ресторані біля вікна. Потім дрозжки здалися йому поїздом, і, вихилившись набік, він загукав на всю вулицю по-чеському і по-німецькому:

— Німбурк, пересадка!

Швейк притяг його до себе, і фельдкурат, забувши про поїзд, почав імітувати різних тварин. Найдовше він імітував півня, і його "кукуріку" переможно лунало з дροжок.

Взагалі якийсь час фельдкурат був дуже рухливий, непосидючий і намагався вистрибнути на брук, обзиваючи хуліганамй людей, яких вони минали. Пізніше він викинув на вулицю носову хусточку і заволав, щоб візник зупинився, бо він,

мовляв, загубив багаж. Потім почав оповідати:

— В Будейовицях був один барабанщик. Оженився він, а за рік помер, — і зненацька зареготав. — Смішний анекдот? Еге ж?

Швейк увесь час поводився з фельдкуратом безжалісно строго. При найменших спробах фельдкурата щось устругнути, наприклад, випасти на брук або зламати сидіння, Швейк раз у раз стусав його попід ребра, і фельдкурат сприймав це на диво байдуже. Лише один раз він спробував збунтуватися і вискочити з дрожок, заявивши що далі не поїде, мовляв, знає: замість Будейовиць вони їдуть до Подмоклів. Але Швейк моментально і повністю ліквідував бунт і примусив фельдкурата повернутися до попередньої позиції на сидінні, пильнуючи, щоб він не заснув. Найделікатніші слова, яких він ужив при цьому, були: "Не спи, здохлятино!".

На фельдкурата раптом напала меланхолія: він почав плакати, випитуючи в Швейка, чи була в нього мама.

— Я, люди добрі, самотній на цьому світі, — кричав він з дрожок. — Приголубте мене!

— Не ганьби мене, — картав його Швейк. — Перестань, а то всі побачать, що ти насмоктався.

— Я нічого не пив, друже, — відповів фельдкурат. — Я цілком тверезий.

Нараз він устав і козирнув:

— Ich melde gehorsam, Herr Oberst, ich bin besoffen 1.

1 Насмілюсь доповісти, пане полковнику, я п'яний (нім.).

Я порося, — повторив він разів десять підряд із щирим розпачем.

І, звертаючись до Швейка, заскиглив:

— Викиньте мене з машини. Нащо ви мене з собою везете? — Врешті сів і замурмотів: — "Навколо місяця круги..." Ви, пане капітане, вірите в безсмертність душі? А кінь може попасти на небо?

Далі він почав голосно сміятись, але за хвилину посумнів і, апатично дивлячись на Швейка, промовив:

— Пробачте, добродію, я вас уже десь бачив. Чи не були ви часом у Відні? Я пам'ятаю вас із семінарії. Хвилину він розважався, декламуючи латинські вірші:

— Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo. Далі ніяк не втну, — признався фельдкурат. — Викиньте мене на вулицю. Чому ж ви не хочете мене викинути? Я нічого собі не заподію. Просто хочу заорати носом, — заявив він рішучим тоном.

— Пане, — благав він далі, — дорогий друже, вріжте мені по потилиці.

— Один раз чи кілька? — поспитав Швейк.

— Два.

— Маєш...

Фельдкурат уголос рахував одержані запотиличника й радісно посміхався:

— Це дуже добре впливає на шлунок — поліпшує травлення. Дайте мені разочок ще й по пиці. Щиро дякую, — вигукнув він, коли Швейк поквапився виконати його прохання, — я цілком задоволений. Розірвіть мені, будь ласка, жилетку.

Він висловлював найрізноманітніші бажання. Хотів, щоб Швейк звихнув йому ногу, трохи придушив, обрізав нігті і вирвав передні зуби. Потім прагнув мучеництва, домагаючись, щоб Швейк відірвав йому голову і в мішку кинув її до Влтави.

— Мені б дуже личили зірки навколо голови, — захоплювався він. — Потрібно було б так із десяток.

Потім заговорив про скачки, швидко перейшов на балет, та на ньому він теж недовго затримався.

— Ви танцюєте чардаш? — спитав він у Швейка. — Вмієте "Танець ведмедя" — ось так... — Він хотів підстрибнути і впав на Швейка. Той відбоксував його як слід і поклав на сидіння.

— Мені чогось хочеться, — кричав фельдкурат, — але я не знаю чого. Ви не знаєте, чого мені хочеться? — Він безнадійно похнюпився, потім серйозно сказав:

— А що мені до того, чого я хочу? І вам, пане, до цього немає діла. Я вас не знаю! Як ви смієте дивитися на мене? Вмієте фехтувати?

На хвилину він став войовничий і спробував скинути Швейка з сидіння.

Потім, коли Швейк його заспокоїв, безцеремонно давши відчутти свою фізичну перевагу, фельдкурат запитав:

— Сьогодні понеділок чи п'ятниця?

Він захотів також дізнатись, що нині: грудень чи червень, і взагалі виявив хист ставити найрізноманітніші запитання:

— Ви одружені?! Любите горгонзолу? У вас дома є блощиці? Як вам живеться? Ваш песик хворів на чумку?

Потім зробився відвертим. Розповів, що винен за кавалерійські чоботи, нагай і сідло, що хворів на трипер і лікував його марганцівкою.

— Ні про що інше не було часу й подумати, — гикаючи, сказав він. — Можливо, це здається вам досить неприємним, але скажіть — гик! гик! — що мені робити? Гик!

Ви мусите мені пробачити... Термосом, — вів далі фельдкурат, забувши, про що говорив перед тим, — називається така посудина, яка зберігає напої та їжу в первісній температурі. Як на вашу думку, колего, яка гра чесніша, "фербель" чи "двадцять одно"? Я таки десь бачив тебе, — вигукнув він, намагаючись обійняти Швейка і поцілувати його слинявими губами. — Ми ж разом ходили до школи. Ти славний хлопець, — ніжно промовив він і почав гладити свою ногу. — Як ти виріс із того часу, відколи я тебе не бачив. Побачивши тебе, я забуваю про всі свої страждання.

Нарешті його охопив поетичний настрій, і він заговорив про повернення до сонячного світанку щасливих створінь і палких сердець.

Потім упав навколішки й почав молитися: "Богородице діво, радуйся", — причому

реготав на весь голос.

Коли вони приїхали, його ніяк не можна було витягти з екіпажа.

— Ми ще не приїхали, — репетував він. — Допоможіть! Мене викрадають! Хочу їхати далі! — Його буквально довелося виколупати з дрозжок, як вареного слимака з мушлі. На мить здалося, що його розірвуть, бо він учепився ногами за сидіння.

При цьому фельдкурат голосно реготав, гадаючи, що обдурив їх.

— Ви мене розірвете, панове!

Потім його поволокли нагору по сходах у квартиру й кинули, як мішок, на канапу.

Тут він заявив, що не буде платити за автомобіль, бо не замовляв його. Понад чверть години Швейк і візник мучилися, поки втовкмачили йому, що це були дрозжки.

Але фельдкурат протестував, запевняючи, що їздить лише фіакрами.

— Ви мене хочете обдурити, — заявив він, значуще підморгуючи Швейкові і візникові. — Ми ж ішли пішки.

Потім у пориві великодушності кинув гаманець візникові:

— Бери все! Ich kann bezahlen! 1 Я не трушуся над крейцером.

1 Я спроможний заплатити! (Нім.)

Справедливіше було б сказати, що він не труситься над тридцятьма шістьма крейцерами, бо в гаманці більше й не було. На щастя, візник ретельно обшукав фельдкурата, згадуючи при цьому слово "ляпаси".

— Коли хочеш, можеш ударити, — відповів фельдкурат, — ти думаєш, я не витримаю?

Я витримаю п'ять твоїх ляпасів.

У фельдкуратовій жилетці візник знайшов п'ятірку і пішов, проклинаючи свою долю і фельдкурата, який забрав у нього стільки часу і позбавив до того ж заробітку.

Фельдкурат засинав дуже поволі, в голові в нього снувалися якісь плани. Він одразу ж хотів робити все: і грати на фортепіано, і вчитися танцювати, і засмажити собі рибки.

Потім пообіцяв одружити Швейка з своєю сестрою, хоч її в нього й не було. А ще потім зажадав, щоб його віднесли на ліжку, і, нарешті, заснув, виявивши бажання, щоб у ньому визнали людину — істоту, рівноцінну свині.

III

Увійшовши вранці до фельдкуратової кімнати, Швейк побачив його на канапі, Отто Кац лежав і напружено міркував, хто б міг його так облили, що він аж приклеївся штанами до шкіряної канапи.

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, — сказав Швейк, — це ви вночі...

І кількома словами пояснив йому, як страшенно він помиляється, коли думає, що його облили. У фельдкурата аж голова тріщала, він був у дуже пригніченому настрої.

— Не можу пригадати, — сказав він, — як я попав з ліжка сюди, на канапу.

— А ви на ліжку й не були, вас одразу ж, як тільки приїхали, поклали на канапу.

Далі відтягти вже не змогли.

— А що я викомарював? І взагалі, я викомарював щось? Хіба, не доведи боже, я був п'яний?

— Як чіп, — відповів Швейк, — до нестями, пане фельдкурате. Був у вас маленький перепій. Гадаю, вам стане краще, коли переодягнетесь і вмиєтесь.

— Я почуваю себе так, немовби мене хто змолотив, — поскаржився фельдкурат. — До того ж пити хочеться. Я не бився, бува, з кимсь учора?

— До цього не дійшло, пане фельдкурате. А сьогоднішня спрага — це наслідок учорашньої. З цього не так швидко викараскуєшся. Я знав одного столяра, так той уперше впився під Новий — тисяча дев'ятсот десятий — рік, а першого січня вранці мав таку спрагу і так погано почував себе, що змушений був купити собі оселедця і знову напиться, і так робить тепер щодня вже чотири роки. І нема йому рятунку, бо завжди по суботах накуповує собі оселедців на цілий тиждень. Це вже така карусель, як говорить один фельдфебель з дев'яносто першого полку.

З похмілля фельдкурат поринув у меланхолійні роздуми. Якби в цю хвилину його хтось почув, то подумав би, що слухає лекцію доктора Олександра Батека на тему:

"Оголосімо війну не на життя, а на смерть демонові алкоголю, який вбиває найкращих людей" — або що читає його книгу "Сто етичних іскор".

Правда, висловлювання фельдкурата мали трохи інший зміст.

— Якби хоч я, — міркував він, — пив якісь благородні напої, наприклад, арак, мараскін, коньяк, але ж я вчора пив саму ялівцівку. Дивуюся, як я міг її пити?

Вона ж огидна на смак. Хоча б це була принаймні вишнівка. Навигадують люди різне свинство і п'ють його, як воду. Адже ялівцівка несмачна, ні смаку, ні кольору, тільки в горлі пече. Якби це була бодай справжня ялівцівка, така, як я пив одного разу в Моравії. Але ж ця вчорашня була з деревного спирту і олії.

Погляньте лише, як мені відригується. Горілка — це отрута, — констатував він. — Вона повинна бути чиста, справжня і ні в якому разі не виготовлена на єврейських фабриках холодним способом. Так само, як і ром. Добрий ром — рідкість. Коли б тут була справжня горіхівка, — він зітхнув, — вона б мені направила шлунок. Така горіхівка, як у капітана Шнабля в Брусті.

Фельдкурат почав порпатися в гаманці.

— У мене є всього-на-всього тридцять шість крейцерів. А що, якби продати цю канапу, — міркував він, — як ви гадаєте? Чи знайдеться покупець на неї?

Домовласникові скажу, що я її позичив або її в нас хтось украв. Ні, канапу я залишу. Я краще пошлю вас до пана капітана Шнабля — позичити мені сто крон. Він виграв у карти. Якщо там вам не пощастить, — підете у Вршовиці, в казарми, до поручника Малера. Як і там не роздобудете, — підете на Градчани до капітана Фішера. Скажете йому, що я мушу заплатити за фураж для коней, а гроші пропив. А якщо й там нічого не дістанете, заставимо фортепіано. Хай буде, що буде. Я вам напишу для всіх по кілька рядків. Якщо відмовлятимуть — не відступайтеся.

Скажете, що я дуже потребую, що зовсім без грошей. Видумайте що хочете, але не повертайтеся з порожніми руками, бо відправляю вас на фронт. Спитайте капітана Шнабля, де він купує свою горіхівку, і купіть дві пляшки.

Швейк чудово впорався з дорученням. Його щира наївність і чесне обличчя

примушували вірити всьому, що він казав.

Швейк вирішив, що краще не розповідати капітанові Шнаблю, і капітанові Фішеру, і поручникові Малеру про те, що фельдкурат мусить заплатити за фураж для коней, а підкріпив його прохання заявою, що фельдкуратові, мовляв, необхідно платити аліменти.

Гроші він одержав усяди.

Коли Швейк із честю повернувся зі свого походу і показав триста крон, фельдкурат, який тим часом уже вмився і переодягся, був дуже здивований.

— Я взяв усе за одним рипом, — сказав Швейк, — щоб нам завтра або післязавтра не довелося знову турбуватися про гроші. Все йшло гаразд, але перед капітаном Шнаблем я таки мусив упасти навколішки. Це якась потвора! Але коли сказав йому, що вам треба платити аліменти...

— Аліменти? — перелякано повторив фельдкурат.

— Авжеж, аліменти, пане фельдкурате, відступне дівчатам. Ви ж сказали, аби я щось вигадав, а мені нічого іншого на думку не спало. У нас один швець платив аліменти відразу п'ятьом дівчатам. Вже й не знав, бідолаха, що робити, і теж позичив для цієї Справи гроші. І уявіть собі, кожен співчував йому, що він справді у скрутному становищі. Розпитували мене, що то за дівчина. Я сказав, буцімто дуже вродлива і їй немає ще п'ятнадцяти років. Розпитували про її адресу.

— Ну й гарно ж ви це залагодили, Швейку, — зітхнув фельдкурат і почав ходити по кімнаті. — Знову компрометація! — сказав він, хапаючись за голову. — А тут ще й голова болить.

— Я дав їм адресу однієї старенької глухої пані на нашій вулиці, — пояснив Швейк. — Я хотів обладнати справу ґрунтовно, бо наказ — є наказ. Не міг же я повернутися з порожніми руками, отож і мусив щось видумати. До речі, у передпокої чекають на фортепіано. Я їх привів, щоб вони забрали його в ломбард, пане фельдкурате. Буде непогано, коли ми його сплавимо. І місце звільниться, і більше грошей нагребемо. Хоч на якийсь час матимемо святий спокій. А якщо домовласник розпитуватиме, що ми хочемо робити з фортепіано, я скажу, що в ньому полопалися струни і ми відсилаємо його на фабрику в ремонт. Двірничці я теж так сказав, хай не дивується, коли фортепіано будуть виносити й вантажити на підводу. Є в мене купець і на канапу. Це один мій знайомий, він гендлює старими меблями. Він прийде до нас по обіді. Тепер ціни на шкіряні канапи пішли вгору.

— Більше ви нічого не накоїли, Швейку? — спитав фельдкурат з розпачливим виразом обличчя, весь час стискаючи голову в долонях.

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, я замість двох пляшок горіхівки, яку купує пан капітан Шнабль, приніс п'ять, щоб у нас був якийсь запас і ми мали що пити. Можуть ті люди забрати фортепіано? А то ломбард перед носом зачиняє.

Фельдкурат безнадійно махнув рукою, і за хвилину фортепіано вже вантажили на візок.

Повернувшись з ломбарду, Швейк застав фельдкурата перед розкоркованою

пляшкою горіхівки. Той сидів і лаявся, чому на обід йому подали недосмажений шніцель.

Фельдкурат знову був у своїй стихії. Він заявив Швейкові, що від завтрашнього дня починає нове життя. Пити алкоголь, це, мовляв, грубий матеріалізм, а треба жити духовним життям.

Він розводив цю філософію щось із півгодини. Коли вже була відкоркована і третя пляшка, прийшов торговець старими меблями, і фельдкурат за безцінь продав йому канапу, запрошуючи торговця залишитися погомоніти, і був дуже невдоволений, коли той відмовився, перепрошуючи: йому, мовляв, треба купувати ще нічний столик.

— Шкода, що в мене немає такого, — розчаровано сказав фельдкурат. — Хто ж може передбачити все заздалегідь!

Коли торговець старими меблями пішов, фельдкурат завів дружню розмову зі Швейком і розпив з ним нову пляшку. Частина цієї бесіди присвячувалась особистому ставленню фельдкурата до жінок і до карт.

Сиділи довго. Вже й вечір застав Швейка і фельдкурата за дружньою бесідою.

Але вночі відносини змінилися. Фельдкурат повернувся до свого вчорашнього стану, переплутав Швейка з кимсь іншим і казав йому:

— Ні в якому разі не йдіть. Пам'ятаєте того рудого кадета з обозу?

Ця ідилія тривала, аж поки Швейк не сказав фельдкуратові:

— Буде з мене! Теперь лізь у ліжко й хрочи! Ясно?

— Лізу, голубе, лізу, чому ж не лізти, — белькотів фельдкурат. — Пам'ятаєш, як ми ходили до п'ятого класу і я за тебе писав роботи з грецької мови? У вас вілла в Збраславі, і туди можна їздити пароплавом по Влтаві. Ви знаєте, що таке Влтава?

Швейк примусив його скинути черевики й роздягтися. Фельдкурат послухався, висловлюючи свій протест перед якимись уявними особами.

— Я не визнаю ніяких родичів, — раптом вирішив він, лягаючи в постіль. — Хоч би небо й земля змовилися проти мене, я не хочу їх знати.

І в кімнаті розляглося фельдкуратове хропіння.

IV

У ці ж дні Швейк відвідав свою стару служницю пані Мюллерову. Вдома Швейк застав її двоюрідну сестру. Плачучи, вона розповіла, що пані Мюллерову заарештували того самого вечора, коли вона відвезла Швейка на війну. Стареньку судили у військовому суді, а оскільки так нічого й не змогли довести, її відправили в концентраційний табір у Штейнгоф. Від неї вже прийшов лист.

Швейк узяв цю родинну реліквію і прочитав:

"Мила Анночко!

Нам тут дуже добре, всі ми здорові. Сусідка по ліжку має висипний тиф, з'явилася тут і чорна віспа. Все інше в порядку. Їсти маємо досить і збираємо картопляне лушпіння на юшку. Я чула, що пана Швейка вже стратили. Ти якось рознюхай, де він похований, щоб після війни ми могли обсадити його могилу квітами. Я забула тобі сказати, що на горищі, в правому кутку, в ящику, залишилося маленьке цуценя,

роклерк. Але вже багато тижнів йому ніхто не давав їсти, ще з того часу, як прийшли мене заарештовувати. Отже, думаю, що вже пізно. І той песик теж пішов на той світ".

А через усю сторінку рожевий штемпель:

"Zenzuriert. K. und K. Konzentrationslager Steinhof" 1.

1 Переглянуто цензурою. Імператорсько-королівський концентраційний табір Штейнгоф (нім.).

— І справді, цуценя було вже неживе, — хлипала двоюрідна сестра пані Мюллерової. — І кімнати свої ви б не впізнали. Винайняла її кравчиням, а вони з неї зробили дамський салон. Всюди по стінах моди, у вікнах букети.

Двоюрідна сестра пані Мюллерової не могла заспокоїтися. Нарікаючи й не перестаючи хлипати, вона висловила нарешті побоювання, чи не втік Швейк часом з військової служби і чи не хоче тепер стягти й на неї біду та її занапастити. Під кінець вона розмовляла з ним, як із запеклим пройдисвітом.

— Кумедно, — сказав Швейк. — Це мені надзвичайно подобається. Так, пані Кейржова, ваша правда. Я втік, але для цього я мусив забити п'ятнадцять вахмістрів і фельдфебелів. Тільки ж глядіть, нікому ні слова.

Виходячи зі свого дому, де його так негостинно зустріли, Швейк попросив:

— Пані Кейржова, у пральні є кілька моїх комірців і манишок, викупіть їх, аби я мав у що вдягнутися, коли повернуся з військової служби. Простежте також, щоб у шафі в моєму одязі не завелася міль. А тих панянок, які сплять на моєму ліжку, вітайте від мене.

Потім Швейк зайшов у шинок "Під чашею". Побачивши його, пані Палівцова відмовилася наточити йому пива, бо він, мабуть, чкурнув з війська.

— Мій чоловік, — почала вона ялозити стару історію, — такий уже був обережний, що й на холодне дмухав, а тим часом сидить, бідолаха, замкнений ні за цапову душу. А такі ось люди, що втекли з війська, розгулюють по світі. Вас тут на тому тижні знов шукали. Ми обережніші, ніж ви, — закінчила вона, — а таки встряли в біду. Не кожний має таке щастя, як ви.

Цю розмову чув один літній чоловік, слюсар із Сміхова.

Він підійшов до Швейка і сказав:

— Будь ласка, пане, почекайте мене на подвір'ї, мені треба з вами поговорити.

На вулиці він розговорився з Швейком, якого, зі слів шинкарки Палівцової, також вважав за дезертира.

-Старий признався, що в нього є син, який теж утік із війська й тепер живе у бабусі в Ясенній біля Йозефова.

Незважаючи на запевнення Швейка, що він зовсім не дезертир, старий пан тицьнув йому в руку десятку.

— Це вам про всякий випадок, — сказав він і потяг Швейка з собою до пивної на розі, — я вас розумію, і вам нема чого боятися.

Швейк повернувся додому пізно вночі. Фельдкурата ще не було, він прийшов аж під ранок, збудив Швейка і сказав:

— Завтра їдемо правити польову месо. Зваріть чорну каву з ромом... Або краще зваріть грог.

11. ШВЕЙК З ФЕЛЬДКУРАТОМ ІДУТЬ ПРАВИТИ ПОЛЬОВУ МЕСУ

I

Підготовка до вбивства людей відбувалася завжди з ім'ям бога або якоїсь іншої вищої істоти, яку створила людська фантазія.

Стародавні фінікіяни, перше ніж перерізати горло якомусь полоненому, відправляли такі ж самі урочисті служби божі, як і кілька тисяч років пізніше нові покоління, коли збирались на війну, щоб вогнем і мечем винищувати своїх ворогів.

Людожери гвінейських і полінезійських островів, перед тим як урочисто зжертви своїх полонених або людей нікчемних, як-от: місіонерів, мандрівників, агентів різних торговельних фірм чи просто цікавих, — приносять жертви своїм богам і виконують при цьому найрізноманітніші релігійні обряди. Через те що в їхні землі ще не проникла культура церковного облачення, вони прикривають стегна просто вінками із строкатого пір'я лісових птахів.

Свята інквізиція перед спаленням своїх жертв відправляла найурочистіші богослужіння: велику месо зі співами.

Під час страти злочинця завжди присутній священик, який своєю присутністю обтяжує приреченого.

У Пруссії пастор підводив нещасного звинуваченого під сокиру, в Австралії католицький священик — на шибеницю, у Франції — під гільйотину, в Америці — на електричний стілець, в Іспанії — на крісло, де засудженого душили дотепно придуманим апаратом. У царській Росії бородатий піп водив революціонерів на смерть тощо.

Всюди при цьому служителі церкви маніпулювали святим розп'яттям, немовби хотіли цим сказати: "Тобі тільки відрубають голову або повісять, задують чи пропустять через тебе п'ятнадцять тисяч вольт, але згадай, скільки ось цей мусив витерпіти".

Велика бойня — світова війна — теж не обійшлася без благословення священиків.

Фельдкурати всіх армій молились і правили месо за перемогу того табору, чий хліб їли.

Під час страти збунтованих солдатів з'являвся священик.

Нічого не змінилося від тих часів, як розбійник Войтех, котрого нарекли "святим", з мечем в одній руці й з хрестом у другій брав участь у різанині й винищуванні прибалтійських слов'ян.

В усій Європі люди йшли, наче худоба на бойню, куди їх вели не тільки різники-імператори, королі, президенти та інші можновладці й полководці, але і священики всіх релігій, які благословляли їх і примушували давати брехливу присягу "на землі, в повітрі, на морі" тощо.

Служба божя правилася двічі. Вперше, коли частина від'їжджала на фронт, а вдруге — вже на передовій, перед кривавою різаниною і смертовбивством.

Пам'ятаю, якось під час польової служби на позиціях ворожий літак кинув бомбу прямісінько на польовий вівтар, і від нашого фельдкурата залишилося тільки криваве лахміття. Потім про нього писали як про мученика, а в той час наші літаки намагались так само прославити фельдкуратів по другий бік фронту.

Ми зловтішалися з цього, й на тимчасовому хресті, поставленому там, де поховали рештки фельдкурата, тієї ж ночі з'явилася така епітафія:

Те, що впаде на нас, те вже й на тебе впало,
Ти ж небо обіцяв і лоно Авраама,
То й небо смерть тобі згори послало,
Де ти співав, лишилась тільки пляма.

II

Швейк зварив чудовий грог, куди кращий від грогу старих моряків. Такий грог смакував би навіть піратів XVIII століття. Фельдкурат Отто Кац був на сьомому небі.

— Де ви навчилися варити такий чудовий напій? — спитав він.

— У Бремені від одного гульвіси моряка, коли я свого часу мандрував по світі, — відповів Швейк. — Він казав, що грог має бути такий міцний, щоб той, хто впаде в море, міг переплисти увесь Ла-Манш. Бо після слабкого грогу потонеш, мов цуценя.

— Хильнувши цього грогу, Швейку, ми добряче відправимо службу божу, — філософствував фельдкурат. — Я гадаю, насамперед годилося б сказати кілька слів на прощання. Польова меса — це не така забавка, як відправа в гарнізонній тюрмі або проповідь тим негідникам. У цьому випадку треба справді весь розум у кулаці тримати. Польовий вівтар у нас є. Складаний, мініатюрний. Господи боже, Швейку, — раптом ухопився він за голову, — ну й барани ж ми обидва. Знаєте, де я сховав цей складаний польовий вівтар? У канапку. А ми ж її продали!

— Ну, це справді нещастя, пане фельдкурате, — сказав Швейк. — Правда, цього гендляр старими меблями я знаю, але позавчора я зустрів його жінку: його посадили за якусь крадену шафу, а наша канапа в одного вчителя у Вршовіцях. Біда буде з цим польовим вівтарем. Ми найкраще зробимо, коли вип'ємо грог і підемо його розшукувати, бо, на мою думку, без польового вівтаря не можна відправляти польової служби.

— Справді, нам тільки його й бракує, — меланхолійно сказав фельдкурат, — бо все інше на плацу вже приготували. Теслярі зробили там підвищення. Дароносицю нам позичать у Бржевні, а чашу я повинен мати свою, та що вдієш, коли вона, так би мовити, у чорта в зубах. — Він замислився. — Скажемо, що я її загубив. Можемо взяти спортивний кубок у поручника Вітінгера з сімдесят п'ятого полку. Він свого часу брав участь від клубу "Спортфаворит" у змаганні з бігу і виграв цей кубок.

Добрий він бігун. Робив, як перед нами завжди хвалиться, сорок кілометрів:

Відень — Медлінг — за одну годину сорок вісім хвилин. Я вже з ним учора домовився. Дурень я, що все відкладаю на останню хвилину. І як же це я, телепень, не заглянув у ту канапу?

Під впливом грогу, звареного за рецептом гульвіси моряка, він почав по-всякому

себе обзивати, висловлюючи при цьому найрізноманітніші пропозиції щодо того місця, в яке саме його слід послати.

— Ну, годі. Ходімо вже шукати той вітвар! — вигукнув Швейк. — Уже ранок. Мені ще треба вдягти мундир і випити скляночку грогу.

Нарешті вони вибралися. По дорозі до жінки торговця старими меблями фельдкурат розповів Швейкові, що вчора виграв купу грошей у "боже благословення", і коли далі так піде, то він викупить фортепіано з ломбарду.

Це скидалося на обіцянку язичників принести якусь жертву.

Від заспаної жінки торговця старими меблями вони довідались адресу нового власника канапи, вчителя з Вршовіць. Фельдкурат поводився надзвичайно галантно.

Він щипнув жінку за щоку і полоскотав її по підборіддю.

До Вршовіць вони йшли пішки, бо фельдкурат заявив, що він повинен прогулятися по свіжому повітрі, щоб голова трохи відпочила.

У Вршовіцях на квартирі вчителя, старого побожного пана, на них чекала неприємна несподіванка. Знайшовши в канапі польовий вітвар, старий вирішив, що це якийсь знак божий, і подарував його місцевому вршовицькому костьолу, залишивши за собою право зробити на другому боці вітваря напис: "Даровано на честь і славу божу п.

Коларжиком, учителем-пенсіонером, року божого 1914". Захоплений в самій білизні, вчитель зовсім розгубився. З його слів виявилось, що свою знахідку він сприйняв як чудо і перст божий. Коли, мовляв, він купив цю канапу, якийсь внутрішній голос прямо підказав йому: "Поглянь, що є в ящику канапи". Вві сні з'явився до нього якийсь ангел і наказав: "Відчини ящик в канапі!" Вчитель послухався.

А коли побачив там мініатюрний складаний вітвар з заглибленням для дароносиці, він, мовляв, упав навколішки перед канапою, довго і гаряче молився, славлячи бога, бо сприйняв це як веління з неба, і вирішив прикрасити знахідкою костьол у Вршовіцях.

— Це нас не дуже цікавить, — сказав фельдкурат, — річ, яка вам не належала, ви мали передати поліції, а не якійсь там триклятій ризниці.

— Через таке чудо, — додав Швейк, — ви ще можете влипнути в неприємність із поліцією. Ви, добродію, купили канапу, а не вітвар, який належить державі. Такий перст божий може вам дорого коштувати. Не треба було вам вірити ангелам. Один чоловік у Згоржі теж виорав у полі церковну чашу. Якийсь блюзнір-злodingа колись украв її та й закопав до кращих часів, аж поки крадіжка не забудеться. А той, що знайшов, також побачив у чаші перст божий і, замість того щоб перетопити її, пішов з нею до священика, мовляв, хотів би її подарувати костьолу. А священик подумав, що це в злodingа заговорило сумління, послав по старосту, староста — по жандармів, і його безневинно засудили за блюзнірську крадіжку, бо він безнастанно плів щось про чудо. Він також хотів урятуватись і розповідав про якогось ангела, вплутавши до цього ще й діву Марію, отож і дістав десять років.

Ви найкраще зробите, коли підете з нами до тутешнього священика, щоб той повернув нам державне майно. Польовий вітвар — це вам не кицька або шкарпетки, що їх можна дарувати кому заманеться.

Старий добродій, одягаючись, тремтів усім тілом, дзвонив зубами.

— Я, їй же богу, не мав на думці нічого лихого і нічого поганого не хотів зробити. Я сподівався з божої ласки допомогти прикрасити наш убогий храм господній у Вршовіцях.

— Авжеж, за рахунок військового майна, — твердо і грубо сказав Швейк. — Спасибі за таку божу ласку. Один такий Півонька з Хотеборжа теж вирішив, що це божа ласка, коли одного разу йому під руку навернувся налигач з чужою коровою.

Сердешний старий від таких балачок зовсім спантеличився і перестав виправдовуватись, намагаючись якнайшвидше вдягнутись і вирішити цю справу.

Вршовіцький священик ще спав і, коли його розбудили, почав лаятись, бо спросоння подумав, що має йти з святими дарами до хворого.

— Могли б уже дати спокій з цим соборуванням, — бурчав він, неохоче вдягаючись, — отак припече людям умирати саме тоді, коли ти найкраще спиш. А потім ще сварися з ними за гроші.

І так у передпокої зустрілися: представник господа бога серед вршовіцьких цивільних католиків — з одного боку, і представник божий на землі при військовій службі — з другого боку. А взагалі це була суперечка між цивільним і військовим.

Коли священик запевняв, що польовому вівтарю нічого було робити в канапі, то фельдкурат говорив, що коли вже на те пішло, то польовому вівтарю тим паче нічого було мандрувати з канапи до ризниці костьолу, куди ходять лише цивільні.

Швейк підпускав при цьому різні зауваження — мовляв, дуже легко збагачувати бідний костьол за рахунок військового майна. Слово "бідний" сказав немовби у лапках.

Врешті вони пішли до ризниці, і священик видав польовий вівтар під таку розписку:

"Мною одержано польовий вівтар, який випадково опинився у вршовіцькому храмі.

Фельдкурат Отто Кац"

Славетний польовий вівтар був придбаний в однієї єврейської фірми "Моріц Малер" у Відні, яка виробляла всілякі предмети, потрібні під час церковних відправ, і речі релігійного вжитку — такі, як чотки і образочки святих.

Вівтар складався з трьох частин і був укритий фальшивою позолотою, як і вся слава святої церкви.

Людина, не наділена фантазією, просто не могла б добрати, що саме намальовано на тих трьох частинах. Одно певне — цим вівтарем могли б так само успішно користуватись і якісь язичники на Замбезі, і шамани у бурятів та монголів.

Розмальований яскравими барвами, вівтар здалека був схожий на кольорову таблицю, призначену для виявлення дальтонізму в залізничників.

Впадала в очі тільки одна фігура якогось голого чоловіка з ореолом і зеленуватим тілом, що нагадувала гусячий огузок, який уже смердить і розкладається. Цьому святому ніхто нічого злого не робив. Навпаки, по обидва боки його стовбичили два крилаті створіння. Вони мали зображувати ангелів. Але в глядача складалося враження, що цей святий голий чоловік репетує з переляку — так боїться компанії навколо нього, бо ангели скидалися на казкові страхіття, щось середнє між крилатим

диким котом і апокаліптичною потворою.

Образок навпроти мав зображувати святу трійцю. Щодо голубки, то загалом художникові не дуже вдалося її спотворити. Він намалював якогось птаха, що так само був схожий на голубку, як і на курку породи білий віандот.

Зате бог-отець скидався на розбійника з дикого Заходу. Таких демонструють глядачам у захоплюючому кримінально-пригодницькому фільмі.

А от син божий був веселий молодик з опасистим животиком, прикритим чимось на зразок трусиків. Взагалі бог-син скидався на спортсмена: хрест він тримав у руці так елегантно, немовби тенісну ракетку.

Ну, а здалеку вся картина зливалася і створювала ілюзію, ніби це прибуття поїзда на станцію.

Що було намальовано на третьому образку, не піддавалося розгадці.

Солдати завжди сперечалися, коли намагались розв'язати цей ребус. Дехто навіть упізнавав на образку якийсь пейзаж Присазавського краю.

Але під цим був напис:

"Hailige Maria, Mutter Gottes, erbarme unser!" 1.

1 Свята Маріє, мати божа, змилуйся над нами! (Нім.)

Швейк нарешті поклав польовий вівтар у дροжки, а сам сів біля візника на козли.

Фельдкурат зручніше вмовстився, поклавши ноги на святу трійцю.

Швейк гомонів з візником про війну.

Візник виявився бунтарем: робив різні зауваження щодо непереможності австрійської зброї, як, наприклад: "Та й намолотили ж вам у Сербії", тощо. Коли вони переїздили митну межу, Швейк на запитання сторожа, що везуть, відповів:

— Святу трійцю і діву Марію з фельдкуратом.

Тим часом на плацу їх нетерпляче дожидалися маршові сотні.

І дожидалися довго, бо фельдкуратові треба було їхати ще по спортивний кубок до поручника Вітінгера, а потім по дароносицю, ковчег та інше потрібне для відправи начиння, в тому числі й по пляшку церковного вина аж до Бржежновського монастиря. Відправляти польову службу, як це видно по всьому, не так уже й просто.

— Ми крутимо, як можемо, — сказав Швейк візникові. І це була правда, бо, коли вони під'їхали на учбовий плац і підійшли до підвищення з дерев'яним бар'єром і столом, на якому треба було поставити польовий вівтар, виявилося, що фельдкурат забув про прислужника.

Прислужував йому завжди один піхотинець з полку, але той перевівся у зв'язківці й поїхав на фронт.

— Дрібниця, пане фельдкурате, — сказав Швейк. — Я теж можу зробити цю роботу.

— А ви вмієте прислужувати?

— Я ніколи цього не робив, — відповів Швейк, — але спробувати все можна. Тепер війна, а в час війни робляться речі, про які вам раніш і не снилося. Вже якось приліплю оте дурне "et cum spiritu tuo" до вашого "dominus vobiscum", уже якось утну. А потім,

думаю, воно не дуже-то й важко ходити навколо вас, мов кіт навколо гарячої каші, умивати вам руки і наливати з кухлика вина...

— Гаразд, — сказав фельдкурат, — але води мені в чашу не наливайте; краще вже зараз налийте і до того другого кухлика вина. А зрештою, я завжди зможу підказати, коли вам іти праворуч, коли ліворуч. Якщо свисну потихеньку один раз, то значить — праворуч, а двічі — ліворуч. З требником теж не дуже часто до мене носіться. Зрештою, це все забавки. Не боїтесь?

— Я нічого не боюся, пане фельдкурате, навіть прислужування.

Фельдкурат мав рацію, коли сказав: "Зрештою, це все забавки". Все обійшлося якнайкраще.

Промова фельдкурата була зовсім коротка.

— Солдати! Перед від'їздом на поле бою ми зійшлися сюди звернути своє серце до бога, щоб отець небесний послав нам перемогу і зберіг нас у повному здоров'ї. Не буду вас довго затримувати і бажаю вам усього найкращого!

— Ruht! — крикнув старий полковник на лівому крилі.

Польову відправу тому й називають польовою, що вона підлягає таким самим законам, як і воєнна тактика на полі бою. В добу Тридцятилітньої війни, під час довгих маневрів, і польові служби тривали надзвичайно довго.

За сучасної тактики, коли пересування військ відбувається швидко і рішуче, польова відправа теж має бути і коротка, і рішуча. Ця відправа тривала рівно десять хвилин, і ті, котрі стояли ближче, дуже дивувалися, чому під час служби фельдкурат насвистує.

Швейк миттю реагував на сигнали. Він з'являвся то з правого, то з лівого боку і лише повторював: "Et cum spiritu tuo".

Все це нагадувало індіанський танок навколо жертовного каменя, але справляло добре враження, бо розганяло нудьгу запорошеного смутного плацу з алеєю сливових дерев та солдатськими вбиральнями на задньому плані, пахощі яких заступали містичний запах ладану готичних храмів.

Всі розважалися з великою приємністю. Офіцери навколо полковника розповідали один одному анекдоти. Так що все було в повному порядку. То тут, то там поміж солдатами чулося: "Дай затягнутися". І, як жертовний дим, здіймалися до неба сині хмаринки тютюнового диму. Закурили навіть і старшини, побачивши, що сам полковник теж курить.

Нарешті пролунало: "Zum Gebet!" 1 — завихрило пилюкою, і сірий чотирикутник мундирів преклонив коліна перед спортивним кубком поручника Вітінгера, виграним у змаганнях з бігу на дистанції Відень — Медлінг.

1 На молитву! (Нім.)

Кубок був повний, і кожна маніпуляція фельдкурата супроводилась вигуками, що котилися солдатськими шеренгами: "Оце так хильнув!".

Цю процедуру фельдкурат повторив двічі; потім ще раз пролунало: "На молитву!" — і військовий оркестр для пожвавлення настрою заграє "Боже, храни нам цісаря".

Після цього команди: "Шикуйся!" і "Кроком руш!".

— Позабирайте ці манатки, — сказав фельдкурат Швейкові, показуючи на польовий вівтар, — бо ж треба порозвозити, що в кого брали.

Вони поїхали тими самими дροжками й чесно все повернули власникам, за винятком пляшки церковного вина.

Відіславши нещасного візника в комендатуру, — мовляв, там йому заплатять за всю цю довгу подорож, — вони повернулися додому, і враз Швейк звернувся до фельдкурата:

— Насмілюсь запитати, пане фельдкурате, чи повинен прислужник бути того самого вірування, як і той, кому він прислужує?

— Звичайно, — відповів фельдкурат. — Бо інакше відправа була б недійсна.

— Тоді, пане фельдкурате, сталася велика помилка, — сказав Швейк. — Я не належу ні до якої церкви, я безконфесіональний. Так уже мені в житті не таланить.

Фельдкурат глянув на Швейка, хвилину помовчав, потім поплескав його по плечу і сказав:

— Випийте церковне вино, що залишилося в пляшці, і вважайте себе знову сином святої церкви.

12. РЕЛІГІЙНИЙ ДИСПУТ

Швейк, бувало, цілими днями не бачив пастиря солдатських душ. Фельдкурат ділив свій час між виконанням духовних обов'язків та гульнею і приходив додому дуже рідко, звичайно брудний, невмитий, як кіт після прогулянок по дахах у пору залицяння.

Повернувшись додому, коли ще міг ворушити язиком, фельдкурат перед сном розмовляв із Швейком про високі цілі, про духовний екстаз і радість мислення. А інколи намагався говорити віршами, цитував Гейне. Швейкові довелося відправляти з фельдкуратом ще одну польову службу у саперів, куди помилково викликали й іншого фельдкурата, колишнього законовчителя, людину надзвичайно релігійну. Він дивився на свого колегу з великим подивом, особливо коли той запропонував йому ковток коньяку із Швейкової польової фляжки, яку Швейк завжди носив з собою на такі релігійні церемонії.

— Коньяк доброї марки, — припрошував фельдкурат Отто Кац. — Випийте і їдьте додому. Я вже сам усе залагоджу, і до того ж мені треба побути на свіжому повітрі, щось сьогодні трохи болить голова.

Побожний фельдкурат, осудливо похитавши головою, пішов геть, а Кац, як звичайно, блискуче провів свою роль.

На цей раз він перетворив у господню кров вино, змішане з газованою водою, та й проповідь була довша, причому кожним третім її словом було "і так далі" або "напевно".

— Солдати, сьогодні ви поїдете на фронт і так далі. Ви зверніться тепер до бога і так далі. Ви не знаєте, що з вами буде. Напевно. І так далі.

І весь час від вівтаря лунало "і так далі", "напевно", напереміну з богом і всіма святими.

В екстазі й ораторському запалі фельдкурат називав і принца Євгенія Савойського

святим, який охоронятиме саперів, коли вони ставитимуть мости через ріки.

Проте польова служба обійшлася без будь-яких обурливих інцидентів, приємно і весело. Сапери чудово розважились.

По дорозі додому фельдкурата і Швейка не хотіли пустити із складаним польовим віктарем до трамвая.

— Ось як трісну тебе оцим святим по голові, — кинув Швейк кондукторові.

Коли вони, нарешті, добралися додому, виявилось, що дорогою загубили дароносицю.

— Подумаєш, велика втрата! — сказав Швейк. — Перші християни відправляли службу і без дароносиці. Коли ми оголосимо про втрату, то той чесний, хто знайде її і віддасть нам, вимагатиме нагороди. Коли б це були гроші, то, можливо, і не знайшовся б такий чесний, хоч бувають і такі люди. В нас у Будейовицях у полку був один солдат, несусвітний дурень. Він якось знайшов на вулиці шістьсот крон і відніс їх у поліцію, і в газетах про нього писали, як про чесну людину, а він через те лише сорому набрався. Ніхто з ним не хотів розмовляти, кожен цвікав йому в вічі: "Йолопе, яку ж ти дурницю встругнув, таж тебе це мулятиме до смерті, якщо ти маєш бодай краплю совісті". Була в нього дівчина, так та з ним і розмовляти перестала. А коли він приїхав додому у відпустку, то друзі викинули його під час танців з корчми; хлопець почав сохнути, замислюватись і кінець кінцем кинувся під поїзд. А ще жив колись у нас на вулиці один кравець. Він знайшов золотий перстень. Люди остерігали, щоб не віддавав його в поліцію, але він, упертий, не послухався. Зустріли його надзвичайно чемно, вже хтось заявив, що загубили золотого персня з брильянтом, але потім глянули на камінець і кажуть; "Чоловіче, та це ж скло, а не брильянт. Скільки вам дали за той брильянт? Таких "чесних" ми знаємо". Нарешті з'ясувалося, що хтось інший загубив золотий перстень з фальшивим брильянтом, якусь там родинну пам'ятку, але кравець усе-таки відсидів три дні, бо він, розхвилювавшись, образив поліцая. Але законну нагороду — десять процентів, тобто одну крону двадцять гелерів, — він усе-таки дістав, бо цей непотріб коштував дванадцять крон, та кравець цю законну нагороду швиргонув тому панкові в обличчя, а той подав на нього в суд за образу, і кравцеві припаяли ще десять крон штрафу. "Якщо хто знайшов щось і чесно віддав, той заслуговує на двадцять п'ять парених різок. Треба відшмагати, щоб аж посинів, прилюдно відшмагати, щоб люди собі це закарбували і знали, як у таких випадках поводитись", — казав він потім. Гадаю, що нашої дароносиці нам ніхто не принесе, хоч на ній і є ззаду польова печатка, бо з військовими речами ніхто не хоче мати справи. Краще в річку десь укине, аби ще халепи не нажити. Вчора в шинку "Під золотим віночком" я розмовляв з одним із села, йому вже п'ятдесят шість років. Він приїхав до Нової Паки в окружне управління запитати, чому в нього реквізували бричку. Дорогою додому, коли його викинули з окружного управління, він побачив військовий обоз, що саме прибув і стояв на майдані.

Якийсь молодик — він віз консерви для армії — попросив його хвилинку постояти біля коней та як пішов, то вже більш і не вернувся. Коли ж обоз рушив, то сільський дядько теж мусив їхати з ними і дістався аж до Угорщини, а там у якомусь місті теж

попросив когось постояти біля воза і лише так урятувався, бо інакше були б його потягли аж до Сербії. Повернувся додому сам не свій і більше вже не хоче мати нічого спільного з військовими речами.

Увечері до них у гості прийшов побожний фельдкурат, той самий, що збирався вранці також відправляти польову службу саперам. Це був справжній фанатик. Він прагнув кожного навернути до бога. Коли був ще законовчителем у школі, в різних газетах вряди-годи з'являлися про нього дописи: "Жорстокий законовчитель" або "Законовчитель та його потиличники". Він був переконаний, що дитина найкраще засвоїть закон божий за допомогою системи різок.

Гість трохи накульгував на одну ногу — наслідок зустрічі з батьком одного учня.

Законовчитель набив його сина по голові, бо хлопчик висловлював певні сумніви Щодо святої трійці і дістав за це три потиличники: один — за бога-отця, другий — за бога-сина, а третій — за святого духа.

Сьогодні він прийшов, щоб спрямувати свого колегу Каца на праведну путь і настановити його на добрий розум. Почав він такими словами:

— Дивуюся, що у вас не висить розп'яття. Де ви молитесь, і де ваш молитовник?

Жодний образ не прикрашає стін вашої кімнати. Що це висить у вас над ліжком?

Кац засміявся:

— Це "Сусанна в купальні", а ця гола жінка, нижче, — одна моя давня знайома.

Праворуч — японська акварель. Вона зображує сексуальний акт між гейшею і старим японським самураєм. Правда ж, дуже оригінально? Молитовник лежить у мене в кухні. Швейку, принесіть його сюди і розгорніть на третій сторінці.

Швейк пішов, і в кухні тричі раз за разом бахнули витягнуті з пляшок корки.

Побожний фельдкурат ужахнувся, побачивши на столі три пляшки.

— Це легеньке церковне вино, колего, — сказав Кац. — Рислінг, дуже доброї марки. Смаком схожий на мозельське.

— Я пити не буду! — рішуче заявив побожний курат. — Я прийшов заронити в ваше серце іскру божу, щиро поговорити з вами.

— Якщо так, то в горлі у вас пересохне, колего, — сказав Кац. — Пийте, а я буду слухати. Я людина дуже толерантна, можу вислухати й думки інших.

Побожний фельдкурат трохи надпив і витріщив очі.

— Ну й хороше ж бісове вино, колего! Чи ж не так? — спитав Кац.

Фанатик відповів:

— Я бачу, ви лихословите.

— Це звичка, — відповів Кац. — Часом я ловлю себе навіть на блюзнірстві.

Підлийте, Швейку, панові курату! Можу вас запевнити, що теж лаюся на всі заставки іменем господа бога, Христа розп'ятого і всіх святих таїнств. Гадаю, коли відкалатаєте в армії стільки, скільки я, то й ви не гірше язика наламаєте.

Це нескладно, а в нас, духовних осіб, небо, бог, хрест і святі таїнства завжди напхваті. Адже ж це звучить гарно і професіонально. Пийте, колего!

Колишній законовчитель машинально відпив вина. Видно, він хотів щось відповісти,

але не зміг. Міркував.

— Вище голову, колего! — вів далі Кац, — Не суптєся, немовби вас за п'ять хвилин мають повісити. Одного разу, чув я, ви в п'ятницю, гадаючи, що це четвер, помилково з'їли в ресторані свинячу котлету, а потім в убиральні запихали собі в горлянку палець, намагаючись викинути все, що з'їли, бо боялися, щоб господь бог вас не стер з лиця землі. А я не боюсь у піст їсти м'ясо, і навіть пекла не боюся. Пардон! Пийте, колего, пийте. Так. Вам уже краще? Чи, може, ви поділяєте проґресивні погляди на пекло і йдете за духом часу, з реформістами? На вашу думку, в пеклі замість звичайних казанів з сіркою для нещасних грішників стоять автоклави, тобто котли високого тиску, і рожни з електричним мотором? Грішників там, напевно, смажать на маргарині, й мільйон років по них перекочуються шляхові котки, скрегіт зубів там викликають дантисти спеціальними пристроями, квиління грішників записується на грамофонні пластинки, а потім ті пластинки посилають нагору до раю для розваги праведникам. Що ж до раю, то там, по-вашому, діють пульверизатори з одеколоном, а фісгармонія грає Брамса так довго, що кожен волів би втекти до пекла або в чистилище. В ангелат у задочках вставлені аеропланні пропелери, щоб не натруджувати собі крил. Пийте, колего, пийте! Швейку, налейте йому коньяку, мені здається, що йому погано. Опам'ятавшись, побожний курат зашепотів:

— Релігія — це міркування вищого порядку. Хто не вірить в існування святої трійці...

— Швейку, — перервав його Кац, — бухніть пану фельдкуратові ще чарку коньяку.

Хай прочунє. Розкажіть йому що-небудь, Швейку.

— Біля Влашима був собі, насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, — сказав Швейк, — один настоятель, а в нього, коли його економка втекла з дитиною і з грішми, була служниця. Цей настоятель на старість узявся вивчати святого Августина, того

самого, що нібито належить до отців церкви. І вичитав він там, що кожен, хто вірить в антиподів, має бути проклятий. Покликав він свою служницю та й каже:

"Слухайте, ви якось мені говорили, що ваш син, слюсар, виїхав до Австралії.

Отже, він тепер у антиподів, а святий Августин наказує, щоб кожен, хто вірить в антиподів, був проклятий". — "Отче духовний, — каже йому баба, — таж мій син присилає мені з Австралії листи і гроші". — "Це диявольська мана, — відповідає їй настоятель, — ніякої Австралії, за святим Августином, немає, це вас тільки антихрист обплутав". В неділю він прилюдно прокляв її в костьолі й кричав, що Австралії немає. Відразу ж із костьола його відвезли до божевільні. Правду кажучи, багатьом там місце. В монастирі урсулинок зберігається пляшечка з молоком діви Марії, яким вона годувала Ісусика, а в сирітському домі біля Бенешова, коли туди привезли святу воду з Лурда, сироти від цієї води дістали таку бігунку, якої й світ не бачив.

Побожному фельдкуратові почало мигтіти в очах. Він опритомнів завдяки новій порції коньяку, який ударив йому в голову і, кліпаючи очима, спитав Каца:

— Ви не вірите в непорочне зачаття Марії? Ви не вірите, що палець святого Іоанна Хрестителя, який зберігається в піаристів, справжній? А взагалі в господа бога ви

вірите? І якщо не вірите, то чому ви стали фельдкуратором?

— Вельмишановний колего, — відповів Кац, поплескуючи співрозмовника по-панібратському по плечу, — поки держава не визнає, що солдати, йдучи в бій умирати, не потребують божого благословення, доти фельдкураторство буде добре оплачуваною професією. До того ж на цій службі аж ніяк не перевтомишся. Для мене це краще, ніж бігати по полігонах і тупцяти на маневрах. Раніше я діставав накази від начальників, а сьогодні роблю, що хочу. Представляю того, хто не існує. І сам граю роль бога. Якщо не захочу комусь відпустити гріхів, то не відпущу, хоча б він благав мене навколішках. А втім, таких би знайшлося до біса мало.

— Я люблю господа бога, — сказав побожний фельдкуратор, гикнувши, — дуже його люблю. Дайте мені трохи вина. Я шаную господа бога, — повів він далі, — дуже його шаную і поважаю. Нікого так не шаную, як його.

Враз він гупнув кулаком об стіл, аж пляшки підскочили.

— Бог — це велич, це щось неземне. Він чесний у своїх ділах, осяйний, як сонце, і ніхто в мені цієї віри не похитне. І святого Йосифа поважаю, всіх святих поважаю, крім святого Серапіона... Дуже вже паскудне в нього ім'я.

— Справді, не завадило б йому подати прохання про зміну імені, — зауважив Швейк.

— Люблю святу Людмилу і святого Бернарда, — вів далі колишній законовчитель. — Він урятував багато прочан на Сен-Готарді. Носить на шиї пляшку з коньяком і розшукує занесених снігом.

Розмова набрала іншого напрямку. Побожний куратор почав патякати таке, що ні в які ворота не лізло.

— Шаную немовлят і їхнє свято двадцять восьмого грудня. Ірода ненавиджу. Коли курка спить — свіжих яєць не дістати.

Він розсміявся і заспівав:

Святий боже, святий кріпкий...

Однак одразу ж урвав і, підвівшись, гостро запитав Каца:

— Ви не вірите, що п'ятнадцятого серпня свято вознесіння діви Марії?

Веселощі були в повному розпалі. З'явилися ще пляшки, і Кац час від часу вимагав:

— Скажи, що не віриш у господа бога, а то не наллю.

Здавалося, що повернулися дні переслідувань перших християн. Колишній законовчитель співав якусь пісню про мучеників з часів Римської імперії і горлав:

— Вірю в господа бога, не зречуся його. Не треба мені твого вина! Я можу й сам по нього послати!

Нарешті його поклали в ліжку. Перед тим як заснути, він урочисто проголосив, піднісши праву руку, наче до присяги:

— Вірю в бога-отця, сина і святого духа! Принесіть мені молитовник!

Швейк тицьнув йому в руку якусь книжку, що лежала на нічному столику, і побожний фельдкуратор заснув з "Декамероном" Боккаччо в руках.

13. ШВЕЙК ЇДЕ СОБОРУВАТИ

Фельдкурат Отто Кац сидів, замислившись, над циркуляром, який він саме приніс із казарми. Це було засекречене розпорядження військового міністерства:

"Військове міністерство скасовує на час війни чинні приписи щодо соборування солдатів армії і встановлює такі правила для військового духовенства:

§ 1. На фронті скасовується соборування.

§ 2. Тяжкохворим і пораненим забороняється переміщатися в тил заради соборування. Обов'язком військових священників є негайно передати таких людей відповідним військовим установам для дальшого покарання.

§ 3. У військових тилових лазаретах можна проводити групове соборування згідно з висновками військових лікарів, якщо вищезгадане соборування не заважатиме роботі відповідних військових установ.

§ 4. У надзвичайних випадках командування військових тилових лазаретів може дозволити поодиноким особам соборування.

§ 5. Військові священники зобов'язані за викликом командування військових лазаретів соборувати тих, кому командування дозволить".

Потім фельдкурат перечитав ще раз розпорядження, в якому його повідомляли, що завтра він повинен піти на Карлову площу до військового лазарету соборувати тяжкопоранених.

— Слухайте, Швейку! — вигукнув фельдкурат. — Хіба це не свинство? Немовби на цілу Прагу я один-однісінький фельдкурат. Чому туди не пошлють отого побожного священника, що в нас недавно ночував? Іти зі святими дарами аж на Карлак! Я вже й забув, як це робиться.

— То давайте купимо собі катехізис, там усе буде, пане фельдкурате, — сказав Швейк. — Для духовних пастирів це щось таке, як путівник для іноземців. В Емаузькому монастирі працював один помічник садівника; коли він захотів зробитися послушником і дістати рясу, щоб не зношувати свого одягу, мусив купити собі катехізис і вивчити, як треба хреститись, і хто єдиний уникнув первородного гріха, і що значить мати чисте сумління, та інші такі дрібниці, а потім він потайки продав з монастирського саду половину огірків, і його з ганьбою вигнали зі святої обителі. Коли я з ним зустрівся, він мені й каже: "Ті огірки я міг продати й без катехізису".

Коли Швейк приніс куплений катехізис, фельдкурат, гортаючи сторінки, казав:

— Диви-но, соборування може здійснити лише священник, і то виключно елеєм, що його освятив єпископ. Отже, Швейку, ви не маєте права самі до цього братися. Ану ж бо, прочитайте мені, як треба відправляти соборування.

Швейк почав читати:

— "Це робиться так: священник мастить хворому окремі органи чуттів і тим часом молиться: "Через святе помазання і завдяки всеблагому милосердю, хай простить тобі бог усі твої гріхи, заподіяні зором, слухом, нюхом, смаком, мовою, дотиком і ходою".

— Хотілося б мені, Швейку, знати, — обізвався фельдкурат, — що поганого людина може заподіяти дотиком. Ви можете це мені пояснити?

— О, багато чого, пане фельдкурате. Наприклад: залізти до чужої кишені або на

танцях... Ви ж знаєте, які там кумедії бувають?

— А ходю, Швейку?

— Коли людина почне шкутильгати, щоб над нею змилюсердилися.

— А нюхом?

— Коли хто від смороду носа відвертає.

— А смаком, Швейку?

— Коли хтось на когось облизується, як кіт на сало.

— А мовою?

— Це вже треба розглядати разом із слухом, пане фельдкурате. Коли один городить казна-що, а другий уже й вуха розвісив.

Після цих філософських міркувань фельдкурат на хвилину замислився і сказав:

— Отже, нам потрібний єлей, освячений єпископом. Ось вам десять крон, — купіть пляшечку. На військовій базі такого єлею, звичайно, немає.

І Швейк помандрував по єлей, освячений єпископом. А розшукати його куди важче, ніж живлющу воду в казках Божени Нємцової.

Швейк заходив у кілька аптекарських магазинів, і досить було йому тільки вимовити: "Прошу пляшечку єлею, освяченого єпископом", — як усі вибухали реготом або з переляку ховалися за прилавок. А Швейк робив надзвичайно серйозну міну.

Нарешті він вирішив спробувати щастя в аптеках. У першій аптеці лаборантові наказали випроводити Швейка. В другій хотіли телефонувати в швидку допомогу, а в третій провізор сказав йому, що на Довгій вулиці фірма "Поляк" — торгівля оліями й лаками — напевне матиме на складі потрібний йому єлей.

Фірма "Поляк" на Довгій вулиці справді була фірмою дуже оперативною. Вона не випускала з рук жодного покупця, поки його не задовольнить. Якщо покупець просив копайського бальзаму, — йому наливали скипидару, і все було гаразд.

Коли Швейк прийшов туди і попросив на 10 крон єлею, освяченого єпископом, хазяїн сказав прикажчикові:

— Налийте йому, пане Тавхен, сто грамів конопляної олії номер три.

А прикажчик, загортаючи пляшечку в папір, по-діловому промовив до Швейка:

— Це перший ґатунок, а якщо потребуватимете пензлів, лаків, оліфи, — звертайтеся, будь ласка, до нас. Ми вас бездоганно обслужимо.

Тим часом фельдкурат повторював з катехізису те, що колись у семінарії йому не вдалося затишити. Йому дуже сподобалися деякі надзвичайно глибокі своїм змістом речення, з яких він сміявся, аж за боки хапався: "Назва "останнє помазання" бере початок з того, що це помазання звичайно буває останнім з усіх помазань, які церква дає людині". Або: "Останнє помазання може прийняти кожний католицький християнин, який небезпечно захворів і вже дійшов розуму". "Хворий, якщо це можливо, повинен приймати останнє помазання, перебуваючи в повній свідомості".

Потім прийшов ординарець і приніс пакет з повідомленням, що завтра при соборюванні в лазареті буде присутнє Товариство шляхтянок для релігійного виховання солдатів.

Це Товариство складалося з істеричок, які роздавали солдатам по лазаретах образки святих та книжечки з оповіданням про католицького солдата, який умирає за найяснішого монарха. На обкладинках був кольоровий малюночок із зображенням бойовища: всюди валяються трупи людей і коней, розбиті вози з амуніцією і гармати лафетами догори. На обрії палає село, рветься шрапнель, а на передньому плані лежить, умираючи, солдат з відірваною ногою. Над ним схиляється ангел, що приніс йому вінок з написом на стрічці: "Ще сьогодні ти будеш зі мною в раю". І солдат щасливо всміхається, немовби йому принесли морозива.

Отто Кац перечитав зміст пакета, сплюнув і подумав:

"Ну й день же буде знову завтра".

Фельдкурат знав цю "банду", як він називав товариство, ще з храму святого Ігнатія, де кілька років тому проповідував для військових. Тоді ще він багато душі вкладав у свої красномовні виступи, товариство шляхтянок звичайно розсідалося за полковником. Дві високі, худючі жінки в чорних сукнях, з чотками якось після проповіді підступили до нього і цілих дві години торочили про релігійне виховання солдатів, поки він не посатанів і не сказав: "Пробачте, ласкаві пані, але на мене чекає пан капітан на партію в "залізку".

— Ну, елей ми вже придбали, — урочисто сказав Швейк, повернувшись із фірми "Поляк", — конопляна олія номер три, перший ґатунок, можемо тепер вимастити нею хоч цілий батальйон. Це солідна фірма. Продає також оліфу, лаки і пензлі. Нам ще потрібний дзвіночок.

— А навіщо він здався, Швейку?

— Треба, пане фельдкурате, по дорозі дзвонити, щоб, коли будемо йти з господом богом і з тією конопляною олією номер три, люди перед нами шапки скидали. Це так завжди робиться, і багато людей, які на цю церемонію не звертали уваги й не скидали шапок, були заарештовані. На Жижкові одного разу парафіяльний священник відлупцював сліпого, який теж не зняв шапки, а до того ж бідолаху ще й посадили, бо в суді йому довели, що він не глухонімий, а тільки сліпий, отже, чув дзеленькання дзвіночка і своєю поведінкою подавав поганий приклад, хоч це й було вночі. Це так, як на свято тіла господнього¹. В інший день люди на нас навіть не звернули б уваги, а тепер будуть перед нами шапки скидати, тому, якщо, пане фельдкурате, не маєте нічого проти, я миттю принесу дзвіночок.

¹ Обрядове релігійне свято у католиків.

Діставши дозвіл, Швейк за півгодини приніс дзвіночок.

— Це з воріт заїзду "У Кржижків", — сказав він, — коштує мені п'яти хвилин страху, і до того ж довелося чекати, бо весь час швендяли люди.

— Я йду до кав'ярні, Швейку. Якщо хто прийде, хай почекає.

Десь за годину з'явився сивий підстаркуватий добродій. Тримався він прямо і дивився суворо.

Від усієї його постаті віяло злобою і рішучістю. Дивився він так, немовби доля послала його знищити цілу нашу бідну планету, щоб і слід її загубився у всесвіті.

Добродій говорив грубим, сухим і суворим тоном, — Він дома? Пішов, кажете, до якоїсь кав'ярні? Сказав почекати? Добре. Чекатиму хоч до ранку. На кав'ярню гроші є, а борги платити нема чим. Священик! Тьху, до біса! — І він плюнув у кухні на підлогу.

— Не наплюйте нам тут, пане, — озвався Швейк, дивлячись з цікавістю на незнайомця.

— А я ще раз плюну, отак, — уперто сказав суворий добродій, плюючи на підлогу вдруге. — Як йому не сором! Військовий священик. Ганьба!

— Якщо ви культурна людина, — застеріг його Швейк, — відучіться плювати в чужій квартирі. Чи, може, ви думаєте, що коли вибухла світова війна, то вам уже все дозволено? Поводьтеся пристойно, а не так, ніби якийсь голодранець. Ви повинні бути чемним, говорити ввічливо і не хуліганити, ви, прищелепуватий цивіляко!

Суворий пан устав з крісла і, тремтячи від хвилювання, заговорив:

— Ви що собі дозволяєте? Ви смієте казати, що я невихована людина? То хто я, по-вашому, хто? Кажіть!..

— Нужник, ось хто ви! — випалив Швейк, дивлячись йому в очі. — Плюєте на підлогу так, наче ви в трамваї, поїзді або десь у ресторані. Я завжди дивувався, чому там усюди висять таблички, що на підлогу плювати забороняється. А тепер бачу: це через вас. Вас, мабуть, уже всюди добре знають.

Суворий незнайомиць аж на виду змінився, і на адресу Швейка й фельдкурата посипався град добірної лайки.

— Ви вже виговорилися? — спокійно спитав Швейк, коли пролунали останні образи:

"Ви розбійники, ви обидва падлюки, — який пан, такий крам". — Може, ще щось маєте додати, поки не злетіли зі сходів?

Але суворий добродій так уже вичерпався, що на думку йому не спадала жодна соковита лайка. І він замовк. Швейк вирішив, що марно чекати якихось доповнень, а тому відчинив двері, поставив суворого пана обличчям до виходу... і такого удару не посоромився б навіть найкращий гравець футбольної команди міжнародного класу.

А за суворим добродієм покотився по сходах Швейків голос:

— Вдруге, коли виберетесь в гості до порядних людей, поведіться пристойно!

Суворий добродій, чекаючи на фельдкурата, довго ходив попід вікнами.

Швейк відчинив вікно і стежив за ним.

Нарешті гість дочекався фельдкурата, який привів його до кімнати й посадовив навпроти себе на стілець.

Швейк мовчки приніс плювальницю і поставив її перед гостем.

— А це, Швейку, нащо?

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, що з цим ось добродієм уже була тут невеличка неприємність через плювання на підлогу.

— Залишіть нас, Швейку, ми дещо маємо наодинці залагодити.

Швейк козирнув:

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, я вас залишаю, — і пішов на кухню, а в

кімнаті розпочалася дуже цікава розмова.

— Ви, якщо не помиляюся, прийшли одержати гроші по тому векселю? — спитав фельдкурат свого гостя,

— Так. І надіюся...

Фельдкурат зітхнув.

— Ми часто потрапляємо в таку ситуацію, коли нам залишається тільки надія. Яке це чудесне слівце — "надійся". Це один з листочків трилисника, який підносить людину над хаосом життя: віра, надія, любов.

— Я надіявся, пане фельдкурате, що сума...

— Звичайно, шановний пане, — перепинив його фельдкурат. — Можу ще раз повторити, що слово "надіятись" додає людині сили в її боротьбі з життям. І ви не втрачайте надії. Це прекрасно — мати певний ідеал, бути невинним, чистим створінням, яке позичає гроші під вексель і має надію, що йому вчасно заплатять.

Надіятися, постійно надіятися, що я виплачу вам тисячу двісті крон, коли в моїй кишені менше ста.

— Отже, ви... — зникуючись, відізвався гість.

— Так, отже, я... — відповів фельдкурат.

Обличчя гостя знову набрало впертого і лютого виразу.

— Пане, це шахрайство, — сказав він, підводячись.

— Заспокойтеся, шановний пане.

— Це шахрайство! — вперто вигукнув гість. — Ви зловживаєте моїм довір'ям!

— Пане, — сказав фельдкурат, — вам для здоров'я треба свіжого повітря. Тут надто задушно. Швейку, — гукнув він до кухні, — цей пан бажає вийти на свіже повітря!

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, — озвався Швейк з кухні, — я цим паном уже раз відчиняв двері.

— Повторити! — пролунав наказ. І Швейк виконав його рвучко, швидко і суворо.

— Дуже добре, пане фельдкурате, — сказав Швейк, повернувшись з коридора, — що ми з ним упоралися раніше, ніж він тут почав бешкетувати. В Малешицях був один корчмар, грамотій. Він на все мав цитати зі святого письма, а коли кого лупцював батогом, завжди промовляв: "Хто жаліє різки, той ненавидить сина свого, але хто любить його, то, доки не пізно, карає; я тебе, потіпахо, провчу, як битися в моєму шинку".

— Бачите, Швейку, як то буває з такою людиною, що не шанує священика, — засміявся фельдкурат. — Святий Іоанн Златоуст сказав: "Хто шанує священика, шанує Христа, хто кривдить священика, кривдить господа Ісуса Христа, заступником якого є священик". До завтрашнього дня ми повинні добре підготуватися. Підсмажте яєчню з шинкою, зваріть пунш бордо, а потім віддамося побожним роздумам, бо, як сказано у вечірній молитві: "Милосердям божим відвернуто всі підступи ворогів проти дому цього".

На світі існують уперті люди. До них належав і добродій, що його вже двічі викинули з квартири фельдкурата. Саме коли вечеря була готова, хтось задзвонив,

Швейк пішов відчинити, за хвилину повернувся і доповів:

— Він знову тут, пане фельдкурате. Я поки що замкнув його у ванній, щоб ми могли спокійно по вечеряти.

— Погано робите, Швейку, — сказав фельдкурат. — Гість у хату — бог у хату. В давні часи на бенкети для розваги кликали блазнів-калік. Приведіть його сюди, хай нас розважить.

Швейк за хвилину повернувся з упертим відвідувачем, який похмуро дивився поперед себе.

— Сідайте, — чемно попросив його фельдкурат. — Ми саме кінчаємо вечеряти. У нас були краби, лосось, а тепер ще яєчня з шинкою. Тож-то любо бенкетувати, Коли люди позичають гроші!

— По-моєму, я тут не для смішок, — проговорив похмурий добродій, — я тут сьогодні вже втретє, Сподіваюся, тепер уже виясниться,

— Насмілюсь доповісти, пане фельдкурате, — зауважив Швейк, — що це найсправжнісінька гідра, достеменно як той Боушек з Лібні. За один вечір його вісімнадцять разів викидали з "Екснерів", і він за кожним разом знову повертався туди, нібито "забув люльку". Пхався до того ресторану вікном, дверима, з кухні, через мур і через льох і, можливо, спустився б туди комином, коли б пожежники не зняли його з даху. Він був такий настирливий, що міг би стати міністром або депутатом. Його б там добре шанували.

Настирливий гість, ніби пускаючи все те повз вуха, вперто торочив:

— Я хочу все з'ясувати і прошу мене вислухати.

— Це вам дозволяється, — сказав фельдкурат, — говоріть, шановний пане, говоріть, скільки хочете, а ми тим часом будемо далі трапезувати. Гадаю, що це не перешкодить вашій розповіді. Швейку, подавайте на стіл!

— Як вам відомо, — сказав упертюх, — зараз шаліє війна. Я позичив вам гроші перед війною, і, коли б не було війни, я б не наполягав, щоб ви заплатили. Але я вже здорово обпікся.

Він витяг з кишені записник і вів далі:

— У мене все записано. Поручник Яната був винен мені сімсот крон, але осмілився загинути на Дрині. Поручник Прашек на російському фронті потрапив у полон, а він у мене позичив майже дві тисячі крон і не повернув. Капітан Віхтерле, який винен мені таку саму суму, дозволив власним солдатам убити себе під Равою-Руською.

Поручник Махек — у сербському полоні, не повернув мені тисячу п'ятсот крон. У мене записано багато таких людей. Один з моїм незаплаченим векселем гине в Карпатах, другий претяся в полон, третій топиться в Сербії, а четвертий помирає в Угорщині у шпиталі. Тепер ви розумієте мої побоювання. Якщо я не буду енергійний і немилосердний, то ця війна мене зруйнує вщент. Ви можете, звичайно, зауважити, що вам не загрожує жодна безпосередня небезпека. Так ось дивіться. —

Він підсунув фельдкуратові під ніс свій записник. — Бачите: фельдкурат Матіаш помер в інфекційній лікарні тиждень тому. Тепер мені хоч волосся рви на собі. Не

повернув мені тисячу вісімсот крон і йде в холерний барак мастити елеєм людину, з якою його нічого не зв'язувало і яка йому до хріна була потрібна.

— Це був його обов'язок, милий пане, — сказав фельдкурат. — Я завтра теж піду соборувати.

— Пане фельдкурате, — сказав упертюх, — повірте, що я в жахливому становищі!

Невже ж війна тільки для того, щоб спровадити зі світу всіх моїх боржників?

— Коли вас призвуть в армію й ви підете на фронт, — знову зауважив Швейк, — ми обидва з паном фельдкуратом відправимо службу, щоб цар наш небесний зглянувся і перша ж граната вас ласкаво розірвала.

— Пане, це серйозна справа, — сказала гідра до фельдкурата. — Прошу, хай ваш слуга не пхає свого носа до наших справ. Я хочу їх нарешті скінчити.

— Дозвольте, пане фельдкурате, — озвався Швейк. — Я вас прошу таки справді наказати мені не втручатись у ваші справи, бо інакше я боронитиму ваші інтереси, як личить і як слід порядному воякові. Цей пан має рацію, коли хоче звідсіля вийти сам. Я теж не люблю непотрібних бешкетів. Я людина товариська.

— Швейку, мені вже це набридло, — сказав фельдкурат, немовби не помічаючи присутності гостя, — я думав, цей добродій оповідатиме нам якісь анекдоти, а він домагається, щоб я заборонив вам утручатися до нашої розмови, хоч вам уже довелося з ним двічі морочитися. В такий вечір, перед таким відповідальним актом, коли мені годилось би звернути всі свої почуття до бога, він турбує мене якоюсь дурною історією про мізерні тисячу двісті крон, відвертає мене від випробування своєї совісті, від бога і хоче ще раз почути від мене, що я йому зараз нічого не дам. Не хочу з ним далі говорити. Не хочу псувати цього урочистого вечора. Скажіть йому, Швейку, самі: "Пан фельдкурат вам нічого не дасть".

Швейк виконав наказ, прогорлавши це гостеві на вухо.

Та впертий гість і не ворухнувся.

— Швейку, — заохочував фельдкурат, — спитайте його, чи довго він ще думає тут гав ловити.

— Не піду звідсіля, поки не заплатите, — вперто відповіла гідра.

Фельдкурат підвівся, підійшов до вікна і сказав:

— У такому разі, Швейку, я передаю його в ваші руки. Робіть з ним що хочете.

— Ходімте, пане, — сказав Швейк, вхопивши небажаного гостя за плече. — "Хто хоче по пиці, дістане тричі", — І він повторив свій маневр швидко і елегантно під похоронний марш, який фельдкурат вистукував на шибці.

Вечір, присвячений роздумам, мав кілька фаз. Фельдкурат так побожно і палко прагнув наблизитися до бога, що о дванадцятій годині ночі з його квартири ще лунала пісня:

Гей, як ми в похід рушали,

Всі дівчата заридали...

І бравий вояк Швейк співав разом з ним.

Соборування у військовому шпиталі бажали прийняти двоє людей. Старий майор і банківський службовець — офіцер запасу. Обидва в Карпатах дістали кулі в живіт і тепер лежали поруч. Офіцер запасу вважав за свій обов'язок соборуватися, бо його начальник хотів соборуватися. На його думку, було б порушенням дисципліни відмовитися від цього. А побожний майор робив це з розрахунку, думаючи, що молитва зцілить його. Проте обидва померли саме в ніч перед соборуванням; і коли вранці прийшли фельдкурат із Швейком, вони вже лежали під простирадлами з почорнілим обличчям, як усі, хто вмирає від ядухи.

— Ми з такою помпою сюди їхали, пане фельдкурате, а вони нам усе зіпсували, — злостився Швейк, коли в канцелярії їх повідомили, що обидва хворі вже нічого не потребують.

І справді, вони їхали з помпою: сидючи в дрожках, Швейк дзвонив, а фельдкурат тримав у руці пляшечку з олією, загорнуту в серветку, і тією ж олією з серйозним обличчям благословляв тих перехожих, котрі скидали капелюхи. Щоправда, їх було небагато, хоча Швейк своїм дзвоником намагався здійснити неабиякий гармидер. За дрожками бігло кілька хлопчаків. Один з них причепився ззаду, а його друзі в один голос кричали: "Позаду, позаду!".

Швейк піддзвонював їм, а візник періщив батогом хлопчика. На Водічковій вулиці якась двірничка, що належала до конгрегації діви Марії, галопом наздогнала дрожки, на льоту впіймала благословення, перехрестилася, а потім плюнула:

— Скачуть з тим господом богом, мов ті чорти. Так, чого доброго, і сухоти дістанеш, — і повернулася на своє місце.

Дзвоник найбільше турбував візникову кобилу. Мабуть, він нагадував їй щось із давноминулих років, бо вона все оглядалася назад і часом робила спробу затанцювати на брукові.

Оце й була та велика помпа, про яку говорив Швейк. Фельдкурат тим часом пішов до канцелярії залагодити фінансову сторону соборування і нарахував бухгалтерові, що державна скарбниця винна йому майже сто п'ятдесят крон за освячену олію і дорогу.

Потім виникла суперечка між комендантом лазарету і фельдкуратом, причому фельдкурат кілька разів грюкнув кулаком по столу і сказав:

— Не думайте, пане капітане, що соборують задурно. Коли драгунського офіцера відряджають на кінний завод по коней, то йому теж платять добові. Дуже шкодую, що ті двоє не дотягли до соборування. Це б коштувало на п'ятдесят крон дорожче.

Тим часом Швейк чекав у вартівні з пляшечкою, яка дуже зацікавила вояків. Хтось зауважив, що тією олією дуже добре було б чистити гвинтівки та багнети.

Якийсь молоденький солдатик із Чесько-Моравської височини, який ще вірив у господа бога, прохав про такі речі не говорити й не втягати святого таїнства в дискусію. Треба, мовляв, по-християнському не втрачати надії.

Старий запасний глянув на жовтодзьоба і сказав:

— Нема чого чекати, гарна надія на те, що тобі шрапнеллю голову відірве. Дим нам тільки в очі пускають. Одного разу приїхав до нас якийсь клерикальний депутат і почав

розводитись про божий мир, який сходить на землю, та про те, як господь бог, мовляв, не хоче війни і прагне, щоб усі жили в злагоді й любилися, як брати. Ось тепер би глянути на того дурного віслиюка. Тільки-но вибухнула війна, у всіх церквах відразу ж почали молитися за славу зброї, а про бога говорять, немов про якогось начальника нашого генерального штабу, що цією війною керує і диригує. Я вже надивився на похорони з цього шпиталю, відрізані ноги й руки возять звідси цілими возами.

— А солдатів ховають голими, — докинув інший вояк, — а їхню форму натягають знову на живих, і так воно йде, як у зачарованому колі.

— Доки не переможемо, — докинув Швейк.

— І така "офіцерська люлька" хоче перемогти, — озвався з кутка капрал. — Вас би на фронт, у траншеї, і гнати без перепочинку на багнети, на колючий дріт, на міномети. Байдикувати в тилу кожен зуміє, а от на фронті гинути — охочих чортма.

— Що ж, я теж думаю, це дуже приємно — пхатися, щоб тебе проштрикнули багнетом, — сказав Швейк. — Воно також непогано й дістати кулю в живіт, а найкраще, коли людину розірве граната і вона побачить, що ноги разом із животом якось від неї відділені, і це їй так здивує, що вона вмере від несподіванки, перше ніж хтось устигне все їй пояснити.

Молоденький солдатик глибоко зітхнув. Йому жаль було свого молодого життя, жаль, що в таке дурне сторіччя народився для того, щоб його зарізали, мов ту корову на бойні. І навіщо воно все? Інший вояк, за фахом учитель, немов прочитав його думки і зауважив:

— Деякі вчені пояснюють війну появою плям на сонці. Тільки-но з'явиться така пляма, завжди починає діятися щось страшне. Здобуття Карфагена...

— Залишіть при собі свою вченість, — перебив його капрал. — Підметіть краще підлогу, сьогодні ваша черга. Що нам до якоїсь там дурної плями на сонці? Та якби їх там було навіть двадцять, якого дідька я собі за них куплю?

— А ці плями на сонці, що не кажіть, не абищо, — устряв Швейк. — Якось вилізла така пляма, і мене того ж самого дня віддубасили в Нуслях "У Банзетів". Відтоді, тільки-но я куди збирався, завжди наперед шукаю у газетах, чи не вилізла знов якась пляма. А якщо вона з'являлася, — прощавай, моя миленька, — я лишався вдома і чекав, поки воно минеться. Коли вулкан Монпеле знищив цілий острів Мартініку, один професор писав у "Народній політиці", що вже давно звертав увагу читачів на велику пляму на сонці. Та "Народна політика" вчасно не дійшла на цей острів, і тому вони там всі й накрилися.

Тим часом фельдкурат нагорі в канцелярії зустрівся з однією дамою з Товариства шляхтянок по релігійному вихованню солдатів — старою огидною каргою, яка вже з самого ранку ходила по шпиталю й усюди роздавала образочки святих, а поранені й хворі солдати кидали їх до плювальниць.

Обходячи, вона дратувала всіх своїм дурним базіканням про те, щоб солдати щиро каялись у своїх гріхах, стали праведними, бо тільки тоді господь бог дасть їм по смерті царство небесне.

Вона зблідла, розказуючи фельдкуратові, як ця війна, замість облагороджувати солдатів, робить із них тварюк. Там, унизу, хворі, мовляв, показували їй язика і казали у вічі, що вона "почвара" і "валаамова ослиця".

— Das ist wirklich schrecklich, Herr Feldkurat, das Volk ist verdorben 1.

1 Це справді страшно, пане фельдкурате, люди зовсім зіпсуті (нім.).

Далі почала просторікувати про те, як вона уявляє собі релігійне виховання солдата. Лише тоді солдат хоробро воює за свого монарха, коли вірить у бога і має релігійні почуття. Тоді він не боїться смерті, бо знає, що його чекає рай.

Базіка висловила ще кілька таких самих нісенітниць. З усього видно було, що вона не збирається так скоро випустити фельдкурата із своїх рук, але той безцеремонне розпрощався.

— Їдьмо додому, Швейку! — гукнув він у вартівню. Назад поверталися без жодної помпи.

— Хай удруге соборувати їде хто хоче, — сказав фельдкурат. — Тут за кожну душу, яку ти хотів би врятувати, ще торгуйся з ними. У них там самі бухгалтери сидять.

Банда!

Побачивши в руці у Швейка пляшечку з освяченою олією, він нахмурився:

— Буде найкраще, Швейку, коли ви тією олією помастите мені й собі черевики.

— Спробую помастити також і замок, — додав Швейк, — а то жахливо скрегоче, коли ви вночі повертаєтесь додому.

Такий був кілець нездійсненого соборування.

14. ШВЕЙК ДЕНЩИКОМ У НАДПОРУЧНИКА ЛУКАША

I

Швейкове щастя тривало недовго. Немилосердна доля розірвала дружні відносини між ним і фельдкуратом. Коли фельдкурат аж до цієї події був симпатичною особою, то те, що він зробив тепер, може зняти з нього цю личину.

Фельдкурат продав Швейка надпоручникові Лукашу, точніше сказати, не продав, а програв його в карти. Так раніше продавали в Росії кріпаків. Сталося це зовсім несподівано. В надпоручника Лукаша зібралася якимось приємна компанія. Грали в "двадцять одно".

Фельдкурат програвся вшент і, нарешті, спитав:

— Скільки ви мені позичите на мого денщика? Страшний бевзь, але разом з тим цікава фігура, щось non plus ultra 1. У вас іще ні в кого ніколи не було такого денщика.

1 Неповторне (лат.).

— Можу позичити тобі сто крон, — запропонував поручник Лукаш. — Якщо не віддаси мені їх до післязавтра, то пришлеш мені своє чудо-диво. Мій денщик гидкий тип, весь час зітхає, пише додому листи, а до того й краде все, що попаде під руку. Я вже й бив його, але це нічого не допомагає. Кожного разу, як зустріну, даю запотиличника, і це не впливає. Вибив йому кілька передніх зубів, та бісове насіння не виправиш.

— Отже, згода, — легковажно сказав фельдкурат, — або післязавтра сто крон, або

Швейк.

Він програв і тих сто крон і сумний повертався додому. Фельдкурат прекрасно знав і зовсім не сумнівався в тому, що до післязавтра тих сто крон не роздобуде, і Швейка він, власне, підло і до того ж дешево продав.

"Адже я міг узяти й двісті крон", — злостився він на себе.

Пересідаючи з трамвая на трамвай, який за хвилину мав довести його додому, фельдкурат відчував докори сумління, у нього був приступ сентиментальності.

"Дуже негарно з мого боку, — подумав він, дзвонячи до своєї квартири. — Як я гляну в його придуркуваті, добродушні очі?" — Милий Швейку, — сказав він, увійшовши до кімнати, — сьогодні сталося щось незвичайне. Мені страшенно не щастило в картах. Ударив я по банку, в мене був туз, я ще прикупив десятку, а в банківника був валет, проте він усе ж таки натягнув до двадцяти одного. Кілька разів я потім ставив на туза або на десятку, і завжди у банківника виявлялося стільки ж. Просвистів я всі гроші.

Він на хвилину замовк.

— А вкінці я програв і вас. Позичив на вас сто крон, і якщо до післязавтра їх не поверну, ви будете належати вже не мені, а надпоручникові Лукашу. Мені дуже прикро...

— Сто крон я ще маю, — сказав Швейк, — можу вам позичити.

— Давайте сюди, — пожвавішав фельдкурат. — Я зараз занесу їх Лукашеві. Мені так не хочеться з вами розставатися.

Лукаш дуже здивувався, коли знову побачив фельдкурата.

— Прийшов віддати тобі борг, — сказав фельдкурат, переможно поглядаючи на всіх, — киньте і мені карту.

— По банку! — вигукнув фельдкурат, коли підійшла його черга. — Лише однісіньке очко перебрав! Знову по банку, — сказав він, коли починали наступний хід, — по банку! Всліпу!

— Двадцять, — заявив банківник.

— Я всього-на-всього маю дев'ятнадцять, — тихо озвався фельдкурат, віддаючи в банк останніх сорок крон із тієї сотні, яку позичав йому Швейк, щоб відкупитися від нового рабства.

Повертаючись додому, фельдкурат був переконаний, що всьому вже кінець, що Швейка ніщо не зможе врятувати. Йому, мовляв, уже самою долею призначено служити у надпоручника Лукаша.

Коли Швейк йому відчинив, фельдкурат сказав:

— Все марно, Швейку, проти долі нічого не вдієш. Програв я і вас, і тих ваших сто крон. Я робив усе що міг, але доля сильніша. Вона кинула вас у пазури надпоручника Лукаша, і настане хвилина, коли ми змушені будемо розлучитися.

— А в банку багато було? — спокійно спитав Швейк. — Чи, може, вам не щастило першому починати гру? Погана справа, коли карта не йде, але часом буває ще гірше, коли вже й занадто щастить. У Здеразі жив один бляхар Вейвода. Цей любив грати в

"мар'яж" в одному шинку за "Столітньою кав'ярнею". Раз якось чорт його спокусив сказати: "А що, якби ми заграли у "двадцять одно" по п'ять крейцерів?" Ну й почали грати в це п'ятачкове "двадцять одно". Він банкував. Усі програвали, і нарешті в банку набралася десятка. Старий Вейвода хотів, щоб і хтось інший хоч раз виграв, і без упину примовляв: "Маленька, погана, до мене". Ви не можете собі уявити, як йому не щастило. Маленька, погана не йшла, та й годі. Банк виріс аж до сотні. З гравців ніхто не мав стільки, щоб іти ва-банк. А з Вейводи аж піт струменів. Тільки й було чути: "Маленька, погана, до мене". Картярі ставили по п'ятірці й увесь час програвали. Один сажотрус так розсердився, що пішов додому по гроші, і коли в банку було вже понад півтори сотні, вдарив по ньому. Вейвода хотів позбутися того банку і, як пізніше говорив, збирався прикупити навіть до тридцяти, аби тільки не виграти, а замість цього дістав два тузи. Він удав, що нічого не має, і навмисне каже: "Шістнадцять виграє". А той сажотрус мав ледве п'ятнадцять. Ну, хіба це не кара божа! Старий Вейвода аж зблід, нещасний, а навколо почали лаятись і шепотіти один одному на вухо, що він шахрує і буцімто його раз уже м'яшкурили за шулерство, хоч це був найчесніший картяр. А в банк

сипались крона за кроною. Там уже було п'ятсот. Тоді й шинкар не витримав. Були в нього гроші, наготовлені для пивовара, він узяв їх і підсів до гри. І відразу ж двічі програв по сто крон, а потім заплющив очі, обкрутився на щастя на стільці навколо себе і заявив, що б'є по всьому банку. "Граємо, — каже, — з відкритими картами". Старий Вейвода був би віддав усе, аби тільки програти. Всі дивувалися, коли він показав карту, — це була сімка, але він залишив її собі.

Шинкар сміявся у вуса, бо мав двадцять одно. Старий Вейвода витяг другу сімку і так її залишив. "Тепер прийде туз або десятка, — зловтішно сказав шинкар. — Голову даю, пане Вейводо, тепер вам край". Запала мертва тиша. Вейвода перевернув карту — аж то знову сімка. Шинкар зблід, як крейда, — це ж були його останні гроші, — і пішов на кухню, а за хвилину прибіг хлопець, що в нього вчився. Біжіть, каже, відрізати пана шинкаря, бо вони висять на віконній клямці.

Ми його зняли, оживили й знову сіли грати. Грошей уже ні в кого не було. Все лежало в банку перед Вейводою, а той лише повторював: "Маленька, погана, до мене". І будь-що хотів програти. Але тому, що він мусив відкривати карти й викладати їх на стіл, він не зміг шахрувати і навмисне перебрати. Всі вже від його щастя очманіли й домовилися далі грати під розписку, якщо готівки вже не буде. Гра тривала кілька годин, і перед старим Вейводою росли тисячі й тисячі.

Сажотрус був уже винен у банк понад півтора мільйона, вугляр із Здераза — близько мільйона, двірник із "Столітнього кафе" — вісімдесят тисяч крон, один студент медик — понад два мільйони. Лише на тарілці, куди складали частину виграшу для власника приміщення, лежало розписок на клаптиках паперу більше ніж на триста тисяч.

Старий Вейвода аж із шкіри пнувся, щоб тільки програти. Безнастанно вибігав до вбиральні, залишаючи на своєму місці заступника, а коли повертався, його

повідомляли, що й той загірб гроші, бо дістав "двадцять одно". Послали по нові карти, але й це не допомогло. Коли Вейвода зупинявся на п'ятнадцяти, то партнер мав лише чотирнадцять. Усі вовком дивилися на старого Вейводу, а найбільше лаявся один бруківник, що всього-на-всього виклав готівкою вісім крон. Він відверто заявив, що такий чоловік, як Вейвода, не повинен би ходити по світу, йому треба було б надавати під зад коліном, викинути і втопити, як цуценя. Ви не можете собі уявити розпачу старого Вейводи. Врешті йому сяйнула чудова думка.

"Мені треба до вбиральні, — сказав він сажотрусові. — Пограйте за мене, пане майстре!". І так, як був, без капелюха, вибіг надвір і просто до Мислікової вулиці, привести поліцію. Знайшов патруль і каже: в тому і тому шинку грають в азартну гру. Поліцаї наказали йому повернутися, а вони, мовляв, прийдуть слідом за ним. Коли Вейвода повернувся, його повідомили, що за цей час студент медик профітькав понад два мільйони, а двірник понад три. На тарілці вже зібралося п'ятсот тисяч крон розписками. За хвилину туди влетіла поліція. Бруківник вигукнув: "Рятуйся, хто може!". Але було запізно. Конфіскували банк і всіх повели в поліцію. Вугляр із Здераза почав пручатися, і його довелось везти в поліційній таратайці. В банку самими розписками було понад півмільярда, а готовими грішми понад півтори тисячі крон. "Таке мені ще на зуби не потрапляло, — скаінспектор поліції, коли побачив ці карколомні суми. — Куди до них Монте-Карло!" Всіх, крім старого Вейводи, залишили в поліції аж до ранку.

Вейводу як донощика випустили, пообіцявши одну третину законної нагороди із сконфіскованого банку — десть близько ста шістдесяти мільйонів. Але він до ранку з'їхав з глузду, а вранці ходив по Празі й замовляв вогнетривкі сейфи цілими дюжинами. Оце так пощастило в картах!

Потім Швейк пішов варити грог, а вночі фельдкурат, коли Швейкові насилу вдалося доволокти його до ліжка, пустив сльозу і захлипав:

— Продав я тебе, друже, ганебно продав. Проклинай мене, бий, усе витримаю. Я тебе кинув на поталу. Не можу поглянути тобі в очі. Шматуй мене, кусай, здирай шкуру. Я ліпшого не вартий. Знаєш, що я таке? — І фельдкурат, ховаючи заплакане обличчя в подушку, тихо сказав м'яким, ніжним голосом: — Я безхарактерна падлюка, — і заснув, як у воду поринув.

Другого дня фельдкурат, не насмілюючись підняти на Швейка очей, як пішов уранці, то повернувся лише вночі з якимось огрядним піхотинцем.

— Покажіть йому, Швейку, — сказав він, знов уникаючи Швейкового погляду, — де що лежить, щоб усе знав, і навчіть його, як варити грог. А вранці зголосіться у надпоручника Лукаша.

Швейк із своїм заступником чудесно провели ніч за приготуванням грогу. На ранок товстий піхотинець ледве тримався на ногах і мугикав якусь дивну мішанину з різних народних пісень:

— "Гей, біля Ходова там тече водичка, — продає там моя мила червоненьке пиво, горо, горо височенька, йшли дівчата битим шляхом, на Білій горі там ратай оре".

— За тебе я не боюся, — сказав Швейк. — З такими здібностями ти у фельдкурата втримаєшся.

Так і сталося, що того дня по обіді надпоручник Лукаш уперше побачив чесне і щире обличчя бравого вояка Швейка, який йому відрепортував:

— Насмілюсь доповісти, пане надпоручнику, — я той самий Швейк, якого пан фельдкурат програв вам у карти.

II

Інститут офіцерських денщиків сягає прадавніх часів. Здається, вже Александр

Македонський мав свого денщика. Але відомо напевно, що за феодальної доби в цій ролі виступали наймані зброєносці лицарів. Бо ким же ж тоді був Дон-Кіхотів Санчо Панса?

Як не дивно, але ще ніхто не написав історії денщикства. Ми б там прочитали, що альмавірський герцог під час облоги Толедо з голоду з'їв без солі свого денщика; про це сам герцог пише в своїх мемуарах. Він оповідає, ніби його слуга мав м'ясо ніжне, м'яке, соковите і смаком нагадувало щось середнє між курятиною і осятиною.

В одній старій швабській книзі про воєнне мистецтво знаходимо й настанови для денщиків. За старих часів денщик мав бути побожним, порядним, правдивим, скромним, хоробрим, відважним, чесним, працьовитим. Коротше кажучи, він мав бути ідеалом людини. Нова доба внесла до цього типу людей багато змін. Новітня "офіцерська люлька" звичайно не буває ні побожною, ні порядною, ні правдивою.

Бреше, ошукує свого пана і дуже часто перетворює життя свого начальника на справжнє пекло. Це лукавий раб, який вигадує найрізноманітніші підступні заходи, щоб отруїти своєму панові життя. Поміж цієї нової генерації денщиків не знайдеться таких самовідданих істот, які б дозволили з'їсти себе своїм панам без солі, як благородний Фернандо альмавірського герцога. З другого боку, ми бачимо, що начальники в боротьбі на життя і на смерть зі своїми новочасними денщиками вживають найрішучіших заходів, прагнути утримати свій авторитет. Часом це набирає форми терору. Так, у 1912 році в Граці відбувся процес, на якому головну роль грав один капітан, що затоптав ногами свого денщика. Капітана тоді виправдали, бо він це вчинив тільки вдруге. В очах тих панів життя денщика не має ніякісенької ціни. Це лише річ, лялька для биття, раб, служба для всіх потреб. Отже, не диво, що таке становище примушує раба бути дуже хитрим і підступним. Його становище на нашій планеті можна порівняти хіба що з муками слуг-хлопчиків у ресторанах в старі часи, яких ляпасами й знущанням привчали сумлінно ставитися до своїх обов'язків.

Та бувають випадки, коли денщик піднімається до ступеня фаворита і тоді стає пострахом роти, батальйону. Всі старшини намагаються підкупити його хабарами. В його руках не тільки відпустки, він, якщо треба, може вступитися за когось під час рапорту, і тоді все добре минається.

Ці фаворити діставали на війні великі й малі срібні медалі за хоробрість і відвагу. Я знав у дев'яносто першому полку кількох таких. Один денщик дістав велику срібну медаль за те, що неперевершено вмів смажити крадених ним же гусей; другому

вручили малу срібну, бо він діставав з дому чудові посилки з харчами і його офіцер в час найбільшого голоду так відгодувався, аж не міг ходити.

Реляцію на його відзначення медаллю начальник зредагував так: "За те, що в боях виявляв нечувану відвагу і хоробрість, за те, що нехтував своїм життям і не залишав свого офіцера ані на крок під сильним вогнем атакуючого ворога".

А той тим часом десь у тилу грабував курники. Війна змінила ставлення денщика до офіцера і зробила з нього найненависніше створіння для інших вояків. Денщик мав сам завжди цілу бляшанку консервів, тоді як на п'ятеро солдатів припадала також одна. Його польова фляжка завжди була повна рому або коньяку. Таке убоїсько весь день жувало шоколад і жерло офіцерські сухарики, курило сигарети свого офіцера, куховарило, поралося біля їжі і носило новеньке обмундирування.

Денщик перебував у найближчому зв'язку з ординарцем і постачав йому недоїдки зі свого стола та ділився з ним своїми привілеями. До тріумвірату залучався ще фельдфебель-рахівник. Ця трійця, яка жила в безпосередньому зв'язку з офіцером, була обізнана з усіма операціями і воєнними планами.

Підрозділ, капрал якого приятелював з офіцерським денщиком, був завжди найкраще інформований, коли й що почнеться.

Якщо денщик казав: "О другій тридцять п'ять чмихнемо", — то точно о другій тридцять п'ять австрійські вояки починали "відриватися від ворога".

Денщик перебував у найтісніших стосунках з польовою кухнею, дуже охоче крутився біля казана і там диктував, що йому подати, немов сидів у ресторані й мав перед собою меню.

— Я хочу реберце, — звертався він до кухаря, — вчора ти дав мені хвіст. Вкинь мені в юшку шматок печінки. Адже знаєш, я селезінки не жеру.

Денщик був мастак сіяти паніку. Під час бомбардування позицій серце у нього тікало в п'яти, він з усіма офіцерськими манатками опинявся в найбезпечнішому бліндажі, ховав голову під ковдру, щоб його не знайшла граната, і бажав лише одного: щоб його командира поранило й він разом з ним попав у тил, якнайдалі від фронту.

Він систематично і з таємничим виглядом поширював паніку.

— Мені здається, що знімають телефон, — конфіденційно інформував він підрозділи й був щасливий, коли міг сказати: "Вже його зняли".

Ніхто так радо не відступав, як він. У таку мить він забував, що над головою свистять гранати й шрапнель, і невтомно пробирався із своїми валізами до штабу, де стояв обоз. Він любив австрійський обоз і дуже радо з ним їздив. У скрутній ситуації він задовольнявся навіть санітарними двоколками. А якщо йому доводилося шпарити пішки, справляв враження найнещаснішої людини. В такому випадку він кидав речі свого пана в траншеях і тягнув тільки своє добро.

А коли часом траплялося, що офіцер рятувався втечею від полону, а денщик там залишався, то він нізащо в світі не забував потягти в полон і речі свого пана.

Вони ставали його власністю, і він оберігав їх, мов зіницю ока.

Я бачив одного полоненого денщика, який з-під Дубна йшов пішки аж до Дарниці

під Києвом. Крім свого ранця і ранця свого офіцера, який не здався в полон, а втік, він мав ще п'ять ручних валізок різної форми, дві ковдри й подушку. Крім цього, ніс на голові якийсь клунок. Скаржився, що козаки вкрали в нього дві валізи.

Ніколи не забуду того чоловіка, який так поневірявся зі своїм тягарем по всій Україні. Це був живий експедиторський віз. Я й досі не можу зрозуміти, як він міг усе це перти кількасот кілометрів на собі, потім їхати з цим аж до Ташкента, берегти кожну річ і сконати на своїх клунках від висипного тифу в таборі для полонених.

Тепер денщики розбрелися по всій нашій республіці й оповідають про свої звияги.

Вони, мовляв, штурмували Сокаль, Дубно, Ніш, Піаву. Кожен з них — Наполеон: Я сказав своєму полковникові, щоб зателефонував до штабу, вже можна починати".

Здебільшого денщики були реакціонери, і солдати їх ненавиділи. Декотрі з них були донощики. Дивитися, як когось в'яжуть, було їм особливо приємно.

Вони розвинулись у своєрідну касту. Їхній егоїзм не мав меж.

III

Надпоручник Лукаш був типовим кадровим офіцером струхлілої австрійської монархії. Кадетський корпус виховав з нього гібрида. В товаристві говорив по-німецькому, писав по-німецькому, але книжки читав чеські, а коли викладав у школі однорічників, що складалася з самих чехів, говорив їм на вухо: "Будьмо чехами, але щоб про це ніхто не знав. Я — теж чех".

Він дивився на чеську національність, ніби на якусь таємну організацію, яку найкраще обходити десятою дорогою.

А поза тим був хорошою людиною, не боявся свого начальства, під час маневрів сумлінно піклувався про свою роту. Завжди знаходив для неї вигідний нічліг у стодолах і часто з невеликої своєї платні ставив солдатам бочку пива.

Любив, щоб, маршируючи, вони співали пісень. Співати мусили, йдучи на муштру й повертаючись із муштри. Маршируючи поруч із своєю ротою, він підспівував:

А як чорна ніч прийшла,

Вівсик вискочив з мішка.

Жумтарія бум,

Надпоручник був надзвичайно справедливий і не мав звички збиткуватися над кимсь, тому й солдати його любили.

Старшини тремтіли перед ним, а найжорстокішого фельдфебеля він за місяць міг перетворити на покірливе ягнятко.

Щоправда, кричати він умів, але ніколи не обзивав вояків грубими словами, вживав тільки вишуканих слів і виразів.

— Бачите, я справді неохоче караю вас, хлопче, але іншого виходу в мене нема, бо від дисципліни залежить боєздатність війська, його сила, а без дисципліни ар.

мія — це хисткий очерет: під вітром гнеться на всі боки. Якщо у вас не в порядку форма і погано пришиті гудзики або їх бракує, то з цього видно, що ви забуваєте про свої обов'язки щодо армії. У вас, напевно, й у голові не вкладається, чому вас треба посадити на гауптвахту через таку маленьку, незначну дрібничку, як гудзик, якого

бракувало на мундирі вчора під час огляду. Таж у цивільному житті ніхто б на це й оком не кинув. А ось в армії таке занедбання зовнішнього вигляду тягне за собою покарання. А чому? Тут, бачите, йдеться не про якийсь там відірваний гудзик, а про те, що ви повинні звикнути до порядку. Сьогодні ви не пришили одного гудзика, але з цього й починається ваше зледачіння. Завтра вже вам буде важко розібрати і почистити гвинтівку, післязавтра десь у шиночку забудете багнет, а врешті заснете на варті, бо, починаючи з того нещасного гудзика, ви стали ледарем. Так-то воно, юначе! Отож я вас і караю, щоб на майбутнє вберегти від гіршої кари за ті речі, які б ви могли зробити, забуваючи поволі, але напевно, свої обов'язки. Я вас саджаю на п'ять днів і бажаю, щоб ви, сидячи на хлібі й на воді, поміркували про те, що кара — це не помста, а тільки засіб виховання. Мета його — виправити покараного солдата, щоб він став кращим.

Надпоручникові Лукашу вже давно належало стати капітаном, та в цьому не допомогла йому навіть обережність у національному питанні, бо він завжди виступав проти своїх начальників із справжньою відвертістю, та й у службових стосунках не визнавав ніякого підлабузництва.

Лукаш народився в селі серед чорних лісів та ставків і зберіг риси характеру, властиві селянам Південної Чехії.

Та якщо до солдатів надпоручник Лукаш був справедливий і не збиткувався над ними, була в його характері й одна особливість. Він ненавидів своїх денщиків, бо, як на зло, йому завжди діставалися найнегідніші і найпідліші.

Не вважаючи їх за солдатів, він бив їх по обличчю й по голові, намагався виховувати їх умовляннями та добрими вчинками цілі роки. Лукаш безуспішно змагався з ними, безперестану міняв і кожного разу зітхав: "Мені знову попалася підла тварюка".

На своїх денщиків він дивився, як на нижчих істот.

Лукаш дуже любив тварин. Були в нього гарцький канарок, ангорська кішка і пінчер. Усі денщики, які тільки поперебували в Лукаша, поводитися з тими тваринами не ліпше, ніж надпоручник з ними, коли вони робили йому якусь підлоту.

Канарка морили голодом, ангорській кішці один денщик вибив око, пінчера били, коли тільки попадав під руку, а один з попередників Швейка кінець кінцем відвів нещасну тварину на Панкрац до гицеля і навіть не пошкодував власних десяти крон, аби тільки її там убили. А потім заявив надпоручникові, що пес утік від нього на прогулянці. На другий день він уже марширував з ротою на плац.

Коли Швейк прийшов доповісти Лукашеві, що з'явився до нього на службу, надпоручник завів його до кімнати й сказав:

— Вас рекомендував пан фельдкурат Кац, і я хочу, щоб ви були гідним його рекомендації. В мене вже було тих денщиків достобіса, але жоден з них не закріпив мене місця. Попереджую, я вимогливий і суворо караю за будь-яку підлість і брехню. Хочу, щоб ви говорили завжди правду і, не ремствуєючи, виконували всі мої накази. Якщо я скажу: "Стрибніть у вогонь", — то ви й у вогонь мусите стрибнути, хоч би навіть

вам цього не хотілося. Куди ви дивитеся?

Швейк зацікавлено дивився вбік, на стіну, де висіла клітка з канарком. Почувши надпоручникове запитання, він утупив свої лагідні очі в офіцера й відповів милим, добродушним тоном:

— Насмілюсь доповісти, пане надпоручнику, — це гарцький канарок.

Перервавши таким чином мову надпоручника, Швейк виструнчився по-військовому і, не кліпаючи, дивився йому просто в очі.

Надпоручник хотів сказати щось гостре, але, побачивши невинний вираз Швейкового обличчя, тільки промовив:

— Пан фельдкурат рекомендував вас як неперевершеного ідіота. Думаю, він не помилився.

— Насмілюсь доповісти, пане надпоручнику, пан Фельдкурат справді не помилився.

Коли я служив у армії, мене звільнили за ідіотизм, до того ще й невиліковний. У нашому полку звільнили зі служби двох таких: мене і ще одного, пана капітана фон Кауніца, Той, вибачайте, пане надпоручнику, йдучи по вулиці безупинно длубав пальцем лівої руки в лівій ніздрі, пальцем правої руки — в правій. Коли ж ішов з нами на муштру, завжди вишиковував нас, як для дефілювання і говорив:

"Солдати... е-е... пам'ятайте... е-е... сьогодні середа, тому що... завтра буде четвер... е-е..."

Надпоручник Лукаш знизав плечима, як той, хто не знає і не знаходить потрібних слів, щоб ясно висловити певну думку.

Він пройшов повз Швейка від дверей до вікна й назад, а Швейк, залежно від того, де саме був надпоручник, рівнявся то направо, то наліво з таким відвертим, невинним обличчям, що надпоручник опустив очі і, дивлячись на килим, промимрив щось, зовсім не зв'язане із Швейковим натяком про капітана-ідіота.

— Так, у мене мусить бути порядок, чистота, і ніхто не сміє мені брехати. Я люблю чесність. Ненавиджу брехню і караю її без милосердя. Ви мене добре розумієте?

— Насмілюсь доповісти, пане надпоручнику, розумію. Немає нічого гіршого, ніж коли людина бреше. Досить раз заплутатися, і йому вже капут. В одному селі за Пелгржимовом був собі вчитель Марек. Він бігав за донькою гайового Шпери, а той переказав йому, що, як зустрічатиметься з дівчиною в лісі, він йому при нагоді з рушниць засадить у задок щетини з сіллю. Учитель сказав, що це неправда, що він з нею не зустрічається. Але одного разу, коли він ішов на побачення з дівчиною, гайовий випадково наскочив на нього і вже хотів був зробити цю саму штуку, та вчитель почав туману напускати: він, мовляв, збирає квіти, — потім відбігував, ніби прийшов ловити якихось жучків, і чимдалі заплутувався все більше й більше, аж раптом з того переляку давай присягатися: "Я, — каже, — їй-богу, вийшов наставити сильце на зайців". Тоді той гайовий схопив його за барки та й потяг на жандармський пост, звідтіля справа пішла до суду, і вчителя мало не запхали до каталажки. А сказав би чисту правду, був би дістав лише оту посолену щетину в м'яке місце. Я завжди вважаю, що найкраще признатися, бути щирим, а коли щось устрегнеш, прийти й сказати:

"Насмілюсь доповісти: я зробив те і те". А щодо тієї чесності, то це річ дуже корисна, бо з нею завжди пропхаєшся якнайдалі. Це так, як у змаганнях з ходи. Коли хто починає шахрувати і підбігає, то його виключають із змагань. Таке трапилося з моїм двоюрідним братом. Чесного всюди шанують і поважають, чесний вдоволений сам із себе і почувається як новонароджений, коли, лягаючи в ліжку, може сказати: "Я й сьогодні був чесний".

Під час цієї балаканини надпоручник Лукаш сидів у кріслі, дивився на Швейкові черевики й думав: "Боже мій, таж і я часто верзу такі самі нісенітниці, а різниця тут лише у формі, — я їх інакше викладаю".

Проте, не бажаючи втратити авторитету, він сказав Швейкові, коли той скінчив:

— Ви повинні чистити свої черевики, утримувати свою форму в порядку, гудзики мають бути пришиті так, як треба, щоб ви справляли враження солдата, а не якогось цивільного обідранця. Просто вірити не хочеться, що ніхто з вас не вміє триматися по-військовому. Лише один з усіх моїх денщиків мав бойовий вигляд, але й той, зрештою, вкрав мою парадну форму й продав її у єврейському кварталі.

На хвилину він замовк, а далі заговорив знову, пояснюючи Швейкові всі його обов'язки, причому не забув підкреслити насамперед, що той мусить бути вірний йому і ніде не розповідати про те, що робиться вдома.

— До мене в гості ходять дами, — зазначив він. — Інколи якась із них залишається на ніч, коли мені вранці не треба йти на службу. В такому випадку ви повинні приносити нам каву до ліжка, але тільки тоді, коли я подзвоню.

Зрозуміли?

— Насмілюсь доповісти, розумію, пане обер-лейтенанте, бо коли б я несподівано підійшов до ліжка, дамі це могло б бути неприємно. Я одного разу привів до себе додому одну таку панночку, а моя служниця принесла нам до ліжка каву саме тоді, коли ми надзвичайно приємно розважалися. З переляку вона облила мені плечі та ще й сказала: "Доброго ранку!" Я знаю, що треба і як треба, коли в когось ночує дама.

— Гаразд, Швейку, з дамами треба завжди поводитися тактовно, — сказав надпоручник. Настрій у нього поліпшився, бо мова перейшла на те, що заповнювало весь його вільний час між казармами, плацом і картами.

Жінки були душею надпоручникової квартири. Вони створювали йому домашнє гніздечко. Було їх кілька дюжин, і багато які з них намагалися за час свого перебування причепурити квартиру різними дрібничками.

Жінка одного власника кав'ярні прожила у надпоручника цілих два тижні, аж поки по неї не приїхав чоловік. Вона вишила йому гарненьку доріжку на стіл, на всій його спідній білизні монограми і, можливо, була б скінчила вишивати стінний килимок, та її чоловік поклав край тій ідилії.

Інша дама, по яку за три тижні приїхали батько й мати, хотіла зробити з його спальні дамський будуар: порозставляла всюди всілякі дрібнички, вазочки, почепила над ліжком образок ангела-охоронця.

В усіх кутках спальні і їдальні відчувалася жіноча рука, яка проникла й до кухні, де

можна було побачити найрізноманітніше кухонне начиння і посуд — розкішний дар закоханої жінки одного фабриканта: вона привезла з собою, крім своєї жаги, машинку для різання всякої зелені й капусти, тертушку для сухариків і печінки, каструлі, сковороди, жаровні, ополоники й ще бозна-що.

Але за тиждень вона пішла, бо не могла примиритися з думкою, що надпоручник має, крім неї, ще, мабуть, близько двадцяти коханок, а це залишало деякі сліди на працездатності благородного самця в мундирі.

Надпоручник Лукаш вів також широке листування, мав альбом своїх коханок і колекцію різних реліквій, бо за останні два роки почав виявляти нахил до фетишизму. Так, наприклад, у нього було кілька різних дамських підв'язок, чотири пари милесеньких дамських вишиваних панталончиків і три прозорі тендітні дамські сорочки, батистові хусточки і навіть один корсет та кілька панчішок.

— Сьогодні у мене служба, — прийду аж уночі. Подбайте про все і приберіть квартиру. Останній мій денщик через своє ледарство пішов сьогодні з маршбатальйоном на фронт.

Віддавши ще накази щодо канарка і ангорської кішки, він пішов, не забувши з порога ще раз кинути кілька слів про чесність і порядок.

Швейк навів у квартирі зразковий порядок, так що, коли надпоручник Лукаш уночі повернувся додому, Швейк міг йому відрепортувати:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, все гаразд, лише кішка набешкетувала і зжерла вашого канарка.

— Як це?! — заgrimів надпоручник.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, ось як. Я знав, що коти не люблять канарків і збиткуються над ними. Давай, думаю, познайомлю їх одне з одним, а коли ця бестія схоче якусь штуку встругнути, то дам їй на той випадок такого духопелу, що аж до самої смерті не забуде, як з канарками поводитися, бо я, треба вам, пане обер-лейтенанте, знати, дуже люблю тварин. У нас удома живе один капелюшник. То він так видресировав кішку, що вона хоч спершу й зжерла йому трьох канарків, зате тепер уже не чіпає жодного, і канарок міг би навіть на неї сісти. Отож, думаю, треба й собі спробувати. Витяг я того канарка з клітки, "нюхай", кажу, а ця мавпа, я навіть не опам'ятався коли, відкусила йому з доброго дива голову. Такого свинства від неї я аж ніяк не сподівався. Коли б це, пане обер-лейтенанте, був горобець — я не сказав ні слова, але такий гарний канарок, гарцький. А як вона його жадібно жерла, просто з пір'ям, жере та ще й на радощах муркоче. Кішки, кажуть, мало музикальні й не можуть терпіти співу канарків. Вони, бестії, просто на цьому не розуміються. Я кішку вилаяв, але побий мене бог, коли я її хоч чим-небудь скривдив. Чекав на вас, як ви вирішите, що нам з тією паршивою потворою робити далі.

Оповідючи це, Швейк так щиро дивився надпоручникові в очі, що той, наблизившись спочатку до нього з певним жорстоким наміром, відступив, сів у крісло і спитав:

— Послухайте, Швейку, ви насправді таке теля боже?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, так, — урочисто відповів Швейк. — Мені змалечку як наврочено. Завжди хочу щось поліпшити, аби все було добре, та ніколи з цього нічого путнього не виходить, тільки для мене і для всіх довкола неприємності. Я справді хотів їх обох познайомити, щоб одне одного поважали. Я не винен, що вона зжерла канарка і знайомство увірвалося. В готелі "У Штупартів" кілька років тому кішка зжерла навіть папугу, бо він з неї глузував і нявчав покотячому... Але кішки страшенно живучі. Якщо накажете, пане обер-лейтенанте, уколошкати її, то доведеться придавити її між дверима, бо інакше нічого не вийде.

І Швейк з найневиннішим виразом обличчя і добродушним усміхом ясно виклав надпоручникові, як треба страчувати котів; зміст цієї розповіді напевно довів би Товариство захисту тварин до божевільні.

При цьому він виявив такі професійні знання, що надпоручник Лукаш, забувши свій гнів, спитав:

— Ви вмієте поводитися з тваринами? Ви любите їх?

— Найбільше я люблю собак, — сказав Швейк, — бо на них можна добре заробити, треба тільки вміти їх продавати. В мене це не виходило, бо я завжди був чесний, хоч, правда, люди приходили до мене із скаргами, чому, мовляв, я продав здохлятину замість чистокровного і здорового собаки. Нібито всі собаки мають бути чистокровні та здорові! Та ще й кожен бажає мати родовід, отож доводилося ті родоводи друкувати і з якоїсь кошіржської¹ дворянки, що народилася на цегельні, робити найчистокровнішого дворянина з баварської псарні Арміна фон Баргейма. А покупці побачать отой родовід та й радіють, мовляв, поталанило, придбали чистокровну тварину. Їм можна було підсунути вршовицького шпіца замість такси, а вони тільки дивувалися, чому цей, аж із самої Німеччини, дорогий собака такий кудлатий і чому в нього не криві ноги. Так роблять в усіх псарнях. У вас би, пане обер-лейтенанте, очі на лоба полізли, коли б ви побачили ті шахрайства з родоводами, що робляться у всіх великих псарнях. Собак, які б могли про себе сказати: "Я чистокровна тварина", — насправді мало. Або його мамуня втратила розум з якоюсь потворою, або бабуня, або мав тих татунів багато і від кожного щось успадкував. Від одного — вуха, від другого — хвіст, від третього — якісь кудли на морді, від четвертого — пащеку, від п'ятого — криві лапи, а в шостого вдався зростом. Якщо ж мав таких батечків із дванадцять, то можете собі уявити, пане обер-лейтенанте, який у того собаки вигляд! Одного разу я купив такого пса — звали його Балабан, так він через отих своїх батьків був такий гидкий, що всі собаки його обминали. Я купив його з милосердя, бо він був такий самотній. І сидів той пес вічно дома в кутку, та такий же самотній, такий самотній, що я мусив його продати за пінчера. Найбільшого клопоту завдало мені фарбування його, бо конче треба було тому псові надати кольору солі з перцем. Потім він потрапив зі своїм хазяїном аж у Моравію, і відтоді я його вже не бачив.

¹ Кошірже — район у Празі.

Надпоручника почала цікавити ця кінологічна лекція, тому Швейк міг без перешкоди вести далі:

— Собаки самі не можуть фарбувати собі волосся, як це роблять дами. Про це повинен подбати той, хто хоче пса продати. Коли пес такий старий, що аж посивів, а ви хочете продати його за однорічного цуцика або навіть запевняєте, що цьому дідуганові лише дев'ять місяців, то тоді купіть ляпіс, розчиніть його і пофарбуйте ним пса в чорний колір — він буде як новенький; щоб набув сили — годуйте його миш'яком у конячих дозах і зуби чистіть наждачним папером, тим, яким чистять іржаві ножі. А перше ніж поведете його продавати, влийте йому в пащеку слив'янки, щоб він був трохи напідпитку, і пес одразу стає жвавий, веселий, радісно гавкає і родичається з кожним, ну чисто вам п'яний радник. Але найголовніше ось що: треба говорити й говорити до покупця, аж поки не заб'єте йому памороки. Якщо хтось хоче купити той-тер'єра, а ви не маєте нічого іншого, крім якогось мисливського пса, то треба вміти переконати покупця, щоб він замість той-тер'єра повів додому мисливського пса. А якщо випадково маєте лише той-тер'єра, а є покупець на злючого німецького вартового дога, то ви повинні так забити баки йому, щоб він замість дога відніс у кишені цього маленького той-тер'єра. Колись, як ще я торгував тваринами, прийшла до мене одна дама. У неї, каже, втік у садок папуга. А там саме перед віллою гралися якісь хлопчачи в індіанців. Вони того папугу зловили, повиривали йому з хвоста всі пера і прикрасилися ними, немов поліцаї. Той папуга від сорому, що залишився безхвостий, занедужав, а ветеринар якимись порошками доконав його. Отож дама хоче купити собі нового папугу, але чемного, не якогось там грубіяна, що вміє тільки лаятися. Що ж я мав робити, коли жодного папуги в мене не було і я не знав, де б його дістати. А вдома у мене був злючий бульдог, зовсім сліпий. То я, пане обер-лейтенанте, мусив ту даму переконувати від четвертої години по обіді аж до сьомої вечора, поки вона не купила замість папуги цього сліпого бульдога.

Це було гірше, ніж якась там дипломатична ситуація. А коли вона виходила, я сказав: "Хай тепер хлопці лише спробують і йому хвоста висмикати", — і більше я з тією панею не мав нагоди розмовляти. Вона через того бульдога мусила виїхати з Праги, бо він перекусав геть усіх у домі. Дістати порядну тварину, пане обер-лейтенанте, хоч вірте, хоч не вірте, це вам не мед лизати...

— Я дуже люблю собак, — сказав надпоручник. — Деякі мої приятелі, що тепер на фронті, взяли з собою псів. Потім писали мені, що війна в товаристві такої вірної відданої тварини не зовсім і погана. Як видно, ви добре знаєте всі породи собак, і я гадаю, коли б у мене був собака, ви б його добре доглядали. Яка порода, на вашу думку, найкраща? Я маю на увазі собаку-друга. Був у мене колись пінчер, але не знаю...

— На мою думку, пане обер-лейтенанте, пінчер дуже мила собачка, правда, він не кожному подобається, бо щетинястий і має таку шорстку бороду на морді, що скидається на звільненого арештанта. Пінчери такі потвор. ні, аж глянути любо, до того ж дуже розумні. Куди там до них придуркуватому сенбернарові. Пінчери розумніші за фокстер'єрів. Я знав одного...

Надпоручник Лукаш поглянув на годинник і перервав Швейкове базікання:

— Вже пізно, мені треба виспатися. Завтра я знову чергую в казармах. Отже,

можете цілий день присвятити тому, щоб знайти мені якогось пінчера.

Він пішов спати, а Швейк ліг у кухні на диван і почитав ще газету, яку надпоручник приніс із казарми.

— Он як, — казав сам собі Швейк, зацікавлено проглядаючи новини дня. — Султан нагородив кайзера Вільгельма воєнною медаллю, а я дотепер ще не маю навіть малої срібної.

Він замислився й зненацька зірвався з місця.

— Мало не забув! — І пішов до кімнати надпоручника, який уже міцно спав. Швейк збудив його:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, ви не дали мені жодного наказу щодо тієї кішки.

Напівсонний надпоручник перевернувся на другий бік і промимрив:

— Три дні домашнього арешту, — і знову заснув.

Швейк тихо вийшов із кімнати, витяг нещасну кішку з-під канапи і сказав їй:

— Маєш три дні домашнього арешту. Абтретен!

І ангорська кішка знову полізла під канапу.

IV

Швейк саме збирався на пошуки якого-небудь пінчера, коли подзвонила якась молода дама і забажала говорити з надпоручником Лукашем. Біля неї стояли дві важкі дорожні валізи, і Швейк устиг ще помітити кашкет носія, що вже спускався сходами.

— Нема вдома, — твердо сказав Швейк.

Але молода дама була вже в передпокої й категорично наказала:

— Внесіть валізи до кімнати.

— Без дозволу пана надпоручника й пальцем не ворухну, — сказав Швейк, — пан надпоручник заборонив без його дозволу будь-що робити.

— Ви здуріли! — вигукнула молода дама. — Я приїхала до пана надпоручника в гості.

— Ні про які гості я нічого не знаю, — відповів Швейк. — Пан надпоручник тепер на службі, повернеться аж уночі, а я дістав наказа знайти пінчера. Про жодні

валізи й про жодну даму мені нічого не відомо. Зараз я замикаю квартиру й тому дуже прошу вас, пані, аби ви ласкаво забралися звідси. Мені ніхто про таке й словечка не писнув, отже, я не можу залишити в квартирі чужу людину, яку вперше бачу. На нашій вулиці у кондитера Бельчицького залишили в хаті одного такого, а він відчинив шафу з речами й драпонував. Я, боронь боже, про вас нічого поганого не думаю, — вів далі Швейк, побачивши, що молода дама розпачливо скривилась і плаче, — але ви, певно, самі розумієте — залишатися тут вам не можна. Мені довірили квартиру, і я відповідаю тут за кожну дрібницю. Отже, ще раз дуже прошу даремно себе не обтяжувати, бо, поки я не дістану наказу від пана надпоручника, — і рідного брата не знаю. Мені справді прикро так розмовляти з вами, але в армії мусить бути порядок.

Тим часом молода дама трохи отямилась, витягла з сумочки візитну картку, написала кілька рядків олівцем, Уклала в гарненький конвертик і боязко сказала:

— Віднесіть це пану надпоручникові, а я почекаю тут на відповідь. Ось вам п'ять крон за труди.

— З цього пива не буде дива, — відповів Швейк, ображений упертістю несподіваної гості. — Сховайте собі оці п'ять крон. Ось я кладу їх на крісло, а якщо вже так хочете, ходімо разом до казарми, почекаєте там, я це ваше писаннячко віддам і принесу відповідь, але тут вам чекати аж ніяк не можна.

Сказавши це, він втяг валізи до передпокою і, брязкаючи ключами, наче ключник із замку, значуще промовив, ідучи до дверей:

— Замикаємо!..

Молода дама, зрозумівши безнадійність ситуації, вийшла в коридор. Швейк замкнув двері і пішов попереду. Гостя дріботіла за ним, як песик, і наздогнала його аж біля тютюнової крамниці, куди Швейк зайшов купити сигарет.

Далі вона вже йшла поруч, намагаючись зав'язати розмову.

— Ви напевно віддасте записку?

— Коли сказав, що віддам, то віддам.

— А ви знайдете пана надпоручника?

— Не знаю.

Вони знову йшли мовчки поруч. Та трохи згодом Швейкова супутниця знову обізвалася:

— То ви гадаєте, що можете й не знайти пана надпоручника?

— Ні, не гадаю.

— А де, на вашу думку, він може бути?

— Не знаю.

На якийсь час розмова урвалася, аж поки її не відновило запитання молодої дами:

— Ви листа не загубили?

— Поки що не загубив.

— Ви його все-таки віддасте панові надпоручникові?

— Так.

— А знайдете його?

— Я вже сказав, що не знаю, — відповів Швейк. — Просто дивно, як люди можуть бути такі цікаві і без угаву запитувати про те саме. Це все одно, коли б я зупиняв на вулиці кожного другого і питався: "Чи не скажете, який сьогодні день?"

На цьому всі спроби порозумітися зі Швейком остаточно провалилися, і далі до казарми вони йшли, мов у рот води набрали. Лише біля самих казарм Швейк попросив молоду даму зачекати, а сам завів з вартовим розмову про війну, з чого молода дама, певне, мала велику втіху, бо з дуже нещасним виглядом нервово ходила по тротуару, бачачи, що Швейк розмовляє з такою дурнуватою міною, яку можна побачити лише на фотографії, вміщеній того часу в "Літописі світової війни" з підписом: "Наступник австрійського трону розмовляє з двома пілотами, що збили російський аероплан".

Швейк сів на лавку біля воріт і доводив, що на Карпатському фронті наступ наших військ провалився, але, з другого боку, комендант Перемишля генерал Кусманек

прибув у Київ. Що ж до Сербії, то в наших руках залишилося ще одинадцять фортифікаційних пунктів і серби не зможуть довго гнатися за нашими вояками.

Потім він заходився критикувати окремі відомі битви і відкрив Америку, доводячи, що підрозділ, оточений з усіх боків, мусить здатися.

Набалакавшись доскоchu, він, нарешті, зволив вийти на вулицю і, попередивши сповнену відчаю даму, щоб вона нікуди не відходила, бо він зараз повернеться, пішов нагору до канцелярії, де знайшов надпоручника Лукаша. Той саме пояснював одному підпоручникові схему якихось окопів, дорікаючи, що підпоручник не вміє креслити і розуміється на геометрії, як вовк на зорях.

— Ось як це треба креслити! Якщо ми повинні на дану пряму опустити перпендикуляр, то мусимо провести лінію, яка з першою утворить тупий кут.

Розумієте? В такому разі ви розташуєте траншеї як треба, не залізете з ними до ворога, а залишитеся від нього на відстані шестисот метрів. А коли б зробили так, як у вас тут накреслено, ви вклинили б наші позиції у ворожі і стали б своїми окопами перпендикулярно до ворога. А вам потрібний прямий кут. Це ж зовсім просто, хіба не так?

А підпоручник запасу, в цивільному житті касир якогось банку, стояв над тими планами в цілковитому розпачі, нічого не розуміючи. Він з полегкістю зітхнув, коли Швейк підійшов до надпоручника.

— Насмілюсь доповісти, пане надпоручнику, якась дама посилає вам цього листа і чекає на відповідь, — при цьому він значуще і довірчо підморгнув.

Зміст записки не справив на надпоручника приємного враження:

"Lieber Heinrich! Mein Mann verfolgt mich. Ich muss unbedingt, bei Dir ein paar Tage gastieren. Dein Bursch ist ein grosses Mistvieh. Ich bin unglücklich.

Deine Katy" 1

1 "Любий Генріху! Чоловік мене переслідує. Мені необхідно погостювати в тебе кілька днів. Твій денщик — страшенна тварюка. Я нещасна. Твоя Каті" (нім.).

Надпоручник Лукаш зітхнув, завів Швейка до порожньої сусідньої канцелярії, замкнув двері й почав ходити поміж столами. Нарешті, зупинившись перед Швейком, сказав:

— Ця дама пише, що ви тварюка. Що ви їй зробили?

— Я їй, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, нічого не робив. Поводився дуже чемно, але вона збиралася розташуватись у вашій квартирі. Оскільки я не мав від вас жодного наказу, то я її до квартири не впустив. До того ж вона приїхала з двома валізами, як до себе додому.

Надпоручник ще раз голосно зітхнув. Швейк не втримався й собі.

— Що таке? — визвірився Надпоручник.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, що це важкий випадок. На Войтешській вулиці два роки тому до одного оббивальника впхалася якась панянка, і він ніяк не міг вигнати її з квартири. Зрештою мусив отруїти газом її й себе, і на цьому розвага скінчилася. З бабами клопоту не обберешся, я їх як облуплених знаю.

— Важкий випадок, — повторив за Швейком надпоручник, і ще ніколи він не говорив такої щирої правди. "Милий Генріх" справді попав у неабияку халепу. Жінку, що її переслідував чоловік, чортяка аж на кілька днів приносить у гості саме тоді, коли до нього має приїхати пані Міцкова з Тршебоні, щоб цілих три дні повторити те, чим вона обдаровує надпоручника раз на три місяці, коли приїздить до Праги щось купити. Крім того, післязавтра до нього повинна прийти одна панночка. Після цілого тижня роздумувань вона пообіцяла, що, напевно, дозволить йому спокусити себе, бо все одно за місяць вийде заміж за інженера.

Надпоручник сидів тепер, похнюпившись, на столі й мовчки шукав виходу, та нічого іншого не міг придумати, як сісти до стола, взяти конверт та папір і написати на службовому бланку:

"Дорога Каті! До 9 години вечора я буду на службі. Прийду о десятій. Будь ласка, почувай себе як удома. Щодо Швейка, мого денщика, то я йому вже дав наказ у всьому тобі догоджати.

Твій Індржих"

— Цього листа, — сказав надпоручник, — віддасте пані Наказую вам ставитися до неї з пошаною, тактовно і виконувати всі її бажання. Вони для вас мусять бути наказом. Поводьтеся з нею галантно і чесно її обслуговуйте. Тут ось сто крон, за них відзвітуєтеся потім. Можливо, вона вас по щось пошле. Замовте для неї обід, вечерю і так далі. Крім того, купите ще три пляшки вина і коробочку сигарет "Мемфіс". Поки що досить. Можете йти. Ще раз прошу вас виконувати все, що їй тільки заманеться.

Молода дама вже втратила всяку надію побачити Швейка і тому була дуже здивована, коли побачила, що той виходить з казарми й прямує до неї з листом.

Козирнувши, він подав їй листа і доповів:

— Згідно з наказом пана обер-лейтенанта, я повинен до вас, ласкава пані, ставитися з пошаною, тактовно і робити для вас усе, що вам тільки заманеться.

Наказано нагодувати вас і купити все, що тільки забажаєте. Я дістав на це від пана обер-лейтенанта сто крон, але на ці гроші я ще маю купити три пляшки вина і коробочку "Мемфіс".

Коли дама прочитала листа, вона знову відчула приплив енергії і проявила її тим, що наказала Швейкові найняти фіакра, а коли він це виконав, веліла йому сісти поруч візника на передку.

Вони поїхали додому. У квартирі дама відразу ж увійшла в роль господині.

Швейкові було наказано перенести валізи до спальні, витрусити надворі килими, а ледь помітне павутиння за дзеркалом дуже її розгнівало.

Вона, як було видно, збиралася надовго окопатися на здобутих позиціях.

Швейк обливався потом. Коли він витрусив килими, Дамочка пригадала, що треба здійснити фіранки й теж витрусити. Потім Швейк дістав наказ вимити вікна в кімнаті та в кухні. Потім молода дама почала переставляти меблі. Робила це дуже гарячково, і коли Швейк Поперетягував усе з одного кутка в другий, їй так не сподобалося, і вона знову почала комбінувати та вигадувати, як би ще інакше переставити речі.

Вона перевернула в квартирі все догори дном, але помалу й енергія, з якою вона обладнувала гніздечко, почала вичерпуватись, і розгром поступово припинився.

Дама ще вийняла з комода чисту постільну білизну, сама понатягала наволочки на подушки й перини, і було видно, що вона робить це з любов'ю до постелі, бо ця річ викликала в неї хтиве тремтіння ніздрів.

Потім послала Швейка по обід і вино. Поки він повернувся, молода дама переодягнулася в прозорий капот. Він робив її надзвичайно принадливою і звабливою.

За обідом вона випила пляшку вина, викурила багато "мемфісок" і лягла в ліжку, а Швейк на кухні смакував свій солдатський хліб, умочаючи його в склянку з солодкою наливкою.

— Швейку! — почулося раптом із спальні. — Швейку!

Швейк відчинив двері й побачив молоду даму в принадній позі на подушках.

— Підійдіть ближче!

Він підійшов до постелі, а вона з особливим усміхом зміряла очима його кремезну постать і міцні стегна.

Відгорнувши ніжну матерію, яка окутувала і прикривала все, молода дама звеліла:

— Скиньте черевики й штани. Покажіть...

Сталося так, що, коли надпоручник повернувся з казарми, бравий вояк Швейк міг чесно відрапортувати йому:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я виконав усі бажання ласкавої пані й послужив їй чесно, згідно з вашим наказом.

— Дякую, Швейку, — сказав надпоручник, — а багато було в неї тих бажань?

— Десять із шість, — відповів Швейк, — з цієї їзди вона тепер спить як убита. Я виконав усе, що тільки зміг прочитати в її очах.

V

У той час як австрійські армії, притиснуті ворогом у лісах над річками Дунайцем і Рабою, стояли під зливою гранат, а крупнокаліберні гармати шматували роту за ротою, засипаючи їх у Карпатах землею, в той час як обрії на всіх фронтах червоніли від палаючих сіл і міст, надпоручник Лукаш із Швейком переживали приємну ідилію з дамою, яка втекла від свого чоловіка і грала роль господині дому.

Якось, коли вона пішла прогулятися, надпоручник Лукаш і Швейк стали радитись, як її позбутися.

— Найкраще було б, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк, — якби той її чоловік, що від нього вона дременула, довідався, де його половина, і приїхав по неї. Адже ви казали, ніби він її розшукує, про це було написано і в тому листі, який я вам приніс. Треба послати йому телеграму, що вона у нас і він може її собі забрати.

У Вшенорах торік в одній віллі трапилась точнісінько така сама історія, але там телеграму своєму чоловікові послала сама жінка, він приїхав по неї і надавав по пиці їм обом. Але то був цивільний, а в нашому випадку він не відважиться підняти руку на офіцера. Та, зрештою, ви ж зовсім ні в чому не винні, ви ж нікого не кликали, а коли вона втекла, то зробила це на власну руч. Побачите, така телеграма стане в пригоді. А

якщо й перепаде пара ляпасів...

— Він дуже інтелігентний, — перебив його надпоручник Лукаш, — я його добре знаю. Він торгує хмелем. З ним обов'язково треба поговорити. Пошлю телеграму.

Телеграма була лаконічна, ділова: "Теперішня адреса вашої дружини така..." Далі йшла адреса квартири надпоручника Лукаша.

І ось одного дня пані Каті була дуже неприємно здивована, коли в двері ввалився сам торговець хмелем. Він справляв враження дуже розсудливого і дбайливого чоловіка, навіть і тоді, коли пані Каті, не втративши в цю мить самовладання, знайомила обох панів: "Мій чоловік... пан надпоручник Лукаш". Нічого кращого їй не спало на думку.

— Сідайте, будь ласка, пане Вендлер, — привітно запропонував надпоручник Лукаш, витягаючи з кишені портсигар з сигаретами. — Прошу!

Інтелігентний торговець хмелем чемно взяв сигаретку і, випустивши з рота дим, спитав розважливо:

— Ви скоро поїдете на фронт, пане надпоручнику?

— Я вже просив, щоб мене перевели в дев'яносто перший полк у Будейовицях. Туди, мабуть, і поїду, як тільки скінчу справи в школі однорічників. Нам потрібно дуже багато офіцерів, а тим часом маємо сумну картину: молоді люди, хоч і мають право бути однорічниками, не хочуть з нього користатися. Кожен воліє залишитися звичайним піхотинцем і аж ніяк не прагне стати кадетом.

— Війна дуже пошкодила торгівлі хмелем. Але я думаю, вона триватиме недовго, — зауважив торговець, поглядаючи то на свою жінку, то на надпоручника.

— Наше становище на фронтах дуже добре, — сказав надпоручник. — Сьогодні вже ніхто не сумнівається, що війну виграють армії центральних держав. Франція, Англія і Росія надто вже слабкі, куди їм рівнятися з австро-турецько-німецьким гранітом. Правда, ми зазнали незначних поразок на деяких фронтах. Але як тільки прорвемо російський фронт між Карпатським хребтом і середнім Дунайцем, то нема жодного сумніву, що не означатиме кінець війни. Французам теж найближчим часом загрожує втрата всієї Східної Франції і вторгнення німецької армії в Париж. Це абсолютно певно. Крім того, наші маневри в Сербії відбуваються дуже успішно, і, до речі, відхід наших військ, власне, не відступ, а перегруповання, хоч дехто пояснює це зовсім інакше, ніж цього вимагає звичайна холонокровність під час війни. Вже незабаром побачимо, що наші заздалегідь передбачені маневри на Південному фронті дадуть хороші наслідки. Погляньте, будь ласка.

Надпоручник Лукаш ніжно взяв торговця хмелем під руку, підвів до карти воєнних дій на стіні і, показуючи окремі точки, почав пояснювати:

— Східні Бескиди — це наш найнадійніший опорний пункт. Як бачите, на карпатських відтинках фронту ми маємо міцну базу. Сильний удар по цій лінії — і зупинимось аж у Москві. Війна скінчиться швидше, ніж сподіваємося.

— А що Туреччина? — запитав торговець хмелем, міркуючи тим часом, з якого б кінця почати, щоб добратися до суті справи, заради якої приїхав.

— Турки тримаються добре, — відповів надпоручник і знову підвів його до стола.

— Голова турецького парламенту Галі-бей із Алі-беєм приїхали до Відня.

Головнокомандуючим турецької Дарданелльської армії призначено маршала Лімана фон Зандерса. Гольц-паша приїхав з Константинополя до Берліна, а наш цісар нагородив орденами Енвера-пашу, віце-адмірала Уседомапашу і генерала Джевада-пашу. Досить багато нагород за такий короткий час.

Хвилину всі сиділи мовчки, дивлячись одне на одного, нарешті надпоручник вирішив, що настала слухна хвилина розрядити неприємну ситуацію словами:

— Коли ж ви приїхали, пане Вендлере?

— Сьогодні вранці.

— Я дуже радий, що ви мене знайшли й застали вдома, бо по обіді я завжди йду до казарми, там у мене нічна служба. Моє помешкання, власне, день і ніч порожнє, а тому я міг запропонувати вельмишановній пані гостинність, поки вона в Празі. Тут її ніхто не турбує. Для старих знайомих...

Торговець хмелем кашлянув:

— Каті химерна жінка, пане надпоручнику. Прийміть мою найсердечнішу подяку за все, що ви для неї зробили. Отак зненацька заманеться їй їхати до Праги, каже:

лікувати невроз. Я їжджу в торговельних справах, повертаюся додому, а хата порожня, Каті й сліду нема.

Намагаючись надати своєму обличчю найласкавішого виразу, він посварився на неї пальцем і, вимушено всміхаючися, спитав:

— Ти, певно, гадала, що коли я подорожую, то й ти можеш подорожувати. Ти, звичайно, не подумала...

Надпоручник Лукаш, побачивши, що розмова набирає небажаного характеру, знову підвів інтелігентного торговця хмелем до карти воєнних дій і, показуючи підкреслені місця, сказав:

— Я забув звернути вашу увагу на одну дуже цікаву обставину: подивіться на цю велику, звернену на південний захід дугу, де група гір утворює природне укріплення. Сюди спрямований наступ союзників. Перерізавши дорогу, яка з'єднує це укріплення з головною оборонною лінією ворога, ми тим самим порушимо його зв'язок між правим крилом і Північною армією на Віслі. Вам тепер ясно?

Торговець відповів, що тепер він дуже добре розуміє, але, як людина тактовна, одразу ж схаменувся, щоб хтось не сприйняв його слів як натяк, і, повертаючись на своє місце, сказав:

— Через цю війну наш хміль втратив збут за кордоном. Для хмелю втрачені на сьогодні не тільки Франція, Англія, Росія, але й Балкани. Поки що вивозимо Цей товар до Італії, та боюсь, що Італія теж втрутиться в це діло. Але, знаєте, коли переможемо, ціни на товар будемо диктувати ми!

— Італія строго нейтральна, — потішив його надпоручник. — Це означає...

— Так чому ж вона не признається, що вона зв'язана Троїстим союзом з Австро-Угорщиною і Німеччиною? — вибухнув зопалу торговець хмелем, немов на нього

приском сипнули, бо йому відразу все вдарило в голову: і хміль, і жінка, і війна. — Я чекав, що Італія піде проти Франції і Сербії. Тоді давно був би вже війні кінець. У мене хміль гниє на складах, внутрішній торговий оборот поганий, вивіз дорівнює нулю, а Італія додержується нейтралітету. Нащо ж тоді Італія ще в тисяча дев'ятсот дванадцятому році відновлювала Троїстий союз? Де той італійський міністр закордонних справ маркіз ді Сан Джульяно? Що робить цей пан?

Спить, чи що? Ви знаєте, який у мене до війни був річний оборот і який він сьогодні? Не думайте, що я не стежу за подіями, — вів далі він, витріщившись люто на надпоручника. Той спокійно пускав кільця цигаркового диму, а пані Каті з великою цікавістю спостерігала, як одне кільце наздоганяло друге й розбивало його. — Чому німці відступили до кордонів, коли були вже під Парижем? Чому знову йдуть запеклі артилерійські бої між Маасом і Мозелем? А ви знаєте, що в Комбр-а-Вевр біля Марша згоріли три броварні, куди я щороку надсилав понад п'ятсот тюків хмелю? У Вогезах Гартмансвейлерська броварня теж дотла згоріла, а величезну броварню в Нідерсбаху біля Мільгауза зрівняли з землею. А це все втрата тисячі двохсот тюків хмелю в рік для моєї фірми. Шість років були запеклі бої між німцями й бельгійцями за броварню Клостергек. Це знову втрата трьохсот п'ятдесяти тюків хмелю в рік.

Від хвилювання торговець не міг далі говорити. Він підвівся, підійшов до жінки й сказав:

— Каті, ти зараз же поїдеш зі мною додому. Збирайся.

— Мене всі ці події так хвилюють, — сказав він за хвилину, ніби вибачаючись, — а колись я був зовсім спокійний.

Коли його дружина вийшла вдягнутися, він тихо сказав надпоручникові:

— Вона такі коники викидає не вперше. Минулого року втекла з одним позаштатним учителем, і я знайшов їх аж у Загребі, при тій нагоді я уклав з міським загребським броварником угоду на шістсот тюків хмелю. Що й казати. Південь завжди був криницею з золотим дном. Наш хміль ішов аж до Константинополя.

Сьогодні ми напівзнищені. Якщо влада обмежить варіння пива, то це нас остаточно доб'є.

І, припалюючи запропоновану цигарку, в розпачі сказав:

— Одна лише Варшава брала у нас дві тисячі триста сімдесят тюків хмелю, а найбільше Августинська броварня. Представник її щороку гостював у мене. Є від чого впасти у відчай! Добре, хоч дітей не маю!

Цей логічний висновок про щорічні відвідини представника Августинської броварні у Варшаві викликав у надпоручника легенький усміх. Торговець хмелем помітив це й тому вів далі:

— Угорські броварні в Шопроні і в Великій Каніжі купували в моєї фірми щорічно в середньому тисячу тюків хмелю для своїх експортних ґатунків пива, які вивозили аж до Александрії. Нині, через блокаду, не хочуть робити ніяких замовлень. Я їм віддаю хміль на тридцять відсотків дешевше, а вони досі не купили й жодного тюка... Застій, занепад, біда, а до цього ще й домашній клопіт.

Торговець хмелем замовк. Мовчанку порушила пані Каті, вже готова в дорогу:

— А як буде з моїми валізами?

— Я пришлю по них, Каті, — вдоволено сказав торговець хмелем, радіючи, що все скінчилося без скандалу і неприємних сцен. — Якщо маєш охоту зробити ще якісь покупки, то нам час уже вирушати. Поїзд відходить о другій двадцять.

Обоє по-дружньому розпрощалися з надпоручником. Торговець хмелем, радий, що ця історія вже скінчилася, виходячи з передпокою, сказав надпоручникові:

— Якщо вас, не дай бог, на війні поранить, приїжджайте до нас видужувати.

Будемо старанно піклуватися про вас.

Повернувшись до спальні, де пані Каті одягалася в дорогу, надпоручник знайшов в умивальнику чотириста крон і записку:

"Пане надпоручнику! Ви не заступилися за мене перед тією мавпою, моїм чоловіком, ідіотом першого класу. Ви дозволили, щоб він мене забрав, немов якусь забуту в квартирі річ. До того ж ви дозволили собі сказати, нібито ви запропонували мені гостинність. Гадаю, що я вам не завдала більше витрат, ніж на додані до листа 400 крон. Прошу розділити їх зі своїм денщиком".

Надпоручник Лукаш на хвилину застиг з тим листом у руках, а потім поволі подер його на клапті. З усмішкою глянув на гроші, залишені на умивальнику, і, побачивши, що в хвилюванні Каті забула на столику перед дзеркалом гребінчик, додав його до своїх фетишів-реліквій.

Опівдні повернувся Швейк, який ходив шукати пінчера для надпоручника.

— Швейку, — сказав надпоручник. — Вам поталанило, Дама, яка в мене мешкала, вже поїхала. Її забрав чоловік. А за всі послуги, які ви їй робили, вона залишила на умивальнику чотириста крон. Вам треба гарно їй подякувати, а також її чоловікові, бо, власне, це його гроші, які вона взяла з собою в дорогу. Я зараз продиктую вам листа.

І продиктував:

"Вельмишановний пане! Передайте, будь ласка, найсердечнішу подяку за чотириста крон, які мені подарувала ваша пані за послуги під час її перебування в Празі.

Все, що я для неї робив, я робив радо, а тому не можу прийняти цієї суми й відсилаю її..."

— Ну, пишіть же далі, Швейку, чого ви крутитесь, наче вам жару в штани насипали. На чому я зупинився?

— "...і відсилаю її..." — тремтячим, сповненим трагізму голосом прошепотів Швейк.

— Так, добре: "...відсилаю її із запевненням у власній найглибшій пошані. Для ясної пані передаю низький уклін і цілую їй ручки. Йозеф Швейк, офіцерський денщик надпоручника Лукаша". Готове?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, бракує дати...

— "Двадцятого грудня тисяча дев'ятсот чотирнадцятого року". Так. А тепер заадресуйте конверт, візьміть цих чотириста крон, віднесіть їх на пошту і відішліть на

цю ж адресу.

Надпоручник Лукаш почав насвистувати арію з опери "Розведена жінка".

— Ще одне, Швейку, — сказав надпоручник, коли Швейк збирався на пошту. — Що з тим собачкою, ви вже ходили його шукати?

— Маю одного на оці, пане обер-лейтенанте, дуже гарний цуцик. Але важко буде його добути. Гадаю, завтра все ж таки приведу. Кусається.

VI

Останнього слова надпоручник Лукаш не дочув, а воно ж мало таке велике значення.

"Ця потвора кусалась, як скажена", — хотів ще раз повторити Швейк, але врешті подумав: "Що, власне, надпоручникові до того? Хочеться йому собаку — матиме його!"

Легко сказати: "Приведіть мені собаку!" — але не легко його привести, бо власники дуже оберігають своїх собак, навіть і нечистокровних. Навіть звичайного Рябка, який нічого іншого не робить, лише гріє своїй старій хазяйці ноги, хазяйка любить і не дає скривдити.

Собака, особливо чистокровний, очевидно, інстинктом відчуває, що одного чудесного дня його викрадуть у хазяїна. Він живе в безнастанному страху, боячись попасти в руки злодіям. Наприклад, на прогулянці пес, відбігши від хазяїна, спочатку веселий, грайливий, бавиться з іншими собаками, безсоромно лізе на них, вони на нього, обнюхують придорожнє каміння, задирає лапу на кожному розі й навіть на кошики перекупок з картоплею. Одне слово, надзвичайно тішиться життям, і світ здається йому таким гарним, як юнакові після отримання атестата зрілості.

Та раптом ви помічаєте, як його грайливий настрій зникає: пес відчуває, що заблукав, і його охоплює розпач. Переляканий, він бігає по вулиці, нюхає повітря, славучить. Нарешті, втративши всяку надію і підібгавши хвіст поміж лапи, прищулює вуха і лопонить серединою вулиці, сам не знаючи куди.

Якби він міг говорити, мабуть, репетував би щосили: "Господи Ісусе, що ж це буде? Мене хтось украде!"

Чи доводилось вам коли-небудь бувати на псарні й побачити там переляканих собак?

Усі вони крадені. Велике місто виховало особливий рід злодіїв, що живуть виключно з крадіжки собак. Є породи маленьких, салонних песиків, карликові тер'єри, завбільшки з рукавичку, які вміщуються в кишені пальта або у дамській муфті, їх там і носять. Але злодії навіть і звідтіля примудряються бідолаху висмикнути. Злого німецького плямистого дога, який ооскаженіло стереже приміську віллу, вкрадуть уночі. Поліцейського собаку поцуплять у детектива просто з-під носа. Якщо ви ведете собаку на повідку, переріжуть вам ремінчик і вмиють немов крізь землю проваляться: ви ошелешено витріщаєтеся на обривок, — собаки немає.

П'ятдесят процентів собак, які зустрічаються по вулицях, уже кілька разів міняли своїх господарів, і часто за кілька років ви можете купити свого власного пса, вкраденого у вас ще цуциком на прогулянці. Найбільша небезпека бути вкраденими

загрожує собакам тоді, коли їх виводять на вулицю за малою або великою потребою.

Найбільше їх пропадає саме під час виконання останнього акту. Тому кожний собака при цьому обережно оглядається на всі боки.

Існує кілька способів крадіжки собак. Їх крадуть або безпосередньо — це щось на зразок кишенькової крадіжки, — або нещасну тварину підступно підманюють до себе.

Собака — створіння вірне... але лише в читанці або в підручнику природознавства.

Дайте найвірнішому псові понюхати смаженої кінської ковбаси, і він уже пропащий.

Відразу ж забуває про свого хазяїна, поруч якого йде, обертається і, як заворожений, іде за вами, причому з рота в нього капає слина, і, передчуваючи велику насолоду від ковбаси, він привітно крутить хвостом, роздуває ніздрі, як найбуйніший жеребець, коли його підводять до кобили.

* * *

На Малій Страні біля палацових сходів притулилася невеличка пивниця. Одного дня там у півтемному кутку сиділи двоє: солдат і цивільний. Схилившись один до одного, вони таємниче шепотілись і скидалися на змовників доби Венеціанської республіки.

— Щодня о восьмій ранку, — пошепки говорив цивільний солдатові, — ходить з ним служниця на ріг Гавлічкової площі в бік парку. Але він, потвора, кусається, як навіжений. Погладити себе не дасть.

І, ще ближче нахилившись до солдата, зашепотів йому на вухо:

— Навіть ковбаси не жере.

— А смажену?

— І смаженої не жере!

Обидва сплюнули.

— Та що ж ця потвора жере?

— А біс її знає. Бувають такі розпечені та вгодовані пси, чисто твій архієпископ.

Вояк з цивільним цокнулися склянками, і цивільний пошепки повів далі:

— Один чорний шпіц — він до зарізу потрібний був мені для псарні над Кламовкою — не хотів узяти від мене ковбаски. Я никав за ним цілі три дні, поки мені не урвався терпець, і я запитав пані, яка з тим собакою прогулювалась, від чого той пес такий гарний? Що він їсть? Пані це полестило, вона й каже: "Мій песик найбільше любить котлети". Отож я йому й купив шніцель. Це, напевно, буде найкраще, думав я. А він, стерво собаче, ані глянув, бо шніцель був телячий. А пса привчили до свинини. Треба було купити йому свинячу котлету. Дав я йому понюхати й побіг. Пес за мною. Пані у крик: "Пунтіку, Пунтіку!" Та де там, Пунтікові не до того. За котлетою погнався аж за ріг, а там я йому ланцюжок на шию. На другий день він уже був у псарні над Кламовкою. Під шиєю в нього був жмуток білих волосків, то йому їх пофарбували начорно, і ніхто його не впізнав.

Але інші собаки, скільки їх у мене було, всі ловилися на кінську смажену ковбаску. Ти б також найкраще зробив, якби спитав її, що цей пес любить їсти. Ти вояк, до того ж

чоловік показний, і вона тобі про це скоріше розповість. Я вже її питав, але вона на мене так глянула, немов хотіла проковтнути: "А вам яке діло?" Вона з себе не дуже гарна, мавпа, та й годі. Але з солдатом говоритиме.

— Та чи справді це чистокровний пінчер? Мій оберлейтенант іншого не хоче.

— Гарний пінчер. Гнідо-сіро-білий. Чистокровний, так, як ти — Швейк, а я — Благнік. Мені б тільки взнати, що він їсть, а там я його підманю й приведу до тебе.

Обидва приятелі знову цокнулися. Ще коли Швейк перед війною жив з продажу собак, Благнік їх йому постачав. Це був досвідчений чоловік. Казали, що він купував тихцем у гицеля підозрілих собак і знову їх продавав. Навіть якось дістав був сказ і в інституті Пастера у Відні почував себе як удома. А тепер він вважав своїм обов'язком некорисливо допомогти воякові Швейку. Благнік знав усіх собак у цілій Празі та її околицях, а говорив тихо, щоб не зрадити себе перед шинкарем, у якого півроку тому украв і виніс під полою щеня такси, давши йому під піджаком поссати молока з дитячої соски. Дурне щеня, певно, вважало його за свою маму і ані писнуло.

Благнік принципово крав лише чистокровних собак і міг би бути судовим експертом.

Він постачав їх усіма способами і псарням, і приватним особам. Бувало, коли йшов вулицею, то собаки, що їх він свого часу вкрав, починали гарчати на нього. Не один мстивий пес задирав позад нього лапу й кропив Благнікові штани, коли той стояв біля якої-небудь вітрини.

* * *

Наступного дня о восьмій годині ранку можна було побачити, як бравий вояк Швейк походить на розі Гавлічкової площі біля парку. Він чекав служницю з пінчером.

Нарешті діждався. Повз нього пробіг вусатий наїжачений пес із колючою шерстю і розумними чорними очима. Він був веселий, як усі собаки, що справили свою потребу, і ганявся за горобцями, що снідали кінським кізком на вулиці.

Потім повз Швейка пройшла та, що їй було доручено пильнувати пса. Це була стара панна з гарно заплетеними косами. Вона підсвистувала на пса, крутила повідком і елегантним батіжком. Швейк заговорив до неї:

— Пробачте, панно, як пройти на Жижків?

Вона зупинилася, поглянула, чи немає тут якоїсь каверзи, та добродушне Швейкове обличчя впевнило її, що цей солдатик таки справді хоче пройти на Жижків. Вираз її обличчя пом'якшав, і дівчина радо пояснила йому, як на той Жижків треба йти.

— Я тільки недавно переведений до Праги, я не тутешній, з села. Ви також не з Праги?

— Я з Воднян.

— Так ми з вами майже сусіди, — відповів Швейк. — Я з Протівіна.

Це знання географії Північної Чехії, що його Швейк набув колись на маневрах, сповнило серце дівчини теплом рідного краю.

— То ви, певно, знаєте в Протівіні на площі різника Пейхара?

— Ще б пак не знати. Це мій брат. Його там у нас усі люблять. Він дуже добра

людина, послужлива, продає добре м'ясо і чесно важить.

— А ви часом не син Яреша? — спитала дівчина, починаючи симпатизувати незнайомому воякові.

— Авжеж так.

— А котрого Яреша, того, що з Кирча біля Протівіна, чи із Ражиць?

— Із Ражиць.

— Ну, як він там? Ще розвозить пиво?

— Розвозить.

— Але вже йому, мабуть, давно шістдесят минуло?

— Шістдесят вісім сповнилося цього року навесні, — відповів спокійно Швейк. — Завів собі пса і тепер кум королю. Пес сидить на возі й пильнує. Якраз такий собака, як он той, що горобців ганяє. Гарненький песик, дуже гарненький.

— То наш, — пояснила йому нова знайома. — Я служу тут у пана полковника. Ви, може, знаєте нашого пана полковника?

— Знаю, дуже інтелігентний пан. У нас в Будейовицях також був один такий полковник.

— Наш пан — суворий. Коли недавно прийшла звістка, що нас у Сербії добре натовкли, він прийшов додому такий розтриуджений, що поскидав зі столу на кухні всі тарілки, а мене хотів прогнати зі служби.

— Так це ваш песик, — перебив її Швейк. — Яка шкода, що мій обер-лейтенант не може терпіти собак, а я ж так їх люблю. — Він замовк, а потім зненацька вигукнув: — Але не кожний собака все жере!

— Наш Фокс страшенно перебірливий. Якийсь час узагалі не хотів їсти м'яса, тепер знову їсть.

— А що він найбільше любить?

— Печінку, варену печінку.

— Телячу чи свинячу?

— Йому однаково, — засміялась Швейкова "землячка", сприйнявши останні слова за невдалу спробу сказати щось дотепне.

Ще хвилину вони походжали, потім до них приєднався і пінчер, якого служниця взяла на повідок. Пінчер ставився до Швейка дуже по-панібратському, намагався бодай намордником розірвати йому штани й вистрибував на нього. Та раптом, немов відчувши, що у Швейка на думці, перестав стрибати і, засмучений, збентежено поплентався далі, спідлоба дивлячись на Швейка, наче хотів сказати: "Отже, й мені цього лиха не минути".

Потім дівчина розповіла Швейкові, що кожного вечора о шостій годині вона приходить сюди з псом, що вона не вірить жодному чоловікові з Праги й раз уже давала в газетах об'яву про бажання вийти заміж. Зголосився якийсь слюсар, запевняв, нібито має серйозні наміри, але виманив від неї вісімсот крон на якийсь винахід і зник. На селі люди куди чесніші. Коли б вона виходила заміж, то тільки за сільського чоловіка і тільки по війні. Воєнні шлюби вона вважає за дурницю, бо звичайно така жінка

залишається вдовою.

Швейк пообіцяв прийти о шостій годині й почимчикував до приятеля Благніка поінформувати його, що пес жере будь-яку печінку.

— Почастую його воловою, — вирішив Благнік. — На це я вже зловив сенбернара фабриканта Видри, надзвичайно відданого собаку. Завтра приведу тобі пса в повному порядку.

Благнік дотримав слова. Коли перед полуднем Швейк уже скінчив прибирати квартиру, за дверима почувся гавкіт, і Благнік утяг до кімнати пінчера. Той опирався і був ще більше розкошаний, ніж його розкошала природа. Пінчер дико озирався на всі боки й дивився так похмуро, що скидався на голодного тигра в клітці, перед якою стоїть угодований відвідувач зоологічного саду. Він клацав зубами й гарчав, немов говорив: "Розірву, проковтну!"

Собаку прив'язали до кухонного стола, і тоді Благнік розповів, як відбулося викрадення.

— Я навмисне йшов повз нього, тримаючи загорнену в папір варену печінку. Він почав нюхати й стрибати на мене. Я нічого не дав, а йшов собі далі. Пес — за мною. Біля парку я звернув до Бредовської вулиці і там дав йому перший шматочок.

Він жер його на ходу, щоб не згубити мене з очей. Я звернув до Індржиської і там дав йому нову порцію. А потім, коли він уже нажерся, я прив'язав його на ланцюжок і потяг через Вацлавську площу аж до Вршовиць. Дорогою він витинав мені різні фортелі. Коли переходив трамвайну лінію, ліг на рейки й ані руш. Мабуть, хотів, щоб його переїхав трамвай. Я приніс із собою також чистий бланк родоводу, купив його в паперовій крамниці Фукса. Ти ж, Швейку, вмієш підробляти родоводи?

— Треба, щоб це було написано твоєю рукою. Напиши, що собака походить з Лейпціга, з псарні фон Бюлова, батько — Арнгейм фон Кальсберг, мати — Емма фон Траутенсдорф, походить від Зігфріда фон Бузенталя. Батько дістав першу нагороду на Берлінській виставці стаєнних пінчерів у тисяча дев'ятсот дванадцятому році.

Мати відзначена золотою медаллю Нюрнберзького товариства вирощування породистих собак. Скільки йому, на твою думку, років?

— По зубах — два роки.

— Пиши півтора.

— Погано обрубані вуха, Швейку. Поглянь на них.

— Невелика біда. Як треба буде — ще підріжемо. Спершу хай звикне до нас. Бо, коли б це зробити тепер, він би ще більше осатанів.

Украдений пінчер люто гарчав, сопів, метався, потім ліг стомлений з висолопленим язиком і чекав, що з ним буде далі. Помалу він заспокоювався, лише інколи жалісно скавчав. Швейк поставив перед ним рештки печінки, яку віддав Благнік, але пес і не доторкнувся до неї, лише кинув докірливий погляд і так подивився на обох, немовби хотів сказати: "Я вже на цьому обпікся, жеріть самі".

Пес лежав, здавшись на волю божу, вдаючи, ніби дримає. Потім нараз щось йому стукнуло в голову, він став на задні лапи й почав проситися.

На Швейка ця зворушлива сцена зовсім не справила враження.

— Ляж! — крикнув він на бідолаху. Той знову ліг і жалісно заскавучав.

— Яке йому ім'я вписати до родоводу? — спитав Благнік. — Його звали Фоксом, то треба підібрати щось подібне, щоб на нього відзивався.

— Назвемо його, наприклад, Макс. Подивися, Благніку, як наставляє вуха. Максе, встань!

Нещасний пінчер, якого позбавили домівки та імені, встав, чекаючи дальших наказів.

— Гадаю, його треба відв'язати, — вирішив Швейк, — побачимо, що з того буде.

Коли пінчера відв'язали, він зразу кинувся до дверей і тричі коротко загавкав на клямку, очевидно, покладаючись на великодушність цих безжалісних людей. Бачачи, однак, що вони не хочуть розуміти його бажання вийти звідси на вулицю, пінчер зробив під дверима калюжу, переконаний, що тепер його неодмінно викинуть, так, як колись замолоду з ним робили, коли полковник суворо, по-військовому привчав його бути охайним. Замість цього Швейк зауважив:

— Ого, він з біса розумний, це просто шматок езуїта. — Він шмагнув Фокса ремінцем і натовк у калюжу мордою так, що пес довго не міг облизатись.

Пінчер заскиглив від такої ганьби й став бігати по кухні, як посолений, винюхуючи в розпачі свій власний слід. Потім ні з того ні з сього підбіг до стола, з'їв кинуті йому рештки печінки, а після всіх своїх пригод ліг біля груби й заснув.

— Скільки я тобі винен? — спитав Швейк, прощаючися з Благніком.

— Які можуть бути між нами рахунки? — лагідно сказав Благнік. — Для давнього друга зроблю все, тим більше коли він на військовій службі. Бувай, друже. Тільки не води його ніколи через Гавлічкову площу, а то може трапитись якесь нещастя.

Коли потребуватимеш ще якого собаку, знаєш, де я живу.

Швейк дозволив Максowi як слід виспатись, а сам тим часом купив у різника чверть кілограма печінки, зварив її і, поклавши собаці під ніс ще теплий шматок, почав чекати, аж поки той прокинеться.

Макс почав спросоння облизуватися, далі потягся, понюхав печінку й проковтнув її. Потім підійшов до дверей і повторив свою спробу з гавканням на клямку.

— Максе! — гукнув до нього Швейк. — Ходи до мене.

Собака недовіжливо підійшов. Швейк узяв його на коліна, погладив, і тоді Макс уперше приязно заметляв обрубком свого хвоста, цапнув зубами Швейкову руку, потримав її в пащеці й мудро поглянув на нього, немовби кажучи: "Тут уже нічого не вдієш, я знаю, справа програна".

Швейк, гладячи його, почав оповідати ніжним голосом:

— Був собі один песик, називався Фокс, і жив він у одного полковника. Служниця водила його на прогулянку. Та ось прийшов один пан і того Фокса вкрав. Потрапив Фокс на військову службу до одного обер-лейтенанта, і там йому дали ім'я Макс...

Максе, дай лапку! Так, бачиш, сучий сину, ми будемо добрими друзями, якщо ти будеш чемний і слухняний, а як ні — війна між нами! Запекла!

Макс зіскочив з Швейкових колін і почав весело стрибати навколо нього. Ввечері, коли надпоручник повернувся з казарми, Швейк і Макс були вже найкращими друзями.

Поглядаючи на Макса, Швейк філософськи думав: "Коли добре поміркувати, то й кожен солдат теж украдений із свого дому".

Надпоручник Лукаш був дуже приємно вражений, побачивши Макса. А той у свою чергу виявив велику радість, що знову бачить людину з шаблею.

На запитання, звідки Швейк дістав собаку, скільки коштує, Швейк спокійнісінько відповів, що цього песика йому подарував один приятель, якого щойно взяли до війська.

— Чудово, Швейку, — сказав надпоручник, граючись із Максом, — першого дістанете від мене п'ятдесят крон за пса.

— Не можу їх прийняти, пане обер-лейтенанте.

— Швейку! — суворо сказав надпоручник. — Коли ви ставали на службу до мене, я вам пояснив, що ви повинні беззаперечно слухатись. Якщо я вам кажу, що дістанете п'ятдесят крон, то ви їх мусите взяти й пропити. Що ви зробите, Швейку, з тими п'ятдесятьма кронами?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я їх проп'ю згідно з наказом.

— А коли б я випадково забув про це, наказую вам, Швейку, відрепортувати мені, що я вам маю дати за пса п'ятдесят крон, зрозуміли? А в нього немає бліх? На всякий випадок викупайте і вичешіть його. Завтра я на службі, але післязавтра піду з ним гуляти.

У той час, як Швейк купав Макса, полковник, колишній власник, страшенно казався й погрожував, що віддасть до воєнного суду того, хто вкрав собаку, накаже його застрелити, повісити, посадити на двадцять років і пошматувати.

— Der Teufel soll den Kerl buserieren! 1 — лунало в помешканні полковника, аж шибки дзвеніли. — Mit solchen Meuchelmordern werde ich bald fertig 2.

Над Швейком і надпоручником Лукашем нависла катастрофа.

1 Хай чорт забере цього негідника! (Нім.)

2 З цими розбійниками я швидко розправлюся (Нім.).

15. КАТАСТРОФА

Полковник Фрідріх Краус — він по якомусь селу в Зальцбурзі, яке його предки пропили ще в XVIII сторіччі, мав також титул фон Ціллергут — був неймовірний дурень. Говорив лише про давно відомі речі, запитуючи до того ж, чи всі розуміють найпримітивніші слова: "Отже, вікно, панове, так. А ви знаєте, що таке вікно?" Або: "Дорога, яка має з обох боків канами, називається шосе. Так, панове. Знаєте, що таке канава? Канава — це розкопка, над якою працює багато людей. Це заглибина. Так. Працюють мотиками. Знаєте, що таке мотика?"

Він хворів манією все пояснювати і робив це з таким захопленням, немов якийсь винахідник, що оповідає про свій винахід.

"Книжка, панове, це велика кількість різного формату нарізаних аркушів

друкованого паперу, складеного докупи, оправленого і склеєного. Так. Знаєте, панове, що таке клей? Клей — це клейстер".

Полковник був такий несосвітено дурний, що офіцери його здалеку обминали, тільки б не вислуховувати, що тротуар відмежовує брук і являє собою підвищену бруковану смугу біля фасадів будинків. А фасад будинку — це та частина будинку, яку бачимо з вулиці або тротуару. Задньої частини будинку з тротуару не видно, і в цьому маємо змогу зараз же переконатися, якщо вийдемо на брук.

Якось він навіть хотів продемонструвати цю надзвичайну річ. Та, на щастя, попав під колеса. Відтоді збаранів ще більше. Спиняв офіцерів і заводив з ними безкінечно довгі розмови про амулети, сонце, термометри, пончики, вікна і поштові марки.

Було дуже дивно, яким чином цей дурень міг відносно просуватися по службі й мати за своєю спиною дуже впливових людей, як, наприклад, генерала, котрий підтримував цього нездару.

Під час маневрів він витівав із своїм полком неймовірні дива. Ніколи нікуди не приходив вчасно. Водив полк колонами проти кулеметів, а колись на цісарських маневрах у Південній Чехії трапилось навіть так, що він із полком зовсім загубився і опинився з ним аж у Моравії, де товкся ще кілька днів, хоч маневри вже скінчились і всі частини повернулися до казарм. Це минулося йому безкарно.

Його приятельські взаємини з генералом і з іншими не менш тупими військовими вельможами колишньої Австрії принесли йому різні відзнаки та ордени. Він їх вважав великою честю і дивився на себе як на найкращого вояка під сонцем, стратега і теоретика всіх військових наук.

На оглядах полку заводив розмови з солдатами і питав їх завжди те ж саме:

— Чому гвинтівки, прийняті в армії на озброєння, називаються "манліхерівками"?

В полку мав прізвисько Manlichertrottell 1, був надзвичайно мстивий, псував кар'єру підлеглим офіцерам, коли вони йому не подобались, а якщо хтось хотів одружитися, він на того посилав у вищі інстанції дуже погані рекомендації.

1 Манліхерівський йолоп (нім.).

Полковникові бракувало половини лівого вуха, яке йому ще змолodu відтяв його супротивник на дуелі через звичайну констатацію факту, що Фрідріх Краус фон Ціллергут — це йолоп із йолопів.

Проаналізувавши його розумові здібності, дійдемо переконання, що вони були анітрохи не кращі за ті, що прославили Франца-Йосифа Габсбурга, з його кінським обличчям, як завершеного ідіота. Та ж сама манера говорити, та ж неперевершена наївність.

На одному бенкеті в офіцерському клубі полковник Краус фон Ціллергут, коли говорили про Шіллера, ні сіло ні впало проголосив:

— Я панове, вчора бачив, як паровиком тягли паровий плуг. Зважте, панове!

Паровиком, і то не одним, а двома. Бачу — дим, наближаюсь, а це паровик, а на другому боці — другий. Скажіть мені, панове, хіба це не комічно? Два паровики, немовби одного не було досить.

І замовк. А за хвилину додав:

— Якщо бензин вийде, автомобіль обов'язково мусить зупинитися. Це я також учора бачив, а потім ще базикають про інерцію, панове. Не їде, стоїть, не рушає з місця, бо не має бензину. Невже ж це не комічно?

У парі з тупістю йшла його побожність. У нього в квартирі був свій хатній вівтар. Полковник часто ходив до сповіді й на причастя до костьолу святого Ігнатія. Від початку війни він молився за перемогу австрійської і німецької зброї. Християнство і мрії про німецьку гегемонію в нього зливалися в одне ціле.

Бог повинен був допомогти Австрії й Німеччині відібрати багатства і землі переможених.

Щоразу, читаючи у газетах, що знову привезли полонених, він скаженів.

— Навіщо сюди возити полонених? — казав він. — Їх треба всіх постріляти. Без милосердя! Треба танцювати поміж трупами! Все цивільне населення в Сербії спалити до ноги! Дітей поколотити багнетами!

Він анітрохи не був гірший від німецького поета Фірордта, автора збірки воєнних віршів, у яких той закликав, щоб Німеччина ненавиділа і вбивала з залізним серцем мільйони французьких чортів:

Хай аж до хмар над гори

Громадяться людські кості

І м'ясо димуче...

* * *

Скінчивши навчання в школі добровольців, надпоручник Лукаш вийшов з Максом трохи прогулятися.

— Дозволю собі звернути вашу увагу, пане обер-лейтенанте, — занепокоєно сказав Швейк, — цього собаку треба добре берегти, щоб не втік. Йому може захотітися до старої хати, і він від вас утече, якщо ви його спустите з повідка. А також я б вам не радив водити його через Гавлічкову площу — там тиняється один лютий, страшенно кусючий різницький пес із ресторану "Під образом діви Марії". Коли в його районі з'являється чужий собака, він боїться, аби той йому щось не зжер, Він такий, як той жебрак під церквою святого Гаштала 1.

1 Цей жебрак проганяв із свого району інших жебраків.

Макс весело підстрибував і крутився під ногами надпоручникові, заплутуючи поводок навколо шаблі, і проявляв незвичайну радість, що йде на прогулянку.

Вийшовши на вулицю, надпоручник Лукаш почимчикував на Пршикопи, де на розі Панської вулиці мав зустрітися з одною дамою. Його обсіли службові думки. Він роздумував, про що має завтра викладати добровольцям у школі. Як визначити висоту якоїсь гори? Чому подаємо завжди висоту від рівня моря? Як за висотою над рівнем моря визначити висоту гори від основи? На якого чорта військове міністерство включає такі речі до програми? Це ж для артилерії, а крім того, є ж карти генерального штабу. Коли ворог буде на височині 312, не буде часу розмірковувати, чому висота пагорба вказана від рівня моря, або вираховувати висоту цього пагорба. Поглянемо на карту й

побачимо.

Коли Лукаш саме доходив до Панської вулиці, його думки перервало суворе: "Halt!"
1 Водночас із вигуком собака спробував вирватися разом із повідком з його рук і з радісним гавканням кинувся до того чоловіка, що сказав це суворе: "Halt!"

1 Стій! (Нім.)

Перед надпоручником стояв полковник Краус фон Ціллергут. Надпоручник Лукаш козирнув і виструнчився перед полковником, виправдовуючись, що не помітив його.

Полковник Краус був відомий між офіцерами своєю пристрасстю зупиняти, коли йому не козирили.

Він вважав, що козирання — це щось таке, від чого залежить успіх війни й на чому побудована вся військова могутність. "В козирання солдат повинен укласти всю душу", — любив він повторювати. Це був глибокий фельдфебельський містицизм.

Він наполягав, щоб той, хто віддавав честь, козирав згідно з приписами, до найменших дрібниць, точно і достойно.

Підстерігав усіх, хто проходив повз нього: від рядового піхотинця аж до підполковника. Піхотинців, які недбало віддавали честь, ледь-ледь дотикаючись козирка, немов хотіли буркнути: "Здоров!" — він власноручно відводив у казарми, щоб їх покарати.

Для нього не мало значення: "Я не бачив".

"Солдат, — говорив він, — повинен свого начальника шукати в юрбі і ні про що інше не думати, лише про те, як би виконати свої обов'язки, визначені для нього статутом. Хто вмирає на полі бою, повинен перед смертю козирнути. Хто не вміє козирияти, хто вдає, що не бачить, або козирає недбало, той, на мій погляд, тварюка".

— Пане надпоручнику, — грізним голосом сказав полковник Краус, — молодші офіцери мусять завжди віддавати честь старшим! Цього ще не скасували! А до того ж, відколи пани офіцери звикли ходити з краденими собаками на променад? Так, із краденими. Пес, який належить комусь іншому, — крадений пес!

— Цей пес, пане полковнику... — боронився надпоручник Лукаш.

— Належить мені, пане надпоручнику, — грубо обірвав його полковник, — це мій Фокс!

А Фокс, чи то Макс, згадавши свого колишнього пана, викинув нового зовсім із серця і, вирвавшись, стрибав на полковника, виявляючи радість, гідну гімназиста-шестикласника, закоханість якого викликала взаємність у серці його ідеалу.

— Ходити з краденими собаками, пане надпоручнику, це несумісне з офіцерською честю! Ви не знали! Офіцер не може купувати собаку, не пересвідчившись, що це не потягне за собою жодних наслідків, — гримів далі полковник Краус і гладив Фокса-Макса, який з підлоти почав гарчати на надпоручника і щирити зуби, немовби полковник, показуючи на надпоручника, сказав йому: "Гиджа, бери його".

— Пане надпоручнику, — провадив полковник, — чи ви вважаєте гідним для себе їздити на краденому коні? А ви читали об'яви в "Богемії" і в "Тагеблатті", що в мене пропав пінчер? То ви не читали об'яви, яку дав ваш начальник до газет? — Полковник

сплеснув руками. — От вам і молоді офіцери! Де ж тут дисципліна?

Полковник дає об'яви, а надпоручник їх не читає.

"Ах, коли б я, старий шкарбуне, міг дати тобі зо два ляпаси", — подумав надпоручник Лукаш, дивлячись на бакенбарди полковника, які надавали тому схожості з орангутангом.

— Ходіть зі мною на хвилину, — сказав полковник. І вони пішли, ведучи й далі дуже приємну розмову.

— На фронті, пане надпоручнику, така справа з вами вдруге не може трапитись.

Гуляти в тилу з краденими собаками — це, очевидно, дуже негарно. Так! До того ж прогулюватися з псом свого начальника. І це в той час, коли ми щодня втрачаємо на фронтах сотні офіцерів. А об'яви не вважаємо за потрібне читати. Так я міг би оголошувати сто років, що в мене загубився собака. Двісті років, триста років! — Полковник гучно висякався (це було в нього завжди ознакою великого хвилювання) І сказав: — Можете прогулюватись далі, — обернувся і відійшов, люто хльоскаючи себе кавалерійським стеком по полах офіцерської шинелі.

Надпоручник перейшов на другий бік, але ще й там почув: "Halt". Полковник знову зупинив якогось бідолашного піхотинця-запасного, який саме думав, що там робить удома мати, й не помітив його.

Полковник власноручно потяг піхотинця до казарми, щоб покарати, обзиваючи його морською свинею.

"Що тому Швейкові зробити? — подумав надпоручник. — Морду йому розквашу, але цього не досить; ремені з нього дерти — і то цьому гультьєві мало".

Незважаючи на призначене побачення з дамою, розлютований надпоручник пішов додому.

"Я цього лобуря вб'ю", — казав він сам собі, сідаючи в трамвай.

* * *

Бравий вояк Швейк заглибився тим часом у розмову з ординарцем із казарм. Той приніс надпоручникові на підпис якісь папери й тепер чекав на нього.

Шзейк частував його кавою, і вони обмінювалися поглядами про те, що Австрія програє. Говорили про це, як про щось цілком зрозуміле. Це була нескінченна низка висловлювань, кожне слово яких суд напевно кваліфікував би як державну зраду, і обидва загойдалися б на шибениці.

— Наш цісар уже, певне, від цього геть очманів, — заявив Швейк. — Він ніколи не мав глузду, але ця війна його зовсім доб'є.

— Він дурний, — переконливо ствердив той, з казарми. — Дурний як пень. Він, мабуть, і не знає, що вибухнула війна. Чого доброго, йому навіть посоромилися про це сказати. А його підпис на маніфесті до своїх народів — просто шахрайство.

Видрукували без його відома, бо він уже зовсім не годний кумекати.

— Йому вже скоро амба, — доповнив Швейк тоном знавця. — Робить під себе, і годують його, як малу дитину. Днями розповідав один пан у шинку, що в нього дві годовальниці і тричі на день найяснішому цісареві дають грудь.

— Коли б то вже бог дав, — зітхнув солдат з казарми, — аби нам наклали як слід. Хай би вже Австрія заспокоїлась.

Продовжуючи розмову, Швейк нарешті остаточно засудив Австрію словами:

— Така ідіотична монархія не повинна б і на світі смердіти.

А другий, роблячи з цього практичний висновок, додав:

— Якщо попаду на фронт, неодмінно дам драла.

Висловлюючи далі погляди чехів на світову війну, солдат із казарми слово в слово повторив те, що сьогодні в Празі казали, нібито біля Находа чути гармати, і російський цар ось-ось буде вже в Кракові.

Потім розповідали один одному, що збіжжя з Чехії вивозять до Німеччини і що німецькі солдати одержують сигарети й шоколад.

Далі згадали часи давніх воєн, і Швейк серйозно доводив, що коли в старовину обложений замок обкидали смердючими горщиками, то це також не був мед — воювати в такому смороді. Він, мовляв, читав, як один замок був у облозі три роки й ворог нічого іншого не робив, тільки день у день розважав обложених цими горщиками.

Він збирався розповісти ще щось цікаве і повчальне, але їх розмову перервало повернення надпоручника Лукаша.

Кинувши страшний, нищівний погляд на Швейка, він підписав папери, відпустив солдата й кивнув Швейкові, щоб той ішов за ним до кімнати.

Надпоручникові очі метали блискавиці. Він сів у крісло і, дивлячись на Швейка, роздумував, як йому приступити до покари.

"Насамперед треба йому зо два рази затопити в пику, — думав надпоручник, — потім пущу йому юшку з носа, пообриваю вуха, а далі — буде видно!"

А навпроти нього сяяла щира і добросерда пара невинних очей Швейка, який відважився порушити передгрозову тишу словами:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, ви втратили кішку. Зжерла крем для черевиків і дозволила собі здохнути. Я її викинув у підвал, але в сусідній.

Такої чемної й гарної ангорської кішки ви вже не знайдете.

"Що мені з ним зробити? — майнуло в голові надпоручника. — Боже ти мій, яка в нього ідіотська міна",

А добросерді, невинні Швейкові очі зоріли м'яко й ласкаво, водночас із виразом цілковитої душевної рівноваги: все, мовляв, як слід, і нічого не трапилось, а якщо й трапилося, то це теж слід. Адже мусить щось траплятися.

Надпоручник Лукаш, мов ошпарений, зірвався з крісла, але Швейка, як це задумав спочатку, не вдарив. Замахав кулаком перед його носом і заверещав:

— Швейку! Ви вкрали собаку!

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я про жодний такий випадок за останній час не знаю і дозволю собі зауважити, що ніхто інший, тільки ви самі пішли по обіді з Максом гуляти, то як же я його міг украсти? Мені зараз упало в очі, що ви повернулися без собаки, отже, щось трапилося. Це справді, як то кажуть, ситуація. На Спаленій вулиці живе один ремісник Кунеш, він виробляє шкіряні торби. І разу не було,

щоб цей Кунеш, пішовши з собакою на прогулянку, не загубив його. Найчастіше він забував псів десь у шинку, або їх у нього просто хтось крав, або навіть позичав і не повертав.

— Швейку, тварюко, іродове кодро! Заткніть писок! Або ви нечуваний негідник, або верблюд і безглуздий ідіот. Ви тільки й умієте прикладами сипати, але я вам кажу — ви зі мною не грайтеся. Звідки ви привели цього пса? Де ви його роздобули? Ви знаєте, що він належить нашому полковникові? Коли ми випадково зустрілись, він його відібрав. Чи знаєте, що це ганьба на весь світ? Так скажіть правду, вкрали ви його чи не вкрали?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я його не крав.

— А ви знали, що це крадений собака?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я знав, що цей собака крадений.

— Господи боже, Швейку! Я вас застрелю, ви ж худобина, ні, ви тварюка, ви віслук! Смердох ви нещасний! Невже ж ви такий ідіот?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, такий.

— Нащо ж ви мені привели краденого собаку? Нащо ви цю бестію припхали мені в квартиру?

— Щоб вас порадувати, пане обер-лейтенанте.

І Швейкові очі добродушно і ніжно глянули надпоручникові в обличчя.

Той упав у крісло і застогнав:

— За що мене бог скарав такою худобиною? У тихій безнадії сидів надпоручник у кріслі, й у нього було таке відчуття, ніби він не тільки не має сили затопити Швейкові в ухо, але навіть скрутити собі цигарку. Сам навіть не знаючи нащо, він послав Швейка по "Богемію" і "Тагеблатт" і наказав йому прочитати об'яву полковника про вкраденого собаку.

Швейк повернувся з газетою, розгорнутою на сторінці об'яв. Він увесь сяяв і радісно сповіщав:

— Є воно там, е, пане обер-лейтенанте. Пан полковник так гарно описує цього краденого пінчера, аж серце радіє. Та ще й обіцяє нагороду сто крон тому, хто його приведе. Це добра нагорода — велика. Звичайно дають п'ятдесят крон. У Коширжах був один такий, на прізвище Божетех. Він тільки з цього й жив. Бувало, вкраде собаку, а потім шукає в об'явах, у кого який пес загубився, прочитав — і гайда туди. Якось украв гарного чорного шпіца, а тому що власник не дав об'яви, він сам ризикнув дати об'яву в газету. На об'яви розтринькав цілу п'ятірку. Аж нарешті зголосився один пан і об'явив, що це його пес, він його, мовляв, загубив і думав, що вже марно його шукати. Він, каже, втратив віру в людську чесність.

Але тепер бачить, що все ж таки є чесні люди, і це його дуже тішить. Він, щоправда, принципово проти того, щоб винагороджувати за чесність, але на пам'ять дарує йому свою книжку про вирощування квітів у саду і вдома. Бідолаха Божетех ухопив того чорного шпіца за задні лапи і натовк ним пана по голові. Відтоді він зарікся давати об'яви. Краще вже собаку продати на псарню, якщо ніхто його не розшукує через газети...

— Ідіть, Швейку, спати, — наказав надпоручник. — Ви здатні розводити теревені аж до ранку. — І вже ліг, а вночі йому приснилося, ніби Швейк украв коня у наступника трону, привів до нього, до Лукаша, а наступник цього коня впізнав на параді саме тоді, коли він, нещасний надпоручник Лукаш, їхав на чолі своєї роти.

Вранці надпоручник почував себе, як після розгульної ночі, немов його вчора нагодували ляпасами. Уві сні його переслідував жахливий кошмар, і він, виснажений страшним сном, над ранок знову заснув. Розбуркав його стукіт у двері, в які просунулася добродушна Швейкова фізіономія, і він спитав, коли збудити пана надпоручника.

Надпоручник тільки застогнав:

— Геть, тварюко, це просто жахливо!

Коли надпоручник устав, Швейк приніс йому сніданок і зовсім приголомшив новим запитанням:

— Насмілюсь запитати, чи не хочете, пане надпоручнику, щоб я знову роздобув якогось песика?

— Знаєте, Швейку, мені б дуже хотілося віддати вас до польового суду, — сказав, зітхнувши, надпоручник. — Але судді вас напевно б звільнили, бо ще ніколи в своєму житті вони не бачили такого безмежного йолопа. Погляньте на себе в дзеркало! Вам не стає млосно від вашої придуркуватої фізіономії? Такого безглузлого витвору примхливої природи мені ще не доводилося бачити. Ну, скажіть правду, Швейку, ви самі собі подобаєтесь?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, не подобаюсь. Я й в цьому дзеркалі маю якусь шпичакувату голову, бо це ж не шліфоване скло. А ось у китайця Станека було опукле, дзеркало, ото була комедія: хто тільки, бувало, гляне на себе в те дзеркало, його блювати поривало. Морда — набакир, голова, як цебер на помії, черево, як у роздутого від пива каноніка. Одне слово — фігура. Йшов раз повз нього генерал-губернатор, поглянув на себе, і зараз же це дзеркало мусили зняти.

Надпоручник відвернувся, зітхнув і вирішив, що замість Швейка краще зайнятися кавою.

Швейк порався вже на кухні, і до надпоручника Лукаша долинув його спів:

Марширує Греневіль,

Шабель дзенькіт звідусіль,

Прашну брану вже минає,

Не одне дівча ридає.

Потім знову з кухні почувся спів:

Ми, вояки, рать багата,

Скрізь кохають нас дівчата,

Гроші знайдуться на все,

Нам усюди хороше!

"Тобі, напевно, всюди хороше, голодранцю", — подумав надпоручник і плюнув.

У двері просунулася Швейкова голова:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, що по вас прислали з казарми.

Маєте зараз іти до pana полковника. Прийшов ординарець. — І конфіденційно додав:

— Це, певно, через того пінчера.

— Я вже чув, — сказав надпоручник, коли ординарець у передпокої хотів йому також доповісти.

Він вимовив це пригніченим тоном і пішов, кинувши на Швейка вбивчий погляд.

Це був не рапорт, а щось гірше. Коли надпоручник увійшов у канцелярію полковника, той сидів у кріслі, як сова.

— Два роки тому, пане надпоручнику, — сказав полковник, — ви висловлювали бажання перейти в Будейовиці до дев'яного першого полку. Ви знаєте, де Будейовиці? Над Влтавою! Так. Над Влтавою, а там у неї вливається Огржа чи щось таке. Місто, так би мовити, дуже привабливе і, як не помиляюся, має набережну.

Знаєте, що таке набережна? Це мур, збудований над водою. Так. А втім, це до справи не стосується. Ми там проводили маневри.

Полковник замовк і, дивлячись у чорнильницю, швидко перейшов на іншу тему:

— Мій пес у вас зіпсувався. Нічого не хоче їсти. Погляньте, в чорнильницю влізла муха. Це дивно, що й узимку в чорнильницю падають мухи. Що це за порядок?

"Та вже б говорив швидше, старий шкарбуне!" — подумав надпоручник.

Полковник устав і пройшовся кілька разів по канцелярії.

— Я довго думав, пане надпоручнику, що, власне, з вами зробити, щоб це вже не могло повторитись. Я і пригадав собі, що ви бажали перейти до дев'яного першого полку. Головне командування недавно повідомило нас, що в полку бракує багато офіцерів, бо всіх їх повбивали серби. Даю вам слово честі: не пізніше як через три дні ви будете переведені в дев'яного перший полк в Будейовиці, де формуються маршбатальйони. Не треба дякувати. Військо потребує офіцерів, які...

— І, не знаючи більше, що сказати, глянув на годинника й промовив: — Уже пів на одинадцяті. Час приймати полковий рапорт.

На цьому скінчилася приємна розмова, і надпоручникові стало легше на серці, коли він вийшов з канцелярії. Лукаш попрямував до школи добровольців. Там він сповістив, що найближчими днями їде на фронт і з цього приводу влаштовує прощальну вечірку в Неказанці.

Повернувшись додому, значуще спитав Швейка:

— Знаєте, Швейку, що таке маршбатальйон?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, маршбатальйон — це те саме, що "маршбатьяк", а маршова рота — це "маршка". Ми все це скорочуємо.

— Так ось, Швейку, — сказав надпоручник урочистим тоном. — Я вас повідомляю, що ви поїдете зі мною з "маршбатьяком", коли вже так дуже любите скорочення. Але не думайте собі, що на фронті будете викомарювати такі штуки, як тут. Радієте?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, дуже радію, — відповів хвацький вояк Швейк. — Як це буде надзвичайно прекрасно, коли ми обидва разом поляжемо за

найяснішого цісаря і його родину...

ПІСЛЯМОВА ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ "В ТИЛУ"

Закінчуючи першу частину книги "Пригоди бравого вояка Швейка" ("В тилу"), повідомляю, що незабаром одна за одною вийдуть іще дві частини: "На фронті" і "В полоні". І в цих дальших частинах вояки й населення теж говоритимуть і поводитимуться так, як вони насправді говорять і поводяться.

Життя — це не школа витонченої поведінки. Кожен говорить, як уміє.

Церемоніймейстер доктор Гут говорить інакше, ніж хазяїн шинку "Під чашею" Палівець. А цей роман не підручник салонних манер і не науковий трактат про те, яких слів годиться вживати в товаристві. Це історичний малюнок певної доби.

Коли треба вжити якогось сильнішого слова, котре справді було сказано, я, не вагаючись, подаю його саме так, як воно звучало. Пом'якшувати або замінювати їх крапками вважаю безглуздим лицемірством. Такі слова можна почути й у парламентах. Цілком слушно було колись сказано, що добре вихована людина може читати все. Обурюватися природними речами може тільки морально звихнута свинюка або рафіновані соромітники, які, керуючись своєю псевдомораллю, не дивляться на зміст, а розлючено кидаються на окремі слова.

Свого часу я читав критичну статтю на якусь новелу. Критик обурювався, що автор написав: "Висякався і витер ніс". Це, мовляв, суперечить усьому естетичному, піднесеному, що саме повинна давати народові література.

Це лише невеликий зразок того, які дурні народжуються під сонцем.

Люди, яких коробить від міцних слів, це боягузи, бо реальне життя лякає їх своїми несподіванками, і саме такі слабкі люди — найшкідливіші в галузі культури людського характеру. Вони б виховали народ, як групку сентиментальних людців, онаністів фальшивої культури, типу святого Алоїза, про якого в книжці монаха Євстахія оповідається, нібито він, почувши, як хтось гучно випустив гази, почав плакати і заспокоївся лише молитвою.

Такі люди публічно обурюються, але з незвичайним захопленням ходять по громадських убиральнях перечитувати непристойні написи на стінах.

Вживши в книжці кілька сильних висловів, я просто мимохідь зафіксував, як люди насправді говорять.

Від шинкаря Палівця ми не можемо вимагати, щоб він говорив так делікатно, як пані Лаудова, доктор Гут, пані Ольга Фастрова і цілий ряд інших, які б з радістю зробили з усієї Чехословацької республіки великий салон з паркетом, де б люди ходили у фраках, рукавичках, вишукано говорили і плекали делікатні салонні звичаї, хоч саме під їхньою маскою салонні леви віддаються найгіршим порокам і розпусті.

* * *

Користуючись цією нагодою, сповіщаю, що шинкар Палівець живий. Пережив війну, яку пересидів у тюрмі, і залишився такий, як і тоді, коли встряв у ту історію з портретом цісаря Франца-Йосифа.

Він прийшов мене відвідати, коли прочитав про себе в моїй книжці, і закупив понад

двадцять примірників першого випуску, в яких був надрукований початок роману, роздав їх своїм знайомим і таким чином допоміг поширенню книжки.

Він щиро радів, що я про нього написав і до того ж змалював його як відомого грубіяна.

"Мене вже ніхто не переробить, — сказав він мені, — я все життя говорив грубо і те, що думав, і так говоритиму до кінця своїх днів. Не заткну я собі рота серветкою через якогось там дурного осла. Я тепер прославився".

Його самовпевненість почала зростати. А його слава ґрунтується на кількох сильних словах. Але це його цілком задовольняє, і якби я, передаючи його мову правдиво і точно, підкреслив, що так, мовляв, не треба говорити (що, звичайно, не було моєю метою), я б тяжко образив цього порядного чоловіка.

Сам того не знаючи, невишуканими словами, просто і чесно він висловив огиду чеської людини до візантинізму. У нього була в крові ця неповага до цісаря і до делікатних слів.

* * *

Живий і Отто Кац. Цей портрет справді відтворив постать фельдкурата. Після перевороту він покинув свою професію, зрікся католицької церкви і нині працює довіреном на одній фабриці бронзи і фарб у Північній Чехії. Написав мені довгого листа, в якому погрожує порухнутися зі мною, бо якась німецька газета надрукувала переклад одного розділу, де фельдкурат змальований таким, яким був насправді.

— Я його відвідав, і ми дуже добре порозумілися. О другій годині ночі він уже не тримався на ногах, але виголошував проповіді і повторював: "Я, гіпсові голови, фельдкурат Отто Кац".

* * *

Дуже багато людей типу небіжчика Бретшнейдера, державного детектива старої Австрії, вештається в республіці й по сьогодні. Вони надзвичайно цікавляться, хто що говорить.

Не знаю, чи пощастить мені досягти цією книгою своєї мети. Вже те, що мені довелося почути лайку: "Ти пришелепуватий, як Швейк", — свідчить про зовсім протилежне. Якщо, проте, слово "Швейк" стане новою лайкою в барвистому вінку лайок, — буду змушений вдовольнитися цим збагаченням чеської мови.

Ярослав Гашек

Частина друга

НА ФРОНТІ

1. ПРИГОДИ ШВЕИКА В ПОЇЗДІ

В одному купе другого класу кур'єрського поїзда Прага — Чеські Будейовиці сиділо троє: надпоручник Лукаш, навпроти нього літній, зовсім лисий добродій і Швейк.

Швейк скромно стояв біля дверей у коридор і саме приготувався вислухати нову повінь громів з уст надпоручника Лукаша, який, незважаючи на присутність лисого цивільного, з самого початку подорожі втовкмачував Швейкові, що він несусвітна тварюка і таке інше.

Йшлося ні про що інше, тільки про таку дрібницю, як кількість багажу, що його доглядав Швейк.

— У нас украли валізу, — дорікав надпоручник Швейкові. — Як у тебе повертається язик про таке доповідати, дармоїде!

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — тихо обізвався Швейк, — таки справді вкрали. На вокзалі завжди вештається чимало отих злодюжок. Я собі цю історію уявляю так: одному з них, безсумнівно, припала до вподоби ваша валіза, і той жевжик, безсумнівно, скористався хвилиною, коли я відійшов від багажу, щоб доповісти вам, що з вашими речами все гаразд. Той голодранець міг поцупити вашу валізу саме в цю зручну для нього мить. Вони чигають якраз на таку хвилину. Два роки тому на Північно-Західному вокзалі вкрали в однієї пані візочок разом з дівчинкою, загорнутою в ковдру, але злодії були такі порядні, що віднесли її в поліцію на нашій вулиці, мовляв, дитину хтось підкинув і вони знайшли її у під'їзді. Потім газети з тієї сердешної пані зробили матір-душогубку. — І Швейк з притиском заявив: — На вокзалах завжди крали і будуть красти. І нічого тут не вдієш.

— Я глибоко переконаний, Швейку, — промовив надпоручник, — що ви колись таки довоюєтеся, Я й досі не добрав, чи ви вдаєте дурня, чи вже таким дурнем народилися. Що було в тій валізі?

— Та нічого особливого, пане обер-лейтенанте, — відповів Швейк, не зводячи очей з голомозого черепа цивільного, який сидів навпроти надпоручника і, здавалося, зовсім не цікавився цією справою, а читав свою "Neue Freie Presse". — В тій валізі тільки й було, що дзеркало з нашої кімнати та залізна вішалка з передпокою, і ми, власне, нічого не втратили, бо дзеркало і вішалка належали домовласникові.

Побачивши погрозлиний рух надпоручника, Швейк провадив лагідним тоном:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я про те, що ту валізу поцуплять, наперед нічого не знав, а щодо дзеркала й вішалки, то я повідомив домовласника, що ми їх повернемо, тільки-но прийдемо з війни додому. У ворожих країнах, певно, буде багато дзеркал і вішалок, отже, в кожному разі, ні ми, ні пан домовласник не зазнаємо жодного збитку. Як тільки здобудемо якесь там місто...

— Геть звідси! — страшним голосом ревнув надпоручник. — Я вас колись до польового суду віддам. Ну, чи не найбільший ви кретин у світі? Інша людина, коли б навіть жила тисячу років, не наробила б стільки дурниць, як ви за ці кілька тижнів. Гадаю, що й ви це помітили?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, помітив. У мене, так би мовити, неабиякий спостережницький хист, та він виявляється аж тоді, коли вже запізно. І вийшло таке, що хоч під землю провалися. Так уже мені, видно, на роду написано, як тому Нехлебі з Неказанки, якого носило до шиночка "В сучому гайку". Він завжди мріяв стати доброчесним і від суботи почати нове життя, але завжди другого ж дня розповідав: "Прокидаюсь я вранці, друзі, дивлюсь — лежу на нарах у поліції". І ставалося з ним таке кожного разу, коли він давав собі слово йти чемно додому, а наприкінці виявлялося: або він по дорозі повалив десь тин, або випряг коня візникові,

або намагався прочистити люльку пером, видертим із султана на касці в поліцая. Він просто вже й не знав, що йому робити. Але найбільше його мучило, що те прокляття переслідує його вже з діда-прадіда. Якось вибрався його дід у мандри...

— Швейку, дайте мені спокій з вашими розповідями.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, все, що я вам зараз розкажу, чистісінька правда. Вибрався його дід у мандри...

— Швейку, — розлютився надпоручник, — я ще раз наказую вам нічого мені не розповідати! Я не хочу більше нічого слухати. Стривайте-но, приїдемо до Будейовиць, я з вами порахуюся. Я накажу посадити вас на гауптвахту! Вам це відомо?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, невідомо, — лагідно сказав Швейк.

— Ви мені про це ще на згадували.

У надпоручника мимохіть заклацали зуби, він зітхнув, видобув з шинелі "Богемію" і почав читати відомості про великі перемоги на фронті та про дії німецького підводного човна "Е" в Середземному морі. Та коли він дійшов до повідомлення про новий німецький винахід — висаджувати міста в повітря за допомогою спеціальних бомб, які, скинуті з літака, вибухають тричі підряд, то почув голос Швейка, що звернувся до лисого пана:

— Пробачте, шановний пане, чи не ви часом пан Пуркрабек, представник банку "Славія"?

Коли голомозий не відповів, Швейк заговорив до надпоручника:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я читав якось у газеті, що нормальна людина повинна мати на голові в середньому від шістдесяти до сімдесяти тисяч волосин, а в брюнетів звичайно волосся буває рідше, як це видно з багатьох прикладів. — І він невблаганно повів далі: — А один студент медик у кав'ярні "У Шпірків" також казав раз, нібито причиною випадання волосся буває нервовий струс протягом перших шести тижнів після народження.

Тоді сталося щось жахливе. Голомозий пан кинувся на Швейка і, заверещавши:

"Marsch heraus, Sie Schweinkerl!"¹ — виштовхав його коліном у коридор, потім повернувся в купе і зробив невеличкий сюрприз надпоручникові, відрекомендувавшись йому.

¹ Геть звідсіля, свинюко! (Нім.)

Швейк трохи помилився. Голомозий суб'єкт був не паном Пуркрабеком, представником банку "Славія", а всього-на-всього генерал-майором фон Шварцбургом.

Генерал-майор у цивільному одязі саме виконував інспекційну подорож по гарнізонах і зараз збирався налетіти на Будейовиці.

Це був найстрашніший інспекційний генерал з усіх, що будь-коли існували на світі. Виявивши якісь непорядки, він провадив з начальниками гарнізонів таку розмову:

"Ви маєте револьвер?"

"Маю".

"Добре. На вашому місці я б, напевно, вже знав, що з ним робити, бо те, що я тут бачу, це не гарнізон, а свиняча череда".

І справді, після його інспекційної подорожі то тут, то там хтось завжди стрілявся, і генерал-майор фон Шварцбург сприймав це з задоволенням:

"Так і повинно бути. Оце справжній солдат!"

Скидалося на те, що він узагалі не любив, щоб після його інспекції будь-хто лишався живий. У нього була манія переводити офіцерів у найнеприємніші місця.

Щось не так, яка-небудь дрібничка — і офіцер уже прощався зі своїм гарнізоном і їхав на чорногорський кордон або до якогось задрипаного гарнізону, що вщент снівся в брудному закутку Галичини.

— Пане надпоручнику, — спитав генерал-майор, — у якому кадетському корпусі ви вчилися?

— У Празькому.

— Отже, ви вчилися в кадетському корпусі й навіть не знаєте, що офіцер відповідає за свого підлеглого? Дуже гарно. По-друге, ви розмовляєте зі своїм денщиком, немов з якимсь сердечним другом. Дозволяєте говорити, хоч його не питають. Це ще краще. І, нарешті, ви дозволяєте йому ображати ваше начальство, а це вже найгарніша справа. З цього всього я зроблю деякі висновки. Ваше прізвище, пане надпоручнику?

— Лукаш.

— А в якому полку служите?

— Я був...

— Дякую, ми зараз говоримо не про те, де ви були. Я хочу знати, де ви тепер.

— В дев'яносто першому піхотному полку, пане генерал-майоре. Мене перевели,

— Вас перевели. Значить, зробили дуже добре. Вам не зашкодить якнайшвидше разом з дев'яносто першим піхотним полком подивитись, як виглядає фронт.

— Це вже вирішено, пане генерал-майоре.

Тепер генерал-майор почав розводитися про те, що в станні роки, як він помітив, офіцери розмовляють зі своїми підлеглими в фамільярному тоні, і він у цьому вбачає небезпечне поширення деяких демократичних принципів. Солдата треба тримати в страху. Треба, щоб він тремтів перед своїми начальниками, боявся їх.

Офіцери повинні тримати рядових на відстані десяти кроків від себе й не дозволяти солдатам думати самостійно, навіть взагалі думати. В цьому полягає трагічна помилка останніх років. Раніше солдати боялись офіцерів, як вогню, а сьогодні...

Генерал-майор безнадійно махнув рукою:

— Теперішні офіцери здебільшого панькаються з солдатами. Ось що я хотів сказати.

Він знову взяв газету і заглибився в читання. Надпоручник Лукаш, блідий, вийшов у коридор, щоб порахуватись із Швейком.

Той стояв біля вікна, і на його обличчі був такий щасливий і задоволений вираз, який може мати лише одномісячна дитина, що наїлася й напилася, а тепер солодко спить.

Надпоручник зупинився й кивком показав Швейкові на порожнє купе. Потім увійшов за ним і замкнув двері.

— Швейку, — сказав він урочисто, — нарешті прийшла хвилина, коли ви дістанете

від мене зо два таких ляпаса, яких іще світ не бачив. Якого чорта ви причепилися до цього лисого пана? Ви знаєте, хто він такий? Це генерал-майор фон Шварцбург!

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — обізвався Швейк з міною великомученика, — мені ніколи в житті й на думку не спадало будь-кого образити, а щодо якогось генерал-майора, то про нього я навіть і не чув, і в вічі його не бачив. Він справді викапаний Пуркрабек, представник банку "Славія". Той ходив до нас у шинок, а раз, коли біля столу був заснув, якийсь добродій написав йому на лисині чорнильним олівцем: "Дозволяємо собі ввічливо запропонувати вам згідно з доданим тиражем № 111-в застрахувати у нас життя і таким чином назбирати грошей на посаг і забезпечення ваших дітей". Потім, зрозуміло, всі пішли геть, а я залишився з ним наодинці, а оскільки мені завжди немов наврочено, то він, коли продер очі й лупнув на себе в Дзеркало, зовсім оскаженів і, гадаючи, що це я йому таке встругнув, також хотів мені врізати кілька ляпасів. Слівце "також" сплило з Швейкових уст так щиро, лагідно і з таким докором, що в поручника опустилася рука. А Швейк вів далі:

— Через таку дрібнісіньку помилку тому панові не варто було так хвилюватися, у нього насправді повинно бути від шістдесяти до сімдесяти тисяч волосин, як писалося в тій статті "Що треба мати нормальній людині". Мені ніколи в житті на думку не спадало, що на світі існує якийсь лисий генерал-майор. Сталася, так би мовити, трагічна помилка; вона може трапитися з кожним, коли один зробить якесь зауваження, а другий зараз же за це вчепиться. Кілька років тому кравець Гівль розповідав нам, як він їхав із Штірії, де кравцював, до Праги через Леобен і віз із собою шинку, куплену в Маріборі. Їде він поїздом і гадає, ніби він узагалі єдиний чех між усіма пасажирами. Та, коли проїздили біля Святого Моріца, він почав краяти по шматочку з цілої шинки, якийсь пан навпроти нього так ласо почав завертати на неї очима, аж слина йому з рота котила. Кравець Гівль помітив це та й каже сам до себе вголос: "Мабуть, жер би й ти, пронозо нещасна". А той йому по-чеському відповідає: "Певно, жер би, коли б ти дав". Отож, поки приїхали до Будейовиць, ту шинку разом і ум'яли. Прізвище того пана було Войтех Роус.

Надпоручник Лукаш глянув на Швейка і вийшов з купе. Ледве він сів на своє місце, як за хвилину в дверях з'явилося ясне Швейкове обличчя:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, за п'ять хвилин ми в Таборі. Поїзд стоятиме там п'ять хвилин. Чи не накажете замовити щось на зуб? Колись тут можна було дістати надзвичайно добру...

Надпоручник скочив як ошпарений і в коридорі сказав Швейкові:

— Ще раз повторюю, чим менше ви лізтимете мені на очі, тим я буду щасливіший.

Найкраще було б, коли б я вас зовсім не бачив! Та будьте певні, я вже це влаштую. Щоб ви більше не показувалися. Згиньте з моїх очей, скотино пришепелувата!

— Слухаюсь, пане обер-лейтенанте!

Швейк козирнув, обернувся за статутом і попрямував у кінець коридора. Там він примостився в кутку на сидінні кондуктора і почав розмову з якимось залізничником:

— Пробачте, чи можна вас про щось запитати?

Залізничник, здавалось, не виявив ніякого бажання до розмови, бо лише слабо і апатично кивнув головою.

— До мене часто заходив, — почав Швейк, — один знайомий, на прізвище Гофман, то він завжди запевняв, нібито гальма на випадок тривоги ніколи не діють, одно слово, тягни, не тягни за цю ручку — завжди вийде пшик. Я, правду кажучи, ніколи цими справами не цікавився, та коли вже сьогодні звернув увагу на цей гальмовий апарат, то хотів би знати, що в ньому до чого. Ану ж колись треба буде його вжити.

Швейк підвівся і разом із залізничником підійшов до гальма з написом: "На випадок небезпеки".

Залізничник вважав своїм обов'язком пояснити Швейкові принцип дії гальмового механізму:

— Він вам правильно казав, що треба потягти за ручку стоп-крана, але брехав, буцімто апарат не діє. Поїзд завжди зупиниться, бо механізм має зв'язок через усі вагони з локомотивом. Гальмовий апарат мусить обов'язково діяти.

При цьому обидва тримали руки на держаку стопкрана, і хто його знає, як це трапилось, але вони його смикнули, і поїзд зупинився. Обидва ніяк не могли погодитися, хто це, власне, зробив і дав сигнал тривоги.

Швейк запевняв, що ні в якому разі не він. Нащо йому, мовляв, це робити. Хіба ж він хлопчисько з вулиці?

— Я й сам здивувався, — добродушно говорив Швейк кондукторові, — чого це поїзд несподівано зупинився. Їхав-їхав і раптом став. Мені це навіть неприємніше, ніж вам.

Тоді якийсь поважний пан заступився за залізничника: він, мовляв, чув, як цей вояк перший почав розмову про сигнали тривоги. Проте Швейк не вгаваючи говорив про свою чесність та про те, що він абсолютно не зацікавлений, щоб поїзд спізнився, бо він же їде на війну.

— Наш начальник станції в цьому розберуться, — вирішив кондуктор, — і вам це коштуватиме двадцять крон.

А пасажирим тим часом виходили з вагонів, головний кондуктор свистів, а якась перелякана пані бігла з валізою через залізничну колію в поле.

— Це справді варто двадцяти крон, — розсудливо сказав Швейк, зберігаючи цілковитий спокій. — І це, я вам скажу, ще дешево. Одного разу, коли найясніший цісар відвідав Жижків, якийсь Франта Шнор затримав його карету, впавши перед цісарем навколішки посередині дороги. Потім поліцейський комісар того району, плачучи, дорікав панові Шнору, що він не повинен був цього робити в його районі, а коли вже так хотів, то міг упасти навколішки на одну вулицю нижче, у районі поліційного радника Кравса. Там, мовляв, міг би виявити свою пошану монархові.

Потім цього пана Шнора посадили. Швейк поглянув навколо саме тоді, коли до юрби слухачів приєднався головний кондуктор.

— Ну, досить, їдьмо краще далі, — сказав Швейк, — адже не багато честі, якщо поїзд спізнюється. Коли б це було в мирні часи, то про мене, будь ласка, але коли війна, то тут уже всі повинні знати, що в кожному поїзді їдуть військові особи, генерал-

майори, обер-лейтенанти, денщики. Всяке таке спізнення пахне неприємностями. Наполеон під Ватерлоо спізнився на п'ять хвилин і опинився в нужнику з усією своєю славою.

Цієї миті крізь юрбу слухачів проштовхався надпоручник Лукаш. Страшенно блідий, він міг вимовити лише одне слово:

— Швейку!

Швейк козирнув і відізвався:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, на мене звалили, нібито я зупинив поїзд. Залізничне управління має дуже дивні пломби на стоп-кранах. До них краще не підходити, бо вскочиш у халепу, і від тебе вимагатимуть двадцять крон, як ось тут від мене.

Головний кондуктор вийшов, засюрчав, і поїзд знову рушив.

Слухачі розійшлися по всіх купе, надпоручник Лукаш, не сказавши більше ні слова, теж пішов на своє місце,

Залишилися тільки кондуктор, Швейк і залізничник. Кондуктор витяг записну книжку й почав складати рапорта про цей випадок. Залізничник вороже дивився на Швейка; той спокійно спитав:

— Ви вже давно працюєте на залізниці?

Залізничник не відповідав, але Швейк гнув далі, він, мовляв, знав одного Франтішка Млічека з Угржіневсі під Прагою, який одного разу також потягнув за аварійне гальмо і так налякався, що на два тижні втратив мову й заговорив лише тоді, коли, прийшовши в гості до городника Ванека в Гостіварж, зняв там бучу і той відчухрав його батогом.

— Це трапилось, — додав Швейк, — у травні тисяча дев'ятсот дванадцятого року.

Залізничник відчинив двері вбиральні й там замкнувся.

Із Швейком залишився кондуктор. Він почав домагатися від Швейка сплати двадцяти

крон штрафу, бо інакше він буде змушений завести його в Таборі до начальника станції.

— Ото буде добре! — сказав Швейк. — Страх як люблю розмовляти з освіченими людьми й буду дуже радий познайомитися з таборським начальником станції.

Він витяг із кишені мундира люльку, набив її солдатським тютюном, закурив і, пускаючи їдкий дим, вів далі:

— Колись у Світаві начальником станції був пан Вагнер. О, той уже вмів сотати жили зі своїх підлеглих і знущався з них, як тільки міг. Найбільше прискіпувався до одного стрілочника Юнгвірта, аж той бідолаха з розпачу пішов і втопився в річці, але перед тим написав начальникові станції листа: "Я тебе, — каже, — лякатиму ніч у ніч". І він, хоч вірте, хоч ні, свого слова дотримав. Сидить якось уночі милий наш начальничок біля телеграфного апарата, коли раптом пролунав дзвоник і начальник приймає телеграму: "Як маєшся, сволото? Юнгвірт".

Так тривало цілий тиждень, і врешті начальник станції почав по всіх лініях посилати у відповідь цьому духові такі службові телеграми: "Прости мені, Юнгвірте". А

вночі апарат вистукав йому таку відповідь: "Повісся на семафорі біля мосту. Юнгвірт". І пан начальник його послухав. Потім через це заарештували телеграфіста зі станції, що перед Світавою. Як бачите, між небом і землею є речі, про які нам навіть і не снилося.

Поїзд підійшов до станції Табор, і Швейк, перед тим як зійти в супроводі кондуктора з поїзда, по-військовому доповів надпоручникові Лукашеві:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, мене ведуть до пана начальника станції.

Надпоручник Лукаш не відповів. Його опанувала цілковита апатія. Промайнула думка, що найкраще начхати на все — і на Швейка, і на того облізлого генерал-майора навпроти. Ось так сидіти спокійно до Будейовиць, а там зійти з поїзда, з'явитися в казармах і поїхати на фронт з першою-ліпшою маршовою ротою.

На фронті знайти при нагоді смерть і спекатися цього мізерного світу, де товчеться така потвора, як Швейк.

Коли поїзд рушив, надпоручник Лукаш виглянув у вікно й побачив на пероні Швейка.

Той захоплено вів серйозну розмову з начальником станції. Швейка оточила юрба людей, серед яких було видно кілька залізничників у формі.

Надпоручник Лукаш зітхнув. Але не від жалю. Йому стало легко на серці від того, що Швейк залишився на пероні. Навіть лисий генерал-майор перестав здаватися йому таким огидним страховищем.

* * *

Поїзд уже давно чахкав у напрямі Чеських Будейовиць, а на пероні навколо Швейка натовп не зменшувався.

Швейк доводив свою безвинність і говорив так переконливо, що одна пані навіть сказала:

— Знову причепилися до солдатики.

Юрба підхопила це, і якийсь пан виявив бажання заплатити за Швейка двадцять крон штрафу, бо, на його думку, цей вояк не винний.

— Ви тільки погляньте на нього, — казав пан, повіривши невинному виразу Швейкового обличчя, коли Швейк, звертаючись до юрби, заявляв:

— Я, люди добрі, не винен.

Потім з'явився жандарм, витяг із юрби одного громадянина, заарештував його й повів, примовляючи: "Ви за це відповідатимете, я покажу вам, як підбурювати людей! Ач, що каже: "Коли так поведуться з солдатами, то нема чого від них домагатися, щоб Австрія перемогла!"

Нещасний громадянин не знайшов інших виправдовувань, крім щирого запевнення, що він же різник з-під Старої Брами й зовсім не таке хотів сказати.

Тим часом м'якосердий пан, який повірив у безневинність Швейка, заплатив за нього в канцелярії штраф і забрав Швейка з собою до ресторану третього класу, де почастував пивом. Довідавшись, що всі документи й військовий залізничний квиток Швейка лишилися у надпоручника Лукаша, пан великодушно дав йому п'ятірку на

квиток і на дальші витрати в ресторані.

Прощаючись, він довірчо сказав Швейкові:

— Ну, вояченьку, якщо потрапите в полон до росіян, привітайте від мене броварника Земана із Здолбунова, Моє прізвище ви вже собі записали. Та будьте розсудливі й довго на фронті не затримуйтесь.

— Про це не турбуйтеся, — відповів Швейк. — Побачити якісь чужі краї, та ще й на дурняка, завжди дуже цікаво.

Швейк залишився за столом сам-один і поволі пропивав п'ятірку благородного добродія. Тим часом люди, які не були при розмові Швейка з начальником станції, а тільки здалека бачили натовп, розповідали одне одному, ніби там зловили якогось шпигуна, коли той фотографував вокзал. Однак якась пані категорично це заперечувала. Йдеться, говорила вона, зовсім не про якогось шпигуна, а про драгуна. Той драгун порував одного офіцера біля жіночої вбиральні, бо цей офіцер ліз туди за його милою, яка проводжала драгуна на фронт.

Цим фантастичним версіям, що характеризували нервозність воєнного часу, поклала край жандармерія, очистивши перон від людей. А Швейк тихенько пив далі, з ніжністю згадуючи свого надпоручника. Що то він там робитиме, коли приїде в Чеські Будейовиці й не знайде в поїзді свого денщика?

Перед прибуттям поштового поїзда ресторан третього класу заповнили військові й цивільні. Переважали солдати різних полків, різного роду зброї і всіляких націй.

Воєнна буря загнала їх до таборських лазаретів, і тепер вони знову від'їжджали на фронт по нові поранення, каліцтва та захворювання, від'їжджали, щоб вислужити собі де-небудь у сумних полях Східної Галичини над могилою простий дерев'яний хрест, на якому ще багато років тріпотітиме на вітрі й дощі вилинялий австрійський військовий кашкет з поіржавілою кокардою. На цей кашкет інколи злетить сумний постарілий гайворон і пригадає багаті бенкети тих часів, коли для нього бував накрытий нескінченний стіл із смачними людськими трупами та кінським падлом, а під таким кашкетом, на якому він сидить, було найсмачніше: людські очі.

Один з таких кандидатів на муки, звільнений після операції з лазарету, в брудній формі зі слідами крові й болота, підсів до Швейка. Він був якийсь хирлявий, зморений, смутний. Поклавши на стіл клуночок, витяг обшмуганий гаманець, перерахував гроші.

Потім глянув на Швейка і спитав:

— Magyarul? 1

— Я, приятелю, чех, — відповів Швейк, — може, вип'єш?

— Nem tudom, baratom 2.

— Це не зашкодить, приятелю, — пригощав Швейк, підсовуючи свій повний кухоль сумному воякові. — Пий досхочу.

Той зрозумів, випив і подякував:

— Koszonom szivesen 3.

Потім знову почав розглядати свій гаманець і вкінці зітхнув.

Швейк зрозумів, що цей мадяр хотів би замовити собі пива, але в нього мало грошей, і тому замовив для нього ще один кухоль. Мадяр знову подякував і жестами почав щось розповідати Швейкові, показуючи свою прострелену руку, причому додав міжнародною мовою: "Піф-паф — бац!"

Швейк співчутливо кивав головою, а хирлявий солдат, показавши лівою рукою на півметра від землі і підносячи потім три пальці, розповів Швейкові, що має троє малих дітей.

— Nincs ham, nincs ham 4. — Він хотів цим сказати, що вдома не мають чого їсти.

З очей у нього покотилися сльози, він витер їх брудним рукавом шинелі, на якому була дірка від кулі, що ранила його за угорського короля.

Не диво, що за такою розвагою у Швейка мало-помалу нічого не залишилося від тієї п'ятірки, причому він поволі, але неухильно віддалявся від Чеських Будейовиць, бо з кожним кухлем пива, яким він частував себе і мадяра, Швейк втрачав можливість купити солдатський квиток.

Через станцію на Будейовиці пройшов ще один поїзд, а Швейк усе сидів біля столу і слухав, як мадяр повторює своє: "Піф-паф — бац! Harom gyermek, nincs ham, eljen!" 5.

Останнє слово він промовляв, цокаючись із Швейком.

— Пий, пий, бідо мадярська, — відповідав Швейк, — напивайся, ви б нас так, мабуть, не частували...

1 Розумієте по-угорському? (Угор.)

2 Не розумію, брате (угор.).

3 Щиро дякую (угор.).

4 Нема що їсти, нема що їсти (угор.).

5 Троє дітей, нічого їсти, на здоров'я! (Угор.)

Вояк, то сидів біля сусіднього столу, розповів, як у Сегеді, коли туди прибув їхній двадцять восьмий полк, мадяри на вулицях, глузуючи з них, підводили вгору руки.

Це була свята правда, але вояк почував себе, мабуть, ображеним. Та згодом це стало звичайним явищем серед чеських солдатів. Власне, й мадяри під кінець, коли їм уже перестала подобатися бійка в інтересах угорського короля, робили те ж саме.

Незабаром цей вояк сидів поруч із Швейком і розповідав, як вони в Сегеді віддухопелили мадярів і повикидали їх з кількох шинків. Тут він справедливо визнав, що і мадяри вміють добре битися, бо хтось із них так садонув його ножом у спину, що вояка мусили відправити в тил на лікування.

Тепер, коли повернеться до свого батальйону, капітан, напевно, припаяє йому гауптвахту, бо в нього вже не було часу захистити честь усього полку, цебто як слід віддячити мадярові за рану, щоб і той трохи почухався.

— Ihre Dokumenten, ваші документи? — чемно звернувся до Швейка комендант військового патруля, фельдфебель, у супроводі чотирьох солдатів з багнетами. — Я пачити фас шидіти, не їхати, шидіти і лише пити, ви, денщицьке вухо!

— Немає в мене документів, голубчику! — відповів Швейк. — Пан обер-лейтенант Лукаш з дев'яносто першого полку забрав їх з собою, а я залишився тут, на вокзалі.

— Was ist das Wort "голупчику"? 1 — звернувся фельдфебель до одного зі своїх солдатів — старого вояка з крайової оборони. Той, мабуть, навмисне робив своєму фельдфебелеві все наперекір, бо, не зморгнувши оком, спокійно відповів:

— Голубчик — das ist wie "Herr Feldwebel". Фельдфебель відновив свою розмову із Швейком:

— Токумент кошний зальдат, пес токумент замкнути auf Bahnhofs-Militarkommando den lausigen Bursch, wie einen tollen Hund 2.

1 Що означає слово "голупчику"? (Нім.)

2 ...у вокзальній військовій комендатурі вошивого денщика, як скаженого собаку (нім.).

Швейка відвели до військової вокзальної комендатури, де у вартівні сиділи солдати типу того старого вояка з крайової оборони, який так спритно переклав слово "голубчик" на німецьку мову своєму природженому ворогові — фельдфебелеві.

Вартівня була прикрашена літографіями, бо в ті часи військове міністерство розсилало їх по всіх установах, через які тільки проходили солдати, а також по військових школах і казармах.

Перше, що впало у вічі бравому воякові Швейку, була картина, що зображувала, згідно з написом, як командир взводу Франтішек Гаммель і капрала Паульгарт і Бахмаер з цісарсько-королівського двадцять першого стрілецького полку закликають солдатів битися до останнього. На другій стіні висів малюнок з написом: "Сержант Ян Данко з п'ятого гонведського гусарського полку розвідує розташування ворожих батарей".

Праворуч нижче висів плакат "Рідкісні приклади відваги".

Текст до таких плакатів з вигаданими випадками виняткової хоробрості складали в канцеляріях військового міністерства всілякі німецькі журналісти, призвані в армію. Цими плакатами стара прищелепувата Австрія хотіла надихнути солдатів. Але ті їх ніколи не читали, а коли такі виняткові приклади відваги посилали їм на фронт у вигляді брошурок, вояки пускали їх на цигарки з люлькового тютюну або використовували ще доцільніше, згідно з художньою вартістю і самим духом цих дорогоцінних прикладів героїства.

Поки фельдфебель ходив шукати якогось офіцера, Швейк тим часом прочитав на плакаті:

ІЗДОВИЙ ИОЗЕФ БОНГ

Солдати санітарної частини транспортували тяжкопоранених до возів, замаскованих у байраку. Навантажені підводи рушали на перев'язочний пункт. Росіяни, вистеживши санітарні обози, почали їх обстрілювати гранатами. Кінь їзового Йозефа Бонга з 3-го цісарсько-королівського обозного ескадрону впав, убитий осколком гранати. Бонг забідкався: "Бідний мій сивий. Уже тобі амінь!" Раптом його самого поцілів осколок. Незважаючи на це, Йозеф Бонг випряг коня і відтяг воза в безпечніше місце. Потім повернувся за упряжжю вбитого коня. Росіяни не припиняли стрілянини. "Стріляйте, стріляйте, прокляті гаспиди. Я однаково не залишу вам тут упряжі", —

бурчав він собі під ніс і спокійно знімав з коня зброю. Врешті скінчив і поволікся з нею до возів. Санітари почали лаяти Бонга, чому він так забарився. "Я не хотів лишати там упряжі, вона ж майже нова. Вона й нам пригодиться, гадаю собі. У нас таких речей не надто багато", — виправдовувався відважний солдат, від'їжджаючи на перев'язочний пункт, і лише там сказав, що його поранено. Трохи згодом ротмістр прикрасив його груди срібною медаллю "За відвагу". Швейк прочитав усе до кінця і, користуючися з того, що фельдфебель не повертався, заговорив до вояків з крайової оборони, які були у вартівні:

— Що не кажи, а це чудовий приклад відваги. Якщо ми всі так робитимемо, то в нашій армії буде сама нова упряж для коней; але якось, коли я був у Празі, мені довелося читати в "Празькій офіційній газеті" про ще кращий випадок, що трапився з одним добровольцем доктором Йозефом Войною. Він служив у Галичині в сьомому егерському полку. Коли справа дійшла до багнетного бою, куля йому влучила просто в голову. Понесли Войну на перев'язочний пункт, а він як загорлає: "Не дозволю, — каже, — себе перев'язувати через таку подряпину". І знову поліз із своїм підрозділом в атаку, але в цю мить йому відірвало гранатою ногу по кісточку.

Войну знову хотіли віднести, але він повз на передову лінію, спираючись на ціпок і відбиваючись ним від ворогів, аж ось пролетіла нова граната і відірвала йому саме ту руку, в якій він тримав ціпок. Тоді Война бере Ціпок другою рукою і репетує, що він їм цього не подарує, і бозна-чим би все це скінчилось, коли б за хвилину його зовсім не вбило шрапнеллю. Може, якби його врешті не спровадило на той світ, він також одержав би срібну медаль "За відвагу". Коли йому відірвало голову, вона ще якийсь час котилася й кричала: "Пам'ятай свою присягу, поспішай до бою, навіть як смерть витає над тобою".

— І чого тільки в тих газетах не набрешуть, — промовив один із солдатів. — Коли б той вигадник потрапив До цього пекла, за годину б з глузду зсунувся.

Вояк з крайової оборони плюнув:

— У нас у Чаславі був один редактор з Відня, німець. Служив унтером.

По-чеському не хотів з нами ані слова говорити, та коли потрапив у маршову роту, де були самі чехи, зараз же заговорив по-чеському. У дверях з'явилась сердита пика фельдфебеля:

— Wenn man soll drei Minuten weg, da hort man nichts anderes, als 1: "Цеський, чехи".

Ідучи геть, напевно, до буфету, фельдфебель сказав капралові з крайової оборони відвести цього вошивого гаспида (він указав на Швейка) до поручника, тількино той прийде.

— Пан лейтенант, мабуть, знову розважається з телеграфісткою на станції, — сказав капрал, коли фельдфебель вийшов, — уже два тижні крутиться біля неї, мов чорт біля сухої верби, та кожного дня повертається з телеграфу злий, як собака, і каже: "Das ist aber eine Hure, sie will nicht mit mir schlafen" 2.

1 Тільки-но вийдеш на хвилину, як вони зразу ж починають... (Нім.)

2 Ну й шльондра, не хоче зі мною спати (нім.).

Лейтенант і на цей раз повернувся в такому самому настрої. Було чути, як він гупає якимись книжками по столу.

— Нічого не вдієш, хлопче, мусиш іти до нього, — співчутливо сказав капрал Швейкові. — Крізь його руки пройшла вже тьма-тьменна солдатів — і старих, і молодих.

І повів Швейка до канцелярії, де за столом, на якому були розкидані папери, сидів молодий, дуже розлючений поручник. Побачивши Швейка в супроводі капрала, він багатозначно промовив:

— Ага...

Капрал відрапортував:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, цього чоловіка затримали на вокзалі без документів.

Поручник кивнув головою з таким виглядом, буцімто він уже багато років тому передбачав, що саме в цей день і в цю годину на вокзалі застукують Швейка без документів. А втім, кожний, хто б у цю хвилину подивився на Швейка, мав би таке враження, ніби це взагалі неможлива річ, щоб у людини з такою зовнішністю могли бути якісь документи. У Швейка був такий вигляд, немовби він упав на землю з якоїсь іншої планети й тепер з наївним здивуванням оглядає новий світ, де від нього вимагають такої не відомої йому досі дурниці, як якісь документи.

Поручник, дивлячись на Швейка, розмірковував якусь мить, що йому сказати, і нарешті сказав:

— Що ви робите на вокзалі?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, я чекав на поїзд до Чеських Будейовиць, щоб добратися до свого дев'яносто першого полку, де я перебуваю в денщиках у пана обер-лейтенанта Лукаша, якого я був змушений покинути тому, що мене відвели до начальника станції з приводу штрафу, бо мене запідозрили, нібито я зупинив за допомогою аварійно-рятувального гальма кур'єрський поїзд, у якому ми їхали.

— Чорт вас забирай! — вилаявся поручник. — Розповідайте послідовно, коротко і не верзьте нісенітниць.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, що вже з тієї самої хвилини, коли ми з паном обер-лейтенантом Лукашем сідали до цього кур'єрського поїзда, який мав нас відвезти і доставити якнайшвидше до нашого дев'яносто першого цісарсько-королівського піхотного полку, нам не щастило. З самого початку в нас украли валізу, а потім знову-таки, щоб вам було ясно, один пан генерал-майор, зовсім лисий...

— Himmelherrgott, — зітхнув поручник.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, то вже так треба, щоби з мене все лізло, як із старого кожуха, поступово, для того щоб була ясна картина всіх подій, як то завжди говорив небіжчик швець Петрлік, наказуючи своєму синкові скинути штани, щоб відшмагати його ременем.

Поручник сопів від люті, а Швейк говорив далі:

— Я чомусь не сподобався панові лисому генерал-майорові, і пан обер-лейтенант

Лукаш, у якого я перебуваю в денщиках, вигнав мене в коридор. Потім у коридорі мене обвинуватили в тому, про що я вже вам розповів, а поки цю історію виясняли, я опинився на пероні сам. Поїзд відійшов, пан обер-лейтенант з валізами й з усіма своїми й моїми документами також поїхав, а я залишився на вокзалі без документів і тинявся тут, як сирітка.

Швейк так зворушливо-ніжно поглянув на поручника, Що той повірив у абсолютну правдивість розповідей цього типа, який справляв на нього враження вродженого дурня.

Тоді поручник перелічив Швейкові всі поїзди, що пройшли після кур'єрського на Будейовиці, і спитав, чому він усі їх прогавив.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів Швейк, добродушно посміхаючись, — зі мною, поки я чекав на цей найближчий поїзд, скоїлось нещастя.

Я сів біля столу випити пива, і пішло кухоль за кухлем...

"Такого йолопа я ще не зустрічав, — подумав поручник, — в усьому признається.

Скільки їх уже тут перебувало, кожен викручувався, як тільки міг, а цей спокійнісінько каже: "Я прогавив усі поїзди, бо пив пиво кухоль за кухлем".

Всі ці міркування він висловив одним реченням, з яким і звернувся до Швейка:

— Ви якийсь дегенерат. Ви знаєте, що це таке дегенерат?

— У нас на розі Боїште і Катержинської вулиці, насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, також жив один дегенерат. Батько його був якийсь польський граф, а мати повитуха. Він замітав вулиці, а в шинках не дозволяв себе називати інакше, як пан граф.

Поручник визнав за найкраще покласти цьому всьому край і твердо сказав:

— Слухайте, телепню, осяче ви копито! Негайно йдіть до каси, купіть собі квиток і їдьте до Будейовиць. Коли я вас іще раз тут побачу, розправлюся з вами як з дезертиром. Abtreten!

Не опускаючи руки від козирка, Швейк не рушив з місця.

Поручник вереснув:

— Marsch hinaus! 1 Чули ви, abtreten, чи ні? Капрале Паланек, відведіть цього ідіота до каси й купіть йому квиток до Чеських Будейовиць.

1 Забирайтесь! (Нім.)

За хвилину капрал Паланек знову з'явився в канцелярії. У прочинені двері з-за Паланека виглядало добродушне Швейкове обличчя.

— Що там знову?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — таємниче прошепотів капрал Паланек, — у нього немає грошей на дорогу і в мене теж. Задарма не хочуть везти, бо він не має військових документів, які б свідчили, що він їде в полк.

Поручник недовго зволікав із соломонівим вирішенням важкого питання.

— То хай іде пішки, хай його посадять у полку за те що спізнився. Хто з ним тут буде воловодитись?

— Нічого не вдієш, приятелю, — вийшовши з канцелярії, сказав капрал Паланек

Швейкові. — Хочеш не хочеш, а мусиш, бра, пішки тарабанитись до Будейовиць. У нас у вартівні лежить буханець пайкового хліба, то дамо тобі його на дорогу.

Швейка напоїли чорною кавою й дали йому, крім буханця хліба, ще й папушку солдатського тютюну на дорогу. За півгодини він вийшов темної ночі з Табора, наспівуючи старовинну вояцьку пісню:

Як ми йшли на Яромір,
Хто не хоче, той не вір.

Біс його знає, як воно трапилося, але бравий вояк Швейк, замість того щоб іти на південь до Будейовиць, ішов та йшов прямісінько на захід.

Він ішов битим шляхом, занесеним снігами, загорнувшись від морозу в свою солдатську шинелю, наче останній солдат з наполеонівської гвардії, який повертався з походу на Москву, лише з тією різницею, що Швейк весело співав:

Ой ішов я погуляти
У зелений у гайок!

А по засніжених лісах у нічній тиші летів такий відгомін, що аж по селах розгвалтувалися собаки.

Коли Швейку набридло співати, він сів на купу щебеню при дорозі, запалив люльку і, відпочивши, пішов далі назустріч новим пригодам будейовицького анабасису.

2. ШВЕЙКІВ БУДЕЙОВИЦЬКИЙ АНАБАСИС

Античний полководець Ксенофонт без карти пройшов усю Малу Азію, побував бозна-де. Стародавні готи чинили свої напади також без топографічних знань.

Завжди просуватися вперед — це і є анабасис. Пробиратися незнайомими країнами, потрапляти в оточення ворогів, які вичікують на найближчу нагоду, щоб скрутити тобі в'язи. Та коли в кого була така мудра голова, як у Ксенофонта або як у тих розбійників з різних племен, що прийшли до Європи хтозна-звідки — від Каспійського або Азовського морів, — той під час походів творив справжні дива.

Римські легіони Цезаря, потрапивши так само без карти аж ген на північ до Галльського моря, вирішили — нібито їм було ще не досить отих приємностей походу — повернутися до Рима іншою дорогою. І потрапили туди. Мабуть, саме з того часу й кажуть, що всі дороги ведуть до Рима.

Так само всі дороги ведуть і до Чеських Будейовиць, у чому бравий вояк Швейк був цілком переконаний, коли замість Будейовицького краю побачив села Мілевської округи.

Однак він, не зупиняючись, ішов далі, бо хіба може якесь там Мілевське перешкодити будь-якому бравому воякові все ж таки колись дійти до Чеських Будейовиць.

Таким чином, за деякий час Швейк опинився біля Кветова, на захід від Мілевська.

Він уже переспівав усі, які знав, військові пісні про солдатські походи й перед Кветовом був змушений почати спочатку:

Гей, коли ми вирушали,
Всі дівчата заридали...

Якась стара бабуса, повертаючись із костюлу дорогою, що вела з Кветова до Вражи й далі на захід, похристиянському привіталася з Швейком і зав'язала з ним розмову:

— Добрий вечір, солдатику, чи далеко прямуєте?

— Іду я, матінко, в полк до Будейовиць, — відповів Швейк, — до цісаря на війноньку.

— Та ви ж ідете не в той бік, солдатику! — вжахнулася бабуса. — Сюдою ви зроду-віку туди не доберетеся. Це дорога прямісінько на Клатов.

— Я гадаю, — шанобливим тоном відповів Швейк, — що і з Клатова можна дістатися до Будейовиць. Хоч це, правда, добра прогулянка для людини, що поспішає чимдуж до свого полку, старається вчасно прибути на місце, Щоб не мати, боронь боже, якихось неприємностей.

— У нас теж був один такий шибеник. Звали його Тонічек Машків, — зітхнула бабуса. — Отож мав їхати до Пльзня, в ополчення. Він родич моєї небоги. Поїхав.

А за тиждень його вже шукали жандарми, бо не доїхав по полку, а ще за тиждень він з'явився в нас у цивільному одязі й казав, буцімто його пустили додому у відпустку. Тоді староста пішов на жандармський пост, а ті вже його з цієї відпустки й витягли. Вже й листа написав з фронту, поранений, ноги позбувся!

Бабуса співчутливо подивилася на Швейка:

— Почекайте мене ось у тому лісочку, солдатику. Я винесу вам картопляної юшки, хоч трохи зігрієтесь. Нашу хату звідсіля видно: бачите, ген там за лісочком, трохи праворуч. А через наше село Враж, боронь боже, не йдіть, бо в нас жандарми, як тії шуліки. Потім з лісочка подайтеся на Мальчин. До Чижової, вояченьку, не заходьте. І там не жандарми, а справжні гицлі: хапають дезертирів.

Прямуйте лісом аж до Седльців біля Гораждовиць. Там дуже добрий жандарм: він кожного пропускає через село. А папери хоч якісь маєте?

— Ні, матусю, не маю.

— Тоді й до Седльців не потикайтеся, йдіть ліпше на Радомишль, та глядіть, прибудьте туди надвечір, коли вже всі жандарми сидітимуть у шинку. Там на Долішній вулиці за Флоріаном розшукайте домок, такий собі голубенький, і спитайте господаря Меліхарка. То мій брат. Поклоніться йому від мене, а він уже вам покаже, як потрапити до тих Будейовиць.

Швейк чекав на бабусю в лісочку більше ніж півгодини; потім грівся картоплянкою, яку йому принесла бідна старенька в горщику, загорнутому в подушку, щоб не прохолов, а вона тим часом дістала з клучочка краєць хліба і шматок сала, засунула все це Швейкові в кишеню, перехрестила його і сказала, що в неї у Будейовицях два онуки.

Потім ще раз докладно повторила, якими селами йому йти, а які минати. Наостанці витягла з кишені спідниці крону, щоб, мовляв, Швейк купив собі у Мальчині горілки на дорогу, бо до Радомишля добра миля.

За порадою бабусі, Швейк обминув Чижову і пішов на схід у напрямі Радомишля, гадаючи, що до тих Будейовиць можна дійти з будь-якої частини світу.

З Мальчина Швейк ішов із старим гармоністом, його він здивав у шинку, де купував

собі горілку на ту "добру милю" до Радомишля.

Гармоніст вважав Швейка за дезертира і порадив йому йти разом до Гораждовиць.

Він має там заміжню доньку. Її чоловік також дезертир. Гармоніст, за всіма ознаками, у Мальчині хильнув зайвого.

— Вона свого чоловіка вже два місяці ховає в стайні, — спокушав він Швейка, — то й тебе сховає, і сидітимете ви там аж до кінця війни, вдвох не буде сумно.

Швейк чемно відмовився, і це гармоніста дуже образило. Він повернув геть від Швейка, погрожуючи, що йде донести на нього жандармерії в Чижовій. У Радомишль Швейк потрапив надвечір і зразу ж пішов розшукувати господаря Меліхарка, на Долішній вулиці, за Флоріаном. Передав йому поклін від сестри з Вража, але на старого це не справило аж ніякого враження.

Він наполягав, щоб Швейк показав документи. Це був якийсь упереджений невіра, бо без угаву говорив про розбійників, пройдисвітів та злодіїв; багато їх, мовляв, тепер вештається по Пісецькому краю.

— Втече вам таке з війська, служити воно там не хоче, ось і тиняється по всьому краю, а де може, там і краде, — з притиском сказав він, дивлячись Швейкові просто у вічі, — а вигляд кожне має такий, ніби й до трьох рахувати не вміє.

— Правда очі коле, — додав він, коли Швейк підвівся з лави, — якби мав чисте сумління, то сидів би спокійнісінько і показав би свої документи. Та коли він їх не має...

— Бувайте здоровенькі, дідусю.

— Щасливої дороги, шукайте собі дурнішого. Вже Швейк зник у пітьмі, а дідок усе незадоволено буркотів:

— Каже, йде до Будейовиць у свій полк. З Табора. А сам, шахрай, іде спочатку до Гораждовиць, а звідти вже на Пісек. Таж він махає навколо світу.

Швейк знову йшов майже цілу ніч, аж поки не надібав десь у полі біля Путіма ожеред. Розгріб соломі і десь близьенько почув голос:

— З якого полку, куди вітер несе?

— З дев'яносто першого, до Будейовиць.

— А що ти там забув?

— Там у мене обер-лейтенант!

Почувся сміх. Але сміявся не один, сміялись аж троє. Коли сміх стихнув, Швейк запитав, з якого вони полку, і довідався, що двоє з тридцять п'ятого, а один артилерист також з Будейовиць. Хлопці з тридцять п'ятого розповідали, що вони втекли місяць тому, аби не попити до маршбatalьйону, а артилерист подорожує з часу мобілізації. Він тутешній, з Путіма, а ожеред — його власність. Ночує він завжди тут. Вчора в лісі знайшов цих двох і взяв їх з собою до свого ожереду.

Всі троє чекали кінця війни за місяць або два. Вони були певні, що росіяни вже десь за Будапештом, увійшли вже в Моравію. У Путімі всі про це говорять. Завтра вдосвіта жінка драгуна принесе сніданок. Потім хлопці з тридцять п'ятого підуть на Стракониці, бо один з них має там тітку, а в неї в горах за Сушицею є якийсь знайомий. У нього тартак. Ось там вони й сховаються.

— Гей ти, з дев'яносто першого, якщо хочеш, — запропонували вони Швейкові, — можеш іти з нами. Наплюй на свого обер-лейтенанта.

— Не так воно легко, — відповів Швейк і заліз якнайглибше в ожеред.

Коли він уранці прокинувся, в ожереді вже нікого не було. Хтось — мабуть, драгун — поклав біля ніг Швейкові окрасць хліба на дорогу.

Швейк почимчикував лісами й біля Штекна зустрів одного волоцюгу, старого пройдисвіта. Той привітав його як доброго друга ковтком горілки.

— В цьому не ходи, — повчав він Швейка, — бо через військову форму неважко в халепу вскочити. Тепер усюди швендяють жандарми, навіть і жебрати в такому одязі не зможеш. Жандарми за нами вже не так нюшать, як раніше, тепер вони полюють лише на вас. Тільки вас шукають, — повторив він так переконливо, що Швейк вирішив краще не згадувати про дев'яносто перший полк. Хай вважає його за кого хоче. Навіщо розбивати ілюзію доброму старому.

— Куди націлився? — за хвилину запитав волоцюга, коли обидва закурили люльки й пішли поволі, обминаючи села.

— До Будейовиць.

— Бійся бога! — жажнувся волоцюга. — Там же тебе швиденько запакують. І місця не зігрієш. Тобі треба дістати якесь цивільне лахміття і вдавати з себе кульгавого. Але не бійся, підемо на Стракониці, Волинь, Дуб, і сам чорт не перешкодить нам добути оте лахміття. Там, навколо Стракониць, іще досить недоумкуватих і чесних людей, які, буває, на ніч не замикають дверей, а вдень там взагалі ніхто не замикається. Підуть собі кудись до сусідів на побрехеньки — і ось у тебе вже цивільний одяг. Що тобі потрібно? Черевики маєш, хіба щось на плечі. Шинеля стара?

— Стара...

— Ну, її можеш собі залишити, бо й на селі ходять у шинелях. Тобі потрібні ще штани й піджак. Коли позичимо з чужої комори цивільний одяг, штани й мундир можна буде продати євреєві Германові у Воднянах. Він скуповує казенні речі та перепродує їх по селах. Сьогодні й почалапаємо в Стракониці, — розвивав він далі свій план. — Звідтіля чотири години до старої шварценберзької вівчарні. Там живе один мій знайомий вівчар, теж старий уже дідок, заночуємо в нього, а вранці підемо в Стракониці і поцупимо де-небудь той цивільний одяг.

У кошарі Швейк познайомився з приємним дідусем, який пам'ятав ще розповіді свого діда про французькі війни. Був, мабуть, років на двадцять старший за старого волоцюгу, тому й звертався до нього, як і до Швейка, "хлопче".

— Отак, хлопці, — почав розповідати дід, коли вони сіли біля печі, в якій варилася в лущинні картопля, — тоді мій дідусь, отак оце, як твій вояк, теж дезертирував. Але у Воднянах його зловили і так відшмагали, що з заду аж клапті летіли, і ще йому, як не говори, поталанило. А ось Ярешів син, дід старого Яреша, сторожа рибного ставка в Ражницях за Протівіном, дістав у Пісеку за втечу кулю в лоб, а перед розстрілом на пісецьких окопах його прогнали крізь стрій і вліпили шістьсот палиць. Так що смерть була для нього тільки полегшенням, вона визволила його з тих мук. А коли ж ти втік? —

із сльозами на очах звернувся він до Швейка.

— Після мобілізації, коли нас відвезли до казарми, — відповів Швейк, розуміючи, що вояк у формі повинен виправдати довір'я старого вівчаря.

— Ти переліз через мур, чи що? — зацікавлено спитав вівчар, згадуючи, мабуть, розповіді свого дідуся, як той лазив через мури.

— Інакше не виходило, дідусю.

— А варта була сильна і стріляла?

— Так, дідусю.

— А куди тепер мандруєш?

— Та в нього розуму, як кіт наплакав, — відповів за Швейка волоцюга. — Йому гвалт до Будейовиць захотілося. Знаєш, молоде — дурне, само лізе чортові в зуби, ото ж мушу його трохи напрахтикувати. Поцупимо десь цивільні лахи, і все буде гаразд. До весни сяк-так прокалатаємо, а потім гайда працювати до селян. Цього року люди потрібні будуть. Голод за дверима. Кажуть, то всіх волоцюг ловитимуть і ганятимуть на польові роботи. Якщо так, то, гадаю, краще піти добровільно.

Людей, кажуть, мало буде. Всіх переб'ють.

— То ти думаєш, — спитав вівчар, — що оте цього року не скінчиться? Твоя, хлопче, правда. Бували вже довгі війни, семилітні, самі люди ці війни заслужили.

Так їм і треба. Господь бог уже не міг дивитися, як усе те кирпу дерло. Вже їм і баранина не до смаку була, вжг їй її, хлопці, ніхто не хотів жерти. Колись ходили сюди як на прощу, щоб я їм якогось баранця продав наліво, а останні роки тільки їй подавай їм, що саму свинину або кури-гуси, та все на маслі, та все на салі.

Отож господь бог на них і прогнівався за ту їхню гординю непомірну. Та нічого, коли почнуть знов лободу варити, як то було за неполеонівської війни, одразу за розум візьмуться. Або ті наші пани, так тих просто порозпирало, з жиру бісяться.

Старий князь Шварценберг, той ще їздив у такій собі звичайнісінькій колясці, а вже молодий князівський шмаркач смердить тільки автомобілем. Але нічого. Господь бог ще натре йому тою бензиною пику.

У горщику з картоплею забулькотіла вода. Трохи помовчавши, старий вівчар пророче сказав:

— А цієї війни наш найясніший татунько не виграє, хто ж з власної охоти на ту війну полізе, коли він, як каже пан учитель із Стракониць, не схотів коронуватися на короля чеського. Хай тепер мастить медом кому хоче і де хоче.

Коли вже ти, старий пройдо, обіцяв коронуватися, то дотримуй слова.

— Хтозна, — зауважив волоцюга, — може, він це якось тепер устругне.

— Тепер, голубе, всім на це начхати, — роздратовано промовив вівчар. — Послухав би ти, що там унизу говорять скочицькі люди, як зійдуться. У кожного хтось на фронті, ти б тільки почув, що вони говорять! По цій війні, мовляв, буде воля, не буде вже ні панських дворів, ні цісарів, а в князів маєтки відбиратимуть. Вже одного там Коржінка за такі балачки жандарми схопили. Нащо, кажуть, людей

підбурював. Їм, жандармам, тепер великі права дали, що хочуть, те й роблять.

— Та воно й раніше так було, — озвався волоцюга, — пам'ятаю, тут, у Кладно, був жандармський ротмістр Роттер. Ото якось забандюрилося йому позаводити тих, як їх там, поліцейських собак вовчої породи, вони ніби можуть усе вислідити, коли їх навчити. І мав цей ротмістр на Кладненщині тих своїх собачих учнів повнісіньку купу. Тримав для них окремий будиночок, де ті собаки жили, як графи. Одного дня він надумався випробовувати свою собачню на нас, бідолашних волоцюгах. Наказав жандармам у всій Кладненській окрузі виловлювати волоцюг і віддавати їх йому в руки. Одного разу чухраю собі від Лан, пробираюся поза деревами і все глухим лісом. Та не дійшов і до тієї лісничівки, куди прямував, як по дорозі мене злапали й привели до ротмістра. Та вам, людоньки, й уві сні не привидиться, що я в цього ротмістра з тією собачнею зазнав. Перш за все дав їм мене обнюхати, потім я мусив лізти по драбині, а коли я вже добрався до верху, вони пустили за мною на драбину одну потвору. Ця тварюка стягла мене на землю, наступила на мене лаписьками й почала просто в лице шкірити зуби та гарчати. Потім цю потвору відтягли, а мені наказали десь сховатися, можу собі, кажуть, іти, куди хочу.

Вибрав я дорогу в ліс, до однієї прірви в Качацькій улоговині. Але за півгодини ті два вовкодави були вже біля мене. Повалили мене на землю, один тримав за карк, а другий побіг до Кладна. За годину з'явився пан ротмістр Роттер із жандармами, гукнув на собаку, а мені дав п'ять крон і дозволив аж два дні жебрати в Кладненській окрузі. Та мені вже було не до того, я кинувся бігти, мов ошпарений кіт, на Бероунщину, а в Кладненську округу більше носа не потикав. Її обминали всі волоцюги, бо на них той ротмістр робив свої досліди. Він взагалі був закоханий у тих собак. На жандармських постах розповідали, що коли він, прибувши на перевірку, побачить там вовкодава, то вже нічого не перевіряє, а цілий день з вахмістром на radoщах пиячить.

Поки вівчар відціджував картоплю і наливав у миску кисле овече молоко, волоцюга розповідав далі про жандармські витівки.

— В Ліпніце на Підзамчі був собі один вахмістр. Мешкав на жандармському посту, а я, старий дурень, завжди думав, що жандармський пост повинен бути десь на видноті — на майдані або на іншому такому місці, а не в якійсь там глухій вуличці. Обходжу я одного разу будинки на околиці й не дивлюся на написи, аж прийшов до маленького будиночка, витарабанився на другий поверх, відчинив двері й даю про себе знати: "Уклінно прошу, подайте вбогому подорожньому". І враз — господи боже ти мій — ноги в мене підломилися. Та це ж жандармський пост.

Карабіни біля стіни, розп'яття на столі, реєстри на шафці, а над столом на мене дивиться сам найясніший цісар. Не встиг я ще й слова бовкнути, як уже скочив на мене вахмістр і тут же в дверях так заїхав мені по пиці, що я покотився по тих дерев'яних сходах і очунав аж у Кейжлицях. Оце вам таке жандармське право...

Всі троє добре наїлися й скоро полягали спати, вмовившись на лавках у теплій хатині.

Вночі Швейк потихеньку одягся і вийшов. На сході прокинувся місяць і піднімався вгору, Швейк прямував у його білому світлі на схід, весь час повторюючи: "Та не може

ж бути, щоб я не дістався до тих Будейовиць".

Коли він вийшов з лісу, праворуч завидніло якесь місто. Швейк звернув трохи на північ, потім на південь, але знову побачив перед собою якесь місто (це були Водняни). Обминув його дорогою через долину, і ранкове сонце привітало Швейка на засніжених узгір'ях над Протівіном.

— Тільки вперед, — мовив бравий вояк Швейк. — Обов'язок кличе. Мушу таки добрести до Будейовиць.

Але нещастя хотіло, щоб ноги понесли Швейка не на південь від Протівіна, в напрямі Будейовиць, а на північ, просто на Пісек.

Близько полудня Швейк побачив перед собою якесь село. Спускаючись із невеличкого пагорба, він подумав: "Так далі не можна. Запитаю, куди треба йти до тих Будейовиць".

Та, ввійшовши в село, він страшенно здивувався, прочитавши на стовпі біля першого будиночка його назву: село Путім.

— Ісусе Христе, змилуйся, — зітхнув Швейк. — Я, значить, знову в Путімі, та я ж тутечки в ожереді спав.

І його вже зовсім не здивувало, коли з вибіленого будиночка, на якому висіла "курка" (так часто називали австрійського орла), вийшов жандарм, ніби павук, що пильнує свою павутину.

Жандарм підійшов просто до Швейка і промовив лише одне слово:

— Куди?

— У Будейовиці, до свого полку.

Жандарм саркастично посміхнувся:

— Ви ж ідете від Будейовиць. Уже ті ваші Будейовиці залишилися позаду, — і потяг Швейка на жандармський пост.

Путімський жандармський вахмістр був відомий у цій околиці своєю дуже тактовною поведінкою і хитрістю. Він ніколи не лаяв затриманих або заарештованих, але піддавав їх на допиті такому перехресному вогню, що й невинний признався б.

Два жандарми з цього поста перейняли його метод, ї перехресний допит завжди супроводили посмішками всього жандармського персоналу.

"Криміналістика ґрунтується на вмінні бути привітним і хитрим, — завжди казав вахмістр своїм підлеглим, — а гримати на когось немає ніякого сенсу. До обвинувачуваних і підозрілих треба підходити делікатно, але робити все, щоб потопити їх у зливі запитань".

— Широ вас вітаємо, солдате, — сказав жандармський вахмістр, — ви, певно, добре-таки втомилися в дорозі. Розкажіть нам, куди бог провадить?

Швейк повторив, що йде в Чеські Будейовиці до свого полку.

— В такому випадку, ви, очевидно, заблукали, — всміхнувся вахмістр, — бо ж ви йдете від Чеських Будейовиць. У цьому я можу вас зараз переконати. Над вами висить карта Чехії. Погляньте, будь ласка, не неї. На південь від нас лежить Протівін. Від Протівіна на південь — Глубока, а ще на південь від неї — Чеські Будейовиці. Як

бачите, ви йдете не до Будейовиць, а з Будейовиць.

Вахмістр ласкаво поглянув на Швейка, але цей спокійно, з гідністю сказав:

— А все ж таки я йду до Будейовиць.

Це прозвучало куди переконливіше, ніж Галілеєве "А все ж таки вона крутиться", бо Галілей свої слова сказав, певно, у великому гніві.

— Знаєте що, солдате, — так само чемно промовив до Швейка вахмістр, — я вас переконаю, і ви кінець кінцем самі дійдете висновку, що кожне заперечення тільки утруднює признання.

— Ваша правда, — сказав Швейк, — кожне заперечення утруднює признання, і навпаки.

— Ось бачите, ви й самі, солдате, це розумієте. Скажіть мені щиро, звідки ви вийшли, коли ви націлилися до тих ваших Будейовиць. Кажу навмисно "ваших", бо, очевидно, мусять бути ще якісь інші Будейовиці, які лежать десь на північ від Путіма, хоч дотепер вони не зазначені ще на жодній карті.

— Я вийшов з Табора.

— А що ви робили в Таборі?

— Я чекав на поїзд до Будейовиць.

— А чому ж ви не поїхали поїздом до Будейовиць?

— Бо я не мав квитка.

— А чому ж вам як солдатів не дали безплатного військового квитка?

— Бо я не мав при собі жодних документів.

— Ось воно що, — сказав переможно жандармський вахмістр одному з жандармів, — він не такий дурний, як удає, гарно починає закручувати.

І вахмістр почав знову, немовби не дочув останньої відповіді про документи:

— Отже, ви вийшли з Табора. Куди ж ви, власне, йшли?

— До Чеських Будейовиць.

Вираз вахмістрового обличчя став трохи суворішим, і його очі отупились у карту.

— Можете нам показати на карті, як ви йшли до тих Будейовиць?

— Я тих усіх місць не пам'ятаю, пам'ятаю тільки одне, що тут, у Путімі, я вже раз був.

Весь персонал жандармського поста допитливо перезирнувся, а вахмістр вів далі:

— Отже, як кажете, ви були в Таборі на вокзалі. Маєте щось при собі? Викладіть!

Коли Швейка ретельно обшукали і, крім люльки та сірників, нічого не знайшли, вахмістр запитав:

— Скажіть мені, чому у вас нічого, так-таки нічого нічого немає?

— Бо мені нічого не потрібно.

— Ох боже мій, — зітхнув вахмістр, — ну й морока з вами! Ви сказали, нібито раз уже були в Путімі. Що ви тоді тут робили?

— Я йшов повз Путім до Будейовиць.

— Бачите, як ви плутаєте. Ви ж самі кажете, що йшли до Будейовиць, а тепер ми вам довели, що ви йдете від Будейовиць,

— Очевидно, я зробив коло.

Вахмістр і весь персонал поста значуще презирнулися.

— Ці ваші кола справляють таке враження, ніби ви просто тиняєтесь по околиці.

Ви довго сиділи в Таборі на вокзалі?

— До відходу останнього поїзда до Будейовиць.

— Що ви там робили?

— Розмовляв з солдатами.

Вахмістр знову промовисто презирнувся з жандармами.

— А про що ви, наприклад, з ними розмовляли і про що питали?

— Я їх питав, з якого вони полку і куди їдуть.

— Чудово. А ви їх часом не питали, скільки чоловік має, наприклад, полк і як він ділиться?

— Ні, не питав, бо це вже давно знаю напам'ять.

— Отже, ви прекрасно обізнані з організацією нашого війська?

— Безперечно, пане вахмістре.

Переможно глянувши на своїх жандармів, вахмістр викинув останнього козира:

— Вмієте по-російському?

— Не вмію.

Тоді вахмістр кивнув сержантові, і, коли обидва вийшли до сусідньої кімнати, вахмістр, окрилений своєю перемогою і певний своєї правоти, заявив, потираючи руки:

— Ви чули? Не вміє по-російському. Це стріляний горобець. В усьому признався, а в найголовнішому — ні. Завтра відпровадимо його в Пісек, до окружного начальства. Криміналістика — це вміння бути привітним і хитрим. Ви бачили, як я його втопив у повені запитань? І хто б на нього міг подумати? Такий пришелепуватий і придуркуватий вигляд! Але до таких людей треба заходити з-під лісу. Тим часом замкніть його кудись, а я піду писати протокол.

І ще того самого дня жандармський вахмістр, мило посміхаючись, до вечора строчив протокол, кожне речення якого було приперчене слівцем "spionageverdachtig"¹.

Що далі жандармський вахмістр Фландерка писав чудернацькою урядовою німецькою мовою, то яснішою видавалась йому ця ситуація.

А коли він закінчив свій рапорт словами: "So melde, ich gehorsam, wird den feindlichen Offizier heutigen Tages, nach Bezirksgendarmeriekommando Pisek uberliefert"², — то задоволено посміхнувся і гукнув жандармського сержанта:

— Ви дали цьому ворожому офіцерові їсти?

— Згідно з вашим наказом, пане вахмістре, ми даємо їжу лише тим, кого затримали й допитали до дванадцятої години.

1 Запідозрений у шпигунстві (нім.).

2 Отже, насмілюсь доповісти, що сьогодні ворожого офіцера Доставимо до окружної жандармської команди в Пісек (нім.).

— Тут і є такий виняток! — поважно зазначив вахмістр. — Це, очевидно, старший

офіцер, певно, зі штабу. Адже ясно, росіяни для шпигунства не закинуть сюди якогось там єфрейтора. Пошліть по обід для нього в трактир "У котика". Якщо там уже нічого нема, хай щось зварять. Нехай ще приготують чай з ромом і все це пришлють сюди. Але не кажіть, для кого. Взагалі нікому нічирк, що тут у нас за пташка. Це військова таємниця. А що він зараз робить?

— Попросив трохи тютюну і сидить у вартівні з таким задоволеним виглядом, немов у себе вдома. "У вас тут, — каже, — тепленько. А грубка не курить? Мені у вас дуже подобається. А якщо грубка куритиме, треба буде вичистити комин. Але тільки після полудня, ні в якому разі не тоді, коли сонце стоїть над комином".

— Погляньте лишень, що за витончена гра з його боку, — з щирим захопленням сказав вахмістр. — Вдає, немовби він ні до чого не причетний. А таки добре знає, що його розстріляють. Таку людину треба поважати, хоч вона й наш ворог. Адже йде на певну смерть. Не знаю, чи ми були б здатні на таке. Можливо, ми захиталися б, зламалися. А він спокійно сидить і каже: "Тепленько тут у вас, і грубка не курить". Це вже, пане сержанте, характер. Така людина мусить мати залізні нерви, самозречення, впертість і ентузіазм. Коли б і в Австрії були такі патріоти...

Але краще про це не говорити. І в нас бувають такі ентузіасти. Ви читали в "Народній політіці" про обер-лейтенанта артилерії Бергера? Він виліз на високу сосну і влаштував собі на гіллі спостережний пункт. А коли наші відступили, він уже не міг злізти, бо інакше потрапив би в полон. Тому чекав, аж поки наші знову прогнали ворога. І тривало це цілих чотирнадцять днів. Усі чотирнадцять днів він сидів на вершечку дерева і, щоб не вмерти з голоду, обгриз геть усе верховіття — їв гілки і глицю. А коли наші прийшли, він так ослаб, що вже не міг утриматися на дереві, впав униз і вбився. По смерті його відзначили золотою медаллю за хоробрість.

І вахмістр поважно додав:

— Самопожертва, пане сержанте, це — героїство! Бачите, як ми знову заговорилися. Біжіть же замовити обід, а того тим часом пришліть до мене.

Сержант привів Швейка. Вахмістр, жестом запросивши його сісти, по-дружньому почав випитувати, чи має він батьків.

— Не маю.

Вахмістрові зараз же спало на думку, що це найкраще, принаймні ніхто не буде за цим нещасним ридати. При цьому він вдивлявся в добродушне Швейкове обличчя і раптом у припливі щирості поплескав його по плечу, нахилився до нього і батьківським тоном запитав:

— Ну, а як вам у Чехії подобається?

— Мені в Чехії всюди подобається, — відповів Швейк, — на своєму шляху я скрізь зустрічав дуже добрих людей.

Вахмістр притакував, хитаючи головою.

— Народ у нас дуже добрий і щирий. Якось там крадіжка або бійка не має значення. Я вже тут п'ятнадцять років, а коли те все підрахувати, то на один рік припадає три чверті одного вбивства.

— Ви хочете сказати, що тут у вас на одну чверть не дорізують? — спитав Швейк.

— Ні, ви не так зрозуміли. За п'ятнадцять років нам довелося розслідувати лише одинадцять убивств. З метою грабунку було п'ять, а решта — це такі собі звичайні, які й торби січки не варті.

Вахмістр на хвилину замовк і знову перейшов до свого методу слідства:

— А що ви збиралися робити в Будейовицях?

— Приступити до служби в дев'яносто першому полку. Вахмістр наказав відвести Швейка знову до вартівні і швидко, щоб не забути, приписав до свого рапорту окружному жандармському командуванню в Пісеку: "Досконало володіючи чеською мовою, хотів пробратися в Чеські Будейовиці до дев'яносто першого піхотного полку".

Вахмістр радісно потер руки, задоволений багатим матеріалом і блискучими наслідками свого методу слідства. Згадав попередника, вахмістра Біргера, який із затриманим узагалі не говорив, ні про що його не питав, а зараз же відсилав до окружного суду з коротким рапортом: "Згідно зі свідченнями сержанта, затриманий за бурлакування і жебрацтво". Теж мені допит!

Дивлячись на сторінки свого рапорту, вахмістр задоволено посміхнувся і витяг з письмового стола засекречений документ від крайового жандармського командування в Празі із звичайним: "Суворо секретно", — і перечитав ще раз:

"Всім жандармським відділенням і постам суворо наказується з загостреною пильністю слідкувати за всіма особами, які проходять їхнім районом.

Перегрупування наших військ у Східній Галичині було причиною того, що деякі російські військові частини, перейшовши Карпати, зайняли позиції на території нашої держави, внаслідок чого фронт пересунувся глибше на захід імперії. Ця нова ситуація створила можливість російським шпигунам використати нестійкість фронту і проникнути глибше на територію нашої монархії, головним чином у Сілезію та Моравію, звідки, згідно з секретними донесеннями, велика кількість російських шпигунів перейшла до Чехії. Як стверджено, між ними є багато російських чехів, вихованих у вищих штабних військових школах Росії, і ті, бездоганно володіючи чеською мовою, є особливо небезпечними шпигунами, бо вони можуть повести й, безперечно, поведуть і між чеським населенням протидержавну пропаганду. Тому головне жандармське командування наказує затримувати всіх підозрілих і насамперед підвищити пильність у місцях, де розташовані гарнізони, військові пункти і станції, через які проходять військові поїзди. Затриманих негайно обшукувати і відправляти до вищої інстанції".

Жандармський вахмістр Фландерка знову вдоволено посміхнувся і поклав секретний циркуляр "Sekretreservaten" між іншими до папки з написом "Секретні розпорядження". Там їх було чимало. Їх фабрикувало міністерство внутрішніх справ разом з міністерством оборони, якому підлягала жандармерія.

В головному жандармському управлінні в Празі не встигали їх розмножувати і розсилати.

Там були:

Наказ про стеження за настроями місцевого населення.

Інструкція, як на основі розмов з місцевим населенням в'яснити вплив відомостей з фронту на його настрої.

Анкета: як ставиться місцеве населення до випуску військових позик і збирання пожертв.

Анкета про настрої призваних в армію і тих, яких мають призвати.

Анкета про настрої членів місцевого самоврядування й інтелігенції.

Розпорядження про негайне в'яснення, які політичні партії існують серед місцевого населення, їхню чисельність.

Розпорядження про нагляд за діяльністю керівників місцевих політичних партій і в'яснення ступеня лояльності певних політичних партій, які діють серед місцевого населення.

Анкета про те, які газети, журнали і брошури надходять до району даного жандармського поста.

Інструкція щодо в'яснення, з ким зустрічаються особи, запідозрені в нелояльності, в чому полягає їхня нелояльність.

Інструкція, як з місцевого населення залучити до співробітництва платних донощиків та інформаторів.

Інструкція для платних інформаторів з місцевого населення, зарахованих на службу при жандармському посту.

Кожен день приносив нові інструкції, настанови, анкети і накази. Затоплений цією масою винаходів австрійського міністерства внутрішніх справ, вахмістр Фландерка мав величезну кількість неопрацьованих анкет. Відповідав стереотипно, що в нього все в порядку і лояльність місцевого громадянства треба віднести до рубрики Ia.

Австрійське міністерство внутрішніх справ винайшло для класифікації лояльності і вірності монархії такі ступені категорій: Ia, Ib, Ic; IIa, IIb, IIc; IIIa, IIIb, IIIc; IVa, IVb, IVc.

Ця римська четвірка в сукупності з літерою "a" означала "Зрадник, повісити"; з "b" — "Інтернувати"; з "c" — "Слідкувати і заарештувати".

В столику жандармського вахмістра зберігалися різні бланки і реєстри. Влада хотіла знати, що кожен громадянин про неї думає.

Вахмістр Фландерка не раз у розпуці заламував руки над паперами, які невблаганно прибували з кожною поштою. Як тільки бачив знайомі конверти з печаткою "Portofrei-dienstlich" 1, — серце в нього завжди починало тріпотіти, і він уночі, передумуючи все, доходив висновку, що кінця війни не дочекається, що крайове жандармське командування забере в нього останні крихти розуму і він уже не зможе радіти з перемоги австрійської зброї, бо матиме в голові на одну клепку більш або менш. А окружне жандармське управління бомбардувало його запитаннями, чому він не відповідає на анкету за номером 72345/721a а, як виконують інструкцію під номером 88992/882 а, які практичні наслідки настанови під номером 123456/2292в/р тощо .

Найбільшого клопоту завдала йому інструкція, як залучити до співробітництва платних донощиків та інформаторів з місцевого населення. Нарешті, остаточно

втративши надію завербувати когось із південних чеських сіл, де починається Блата 2, бо народ має там такі вперті голови, Фландерці спало на думку взяти на службу громадського пастуха, якого прозивали Пепіку-підстрибни.

1 Вільне від оплати, службове (нім.).

2 Села на півдні Чехії.

Це був кретин, природою і людьми скривджений каліка, який завжди на цей заклик підстрибував. Він за кілька золотих на рік та за якусь там страву пас громадську худобу. Вахмістр наказав його покликати і сказав йому:

— Знаєш, Пепіку, хто такий старий Прохазка?

— Ме-е.

— Не мекай, а запам'ятай. Так називають найяснішого цісаря. Ти знаєш, хто такий найясніший цісар?

— Це — найяшніший чішар.

— Добре, Пепіку! Запам'ятай. Ти ходиш обідати з хати в хату, і як десь там хто-небудь скаже, що найясніший цісар — тварюка або щось подібне, зараз прибіжи до мене і розкажи. Дістанеш від мене шістку 1, а коли хто-небудь скаже, що ми війни не виграємо, знову приходь до мене, розумієш? Розкажеш, хто це говорив, і знову в тебе нова шістка. Але коли я довідаюсь, що ти щось промовчав, буде тобі погано: заарештую і відвезу в Пісек. А тепер підстрибни!

1 Десять крейцерів. 1 крона мала 5 шісток.

Пепік підстрибнув, а вахмістр дав йому дві шістки і, вельми вдоволений собою, написав рапорт до окружного жандармського командування, що вже здобув інформатора.

На другий день до нього прийшов священник і таємниче повідомив: сьогодні вранці він зустрів за селом громадського пастуха Пепіка-підстрибни, і той йому похвалився: "Отче духовний, пан вахмістр учора казав, що найяшніший чішар тварюка, а ми тої війни не виграємо. Ме-е-е, гоп!"

Після дальшого розслідування і розмови із священником вахмістр Фландерка наказав заарештувати громадського пастуха. Пізніше на Градчанах його засудили до дванадцяти років ув'язнення за державну зраду, його звинуватили в небезпечних і зрадницьких злодіяннях, в підбурюванні, образі його величності й кількох інших злочинах та провинах.

Пепіку-підстрибни поводився на суді, як на пасовиську або серед знайомих селян.

На всі запитання мекав, як коза, а після вироку вигукнув: "Ме-е-е, гоп!" — і підстрибнув. За це дістав дисциплінарну кару — карцер з твердим ліжком і три дні на тиждень на хліб та воду. Від того часу жандармський вахмістр не мав інформатора і мусив задовольнитися тим, що сам собі такого видумав. Він подав по інстанції вигадане прізвище, підвищивши таким чином свій прибуток на 50 крон щомісяця, які й пропивав "У котику". Після десятого кухля його починала мучити свідомість службової провини. Пиво гіркло в роті, і в такі хвилини він завжди чув від сусідів одне й те ж речення: "Щось пан вахмістр сьогодні якийсь трохи смутний, немовби не в гуморі". Тоді він ішов

додому, і, тільки-но за ним зачинялися двері, хтось обов'язково зауважував: "Напевне, наші знову десь у Сербії обкалялись, бо щось пан вахмістр сьогодні дуже мовчазний".

А вахмістр удома заповняв ще один з незліченних рапортів: "Настрої населення: Іа".

Пана вахмістра часто мучило безсоння. З дня на день він чекав ревізії і слідства. Вночі йому привиджувалась смертна кара, немов його ведуть на шибеницю і сам міністр оборони востаннє питає його під зашморгом: "Wachtmeister, wo ist die Antwort des Zirkulars № 1789678/23792 X. Y. Z.?" 1

Але тепер, напевно, йому доля всміхнулася. Здавалось, немов з усіх кутків жандармського поста до нього лине давнє мисливське привітання: "З щасливим полюванням". І жандармський вахмістр Фландерка не сумнівався, що начальник окружного жандармського управління поплескає його по плечу і скаже: "Ich gratuliere Ihnen, Herr Wachtmeister" 2.

1 Вахмістре, де ж ваша відповідь на циркуляр за номером... (Нім.)

2 Поздоровляю, пане вахмістре (нім.).

Він малював собі в думках і інші приємні картини, що виникли в якомусь закутку його службового мозку: нагорода, швидке просування на вищий службовий щабель, оцінка його криміналістичних здібностей, які відкриють йому дорогу до дальшої кар'єри.

Вахмістр викликав сержанта і спитав його:

— Обід дістали?

— Принесли йому копченої свинини з капустою і кнедлі; а супу вже не було. Випив склянку чаю і хоче ще.

— Дати! — великодушно дозволив вахмістр. — А коли нап'ється чаю, приведіть до мене.

— Ну як? Обід до смаку? — запитав вахмістр, коли сержант за півгодини привів ситого і, як завжди, вдоволеного Швейка.

— Нічого, можна витримати, пане вахмістре, але треба було до того трохи більше капусти. Та що вдієш, я знаю, мене ж не чекали. М'ясо було добре прокопчене, певне, домашнього копчення, з домашньої свині. Чай з ромом також непогано мене підкріпив.

Вахмістр поглянув на Швейка і почав:

— Правда, що в Росії п'ють багато чаю? А ром там є?

— Ром є в цілому світі.

"Ти мені не викручуйся, — подумав вахмістр. — Треба було раніше думати, що говориш!" І, нахилившись до Швейка, фамільярно запитав:

— А дівчата в Росії гарненькі?

— Гарненьких дівчат знайдете в цілому світі, пане вахмістре.

"Ох, і бісова печінка! — знову подумав вахмістр. — Ти, голубчику, хотів би якось вислизнути". І випалив, як з гармати двадцять четвертого калібру:

— Що ви збиралися робити в дев'яносто першому полку?

— Йти з ним на фронт.

Вахмістр вдоволено поглянув на Швейка і зауважив;

— Непогано. Це найкращий спосіб дістатися до Росії.

"Справді, дуже добре придумано", — сяяв вахмістр, спостерігаючи, яке враження справляють ці слова на Швейка. Але нічого, крім абсолютного спокою, в його очах прочитати не міг.

"Диви, навіть і бровою не поведе! — жахнувся в душі вахмістр. — Оце так виучка!

Якби я був на його місці й мені хто таке сказав, та в мене жижки затрусилися б..."

— Уранці вас відвеземо в Пісек, — кинув немовби мимохіть. — Ви вже були колись у Пісеку?

— У тисяча дев'ятого десятироці на цісарських маневрах.

Вахмістрів усміх після цієї відповіді став ще приємніший. Він усією душею відчував, що своєю системою запитань перевершив сам себе.

— Ви відбули маневри від початку до кінця?

— Звичайно, пане вахмістре, як вояк-піхотинець.

Швейк, як і раніше, дивився на вахмістра, а той з радощів дзигою крутився на стільці. Він не міг уже втриматися, щоб і цього швидше не записати до рапорту.

Покликав сержанта, аби той відвів Швейка, і доповнив свій рапорт:

"Його план був такий: прослизнувши до дев'яного першого піхотного полку, він збирався зараз же проситися на фронт і при найближчій нагоді дістатися до Росії, бо зрозумів, що інший зворотний шлях, завдяки пильності наших органів безпеки, неможливий. В дев'яного першому піхотному полку почував би себе вільно, і це цілком зрозуміло, бо, згідно з його признанням під натиском тривалого перехресного допиту, він іще в 1910 році брав участь як піхотинець у цісарських маневрах в околиці Пісека. З цього видно, що він неабиякий фахівець у своїй справі. Додаю також, що зібрані обвинувачення — це наслідок моєї системи перехресного допиту".

На дверях з'явився сержант:

— Пане вахмістре, він хоче до вбиральні.

— Bajonett auf! 1 — наказав вахмістр. — Або ні, приведіть його сюди.

1 Примкнути багнет! (Нім.)

— Ви хочете до вбиральні? — ласкаво спитав вахмістр. — А чи не криється за цим щось більше? — І він утупив очі в Швейкове обличчя.

— Так, за цим справді криється "велика" потреба, — відповів Швейк.

— Глядіть мені, щоб не трапилось чогось іншого, — значуще повторив вахмістр, пристібуючи револьвер. — Я піду з вами. У мене добрий револьвер, — сказав він по дорозі Швейкові, — на сім куль, і стріляє дуже влучно.

Перед тим як вийти надвір, вахмістр, однак, покликав сержанта і тихенько сказав йому:

— Примкніть багнет і, коли він увійде всередину, станьте позаду вбиральні, щоб він не підкопався попід ту яму з гноївкою...

Вбиральня була мала, така собі звичайна дерев'яна халабудка, яка зажурено

стирчала посеред двору неподалік від купи гною.

Це, так би мовити, був уже старий ветеран, де відправляли фізіологічні потреби цілі покоління. Тепер тут сидів Швейк, однією рукою тримаючи за мотузку дверей, тоді як ззаду крізь віконце просто йому в зад заглядав сержант, щоб він, чого доброго, не зробив підкопу.

А жандармський вахмістр утупив свої яструбині очі в двері й роздумував, у котру ж ногу стріляти в'язневі, коли б той спробував дременути.

Але двері спокійно відчинилися, і вдоволений Швейк, вийшовши, лагідно сказав вахмістрові:

— Чи не сидів я там надто довго? Можливо, я вас затримав?

— О ні, ніскільки, — відповів вахмістр, подумавши: "Які це делікатні, чемні люди. Він знає, що його жде, але фасон тримає. До останньої хвилини чемний. Чи спромігся б на таке наш брат, опинившись на його місці?"

Вахмістр сидів у вартівні біля Швейка на порожньому ліжку жандарма Рампи, який у цю ніч патрулював і мусив до ранку зробити обхід по селах. Але замість цього Рампа спокійнісінько сидів "У чорного коня" в Протівіні і грав з шевцями в "мар'яж", а під час перерви розводився про те, що Австрія цю війну виграє.

Вахмістр закурив, дав набити люльку і Швейкові. Сержант підкинув дров у грубку, і жандармський пост перетворився в найприємніше місце на земній кулі, в затишний куток, тепле гніздечко, де, коли спускаються зимові сутінки, так приємно погомоніти, поки не засвітили світла.

Проте всі мовчали. Вахмістр сидів, щось обмірковуючи, і нарешті висловився, звернувшись до сержанта:

— На мій погляд, вішати шпигунів неправильно. Людина, яка жертвує собою в ім'я обов'язку, в ім'я своєї, так би мовити, батьківщини, повинна бути страчена почесним способом — порохом і свинцем. Чи не так, пане сержанте?

— Безперечно. Такого треба тільки розстріляти, а не вішати, — погодився сержант. — Ось, наприклад, послали б і нас і сказали: "Маєте вислідити, скільки в росіян кулеметів у кулеметній роті". Звичайно, ми б перевдяглись і пішли, а за це мене вішати, мов якогось розбійника?

Сержант так розхвилювався, що аж схопився з місця і вигукнув:

— Я вимагаю, щоб мене розстріляли й поховали з військовими почесностями.

— Але тут і на слизьке можна заїхати, — озвався Швейк, — якщо хлопець не в тім'я битий, то його, хоч лусни, ніколи не викриють.

— Викриють! — з притиском вигукнув вахмістр. — Якщо, звичайно, і вони не в тім'я биті і мають свій метод. Ви самі в цьому переконаєтесь. Переконаєтесь, — повторив він уже спокійнішим тоном, з приємною усмішкою, — в нас крутіством ніхто далеко не заїде, чи не так, пане сержанте?

Сержант на знак згоди кивнув головою і додав, що в деяких людей справа вже наперед програна, а вдаваний спокій допоможе їм, як кобилі заєць, бо вдаваний спокій найбільше їх викриває.

— Ви моєї школи, пане сержанте, — бундючне заявив вахмістр. — Спокій — мильна булька, але штучний спокій — це corpus delicti 1, — і, перейшовши на іншу тему, звернувся до сержанта: — Чого б нам замовити собі на вечерю?

1 Доказ злочину (лат.).

— А хіба пан вахмістр сьогодні не підуть до шинку?

Це питання поставило перед вахмістром нову складну проблему, яку треба було негайно розв'язати.

А що, коли шпигун, скориставшись з його відсутності, вночі втече? Сержант, правда, людина надійна, обережна, але в нього вже двоє волоцюг утекло. Насправді було так: одного разу взимку сержантові не хотілось тягтися з ними по морозу аж до Пісека, і він у полях біля Ражиць відпустив їх, а для проформи пальнув з карабіна в повітря.

— Пошлемо нашу бабу по вечерю, а пиво вона носитиме в дзбані, — розв'язав вахмістр важку проблему, — хай баба трохи пробігається.

І баба Пейзлерка, що прислугувала їм, таки справді добре пробігалась.

Після вечері дорога між жандармським постом і шинком "Котик" не була порожньою й хвилини. Незліченні сліди великих важких чобіт баби Пейзлерки на тій лінії сполучення свідчили про те, що вахмістр повною мірою компенсував свою відсутність у "Котику".

А коли нарешті баба Пейзлерка з'явилася в шинку з дорученням, що пан вахмістр, мовляв, низько кланяється і веліли прислати їм пляшку контушівки, — цікавий трактирник не витримав.

— Хто там у них? — перепитала баба Пейзлерка. — Та якийсь підозрілий чоловік.

Саме коли я виходила, обидва обнімали його за шию, а пан вахмістр гладили його по голівці й примовляли: "Золотенький ти мій хлопчику слов'янський, ти мій маленький шпигунчику!"

Далеко за північ, простягшись на своєму ліжку в повній формі, сержант хропів на всі заставки. Навпроти нього сидів вахмістр з рештками контушівки на дні пляшки і обіймав Швейка за шию, слюзи котилися по його засмаглому обличчі, вуса позлипалися від наливки, і він тільки бубонів:

— Скажи, що в Росії нема такої доброї контушівки, скажи, щоб я міг спокійно заснути. Визнай це, не будь бабою.

— Нема.

Вахмістр звалився на Швейка.

— Ти мене порадував, признався. Так повинно й на допиті бути. Якщо винен — навіщо заперечувати.

Він підвівся і, заточуючись, попрямував з порожньою пляшкою до своєї кімнати, мимрячи:

— Коли б він не звернув на х-хибну до-дор-ро-гу, то все могло інакше с-скін-скін-читися.

Перше ніж звалитися в формі на ліжку, вахмістр витяг з письмового стола свій

рапорт і спробував доповнити його ще таким матеріалом: "Ich muss noch dazu beizufügen, dass die russische Kontuszowka 1 на підставі § 56", — але зробив пляму, злизав її, дурнувато всміхаючись, звалився на ліжку й заснув мертвим сном.

1 Я повинен до цього додати, що російська контушівка... (Нім.)

Над ранок жандармський сержант, що спав на ліжку під стіною, почав голосно хропіти й виводити носом такі трелі, що Швейк прокинувся. Він підвівся, гарненько струсонув сержанта і знов уклався спати. Вже встало сонце, почали співати півні, коли прийшла баба Пейзлерка і розтопила грубу. Вона теж відсипалась після нічної біганини. Баба застала відчинені двері й усіх у глибокому сні. Гасова лампа у вартівні ще чадила. Стара Пейзлерка вдарила на сполох і стягла сержанта і Швейка з постелі. Сержантові вона сказала:

— Хоча б посоромились спати одягнені, як худоба. — А Швейка вилаяла, щоб він принаймні застібав штани, коли перед ним жінка.

Нарешті енергійно гримнула на розісланого сержанта й примусила його розбудити пана вахмістра, бо хіба, ж це порядок так довго хропіти?

— Ну і в гарні ж руки ви попали, — буркотіла баба до Швейка, в той час як сержант будив вахмістра. — П'янюги, один гірший за другого. Пропили б і власного носа. Мені вже третій рік не платять за службу, а коли нагадую, вахмістр щоразу каже: "Губу на замок, бабо, як не хочете, щоб я вас посадив. Ми все знаємо: ваш син браконьєр і в панському лісі дрова краде". От і мучуся з ними вже четвертий рік. — Баба глибоко зітхнула і бурмотіла далі: — Головне, стережіться вахмістра, він у вічі — як лис, а поза очі — як біс. Так і шукає, щоб когось спіймати й посадити.

Вахмістра дуже важко було збудити. Сержант добре натрудився, поки переконав його, що вже ранок.

Нарешті він розплющив очі, протер їх і невиразно почав пригадувати вчорашній день. Раптом майнула страшна думка, яку він зразу ж висловив, непевно дивлячись на сержанта:

— Утік?!

— Та що ви, він чесна людина.

Сержант походив по кімнаті, поглянув у вікно, повернувся, відірвав клаптик газети на столі й почав м'яти пальцями паперову кульку. Видно, хотів щось сказати.

Вахмістр підозріло подивився на нього і, щоб остаточно з'ясувати, про що той думав, заговорив:

— Я вам, пане сержанте, допоможу: певно, я знову вчора набешкетував.

Сержант з докором глянув на свого начальника,

— Коли б то ви знали, пане вахмістре, чого ви вчора наплели та що ви йому верзли. Нахилившись до вахмістра, він прошепотів йому на вухо:

— Ви його запевняли, що всі чехи і росіяни — одна слов'янська кров, що Микола Миколайович буде на другий тиждень у Пршерові, що Австрія не втримається, а він, коли його допитуватимуть, хай усе заперечує і плете, що на язик спливе. Йому, мовляв, тільки протриматися, доки його козаки звільнять, бо це все незабаром лусне. Все буде,

як за гуситських воєн: селяни підуть з ціпами на Відень, найясніший цісар Вільгельм — тварюка. Потім ви йому обіцяли посилати до в'язниці гроші та їжу і багато всякої іншої всячини йому наговорили.

Сержант відійшов від вахмістра.

— Все це я пам'ятаю добре, бо спочатку навіть і не був під градусом, та потім уже, мабуть, нализався і далі нічого не пам'ятаю.

Вахмістр поглянув на сержанта.

— А я он що пам'ятаю, — заявив він, — ви казали, буцімто в нас проти Росії короткі руки, і навіть перед бабою вигукували: "Хай живе Росія!".

Сержант почав нервово ходити по кімнаті.

— Ви ревли, як бугай, — оповідав далі вахмістр, — а потім звалилися поперек ліжка і захропли.

Сержант став біля вікна і, тарабанячи в шибку, промовив:

— Ви також, пане вахмістре, перед тією бабою не затикали собі уст серветкою. Я пригадую, як ви їй сказали: "Запам'ятайте собі, бабо: кожен цісар і король дбає тільки про свою кишеню. Через це й такий дідок, як старий Прохазка, пустився воювати, хоч його вже навіть до вбиральні не можна пускати самого, щоб не запаскудив усього Шенбрунна".

— Я таке говорив?

— Так, пане вахмістре, це ви казали перед тим, як піти надвір блювати, а крім того, ви репетували: "Бабо, запхайте мені палець у горло".

— А ви теж гарно висловилися, — перебив його вахмістр. — Звідки ви викопали таку дурницю, що Микола Миколайович буде чеським королем?

— Цього я не пам'ятаю, — несміливо відповів сержант.

— Ще б пак, вам це пам'ятати! Ви ж були п'яні як чіп, очі в вас стали свинячі, а коли хотіли вийти надвір, то замість дверей полізли на грубу.

Обидва замовкли. Нарешті довгу мовчанку порушив вахмістр:

— Я вам завжди казав: алкоголь — це погибель. Ви пити не вмієте, а беретесь. А що було б, коли б він дав драла? Як би ми виправдались? Господи! Голова в мене аж тріщить!.. Я вам кажу, пане сержанте, — вів далі вахмістр, — саме тому, що він не втік, цілком ясно, який це небезпечний і хитрий тип. Коли провадитимуть слідство, він скаже, що вартівня була відчинена цілу ніч, ми обидва були п'яні і він міг тисячу раз утекти, коли б відчував якусь провину. Єдине щастя — такий людині не вірять, і коли ми під службовою присягою скажемо, що все це вигадка і нахабна брехня, то йому і святий бог не допоможе, а матиме він на шиї одним параграфом більше. Та й годі. Від цього йому не буде ні холодно, ні жарко. Якби тільки в мене так голова не боліла.

Запала тиша. За хвилину вахмістр звелів:

— Покличте сюди нашу бабу!

— Слухайте, бабусю, — звернувся вахмістр до Пейзлерки, суворо дивлячись їй в обличчя. — Дістаньте десь хрест із розп'яттям на підставці й принесіть його мерщій сюди.

У відповідь на запитливий погляд Пейзлерки вахмістр заверещав:

— Швидше, щоб одна нога тут, а друга там!

Він добув із столика дві свічки з слідами сургучу, яким він припечатував службові листи, і коли нарешті Пейзлерка притарабанилася з розп'яттям, вахмістр поставив між запаленими свічками край стола хрест і сказав поважно:

— Сідайте, бабусю.

Ні жива ні мертва Пейзлерка впала на канапу, з острахом глянула на вахмістра, свічки, хрест із розп'яттям. Вона вся похолола, було видно, як її руки на фартусі тремтять разом з колінами.

Вахмістр поважно пройшовся повз неї і, зупинившись навпроти, урочисто промовив:

— Учора ввечері ви були свідком дуже великої події, бабусю. Можливо, це не для вашого дурного розуму. Цей солдат, бабусю, — розвідник і шпигун.

— Ісус Марія! — верескнула Пейзлерка, — матір божя Скочицька!

— Тихо! Аби з нього щось витягти, ми мусили говорити різні речі. Ви ж чули, які дивні речі ми говорили?

— Це я, паночку, чула, — відізналася Пейзлерка. Її голос тремтів.

— Але всі ці балачки велися тільки для того, щоб він мав до нас довір'я і признався. І нам це вдалося. Ми з нього витягли все. Одне слово, пришпилили голубчика.

Вахмістр на хвилину замовк, поправив ґнотики свічок і повів далі, пронизливо дивлячись на Пейзлерку:

— Ви, бабусю, були свідком і втаємничені в цю справу. Це державна таємниця, і ви не смієте нікому ані писнути. Навіть на смертнім одрі, інакше вас не можна буде поховати на кладовищі.

— Матінко божя, святий Йозефе, — заскиглила Пейзлерка. — Бодай би мені ноги покрутило, перше ніж я цей поріг переступила.

— Не скигліть, бабусю, встаньте, підійдіть до хреста, підніміть два пальці правої руки вгору. Будете присягати. Проказуйте за мною.

— Пейзлерка подріботіла до стола, причому не вгаваючи бідкалася:

— Пресвята діво Маріє Скочицька, за віщо мене в цю хату біда принесла?

А з розп'яття дивилося на неї змучене обличчя Христа, свічки чаділи, і все це здавалося Пейзлерці чимось страшним і неземним. Вона зовсім розгубилася, коліна в неї підламувалися, руки тремтіли.

Вона підняла вгору два пальці. Жандармський вахмістр урочисто, з притиском говорив, а вона повторювала:

— Присягаю богу всемогутньому і вам, пане вахмістре: про все, що я тут чула і бачила, нікому аж до своєї смерті не скажу ні слова, навіть коли б мене про це питали. Хай мені бог допоможе у цьому.

— Тепер поцілуйте хрест, — наказав вахмістр, коли вже Пейзлерка, голосно хлипаючи, проказала слова присяги й побожно перехрестилася.

— Добре, а тепер віднесіть хрест туди, де ви його позичили, і скажіть, що він

потрібний був мені під час допиту.

Ошелешена Пейзлерка навшпиньки вийшла з хрестом із кімнати, і крізь вікно було видно, як вона, йдучи по дорозі, весь час оглядалася на жандармський пост, немов хотіла переконатися, що це був не сон, а вона справді хвилину тому зазнала чогось жахливого в своєму житті.

Вахмістр тим часом переписував свій рапорт, той рапорт, який він уночі доповнив чорнильн'ими плямами й злизав їх язиком разом з написаним, немов на папері було повідло.

Тепер він усе з початку до кінця переробив і раптом згадав ще про одну річ.

Вахмістр наказав покликати Швейка і спитав його:

— Ви вмієте фотографувати?

— Вмію.

— А чому не носите з собою апарата?

— Бо не маю, — прозвучала ясна і щира відповідь.

— А якби ви мали апарат, то фотографували б? — спитав вахмістр.

— Якби в чорта грива, була б з нього кобила, — простодушно відповів Швейк і спокійно витримав допитливий погляд вахмістра, в якого саме так розболілася голова, що він не міг придумати жодного іншого запитання, крім такого:

— А важко фотографувати вокзали?

— Легше, ніж що інше, — відповів Швейк, — бо такі речі не рухаються. Вокзал завжди стоїть на одному місці, і йому не треба казати: "Всміхніться".

Отже, вахмістр міг доповнити свій рапорт так: "Zu dem Bericht № 2172, melde ich..."

1

1 До повідомлення № 2172, доповідаю... (Нім.)

І він натхненно розписав:

"Під час перехресного допиту зізнався, між іншим, що вміє фотографувати і насамперед фотографує вокзали. Фотографічного апарата, щоправда, в нього не знайшли, але можна припустити, що він його десь приховав і з собою не носить, аби не привертати до себе уваги; про це свідчить і його власне признание, він, мовляв, фотографував би, коли б мав при собі апарат".

Вахмістр, у якого з учорашнього дня ще добряче гуло голові, все більше й більше заплутувався в своїй інформації про фотографування і писав далі:

"Одне певно, згідно з його власними признаннями, лише відсутність фотографічного апарата перешкодила йому фотографувати вокзальні будівлі і взагалі стратегічно важливі місця. Він, безперечно, був би це зробив, коли б той схований фотографічний апарат був при ньому. Але цього апарата немає, і тому при ньому не було знайдено ніяких фотографій".

— Вистачить, — сказав вахмістр і підписався. Дуже вдоволений зі свого твору, він з великою пихою перечитав усе сержантові.

— А що? Непогано, — сказав він. — Ось учіться, як треба писати беріхти 1. В них повинно бути все. Допит, пане добродію, — не така вже проста справа. Але

найголовніше все викласти в беріхті так, щоб там, у вищих інстанціях, лише баньки витрішали. Приведіть цього нашого, треба з ним уже кінчати... Так ось, тепер, — поважно сказав вахмістр Швейкові, — пан сержант відпроводить вас до Пісека, в окружне жандармське управління. Згідно з приписами, ми повинні надіти вам кайдани. Однак, я думаю, ви порядна людина, і тому ми обійдемося без тих ланцюгів. Я переконаний, ви й дорогою не намагатиметесь тікати.

1 Донесення (нім.).

Вахмістр, явно зворушений виглядом добродушного Швейкового обличчя, додав:

— Не згадуйте мене лихим словом. Візьміть його, пане сержанте, ось вам і беріхт.

— Бувайте здорові, — м'яко сказав Швейк. — Дякую вам щиро, пане вахмістре, за все, що ви для мене зробили. Коли трапиться нагода, я напишу вам, а якби довелося ще колись побувати в цій околиці, неодмінно зайду до вас.

— Швейк із сержантом вийшли на шосе, і всі, хто йшов їм назустріч і бачив, як вони дружньо розмовляють, вважали, що це давні знайомі, які випадково зустрілися по дорозі і йдуть разом до міста, ну, скажімо, до костьолу.

— Я б ніколи й не подумав, — говорив Швейк, — що дорога до Будейовиць пов'язана з такими труднощами. Це нагадує мені випадок з різником Хаурою з Кобиліс. Одного разу вночі він опинився на Морані під пам'ятником Палацькому й ходив аж до ранку навколо нього, бо йому здавалося, що той мур не має кінця. Він уже не знав, що й робити. До ранку зовсім знесилився й почав кричати "рятуйте!". Прибігли поліцаї.

Він спитав їх, як йому дістатися додому до Кобиліс, бо вже цілих п'ять годин іде попід якимось муром і мур цей не має кінця-краю. Поліцаї забрали його з собою, а він їм там у поліції геть усе потрошив.

Сержант промовчав, думаючи: "Що ти мені тут плетеш. Знову починаєш якусь байку про Будейовиці".

Проходячи повз ставок, Швейк з цікавістю спитав сержанта, чи крадуть у цій околиці рибу.

— Та тут злодюга на злодюзі, браконьер на браконьері, — відповів сержант, — попереднього вахмістра хотіли втопити. Сторож біля ставка стріляє їм щетиною в сідниці, але це ні чорта не помагає. Вони підкладають у штани шмат бляхи.

Сержант згадав прогрес, про те, до чого люди дійшли і як одне одного ошуковують.

Він розвинув нову теорію, що війна — велике щастя для людства, бо в цих баталіях разом з порядними людьми повистрілюють різних гультяїв та негідників.

— І так уже забагато людей на світі, — заявив він розважно. — Людство до біса розплодилось, аж страх бере. Одне одному на голову лізуть,

Вони саме підходили до придорожного шинку.

— Ну й дме чортів вітер, — сказав сержант. — Думаю, одна чарочка нам не зашкодить. Тільки не кажіть нікому, що я веду вас до Пісека, бо це службова таємниця.

Перед сержантом затанцювала інструкція центральних установ про підозрілих людей, які чимось впадають у вічі, та про обов'язок кожного жандармського поста:

"Ізолювати таких осіб від місцевого населення і суворо дбати, щоб під час

транспортування їх до вищих інстанцій не виникали зайві балачки".

— Ніхто не повинен знати, хто ви такий, — знову попередив він Швейка. — Стороннім немає ніякого діла до того, хто ви й що зробили. Не викликайте паніки.

Бо паніка у воєнний час — справа погана. Хтось бовкне дурницю, і вже ціла лавина котиться по всій околиці, зрозуміли?

— Я не викликатиму паніки, — сказав Швейк і поводився так, як пообіцяв. Коли шинкар з ними розговорився Швейк зауважив: — Брат каже, що за годину будемо в Пісеку.

— А що, ваш брат у відпустці? — спитав цікавий шинкар У сержанта, який, не моргнувши, нахабно відповів:

— Сьогодні у нього відпустка кінчається.

— Ну й обдурили ми його, — посміхнувся сержант до Швейка, коли шинкар кудись відбіг, — головне, не викликати паніки. Час воєнний.

Перед тим як увійти до придорожного шинку, сержант висловив думку, буцімто одна чарочка не пошкодить. Але це був зайвий оптимізм, бо він не врахував, скільки їх, тих чарочок, можна випити. Після дванадцятої чарки сержант рішуче проголосив, що комендант окружної жандармської дільниці до третьої години обідає, тому зовсім зайве з'являтися туди раніш, а до того ж зривається завірюха. Коли навіть і на четверту годину дістануться до Пісека, матимуть часу хоч відбавляй. До шостої теж не спізняться. Доведеться в темряві йти, по погоді видно. Та й взагалі, яка різниця, чи тепер вирушати, чи пізніше. Пісек так чи інакше не втече.

І під кінець рішуче промовив:

— Сидимо в теплі, то й радіймо. В окопах під час такої негоди вони натерпляться більше, ніж ми біля печі.

Від великої старої кахляної груби віяло теплом, і сержант дійшов висновку, що це зовнішнє тепло слід доповнити внутрішнім за допомогою, як кажуть у Галичині, різних солодких і міцних наливок. — У шинкаря на цьому відлюдді було їх аж вісім ґатунків. Нудьгуючи, він розпивав їх під завивання хурделиці, що висвистувала за кожним рогом його будинку.

Сержант безнастанно заохочував господаря не відставати від нього і дорікав, що той мало п'є. Але це був очевидний наклеп, бо шинкар уже ледве тримався на ногах і йому раптом забагнулося грати у фербля. Він запевняв, нібито минулої ночі чув зі сходу гарматну стрілянину. Сержант у відповідь заперечливо гикнув:

— Тільки не сіяти паніки. На це ми маємо інструкції.

І почав докладно пояснювати, що інструкція — це зведення найактуальніших розпоряджень, причому виляпав зміст кількох секретних документів.

Шинкар уже нічого не тямив і спромігся лише виректи, що інструкціями війни не виграєш.

Було вже темно, коли сержант вирішив вибратися зі Швейком у дорогу до Пісека.

Хурделило так, що й за два кроки нічого не було видно, а сержант без упину торочив:

— Весь час прямо аж до Пісека.

Коли він сказав це втретє, його голос прозвучав уже не з шляху, а звідкілясь ізнизу, куди він з'їхав сніговим схилом. Спираючись на гвинтівку, він насилу викарабкався на дорогу. Швейк почув його приглушений сміх:

— Ото ковзанка!

За хвилину, однак, його вже знов не було чути, бо він удруге з'їхав зі схилу, загорлавши несамовито, аж вітер перекричав:

— Упаду, рятуйте!

Сержант перетворився на працювиту мурашку, яка, звідкись упавши, знову вперто лізе нагору.

П'ять разів він повторював цю прогулянку, а коли знову опинився біля Швейка, розпачливо і безпорадно промовив:

— Отак я б дуже легко міг вас загубити.

— Та ви не бійтеся, пане сержанте, — сказав Швейк. — Найкраще буде, якщо ми один до одного прив'яжемося. Так ми ніколи не загубимось. У вас є з собою наручники?

— Кожний жандарм завжди мусить носити з собою наручники, — з притиском сказав сержант, спотикаючись то по один, то по другий бік Швейка. — Це наш хліб щоденний.

— Ну, так давайте пристебнімося, — заохочував Швейк, — спробуймо лишень.

Вправним рухом сержант замкнув одне кільце наручників на Швейковій руці, а друге — на своїй.

Тепер вони були схожі на сіамських близнят. Спотикаючись на кожному кроці, вони вже не могли роз'єднатися, і сержант тяг за собою Швейка через купу каміння, а коли падав, також тяг його за собою. При цьому залізо врізувалося їм у руки.

Нарешті сержант заявив, що так далі не піде, наручники треба зняти. Він довго й даремно намагався звільнити себе і Швейка і нарешті зітхнув: — Ми з'єднанні навіки-віків.

— Амінь, — додав Швейк, і обидва почали далі важкою дорогою. Сержант остаточно занепав духом, а коли після страшних мук вони пізно ввечері добралися до жандармського управління в Пісеку, сержант у цілковитому розпачі звернувся на сходах до Швейка:

— О тепер почнеться страшно, ми не можемо розчепитися.

І справді, почалась неабияка страшна історія, коли вахмістр послав по коменданта управління ротмістра Кеніга. Перші слова ротмістра були:

— Дихніть на мене. Тепер розумію.

Він безпомилково вияснив ситуацію своїм тонким випробуваним нюхом:

— Ром, контушівка, "чорт", горобинівка, горіхівка, вишнівка і ванільна.

— Пане вахмістре, — звернувся він до свого підлеглого. — Ось вам зразок, який вигляд не повинен бути в жандарма. Це такий злочин, який розглядатиме військовий суд. Закувати себе кайданами з заарештованим і з'явитися п'яним як хлюща.

Приповзти сюди, як послідуца тварюка! Зніміть з них кайдани!

— Чого вам ще? — звернувся він до сержанта, який вільною лівою рукою козиряв.

— Насмілюсь доповісти, пане ротмістре, я приніс донесення.

— На вас самого піде донесення до суду, — коротко сказав ротмістр. — Пане вахмістре, замкніть їх обох і вранці приведіть на допит, а з цим донесенням з Путіма докладно ознайомтеся і пришліть мені на квартиру.

Пісецький ротмістр мав натуру суворо офіційну, був неперевершеним бюрократом, невблаганним у переслідуванні підлеглих. На жандармських постах у його окрузі ніколи не могли точно сказати, чи буря вже минула. Вона завжди могла повернутися, її викликав кожний документ, підписаний ротмістром, який цілий день писав різні догани й перестороги для всієї округи.

Від самого початку війни над жандармськими постами в Пісецькій окрузі нависли важкі хмари. Настрій у всіх був жахливий. Громи бюрократизму гриміли й били жандармських вахмістрів, сержантів, рядових і канцелярських службовців, а за кожну дурницю накладали дисциплінарне стягнення.

— Якщо ми хочемо виграти війну, — говорив ротмістр під час своїх інспекційних поїздок по жандармських постах, — "а" мусить бути "а", "б" — "б" і всюди стояти крапка над "і".

Він завжди бачив навколо себе зраду і був твердо переконаний, що кожен жандарм в окрузі має за собою якийсь гріх, породжений воєнними умовами, що в цю серйозну добу кожен має на своєму сумлінні якісь службові грішки, якісь упущення.

А згори його бомбардували службовими листами, в яких міністерство оборони зазначало, що люди з Пісецької округи, згідно з інформаціями військового міністерства, переходять до ворога. І підганяли його, щоб стежив за лояльністю населення округи. Це було жахливо. Жінки проводили своїх чоловіків на війну, а ці чоловіки присягалися жінкам, що не дозволять себе забити за найяснішого цісаря. І ротмістр про все це знав.

Чорно-жовті обрії почали затягуватись хмарами революції. У Сербії, в Карпатах цілі батальйони переходили до ворога: двадцять восьмий полк, одинадцятий полк.

Цей останній був укомплектований солдатами з Пісецької округи. В передреволюційній задушливій атмосфері рекрути з Воднян з'явилися в армію з чорними гвоздиками з марлі. Повз пісецький вокзал у телячих вагонах проїздили солдати з Праги і шпурляли назад сигарети та шоколад, які приносили їм дами зі світського пісецького товариства.

Нещодавно проїздив один маршовий батальйон, і кілька пісецьких євреїв верещали:

"Heil! Nieder mit den Serben!"¹ Їм за це вліпили по кілька таких запотиличників, що вони тиждень не могли показатися на вулиці. Хоч ці епізоди ясно доводили, що австрійський гімн "Боже, цісаря храни нам", який грали органи по всіх костьолах, це тільки жалюгідна позолота і лицемірство, — з жандармських постів надходили вже відомі відповіді на анкети "а 1а Путім"²: усе, мовляв, у найкращому порядку, ніде ніхто не агітує проти війни, настрої населення — 1а, патріотичний запал — 1б.

1 Хай живе! Геть сербів! (Нім.)

2 На зразок відповідей з Путіма.

— Ви не жандарми, а звичайні поліцаї, — любив говорити ротмістр Кеніг під час своїх інспекційних об'їздів. — Замість того щоб загострити свою пильність на тисячу процентів, ви самі перетворюєтесь на худобу.

Зробивши таке зоологічне відкриття, він додавав:

— Вилежуєтесь вдома на печі та думаєте: "Mit ganzem Krieg kann man uns Arsch lecken..." 1

1 З усією вашою війною поцілуйте мене десь... (Нім.)

Далі він завжди перелічував усі обов'язки нещасних жандармів, робив доповіді про загальну ситуацію і повчав, як усіх треба прибрати до рук, щоб справді був зразковий порядок. Після такого змалювання блискучого зразка жандармської досконалості, спрямованого на зміцнення Австрійської імперії, починалися погрози, дисциплінарні слідства, переміщування і лайки.

Ротмістр був твердо переконаний, що тільки він стоїть на сторожі й щось рятує, а всі жандарми з підлеглих йому жандармських постів — це ледача банда, егоїсти, падлюки, брехуни, шахраї, які взагалі ні на чому іншому не розуміються, як тільки на горілці, пиві й вині. А тому що в них мала платня, вони, щоб мати можливість заливати більма, беруть хабарі, поволі, але неухильно розхитуючи Австрійську імперію. Єдиною людиною, якій він довіряв, був вахмістр із його окружного жандармського управління. Але й той у шинку завжди говорив: "Ну й насміявся ж я сьогодні знову з нашого старого бовдура".

* * *

Ротмістр вивчав донесення жандармського вахмістра з Путіма про Швейка. Перед ним стояв жандармський вахмістр Матейка і з досадою думав: "Поцілував би ти мене в уста малинові з усіма твоїми донесеннями", — бо саме в цей час унизу в пивниці

на нього чекала партія в "шнопса" 2.

2 Гра в карти.

— На днях я вам, Матейко, казав, — промовив ротмістр, — що найбільший йолоп, якого я будь-коли бачив, — це жандармський вахмістр з Протівіна, але, як свідчить це донесення, його набагато перевершив вахмістр з Путіма. Солдат, якого привів сюди цей негідний п'янюга сержант, причому вони обидва були зв'язані між собою, як собаки, — зовсім не шпигун, а звичайнісінький дезертир. Ну й дурниць він тут понаписував, таж навіть і маленька дитина відразу зрозуміє, що цей дурень був п'яний, як папський прелат. Приведіть сюди цього солдата, — наказав він, ще раз перечитуючи рапорт з Путіма. — Ще ніколи в житті я не бачив такого нагромодження нісенітниць. І до того ж він посилає цього підозрілого під конвоєм такої тварюки, як його сержант. Ні, вони ще мало мене знають. Я їм покажу, почому пуд лиха. Вони, поки тричі на день із страху передо мною не напустять у штани, думають, що в мене на голові можна кілки тесати.

Ротмістр почав розводитись про те, що жандарми тепер саботують усі накази й тому пишуть такі донесення; відразу видно, що кожен вахмістр з усього робить собі жарти, аби тільки справу ще більше заплутати.

Коли начальство звертає їхню увагу на можливе проникнення в округу шпигунів, жандармські вахмістри починають фабрикувати цих шпигунів цілими пачками, а якщо війна триватиме ще якийсь час, то з усього апарату створиться одна величезна божевільня. Хай з канцелярії телеграфують до Путіма, щоб завтра вахмістр з'явився в Пісек. Він уже йому з голови виб'є цю "величезну подію", про яку вахмістр пише на початку свого рапорту.

— З якого полку ви втекли? — привітав ротмістр

Швейка.

— Ні з якого.

Ротмістр поглянув на Швейка і, побачивши на його спокійнісінькому обличчі цілковиту безтурботність, спитав:

— Звідки ви взяли цю форму?

— Кожний вояк, коли приходить до армії, дістає форму, — відповів Швейк з лагідним усміхом. — Я служу в дев'яносто першому полку, і я не тільки не втік зі свого полку, але навпаки.

Слово "навпаки" він вимовив з таким наголосом, що ротмістр скорчив жалісну міну і спитав:

— Як так "навпаки"?

— Справа дуже проста, — широко сказав Швейк. — Я йду до свого полку, я його шукаю, а не тікаю від нього. Я не хочу нічого іншого, тільки якомога швидше дістатися до свого полку. Мене вже й самого це починає хвилювати, коли подумаю, що, мабуть, віддаляюсь від Чеських Будейовиць, а там на мене чекає весь полк.

Пан вахмістр у Путімі показував мені на карті, що Будейовиці лежать на півдні, а він замість цього обернув мене носом на північ.

Ротмістр махнув рукою, немов хотів сказати: "Він витіває ще гірші речі, ніж обертає людей носом на північ".

— Отже, ви не можете знайти свій полк, — сказав він, — ви йшли його шукати?

Швейк пояснив йому всю ситуацію. Назвав Табор і всі місця, якими йшов до Будейовиць: Мілевсько — Кветов — Врж — Мальчин — Чиждова — Седлець — Гораждовиці — Радомишль — Путім — Штекно, Стракониці, Волинь, Дуб, Водняни, Протівін і знову Путім.

З величезним запалом Швейк змалював свою боротьбу з долею, як він прагнув дістатися, незважаючи на перешкоди, до свого Дев'яносто першого полку в Будейовицях і як усі його зусилля були марні.

Говорив з вогнем, а ротмістр машинально креслив олівцем на клаптику паперу зачароване коло, з якого бравий вояк Швейк ніяк не міг вирватись, шукаючи свій полк.

— Це була геркулесова праця, — сказав нарешті ротмістр, з цікавістю слухаючи Швейкові скарги на те, як це його злостить, що він так довго блукав і не міг дістатися до свого полку. — Напевно, це було незвичайне видовище, коли ви кружляли навколо Путіма.

— Все було б уже вирішено, — докинув Швейк, — якби не цей пан вахмістр у його

нешасному Путімі. Він взагалі не спитав навіть, як мене звати, який мій полк, і все уявляв собі чомусь дуже дивним. Таж він повинен був дати наказ відвезти мене до Будейовиць, а в казармах йому б сказали, чи той це Швейк, що шукає свого полку, чи якась підозріла людина. Сьогодні я вже другий день міг бути на місці й виконувати свої військові обов'язки.

— Чому ж ви в Путімі не сказали, що тут сталася помилка?

— Бо на нього, як я бачив, шкода було слів тратити. Ще старий шинкар Рампа на Виноградах казав, коли в нього хтось хотів випити в борг, буцімто часом на людину знаходить така хвилина, що вона до всього стає глуха мов пень.

Ротмістр довго не роздумував. Зміркував, що, коли хтось хоче дістатися до свого полку, це свідчить про те, що він дегенерат, і, дотримуючись усіх правил і краси канцелярського стилю, він звелів вистукати на машинці таке:

Штабу дев'яносто першого цісарсько-королівського піхотного полку в Чеських Будейовицях

На додаток до цього листа припроваджується Йозеф Швейк, піхотинець, як нам було заявлено, вашого полку, затриманий, за його словами, у Путімі, округ Пісек, жандармським постом по підозрінню в дезертирстві. Як ним було сказано, він їде до свого вищеназваного полку. Припроваджений невеликий на зріст, з присадкуватою фігурою, правильним обличчям і носом, з синіми очима, без особливих прикмет. У додаток посилається рахунок за харчування вищезгаданого для ласкавого перерахування на рахунок міністерства оборони з проханням засвідчити прибуття припровадженого. В додатку С. 1 посилається для підтвердження список казенних речей, які затриманий мав на собі під час затримання.

Дорога з Пісека до Будейовиць поїздом швидко проминула в товаристві молодого жандарма-новачка, який не зводив зі Швейка очей і страшенно боявся, щоб той не втік. Усю дорогу жандарм намагався розв'язати складне питання: "Коли б мені тепер, не дай боже, захотілося за маленьким чи за великим, як я це зроблю?".

Вирішив у такому випадку брати з собою і Швейка.

Усю дорогу від вокзалу до Маріанських казарм у Будейовицях він судорожно втуплював очі в Швейка і кожного разу, наближаючись до рогу або перехрестя, ніби мимохідь розповідав Швейкові, скільки вони дістають бойових набоїв на випадок ескортування затриманих. На це Швейк відповідав, що, на його думку, жоден жандарм не стрілятиме в когось на вулиці, щоб не наробити нещастя.

Жандарм з ним сперечався, і обидва не помітили, як причалапали до казарм. Там уже другий день чергував надпоручник Лукаш. Він, нічого не передчуваючи, сидів за столом у канцелярії, коли до нього привели Швейка з паперами.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я знову тут, — з урочистою міною козирнув Швейк.

Свідком усієї цієї сцени був прапорщик Котятко. Пізніше він оповідав, буцімто після Швейкового рапорту надпоручник Лукаш підстрибнув, ухопився за голову і впав навznak просто на Котятка. Коли він очуняв, Швейк, не відриваючи весь час руки від

козирка, повторив:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я знову тут.

І нібито надпоручник Лукаш, блідий як полотно, тремтячою рукою взяв Швейкові папери, підписав, сказав жандармові, що все гаразд, і, попросивши всіх вийти геть, замкнувся з Швейком у канцелярії.

Ось так завершився Швейків будейовицький анабасис. Нема сумніву, що, коли б Швейкові не перешкоджали, він і сам би дійшов до Будейовиць. А те, що державні установи вихваляються, нібито вони доставили Швейка на місце служби, — просто помилка. При його енергії і рішучому бажанні воювати офіційні установи, втрутившись у цю справу, лише кидали колоди Швейкові під ноги.

* * *

Швейк і надпоручник Лукаш дивилися один на одного.

Надпоручникові очі світилися страшно, грізно і розпачливо, а Швейк дивився на надпоручника ніжним поглядом, сповненим любові, мов на втрачену й знову знайдену кохану.

В канцелярії було тихо, як у церкві. Лише з коридора чутно було кроки. Хтось ходив там сюди й туди. Якийсь сумлінний однорічник, залишившись в казармі через нежить, що було помітно по його голосу, гугнявив, намагаючись запам'ятати: "Як треба в фортецях вітати членів цісарського дому". Виразно долинали слова:

— Sobald die höchste Herrschaft in der Nahe der Festung anlangt, ist das Geschütz auf allen Bastionen und Werken abzufeuern, der Platzmajor empfängt dieselbe mit dem Degen in der Hand zu Pferde, und reitet sodann vor" 1.

1 Як тільки висока особа з'явиться поблизу фортеці, треба на всіх бастіонах і фортах вистрілити з гармат, а комендант повинен вітати цю особу, виїхавши верхи назустріч і тримаючи шаблю наголо (нім.).

— Закрийте там пащу! — заверещав у коридор над, поручник. — Геть звідсіля до бісової матері. Якщо хворі, — лежіть у ліжку.

Було чути, як сумлінний однорічник віддаляється і як з другого кінця коридор аж сюди долинає, мов тиха луна, його гугнявий голос:

— In dem Augenblicke, als der Kommandant salutiert, ist das Abfeuern des Geschützes zu wiederholen, welches bei dem Absteigen der höchsten Herrschaft zum drittenmale zu geschehen hat" 1.

1 В ту мить, коли комендант віддає честь, треба повторити гарматний салют удруге і потім утретє — коли висока особа ступить на територію фортеці (нім.).

А надпоручник і Швейк знову мовчки дивились один на одного, аж врешті Лукаш промовив з жорстокою іронією:

— Сердечно вітаю вас, Швейку, з прибуттям до Чеських Будейовиць. Кого мають повісити, той не потоне. Вже видали наказ про ваш арешт, і завтра ви з'явитесь на рапорт у полк. Я з вами не буду більше собі нервів псувати. Годі вже, намучився аж по саме нікуди, мій терпець урвався. Тільки подумати, що я міг так довго жити з таким ідіотом, як ви...

Він почав ходити по канцелярії.

— Ні, це жахливо. Дивуюся, чому я вас не застрелив. Що б мені за це могло бути?

Нічого. Мене б виправдали. Ви це розумієте?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я це цілком розумію.

— Облиште розводити свої дурні теревені, бо може трапитися нещастя. Нарешті ми вам як слід хвоста прикрутимо. Ви з дурного розуму так натягли всі струни, аж вони лопнули. — Надпоручник Лукаш потер руки: — Тепер вам, Швейку, амінь.

Він повернувся до свого стола, написав на клаптику паперу кілька рядків і, покликавши вартового, наказав відвести Швейка до наглядача гауптвахти і передати йому цей папірець.

Швейка повели через подвір'я, а надпоручник з неприхованою радістю дивився, як наглядач відчиняє двері з чорно-жовтою табличкою "Regimentsarrest" 2, як Швейк зникає за цими дверима і як за хвилину звідти виходить наглядач сам.

2 Полкова гауптвахта (нім.).

— Слава тобі господи, — подумав Лукаш уголос, — він уже там.

У темному приміщенні буцегарні Маріанських казарм Швейка сердечно привітав товстий однорічник, який валявся на сіннику. Він був тут єдиним ув'язненим і нудьгував на самоті вже другий день. На Швейкове запитання, за що його посадили, відповів: "Та за дурницю". Вночі під портиком на площі він сп'яну помилково надавав по пиці одному поручнику-артилеристу. Власне кажучи, навіть не надавав, а лише скинув йому з голови кашкета. Трапилося це так: той поручник уночі, мабуть, чекав під портиком на якусь повію. Він стояв спиною до однорічника, і тому здавалося, що це його однокашник, Франтішек Матерна.

— Він теж такий шпінгалетик. Отож я тихцем підкрався ззаду, скинув йому кашкета з голови і кажу: "Сервус, Франце". А той ідіот почав свистіти патрулям. Ну, і вони мене забрали. Можливо, — припускав однорічник, — при тій okazji я й тернув його разів зо два по морді, але, на мою думку, це справи не міняє, бо тут помилка цілком ясна. Він і сам визнає, що я сказав: "Сервус, Франце", — а його звать Антоном. Це зовсім ясно. Мені може пошкодити хіба лише те, що я втік з лазарету, а коли ще вилізе і та історія з "Krankenbuch'om"... 1

1 "Книга запису хворих" (нім.).

— Бо як тільки мене привезли, — оповідав він далі, — я насамперед найняв у місті кімнату й намагався придбати собі ревматизм. Тричі підряд я надудлився, а тоді, коли йшов дощ, ліг за містком у рів і роззувся. Не взяло. Потім узимку по ночах цілий тиждень ходив купатись у Мальші. І що ти думаєш? Я так, приятелю, загартувався, що вже міг цілу ніч лежати в снігу на подвір'ї біля дому, де я жив, а вранці, коли мене люди будили, в мене були такі теплі ноги, немовби я спав у повстяних капцях. Хоч би якась ангіна прилипла. Так ні, як заворожило...

Навіть нікчемного трипера й того не міг ніде підчепити. Щодня ходив до "Порт-Артура", деякі приятелі вже дістали запалення сім'яних залоз, їх оперували, тільки в мене був якийсь імунітет. Просто не таланило, та й годі. Аж одного разу я

познайомився в шинку "Під трояндою" з одним інвалідом з Глибокої.

Він мені сказав, щоб я прийшов до нього в неділю, і обіцяв, що вже на другий день ноги в мене будуть як відра. Він мав шприц і голку для підшкірного впорскування, і я справді ледь-ледь доволівся з Глибокої додому. Не обдузив, золота душа! Нарешті я таки дістав отой свій м'язевий ревматизм. Мене поклали в лазарет, і почалось не життя, а мед. А потім ще вдруге мені всміхнулося щастя.

До Будейовиць перевели мого свояка, доктора Масака з Жижкова. Завдяки йому я й протримався так довго в лазареті. Був би дотяг там і до звільнення від служби, та сам собі все попсував тим нещасним кранкенбухом. Взагалі це була блискуча ідея. Я купив велику конторську книгу, наліпив на неї етикетку, зверху написав "Krankenbuch des 91 Reg", а всередині поробив рубрики, і все було як слід. Я вписував туди вигадані прізвища, температуру, хвороби і щодня пополудні, після обходу лікарів, нахабно йшов з книжкою під пахвою до міста. На воротах вартували завжди ополченці, так що і з цього боку я був застрахований. Покажу їм книгу, а вони мені ще й козирають. Потім заходив до одного знайомого службовця з податкового відділу, там убирався в цивільний одяг і шпарив до шинку, де в своїй компанії ми вели різні протидержавні розмови. Далі я вже так знахабнів, що навіть і не переодягався в цивільний одяг, а шмигав по шинках та по місту просто в формі. В лазарет на своє ліжко повертався тільки вранці, а коли мене вночі зупиняли патрулі, я їм, бувало, тільки покажу "Кранкенбух дев'яносто першого полку", і вони вже більше нічого не питають. На воротах лікарні я знову мовчки показував книгу і завжди якось без пригод добирався до ліжка. Нахабство моє зростало; я вже думав, що мені ніхто нічого не може зробити, аж поки сталася фатальна помилка вночі на площі під портиком. Ця помилка, приятелю, ясно довела стару істину: ні одне дерево не може рости до неба. Хто високо літає, той низько сідає. Людська слава — як трава зів'яла. Кожен хотів би бути гігантом, — а він, приятелю, лайно, та й тільки. Навіть Ікар спалив собі крила. Не вір, дурню, в щасливу нагоду, а лупцюй себе вранці і ввечері по морді, примовляючи: обережного і бог береже. А чого забагато того й свині не хочуть. Після вакханалій і оргій завжди настає моральне похмілля. Це закон природи, милий друже. Подумати лишень, я от-от мав стати перед останньою лікарською комісією і сам собі все зіпсував. Я ж міг уже бути *felddienstunfähig* 1. Така протекція! Ще трохи, і байдикував би собі десь у канцелярії по укомплектуванню військових частин. Але моя власна необережність підставила мені ногу. Свою сповідь однорічник закінчив урочисто: — Прийшла черга і на Карфаген, з Ніневії зробили руїни, милий друже, але не вішаймо носа. Хай не думають, що коли мене пошлють на фронт, то я хоч раз стрельну. *Regimentsrapport* 2. Виключення зі школи. Хай живе цісарсько-королівський кретинізм! Буду я для них цапіти в школі й складати іспити. Кадет, фенріх, лейтенант, оберлейтенант. Нас...в я на них. Матері їхній хрін. *Offiziersschule. Behandlung jener Schuler derselben, welche einen Jahrgang repetieren* müssen 3. Все це військовий параліч. Чи карабін носити на лівому, чи на правому плечі? Скільки зірочок має капрал? *Evidenzhaltung Militarreservemänner!* *Himmelherrgott* 4, приятелю. Нема чого курити.

Хочете, я вас навчу плювати на стелю.

1 Нездатний до фронтової служби (нім.).

2 Полковий рапорт (нім.).

3 Офіцерська школа. Як поводитися з курсантами тієї школи, які лишилися на другий рік (нім.).

4 облік складу чинів запасу! Хай йому біс... (Нім.)

Дивіться, це робиться так. Задумайте собі щось, і ваше бажання сповниться. Коли ж любите пиво, можу вам порекомендувати чудесну воду он там, у дзбанку. А якщо ви голодні й хочете смачно попоїсти, рекомендую вам "Міщанську бесіду". Можу вам також порадити складати з нудьги вірші. Я тут уже створив цілий епос.

Наглядач спить, йому тут гарно, брате,
Тут армій центр, тут їх ядро здорове,
Хоч завтра знов дасть Відень, певно, знати,
Що втратили ми десь нове бій-поле.
Тут проти ворога, гармат і зради
Наглядач з нар поставить барикади,
При праці тій великій щохвилини
Підносить він могутній голос свій:
Наша Австрія не згине;
Слава цісарю і їй!

Бачте, друже, — повчав далі опасистий однорічник, — і ще хтось може базікати, нібито в народі зникає пошана до нашої коханої імперії! В'язень, який не має що курити і якого чекає полковий рапорт, подає найкращий приклад прихильності до трону. Вшановує в піснях свою неподільну австрійську батьківщину, над якою з усіх боків нависла загроза, що їй дадуть прочухана... Його позбавили волі, але з його уст пливуть вірнопідданчі вірші, *Morituri te salutant, Caesar!* Приречені на смерть вітають тебе, імператоре! Але наглядач — мурло. Ну й лобурня в тебе на службі! Позавчора я дав йому п'ять крон, щоб купив мені сигарет, а він, падлюка, сьогодні вранці каже, що тут заборонено курити і він, мовляв, мав би за це неприємності, а тих п'ять крон він мені поверне, каже, як одержить свою платню.

Отакі справи, приятелю. Не вірю тепер ні в що. Найкращі гасла затоптані в болото. Обкрадати в'язнів! А ця наволоч до того ще й цілісінький день виспівує:

Wo man singt, da leg' dich sicher nieder,
bose Leute haben keine Lieder 1.

1 Спи спокійно там, де всі співають, Люди-бо лихі пісень не мають (нім.).

Нікчема, халамидник, негідник, зрадник.

Однорічник розпитав Швейка, в чому він провинився.

— Розшукував свій полк! — сказав однорічник. — Нічого собі мандрівочка: Табор — Мілевське — Кветов — Врж — Мальчин — Чижова — Седлець — Гораждовиці — Радомишль

— Путім — Штекно — Стракониці — Волинь — Дуб — Водняни — Протівін — Путім

— Пісек — Будейовиці. Терниста дорога. І ви йдете завтра на рапорт до полковника?

Якщо так, бра, то зустрінемося на місці страти. Наш полковник Шредер знову матиме надзвичайну втіху. Ви не можете собі уявити, як на нього діють полкові скандали. Гасає по дворі, як скажений собака, висолопивши язика, немов дохла кобила. А ті його промови, а лайки! Досить глянути, як він плює навколо себе, наче той заслинений верблюд. А балаканині його немає кінця-краю. Вам здається, що ось-ось від його крику заваляться Маріанські казарми. Я його знаю добре, бо вже раз був у нього з рапортом. До армії я прийшов у високих чоботях, на голові циліндр. Кравець не приніс мені вчасно форми, ото ж я й мусив іти на учбовий плац у тих високих чоботях і в циліндрі. Став на лівий фланг і марширував разом з усіма. Полковник Шредер наїхав конем просто на мене і мало не звалив на землю.

"Donnerwetter! 1 — заверещав так, аж було чути, напевно, на Шумаві. — Was machen Sie hier, Sie Zivilist?" 2. Я йому чемно відповів, що я однорічник і прийшов на муштру. Побачили б ви, що почалося. Півгодини він висловлювався і лише під кінець помітив, що я козиряю в циліндрі. Спромігся тільки вереснути, щоб завтра я з'явився на полковий рапорт, і зі злості погнався конем навмання, як ошалілий, потім ускач повернув назад, знову горлав, лютував, бив себе в груди і дав наказ цієї ж миті відправити мене з плацу на гауптвахту. На полковому рапорті вліпив мені чотирнадцять днів домашнього арешту, звелів начепити на мене якесь лахміття з цейхгаузу і погрожував повідпорювати нашивки однорічника. "Однорічний доброволець, — вигукував на весь голос той пришепелуватий полковник, — це щось високе, це ембріон слави, військові чини, майбутні герої. Однорічний доброволець Вольтат, коли його після належного іспиту зробили капралом, добровільно зголосився на фронт, узяв у полон п'ятнадцять ворогів. Але при передачі їх його на шматки розірвало гранатою. А за п'ять хвилин прийшов наказ присвоїти однорічникові Вольтатові чин кадета. І вас чекало б таке блискуче майбутнє:

підвищення, відзнаки, ваше ім'я було б записано в золоту книгу полку".

Однорічник плюнув:

— Бачте, приятелю, які тварюки родяться під сонцем. Начхати мені на їхні однорічницькі нашивки й на всі привілеї. "Ви, однорічнику, худоба". Як це делікатно звучить: "Ви худоба", — а не по-хамському: "Ти худоба". А по смерті дістанете медаль *signum laudis* 3 або велику срібну. Цісарсько-королівські постачальники трупів з зірками й без зірок. Наскільки щасливіший від нас перший-ліпший віл. Його заб'ють на різниці зразу, а не тягають перед тим на плац і на полігон.

1 Лайка (нім.).

2 Що ви тут робите, цивільний? (Нім.)

3 Знак похвали (лат.) — найвища медаль в австрійській армії, нею нагороджували офіцерів.

Гладкий однорічник перевалився на другий сінник і вів далі:

— Немає сумніву, все це не може вічно тривати й якогось дня лусне. Спробуйте надимати свиню славою і побачите, що вона вам нарешті все ж таки вибухне. Коли б я

їхав на фронт, на ешелоні написав би:

Угноймо кістями людськими лан,

Acht Pferde oder achtundvierzig Mann 1.

1 Вісім коней або сорок вісім людей (напис на залізничних вагонах, нім.).

Відчинилися двері, і з'явився наглядач. Він приніс чверть пайка солдатського хліба на двох і свіжу воду.

Не підводячися з сінника, однорічник звернувся до наглядача з такими словами:

— Як це благородно і гарно з твого боку відвідувати в'язнів, о свята Агнесо дев'яносто першого полку! Вітаємо тебе, добродійний ангеле, чиє серце наповнене співчуттям. Ти навантажений кошами їжі й напоїв, щоб зменшити наше горе. Ми ніколи не забудемо твоїх благодіянь. Ти сонячне видіння в темній нашій в'язниці.

— На полковому рапорті вам буде не до жартів, — пробурмотів наглядач.

— Тільки не сердься, хом'яче, — вів далі з нар однорічник. — Скажи нам краще, що б ти зробив, якби тобі довелося посадити десять однорічників? Та не дивися так, як баран на нові ворота, ключнику Маріанських казарм. Ти б замкнув двадцять, а потім десять з них випустив, ховрашку. господи, коли б я був військовим міністром, ти б у мене потанцював. Знаєш аксіому, що кут падіння дорівнює кутові відбивання? Але я тебе прошу тільки одне: покажи і дай мені точку опори у всесвіті, а я підніму цілу землю разом з тобою, ти, хвалько!

Наглядач вибалушив очі, його пересмикнуло, і він, грюкнувши дверима, вийшов.

— Товариство взаємної допомоги по усуненню наглядачів, — сказав однорічник, порівну ділячи порцію хліба. — Згідно з параграфом шістнадцятим тюремного статуту, ув'язнені в казармах мають аж до вироку діставати повний солдатський пайок, але тут панує закон прерій: "Хто швидше зжере те, що належить в'язням".

Обидва сиділи на нарах і гризли хліб.

— На прикладі наглядачів найкраще видно, — продовжував свої міркування однорічник, — як армія робить з людини нелюда. Певно, і наш наглядач до вступу на військову службу був юнаком з ідеалами, такий собі ясноволосий херувимчик, ніжний і чутливий до кожного, мабуть, обороняв нещасних, завжди захищав їх у бійках за дівчат на храмовому празнику в рідній околиці... І без сумніву, його всі шанували. Але сьогодні... Боже мій, як радо я б йому затопив у пику, бив би головою об нари й скинув у сортир сторч головою. І це також, приятелю, доказ цілковитого здичавіння звичаїв під впливом військового ремесла.

І він почав співати:

Не боялась навіть чорта,

Та зустрівся їй солдат...

— Милий друже, якщо подивитися на все це в масштабах нашої милої монархії, неодмінно дійдеш висновку, що з нею справа приблизно така, як з тим дядьком із твору Пушкіна. Пушкін писав, що його дядечко здохлятина і тому не лишається нічого іншого, як:

Зітхатъ і думку берегти:

"Коли ж візьмуть тебе чорти!" 1

1 Переклад М. Рильського.

Знову почулося скреготіння ключа в дверях, і наглядач почав запалювати в коридорі газову лампочку.

— Промінь світла в царстві темряви, — вигукнув однорічник, — освіта проникає в армію. На добраніч, пане наглядачу! Вітай усіх старшин, і хай вам щось гарне присниться. Наприклад, що ви мені вже повернули моїх п'ять крон, які я вам давав на сигарети, а ви їх пропили за моє здоров'я. Спіть солодко, недолюдку.

Було чути, як наглядач щось бурмоче про завтрашній полковий рапорт.

— Знову самі, — сказав однорічник, — тепер, поки ще ми не полягали спати, я хочу кілька хвилин присвятити повчальній лекції про те, як день у день зростають зоологічні знання старшин і офіцерів. Щоб за всяку ціну виховати новий людський матеріал для війни, свідоме гарматне м'ясо, треба докладно вивчити природознавство або книгу "Джерела господарського добробуту", видану видавництвом Кочого, де кожний рядок пересипаний словечками: "худоба", "кабан", "свиня".

Останнім часом бачимо, проте, як наші прогресивні військові кола запроваджують нові назви для рекрутів. В одинадцятій роті капрал Альтгоф уживає слова:

"енгадінська коза"; ефрейтор Мюллер, німець, учитель з Кашперських гір, називає рекрутів "чеськими смердюхами", фельдфебель Зондернуммер — "волячою жабою", "йоркширським кнуром" і кожному рекрутові обіцяє вичинити шкуру. При цьому виявляє такі професійні знання, немовби походить з родини чучельників. Військові начальники намагаються прищепити всім любов до батьківщини, керуючись у цьому особливими допоміжними засобами, такими, як дике ревіння, танець навколо рекрутів та войовниче гарчання, що нагадує африканських дикунів, які збираються здерти шкуру з невинної антилопи або приготувати шинку з місіонера, призначеного на обід. Німців це, безумовно, не стосується. Якщо фельдфебель Зондернуммер каже "заубанде" 1, він завжди негайно додає "die tschechische" 2, щоб німці не образились і не прийняли цього на свою адресу.

При цьому всі підстаршини в одинадцятій роті дико поводять очима, немов нещасний собака, що пожадливо проковтнув намочену в олії губку і вона застрягла йому впоперек горла. Одного разу я чув розмову ефрейтора Мюллера з капралом Альтгофом щодо дресирування ополченців. У цій розмові раз по раз чути було такі слова:

"Ein Paar Ohrfeigen" 3. Я думав спочатку, вони посварилися і розпадається німецька військова єдність, але я здорово помилився. Насправді йшлося тільки про солдатів.

"Коли така чеська свиня, — повчав добродушно капрал Альтгоф, — не навчиться і після тридцятого "nieder" 4 стояти рівно, як свічка, то зацідити йому кілька разів у пику — для нього мало. Ти його гарненько садони кулаком у живіт, а другою рукою насунь шапку на самісінький ніс і скажи: "Kehrt euch!". А коли він обернеться, вгати йому ногою в сідницю, тоді побачиш, як він почне виструнчуватись і як прапорщик Дауерлінг реготатиме".

1 Банда свиней (нім.).

2 Чеська (нім.).

3 Кілька ляпасів (нім.).

4 Лягай! (Нім.)

Тепер, друже, мушу вам дещо сказати про Дауерлінга, — провадив однорічник. — Про нього рекрути з другої роти розповідають неймовірні історії — достоту так, як, скажімо, якась самотня бабуса на фермі поблизу мексиканських кордонів розповідає чудеса про подвиги відомого мексиканського бандита. Дауерлінг має славу людожера, антропофага з австралійських племен, які пожирають представників інших племен, що попали їм до рук. Його кар'єра блискуча. Невдовзі після його народження нянька впала разом з ним, і малий Конрад Дауерлінг ударився тім'ячком. Ще й до сьогодні на його голові лишилося таке сплюснення, немовби на північний полюс напоролася комета. Всі сумнівалися, чи може з нього щось вийти, оскільки він переніс струс мозку; лише батько, полковник, не втрачав надії і запевняв, що йому це зовсім не може пошкодити, бо, річ ясна, молодий Дауерлінг, коли виросте, вибере собі військову професію. Молодий Дауерлінг після жорстоких боїв з чотирма класами нижчої реальної школи (він учився екстерном, причому слід зауважити, що один його домашній учитель передчасно посивів і з'їхав з глузду, а другий хотів стрибнути від розпачу з вежі святого Стефана у Відні) вступив до Гайнбурзького кадетського корпусу. Там ніколи не звертали уваги на попередню освіту, бо австрійським кадровим офіцерам це загалом зайве. Військовий ідеал вбачали лишень у грі в солдатиків. Освіта облагороджує душу, а це в армії зараз нікому не потрібне. Чим офіцери грубіші, тим краще.

Кадет Дауерлінг не виявляв здібностей навіть у тих дисциплінах, які кожен інший хоч і з бідую, а засвоював. І в кадетському корпусі видно стало наслідки того, що Дауерлінг у молоді роки вдарився голівкою. Його відповіді на іспитах відзначалися такою дурістю і були такі по-ідіотському заплутані, що вважалися просто класичними. Через це професори корпусу інакше не називали його, як "unser braver Trottel" 1. Своєю блискучою обмеженістю він подавав безсумнівні надії, що за кілька десятків років попаде в Терезіанську військову академію або у військове міністерство.

1 Наш бравий дурень (нім.).

Коли спалахнула війна і всіх молоденьких кадетиків зробили прапорщиками, Дауерлінг потрапив у список гайнбурзьких вискочнів і таким чином дістався до дев'яносто першого полку.

Однорічник набрав повітря й продовжував розповідь:

— Коштами військового міністерства вийшла книжка "Drill, oder Erziehung" 1, з неї Дауерлінг вичитав, що на солдатів треба наводити жах, бо від ступеня жаху залежить успіх муштри. Виходячи з цього принципу, він справді досяг неабияких успіхів у своїй роботі. Щоб не чути його вереску, солдати цілими ротами подавали рапорти про хворобу. Та це не мало успіху. Той, хто заявляв, що він хворий, діставав три дні versharft 2. До речі, ви знаєте, що таке "посилений арешт"?

Цілий день вас ганяють по плацу, а на ніч замикають у карцер. Це й було причиною того, що в роті Дауерлінга не було хворих. Всі хворі з його роти сиділи в карцері. На

плаці Дауерлінг завжди дотримується вільного казарменого тону, який починається словом "свиня", а кінчається дивною зоологічною загадкою "свинячий пес". Водночас він дуже ліберальний. Залишає солдатів право вибору. Наприклад, він каже: "Вибирай, слоне: або кілька разів у морду, або три дні посиленого арешту". Якщо хтось обирав арешт, то все ж на додачу діставав ще двічі в морду, причому Дауерлінг завжди пояснював: "Ти, боягузе, боїшся за своє рило, а що будеш робити, як заграє важка артилерія?"

Одного разу, вибивши якомусь рекрутові око, він висловився так: "Pah, was fur Geschichten mit einem Kerl, muss so wie so krepieren" 3.

Так само говорив і фельдмаршал Конрад фон Гетцендорф: "Die Soldaten müssen so wie so krepieren" 4.

1 "Муштра, або Виховання" (нім.).

2 Посиленого арешту (нім.).

3 Пхе, що за церемонії можуть бути з якимось мурлом, він усе одно так чи інакше здохне (нім.).

4 Солдатам все одно здихати (нім.).

Улюбленим і дуже успішним засобом Дауерлінг вважає лекції, на які він скликає солдатів чехів. Він розповідає їм про військові завдання Австрії, пояснюючи при цьому загальні основи військового виховання від "шпанглів" аж до шибениці або розстрілу. Одного разу на початку зими, ще до того як я потрапив у лазарет, ми вправлялися на плацу поруч з одинадцятю ротою. Після команди "Вільно!" Дауерлінг виголосив до своїх чеських рекрутів промову. "Я знаю, — почав він, — ви негідники, і вам треба вибити з голови всякі дурниці. З вашою чеською мовою ви не дійдете навіть до шибениці. Наш верховний головнокомандувач також німець.

Ви будете слухати чи ні? Хай вам біс, лягай!" Всі лягли, а Дауерлінг тільки походжав перед ними і далі просторікував:

"Сказано "лягай" — то й лежи, хоч би з вас, бандюги в цьому болоті й кишки повилазили. Команда "лягай" існувала ще в старому Римі; тоді до армії мусили йти всі від сімнадцяти до шістдесяти років і по тридцять років проводили на полі бою, а не вилежувалися, як свині, в казармах. Тоді також були одна військова мова і одна команда. Спробував би в них хтось заговорити по-етруському. Панове римські офіцери показали б такому, де козам роги правлять. Я теж хочу, щоб ви всі відповідали по-німецькому, а не теревенили по-своєму. Бачите, як вам гарненько лежить в болоті, а тепер уявіть собі, що було б, якби хтось із вас не хотів далі лежати й підвівся. Що б я зробив? Роздер би йому рота від вуха до вуха за непослух, бунт, опір, за невиконання обов'язків порядного солдата, порушення статуту й дисципліни, нехтування службовими приписами взагалі, з чого випливає, що на такого негідника чекає зашморг і "Verwirkung des Anspruches auf die Achtung der Standesgenossen" 1.

1 Позбавлення права на пошану рівних за становищем громадян (нім.).

Однорічник замовк, а потім почав знову, очевидно, склавши собі за час паузи план дальшої розповіді про умови в казармах:

— Це трапилося за капітана Адамічки, чоловіка дуже апатичного. Сидячи в канцелярії, він звичайно дивився в порожнечу, наче тихий божевільний, і мав такий вираз обличчя, немовби хотів сказати: "Про мене, хоч моєю головою та об тин". На батальйонному рапорті казна про що думав. Одного разу до батальйонного рапорту зголосився солдат з одинадцятої роти зі скаргою, що прапорщик Дауерлінг увечері на вулиці назвав його чеською свинею. Цей вояк до війни був палітурником, робітником, що зберіг почуття національної гідності.

"Так, так, отакі, значить, справи, — тихо сказав капітан Адамічка, бо він завжди говорив дуже тихо. — Сказав це ввечері на вулиці? Треба ствердити, чи ви мали дозвіл вийти з казарми. Abtreten!"

За якийсь час капітан Адамічка наказав покликати того, що скаржився.

"Стверджено, — сказав він так само тихо, — що ви мали відпустку з казарми до десятої години вечора. Тому ви не будете покарані. Abtreten!"

Відтоді про цього капітана Адамічку говорили, що він має почуття справедливості.

Але ж його, милий друже, послали на фронт, а на його місце призначили майора Венцеля. Цей просто сатанів, коли йшлося про національне цькування. Прапорщиків Дауерлінгу він добре вкоротив язика.

У майора Венцеля жінка чешка. І тому він найбільше боявся національних сварок.

Свого часу, коли Венцель служив капітаном у Кутній Горі, він одного разу сп'яну вилаяв чеською сволотою старшого офіціанта в одному готелі. (Слід зазначити, що вдома і в товаристві майор Венцель говорив лише по-чеському і його сини вчилися в чеській гімназії). Але слово вилетіло, і цей випадок одразу ж потрапив у місцеві газети, а якийсь депутат навіть подав запит у віденський парламент про поведінку капітана Венцеля в готелі. Венцель мав великі неприємності, бо це було саме в час затвердженн" парламентом законопроекту про військову повинність, а тут, будь ласка, ця історія з п'яним капітаном Венцелем з Кутної Гори.

Потім капітан Венцель довідався, що все це йому наробив якийсь Зітко — підпрапорщик з однорічних добровольців. Саме Зітко й написав до газети, бо між ним і капітаном Венцелем була ворожнеча ще з того часу, коли Зітко в одному товаристві в присутності капітана Венцеля пустився міркувати про велич природи.

Досить, каже, оглянутися навколо й подивитися, як темні хмари закривають обрій, як гори пнуться високо до неба, як реве водоспад у лісі й співають пташки, й ви замислитесь над тим, що таке, власне, якийсь там капітан у порівнянні з величчю природи. Він такий самий нуль, як і кожний підпрапорщик.

Всі офіцери були тоді під чаркою, і капітан Венцель хотів оперіщити нещасного філософа Зітка, як ту шкапу. Ворожнеча все посилювалась, і капітан, де тільки міг, переслідував Зітка, тим більше що слова підпрапорщика зробилися приповідкою.

"Що таке капітан Венцель у порівнянні з величчю природи", — говорили від малого до великого по всій Кутній Горі, "Я того гульця доведу до самогубства", — казав, бувало, капітан Венцель. Але Зітко пішов у відставку і далі вивчав філософію. З того часу й триває запекла ненависть майора Венцеля до молодих офіцерів. Навіть

підпоручники не застраховані від його диких витівок. А про кадетів та прапорщиків уже й казати нема чого.

"Передущу їх, як блощиць", — говорить, бувало, майор Венцель, і горе тому прапорщику, який заради якоїсь дурниці посилає солдата на батальйонний рапорт.

Майор визнавав тільки великі й страшні провини, коли, наприклад, вартувий засне біля порохового льоху або вчинить якийсь ще гірший злочин, скажімо, перелізе вночі через мур Маріанських казарм і засне зверху на мурі, чи його зловлять уночі артилеристи, патруль ополченців. Одне слово, коли б хто допустився таких страшних речей, через які впала б ганьба на весь полк. Чув я раз, як він горлав у коридорі: "Господи боже мій! Його вже втретє зловив патруль ополченців! Зараз же посадити цю тварюку в карцер! Таких йолопів треба гоном гнати з полку, хай ідуть до обозу гній возити! Навіть не побився з ними! Це не солдати, а якісь вуличні підмітайла. Жерти йому дайте аж післязавтра, сінник заберіть. Та запхайте в одиночку і не давайте чим укриватись".

Тепер, приятелю, уявіть собі, що зараз же після приходу до нас майора Венцеля той пришелепуватий прапорщик Дауерлінг пригнав на батальйонний рапорт одного вояка за те, що той, мовляв, навмисне йому не козирнув, коли він, Дауерлінг, у неділю пополудні їхав фіакром через площу з якоюсь дівчиною. Ну й пекло було тоді на батальйонному рапорті, розповідали старшини. Фельдфебель батальйонної канцелярії втік з паперами в коридор, а майор Венцель верещав на Дауерлінга:

"Я цього не стерплю! Himmeldonnerwetter! Я забороняю! Ви знаєте, пане прапорщику, що таке батальйонний рапорт? Батальйонний рапорт — це вам не Schweinfest 1. Як він міг вас бачити, коли ви їхали через площу? Ви ж самі вчили, що при зустрічі треба козиряти старшим, а це не означає, що солдат повинен крутитись, як та сорока на тину, щоб побачити пана прапорщика, який переїжджає через площу. Мовчіть, будь ласка. Батальйонний рапорт — це дуже важливий захід. Коли солдат уже запевняв, що не бачив вас, бо саме на променаді козиряв мені, розумієте, мені, обернувшись до мене, до майора Венцеля, лицем, і не міг бачити ззаду фіакра, який вас віз, то, думаю, цьому треба вірити. Надалі прошу не турбувати мене такими дурницями". Відтоді Дауерлінг змінився.

1 Бенкет з приводу того, що зарізали свиню (нім.).

Однорічник позіхнув:

— Треба виспатись перед тим полковим рапортом. Я хотів вам бодай поверхово змалювати, як виглядає життя в нас у полку. Полковник Шредер не любить майора Венцеля. Це взагалі дивакуватий тип. Капітан Саґнер, на плечах якого лежить школа однорічних добровольців, вбачає у Шредерові тип справжнього солдата, хоч полковник Шредер нічого так не боїться, як фронту. Саґнер — стріляний горобець.

Він, так само як і Шредер, не любить офіцерів запасу. Називає їх цивільними смердюхами. Однорічників вважає дикими тваринами. Їх, мовляв, треба перетворити на військові машини, нашити на них зірочки й послати на фронт, щоб там їх повбивали замість благородних кадрових офіцерів, бо тих треба берегти на розплід. Взагалі, —

сказав однорічник, шулячись під ковдрою, — усе в армії тхне гнилятиною. Налякані маси ще не прозріли і, вирячивши очі, йдуть на фронт, дають себе сікти на капусту. Коли когось із них поціляє куля, він тільки й спроможний прошепотіти: "Мамо..." Немає героїв, а є худоба на заріз і є різники в генеральних штабах. Але кінець кінцем усе збунтується. О, тоді завариться гарна каша. Хай живе армія! На добраніч!

Однорічник замовк, потім почав крутитись під ковдрою і раптом спитав:

— Спите, приятелю?

— Щось не спиться, — відповів Швейк на других нарах, — роздумую.

— Про що ж ви думаєте, друже?

— Та про ту велику срібну медаль за відвагу, що її дістав один столяр, на прізвище Млічко, з Ваврової вулиці на Виноградах. Йому першому з усього полку ще на самому початку війни гранатою відірвало ногу. Столяр одержав безкоштовно штучну ногу й почав усюди чванитися своєю медаллю. Він, мовляв, перший з найперших калік із свого полку. Одного разу в шинку "Аполлон" на Виноградах він зчепився з різниками. Ті так розлютувалися, що відірвали штучну ногу і тріснули нею його по голові. Той, хто відірвав ногу, не знав, що вона штучна, і з переляку зомлів. У поліції столярові ту ногу знову причепили, але відтоді Млічко розсердився на свою велику срібну медаль "За відвагу" і пішов у ломбард, щоб заставити. Там його й згребли разом з медаллю. І почалися великі неприємності, бо існує якийсь особливий суд честі для військових інвалідів. Цей суд виніс вирок відібрати в нього медаль, і, крім того, присудили відібрати й ту нещасну штучну ногу.

— Як це?

— Дуже просто. Одного дня прийшла до нього комісія і повідомила, нібито він недостойний носити штучну ногу; відстебнули її та й забрали. Або, — вів далі Швейк, — це теж смішна історія, коли родичі якогось загиблого на війні дістануть раптом таку медаль з припискою, що ось їм наділяють цю медаль, хай повісять її кудись на видному місці. На Божетеховій вулиці, на Вишеграді, один розлючений батько, подумавши, що військові установи глузують з нього, повісив цю медаль у клозеті, а якийсь поліцай, що жив по сусідству і теж ходив у той клозет, доніс на нього за державну зраду. І це вилізло тому бідоласі боком.

— З цього випливає, — сказав однорічник, — що вся людська слава, як трава зів'яла. Нещодавно у Відні видали "Записник для добровольців-однорічників". Там уміщено такий хвилюючий вірш у чеському перекладі:

Поліг відважний однорічник,

Він за вітчизну кров пролляв

І приклад дав усім чудовий,

Як гинути за короля.

Убитого везе гармата,

Летить до неба скорбний спів,

А на мундир геройського солдата

Медаль полковник прикріпив.

Трохи помовчавши, однорічник сказав:

— Мені здається, що наш бойовий дух переводиться на циганський пшик. Отож, милий приятелю, пропоную в нічній пітьмі, в тиші нашої в'язниці заспівати пісню про артилериста Ябурка. Від цього наш бойовий дух підніметься. Але треба горлати так, щоб було чути по всіх закутках Маріанських казарм. Тому раджу стати біля Дверей.

І за хвилину з тюрми розлягалося ревіння, аж у коридорі забряжчали шибки:

Біля гармат стояв,

Раз по раз наби-наби,

Біля гармат стояв,

Раз по раз набивав.

Прилетіли кулі-злюки,

Відірвали йому руки,

Та далі він стояв,

Раз по раз наби-наби,

Та далі він стояв,

Раз по раз набивав.

На підвір'ї почулися кроки й голоси.

— Це наглядач, — сказав однорічник, — а з ним лейтенант Пелікан. Він сьогодні чергує. Це офіцер запасу, мій знайомий з "Чеської бесіди". В цивільному житті — статистик одного страхового товариства. У нього роздобудемо сигарет. Ану, давай зтягнемо ще раз.

І вони знову заревли:

Біля гармат стояв...

Двері відчинились, і наглядач, підбадьорений присутністю чергового офіцера, розкричався:

— Тут вам не звіринець!

— Пардон, — відповів однорічник, — тут філіал Рудольфінума, концерт на користь ув'язнених. Саме скінчився перший номер програми "Воєнна симфонія".

— Припиніть це, — сказав поручник Пелікан з удаваною суворістю. — Сподіваюсь, вам відомо, що ви повинні о дев'ятій годині вже лежати й не галасувати. Ваш концертний номер чути аж на площі.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — сказав однорічник, — ми як слід не підготувались, і якщо якась дисгармонія...

— Таке він витіває кожного вечора, — намагався наглядач нацькувати офіцера на свого ворога, — і взагалі поводить себе страшенно неінтелігентно.

— Прощу вас, пане лейтенанте, — сказав однорічник, — я хотів би поговорити з вами віч-на-віч. Хай наглядач почекає за дверима.

Коли вони лишилися самі, однорічник по-приятельському сказав:

— Сипни-но сигарет, Франто. "Спорт"? Теж мені ще лейтенант! Хіба нічого кращого не маєш? Ну, гаразд, дякую й за це. Ага, і сірники також... "Спорт", — зневажливо сказав він, коли поручник пішов. — Людина і в біді повинна тримати себе достойно.

Закуріть, приятелю, на добраніч. Завтра нас чекає страшний суд.

Перед сном однорічний доброволець не забув заспівати:

Ой у хмарі гори мої рідні,

А внизу долина,

Не вернеться те, що ми любили,

Дівчино єдина.

Відрекомендувавши Швейкові полковника Шредера як нелюда, однорічник помилився, бо полковникові Шредерові до деякої міри було властиве почуття справедливості, що виразно виявлялося після нічних розваг у готелі, коли полковник Шредер повертався додому вельми вдоволений з товариства, в якому провів час. Та коли не був задоволений...

Коли доброволець піддавав нищівній критиці умови життя в казармах, полковник Шредер сидів у готелі в товаристві офіцерів і слухав, як надпоручник Кречман, що повернувся з Сербії ранений у ногу (його там корова кольнула рогами), розповідав про атаки на сербських позиціях; він з приміщення штабу, до якого його призначили, стежив за ними.

— Так от, повискакували з окопів. По всій лінії на відтинку лінії двох кілометрів, лізуть уже через дротяні перешкоди і кидаються на ворога. За поясом ручні гранати, маски, гвинтівки напереваги, готові стріляти, готові кинутись у багнети. Кулі свищують. Один солдат вистрибує з траншеї і тут же падає, другий падає на бруствері, висадженому в повітря, третій — за кілька кроків, але їхні товариші, як повинь, женуть із криком "ура" вперед у хмарах диму і пороху. А ворог стріляє з усіх боків: з окопів, з ямок, виритих гранатами, — і націлюється на нас із кулеметів. Знову падають солдати. Стрілецький рій намагається підібратися до ворожого кулемета. Одні гинуть, але інші вже вирвалися наперед!

Ура! Впав офіцер. Уже не чути рушничних пострілів, готується щось страшне. Знову гине цілий рій, тріскотять ворожі кулемети: "тра-та-та-та..." Впав... Пробачте, я вже далі не можу, я п'яний.

Офіцер з пораненою ногою замовк і сидить з тупим виглядом у кріслі. Полковник Шредер ласкаво всміхається і слухає, як капітан Спіра, немовби з кимось сперечаючись, грюкає кулаком об стіл і щось без угаву повторює, щось зовсім безглузде, і незрозуміло, що він цим хоче сказати і що воно означає.

— Будь ласка, добре подумайте! У нас австрійські улани-ополченці, австрійські ополченці, боснійські егері, австрійські егері, австрійські піхотинці, угорські гонведи, тірольські цісарські стрільці, боснійські піхотинці, угорські гусари, артилеристи, обоз, сапери, санітарна служба, моряки. Розумієте? А Бельгія!

Перший і другий призов до армії становить оперативну частину армії, третій призов виконує службу в тилу... — Капітан Спіра вдарив кулаком об стіл. — Крайова оборона виконує службу в країні у мирний час.

Один молодий офіцер наполегливо намагався переконати полковника в твердості свого воїнського духу й дуже голосно запевняв свого сусіда:

— Туберкульозників треба посилати на фронт, це піде їм на користь, а крім того, хай краще гинуть хворі, ніж здорові.

Полковник усміхався, але зненацька спохмурнів і, звернувшись до майора Венцеля, сказав:

— Дивуюся, що надпоручник Лукаш уникає нашого товариства, — відколи приїхав, ще й разу не був з нами.

— Він пише віршики, — насмішувато кинув капітан Саґнер. — Тільки-но приїхав, а вже закохався в жінку інженера Штрейтера. Зустрів її в театрі.

Полковник ще більше спохмурнів:

— Кажуть, нібито він уміє співати куплети?

— Ще в кадетському корпусі розважав усіх куплетами, — відповів капітан Саґнер, — а які анекдоти знає — аж ну! І чому він не буває з нами — не розумію.

Полковник сумно хитнув головою:

— Немає вже між нами справжньої дружби. Раніше, пам'ятаю, кожний офіцер намагався внести в розвагу щось нове. Згадую, як один надпоручник, на прізвище Данкель, роздягнувшись догола, ліг на підлогу, встромив собі в зад хвіст від оселедця і вдавав перед нами русалку. А інший, надпоручник Шлейснер, умів ворухити вухами й іржати, як жеребець, нявчати по-котячому і гудіти, як джміль.

Пригадую також капітана Скодай. Той завжди, на наше бажання, приводив до клубу дівчат. Це були три сестри, яких він вимуштрував, наче собачок. Поставить їх на стіл, і вони в такт починають перед нами роздягатись. У нього була маленька диригентська паличка, і, треба визнати, диригент з нього був неперевершений. А що він з ними, бувало, виробляв на канапі! Одного разу наказав поставити серед залу ванну з теплою водою, і ми по черзі мусили з тими дівчатами викупатись, а він нас тим часом фотографував. При цьому спогаді обличчя полковника Шредера розпливлося в блаженній посмішці.

— А що ми витворяли у тій ванні! — провадив полковник, огидно прицмокуючи й крутячись на стільці. — А тепер? Хіба це розвага? Навіть той нещасний куплетист не з'являється. А молодші офіцери й пити порядно не вміють. Ще нема дванадцятої години, а вже за столом, як бачите, п'ятеро п'яних. Були часи, коли ми по два дні висиджували, й чим більше пили, тим були тверезіші, хоч безперервно наливалися пивом, вином, лікерами. Немає тепер уже того військового духу. Лихий його знає, яка тут причина. Жодного дотепу, лише якісь безконечні теревені.

Послухайте лишень, як там, у кінці столу, говорять про Америку.

Справді, з того боку долинав чийсь поважний голос:

— Америка не може встрявати у війну. Американці й англійці між собою — як кіт з собакою. Америка до війни не готова.

Полковник Шредер зітхнув:

— Оце вам базікання запасних офіцерів. І на дідька вони нам! Такий ще вчора шкрябав пером десь у банку, можливо, робив кульки й продавав корицю та гуталін або десь у школі розповідав дітям, що голод виганяє вовків з лісу, а сьогодні хоче рівнятися

з кадровими офіцерами, все зрозуміти й до всього пхати носа. А коли і є в нас кадрові офіцери, як, наприклад, надпоручник Лукаш, то такий пан нас уникає.

Полковник Шредер пішов додому в поганому настрої. А вранці настрій у нього ще дужче зіпсувався, бо, лежачи в ліжку, він знайшов у повідомленнях з фронту одне речення, повторене кілька разів: "Наші війська відійшли на заздалегідь підготовлені позиції". Це були славні дні австрійської армії, мов хліб з одної діжі, подібні до днів під Шабацим.

Під враженням від прочитаного полковник Шредер о десятій годині ранку приступив до виконання церемонії, яку однорічник, мабуть, слушно назвав страшним судом.

Швейк з однорічником стояли на подвір'ї й чекали полковника. Тут уже зішлися старшини, черговий офіцер, полковий ад'ютант і фельдфебель з полкової канцелярії з матеріалами про винуватців, на яких чекав меч правосуддя — полковий рапорт.

Нарешті з'явився похмурий полковник у супроводі капітана Сагнера зі школи однорічних добровольців, нервово хльоскаючи стеком по халявах своїх високих чобіт.

Прийнявши рапорт, він у моторошній тиші пройшов кілька разів повз Швейка і однорічника, які рівнялися то праворуч, то ліворуч, у залежності від того, на якому крилі з'являвся полковник. Рівняння тривало довго, і вони мало не повикручували собі шиї.

Нарешті полковник зупинився перед однорічником, і той почав рапортувати:

— Доброволець...

— Знаю, — коротко сказав полковник, — покидьок із однорічних добровольців. Ким ви були в цивільному житті? Вивчали класичну філософію? Отже, п'янюга інтелігент? Пане капітане, — звернувся він до Сагнера, — приведіть сюди всю школу однорічних добровольців. І ось із такими, — провадив полковник, знову звертаючись до однорічника, — як вельможний пан студент класичної філософії, ми тут повинні паскудитися. Kehrt euch! Так я й знав. Складки на шинелі не в порядку, немов тільки від повії повернувся або валявся в борделі. Я вам, голубчику, покажу.

Школа однорічників вийшла на подвір'я.

— В каре! — наказав полковник. Підсудних і полковника оточили тісним квадратом.

— Гляньте лишень на цього героя! — гарикав полковник, показуючи стеком на колишнього студента. — Він утопив у горілці вашу честь однорічних добровольців,

з яких мають вийти кадри порядних офіцерів, готових вести солдатів до слави на полі бою. Але куди б цей п'яничка повів своїх людей? З пивної до пивної. Випив би весь ром, призначений для його вояків. Ви можете сказати щось на своє виправдання? Не можете. Гляньте на нього. Навіть на своє виправдання нічого не може сказати, а в цивільному житті вивчає класичну філософію. Воістину класичний випадок. — Полковник вимовив останні слова підкреслено повільно й плюнув. — Класичний філософ, який напідпитку скидав уночі кашкети з офіцерів? Потворо!

Щастя, що це був лише якийсь там офіцерик-артилерист.

У цих останніх словах було сконцентровано все презирство дев'яносто першого

полку до будейовицької артилерії. Горе артилеристові, який уночі потрапив би до рук полкового патруля або навпаки. Це була непримиренна, страшна ненависть, родова кривава помста, яка переходила в спадщину від одного призову до другого і супроводилася з обох боків традиційними розповідями про те, як піхотинці поскидали артилеристів у Влтаву або навпаки. Як вони побилися в "Порт-Артурі", "Під трояндою" чи в інших численних ресторанчиках та пивницях головного міста Південної Чехії.

— Проте, — провадив полковник, — за таку провину треба суворо карати. Цього типа треба викинути з школи однорічних добровольців і морально знищити. Досить уже з нас таких інтелігентиків у війську. Regimentskanzlei! '

Фельдфебель з полкової канцелярії поважно підійшов, тримаючи наготові папери й олівець.

Було тихо, як у судовому залі, коли судять убивців і голова повідомляє:

"Оголошується вирок".

Саме таким голосом полковник і заявив:

— Однорічник Марек засуджується на двадцять один день посиленого арешту. Після відбуття кари — до кухні чистити картоплю.

Звернувшись до школи однорічників, полковник наказав шикуватися в колони. Було чути, як швидко групуються четвірками й підходять, причому полковник зауважив капітанові Саґнеру, що в них це не дуже клеїться і щоб той по обіді повторив з ними на подвір'ї маршові вправи.

— Треба, щоб гриміло, щоб аж луна котилася. Ага, мало не забув. Скажіть їм, що вся школа матиме п'ять днів казарменого арешту, щоб ніколи не забули свого колишнього товариша, цього гульця Марека.

А гульцям Марек стояв біля Швейка з дуже вдоволеною міною. Про краще він і не мріяв. Безперечно, ліпше чистити в кухні картоплю, ліпити кнедли та обгризати якесь там ребро, ніж з повною матнею під ураганим вогнем ворога горлати:

"Einzelnabfallen! Bajonett auf!" 2

1 Полковий писар! (Ніж.)

2 Один за одним! Примкнути баґнет! (Нім.)

Відійшовши від капітана Саґнера, полковник Шредер зупинився перед Швейком і уважно поглянув на нього. Швейкову фігуру в цю хвилину репрезентувало його повне всміхнене обличчя, прикрашене великими вухами, які стирчали з-під насунутого військового кашкета. Вся постать справляла враження цілковитої безтурботності й неусвідомлення жодної своєї провини. Його очі питали: "Скажіть, будь ласка, невже я зробив щось зле?" І ті ж очі промовляли: "Навіть коли й сталося щось, то невже мене можна в тому обвинувачувати?"

І полковник, узагальнивши свої спостереження, кинув фельдфебелеві одне запитання:

— Ідіот?

У цю ж мить полковник побачив, як уста на цьому добродушному обличчі розтулилися, і Швейк відповів замість фельдфебеля:

— Насмілюсь доповісти, пане полковнику, — ідіот!

Полковник Шредер кивнув ад'ютантові й відійшов з ним набік. Потім покликав фельдфебеля, і вони проглянули матеріали про Швейка.

— Ага, — сказав полковник Шредер, — так це той денщик надпоручника Лукаша, який, згідно з його рапортом, загубився в Таборі. На мою думку, панове офіцери самі повинні виховувати своїх денщиків. Коли вже пан надпоручник Лукаш вибрав собі такого безнадійного ідіота за денщика, хай з ним сам і мучиться. Має на це досить вільного часу, тим більше що він нікуди не ходить. Правда ж, ви його теж ніколи не бачили в нашому товаристві? Отже, він має більше ніж досить часу, щоб як слід видресирувати свого денщика.

Полковник Шредер підійшов до Швейка і, дивлячись у його добре лице, сказав:

— Пришелепувата тварюко, маєте три дні посиленого арешту, а коли відсидите — зголосіться до надпоручника Лукаша.

Таким чином, Швейк у полковому карцері знову зійшовся з однорічником, а надпоручник Лукаш, мабуть, страшенно зрадів, коли полковник Шредер, закликавши його до себе, повідомив:

— Пане надпоручнику, здається, тиждень тому, після свого прибуття до полку, ви подали мені рапорт, щоб я призначив вам нового денщика замість того, якого ви загубили десь у Таборі. Він повернувся, і тому...

— Пане полковнику, — благально промовив надпоручник Лукаш.

— Я вирішив, — твердо вів далі полковник, — посадити його на три дні, після чого надішлю його знову до вас...

Приголомшений надпоручник Лукаш вийшов з канцелярії полковника, заточуючись, як п'яний.

* * *

Усі три дні, що минули в товаристві однорічного добровольця Марека, були для Швейка дуже приємні. Щовечора вони обидва влаштовували на нарах патріотичні виступи.

Увечері з гауптвахти, як завжди, лунало: "Боже, цісаря храни нам" і "Prinz Eugen, der edle Ritter" 1. За цей час вони переспівали цілу низку солдатських пісень, а на привітання наглядача завжди розлягалось:

Наш старий наглядач
Не сміє вмирати,
Прийде чорт із пекла
Сам його забрати.
В пеклі об підлогу
Трісне ним спрожогу,
Всі чорти рогаті
Кинуться до нього.

Над нарами однорічник намалював наглядача, а під ним написав слова старої пісеньки:

Як ішов я в Прагу по ковбаси,
На шляху зустрівсь паяцик ласий,
Не паяцик, а наглядач клятий, — Та я втік, бо він хотів кусатись.

А в той час, коли обидва дровичи наглядача, як дрович червоною хусткою у Севільї андалузького бика, надпоручник Лукаш зі страхом очікував, коли з'явиться Швейк і доповість йому, що знову приступає до виконання своїх обов'язків.

1 "Принц Євген, шляхетний лицар" (нім.).

3. ПРИГОДИ ШВЕЙКА В КІРАЛЬ-ГІДІ

Дев'яносто перший полк перевели до міста Міст-наЛітаві — до Кіраль-Гіди.

Саме коли Швейка після триденного арешту мали за три години вже випустити на волю, його разом з однорічником відвели на головну гауптвахту і звідтіля під конвоєм відправили на вокзал.

— Про це вже давно горобці на даху цвірінькали, — сказав йому по дорозі однорічник, — що нас переведуть до Угорщини. Там формуватимуться маршові батальйони, солдати наб'ють руку в стрілянні, поб'ються з мадярами, і ми весело поїдемо в Карпати. Сюди, до Будейовиць, приїдуть мадяри, розквартируються, і почнеться змішування племен. Існує така теорія, що при виродженні найкращий засіб — це гвалтувати дівчат іншої національності. Шведи й іспанці робили так під час Тридцятилітньої війни, французи — в часи Наполеона, а тепер у Будейовицькій окрузі це саме знову робитимуть мадяри, причому воно вже не виглядатиме як грубе насильство. З часом усе влаштується по-доброму. Це просто буде обмін. Чеський солдат переспить з мадярською дівчиною, а бідна чеська служниця прийме до себе мадярського гонведа, і за століття антропологи стануть перед несподіваною загадкою: звідки в населення з берегів Мальші з'явилися випнуті вилиці.

— Це перехресне парування, — кинув Швейк, — взагалі дуже цікава штука. В Празі живе офіціант-негр Християн. Його батько колись був абіссінським королем, і його показували в Празі на Штваніце в цирку. В нього закохалася одна вчителька, що писала віршики до "Лади" про пастушків і лісові струмочки, пішла з ним до готелю і допустилася, як це говориться в святому письмі, перелюбства, потім страшенно здивувалася, що в неї народився такий біленький хлопчик. Та ба, за два тижні хлопчик почав робитися бурим. Бурів, бурів, а тоді за місяць почав чорніти. За півроку був чорнісінький, як його татонько, абіссінський король. Вона з ним пішла в клініку шкірних хвороб, щоб йому якось відновили білий колір шкіри, але там їй сказали, що це справжнісінька чорна негритянська шкіра і що тут уже нічого не вдієш. Вона від горя з'їхала з глузду, почала через газети питати

порад, чи є якісь ліки проти негрів, і її відвезли до Катержінок, а негренья віддали в притулок, де всі з нього дуже потішалися. Потім він вивчився на офіціанта і ходив танцювати до нічних кафе. Тепер від нього з великим успіхом родяться чеські мулати, але вони вже іншого кольору, ніж він. Один студент медик, що часто ходив до "Чаші", якось нам пояснював, нібито це не така проста справа. Від такого мулата знову народжуються мулати, а цих уже не можна відрізнити від білих людей. Але несподівано

в якомусь поколінні, казав він, може з'явитися негр. Уявіть собі таке нещастя! Ви женитесь з якоюсь панночкою. Ця потвора, зовсім біла, раптом народить вам негра. А якщо дев'ять місяців тому вона ходила без вас подивитись на атлетичні змагання у вар'єте, де виступав якийсь негр, то думаю, що й ви задумаєтесь.

— Випадок вашого негра Християна, — сказав однорічник, — треба розглянути також і з воєнних позицій. Припустімо, цього негра взяли в армію. Він пражанин, отже, належить до двадцять восьмого полку. А ви ж уже чули, що двадцять восьмий перейшов до росіян. Росіяни страшно дивувалися б, коли б узяли в полон і негра Християна. Російські газети, напевно, писали б, що Австрія жене на війну свої колоніальні війська, хоч у неї таких немає, і що вона вже вдалася аж до негритянських резервів.

— А я чув, — докинув Швейк, — нібито Австрія все ж таки має колонії десь там на півночі, якусь Землю цісаря Франца-Йосифа...

— Ви, хлопці, притримайте язика трохи, — сказав один із конвоїрів, — це нині слизька справа — базікати про якусь там Землю цісаря Франца-Йосифа. Не називайте нікого, так краще...

— То подивіться на карту, — перепинив його однорічник, — і на свої очі побачите Землю нашого наймилостивішого монарха Франца-Йосифа. Згідно зі статистикою, там самісінький лід, і його звідти вивозять на криголамах, що належать празьким льодовням. Цей льодовий промисел дуже високо цінять та шанують і за кордоном, бо це прибуткове підприємство, хоч, правда, і небезпечне. Найбільша небезпека

загрожує під час транспортування льоду з Землі цісаря Франца-Йосифа через Полярне коло. Ви можете собі це уявити?

Конвоїр щось невиразно пробубонів, а капрал, який очолював конвой, підійшов і став слухати лекцію однорічника. Той серйозно вів далі:

— Ця єдина австрійська колонія може забезпечити льодом усю Європу і є неабияким народногосподарським чинником. Колонізація, звичайно, розвивається, але поволі, бо колоністи або не зголошуються туди їхати, або їдуть і там замерзають. Проте разом з поліпшенням кліматичних умов, а в цьому виявляють велике зацікавлення міністерство торгівлі і закордонних справ, росте надія, що великі площі льодовиків будуть належно використані. Влаштування кількох готелів привабить безліч туристів. Треба буде, звичайно, поробити відповідні туристські стежки і дороги поміж крижаними брилами та намалювати на льодовиках туристські значки.

Єдина перешкода — ескімоси. Вони унеможливлюють роботу наших місцевих органів...

Ці впертюхи не хочуть учитися по-німецькому, — казав однорічник, а капрал з цікавістю слухав. Він був кадровий солдат, дурний і жорстокий. До війська він працював по селах наймитом. Слухав і ковтав усе, про що не мав уявлення, а його ідеалом було залишитися в армії, служити за "юшку".

— Міністерство освіти, пане капрале, коли замерзло п'ять архітекторів, збудувало для них великими коштами і жертвами...

— Муляри врятувалися, — втрутився Швейк, — бо вони грілися від запаленої люльки.

— Не всі, — промовив однорічник, — з двома трапилося нещастя, вони забули затягнутись, і люльки погасли, їх довелося закопати в кризі. Але кінець кінцем усе ж таки там збудували школу з крижаної цегли та залізобетону, воно вкупі дуже добре тримається, та що ж, ескімоси довкола розклали вогонь з розібраних на дрова вмерзлих у кригу торгових кораблів і досягли того, чого хотіли. Лід, що на ньому поставили школу, розтанув, і вся школа разом з директором та представником влади, який другого дня мав бути присутнім на урочистому висвяченні школи, провалилася в море. Почувся лише голос представника влади. Бувши вже по шию у воді, він ревнув: "Gott, strafe England!" Тепер, мабуть, туди пошлють війська, щоб тих ескімосів приборкати. Ясно, війна з ними буде важка. Найбільше нашому війську будуть капостити приручені білі ведмеді.

— Ще нам тільки цього бракувало, — надзвичайно мудро сказав капрал. — І без цього вже по саме нікуди маємо тих воєнних винаходів. Ось узяти б, наприклад, маски для затруювання газами. Натягнеш собі таке на голову, і ти вже отруєний, як нам пояснювали в старшинській школі.

— Вони вам тільки страху напускають, — зауважив Швейк, — жодний солдат нічого не повинен боятися. І коли б хто в бою впав навіть до сортирної ями, то підвівся б, облизався і пішов далі воювати. А щодо отруйних газів, то для нас вони звичні ще з казарм після солдатського хліба та гороху з перловкою. Але тепер, кажуть, росіяни винайшли щось проти унтер-офіцерів.

— Здається, якісь особливі електричні струми, — доповнив однорічник. — Притягувані целулоїдними зірочками на петлицях унтер-офіцера, вони викликатимуть вибух. Одне слово, як то кажуть, від біди не втекти.

Капрал, хоч до служби в армії і крутився біля волів, усе ж таки нарешті второпав, що з нього глузують, і перейшов наперед конвою.

Вони вже наближалися до вокзалу, де будейовичани прощалися зі своїм полком.

Прощання не мало офіційного характеру, але площа перед вокзалом була заповнена громадянами, які чекали на військо.

Цікавість і увага Швейкова зосередилися на шпалерах громадян. І, як це звичайно буває, зразкові солдати лишилися позаду, а наперед вийшли ті, що були під багнетами. Зразкових солдатів пізніше мали, як оселедців, напхати до телятників, а Швейка з однорічником везти в спеціальному арештантському вагоні, який завжди чіпляли до військових поїздів зразу ж за штабними вагонами. Причому в такому арештантському вагоні місця — хоч конем грай.

Швейк не міг утриматися, щоб не вигукнути в бік шпалер "Слава!" і не замахати шапкою. Це так подіяло, що юрба підхопила привітання, і "Слава!" летіло далі, "Слава!" гриміло перед вокзалом. Там, далеко попереду, люди почали говорити:

"Вже йдуть".

Капрал з конвою розгубився і заверещав на Швейка, щоб той заткнув собі пельку,

але оклики ширились, як лавина. Жандарми відпихали шпалери, звільняючи дорогу конвоеві, але юрба кричала "Слава!" та вимахувала шапками й капелюхами.

Це була грандіозна маніфестація. З вікон готелю навпроти вокзалу якісь дами махали хустинками й кричали: "Heil!" До вигуків "Слава!" приєднувалося "Heil!", а якогось ентузіаста, що використав нагоду і вигукнув: "Nieder mit den Serben!" — збили в штучно викликаній штовханині з ніг і трохи потоптали.

Як електрична іскра, мчало далі: "Вже йдуть".

І вони йшли. Швейк під багнетами приязно махав рукою до юрби, а однорічник поважно козирав.

Так увійшли у вокзал, і, коли прямували до призначеного військового поїзда, оркестр стрілецького полку, диригента якого спантеличила несподівана маніфестація, мало не загравав: "Боже, цісаря храни нам". Та, на щастя, в останню хвилину з'явився в чорному котелку старший фельдкурат сьомої кавалерійської дивізії отець Лаціна і почав наводити порядок.

Його історія була дуже проста. Він, цей пострах усіх офіцерських їдалень, кендюх, ненажера, щойно вчора приїхав до Будейовиць і нібито випадково взяв участь у невеличкому бенкеті офіцерів полку, який від'їздив на фронт. Їв, пив за десятьох і трохи напідпитку бігав до офіцерської кухні виманювати в кухарів якісь рештки. Ковтав цілі миски підлив і кнедлів, рвав, як хижак, зубами м'ясо, а під кінець добрався в кухні до рому, нажлуктився, як свиня браги, аж почав ригати, а потім знову повернувся на прощальну вечірку, пив і пив, аж очманів. У цьому він мав багатий досвід, і в сьомій кавалерійській дивізії офіцери завжди доплачували за нього. Вранці вбив собі в голову, начебто він зобов'язаний наводити порядок при від'їзді перших полкових ешелонів, і тому вештався вздовж шпалер і поводився на вокзалі так, що офіцери, які керували відправкою полку,

замкнулися від нього в канцелярії начальника станції.

Тому він і з'явився знову перед вокзалом саме вчасно, щоб затримати паличку диригента, готового вже диригувати "Боже, цісаря храни нам".

— Halt! — вигукнув. — Ще ні, я сам подам знак! Поки стійте вільно, а я скоро прийду.

Він пішов на вокзал і, пустившись за конвоем, затримав і його своїм криком "Halt!".

— Куди? — суворо спитав капрала, який не знав, що робити в новій ситуації.

Замість нього добродушно відповів Швейк:

— Нас везуть до Брука. Якщо хочете, пане оберфельдкурате, можете їхати з нами.

— Таки поїду, — заявив отець Лаціна і, звертаючись до конвою, додав: — Хто каже, що я не можу їхати? Vorwärts! Marsch! 1

1 Вперед! Марш! (Нім.)

Старший фельдкурат, опинившись в арештантському вагоні, ліг на лавку, добряга Швейк скинув шинелю й поклав її отцю Лаціні під голову, а однорічник сказав пошепки переляканому капралові: "Обер-фельдкуратам треба догоджати!".

Отець Лаціна, зручно вмовстившись на лаві, почав розводитись:

— Рагу з грибами, панове, тим краще, чим більше грибів. Але грибки треба перше смажити на цибулі, а тоді вже додавати лавровий лист і цибулю.

— Та цибулю ви вже зволили додати раніше, — озвався одnorічник, незважаючи на розпачливі погляди капрала, який бачив у отцеві Лаціні хоч і п'яного, але все ж таки начальника.

Становище капрала було справді розпачливе.

— Так, — докинув Швейк, — пан обер-фельдкурат правду кажуть. Чим більше цибулі, тим краще. В Пакомержицях був один бровар, так той додавав цибулю й до пива, бо, мовляв, цибуля викликає спрагу. Цибуля взагалі дуже корисна річ. Печену цибулю прикладають і до болячок...

Отець Лаціна тим часом, лежачи на лавці, говорив півголосом, наче крізь сон:

— Все залежить від прянощів, які прянощі й скільки їх класти. Не можна й перечорноперчити, ні перечервоноперчити.

Чимдалі він говорив усе повільніше й тихше:

— Пере-гвоз-дичи-ти, пере-цитри-нити, пере-корі-нити, перемуска-ти...

Не договорив і заснув. Коли йому набридало хропли, він свистів носом.

Капрал ошелешено дивився на нього, а конвоїри на своїх лавках тихенько підсміювалися.

— Цей так швидко не прокинеться, — кинув Швейк за хвилину. — Він п'яний як чіп.

Не бійтеся, — провадив Швейк, бачачи, що капрал перелякано подає йому знак мовчати. — Тут нічого не зміниш, він налився, як бог звелів. Він у чині капітана. Кожний з цих фельдкуратів нижчого чи вищого чину має вже такий талан від бога — при кожній нагоді напиватися до нестями. Я служив у фельдкурата Каца.

Так той міг би пропити й ніс між очима. Все, що цей тут виправляє, — дурниця супроти того, що виправляв той. Ми з ним пропили дароносицю і, можливо, самого господа бога пропили б, коли б нам хто на нього щось позичив.

Швейк підійшов до отця Лаціні, обернувшись до стіни й тоном знавця сказав:

— Цей хропітиме аж до Брука, — і повернувшись на своє місце, супроводжуваний розпачливим поглядом нещасного капрала, який спитав:

— Чи не піти мені про це доповісти?

— Про це й не думайте, — сказав одnorічник. — Ви ж комендант конвою і не смієте від нас ні на крок. А також, згідно з приписами, не маєте права випускати з вагона будь-кого з конвою з донесенням, поки не матимете на його місце заступника. Як бачите, це твердий горішок. Подавати знак стріляниною, аби хтось прийшов, теж не можна, — тут нічого не сталося. А з другого боку, існує розпорядження, що, крім арештантів і супровідного конвою, в арештантському вагоні не сміє бути чужий. Сторонньому вхід сюди суворо заборонений. Не мудро також було б з вашого боку, коли б ви під час ходу поїзда, щоб замести сліди свого протизаконного вчинку, тихенько викинули фельдкурата, бо тут же свідки, які бачили, що ви його впустили до вагона, де йому нема чого робити. З цього, пане капрале, вийде не що інше, як розжалування.

Капрал збентежено забелькотів, буцімто старшого фельдкурата до вагона ніхто не кликав, а він сам до них пристав; і це, як не кажи, все ж таки його начальник.

— Тут начальник лише ви, — твердо підкреслив однорічник, а Швейк доповнив:

— І коли б навіть сам найясніший цісар хотів до нас пристати, то ви не сміли б цього дозволити. Це так, як на варті, коли до такого собі дурного рекрута підійде черговий офіцер і попросить, щоб той збігав йому по сигарети, а черговий ще запитає, який сорт йому купити. За такі справи — тюрма у фортеці.

Капрал несміливо захищався, говорячи, що це ж Швейк перший запропонував обер-фельдкуратові їхати з ними.

— Я, пане капрале, можу собі таке дозволити, — відповідав Швейк, — бо ж я пришелепуватий, але від вас ніхто такого не чекав.

— Ви вже давно служите понадстроково? — спитав капрала ніби мимохідь однорічник.

— Третій рік, тепер мене мають підвищити.

— На цьому треба поставити хрест, — цинічно сказав однорічник. — Я вам кажу, що, крім розжалування, з цього нічого не буде...

— Та воно однаково, — сказав Швейк, — чи загинути в чині старшини, чи звичайним рядовим. Хоч, правда, розжалуваних, кажуть, пхають на передову лінію.

Старший фельдкурат заворушився.

— Спить! — заявив Швейк, перевіrivши, що з фельдкуратом усе в належному порядку. — Тепер йому, мабуть, сниться якесь смачне жрання. Боюся тільки, щоб він тут нам не напаскудив. Мій фельдкурат Кац, коли впивався, то вві сні не знав, що робить. Одного разу, слухайте...

І Швейк почав розповідати, скільки й чого він тільки зазнав з тим фельдкуратом Отто Кацом, і оповідав так докладно та цікаво, що ніхто незчувся навіть, як поїзд рушив.

Тільки рев з останніх вагонів перервав оповідь Швейка. Дванадцята рота, де були самі німці з-під Крумловська і Кашперських гір, дерла горлянки:

Wann ich kumm, wann ich kumm,

Wann ich wieda, wieda kumm 1.

А з іншого вагона хтось у цілковитій зневірі горлав у бік Будейовиць, що все віддалялися:

Und du, mei Schatz,

Bleibst hier,

Holario, holario, holo! 2

1 Як прийду, як прийду, Гей, як назад прийду (нім. діал.).

2 А ти, мій скарбе, вже сама. Голяріо, голяріо, голо! (Нім.)

Це було таке відчайдушне ревіння і скавуління, що товариші змушені були відтягнути його від прочинених дверей телячого вагона.

— Дивно, — сказав однорічник капралові, — що до нас іще й досі не з'явилася інспекція. Згідно з приписом, ви повинні були ще на вокзалі доповісти про нас

комендантові поїзда, а не піклуватися про якогось п'яного старшого фельдкурата.

Нещасний капрал уперто мовчав і похмуро дивився вслід телеграфним стовпам, що втікали назад за вікном.

— Коли подумаю, що про нас нікому не доповіли, — ущипливо провадив однорічник, — і що на найближчій станції до нас, напевно, прилізе комендант поїзда, в мені аж кипить військова кров. Таж ми немов...

— Цигани, — втрутився Швейк, — або волоцюги. Так, ніби ми боїмося божого світла й не сміємо про себе нікого повідомити, щоб нас не посадили.

— Крім того, — сказав однорічник, — на основі розпорядження двадцять першого листопада тисяча вісімсот сімдесят дев'ятого року, при транспортуванні військових арештантів поїздами треба дотримуватися таких приписів: по-перше, арештантський вагон повинен бути заґратований. Це ясно як божий день. Тут цього розпорядження не порушено, бо ми, як бачите, сидимо за солідними ґратами.

Значить, з цього боку тут усе гаразд. По-друге, згідно з цісарсько-королівським розпорядженням від дня двадцять першого листопада тисяча вісімсот сімдесят дев'ятого року, в кожному арештантському вагоні повинна бути вбиральня. Якщо її немає, то вагон повинен бути обладнаний закритою посудиною для відправлення великих і малих фізіологічних потреб арештантів і супровідної сторожі. Тут, власне, годі й говорити про арештантський вагон, де б могла бути вбиральня.

Попросту сидимо в окремому заґратованому купе, ізольовані від усього світу. Та й тієї нещасної посудини тут також нема...

— Можна це робити з вікна, — розпачливо кинув доведений до краю капрал.

— Забуваєте одне, — сказав Швейк, — жодний арештант не сміє підходити до вікна.

— А ще, по-третє, — вів далі однорічник, — тут повинен бути посуд з питною водою. Ви про це теж не потурбувалися. А прогос 1. Ви знаєте, на якій станції будуть видавати їжу? Не знаєте? Так я й думав, цим ви також не поцікавилися...

1 До речі (франц.).

— Як бачите, пане капрале, — сказав Швейк, — це не жарт возити арештантів. Про нас треба піклуватися. Ми не якісь там звичайні солдати, котрі мусять турбуватися самі про себе. Нам треба все принести аж під самий ніс, на це існують приписи й параграфи, і їх кожен мусить дотримуватись, бо інакше не буде ніякого порядку. "Заарештований — це дитя в пелюшках, — казав колись один мій знайомий гультьайчик. — Про нього треба подбати, щоб не простудився, не схвилювався, щоб був удоволений зі своєї долі, знав, що йому, бідоласі, не роблять кривди".

— До речі, — сказав за хвилину Швейк, приязно дивлячись на капрала, — коли буде одинадцята година, то ви мені, будьте ласкаві, скажіть.

Капрал допитливо подивився на Швейка.

— Ви, мабуть, пане капрале, хотіли мене спитати, чому ви повинні звернути мою увагу, коли буде одинадцята година? Від одинадцятої години, пане капрале, я належу до телячого вагона, — з притиском сказав Швейк і вів далі урочистим тоном: — Мене засудили на полковому рапорті на три дні. Я почав відбувати свою кару об одинадцятій

годині і сьогодні об одинадцятій мушу бути вже на волі. Від одинадцятої години мені тут нема чого робити. Жодного солдата не вільно тримати понад строк, тому що у війську, пане капрале, треба додержуватись дисципліни і порядку.

Нещасний капрал після такого удару ще довго не міг отямитись, аж нарешті відповів, що він, мовляв, не дістав ніяких офіційних паперів.

— Милий пане капрале, — відіззався однорічник, — папери самі не прийдуть до коменданта конвою. Коли гора не йде до Магомета, комендант конвою сам мусить іти по папери. Ви тепер опинились перед новою ситуацією: ні в якому разі ви не маєте права затримувати когось, хто повинен вийти на волю. З другого боку, згідно з діючими розпорядженнями, ніхто не сміє покинути арештантський вагон. Їй-право, не знаю, як ви виплутаєтесь з цієї складної ситуації. Чим далі, тим гірше. Тепер пів на одинадцяту.

Однорічник сховав кишеньковий годинник.

— Дуже цікаво, пане капрале, що ви зробите за півгодини?

— За півгодини моє місце в телячому вагоні, — мрійно повторював Швейк.

Капрал, уже зовсім спантеличений, остаточно знищений, звернувся до нього:

— Якщо це вам не буде неприємно... мені здається, тут куди вигідніше, ніж у телячому вагоні. Я думаю... Його перебив фельдкуратів вигук крізь сон:

— Більше підливи!

— Спи, спи, — добродушно сказав Швейк, підкладаючи йому під голову полу шинелі, що зсунулася з лавки. — Хай тобі присниться гарний сон про жратву.

І однорічник почав співати:

Спи, дитятко, спи,

Оченьки склепи,

Бог з тобою буде спати,

Ангелятко колихати,

Спи, дитятко, спи.

Нещасний капрал уже ні на що не реагував. Він тупо дивився у вікно, не звертаючи уваги на цілковиту дезорганізацію в арештантському купе.

Біля перегородки конвоїри грали в "ляща", і на ягодиці падали енергійні й сумлінні удари. Коли капрал оглянувся в той бік, на нього саме зухвало дивився зад одного піхотинця. Капрал зітхнув і знову відвернувся до вікна.

Однорічник хвилинку про щось роздумував, а потім звернувся до ошелешеного капрала:

— Ви знаєте журнал "Світ тварин"?

— Цей журнал, — зрадів капрал, що розмова переходить на іншу тему, — виписував у нас у селі шинкар, бо страшенно любив санських кіз, але всі вони в нього поздихали. Тому він звернувся до цього журналу за порадою.

— Милий друже, — сказав однорічник, — моя розповідь, яку ви зараз почуєте, доведе вам надзвичайно ясно одне: ніхто не вільний від помилок! Ви, панове, я переконаний, перестанете грати в "ляща", бо моя розповідь дуже і дуже цікава хоч би тому, що багатьох спеціальних слів ви не розумієте. Я оповідатиму вам про "Світ

тварин", і ми забудемо про всі наші сьогоднішні військові клопоти.

Як я, власне, став колись редактором "Світу тварин", цього дуже цікавого журналу, деякий час було і для мене самого досить складною загадкою. Аж нарешті я дійшов висновку, що я хіба тільки в якомусь непритомному стані погодився на цей крок з дружньої любові до свого давнього приятеля Гаєка. Він до того часу чесно редагував журнал, але потім закохався в донечку видавця пана Фукса. Фукс його тоді одразу ж прогнав, та ще й звелів йому підшукати на своє місце порядного редактора.

Як бачите, тоді були дивовижні відносини між роботодавцями й службовцями.

Коли мій приятель Гаєк відрекомендував мене видавцеві, той прийняв мене дуже чемно і спитав, чи маю взагалі якесь уявлення про тварин. Моя відповідь його цілком заспокоїла. Я сказав, що завжди шанував тварин, бачив у них перехідний ступінь до людини і що з позицій охорони тварин завжди уважно ставився до їхніх прагнень і бажань. Кожна тварина прагне тільки, аби її. перш ніж з'їдять, убили наскільки можливо без болю.

Короп, наприклад, від самого свого народження має непохитну впевненість у тому, що куховарка дуже негарно робить, коли вона йому поре живіт ще живому, а звичай відрубувати півневі голову — це успішний наслідок боротьби товариства охорони тварин проти різання їх невмілою рукою.

Покручені тіла смажених в'юнів свідчать, що, вмираючи, вони протестують проти смаження їх живцем на маргарині. Кістка індика...

Тут видавець перебив мене, запитавши, чи обізнаний я з птахівництвом, чи знаю собак, кроликів, бджільництво, різні подробиці з життя тварин, чи вмію витинати з чужих журналів малюнки для репродукції, перекладати з закордонних журналів спеціальні статті про тварин, чи вмію користуватися Бремом і чи міг би я з ним, Фуксом, удвох писати вступні статті з життя тварин стосовно до католицьких свят, змін пір року, перегонів, полювань, дресирування поліцейських собак, національних і церковних свят, одне слово, чи я добре орієнтуюся в професійній пресі і чи зможу виявити свої знання в короткій змістовній вступній статті.

Я заявив, що вже давно обмислив план правильного редагування такого журналу, як "Світ тварин", і всі названі рубрики й пункти зможу цілком задовольнити, бо володію потрібними знаннями. "Моє прагнення, — сказав я, — підняти журнал на небувалу височінь. Реорганізувати його щодо змісту й щодо форми. Завести нові розділи, наприклад: "Куточок гумору звірів", "Тварини про тварин", — причому треба буде дуже пильно пов'язувати все з політичною ситуацією і подавати читачам несподіванку за несподіванкою, щоб вони не могли отямитись, коли читатимуть описи різних тварин. Розділ "Тваринна хроніка" буде чергуватися з "Новою програмою розв'язання проблеми свійських тварин" і з "Рухом серед тварин".

Він знову перебив мене, сказавши, що його це повністю задовольняє, а якщо мені пощастить виконати бодай половину сказаного, він дарує мені пару карликових віандоток, які дістали перший приз на останній берлінській виставці свійської птиці, а їхній власник — золоту медаль за вміння їх парувати.

Можу сказати, що я доклав рук і, поки в мене вистачило сил, дотримувався своєї державної програми. Я навіть відкрив, що мої статті перевершують мої здібності.

Бажаючи дати читачам щось зовсім нове, я вигадував тварин.

Виходячи з тих міркувань, що, наприклад, слон, тигр, лев, мавпа, кріт, кінь, свиня тощо — створіння, давно вже відомі кожному читачеві "Світу тварин", я хотів схвилювати читача чимось новим, новими відкриттями й тому вирішив пустити в журнал "сірчаночеревого кита". Цей новий рід мого кита завбільшки з рибу тріску був наділений міхуром з мурашиною кислотою, який мав спеціальний канал.

Тим каналом мій сірчаний кит виприскував одурманюючу отруйну кислоту на риб, яких збирався з'їсти. Пізніше один англійський вчений... тепер я вже не пам'ятаю, як я його охрестив, назвав цю рідину "китовою кислотою". Китовий жир уже також був усім відомий, але нова кислота зацікавила кількох читачів, і вони почали питати про фірму, що виробляє цю кислоту.

Взагалі читачі "Світу тварин", можу вас запевнити, дуже цікаві.

Незабаром після "сірчаночеревого кита" я відкрив цілу низку інших тварин. Назву хоча б "благунна хитрого" — ссавця з роду кенгуру, "вола їстівного" — прототипа корови і "інфузорію сепійну", яку я означив як рід щура.

З кожним днем у мене з'являлися нові звірята. Я сам був вражений своїми успіхами в цій галузі. Я ніколи не думав, що тваринний світ треба так ґрунтовно доповнювати й що Брем міг пропустити в своєму творі "Життя тварин" стільки назв тварин. Чи ж знав Брем і всі його наслідувачі про мого кажана з острова Ісландія, "кажана заморського", про мою свійську кішку з верхів'я гори Кіліманджаро під назвою "пачуха оленяча дражлива"?

Хіба до цього часу природознавці мали уявлення про якусь "блоху інженера Куна"?

Я знайшов її в бурштині: вона була зовсім сліпа, бо жила на підземному доісторичному кроті, а той також був сліпий, бо його прабаба спарувалась, як я писав, з підземним сліпим "печерним мацаратом" з Постоєнської печери, що в той час сягала аж до теперішнього Балтійського океану.

З цієї незначної події розвинулася велика полеміка між газетами "Час" і "Чех", бо "Чех" у відділі "Різне", цитуючи в своєму фейлетоні статтю про відкриту мною блоху, заявив: "Що бог робить — добре робить". "Час", звичайно, з чисто реалістичних позицій розбив мою блоху разом з достойним "Чехом", і від того часу, здавалося, мене покинула щаслива зірка винахідника й відкривача нових створінь. Передплатники "Світу тварин" почали хвилюватися.

Привід до цього дали мої різні дрібні повідомлення про бджільництво і про свійську птицю, де я розвинув свої нові теорії, які викликали справжній переполох, бо внаслідок моїх простих порад розбив параліч відомого пасічника пана Пазоурка і пасічництво на Шумаві й Підкрконошах загинуло. На свійську птицю напала чума, одне слово, все по черзі здихало. Передплатники писали погрозливі листи й відмовлялись від журналу.

Я кинувся до птахів, що живуть на волі. Я й до сьогодні згадую історію з редактором "Сільського обрію", депутатом-клерикалом Йозефом М. Кадлчаком.

Я вирізав з англійського журналу "Country Life" 1 малюнок якогось птаха, що сидів на горісі, і дав йому назву "горішник", так само як з погляду логіки я, без сумніву, написав би, що птах, який сидить на ялівці, це — "ялівник", або "ялівка".

І ось що трапилося: у звичайній поштовій листівці пан Кадлчак напався на мене, що це, мовляв, сойка, а не якийсь там горішник, і що "горішник" — це рабський переклад німецького слова "Eichelhahe" 2.

1 "Сільське життя" (англ.).

2 Від Eichel — жолудь.

Я написав листа, в якому виклав цілу теорію про горішника, пересипаючи лист численними лайками та вигаданими цитатами з Брема.

Депутат Кадлчак відповів мені в "Сільському обрії" передовою статтею.

Мій шеф пан Фукс сидів, як завжди, в кафе й читав провінційні газети, бо останнім часом часто шукав у них згадки про мої цікаві статті в "Світі тварин".

Коли я прийшов, він показав мені на столі "Сільський обрій" і щось тихо сказав, дивлячись на мене своїми сумними очима, бо його очі тепер завжди мали сумний вираз. Я голосно прочитав перед усією публікою:

— "Шановна редакціє!

Я звернув увагу на те, що ваш журнал вводить незвичайні й невиправдані назви, надто мало дбає про чистоту чеської мови і вигадує різних тварин. Я навів доказ, що, замість стародавньої назви сойки, ваш редактор вводить назву "жолудник", що є буквально перекладом німецького терміна "Eichelhahe" — "сойка".

— Сойка, — повторив за мною розпачливо видавець журналу.

Я спокійно читав далі:

— "У відповідь на це я від вашого редактора "Світ тварин" дістав листа особистого, надзвичайно грубого і розбещеного характеру, де мене назвали нетямучою тварюкою, що, згідно з законами, заслуговує на суворе засудження.

Добре виховані люди так не відповідають на істотні наукові зауваження. Я радий би знати, хто з нас обох більша тварюка. Можливо, визнаю це, я не повинен був робити докорів у поштовій листівці, а написати листа. Та в зв'язку з перевантаженістю роботою я на цю дрібницю не звернув уваги, але сьогодні після грубого випадку вашого редактора "Світу тварин" ставлю до ганебного стовпа.

Ваш пан редактор дуже помиляється, коли думає, що я недовчена тварюка, яка не має ніякого поняття, як ці всі птахи називаються. Я цікавлюсь орнітологією вже багато років, черпаю свої знання не лише з книжок, але і в природі і маю в клітках більше птахів, ніж ваш редактор, людина, обмежена стінами празьких шинків і пивниць, бачив їх протягом усього свого життя.

Але це другорядні речі, хоч було б непогано, якби ваш редактор "Світу тварин" переконався, кого він називає тварюкою, раніше ніж його напади вийдуть у світ і потраплять до Мораву у Фрідланді біля Містека, де до цієї статті також були передплатники вашого журналу.

Не йдеться, зрештою, про особисту полеміку безглузлого грубіяна, але про саму

справу, і тому знову повторюю, що нікому не дозволено вигадувати перекладні назви там, де маємо загальновідому вітчизняну назву "сойка".

— Так, сойка, — ще розпачливішим голосом сказав мій шеф.

Я спокійно читаю далі і не даю себе перебити:

— "Це паскудство, коли такі речі довіряються не спеціалістам, а грубіянам. Хто коли називав сойку горішником? У творі "Наші птахи" на стор. 148 маємо латинську назву "*Ganulus glandarius* B. A.". Це і є сойка.

Редактор вашого журналу, напевно, визнає, що я краще знаю птахів, ніж їх може знати неспеціаліст. Горішник називається, згідно з професором Баєром, "*muscivora caucastectes* B.", і це латинське "B" зовсім не означає як мені писав ваш редактор, початкову літеру слова "бовдур". Чеські птахознавці взагалі знають лише сойку звичайну і аж ніяк не вашого "жолудника", якого винайшов саме той пан, до якого, згідно з його теорією, і стосується ініціал "B". Це нахабно-груба нападка, яка, по суті справи, нічого не міняє. Сойка залишиться сойкою, хоч би навіть редактор "Світу тварин" наклав у штани, і це залишиться лише доказом, як легковажно і несуттєво автор пише, хоч він так абсолютно безцеремонно посилається на Брема. Цей невіглас пише, буцімто сойка належить, згідно з Бремом, до родини крокодиловидних, стор. 452, на якій, до речі, говориться про жулана, тобто про сорокопуда звичайного (*Lanius minor*). Потім той, м'яко кажучи, невіглас знову посилається на Брема, мовляв, сойка, згідно з Бремом, належить до родини 15-ї, тоді як Брем воронових зараховує до родини 17-ї, куди належать ворони і родина галок, до того ж автор листа настільки грубий, що й мене назвав галкою (*Colaeus*) з родини сорок, а саме — синіх ворон, різновиду йолопів безглуздох, хоч на цій сторінці йдеться про сойок лісових і сорок строкатих..."

— Лісові сойки, — зітхнув мій видавець журналу, вхопившись за голову, — дайте-но сюди газету, я сам дочитаю.

Я злякався, коли він зненацька захрип, читаючи:

— "Груздяк, або дрізд чорний турецький, залишиться так само в чеському перекладі груздяком, як дрізд сірий залишиться сірим дроздом".

— Дрізд повинен називатися ялівник, або ялівка, пане шефе, — сказав я, — бо він живиться ялівцем.

Пан Фукс ударив газетою об стіл і заліз під більярд. Він харчав і видушував із себе останні прочитані слова:

— "*Turdus*" 1, "груздяк"! Ніякої сойки, — верещав він з-під більярда, — горішник я, панове, кусаюся!

1 Дрізд (лат.).

Нарешті його витягли з-під столу, і на третій день він сконав у родинному колі від запалення мозку.

Його останні слова:

— Мені не йдеться про особисту користь, але про добро загальне. З цієї позиції, будь ласка, прийміть мою оцінку як по суті, так... — і гигнув.

Однорічник умовк, а потім зловтішно промовив до капрала:

— Цим я хотів сказати лише одне: кожна людина може часом опинитися в дразливій ситуації й наробити помилок.

Правду кажучи, капрал зрозумів лише те, що він помиляється, тому знов відвернувся до вікна й похмуро споглядав, як утікає дорога. Конвоїри ошелешено дивилися один на одного. Найбільшу зацікавленість викликало оповідання у Швейка.

— На світі нічого не приховаєш. Так чи інакше, як ми тут чули, шило вилізе з мішка. Навіть те, що якась дурна сойка не горішник. Це справді дуже цікаво, коли хтось ловиться на таку принаду. Вигадувати нових тварин, ніде правди діти, справа важка, але показувати видуману тварину, що не кажіть, куди важче. Колись, багато років тому, жив у Празі такий собі Местек. Він відкрив русалку і показував її на Гавлічковій вулиці на Виноградах, за ширмою. У ширмі був отвір, і кожен міг побачити в півтемряві звичайнісіньку канапу, на якій вилежувалася дівача з Жижкова. Ноги в неї були завинені зеленим газом, і це мало зображувати хвостяку. Волосся було пофарбоване в зелене, руки в рукавичках, а до них причеплені плавці з картону, також зелені, на хребті прикріплене мотузком якесь стерно. Молодь до шістнадцяти років туди не пускали, а всі, кому минуло шістнадцять і хто мав гроші заплатити за вхід, не могли нахвалитись, яка в цієї морської панни велика сідниця з написом: "До побачення!" Щодо грудей, то тут справа була гірша, вони моталися до пупа, як у старої шльондри. О сьомій годині вечора пан Местек замикав панораму і казав: "Русалко, можете йти додому". Вона перевдягалась, і о десятій вечора її вже можна було побачити на Таборській вулиці. Вона там походжала й, зустрічаючись з чоловіками, мимохідь говорила:

"Красунчику, ходім зі мною побавитись". Але в русалки не було жовтої книжечки, і під час облави пан Драшнер замкнув її разом з іншими такими ж "мишками". Отак Местеків прибуток відтоді урвався.

Старший фельдкурат раптом упав з лавки, але не прокинувся і спокійнісінько спав собі на підлозі. Капрал зніяковіло дивився на нього, потім у загальній тиші підняв і поклав його на лавку. Ніхто не допоміг йому. Було видно, що капрал втратив будь-який авторитет. Коли він слабким, безнадійним голосом сказав:

— А ви що, не можете мені допомогти? — всі конвоїри подивилися на нього як привиди, й жоден з них пальцем не ворухнув.

— Ви б його залишили, хай би хропів там, де лежав, — зауважив Швейк. — Я зі своїм фельдкуратом інакше не поводився. Раз я його залишив спати в убиральні, іншим разом він у мене виспався на шафі, раз у чужому домі, в ночвах, і бозна-де він тільки не хропів.

Капрал раптово відчув приплив рішучості. Бажаючи показати, хто тут, власне, начальник, він гримнув на Швейка:

— Заткніть свою пельку і не базікайте! Всякий денщик буде мені тут своїм дурним язиком плескати. Блощиця!

— Так, звісно, а ви, капрале, бог, — відповів Швейк із спокоєм філософа, який хоче в усьому світі створити земний мир і пускається при тому в гарячі дебати. — Ви

скорботна богородиця.

— Господи боже, — вигукнув однорічник, здіймаючи вгору руки, — наповни наші серця любов'ю до всіх капралів, аби ми на них не дивилися з огидою. Благослови наш конгрес у цій пересувній буцеґарні на рейках.

Капрал почервонів, мов рак, і рвонувся з місця:

— Я забороняю вам робити будь-які зауваження. Однорічнику ви нещасний!

— Це ж зовсім не ваша провина, — заспокійливим тоном сказав однорічник. — Багатьом родам і видам природа відмовила в інтелектуальності. Вам доводилось, мабуть, чути про людську дурість? Чи не краще було б, якби ви народилися ссавцем іншого виду і не носили цього ідіотського імені "людина" і "капрал"? Ви дуже помиляєтеся, коли, взявшись в боки, гадаєте, що ви великий пан і найдостойніша в світі істота. А ось відпорють вам зірочки, і ви — нуль, один з тих нулів, яких абсолютно байдуже вистрілюють тепер по всіх окопах і фронтах. А коли вам причеплять на комір ще одну цяцьку і зроблять з вас тварину під назвою старший унтер, то й тоді ви ще не спіймаєте бога за бороду. Ваш кругозір ще більше звузиться, і коли десь на полі бою ви складете свої культурно недорозвинені кістки, то в цілісній Європі по вас ніхто не заплаче.

— А я доб'юся того, що вас іще посадять! — розпачливо вереснув капрал.

Однорічник усміхнувся:

— Вам би хотілося мене посадити, мабуть, тому, що я вас образив? У такому випадку ви б набрехали, бо при вашому обмеженому розумовому багажі ви взагалі неспроможні збагнути, в чому саме полягає образа. Крім того, закладаюсь на що хочете, ви взагалі нічого не запам'ятали з нашої розмови. Коли я вам сказав, що ви ембріон, то ви про це забудете навіть не тільки не доїхавши до найближчої станції, а раніше, ніж повз нас промайне перший телеграфний стовп. Ви відмерла мозкова звивина. Взагалі не можу уявити, щоб ви спромоглися де-небудь логічно викласти все, що ви тут від мене почули. Крім того, ви можете запитати всіх присутніх тут, чи в моїх словах був хоч найменший натяк на ваш світогляд і чи я вас чим-небудь образив.

— Справді, — підтвердив Швейк, — вам тут ніхто не сказав ані словечка, яке б ви могли якось не так витлумачити. Взагалі, коли хтось уже дуже ображається, то з цього добра, як з цапа молока. Одного разу я сидів у нічній кав'ярні "Тунель".

Ми щось розбалакалися про орангутангів. Сидів з нами один морячок, він розповідав, нібито орангутанга часто не можна відрізнити від будь-якого бородатого громадянина, бо орангутанг має всю морду зарослу щетиною, як... "ну, — каже, — як, наприклад, ось той пан біля сусіднього стола". Ми всі озирнулися, а той пан з бородою підійшов до морячка і зацідив йому в пику. А моряк розчерепив йому голову пивною пляшкою, аж бородатий пан звалився непритомний. Ми попрощалися з моряком, бо той зараз же пішов геть, коли побачив, що він того орангутанга мало не вбив. Ми сяк-так відтерли пана, а цього якраз і не треба було робити, бо тільки-но він воскрес, одразу ж викликав нічний патруль і змалював справу так, що всіх нас забрали в поліцію, хоч ми були тут зовсім ні при чому. Там він без кінця торочив, нібито ми його

вважали за орангутанга і, мовляв, тільки про це й говорили. Як уперся, так і товк своє. Ми кажемо: "Таж ні, зовсім він не орангутанг", — а він знову — орангутанг, та й годі, він, мовляв, на власні вуха чув. Я попросив пана комісара самому пояснити йому це.

Комісар почав по-доброму пояснювати, а той як пень. Не дав себе переконати і заявив панові комісару, що той тягне за нами руку. Тоді пан комісар звелів посадити його за ґрати, хай витверезиться, а ми хотіли повернутися до "Тунелю", але вже не змогли, бо й нас також посадили за ґрати. Бачте, пане капрале, що може вийти з маленького і незначного непорозуміння, яке й торби січки не варте.

Або ось ще: в Округлицях був один громадянин. Так той образився, коли в Німецькому Броді його назвали смугастою гадюкою. Воно в світі таких слів, які зовсім не підлягають карі, є до бісової мами. Наприклад, якби ми вас охрестили ондатрою, чи ви могли б за це на нас розгніватися?

Капрал заричав, хоч, правда, цього не можна було назвати ревінням. Це був рик, у якому гнів, люті, розпач злилися в один звук, причому цей концертний номер доповнював гострий свист, який виводив носом крізь сон старший фельдкурат.

Після цього рику капрал запав у цілковиту депресію. Сів на лавку, і його водяві, безвиразні очі втупились у далекі ліси й гори.

— Пане капрале, — сказав однорічник, — ви тепер, коли так удивляєтеся в сумовиті гори й запашні ліси, нагадуєте мені постать Данте. Те ж саме благородне обличчя поета, людини ніжного серця і душі, поета, доступного благородним

почуттям. Сидіть, будь ласка, так, як сидите, — це вам дуже до лиця. Як одухотворено, як невдавано і природно ви вибалушуєте очі на довколишні краєвиди.

Напевно, ви думаєте про те, як буде гарно, коли навесні в цих спустілих зараз місцях розгорнеться килим барвистих польових квітів...

— І той килим любовно обіймає струмочок, — докинув Швейк, — а наш пан капрал сидить на якомусь пеньку, слинить олівець і пише віршик до "Маленького читача".

Капрал сидів зовсім апатично, а однорічник почав запевняти, буцімто він бачив вирізьблену голову капрала на якійсь художній виставці.

— Пробачте, пане капрале, чи ви не були натурником у скульптора Штурса?

Капрал глянув на однорічника й сумно сказав:

— Ні, не був.

Однорічник замовк і простягся на лавці.

Конвоїри грали з Швейком у карти, капрал з розпуки асистував і дозволив собі навіть зауважити, що Швейк зробив помилку, пішовши тузом, а йому не треба було козирити, мав би на останній хід сімку.

— Бувало, колись, — сказав Швейк, — у шинках робили гарні написи проти порадишків. Пам'ятаю і досі один: "Порадишнику, не радь сусіду, бо в морду я тобі заїду".

Військовий поїзд під'їжджав до станції, де інспекція обходила вагони. Поїзд зупинився.

— Так воно й є! — сказав невблаганний однорічник, багатозначно глянувши на капрала. — Інспекція вже тут...

До вагона ввійшла інспекція.

Комендантом військового поїзда штаб призначив офіцера запасу доктора Мраз.

На такі дурні пости завжди пхали офіцерів запасу. Доктор Мраз від цієї посади зовсім очманів. Ніяк не міг дорахуватись одного вагона, хоча в цивільному житті був учителем математики в реальній гімназії. Крім цього, кількість людей у кожному вагоні не збігалася з підсумком, підбитим після посадки на будейовицькому вокзалі. Коли Мраз переглянув папери, йому здалося, що не знати звідки з'явилося на дві польові кухні більше.

— А це що за бісова мати? — Аж мурашки поза шкірою забігали: невідомим способом розмножилися коні.

У списку офіцерів не міг дошукатися двох кадетів, і їх бракувало до загального рахунку. В передньому вагоні, в канцелярії полку, весь час шукали одну друкарську машинку. Від цього хаосу в нього розболілася голова. Він уже проковтнув три порошки аспірину і тепер з хворобливим виразом обличчя обшукував поїзд.

Увійшовши зі своїм провідником до арештантського купе і переглянувши папери, він прийняв рапорт від нещасного капрала, що той везе двох арештантів і має стільки-то і стільки солдатів, ще раз порівняв сказане з написаним і оглянувся навколо.

— А це кого везете з собою? — суворо спитав комендант поїзда, показуючи на старшого фельдкурата, який спав на животі, виставивши з викликом задню частину просто на інспекторів.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — заникувався капрал, — ми, той, як його...

— Що це за "той, як його", — невдоволено забуркотів доктор Мраз. — Говоріть прямо.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відіззався замість капрала Швейк, — цей пан, що спить на животі, — якийсь п'яний обер-фельдкурат. Він пристав до нас і вліз сюди, а це ж таки начальство, то ми й не могли його викинути з вагона, аби не порушувати субординації. Він, мабуть, переплутав штабний вагон з арештантським.

Доктор Мраз зітхнув і глянув у свої папери. Про жодного старшого фельдкурата, який повинен був би їхати поїздом до Брука, в списку не було згадки. У нього нервово сіпнулася повіка. На останній станції в поїзді раптом збільшилося число коней, а тепер, як грім з ясного неба, в арештантському купе невідомо як опинився старший фельдкурат.

Комендант не спромігся ні на що інше, як наказати капралові перевернути на спину фельдкурата, що лежав на животі, бо ж у цій позиції важко було встановити, хто він такий.

Після довгих зусиль капрал нарешті поклав старшого фельдкурата навznak, той прокинувся і, побачивши перед собою офіцера, сказав:

— Eh, serwus, Fredy, was gibt's neues? Abendessen schon fertig? l

1 Вітаю, Фреді, що нового? Вечеря вже готова? (Нім.)

Потім знову зажмурих очі й повернувся до стіни.

Доктор Мраз одразу ж упізнав у ньому вчорашнього ненажеру з офіцерського казино, славнозвісного обжирача всіх офіцерських їдалень, і тихо зітхнув.

— За це, — сказав він капралові, — підете на рапорт. Мраз уже виходив, коли його несподівано затримав Швейк.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, я тут не повинен бути. Я мав арешт лише до одинадцятої години, і саме зараз скінчився мій строк. Мене було заарештовано на три дні, і тепер я вже повинен сидіти з іншими, в телячому вагоні. Оскільки одинадцята вже давно минула, прошу вас, пане лейтенанте, висадити мене, або перевести до телячого вагона, в якому я тепер повинен їхати, або відправити до pana обер-лейтенанта Лукаша.

— Прізвище? — спитав доктор Мраз, заглядаючи знову в свої папери.

— Швейк Йозеф, насмілюсь доповісти, пане лейтенанте.

— Гм, так оце ви і є той уславлений Швейк, — сказав доктор Мраз. — Ви справді повинні були вийти об одинадцятій годині. Але пан надпоручник Лукаш просив мене не випускати вас, аж поки не приїдемо до Брука, це, мовляв, безпечніше, бо принаймні дорогою нічого не вступнете.

Після відходу інспекції капрал не міг стриматися від злостивого зауваження:

— Так бачите, Швейку, лайна вам допомогло звертання до вищої інстанції. Коли б я хотів, міг би вам обом добре хвоста накрутити.

— Пане капрале, — озвався однорічник, — кидатися лайном — це більш-менш переконлива аргументація. Але інтелігентна людина не повинна вживати таких слів, навіть коли вона й схвильована або хоче на когось нападися. А щодо тих смішних ваших погроз, начебто ви спроможні нам хвости накрутити, то якої бісової мами ви цього не зробили? Ви ж, кажете, мали нагоду? Мабуть, тут дала себе взнаки ваша духовна зрілість і надзвичайна делікатність.

— Годі, досить! — аж підскочив капрал. — Я вам обом можу вторувати шлях до криміналу. Бачили ми таких!

— А за що, голубе? — невинно спитав однорічник.

— Це моя справа, — гороїжився капрал.

— Ваша справа? — сказав, посміхнувшись, однорічник. — Вона така ж ваша, як і наша. Це як у картах: моє — твоє. Я скоріше б сказав, що на вас вплинув натяк про те, що ви підете на рапорт, тому й починаєте гримати на нас, хоч це в приписах навряд чи дозволяється.

— Хами, ось ви хто! — вигукнув капрал, збираючи останні сили, щоб нагнати на присутніх страху.

— Я вам щось скажу, пане капрале, — зауважив Швейк. — Я вже стріляний горобець, служив ще перед війною і знаю: лаятися — це тільки й зиску, що писку. Коли я свого часу відбував військову службу, пам'ятаю, був у нас у роті один надстроковий фельдфебель Шрейтер, юшкоїд. Міг уже давно ще капралом піти додому, але в нього, як то кажуть, бракувало клепки. Цей тип чіплявся до нас, мов той чорт до сухої верби, приставав до кожного, як лайно до сорочки: то це йому не так, то знову щось-таки

знаходив проти форшрифтів 1. Доткав нам, як тільки міг, і завжди лаявся: "Ви не солдати, а нічні сторожі". Мене це нарешті дійняло до живого, і я пішов на ротний рапорт. "Чого тобі треба?" — питає капітан.

"Насмілюсь доповісти, пане капітане, маю скаргу на нашого фельдфебеля Шрейтера.

Ми все ж таки солдати його величності, а не нічні сторожі. Ми служимо найяснішому цісареві, а не овочі стережемо". — "Ач, комаха! — відповів мені капітан. — Геть, щоб і духу твого тут не було". А я на це: "Насмілюсь попросити послати мене на батальйонний рапорт".

1 Приписів (нім.).

На батальйонному рапорті, коли я пояснив обер-лейтенантові, що ми не нічні сторожі, а цісарські вояки, він наказав посадити мене на два дні, але я попросив, аби мене представили до полкового рапорту. На полковому рапорті, тільки-но я виклав свою скаргу, полковник як визвірився на мене, мовляв, я дурень і щоб забирався під три чорти. А я йому на це: "Насмілюсь просити, пане полковнику, представити мене до бригадного рапорту". Цього він злякався і наказав зараз же викликати до канцелярії нашого фельдфебеля Шрейтера, і той мусив перепросити мене перед усіма офіцерами за те слово "сторожі". Потім він наздогнав мене на подвір'ї і заявив, що від сьогодні він лятись не буде, але доведе мене до гарнізонної тюрми. І хоч я відтоді дуже остерігався, але так і не вберігся. Стояв якось на варті біля цейхгаузу. Кожен вартовий вважав за необхідне завжди щось надряпати на стіні: або малював якісь жіночі принади, або писав якийсь віршик. А я нічого не міг придумати, то взяв і накарлював з нудьги

на стіні: "Юшкоїд Шрейтер — костомаха", — прямисінько під останнім реченням.

Фельдфебель одразу ж доніс про це, бо стежив за мною, як рудий собака. Біда хотіла, щоб над тим написом був ще один: "На війну ми не підемо, ми на неї насеремо". А це було в тисяча дев'яносто дванадцятому році, коли ми мали йти на Сербію через консула Прохазку. І мене зараз же відправили до Терезіна до військового суду. Панове з крайового військового суду фотографували, мабуть, разів п'ятнадцять ту стіну цейхгаузу з усіма її написами і моїм підписом також, разів з десять примушували мене написати, щоб перевірити мій почерк: "На війну ми не підемо, ми на неї насеремо". П'ятнадцять разів я мусив писати: "Юшкоїд Шрейтер — костомаха". Під кінець приїхав один експерт і звелів мені написати:

"Це було двадцятого липня тисяча вісімсот дев'яносто сьомого року, коли Краловий Двур над Лабою пережив страхіття стихійного розливу Лаби". "Цього ще не досить, — вирішив військовий слідчий. — Нас цікавить інше. Продиктуйте йому щось, де б було багато "с" і "р". І надиктували: "Серб, свербить, херувим, рубін, чортів син". Знавець почерків, мабуть, від усього вже зовсім запаморочився і весь час оглядався назад, де стояв солдат з багнетом. Нарешті він сказав, що все це піде

до Відня і щоб я тричі підряд написав: "Сонце починає вже припікати, страшна спека".

Весь матеріал відіслали до Відня і там установили: щодо написів — то вони зроблені не моєю рукою, але підпис, як я раніш і сам признався, мій. Мене засудили на шість тижнів, бо, мовляв, я не міг охороняти цейхгауз у той час, коли підписувався на стіні.

— Як бачите, — вдоволено сказав капрал, — усе ж таки не обійшлося без кари. Ви, видно, вже досвідчений кримінальник. Коли б я був на місці того крайового суду, я б уліпив вам не шість тижнів, а шість років.

— Коли б вам, капрале, довгий хвіст, ви б самі собі боки повідбивали, — вхопився за слово однорічник. — Краще подумайте, що на вас чекає. Ви ж тільки-но заробили від інспекції рапорт. До такої справи слід дуже серйозно підготуватися і подумати про тлінність капральського існування. А власне, що ви в порівнянні з усесвітом? Таж самі подумайте — найближча нерухома зірка у двісті сімдесят п'ять тисяч разів дальша від нашого військового поїзда, ніж сонце, а її паралакс утворює лише одну дугову секунду. Коли б ви перебували в космічному просторі, як нерухома зірка, ви були б надто маленьким, щоб вас можна було побачити навіть у найдосконаліші астрономічні прилади. Для вашої незначної величини в світі й не буде відповідного поняття. За півроку ви б зробили на небі лише малесеньку дугу, за рік такий маленький еліпс, що для його числового означення взагалі немає відповідного поняття, такий він незначний. Вашого паралаксу не можна було б і виміряти.

— Якщо так, — додав Швейк, — то пан капрал може цим пишатися, бо хай би чим той рапорт скінчився, він мусить бути спокійний і не хвилюватися. Всяке хвилювання шкодить здоров'ю, а ми тепер в армії повинні берегти своє здоров'я, бо ж воєнні злигодні вимагають від кожного зокрема не бути здохлятиною. А якщо вас, пане капрале, й замкнуть, — вів далі Швейк з милим усміхом, — і вас спіткає якась прикрість, то аж ніяк не занепадайте духом. Вони будуть думати своє, а ви собі думайте своє. Так, наприклад, я знав одного вугляра франтішка Шквора. На початку війни він сидів зі мною в тюрмі управління поліції в Празі за державну зраду, а пізніше його, мабуть, таки стратили через якусь там прагматичну санкцію. Коли його на слідстві питали, чи він має якісь заперечення щодо протоколу, він сказав: "Як було, так було, все ж таки якось було, і ще ніколи так не було, щоб якось не було".

Потім його кинули в темну, не давали два дні ні їсти, ні пити й знову повели на допит, а він тримався свого, мовляв, як було, так було, все ж таки якось було, і ще ніколи так не було, щоб якось не було. Можливо, коли його потім передали до військового суду, з тим він поплентав і під шибеницю.

— Тепер, я чув, багатьох вішають і стріляють, — сказав один з конвоїрів. — Недавно нам читали на учбовому плаці наказ, що в Мотолі розстріляли запасного Кудрну. Буцімто Кудрна, коли прощався з дружиною в Бенешові, дуже розсердився на капітана, коли той рубонув шаблею його хлопчика, що сидів у жінки на руках. А політичних взагалі всіх саджають. Ось у Моравії розстріляли одного редактора, а наш капітан казав, нібито і всі інші до цього доскакаються.

— Все до пори, до часу, — двозначно кинув однорічник.

— Ваша правда, — озвався капрал, — отим редакторам так і треба. Вони тільки

народ підбурюють. Ось позаторік, коли я ще був єфрейтором, під моїм начальством служив один редактор. Він мене інакше не називав, як погибеллю армії, а коли я вчив його вільних вправ, аж його потом заливало, він завжди говорив: "Шануйте, будь ласка, в мені людину". Так ось, коли на казарменому подвір'ї було багато калюж і треба було робити "нідер", я й показав йому цю людину. Підвів його до однієї калюжі, і він мусив у неї падати, аж вода бризкала, як у купальні. А після полудня все на ньому повинно було знову блищати, мундир мусив бути чистий, як на весілля. Отож він чистив, охкав та ще й буркотів. А на другий день знову був, як свиня, вивалений у болоті, а я стояв над ним і казав: "Так що сильніше, пане редакторе, — погибель армії чи та ваша людина?" Справжній був інтелігент.

Капрал переможно поглянув на однорічника й вів далі:

— Він утратив свої нашивочки однорічного добровольця саме через свою інтелігентність, бо писав до газет про знущання з солдатів. Але як тут з нього не знущатися, коли такий учений, а не вміє навіть затвор у гвинтівки розібрати, хоч йому це вдесьте пояснюють. Скомандуєш: "Linksschaut!" 1 — а він, мов навмисне, крутить своєю маківкою праворуч і дивиться, наче ворона. При карабінових прийомах не знає, за що раніше вхопитися: чи за ремінь, чи за патронташ. Ви йому показуєте, як повинна ковзнути рука по ременю вниз, а він вивалює на вас балухи, немов теля на нові ворота. Він навіть не знав, на якому плечі носять карабін, козирав, як мавпа. А ті кроки та повороти на маршируванні, — та хай господь милує. Коли була команда "Кругом марш!", йому було байдуже, через яку костюмаху це робити: чап, чап, чап, пер ще шість кроків уперед, аж потім обертася, як півень на рожні, і тримав крок, як подагрик, або підтанцьовував — точнісінько тобі стара шльондра на празнику.

1 Рівняйся наліво! (Нім.)

Капрал плюнув:

— Йому дали навмисне дуже заржавілий карабін, щоб навчився чистити. Отож він тер його, як пес сучку, але якби навіть купив клоччя ще на два кіло більше, то все одно нічого б не вийшло. Чим більше він його чистив, тим було гірше, — залізо ще більше іржавіло, а на рапорті цей карабін переходив з рук у руки, й усі не могли надивуватися — сама іржа. Наш капітан, бувало, йому казав: "З вас, пане редакторе, ніколи не буде солдата. Ідіть краще повісьтеся з сорому, годі даремно хліб солдатський жерти". А той з-під своїх окулярчиків лише сліпаками блимав. Для нього було велике свято, коли обходилося без гауптвахти або

казарменого арешту. В такий день він звичайно пописував до газет ті свої статейки про знущання з солдатів. Якось зробили в нього в чемодані обшук. Ото книжок там було! Усе про роззброєння та про мир між народами. За це він помарширував аж у гарнізонну тюрму, і відтоді ми з ним уже не псували собі нервів. аж ось несподівано він знову з'явився в канцелярії, посадили його пайки виписувати, щоб не зустрічався з солдатами. Ось так і перевівся наш інтелігент на циганський пшик. А міг бути хіба таким паном, коли б через свою дурну голову не втратив права однорічника. Лейтенантом міг би стати. Капрал зітхнув:

— Навіть тих складок на шинелі не вмів заправити і аж з Праги виписував різні там водички та всякі мастила чистити гудзики, та йому це помагало, як бабі кадило, все одно кожний гудзик був рудий, як Ісав. Але гавкати вмів добре. Коли сидів у канцелярії, то нічого іншого не робив, тільки філософію розводив. Його й раніше до цього тягнуло. З язика, як я вже казав, не сходило слово "людина".

Одного разу, коли він мудрагелив над калюжею, куди на команду "лягай" мав гепнутися, я сказав йому: "Коли ви ото завжди починаєте базікати про людину і про багно, я пригадую собі, що людина була створена з багна і вона тоді носом не крутила".

Висловившись, капрал почував себе дуже задоволеним і, посміхаючись, чекав, що на це скаже однорічник, але замість нього озвався Швейк:

— Ось за таке саме, за такі причіпки свого часу в тридцять п'ятому полку якийсь Конічек заколов себе і капрала. Про це писав "Кур'єр". Капрал мав на тілі щось із тридцять колотих ран, а з них понад дванадцять смертельних. Вояк потім сів на мертвого капрала і, сидячи на ньому, прохромив себе. Інший випадок трапився кілька років тому в Далмації. Там капрала зарізали, і до сьогодні не відомо, хто це зробив. Це залишилося таємницею, знають тільки, що того зарізаного капрала звали Фіала і він був з Драбовні, біля Турнова. Потім я чув Ще такий випадок:

одного капрала Рейманека з сімдесят п'ятого полку...

— Приємну розповідь перервало гучне кектання на лавці, де спав старший фельдкурат Лаціна.

— Отець фельдкурат прокинувся в усій своїй красі й гідності, його пробудження супроводилось такими ж самими явищами, як ранкове пробудження молодого велетня Гаргантюа, що його описав старий веселий Рабле. Старший фельдкурат пускав вітри, гикав і голосно позіхав. Нарешті сів і здивовано спитав:

— Хай йому чорт, де це я?

Побачивши пробудження начальства, капрал дуже покірливо відповів:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-фельдкурате, ваша милість зволять бути в арештантському вагоні.

Спалах здивування промайнув на обличчі преподобного отця. Хвилину він сидів мовчки й напружено роздумував. Та марно. Між тим, що він пережив уночі і вранці, і пробудженням у вагоні з заґратованими вікнами було море забуття.

Врешті фельдкурат спитав капрала, який усе шанобливо стояв перед ним:

— А за чий наказ мене тєє, так би мовити...

— Насмілюсь доповісти, без наказу, пане обер-фельдкурате.

Священик підвівся, почав ходити поміж лавками і бурмотіти, що справа, мовляв, для нього неясна.

Потім сів знову і спитав:

— А куди ми, власне, їдемо?

— Насмілюсь доповісти, до Брука.

— А чого ж ми їдемо до Брука?

— Насмілюсь доповісти, туди перевели весь наш дев'яносто перший полк.

Отець духовний знову почав напружено думати, що ж це з ним сталося, як він потрапив у цей вагон і чому їде до Брука саме з дев'яносто першим полком, у супроводі якогось конвою.

Він уже настільки очунав після п'ятики, що розпізнав однорічника, тому й звернувся до нього з запитанням:

— Ви як інтелігентна людина можете мені пояснити без довгих розмов, не замовчуючи нічого, як я опинився серед вас?

. — Дуже охоче, — приятельським тоном сказав однорічник, — просто ви вранці на вокзалі під час посадки в поїзд пристали до нас, бо були трохи під градусом.

Капрал суворо поглянув на однорічника.

— Ви, — провадив той, — просто впахались у наш вагон, і все. Лягли на лавку, а ось цей, Швейк, поклав вам під голову свою шинелю. Під час контролю на попередній станції вас записали у список офіцерів, які їдуть поїздом, Вас, так би мовити, офіційно виявили, а наш капрал через це піде на рапорт.

— Так, так, — зітхнув отець духовний, — значить, на найближчій станції я мушу перейти до штабних вагонів. А обід подавали, не знаєте?

— Обід буде аж у Відні, пане фельдкурате, — втрутився капрал.

— Так це ви поклали мені під голову шинелю? — звернувся отець духовний до Швейка. — Широ вам дякую.

— Я не заслуговую на подяку, — відповів Швейк. — Я зробив так, як повинен робити кожний вояк, коли бачить, що його начальник не має нічого під головою і що він трохи ніби тее-то, як його. Кожний вояк повинен шанувати свого начальника, хоч би той був навіть в інтересному стані. В мене великий досвід з фельдкуратами, бо я ж був денщиком у пана фельдкурата Отто Каца. Це веселий добросердий народ.

З похмілля після вчорашньої п'ятики старший фельдкурат відчув приплив демократизму. Видобувши сигарету, він подав її Швейкові:

— Запали й пахай. А ти, — звернувся до капрала, — підеш, як тут кажуть, через мене на рапорт? Ти, голубе, не бійся, я тебе з цього витягну, нічого тобі не буде. А тебе, — сказав Швейкові, — візьму з собою. Житимеш у мене, як пампушка в олії.

І в новому припливі великодушності він почав запевняти, що всім зробить щось добре: однорічникові купить шоколаду, конвоїрам — рому, капрала накаже перевести в фотографічний відділ при штабі сьомої кавалерійської дивізії. Одне слово, обіцяв усіх звільнити й про них, мовляв, ніколи не забуде. Потім почав усіх, не тільки Швейка, частувати сигаретами з свого портсигара, заявивши, що дозволяє арештантам курити й постарається, щоб їм зменшили кару.

Вони знову зможуть повернутися до нормального військового життя.

— Не хочу, — сказав, — щоб ви мене погано згадували. Я маю багато знайомих, і ви зі мною не пропадете. Взагалі, ви справляєте на мене враження порядних людей, а таких господь бог любить. Якщо ви й согрешили, то кару свою відбуваєте, як я бачу, радо і охоче терпите муки, що їх вам послав бог. За віщо, — звернувся він До Швейка, — вас покарано?

— Бог на мене наслав кару, — побожно відповів Швейк, — у вигляді полкового рапорту, пане обер-фельдкурате, через ненавмисне спізнання до полку.

— Бог наймилосердніший і найсправедливіший, — сказав урочисто старший фельдкурат, — він знає, кого має карати, і цим виявляє свою проникливість і свою всемогутність. А за що ви сидите, однорічнику?

— За те, — відповів однорічний, — що милосердний бог ласкаво обдарував мене ревматизмом і дух гордині сповнив мою душу. Коли відбуду кару, мене пошлють на кухню.

— Що бог робить — добре робить, — палко вирік отець духовний, почувши про кухню. — Порядна людина може й там зробити кар'єру. Саме на кухню треба призначати інтелігентних людей заради різних кулінарних комбінацій, бо головне не в тому, як варити, а в тому, з якою любов'ю це змішати до купи, як усе приправити й так далі. Візьміть, наприклад, підливи. Коли цибуляну підливу робить інтелігентна людина, вона бере всі види овочів, тушить їх на маслі, потім додає приправи, чорного перцю, трохи мускату, кориці, а звичайнісінький, неосвічений кухар зварить цибулю і кидає до цього запражку з лою. Мені було б найприємніше бачити вас десь в офіцерській кухні. Неінтелігентна людина в звичайному житті може мати якусь звичайну працю і нікому не впадати в очі. Але в кухні шило вилізе з мішка. Вчора ввечері в Будейовицях в офіцерському клубі, крім інших страв, подали нирки в мaderі. Той, хто їх готував (хай йому бог простить усі його гріхи), напевно, був справжній інтелігент. До речі, на тамтешній офіцерській кухні працює якийсь учитель зі Скутця. І такі ж нирки у мaderі я їв в офіцерській їдальні шістдесят четвертого полку крайової оборони.

Напхали туди кмину, як у звичайному шинку, коли готують нирки з перцем. І хто ж це робив, ким був той кухар у приватному житті? Доглядав худобу в якогось поміщика.

Старший фельдкурат замовк, а за хвилину перевів розмову на кулінарне питання в Старому і Новому завіті, Саме в ті часи дуже дбали про готування смачної їжі після відправ та інших церковних урочистостей. Потім звернувся до всіх, аби щось заспівали, і Швейк, як завжди, зовсім недоречно почав:

Іде Марина з Годоніна,

А за нею пан священик

Із барилечком вина.

Але старший фельдкурат не розсердився.

— Коли б тут було хоч трохи рому, то не треба й вина, — сказав він, приязно всміхаючись, — а без цієї Марини обійдемося, бо нечистий не спить, людей на гріх наводить.

Капрал обережно сягнув до шинелі й витяг звітлія плескату фляжку з ромом.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-фельдкурате, — промовив він так тихо, що вже по голосу було видно, яку кривду він собі заподіював, — якщо ви не образитеся...

— Не ображуся, хлопче, — відповів радісно отець духовний, — вип'ю за нашу щасливу подорож.

— Боже милосердний, — тихенько зойкнув капрал, побачивши, що після доброго

ковтка фельдкурата півфляжки як не було.

— Ех, ви! — сказав фельдкурат, усміхаючись і багатозначно підморгуючи до одnorічника. — Ви ще й до всього згадуєте все ім'я боже. За це господь бог повинен вас покарати.

Отець духовний знову хильнув з плескатої фляжки і, подаючи її Швейкові, суворо наказав:

— Кінчай!

— Служба є служба, — промовив добросердо Швейк до капрала, повертаючи йому порожню флягу. Той відповів несамопитим блиском очей, який може з'явитися лише у божевільних.

— А тепер, поки доїдемо до Відня, я ще трошечки відпочину, — сказав старший фельдкурат. — Будь ласка, збудіть мене, тільки-но прибудемо на місце. А ви, — звернувся він до Швейка, — підіть до офіцерської кухні, візьміть прибор і принесіть мені обід. Скажете, для пана старшого фельдкурата Лаціни. Але дивіться, щоб вам дали подвійну порцію. Коли будуть кнедлі, то не беріть зверху, це не вигідно. Іще принесіть мені з кухні пляшку вина та не забудьте взяти з собою казанок, хай наллють До нього рому.

Отець Лаціна почав нишпорити по кишенях.

— Слухайте, — сказав він капралові, — я не маю дрібних, позичте мені золотого.

Так, ось вам! Як прізвище? Швейк? Тут маєте, Швейку, золотого за дорогу. Пане капрале, позичте мені ще золотого. Бачите, Швейку, цього другого золотого дістанете, коли все влаштуєте як слід. А потім хай вам дадуть ще сигарети й сигари для мене. І якщо даватимуть шоколад, то добудьте для мене подвійну порцію, а якщо консерви, то простежте, щоб вам дали копчений язик або гусячу печінку. Можливо, видаватимуть швейцарський сир, то подбайте, щоб вам не попався краєчок, а якщо дадуть угорську ковбасу, то теж ні в якому разі не кінчик, а гарну, з середини, щоб була соковита.

Старший фельдкурат простягся на лавці й за хвилину заснув як колода.

— Сподіваюсь, — сказав капралові одnorічник, натякаючи на могутнє хропіння отця духовного, — ви вдоволені цілком з нашого знайди. Що не кажіть, такий у світі не загубиться.

— Він уже, як то кажуть, — озвався Швейк, — відлучений від груді, пане капрале, вже смокче з пляшечки.

Капрал хвилину боровся з собою і врешті, відкинувши будь-яку догідливість, сказав твердо:

— М'яко стеле...

— Фельдкурат дуже нагадує мені з тими дрібними, яких не має, — докинув Швейк, — одного муляра з Дейвіц, на прізвище Млічка. Той теж так довго не мав дрібних, аж поки не вліз у багно по саму шию, і його посадили за ошуканство. Великі пропив, а дрібних не мав.

— В сімдесят п'ятому полку, — озвався один конвоїр, — перед війною якийсь капітан пропустив крізь горло цілу полкову касу і мусив навіть розпрощатися з

воєнною службою. Та нині він знову капітан. А один фельдфебель, що вкрав понад двадцять сувоїв казенного сукна на петлиці, тепер уже став штабс-фельдфебелем. А ось недавно одного піхотинця розстріляли в Сербії за те, що з'їв за один раз бляшанку своїх консервів, а не розділив їх на три дні.

— Це сюди не тичеться, — заявив капрал, — але що правда, то правда, — позичати у бідного капрала два золотих на чайові...

— Ось вам ваш золотий, візьміть, — сказав Швейк. — Я не збираюся багатіти за ваш рахунок. А коли він мені дасть іще й того другого золотого, то я вам і його поверну, не плачте! Вас повинно тішити, коли якийсь начальник позичає у вас гроші на видатки. Ви великий себелюб! Тут ідеться тільки про нещасні два золоті, але хотів би я бачити вашу пику, якби вам треба було пожертвувати своїм життям за начальника. Уявіть собі, він лежить десь поранений на ворожій лінії, а ви повинні його врятувати й винести на своїх руках з вогню, а тамті стріляють по вас шрапнеллю й чим попало.

— Ви б уже, напевно, наклали повнісінькі підштанки, — захищався капрал. — Люлька ви нещасна!

— В бою не один накладе собі в штани, — обізвався хтось із конвоїрів. — Недавно один поранений розповідав нам у Будейовицях, що, коли вони йшли в атаку, він тричі підряд напустив у штани. Вперше — коли лізли з окопів на відкрите місце перед дротяними загородженнями, потім — коли почали перетинати дрти, а втретє — коли на них поперли росіяни з багнетами й кричали "ура!". Тоді вони почали знову тікати до окопів, а в їхній роті не було жодного, хто б не напустив у штани. А один убитий лежав зверху на бруствері ногами вниз; під час наступу йому шрапнеллю відірвало півголови — немов ножем зрізало. Так той в останню хвилину так наробив, що з його штанів разом з кров'ю текло через обмотки в окопи, прямісінько на його власну половину черепа з мозком, що лежала якраз під ним.

Людина навіть не знає, де і що з нею може трапитись,

— А іноді, — сказав Швейк, — людині в бою зробиться недобре, щось їй спротивиться. Один хворий з-під Перемишля, що вже видужував, розповідав у Празі на Погожельці в шинку "Краєвид", як там десь біля фортеці дійшло до багнетів.

Навпроти нього з'явився якийсь росіянин, хлопець — як дуб. Преться на нього з багнетом, а з носа в нього висить капка. Бідолаха як глянув на оті соплі, йому одразу зробилося так погано, що мусив піти на перев'язочний пункт. Там установили, ніби він хворий на холеру, і відіслали до холерного барака в Пешті, де він таки насправді заразився холерою.

— То був рядовий піхотинець чи капрал? — спитав одnorічник.

— Капрал, — відповів Швейк, не зморгнувши.

— Це могло б трапитись і з кожним одnorічником, — сказав збовдурілий капрал і з тріумфом глянув на одnorічника, немов збирався сказати: "Ну?! Смакувало? Що ж ти тепер на це скажеш?"

Але той мовчки ліг на лавку.

Під'їздили до Відня. Хто не спав, розглядав з вікна дротяні загородження та

укріплення біля столиці. Це викликало пригнічений настрій в усьому поїзді.

Коли доти з вагонів ще лунало ревіння вівчарів з-під Кашперських гір:

Wann ich kumm, wann ich kumm,

Wann ich wieda, wieda kumm! —

то тепер воно затихло під неприємним враженням від колючого дроту, яким був обплутаний Відень.

— Усе гаразд, — сказав Швейк, дивлячись на окопи. — Все так, як і повинно бути.

Одне лише незручно: віденці на прогулянках можуть подерти собі штани. Тут небереженого й чорт не вбереже. Відень — це взагалі важливе місто, — говорив він, — подумати тільки, скільки диких тварин у цьому Шенбрунському звіринці.

Коли я свого часу був у Відні, то дуже любив ходити туди дивитися на мавп, але коли, бувало, їде якась персону з цісарського палацу, тоді там крізь військовий кордон нікого не пропускали. Був зі мною один кравець, з десятого району, то його посадили, бо він щосили пхався, хотів поглянути на тих мавп.

— А в палаці ви теж були? — спитав капрал.

— Ох, як там гарно! — відповів Швейк. — Я там не був, але мені розповідав один, він туди часто заглядав. Найкраще — це двірська сторожа. Кожен з них, кажуть, мусить бути двометрового зросту. Вони буцімто після закінчення військової служби дістають трафіку. А принцес там — як сміття.

Проїхали якийсь вокзал. За ними линули, стихаючи, звуки австрійського гімну.

Його грав оркестр, очевидно, висланий туди помилково, бо поїзд іще не скоро прибув на той вокзал, де вони нарешті зупинились і де їх очікував обід та урочисті привітання.

Але часи змінились. Урочисті зустрічі вже не були такі, як на початку війни, коли солдати на кожному вокзалі об'їдалися, а дівчата в безглузких білих сукенках з ідіотськими мінами подавали їм на привітання безнадійно дурні букети, а ще дурніші були промови тих дам, чоловіки яких тепер, по війні, вдають із себе великих патріотів і республіканців.

Відень привітав їх в особі трьох дам — членів Товариства Австрійського Червоного Хреста, двох дам з якогось Військового товариства віденських дам і дівчат, одного офіційного представника віденського магістрату і представника армії.

На їхніх обличчях було видно втому. Військові ешелони перли вдень і вночі, санітарні вагони з пораненими проїжджали щогодини; на вокзалах з колії на колію перекидали вагони з полоненими, і при цьому мусили бути присутні члени всіх цих корпорацій і товариств. Так тяглося день у день, і початкове піднесення перетворилося в позіхання. На зміну одним приходили інші, і кожен, кому припадало на якомусь віденському вокзалі зустрічати ешелони, мав такий самий змучений вигляд, як і ті, що тепер чекали на поїзд з будейовицьким полком.

З телячих вагонів виглядали солдати з виразом чорної безнадії, немовби їх везли на шибеницю.

До вагонів підходили дами й роздавали медяники з цукрованими написами: "Sieg

und Rache", "Gott, strafe England", "Der Oesterreicher hat ein Vaterland. Er liebt's und hat auch Ursach fur's Vaterland zu kampfen" 1.

1 "Перемога і помста", "Боже, покарай Англію", "Австрієць має батьківщину, любить її і має за що боротися" (нім.).

Кашперські горяни, як можна було бачити, напихалися медяниками з таким самим виразом безнадії.

Потім було дано наказ по ротах вирушати по обід до розташованих за вокзалом польових кухонь.

Там була і офіцерська кухня, куди пішов Швейк виконувати розпорядження старшого фельдкурата, а однорічник чекав, поки його нагодують, бо два конвоїри пішли по їжу для всього арештантського вагона.

Швейк сумлінно виконав наказ. Переходячи колію, він побачив надпоручника Лукаша.

Той ходив сюди й туди по колії й чекав, чи не залишиться в офіцерській кухні щось і для нього.

Його становище було дуже неприємне, бо тимчасово він мав з надпоручником Кіршнером одного денщика. Той піклувався тільки про свого офіцера, а обов'язки щодо надпоручника Лукаша зовсім саботував.

— Кому це ви, Швейку, несете? — спитав нещасний надпоручник, коли Швейк поклав на землю загорнуту в шинелю цілу купу всячини, яку виманив на офіцерській кухні.

Швейк на хвилину збентежився, але відразу ж опам'ятався. Його обличчя засвітилося радістю і спокоєм, і він відповів:

— Це, насмілюсь доповісти, для вас, пане обер-лейтенанте, тільки не знаю, де ваше купе, а потім, мені невідомо, чи пан комендант поїзда не матиме нічого проти того, аби я перейшов до вас. Він така свиня.

Надпоручник Лукаш допитливо поглянув на Швейка, але той добродушно і по-дружньому провадив:

— Він справді свиня, пане обер-лейтенанте. Коли перевіряв наш вагон, я йому доповів, що вже одинадцята година, і оскільки я відбув кару, то зобов'язаний перейти або до телячого вагона, або до вас. А він мені на це коротко відрубав, щоб я залишався там, де сиджу, принаймні, мовляв, по дорозі не нароблю вам, пане обер-лейтенанте, ніякого сорому. — Швейк скривив мученицьку міну: — Нібито я вас, пане обер-лейтенанте, коли-небудь осоромив.

Надпоручник Лукаш зітхнув.

— Сорому, — вів далі Швейк, — я вам ще ніколи не робив, а як щось і траплялося, то це був лише випадок, тільки перст божий, як колись говорив старий Ванічек з Пельгржимова, коли його тридцять шостий раз саджали в тюрму. Я ніколи нічого не робив навмисне, я завжди хотів усе зробити якнайкраще, і я зовсім не винен, коли ми обидва мали з цього зиску, як кіт наплакав, тільки самі муки та горе.

— Ви тільки не плачте, Швейку, — лагідно сказав надпоручник Лукаш, коли вони

підходили до штабного вагона. — Я все влаштую, щоб ви знову були зі мною.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я не плачу, в мене тільки серце крається, що ми обидва зовсім не винні, а тим часом найнещасливіші люди і в цій армії, і на світі. І подумати, яка-то в мене проклятуща доля, що, відколи себе пам'ятаю, я все так беру собі до серця.

— Заспокойтеся, Швейку.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, якби не було тієї субординації, то я б сказав, що ні в якому разі не можу заспокоїтись, але якщо так, то я мушу сказати, згідно з вашим наказом, я вже цілком спокійний.

— То й лізьте, Швейку, до вагона.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, вже лізу.

* * *

Над військовим табором у Мості стояла нічна тиша. В солдатських бараках люди тряслися від холоду, а в офіцерських — відчинялися вікна, бо було занадто напалено.

Біля окремих об'єктів було чути кроки патруля, який весь час ходив, щоб не заснути.

Внизу, над річкою, сяяла вогнями цісарсько-королівська фабрика м'ясних консервів, де вдень і вночі переробляли різні відходи. До військового табору вітер доносив задушливий сморід гнилого сухожилля, копит і кісток, з яких варили супові консерви.

З самотнього павільйону, де в мирні часи фотографували солдатів, чії молоді роки минали на полігоні, внизу, в долині над Літавою, було видно червоні ліхтарі публічного дому "Кукурудзяний качан". Його на великих маневрах біля Шопроня в 1908 році вшанував своїми відвідинами ерцгерцог Стефан, і тепер там щодня сходилося офіцерське товариство.

Це був найкращий публічний дім, куди не мали права ходити ні прості вояки, ні однорічники-добровольці. Для них існував "Рожевий дім", зелені вогні якого також було видно зі спорожнілого фотоательє.

Таке ж розмежування було введено пізніше на фронті, коли монархія вже нічим іншим не могла допомогти своєму військові, як тільки пересувними борделями, так званими "пуфами" при штабах бригад.

Отже, існували: К. К. Offizierspuff, К. К. Unteroffizierspuff і К. К.

Mannschaftspuff 1.

Міст-на-Літаві сяяв так само, як на другому боці за мостом зоріла Кіраль-Гіда, Ціслеїтанія і Транслеїтанія. В обох містах, угорському і австрійському, грали циганські оркестри, сяяли вікна кафе і ресторанів, там співали й пили. Місцеві буржуа і службовці водили туди своїх дружин та дорослих дочок, і увесь Міст-на-Літаві, "Bruck an der Leite" 2, і Кіраль-Гіда — це було не що інше, як один суцільний великий бордель.

1 Цісарсько-королівський офіцерський пуф, цісарсько-королівський старшинський пуф, цісарсько-королівський пуф для рядових (нім.).

2 Брук-на-Лейті (нім.).

В одному з офіцерських бараків у таборі Швейк уночі чекав на свого надпоручника Лукаша. Той пішов увечері до міста й ще досі не повернувся. Швейк сидів на розстеленому ліжку надпоручника, а навпроти нього на столі примостився денщик майора Венцеля.

Майор знову повернувся до полку, після того як під час операцій на Дрині в Сербії довів свою цілковиту нездарність. Розповідали, нібито він наказав розібрати й знищити понтонний міст, хоч по той бік ріки залишалася ще половина його батальйону. Тепер його призначили начальником кіральгідського полігону.

Крім того, він мав якісь господарські обов'язки у військовому таборі. Офіцери говорили поміж собою, що тепер майор Венцель зіпнеться на ноги.

Кімнати Лукаша і Венцеля були в одному коридорі.

Денщик майора Венцеля Мікулашек, невеличкий на зріст рябуватий солдатик, сидів на столі, колисав чорта ногами і лаявся:

— Дивуюся цьому моему старому лобуреві — не йде й не йде додому. Хотів би я знати, де ця шельма цілу ніч тиняється? Коли б хоч здогадався лишити мені ключ від кімнати, я б собі ліг і сміявся з нього, — там у нас вина досхочу.

— Він, кажуть, краде, — кинув Швейк, розвалившись на ліжку і димлячи сигаревою свого надпоручника, бо той заборонив йому пахкати в кімнаті люлькою. — Ти, певне, знаєш добре, звідки у вас вино взялося?

— Куди мені накаже, туди я й іду, — тоненьким голосом проказав Мікулашек. — Напише мені вимогу на продукти для лазарету, а я несучу їх, звичайно, додому.

— А коли б він тобі наказав пограбувати полкову касу, то ти б і це зробив? Ти хоробрий, як за плотом, а насправді тремтиш перед ним, як осика.

Мікулашек закліпав очима;

— Тут я б іще подумав.

— А тобі й думати нема чого, жовтодзьобий шмаркачу, — розкричався на нього Швейк, але раптом замовк.

Відчинилися двері, і ввійшов надпоручник Лукаш. Він, як це зразу було видно, був у дуже доброму настрої, бо надів кашкета задом наперед.

Мікулашек так злякався, що навіть не зіскочив зі столу, і, сидячи, козирнув, забувши при цьому, що не має на голові кашкета.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, все в порядку, — відрапортував струнко, по-військовому, згідно з усіма приписами, Швейк, причому з рота в нього стирчала сигарета.

Проте надпоручник Лукаш і оком не повів у той бік, а попрямував до Мікулашека.

Той прикипів до столу і з вибалушеними очима стежив за кожним рухом надпоручника, і далі віддаючи йому честь,

Надпоручник Лукаш підійшов до нього не дуже певним кроком і відрекомендувався:

— Надпоручник Лукаш. А ви хто такий?

Мікулашек мовчав, немов йому заціпило, а Лукаш підсунув своє крісло, сів перед

Мікулашеком і, дивлячись на нього, сказав:

— Швейку, принесіть мені з чемодана револьвер.

Поки Швейк порпався в чемодані, Мікулашек мовчав і тільки перелякано дивився на надпоручника. Хоч він у цю хвилину і усвідомлював, що сидить на столі, але його охопив ще більший розпач, бо він своїми ногами дотикався колін надпоручника.

— Чуєте, чоловіче, як вас звуть? — вигукнув угору до Мікулашека надпоручник.

Але той як води в рот набрав. Як пізніше розповідав, з ним, коли несподівано зайшов надпоручник, сталося щось ніби параліч. Хотів зіскочити — і не міг, хотів відповісти — не міг, хотів перестати козиряти, але й цього не зміг.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — озвався Швейк, — револьвер не заряджений.

— Так зарядіть, Швейку!

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, в нас нема набоїв, та й кулею буде дуже важко збити його зі столу. Дозволю собі зауважити, пане обер-лейтенанте, цей Мікулашек денщик пана майора Венцеля. Він завжди втрачає мову, коли бачить когось із панів офіцерів. Вів взагалі соромиться говорити, одне слово, це таке, як я кажу, жовтодзьобе горобеня. Пан майор Венцель наказує йому стояти в коридорі, коли йде кудись до міста, а воно, дитинча, біда нещасна, блукає від денщика до денщика по всьому бараку. Аби ж хоч мало причину злякатися, адже воно, власне, нічого поганого не зробило.

Швейк плюнув; у його голосі й у тому, як він говорив про Мікулашека в середньому роді, відчувалася повна зневага до боягузтва денщика майора Венцеля і до його невійськової поведінки.

— Дозвольте, — вів далі Швейк, — я його понюхаю.

Швейк стяг зі столу Мікулашека, який далі пришелепувато дивився на надпоручника, поставив його на підлогу і обнюхав його штани.

— Ще ні, — заявив, — але вже почалося. Може, його викинути?

— Викиньте його, Швейку.

Швейк випровадив тремтячого Мікулашека в коридор, зачинив за собою двері й сказав йому:

— Щоб ти знав, йолопе, я тобі врятував життя. Коли повернеться пан майор Венцель, щоб я тебе бачив з пляшкою вина у мене. Без жартів. Нишком поцупиш — і квит. Я ж тебе справді вирвав з обіймів смерті. Коли мій обер-лейтенант п'яний — біда. Тільки я один умію його вкоськати — більше ніхто.

— Я... Я...

— Смердючка ти, — презирливо кинув йому Швейк, — сиди на порозі й чекай, аж поки прийде твій майор Венцель.

— Це дуже гарно з вашого боку, — привітав Швейка надпоручник Лукаш, — що ви нарешті повернулись. Я хочу з вами поговорити. Не виструнчуйтеся так подурнуватому переді мною. Сядьте, Швейку, і залишіть для себе оте ваше "насмілюсь доповісти". Заткніть пельку і уважно слухайте.

Ви знаєте, де в Кіраль-Гіді Шопронська вулиця? Облиште, ради бога, це ваше "насмільюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я не знаю". Не знаєте, то скажіть:

не знаю, і кінець. Напишіть на клаптику паперу: "Шопронська вулиця, номер шістнадцять". У цьому домі є крамниця залізного товару. Ви знаєте, що це таке?

Чорт заberi, не говоріть "насмільюсь доповісти". Скажіть — знаю або не знаю.

Отже, знаєте, що таке воно насправді крамниця залізних товарів? Знаєте? Добре!

Ця крамниця — власність якогось мадьяра Каконі. Знаєте, що таке мадьяр? Так, Himmelherrgott, знаєте чи не знаєте? Знаєте? Добре. Над крамницею є квартира, і він там живе. Ви знаєте про це? Кажете, що не знаєте? Так я вам кажу, що він там живе. Досить цього? Досить. Гаразд. Якщо цього не досить, накажу вас посадити.

Ви записали, що того мадьяра звать Каконі? Гаразд. Отже, ви завтра вранці, близько десятої години, підете до міста, знайдете цей будинок, підніметесь нагору на другий поверх, і віддасте пані Каконі цього листа.

Надпоручник Лукаш розгорнув бумажник і, позіхаючи, ткнув Швейкові в руки білий конверт з листом.

— Це, Швейку, справа надзвичайно важлива, — почав він далі. — Обережність ніколи не зашкодить, а тому, як бачите, тут немає адреси. Я цілком покладаюся на вас, що ви віддасте цього листа кому належить. Закарбуйте собі, цю даму звать Етелька. Отже, запишіть собі: "Пані Етелька Каконі". І ще одне: цього листа мусите передати секретно, за всяку ціну, і чекати на відповідь. Що ви маєте чекати на відповідь — про це написано в листі. Чого ще треба?

— А що мені робити, пане обер-лейтенанте, коли мені не дадуть відповіді?

— в такому разі скажете, що ви обов'язково повинні дістати відповідь, — пояснив надпоручник і мало не роздер рота, так позіхнув. — А тепер я вже піду спати, бо сьогодні справді натовмився. Ми сьогодні добряче випили. Думаю, кожен після такого вечора і такої ночі був би не кращий.

Надпоручник Лукаш спочатку не мав наміру десь затримуватися. Надвечір пішов з табору в місто лише до угорського театру в Кіраль-Гіді, де ставили якусь угорську оперетку з гладкими артистками єврейками в головних ролях, їхнім надзвичайно великим достоїнством було те, що, танцюючи, вони підкидали ноги вгору, причому не мали на собі ані трико, ані трусиків, а для більшого приманювання панів офіцерів голилися вниз, як татарки. Очевидно, гальорка не мала жодної користі з цього, але тим більшу радість переживали артилерійські офіцери, бо вони сиділи вниз, в партері, і брали з собою до театру артилерійські біноклі, щоб цю красу краще роздивитися.

Надпоручника Лукаша, однак, не цікавило це лоскотливе свинство, бо взятий напрокат театральний бінокль не був ахроматичний, і замість стегон він бачив лише якісь рухливі фіолетові плями.

У першому антракті його більше зацікавила одна дама в супроводі панка середніх років. Вона тягнула його до гардероба і торочила, що вони негайно мусять іти додому, бо на такі речі вона не хоче дивитися. Говорила не досить голосно, по-німецькому, на що її супутник відповідав по-угорському: "Так, так, ангеле мій, підемо, я згоден. Це

справді несмачне видовище".

— Es ist ekelhaft 1, — схвильовано відповідала дама, коли панок допомагав їй одягти манто. Її очі аж горіли від обурення такою безсоромністю. Це були великі чорні очі, що дуже добре гармоніювали з гарною фігурою.

1 Це огидно (нім.).

Вона глянула на надпоручника Лукаша і ще раз сказала з обуренням: — Ekelhaft, wirklich ekelhaft! 1

Це було поштовхом для короткого роману.

Від гардеробниці Лукаш дістав інформацію, що це — подружжя Каконі й що панок має на Шопронській вулиці, № 16, крамницю залізного товару.

— Вони живуть з панею Етелькою на другому поверсі, — викладала гардеробниця з обізнаністю старої звідниці, — вона німкеня з Шопроні, а він — мадяр; тут усе перемішалося.

Надпоручник Лукаш теж забрав з гардероба шинелю й пішов до міста, де в великій таверні "Ерцгерцог Альбрехт" зустрівся з кількома офіцерами дев'яносто першого полку. Говорив небагато, більше пив, обдумуючи, що саме йому написати цій суворій, високоморальній і гарній дамі, яка йому набагато більше подобалася, ніж усі ті мавпи на сцені, як їх називали інші офіцери. В дуже доброму настрої Лукаш зайшов до невеличкої кав'ярні "Біля хреста святого Стефана", заліз до маленької chambre separe 2 і, вигнавши звідти нав'язливу румунку, готову роздягнутися догола і виконати всі його бажання, замовив чорнило, перо, поштовий папір, пляшку коньяку і, обмірковуючи все як слід, написав листа, що здався йому кращим від усіх досі ним писаних.

1 Огидно, справді огидно! (Нім.)

2 Окремого кабінету (франц.).

"Вельмишановна пані!

Я був учора в міському театрі на тому спектаклі, який Вас обурив. Я стежив очима за Вами протягом цілого першого акту, за Вами і за Вашим шановним чоловіком. Як я спостерігав..."

— Ану, всипати йому, — сказав сам собі надпоручник Лукаш. — Яке право має цей суб'єкт на таку розкішну жінку? Таж він подібний до голеного павіана. І він написав:

"Ваш шановний чоловік з неабиякою насолодою дивився на сороміцькі речі, що відбувалися на сцені, тоді як ця п'єса викликала у Вас, шановна пані, протест, бо це ж не було мистецтво, а якийсь обридливий замах на священні людські почуття".

"Ох, і бюст у цієї кралі, — подумав надпоручник Лукаш. — Тож прямо в атаку!"

"Пробачте, шановна пані, що хоч ви мене й не знаєте, я насмілюся з Вами говорити так щиро. В житті я бачив багато жінок, але жодна не справила на мене такого враження, як Ви, бо Ваша критика й Ваші погляди цілком збігаються з моїми. Я переконаний, Ваш шановний чоловік — це справжнісінький себелюб, який тягає Вас із собою..."

— Ні, не так, — сазав до себе надпоручник Лукаш, перекреслив "schleppt mit" 1 і замість цього написав: "...який у своїх інтересах водить Вас, вельмишановна пані, на

театральні вистави, хоч вони відповідають лише його смакам. Люблю щирість, зовсім не хочу втручатись у Ваше приватне життя, я бажав би тільки поговорити з Вами приватне про чисте мистецтво..."

"Тут у готелях це незручно, мушу затягти її до Відня, — подумав надпоручник. — Візьму собі відрядження".

"Тому насмілюсь, вельмишановна пані, попросити Вас зустрітися зі мною, щоб ми без будь-яких поганих намірів познайомилися. Ви, певне, не відмовите тому, кого в найближчому майбутньому чекають важкі військові походи і хто, коли Ви ласкаво погодитеся, в шалених битвах плекатиме найкращу згадку про душу, яка його зрозуміла так добре, як і він зрозумів її. Ваше рішення буде для мене волею неба, а Ваша відповідь — вирішальною хвилиною в моєму житті".

Підписався, допив коньяк, замовив ще одну пляшку, пив чарку за чаркою і, прочитуючи останні рядки, майже після кожного речення ронив сльози.

1 Тягає з собою (нім.).

* * *

Була дев'ята година ранку, коли Швейк розбудив надпоручника Лукаша.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, що ви проспали службу, а я вже мушу іти з вашим листом до Кіраль-Гіди. Я вже вас будив о сьомій годині, потім о пів на восьму, потім о восьмій, коли всі йшли на заняття, а ви тільки перевернулися на другий бік. Пане обер-лейтенанте... Чуєте, пане обер-лейтенанте.

Надпоручник Лукаш, щось пробурмотівши, очевидно, хотів перевернутися знову на другий бік, але це йому не вдалося, бо Швейк немилосердно тряс його і вигукував:

— Пане обер-лейтенанте, я йду, як ви казали, з тим листом до Кіраль-Гіди.

Надпоручник позіхнув:

— З листом? Ах, з моїм листом. Але це таємниця, розумієш, таємниця між нами.

Надпоручник загорнувся знову в ковдру, з якої його Швейк витяг, і заснув, а Швейк помарширував до Кіраль-Гіди.

Знайти Шопронську вулицю і будинок № 16 було б не так уже й важко, якби Швейка випадково не зустрів старий сапер Водічка, з "штаєраків" 1. Їхні казарми містилися в нижній частині табору. Водічка свого часу жив у Празі на Боїшті, а тому при такій зустрічі їм не залишалося нічого іншого, як зайти до шинку "Чорний баранчик" у Бруку, де обслуговувала знайома офіціантка чешка-Руженка.

Всі чехи-однорічники з табору були її боржниками.

1 Солдатів із Штірії.

Останнім часом в кавалерах у неї ходив сапер Водічка. Цей старий пройда вів список маршових рот, які мали покинути табір. Він завчасу обходив усіх однорічників-чехів і нагадував їм, щоб вони випадково не зникли, забувши в цьому фронтовому гармидері оплатити свої рахунки.

— Куди це ти націлився? — спитав Водічка, тільки-но вони ковтнули доброго вина.

— Це таємниця, — відповів Швейк, — але тобі, як давньому товаришеві, признаюся.

Він розповів йому все детально, і тоді Водічка заявив, що він, старий сапер, не

може покинути друга і вони віднесуть листа вдвох.

Час проходив у приємних спогадах про минуле, і коли вони після дванадцятої години вийшли з "Чорного баранчика", все їм видавалося дуже природним і легким.

У душі в них зародилася якась одчайдушна відвага: кого і чого їм боятися?

Водічка по дорозі до Шопронської вулиці, дім № 16, увесь час оповідав з великою ненавистю до мадярів, де й коли він з ними бився або що, коли і де йому перешкодило побитися з ними.

— Одного разу в Паусдорфі, куди ми, сапери, пішли на вино, заварилася каша. Ми зразу ж тарах пляшкою у висячу лампу і вже тримаємо такого мадярського харцизника за горло. Я, скориставшись з п'єти, хотів шмагонути його ременем по довбешці, а він раптом як закричить: "Тондо, так це ж я, Пуркрабек, з шістнадцятого запасного".

Ще трохи, і була б сталася прикра помилка. Але ми добре відплатили тим мадярським блазням біля Незідерського озера, ми туди три тижні тому ходили подивитися. Там у сусідньому селі стоїть кулеметний підрозділ якоїсь гонведської частини, а ми випадково зайшли до шинку, де мадяри, як шалені, танцювали той свій чардаш і щосили дерли горлянки: "Uram, uram, biro uram" 1 або "Lanok, lanok, lanok a faluba" 2.

Ми сіли навпроти них, поклали ремені перед собою на стіл і кажемо: "Постривайте, драбуги, ми вже вам дамо "ланьок". А один із наших, Мейстршик, у нього лапа, мов та Біла Гора, зразу зголосився піти танцювати і в котрогось із тих волоцюг забрати дівку з кола. А дівчата ж були до біса гарні, з товстими литками і стегнами, окаті. А з того, як ті мадярські негідники до них тулилися та лапали їх, було видно, що груди у дівок повні, тугі, немов м'ячики, і ці шибайголови їм дуже й дуже подобаються. Такі дівки на ярмарку не згубляться. Отож наш Мейстршик скочив у коло і хотів відібрати в одного гонведа найгарнішу дівку. Мадяр почав щось шваргоніти по-своєму, а Мейстршик йому з місця як зацідить в пику, той так і запоров носом у землю. Тоді ми всі як по команді вхопили ремені, обкрутили їх навколо руки, щоб багнети не повилітали 3, стрибнули між гонведів, а я вигукнув:

"Винний чи не винний, лупцюй усіх підряд!"

1 Пане, пане, пане суддя (угор.).

2 Дівчино, дівчино, дівчино з села (угор.).

3 Австрійські солдати носили багнети коло пояса, у піхвах.

І все пішло як по маслу. Мадяри почали вистрибувати у вікна, а ми їх ловили за ноги і знову стягували в залу. Всім їм добряче перепало. До цього вплутались їхній староста з жандармом, і вони дістали на церкву господню. Шинкар теж почухався там, де не свербіло, бо почав по-німецькому лаятися, ми, мовляв, зіпсували всю вечірку. Потім ми Ще довго полювали по селу на тих, котрі хотіли від нас У мишачу дірку сховатися. Одного їхнього унтера знайшли в сіні на горищі в якомусь хуторі аж унизу, під селом. Його виказала дівчина, бо він танцював у шинку з іншою. Втелючилася вона в нашого Мейстршика і пішла з ним угору шляхом до Кіраль-Гіди. Там попід лісом стоять сінники. Вона затягла його на сінник а потім домагалася від нього п'ять крон, а

наш Мейстршик замість того дав їй по пиці. Він наздогнав нас аж біля самого табору і сказав, що завжди думав, ніби мадярки страх які вогнисті, але та свиня, каже, лежала мов колода і безнастанно щось по-своєму цвенькала.

— Одне слово, мадяри — голота, — закінчив старий сапер Водічка, на що Швейк зауважив:

— Інший мадяр і не винен, що він мадяр.

— Як це не винен? — схвилювався Водічка. — Кожен винен, дурне говориш. Ну, я б тобі бажав, щоб вони тебе колись упіймали в свої лапи, як це трапилося зі мною в перший день, коли я приїхав на курси. Ще того самого дня з полудня вони зігнали нас, як худобу, до школи, а один якийсь придуркуватий почав креслити й пояснювати нам, що таке бліндажі, як робляться фундаменти і як треба вимірювати.

А хто, каже, цього до завтра не намалює, того замкнуть і зв'яжуть. "От бісового батька, — думаю, — та невже ж ти, Водічко, зголосився на фронті на ці курси не для того, щоб викрутитися від фронту, а щоб увечері малювати в якихось зошитах олівчиком, немов школярик?" Мене така лють узяла, що аж підкидало, а на того бельбаса, який нам усе те викладав, і глянути було гидко. Так би зі злості й потрошив усе на гамуз. Я й на вечірню каву не чекав, а скоріше пішов з табору, до Кіраль-Гіди, а з тієї люті тільки про те й думав, щоб знайти в місті якусь тиху діру, напитися там, зчинити галабурду, затопити комусь у морду і з заспокоєним серцем піти додому. Та що ж, чоловік мислить, а бог робить. Там, над річкою, десь аж під садами, я справді знайшов такий шиночок, тихий, як капличка, наче створений для бешкету. Сиділи там тільки двоє. Розмовляли між собою по-мадярському, і це мене ще більше роз'юшило. До того ж я скоріше і гірше впився, ніж думав. У запамороченні я навіть не помітив, що поруч є ще один шинок, куди в той час, поки я наливався, пройшло щось із восьми гусарів. Вони всі кинулися на мене, коли я першим двом затопив у пику. Ця гусарська наволоч так, кажу тобі, мене змордувала і так ганяла по всіх городах, що я аж до ранку не міг утратити додому, а коли нарешті добрався, то відразу ж мусив піти в лазарет, де набрехав, нібито я впав у цегельню. Там мене цілий тиждень загортали в мокрі простирадла, щоб спина не гноїлася. Не дай боже, чоловіче, потрапити до таких гультяїв. Це не люди, а худоба.

— Хто чим воює, той від того й гине, — сказав Швейк, — ти їм не дивуйся, що вони розлютились, адже мусили через тебе кинути все вино на столі й ганятися за тобою серед ночі. Вони повинні були б порахувати тобі ребра тут же, на місці, в залі, а потім викинути. Воно було б краще і для них, і для тебе, якби віддухопелили тебе біля столу. Я знав у Лібні шинкаря Пароубка. Одного разу в нього впився ялівцівкою якийсь мандрівний дротяр та й почав лаятися: це мовляв, помиї, а не горілка, певне, до неї доливають і доливають воду... "Коли б я, — каже, — сто років лагодив дротом старі горщики та макітри, й на весь свій заробіток купив би собі оцю ялівцівку, і випив її всю одним махом, то й тоді я б міг ходити по шнурі, а тебе, Пароубку, на руках носити". Згодом ще назвав того Пароубка щацинською бестією. Отут уже наш Пароубек схопив дротяра, добре обчухрав йому голову його мишоловками й дротами і викинув голубчика

на вулицю.

Та ще й там молотив його тичкою, якою штори спускають, аж до самої площі Інвалідів. Він так оскаженів, що погнався за ним і далі, через площу Інвалідів у Карліні, аж угору на Жижків, а звідси через Єврейські печі до Малещиць, де, нарешті, зламав на ньому тичку й міг уже спокійно повернутися до Лібні. Але в цій люті він забув, що лишив у шинку всю публіку й ті негідники, напевно, там самі господарюватимуть. В цьому він пересвідчився, коли врешті дістався до свого шинку. Штора була напівопущена, а біля неї стояли двоє добре підхмелених поліцаїв.

Недарма ж вони наводили порядок. З усіх напоїв залишилася тільки половина. На вулиці валялися порожні барильця з-під рому, а під прилавками Пароубек знайшов двох п'яних типів, яких поліцаї не помітили. Коли Пароубек їх витягнув, вони збиралися заплатити йому лише по два крейцари: на більше, мовляв, житньої й не випили. Ось тобі й кара, коли хтось у чому переборщить. Це так, як на війні.

Спершу ворога поб'ємо, потім за ним усе далі й далі самі не встигаємо втікати.

— Я тих драбуг добре запам'ятав, — мовив Водічка, — якби мені котрийсь із тих гусарів потрапив під руку, я б уже з ним зумів порахуватися. Коли в нас, саперів, чорти вселяться, ми стаємо гірші за диких звірів. Сапери — це тобі не якісь "залізні мухи" 1.

1 Вояки крайової оборони.

На фронті біля Перемишля був у нас капітан Єтцбахер, свиня, якої світ не бачив.

Він так нам висотував кишки своєю муштрою і так до кожного прискіпувався, що один з нашої роти, Біттерліх, — німець, але справді порядна людина, — через нього застрелився. Ми тоді змовилися: як тільки почнуть з російського боку дзижчати кулі, нашому капітанові Єтцбахеру більше не жити. І справді, тільки-но росіяни почали по нас палити, ми під час перестрілки всадили в нього п'ять куль.

От живучий був, тварюка, як кіт. Ніяк не хотів здохнути, довелося добивати його ще двома пострілами, щоб потім чогось не вийшло. Лише пробурмотів щось, та так кумедно, сміх, та й годі. — Водічка засміявся. — Це на фронті звичайнісінька річ. Один мій друзяка, він тепер також у нас, розповідав, що, коли він був у піхоті під Белградом, їхня рота застрілила в бою свого обер-лейтенанта, такого ж самого собаку. Він власною рукою розстріляв під час походу двох солдатів, бо ті не могли далі йти. Коли смерть уже своє брала, він, поки ще доходив, зненацька

почав свистіти сигнал до відступу. Усі там навколо, як той казав, аж качалися зо сміху.

Так цікаво і повчально розмовляючи, Швейк з Водічкою знайшли нарешті крамницю пана Каконі на Шопронській вулиці, дім № 16.

— Ти б краще почекав тут, — сказав Швейк Водічці біля під'їзду дому. — Я тільки скочу на другий поверх, віддам листа, почекаю на відповідь і миттю збіжу вниз.

— Зоставити тебе самого? — здивувався Водічка. — Погано ти знаєш мадярів. Я тобі про це весь час товкмачу і товкмачу. З ними, брат, обережніше треба. Я його як лясну!

— Слухай, Водічко, — серйозно сказав Швейк, — тут ідеться не про мадяра, а про його панійку. Таж я тобі, коли ми сиділи з тією чешкою-офіціанткою, пояснював: я несу

листа від свого обер-лейтенанта, і це дуже секретно. Мій обер-лейтенант благав мене, щоб про це жодна жива душа не знала. Навіть та твоя офіціантка казала, що воно так і повинно бути, бо це секретна справа. Ніхто, казала, не повинен знати, що пан обер-лейтенант листується з заміжньою жінкою. Та й ти ж із цим погоджувався й притакував. Я ж вам виклав усе як на тарілці. Мені треба точно виконати наказ мого обер-лейтенанта, а зараз ти прешся зі мною нагору.

— Ти мене, Швейку, ще не знаєш, — теж дуже серйозно відповів старий сапер Водічка. — Я тобі вже раз казав, нізачо не залишу тебе самого, і запам'ятай собі раз і назавжди: моє одне слово важливіше за чийсь сто слів. Коли йдуть двоє, то це завжди безпечніше.

— Запевняю тебе, Водічко, що ні. Ти знаєш, де на Вишеграді Некланова вулиця?

Там була майстерня слюсаря Воборніка. Це був дуже справедливий чоловік. Та якогось дня, повернувшись додому з п'ятики, він привів до себе ночувати ще одного п'янюгу. Після цього він довго лежав, а його жінка щодня, перев'язуючи йому рану на голові, примовляла: "Бачиш, Тонічку, коли б ти не прийшов удвох, я б тільки погримала і не кидала б тобі гирі в голову". І він сам не раз, коли вже міг говорити, присягався: "Твоя правда, матусю, коли вдруге кудись піду, більше нікого з собою не притягну".

— Цього б тільки бракувало, — розпалився Водічка, — щоб якийсь маляр кидав нам щось у голову. Я його впіймаю за карк і швиргону з другого поверху вниз по сходах, аж полетить, як шрапнель. На ці малярські пики йти треба тільки напролом. Нема чого з ними панькатися.

— Водічко, таж ти не так уже багато й пив. Я випив на дві чвертки більше, ніж ти. Ти зваж тільки: нам не потрібно ніякої бучі. Я ж за це відповідаю. Тут ідеться про жінку.

— То я, Швейку, і цю жінку лясну. Мені однаково. Ти старого Водічки ще не знаєш. Одного разу в Забеглицях на "Рожевому острові" одна така мавпа не хотіла йти зі мною танцювати, у мене, мовляв, опухла пика. Воно й справді, пика в мене була опухла, бо я щойно повернувся з танцюльок з Гостіваржа. Але подумай, така образа, і від кого? Від якоїсь шлюхи. "Вельмишановна панночко, — кажу я. — Щоб не було кривди, нате й вам разочок від мене". Та як зацідив я їй по мордяці, аж гепнулась на землю догори ногами, а за нею шкереберть полетів стіл з усім посудом, а за тим столом сиділи її мамуня, татуньо та два брати. Та я їх боявся, як вовк старої кози. Мені було начхати на цілий "Рожевий острів". Там були знайомі хлопці з Вршовиць, і вони мені допомогли. Змолотили ми, мабуть, з п'ять родин з усіма діточками. Галас, либонь, було чути аж до Міхлів. Потім у газетах писали: "У такому-то саду, під час вечірки, влаштованої добродійним товариством якихось там уродженців якогось міста..." Отож я й кажу: як мені допомогли, так і я завжди, коли запахне смаленим, допоможу своєму приятелю. Роби що хоч, а я від тебе ні на крок. Ти малярів не знаєш... По стількох роках побачилися, та ще в таких обставинах, а ти ладен мене від себе відштовхнути?! Ні, такої прикрості ти мені не зробиш.

— Ну, то ходи зі мною, — вирішив Швейк, — але треба поводитися обережно, щоб

не вскочити в якусь халепу.

— Не турбуйся, приятелю, — тихенько сказав Водічка, коли наближались до сходів.

— Я його як лясну... — І ще тихше додав: — Побачиш, ми з тим чортякою мадярським упораємося раз-два.

І якби хтось був у під'їзді й розумів по-чеському, то почув би ще й зі сходів гасло, що вже голосніше сказав Водічка: "Ти мадярів не знаєш..." До цього гасла він дійшов у тихому шинку над рікою Літавою, серед садів уславленої Кіраль-Гіди, оточеної горбами. Ці горби солдати завжди проклинатимуть, згадуючи всі вправи перед світовою війною і під час світової війни, коли вони теоретично готувалися до практичних погромів і різанини.

* * *

Швейк з Водічкою стояли перед дверима квартири пана Каконі. Перше ніж натиснути гудзик дзвоника, Швейк нагадав:

— Ти, Водічко, коли-небудь чув, що обережність — мати мудрості?

— Це мене не стосується, — відповів Водічка. — Не давай йому й рота роззявити...

— Та мені, власне, нема з ким тут говорити, Водічко. Швейк подзвонив, а Водічка голосно сказав:

— Айн, цвай, — і злетить зі сходів. Двері відчинилися, з'явилася служниця й спитала поугорському, чого вони хочуть.

— Nem tudom 1, — зневажливо сказав Водічка. — Вчися, дівко, по-чеському говорити.

1 Не розумію (угор.).

— Verstehen Sie deutsch? 1 — спитав Швейк.

— A pischen 2.

— Also, sagen Sie der Frau, ich will die Frau sprechen. Sagen Sie, dass ein Brief ist von einem Herr, draussen in Kong 3.

— Я дивуюся тобі, — сказав Водічка, ступаючи за Швейком до передпокою, — що ти можеш з усяким смердюхом говорити.

Зачинивши за собою двері, вони ввійшли до передпокою. Швейк зауважив:

— Диви, які гарні речі, навіть дві парасолі на вішалці, і цей образ Ісуса Христа також непоганий.

З кімнати, звідки долинав брязкіт ложок і тарілок, знову вийшла служниця і сказала Швейкові:

— Frau ist gesagt, dass Sie hat ka Zeit, wenn was ist, dass mir geben und sagen 4.

— Also, — сказав урочисто Швейк. — Der Frau ein Brief, aber halten Kuschen 5.

Він вийняв листа надпоручника Лукаша.

— Ich, — сказав, показуючи пальцем на себе, — Antwort warten hier in die Vorzimmer 6.

— А ти чому не сядеш? — спитав Водічка, який уже розсівся в кріслі біля стіни.

— Ось там крісло. Будеш іще тут стояти, немов якийсь жебрак. Не принижуйся перед цим мадяром. Побачиш, будемо мати з ним добру тяганину, але я його як лясну!

Слухай, — сказав він за хвилину, — де ти навчився по-німецькому?

— Сам від себе, — відповів Швейк.

Знову запала тиша. Потім з кімнати, куди служниця віднесла листа, почувся страшний крик і галас. Спочатку хтось чимсь важким грюкнув об підлогу, а далі вже ясно було чути, що там літають склянки, б'ються тарілки й хтось несамовито реве: "Baszom az anyat, baszom az istenet, baszom a Kristus Mariat, baszom az atyadot, baszom a vilagot!" 7.

1 Розумієте по-німецькому? (Нім.)

2 Трохи (власне, "ein bisschen", бо "pischen" — мочитися).

3 Отже, скажіть пані, я хочу з нею говорити. Скажіть, що для неї у коридорі є лист від одного пана (нім.).

4 Пані сказала, що вона не має часу, але коли є щось, передайте мені (нім., калічена).

5 Ось маєте лист для пані, але тримайте губу на замку (нім., калічена).

6 Я чекатиму на відповідь тут, у передпокою (нім., калічена).

7 Непристойна угорська лайка з прокльонами матері, бога, Христа, діви Марії, батька і всього світу.

Двері розчахнулись, і до передпокою вбіг добродій у розквіті віку з серветкою навколо шиї, вимахуючи щойно одержаним листом.

Старий сапер Водічка сидів ближче до дверей, і розлючений добродій зразу звернувся до нього:

— Was soll das heissen, wo ist der verfluchter Kerl, welcher dieses Brief gebracht hat? 1

— Помалу, — сказав Водічка, встаючи, — ти нам тут дуже не верещи, бо вилетиш. А коли вже хочеш конче знати, хто цього листа приніс, запитай цього приятеля. Та говори з ним чемно, бо стрімголов вилетиш за двері.

Тепер настала Швейкова черга пересвідчитися в красномовності осатанілого добродія з серветкою на шиї, який, ковтаючи і плутаючи слова, викрикував, що вони саме сіли обідати.

— Ми чули, що ви обідаєте, — каліченою німецькою мовою погоджувався з ним Швейк і додав по-чеському: — Ми теж були подумали, що, мабуть, даремно перешкоджаємо вам обідати.

— Не принижуйся, — кинув Водічка.

Розгніваний пан, у якого внаслідок надто енергійної жестикуляції серветка трималася тільки одним кінчиком, торочив далі: він, мовляв, спочатку думав, ніби в листі йдеться про приділення якихось кімнат для військових, бо цей дім належить його жінці.

— Сюди б ще вмістилося багато війська, — сказав Швейк, — але про це в листі немає згадки, як, мабуть, ви в цьому переконалися.

Пан ухопився за голову і вирік цілий потік докорів: він також був лейтенантом запасу і ще тепер би охоче служив, якби не хворі нирки. За його часів, говорив він, офіцери не були такі розпусні й не порушували родинного спокою. Цього листа він

неодмінно надішле командирові полку, у військове міністерство, видрукує його в газетах...

— Пане, — з гідністю сказав Швейк, — цього листа писав я. *Ish geschrieben, kein Oberleutnant* 2. Підпис — це лише так, він фальшивий. *Unterschrift, Name falsch* 3.

1 Що це значить? Де той проклятий хлоп, що листа приніс? (Нім.)

2 Я писав, а не жоден обер-лейтенант (нім., калічена).

3 Підпис, ім'я фальшиве (нім., калічена).

Мені ваша пані дуже припала до вподоби. *Ich liebe Ihre Frau* 1. Я у вашу пані закоханий аж по самі вуха, як писав Врхліцький. *Kapitales Frau* 2.

1 Я люблю вашу жінку (нім.).

2 Надзвичайна жінка (нім., калічена).

Схвильований панисько хотів кинутися на Швейка, який спокійно і вдоволено стояв перед ним. Але старий сапер Водічка, стежачи за кожним рухом Каконі, підбив йому ногу, вирвав у нього з рук листа, яким панисько весь час розмахував, сунув його до своєї кишені, а коли пан Каконі підвівся, Водічка схопив його, підніс до дверей, відчинив їх однією рукою, і в ту ж мить... щось загуркотіло по сходах.

Все відбулося так швидко, як у казці, коли чорт приходить забрати людину.

Від розлютованого пана залишилась тільки серветка. Швейк підняв її, чемно постукав до дверей кімнати, звідки п'ять хвилин тому вийшов пан Каконі й де тепер було чути жіночий плач.

— Приніс вам серветку, — м'яко звернувся Швейк до дами, яка плакала на дивані, — її міг би хтось затоптати. Моє шанування, — стукнув підборами, козирнув і вийшов у коридор.

На сходах не було ніяких слідів боротьби. Тут, як передбачав старий Водічка, все відбулося зовсім легко. Лише біля брами в під'їзді Швейк знайшов відірваний пристібний комірчик. Тут, мабуть, пан Каконі з останніх сил вчепився в браму, щоб його не виволокли на вулицю, і тут розігрався останній акт цієї трагедії.

Зате на вулиці кипіло. Пана Каконі відтягли до під'їзду навпроти і там поливали водою, а посередині вулиці, як лев, бився старий сапер Водічка проти кількох гонведів і гонведських гусарів, які стали на захист свого земляка. Він майстерно оборонявся багнетом на ремені, як ціпом. Водічка був не сам. Пліч-о-пліч з ним билось кілька солдатів-чехів з різних полків, які саме проходили вулицею.

Швейк, як він потім запевняв, і сам не знав, як устряв до цієї бійки і як у нього опинився ціпок якогось переляканого глядача (багнета Швейк не мав).

Це тривало досить довго, але й усе прекрасне має свій кінець. Прийшов патруль і забрав усіх з собою.

Швейк спокійно йшов поруч Водічки, тримаючи, як рушницю, на плечі ціпок, якого комендант патруля визнав за *corpus delicti* 1.

Старий сапер Водічка всю дорогу вперто мовчав. Аж коли входили на гауптвахту, похмуро звернувся до Швейка:

— Ну, чи я ж тобі не казав, що ти малярів погано знаєш?

1 Речовий доказ (лат.).

4. НОВІ СТРАЖДАННЯ

Полковник Шредер з задоволенням вдивлявся в бліде, з великими темними підковами під очима обличчя надпоручника Лукаша. Той, збентежений, дивився не на полковника, а крадькома, немовби щось вивчаючи, розглядав план розміщення частин у військовому таборі. Цей план був, власне, єдиною прикрасою всієї канцелярії полковника.

На столі перед полковником Шредером лежало кілька газет із статтями, окресленими синім олівцем. Він ще раз окинув їх поглядом і, не спускаючи очей з надпоручника Лукаша, сказав:

— Отже, ви вже знаєте, що ваш денщик Швейк сидить у в'язниці і його справу, мабуть, передадуть у дивізійний суд?

— Так, пане полковнику.

— На цьому, звичайно, — з притиском сказав полковник, зловтішаючись блідим обличчям надпоручника Лукаша, — справа не скінчиться. Місцеве населення було обурене вихваткою вашого денщика Швейка. Але з цією подією зв'язують і ваше прізвище, пане надпоручнику. Зі штабу дивізії нам уже прислали певний матеріал.

Ось вам газети, в яких обговорюється цей інцидент. Прочитайте мені, будь ласка, вголос.

Він подав надпоручникові Лукашеві газети з обкресленими статтями, і той почав читати так монотонно, немов у читанці для дітей слова: "Мед набагато поживніший, ніж цукор, і легше перетравлюється".

— "Де ж запорука нашого майбутнього?"

— Це "Пестер-Ллойд"? — спитав полковник.

— Так, пане полковнику, — відповів надпоручник Лукаш і читав далі: — "Ведення війни вимагає співпраці всіх суспільних кіл населення австро-угорської монархії.

Якщо ми хочемо гарантувати безпеку нашої держави, то всі народи повинні підтримувати один одного. Гарантія нашого майбутнього полягає саме в тій спонтанній пошані, яку один народ відчуває до інших. Величезні жертви наших відважних солдатів на фронтах, де вони безупинно просуваються вперед, були б неможливі, якби тил — ця економічна і політична артерія наших славних армій — не був об'єднаний єдністю, якби в тилу нашої армії існували елементи, що дезорганізують монолітність держави й своєю агітацією та злобою підривають авторитет державної цілості, вносячи в дружбу народів нашої держави розбрат. В цю історичну хвилину ми не можемо мовчки дивитися на групу людей, які з міркувань місцевого націоналізму хотіли б порушити спільну працю і послабити боротьбу всіх народів нашої держави за справедливе покарання тих негідників, що без будь-якої причини напали на нашу державу, аби позбавити їх усіх надбань культури і цивілізації. Ми не можемо мовчки пройти повз ті огидні прояви скаженої ненависті ненормальної душі, сповненої лише одним прагненням — розбити сердечну єдність народів. Ми вже кілька разів мали нагоду звернути в нашій газеті увагу на те, що військові установи повинні з усією

гостротою виступити проти тих поодиноких осіб з чеських полків, які, незважаючи на славні полкові традиції, своїми бездушними, обурливими вчинками роздмухують у наших угорських містах злобу проти всього чеського народу, хоч він загалом ні в чому не винен і завжди твердо стояв на сторожі інтересів нашої монархії, про що свідчить цілий ряд імен визначних чеських полководців. Досить лише згадати славні постаті маршала Радецького та інших оборонців Австро-Угорської імперії. Супроти цих світлих осіб стоять кілька негідників деморалізованої чеської банди, і саме вони, використавши світову війну, добровільно зголосилися в армію, аби мати можливість вносити заколот у згоду народів, не забуваючи при цьому своїх нищих інстинктів. Ми вже вказували раз на бешкети п-ського полку в Дебрецені. Їх обговорював і засудив будапештський парламент, а прапор цього полку пізніше на фронті був... (викреслено цензурою). Хто має на совісті цей огидний гріх?..

(викреслено цензурою). Хто гнав чеських солдатів?.. (викреслено цензурою). На що зважаються чужинці на нашій рідній угорській землі, про це якнайкраще свідчить випадок у Кіраль-Гіді, угорському "острові" над Літавою. До якої нації належали солдати з недалекого військового табору в Бруку-на-Лейті, які напали на тамошнього торговця пана Дьюлу Каноні? Безперечний обов'язок властей вияснити цей злочин слідством і спитати військове командування, — воно, певно, вже цікавиться цією історією, — яку роль у цьому безпрецедентному цькуванні громадян Угорського королівства грає надпоручник Лукаш, бо його прізвище, як інформував наш місцевий кореспондент на основі багатого матеріалу про цей обурливий у наші часи інцидент, зв'язують у місті з подіями останніх днів. Читачі "Пестер-Ллойд", певно, з увагою стежитимуть за розвитком слідства, і ми обіцяємо їх ближче познайомити з цією надзвичайно важливою подією. Та водночас ми чекаємо офіційного повідомлення про кіральгідський злочин, учинений супроти угорського населення. Що цією справою зацікавиться будапештський парламент — це ясно як білий день, бо треба нарешті всім зрозуміти одне: чеські солдати, які переїжджають на фронт через Угорське королівство, не сміють вважати землю корони святого Стефана за землю, яку вони взяли в оренду. А коли деякі громадяни цього народу, який у Кіраль-Гіді так гарно репрезентував "співдружність" усіх народів нашої монархії, ще до сьогодні не зрозуміли ситуації, — хай угамуються й сидять тихо, бо в часи війни куля, зашморг, тюрма і багнет навчать їх слухатись і підкорятись найвищим інтересам нашої спільної батьківщини".

— Хто підписав статтю, пане надпоручнику?

— Бела Барабаш, редактор і депутат, пане полковнику.

— Це стара бестія, пане надпоручнику, але, раніше ніж це попало в "Пестер-Ллойд", цю статтю вже надрукували в "Пешті-Гірлап". Тепер прочитайте мені офіційний переклад угорської статті, вміщеної в шопронській газеті "Шопроні-Напло".

Надпоручник Лукаш почав уголос читати статтю. Редактор зробив усе, щоб напхати в неї якнайбільше таких фраз, як: "Веління державної мудрості", "державний порядок", "людська розбещеність", "потопано людську гідність і почуття",

"канібальські бенкети", "розгромлене людське суспільство", "згряя мамелюків", "впізнаєте їх за кулісами". А далі писалося так, буцімто мадяри на своїй власній землі були переслідувані більше від інших народів. Справа виглядала так, немовби солдати-чехи прийшли, звалили редактора на землю й топталися чобітьми по його животі, а він ревів з болю, начебто чорт з нього лико дер, і хтось усе це застенографував.

"Про деякі надзвичайно важливі речі, — скиглив "Шопроні-Напло", — у нас підозріло мовчать і нічого не пишуть. Кожному відомо, що являє собою солдат-чех в Угорщині й на фронті. Ми всі знаємо про чеські витівки, знаємо, що за ними криється, які серед чехів настрої і хто їх викликає. Пильність властей, звичайно, звернена на інші важливі речі, однак вони повинні також здійснювати й загальний контроль, щоб не могли повторитися недавні події в Кіраль-Гіді. З нашої вчорашньої статті п'ятнадцять місць було викреслено цензурою, тому не залишається нічого іншого, як заявити, що з технічних причин ми й сьогодні не маємо надто багато можливостей ширше висвітлити події в Кіраль-Гіді. Відповідні установи, як з'ясував наш кореспондент на місці, дуже наполегливо, прискореним темпом ведуть розслідування цього інциденту. Але нам видається дивним одне: чому деякі учасники цього погрому ще й до сьогодні ходять на волі. Це насамперед стосується одного пана, який, кажуть, і досі безкарно перебуває у військовому таборі і все ще носить відзнаки свого "папужачого полку". Його прізвище було ще позавчора назване в "Пестер-Ллойд", "Пешті-Напло". Це відомий чеський шовініст Лукаш. Про його бешкети буде подана інтерпеляція нашим депутатом Гезою Шавані, який репрезентує Кіральгідську округу".

— Так само люб'язно, пане надпоручнику, — відізався полковник Шредер, — пише про вас тижневик, що виходить у Кіраль-Гіді, і деякі пресбурські газети. Але гадаю, це вас уже не буде цікавити, бо всі вони на один копил. З політичного боку це можна зрозуміти, бо ми, австрійці, байдуже, німці чи чехи, все ж таки в порівнянні з мадярами набагато... Ви мене розумієте, пане надпоручнику? В цьому видно певну тенденцію. Вас, напевно, більше зацікавить стаття в "Комарненській вечірній газеті", де стверджується, нібито ви намагалися згвалтувати пані Каконі просто в їдальні під час обіду в присутності її чоловіка. Ви, як пишуть, погрожуючи шаблею, примусили його заткнути рушником уста своїй дружині, щоб вона не кричала. Це останнє повідомлення про вас, пане надпоручнику.

Полковник усміхнувся і вів далі:

— Власті не виконали свого обов'язку. Попередня цензура в місцевих газетах також у руках мадярів. Вони роблять з нами, що хочуть. Наш офіцер позбавлений захисту від образ такої цивільної мадярської редакторської свині. Тільки на основі нашого рішучого втручання, а саме — телеграми нашого дивізійного суду, державна прокуратура в Пешті вжила заходів, щоб у всіх названих редакціях дехто був заарештований. А найбільше це окошиться на редакторів "Комарненської вечірньої газети". Він тієї своєї вечірньої газети не забуде до самої смерті.

Мені, як вашому начальнику, дивізійний суд доручив допитати вас і водночас надіслав цілі гори паперів, пов'язаних із слідством. Усе обійшлося б дуже добре, якби

не той ваш злощасний Швейк. З ним сидить якийсь сапер Водічка. Коли їх після бійки привели на гауптвахту, в цього сапера знайшли лист, який ви писали до пані Каконі. Цей ваш Швейк на допиті запевняв, ніби листа писали не ви, а він сам, а коли перед ним поклали лист й наказали його переписати, щоб порівняти почерки, він вашого листа зжер. З канцелярії полку до дивізійного суду було надіслано ваші рапорти для порівняння із Швейковим почерком. І ось вам наслідки.

Полковник перегорнув папери й показав надпоручникові Лукашу таке місце:

"Обвинувачений Швейк відмовився написати диктовані речення, запевняючи, що забув за ніч, як писати".

— Взагалі я, пане надпоручнику, не надаю жодного значення ні зізнанням вашого Швейка, ні того сапера. Швейк і сапер запевняють, ніби йшлося тільки про якийсь

жартик, якого там не зрозуміли. А цивільні, мовляв, напали на них самі, — вони ж лише захищалися, обороняючи свою військову честь. Той ваш Швейк, як встановлено слідством, узагалі гарна цяця. Так, наприклад, на питання, чому він не признається, відповів, згідно з протоколом: "Я тут саме в такій ситуації, в якій опинився слуга художника-академіка Панушки через якісь там образи діви Марії.

Він теж, коли його обвинуватили в крадіжці цих образів, не міг на закид нічого іншого відповісти, як тільки: "Що ж мені робити, кров'ю блювати, чи що?" Звичайно, я від імені командування полку подбав, щоб у всіх газетах було вміщено спростування дивізійного суду на всі ці підлі статті місцевих газет. Сьогодні ж їх розішлемо. Гадаю, я зробив усе, щоб ліквідувати скандал, викликаний негідною поведінкою цивільних тварюк, підлих мадярських газетярів.

Думаю, що я це добре склав:

"Дивізійний суд п-ської дивізії і штаб п-ського полку заявляють, що стаття, вміщена в місцевій газеті, про вигадані бешкети солдатів п-ського полку абсолютно не відповідає дійсності, від першого до останнього рядка вигадана, і слідство, почате проти тих газет, спричиниться до суворого покарання винуватців".

Дивізійний суд у своєму офіційному листі до командування нашого полку, — вів далі полковник, — висловлює переконання, що, власне, йдеться не про що інше, лише про систематичне цькування військових частин, які прибувають із Ціслеїтанії до Транслеїтанії.

До того ж порівняйте, скільки війська пішло на фронт від нас і скільки від них.

Я вам скажу правду — мені чеський солдат миліший, ніж ця мадярська наволоч.

Досить хоча б згадати, як під Белградом мадяри обстріляли наш другий маршбatalьйон, а той, не знаючи, що це по них стріляють мадяри, почав бити по дейчмейстерах, які стояли на правому крилі, а дейчмейстери також помилилися і відкрили вогонь по сусідньому боснійському полку. Ото була, скажу вам, ситуація!

Я був саме в штабі бригади на обіді. Напередодні мусили ми задовольнитися шинкою

і юшкою з консервів, а в цей день ми мали дістати смачний курячий бульйон, ромштекс з рисом і ромові бабки. Напередодні ввечері ми повісили в містечку одного

сербського торговця вином, і наші кухарі знайшли в нього в льоху тридцятирічне вино. Можете собі уявити, як ми всі чекали того обіду. Юшку ми вже з'їли, саме беремося за курку, коли нараз чуємо перестрілку, а далі й справжній вогонь. Нашій артилерії й не в голові було, що то наші частини стріляють одна по одній, і вона почала бити по нашій лінії. Один набій упав навіть біля самого штабу нашої бригади. Серби, мабуть, вирішили, що в нас спалахнув бунт, і давай гатити по нас з усіх боків, а потім почали переправлятися через річку.

Бригадного генерала викликають до телефону, і командир дивізії зняв страшний галас, що це за свинство діється на бригадній бойовій ділянці. Адже він щойно дістав наказ від штабу армії розпочати атаку на сербські позиції вночі на лівому крилі о другій годині тридцять п'ять хвилин. Ми ж являємо собою резерв і повинні негайно припинити вогонь. Але в такій ситуації і мови не могло бути про "Feuer einstellen" 1. Бригадна телефонна станція повідомляє, що нікуди не може додзвонитися, їй відповідає лише штаб сімдесять п'ятого полку, який передає, що він саме дістав від сусідньої дивізії наказ: "Ausharren" 2, — але ніяк не може зв'язатися з нашою дивізією, а тому, що серби зайняли висоти двісті дванадцять, двісті двадцять шість, триста двадцять сім, полк просить прислати один батальйон для зв'язку і налагодити телефонну лінію між ним і нашою дивізією. Шукаємо сполучення з дивізією, але зв'язок з дивізією перерваний, бо серби тим часом перетяли обидва наші фланги й замкнули центр у трикутник, де залишилося все:

полки, артилерія, обоз з усією автоколоною, склад і польові лазарети. Два дні я не зсідав з коня, а командир дивізії й наш бригадний потрапили в полон. І в усьому були винні мадяри зі своєю стріляниною по нашому другому маршовому батальйону. Ясно, вони все намагалися звернути на наш полк. — Полковник плюнув.

— Ви самі тепер, пане надпоручнику, переконалися, як майстерно вони використали вашу пригоду в Кіраль-Гіді.

1 Припинити вогонь (нім.).

2 Триматися до кінця (нім.).

Надпоручник Лукаш зніяковіло закашляв.

— Пане надпоручнику, — інтимним голосом заговорив полковник, — поклавши руку на серце, признайтеся, скільки разів ви спали з пані Каконі. — Полковник Шредер сьогодні був у чудесному настрої. — Не кажіть, пане надпоручнику, буцім ви щойно почали з нею листуватися. Я в ваші літа три тижні був у Ягрі на інженерних курсах, і ви б тільки бачили, як я всі три тижні нічого іншого не робив, а тільки спав з мадярками. Щодня з іншою. Молоді, незаміжні, старші, одружені — які потрапляли під руку. Я так трудився, що, повернувшись до полку, ледве волочив ноги. Найбільше мене вимотала жінка одного адвоката. Та показала, що таке мадярки. Притому вхопила мене зубами за ніс і цілу ніч не дала мені ока заплющити. "Почав листуватися", — полковник інтимно поплескав надпоручника по плечу. — Ми знаємо. Нічого не говоріть, я маю свій погляд на цю справу. Ви закрутилися з нею, її чоловік перехопив листа, а той ваш пришелепуватий Швейк...

До речі, пане надпоручнику, ваш Швейк — це таки характер, бачите, що він устругнув з тим вашим листом. Такої людини справді шкода. Оце, я вам кажу, виховання. Мені це в ньому подобається. Треба буде обов'язково припинити слідство проти нього. Вас, пане надпоручнику, ці газетки добре побили камінням, і присутність ваша тут зовсім зайва. Цього тижня на російський фронт буде відправлена маршова. Ви найстарший офіцер в одинадцятій роті і поїдете з нею як ротний командир. В бригаді вже все поладжено. Скажіть фельдфебелю-рахівникові, нехай вам знайде іншого денщика замість Швейка.

Надпоручник Лукаш вдячно поглянув на полковника, а той додав:

— Швейка призначаю до вас ротним ординарцем. Полковник підвівся і, подаючи зблідлому надпоручникові руку, сказав:

— Отже, справу ліквідовано. Бажаю вам на Східному фронті подвигів і багато щастя. А як, може, ще колись побачимось, приходьте до нашого товариства, не уникайте нас, як колись у Будейовицях...

Надпоручник Лукаш, ідучи додому, весь час повторював:

— Ротний командир, ротний ординарець.

І перед ним ясно виринала постать Швейка.

Фельдфебель-рахівник Ванек, коли Надпоручник Лукаш наказав йому підшукати якогось нового денщика на місце Швейка, сказав:

— А я думав, що ви, пане обер-лейтенанте, цілком вдоволені тим Швейком. — Але почувши, що полковник призначив Швейка ординарцем одинадцятій роті, вигукнув: — Рятуй нас, господи!

* * *

В арештантському бараку при дивізійному суді вставали, згідно з приписами, о сьомій годині ранку, прибирали матраци, які валялися в поросі на підлозі. Нар не було. В довгому приміщенні за перегородкою, згідно з приписами, складали на сінник ковдри. Ті, що скінчили роботу, здебільшого фронтовики, сиділи на лавках уздовж стіни або били воші та розповідали різні втішні пригоди. Швейк із старим сапером Водічкою і кількома солдатами з різних полків і частин сиділи на лавці під дверима.

— Погляньте, хлопці, — озвався Водічка, — на цього мадяра, що біля вікна, як він, бісова душа, молиться, щоб для нього все добре закінчилося. Чи не роздерти б йому рило від вуха до вуха?

— Але ж це непогана людина, — сказав Швейк. — Він тут сидить, бо не хотів іти до війська. Як член якоїсь секти, він проти війни, не хоче нікого вбивати, і

тому його замкнули. Він дотримується божої заповіді, але тут йому цю божу заповідь добре помажуть медом. Перед війною в Моравії жив якийсь пан Немрава.

Так той, коли його призвали до армії, навіть не хотів узяти гвинтівки на плече.

Носити якісь гвинтівки — це, мовляв, проти його переконань. За це його так посадили, аж мало не здох, а потім знову потягли до присяги. А він заявив, що присягати не буде, бо це проти його переконань. І таки витримав.

— Ну й дурень, — сказав старий сапер Водічка. — Він міг присягнути, а потім

наплювати на ту їхню присягу.

— Я вже тричі присягав, — заявив якийсь піхотинець, — і тричі сиджу за дезертирство. Не було б у мене лікарської посвідки, що п'ятнадцять років тому я в нападі божевілля уколошав свою тітку, то, мабуть, мене б уже тричі розстріляли на фронті. Але моя небіжка тітка завжди витягає мене з біди, і, нарешті, я, мабуть, усе ж таки повернуся з цієї війни додому живий і здоровий.

— А заради чого ж ти, приятелю, — спитав Швейк, — уколошав свою тітку?

— А заради якого біса людей убивають? — відповів приємний чоловічок. — Кожен може здогадатися, що заради грошей. Та баба мала п'ять ощадних книжок і якраз, коли я прийшов увесь обшарпаний і обдертий відвідати її, одержала проценти. Крім неї, я не мав жодної рідної душі на всьому божому світі. Тому я й прийшов до неї просити, щоб вона мені допомогла, а вона, стерво, як почала, як почала: "Ти такий, — каже, — молодий, дужий, здоровий, гайда робити!" Слово по слову — зчинилася сварка. Я її кілька разів знехотя стукнув кочережкою по голові й так розквасив фізію, що наприкінці вже й сам не знав, чи це тітонька, чи не тітонька. Сиджу я біля неї на підлозі й без упину промовляю: "Це тітонька чи не тітонька!" Так мене другого дня знайшли біля неї сусіди. Потім я був у божевільні на Слупах. А коли нас уже перед війною викликали в Богніце на комісію, мене визнали за здорового і відправили до армії відслужувати пропущені роки.

Повз них пройшов з мітлою сухорлявий довгов'язий солдат.

— Це вчитель з нашої маршової роти, — відрекомендував його егер, що сидів біля Швейка. — Іде підмести біля себе. Це дуже порядна людина. Видумав один віршик і вскочив сюди. Ходіть-но сюди, пане абетко, — гукнув він солдата з мітлою.

Той поважно підійшов до лавки.

— Прочитай нам про ті воші.

Солдат з мітлою відкашлявся й почав:

У вошах фронт! Усе їх ловить військо.

По нас усіх велика лізе вош.

Пан генерал підскакує на ліжку,

І він сорочку змінює також.

В полку живеться вошам, як у раї,

Вже й до капралів звикли — їм гаразд!

Ось прусську вош так палко обіймає

Австрійський франт, старий вошивець наш.

Змучений вояк-учитель сів на лавку і зітхнув:

— Ось і все, і за оце мене вже слідчий чотири рази допитував.

— А насправді це все й дірки з бублика не варт, — розважливо сказав Швейк. — Все залежатиме від того, кого ті судові пани розумітимуть під старим австрійським вошивцем. Дуже добре, що ви приплели там палкі обійми. Це їх зіб'є з пантелику, вони зовсім очманіють. Ви їм поясніть, що вошивець — це самець воші і що на вощу-самичку може лізти лише самець-вошивець. Інакше з цього не викараскаєтесь. Ви ж, певно, не

для того писали, щоб когось образити. Це ясно як божий день. Ви скажіть панові слідчому, що писали для своєї власної розваги й так, як називають самця свині кнуром, так і самця воші називають вошивець.

Учитель зітхнув.

— Але ж той пан слідчий не вмів добре по-чеському. Я вже йому це подібним манером на допиті пояснював, а він на мене розкричався, що самець воші, мовляв, називається по-чеському вошак. "Ніяки фошивець, — казав слідчий. — Фошак.

Femininum, sie gebildeter Kerl, ist "той фош". Also, Maskulinum ist звучить "та фошак". Wir kennen uns're Pappenheimer" 1.

1 Жіночий рід, ви, освічений дурню, є "той вош". Отже, чоловічий рід звучить "та вошак". Ми знаємо, що й до чого! (Нім.)

— Коротше кажучи, — сказав Швейк, — ваша справа кепська. Але надії не втрачайте. Це все ще може обернутися на краще, як говорив циган Янечек у Пльзені, коли йому в тисяча вісімсот сімдесят дев'ятому році за два грабунки з убивством уже наклали зашморг на шию. А він і справді вгадав. В останню хвилину його відвели з-під шибениці. Не мали права стратити, бо саме відзначався день народження нашого найяснішого монарха. Отже, його повісили аж другого дня, коли вже відсвяткували день народження. Та той торбохвват мав таке щастя, що третього дня після страти дістав помилювання, і слідство треба було починати наново, бо стало відомо, що це, власне, зробив інший Янечек. Таким чином, його довелося викопати з тюремного кладовища, реабілітувати й перенести на пльзенське католицьке кладовище. Але потім з'ясувалося, що він євангелістського віросповідання, і його перевезли на євангелістське кладовище, а потім...

— А потім дістанеш по пиці, — обізвався старий сапер Водічка. — Якої тільки всякої всячини цей дурило не навігадує. Тут людина має клопоти з дивізійним судом, а він, негідник, учора, коли нас вели на допит, усю дорогу товкмачив мені, що таке ієрихонська троянда.

— Та хіба ж це я вигдавав? Про це розповідав одній старій бабі слуга художника Панушки Матей, коли та його питала, який вигляд має троянда з Ієрихона. Він їй сказав: "Візьміть сухий коров'ячий кізяк, покладіть його на тарілку, полийте

водою, і воно вам гарненько позеленіє, оце і є троянда з Ієрихона", — захищався

Швейк. — Я цих дурниць не вигдадував. Треба ж було щось один одному оповідати, коли нас вели на допит. Я тебе, Водічко, хотів тільки розважити.

— Ти вже когось розважиш, — презирливо плюнув Водічка. — Тут голова обертом іде, як викрутитися з цієї халепи, вийти на волю і порахуватися з мадярськими негідниками, а він тебе потішає якимсь коров'ячим лайном. Як же я зможу повернути борг тим мадярським песиголовцям, коли мене замкнули? Та ще й доводиться прикидатися перед слідчим і божитися, буцімто я нічого проти мадярів не маю. Це, голубчику, собаче життя. Але якщо я колись такого сучого сина вловлю, то задушу, як цуценя. Я їм покажу "istem ald meg a maguart" 1. Я їм такого всиплю, що піде про мене слава на весь світ.

— І якого дідька нам усім боятися? — сказав Швейк. — Якось воно буде, перед судом головне — не говорити правди. Хто дасть себе запаморочити і признається — тому завжди амінь. З признання ніколи добра не вийде. Я колись працював у Моравській Остраві, і там трапилася така історія. Один шахтар віддубасив віч-на-віч інженера. Ніхто цього не бачив. Адвокат, що помагав йому брехати, безупинно торочив: хай він усе заперечує, бо тільки так вилізе з халепи. І хоч суддя знай умовляв шахтаря і нагадував, що признання пом'якшує провину, той ані вухом не повів і тримався свого: не винен. І його звільнили, бо він довів своє алібі: в цей самий день, каже, був у Брно...

— Боже мій, — шарпнувся Водічка. — Тримайте мене, люди! Якого гаспида він усе це базікає, не розумію. Якраз учора на допиті був з нами такий самісінький. Коли його слідчий питає, ким він був у цивільному житті, він відповів: "Дмухав у Хреста". І так цілі півгодини, поки слідчий вияснив, що він роздмухує міх у коваля Хреста. А коли його потім спитали: "Отже, ви в цивільному житті допоміжний робітник?" — він відповів: "Та де там понічний, нічний сторож то Франта Гибшів".

У коридорі почулися кроки й вигуки вартових: "Zuwachs!" 2.

1 Боже, благослови угорців (початкові слова угорського гімну).

2 Поповнення! (Нім.)

— Знову нашого полку прибуває, — зрадів Швейк. — Може, десь затаїли якого недокурочка.

Двері відчинились, і всередину вштовхнули того самого однорічника, який сидів із Швейком у будейовицькій тюрмі й божим провидінням був приречений на роботу в кухні якоїсь маршової роти.

— Слава Ісусу Христу! — сказав той, входячи, на що Швейк за всіх відповів:

— Навіки слава, амінь!

— Однорічник задоволено глянув на Швейка, поклав на підлогу принесену з собою ковдру, сів на лавку біля чеської колонії, розкрутив обмотки, повиймає спритно заховані в складках сигарети, роздав їх, а потім добув із черевика шматочок сірникової коробки і кілька сірничків, майстерно розрізаних навпіл.

Черкнув, обережно запалив сигарету, дав усім прикурити й байдуже сказав:

— Мене обвинувачують у бунті.

— Не таке наварювали та виїдали, — заспокійливо обізвався Швейк. — А це як раз плюнути.

— Звичайно, — сказав однорічний, — якщо ми таким способом з допомогою різних судів хочемо виграти війну. Коли їм уже так заманулося за всяку ціну зі мною судитись, хай судяться. Один мій процес анітрохи не змінює всієї ситуації.

— А як же ти збунтувався? — спитав сапер Водічка, з симпатією позираючи на однорічника.

— Я не хотів чистити нужників на гауптвахті, — відповів той, — і мене погнали аж до полковника. А той — відома свиня. Почав на мене кричати, мене, мовляв, посадили згідно з полковим рапортом, і я звичайний в'язень, і взагалі він дивується, як мене тільки земля носить і як вона обертається, коли в армії знайшлася така людина,

однорічний доброволець, з правом на офіцерський чин, але яка своєю поведінкою може викликати лише огиду і презирство своїх начальників. Я йому відповів, що обертання землі не може припинитися через появу на ній такого однорічника, як я, що закони природи сильніші, ніж нашивки однорічника. Я краще хотів би знати, хто мене може примусити чистити якийсь там нужник, що його я не загиджував, хоч я на це й мав право після тієї гнилої капусти та вимоченої баранячої солонини зі свинської полкової кухні. Потім я сказав полковникові, що його запитання, чому мене земля носить, трохи дивне, бо невже ж таки через мене землетрус буде. Пан оберст 1 під час моєї промови нічого не казав, тільки зубами клацав, як стара кобила, коли їй від мерзлого буряка язик дубіє, а потім як заверещить: "То ви будете чистити нужник чи не будете?" — "Насмілюсь доповісти, я ніякого нужника чистити не буду". — "Ви будете чистити, джмелю ви однорічний".

— "Насмілюсь доповісти, не буду". — "Стонадцять чортів туркові й його мамі, ви будете чистити, й не один, а сто нужників!" І так зарядили: "Будете чистити?" — "Не буду чистити".

1 Полковник (нім.).

Слово "нужник" літало сюди й туди, немовби це була якась дитяча примовка з книжки Павли Моудрої, Полковник бігав по канцелярії як скажений, потім урешті сів і сказав: "Поміркуйте добре, а то я вас віддам до дивізійного суду за бунт."

І не думайте, що ви будете перший однорічний доброволець, якого в цю війну розстріляли. В Сербії ми повісили двох однорічників з десятої роти, а одного з дев'ятої пристрелили, як ягнятко. А за що? За впертість. Ті двоє, яких ми повісили, відмовлялися під Шабачем проколоти багнетом жінку і сина одного чужака 1, а однорічник з дев'ятої роти був розстріляний за те, що не хотів іти вперед і всіляко викручувався: то йому опухли ноги, то він взагалі плоскостопий. Отже, будете чистити нужник чи не будете?" — "Насмілюсь доповісти, не буду". Полковник подивився на мене і спитав: "Ви часом не слов'янофіл?" — "Ні, анітрохи".

1 Чужаками звали тоді в австрійській армії сербських партизанів.

Потім мене забрали й повідомили, що мене обвинувачують у бунті.

— Найкраще зробиш, — порадив Швейк, — коли вдаватимеш тепер ідіота. Ото як я сидів у гарнізоні, був там з нами один дуже мудрий і освічений чоловік, викладач торговельної школи. Він дезертирував з фронту, і над ним хотіли влаштувати гучний показовий процес, щоб на пострах іншим засудити й повісити. Та він з цього дуже просто вислизнув: почав удавати хворого спадковою психічною хворобою, а коли штабний лікар його оглядів, він заявив: ніякий він не дезертир, а просто з юних років любить мандрувати, і його завжди кудись далеко тягне: одного разу він прокинувся в Гамбурзі, а іншим разом — у Лондоні, і сам не міг збагнути, як туди потрапив. Його батько був алкоголік і скінчив життя самогубством ще до його народження; мати була повією, пиячила й умерла від перепою; молодша сестра втопилася; старша — кинулася під поїзд; брат нібито стрибнув з залізничного мосту на Вишеграді. Дід убив свою жінку, облив себе гасом і запалив; друга бабуня волочилася з циганами і отруїлася в

тюрмі сірниками. Одного двоюрідного брата судили декілька разів за підпал, і він у Картоузах перерізав собі шматочком скла жили на шиї; двоюрідна сестра по батькові кинулась у Відні з сьомого поверху. А він сам у дитинстві був дуже занедбаний: його вихованням ніхто не цікавився, і він до десяти років не вмів говорити, бо, коли йому було шість місяців, ті, що його на столі сповивали, кудись відійшли, а кіт стяг його зі стола, і він дуже вдарився головою об підлогу. Часом у нього, казав, страшенно болить голова, і в такі хвилини він не знає, що робить. У такому, власне, стані він подався з фронту до Праги й опам'ятався лише тоді, коли його "У Флеків" за пивом заарештувала військова поліція. Ви б тільки побачили, як радо його відпустили з армії, а п'ять вояків, які з ним сиділи в камері, на всяк випадок записали собі приблизно таке:

Батько — алкоголік. Мати — повія.

І сестра (втопилася)

ІІ сестра (поїзд)

Брат (з мосту)

дід, жінку, гас, запалив

ІІ бабуня (цигани, сірники) тощо.

Та коли один з них почав декламувати це штабному лікареві, то навіть і через двоюрідного брата ще не переступив, як його штаб-лікар (бо до нього вже третій такий з'явився) перебив: "А твоя двоюрідна сестра по батькові кинулась у Відні з сьомого поверху, а твоє виховання було страшно занедбане, і тому тебе, ледащо нещасне, ми виправимо". Тоді того солдата відвели в тюрму, зв'язали в козли. І знаєте, допомогло — з голови зразу ж вивітрилося і занедбане виховання, і батько-алкоголік, і мати-повія, і він сам волів добровільно зголоситись на фронт.

— Нині, — сказав одnorічник, — в армії вже ніхто не вірить в успадковану ненормальність, бо, врешті, довелося б усі генеральні штаби посадити до божевільні.

У кованих дверях заскреготів ключ, і ввійшов наглядач.

— Піхотинець Швейк і сапер Водічка, до пана слідчого.

Обидва підвелися, і Водічка сказав Швейкові:

— Ти бачиш їх, бісових іродів? Щоднини допит, і кінця тому немає. Краще б нас уже, трясця їхній матері, засудили й не марудилися з нами. Бо так тільки цілий божий день байдики б'ємо, а ті малярські шибайголови бігають навколо, аж руки сверблять.

Дорогою до приміщень дивізійного суду (вони містилися на другому кінці, в іншому бараці) сапер Водічка і Швейк міркували, коли вони, власне, вже стануть перед справжнім судом.

— Тільки допитують та й допитують, — злостився Водічка, — хоч би вже кінець який був. Понівечать копиці паперу, а ти й суду того не побачиш. Згниєш за ґратами. Скажи щиро, цю юшку можна жерти? Або кислу капусту з мерзлою картоплею?

Хрест би їх побив! Такої безглуздої світової війни я ще ніколи не бачив. Я собі це уявляв зовсім інакше.

— Щодо мене, то я цілком задоволений, — сказав Швейк. — Багато років тому, коли я ще був на дійсній службі, наш фельдфебель — "юшкоїд" Сальпера — казав: "У армії

кожен мусить свідомо виконувати свої обов'язки". І так, було, зацідить по зубах, що ніколи не забудеш. Або небіжчик обер-лейтенант Квайзер. Приходить, бувало, оглядати карабіни й завжди вичитує: кожен солдат повинен бути якнайтупішим душевно, бо ж солдати — це тільки худоба, яку держава утримує, дає нажертися, напитися досхочу кави, дає тютюн для люльки, а за це вони мусять тягти ярмо, як воли.

Сапер Водічка замислився й за хвилину сказав:

— Пам'ятай, Швейку, коли ти прийдеш до слідчого, не плутай, тримайся того, що говорив минулого разу на допиті, щоб я не вклепався в якусь біду. Отже, головне:

ти бачив, як на мене напали ті бісові мадяри. Адже ж ми орудували з тобою разом.

— Ти, Водічко, нічого не бійся, — заспокоював його Швейк, — будь тільки спокійний, не хвилюйся. Невже ж це так страшно стояти перед якимось там дивізійним судом? Побачив би ти, як швиденько відбувався військовий суд у старі часи. Служив у нас якось на дійсній один учитель Гераль. Якось, коли ми всі дістали казармений арешт, він, розлігшись на нарах, розповів нам, що в Празькому музеї зберігається книжка записів військового суду ще за часів Марії-Терезії.

Кожний полк мав тоді свого ката, що страчував солдатів того полку. Одного по одному, по терезіанському талеру за штуку. І цей кат, згідно з записами, в деякі дні заробляв навіть п'ять талерів. Це неважко зрозуміти, — розважливо додав Швейк, — тоді були великі полки, і їх безперестану поповнювали з сіл.

— Коли я був у Сербії, — сказав Водічка, — в нашій бригаді були такі, що добровільно за сигарети вішали чужаків. За повішеного чоловіка солдат діставав десяток сигарет "Спорт", за жінку й дитину — п'ять. Потім інтендантство почало наводити економію, й розстрілювали людей цілими гуртами. Зі мною служив один циган, і ми довго не могли второпати, що й він це робить. Правда, нас трохи дивувало, чому його завжди на ніч кличуть до канцелярії. Ми тоді стояли на Дрині. Раз уночі, коли його не було, одному з наших спало на думку понишпорити в його речах. І ось що виявилось: цей гультай ховав у заплічному мішку аж три коробки по сотні "Спорту". Вдосвіта повернувся циган до нашої стодоли. Ми недовго розглядали його справу, звалили на землю, а один такий Белоун задушив його ременем. Та й живучий же був, чортів циган, як той кіт.

Старий сапер Водічка плюнув:

— Ніяк не можна було його задушити. Вже обробився, очі йому вилізли на лоба, а ще тріпотів, як недорізаний півень. Тоді його схопили двоє за голову, двоє — за ноги, шарпнули, як кішку, і скрутили йому в'язи. Потім ми начепили на нього мішок з його сигаретами і нишком кинули в Дрину. Хто б ті сигарети курих? А вранці його почали шукати.

— Ви повинні були заявити, що він дезертирував, — розважливо сказав Швейк. — Він, мовляв, довго до цього готувався і щодня хвалився, що ось-ось зникне.

— Та хто б там ще про такі речі думав? — відповів Водічка. — Ми своє зробили, а інше вже нас не турбувало. Там це було зовсім легко. Щодня хтось зникав, і вже навіть трупів з Дрини не витягали. Біля нашого розшарпаного ландверака 1 гарненько плив

Дриною до Дунаю і роздутий чужак. Побачать таке вперше новачки, і аж температура в них підскакує.

1 Солдата крайової оборони.

— Треба було їм дати хінін, — сказав Швейк.

Вони саме ввійшли до барака, де містився дивізійний суд, а патруль зразу ж відвів їх до канцелярії № 8, там за довгим столом над купами актів сидів слідчий Руллер.

Перед ним на столі лежав том кодексу законів, а на ньому стояла недопита склянка чаю. Праворуч було розп'яття з штучної слонової кості. Запорошений Христос розпачливо дивився на підставку свого хреста, вкриту попелом і недокурками сигарет.

Слідчий Руллер, знов викликаючи жаль розп'ятого бога, саме однією рукою струшував попіл з сигаретки об підставку розп'яття, а другою рукою віддирав склянку з чаєм, яка прилипла до кодексу.

Звільнивши склянку з обіймів кодексу, він перегорнув сторінку книжки з бібліотеки офіцерського клубу.

Це був твір Фр. С. Краузе з багатонадійною назвою: "Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral" 1.

Задивившись на репродукції з наївних малюнків чоловічих і жіночих статевих органів з відповідними віршами, які відкрив учений Фр. С. Краузе у вбиральнях берлінського Західного вокзалу, слідчий не звернув уваги на прибулих.

Тільки коли Водічка закашляв, він стрепенувся й перестав розглядати репродукції.

— Was geht los? 2 — спитав він і знову почав перегортати сторінки, шукаючи продовження наївних малюночків, ексцизів та начерків.

— Насмілюсь доповісти, пане аудиторе, — відповів Швейк, — камарад Водічка застудився і тепер кашляє.

Слідчий Руллер лише тепер поглянув на Швейка і на Водічку, намагаючись надати своєму обличчю суворого виразу.

— Нарешті ви приволоклися, ледарі, — сказав, порпаючись у купі паперів на столі. — Я наказав привести вас на дев'яту годину, а тепер уже майже одинадцята.

Як ти стоїш, осле старий, — звернувся він до Водічки, бо той насмілювався стати "вільно". — Як скажу ruht, лише тоді можеш робити зі своїми ножиськами, що хочеш.

— Насмілюсь доповісти, пане аудиторе, — відізвався Швейк, — у нього ревматизм.

— Ти ліпше заткни рот, — сказав слідчий Руллер. — Говоритимеш, коли я тебе запитаю. Ти вже тричі був у мене на допиті, і завжди ляпаєш те, чого не слід.

Так знайду я нарешті ці кляті папери чи не знайду? Ну й маю я з вами, мерзотники, роботу. Ви думали під суд попасти, прорахувалися, голубчики. Ось подивіться, сучі сини, — сказав він, витягнувши з купи паперів товстенну папку з написом: "Schwejk und Woditschka" 3. — Не думайте собі, що тут, у дивізійному суді, будете вилежуватися на ліжках через якусь дурну бійку і на деякий час уникнете фронту. Заради вас я мусив по телефону говорити аж із судом при штабі армії, йолопи ви проклятуші.

1 "Дослідження з історії розвитку статевої моралі" (нім.).

2 Що там трапилось? (Нім.)

З Швейк і Водічка (нім.).

Він зітхнув.

— Чого ти надимаєшся, Швейку? На фронті тобі одразу відпаде охота битися з якимись гонведами. Слідство над вами обома припиняється, і кожен піде до своєї частини, де буде покараний на рапорті. А тоді підете з маршовою ротою на фронт.

Лише попадіться мені знов у руки, мерзотники, то я вас прикручу, аж язика повивалюєте. Ось вам довідка про звільнення, і поведіться по-людському.

Проведіть їх до канцелярії номер два.

— Насмілюсь доповісти, пане аудиторі, — сказав Швейк, — ми обидва візьмемо ваші слова до серця і стократ дякуємо за вашу доброту. Коли б це було в цивільному житті, я насмілюсь б сказати, що ви золота людина. Отож ми обидва мусимо просити у вас пробачення за те, що ви з нами стільки часу втратили. Ми насправді цього не заслуговуємо.

— Забирайтеся вже під сто чортів! — загорлав слідчий на Швейка. — Пан полковник Шредер просив за вас. Коли б не він, не знаю, як би це вам обійшлося.

Водічка відчув себе знову давнім Водічкою тільки аж у коридорі, коли патруль вів їх до канцелярії номер два.

Солдат боявся запізнитися на обід і тому сказав:

— Та швидше, швидше, хлопці, сунетесь, як ті воші. Тоді Водічка попросив його не дуже розпускати губу.

— Щастя твоє, що ти чех. Коли б ти був мадяр, я б тебе роздер, як оселедця.

Військові писарі з канцелярії пішли на обід, і солдат, що супроводив Швейка і Водічку, мусив поки що привести їх знову до в'язниці дивізійного суду, і це не обійшлося без прокльонів на адресу ненависної породи військових писарів.

— Хлопці там знову зберуть увесь жир з юшки, — нарікав він трагічно, — а замість м'яса залишать мені жили. Я вчора також конвоював двох до табору, і хтось у мене за той час ізжер півхлібини, яку вони одержали за мене.

— Ви, як видно, тут у дивізійному суді тільки й думаєте, як би нажертись, — сказав Водічка, який знову піднісся духом.

Коли вони розповіли одnorічникові, як закінчилась справа, той вигукнув:

— Отже, маршова рота, друзі! "Попутного вітру!" — як люблять писати в журналі чеських туристів. Готування до променаду скінчене. Наше славне військове управління про все подбало і все виконало. Вас також запросили взяти участь у екскурсії до Галичини. "Ясна думка і серце веселе, хай вам щастя дорогу встеле".

Вирушайте ж у далеку дорогу. Щиро полюбіть ті краї, де вас познайомлять із траншеями. Там же так гарно і надзвичайно цікаво. У далекій чужині будете почувати себе, як у своїй хаті, як на братній землі, а може, навіть і як у милій вітчизні. З високими почуттями вирушайте в дорогу до країн, про які ще старий Гумбольдт казав: "У цілому світі я не бачив нічого розкішнішого за ту дурну Галичину". Багатий і рідкісний досвід, якого набула наша славна армія під час відступу з Галичини в дні першого походу, буде для наших нових воєнних походів, певно, бажаним дороговказом

при накресленні програми другої подорожі. Лише простуйте прямісінько до Росії і з радощів повистрілюйте в повітря всі патрони.

По обіді, перед відходом Швейка і Водічки до канцелярії, до них підійшов бідолашний учитель, автор поезії про вошей, і, відвівши обох набік, таємниче сказав:

— Не забудьте, коли вже будете на російському боці, зараз же сказати росіянам:

"Здравствуйте, русские братья, мы братья чехи, мы не австрийцы".

Коли виходили з барака, Водічка, бажаючи демонстративно висловити свою ненависть до мадярів і підкреслити, що його тюрма не зламала й не похитнула його переконань, несподівано наступив на ногу мадярові, який не хотів служити в армії, і загорлав на нього:

— Взуйся, лобуряко!

— Я ж чекав, що він обізветься, — невдоволено казав потім сапер Водічка до Швейка, — бодай би хоч раз гавкнув, тоді б я йому роздер від вуха до вуха його мадярську пащеку. А він, дурний телепень, мовчить і дозволяє топтати себе по

ногах. Грім би їх, Швейку, всіх побив. Мене чорти беруть, що мене не засудили.

Таж це так, немовби нас на глум хотіли підняти, ніби наша бійка з мадярами й згадки не варта. А ми ж таки билися, як леви. Це ти винен, що нас не засудили й дали таке свідоцтво, буцімто ми не вміємо добре битися. Що ж вони, власне, про нас думають? Таж це був конфлікт високої марки!

— Знаєш, брате, — добродушно сказав Швейк, — я тебе добре не розумію.

Дивізійний суд офіційно визнав нас цілком порядними людьми, яким ніхто нічого не може закинути, а тебе це не радує. Правда, я на допиті викручувався як міг, але там треба так говорити. Наш обов'язок брехати, як каже адвокат Бас своїм клієнтам. Коли мене пан аудитор спитав, з якої речі ми вдерлися в квартиру цього

пана Каконі, то я йому відрубав: "Я думав, що ми з паном Каконі найкраще познайомимося, якщо будемо бігати до нього в гості". Пан аудитор потім мене вже ні про що не розпитував, цього було з нього досить. Запам'ятай собі на все життя, — вів далі Швейк свої сентенції, — перед військовими судами ніколи не смій признаватися. Тоді, як я сидів у гарнізонній тюрмі, один солдат із сусідньої камери признався, і коли інші про це довідалися, то накинули йому ковдру на голову і віддубасили, та ще й наказали йому відмовитись від своїх зізнань.

— Коли б я зробив щось нечесне, то, ясно, я б не признався, — сказав сапер Водічка, — але коли мене той тип аудитор прямо спитав: "Ви бились?" — я сказав:

"Так, бився". — "А ви побили когось?" — "Певне, пане аудиторе". — "І когось поранили?" — "Звичайно, пане аудиторе". Хай знає, з ким має справу. Та тепер від сорому не знаєш, як іти: чи плечима, чи очима. Скидається, немовби він не повірив, що я на тих мадярських шкурах порвав свій ремінь, і то вже були не люди, а локшина, синці та гулі. Ти ж був при тому, як на мене раптом насіли три мадярські бики, і за хвилину всі вони валялися на землі, а я їх топтав і гуцав по них. І після всього якийсь шмаркач, якийсь аудиторський пришийкобиліхвіст припиняє над нами слідство. Це так, якби він мені сказав: "Кожний шмаркач лізе битися! Теж мені ще". Як тільки війна

скінчиться і я піду додому, я його, роззяву, десь спопаду і тоді покажу, вмію я битися чи ні. Потім ще приїду сюди до Кіраль-Гіди й учиню тут таку бійку, якої ще світ не бачив: люди ховатимуться до пивниць, коли дізнаються, що я прийшов поглянути на тих кіральгідських драбуг, на тих негідників, на тих мерзотників.

* * *

В канцелярії все скінчилося дуже швидко. Якийсь фельдфебель із масними після обіду губами, з дуже поважною міною, подаючи Швейкові й Водічці папери, не проминув нагоди, щоб не виголосити до обох промови. Апелюючи до їхнього військового духу, цей "васерполяк" 1 пересипав свою мову різними слівцями зі свого діалекту, як, наприклад: "marekvium", "glupi rolmopsie", "krajcova sedmina", "svina porurana" і "dum vam bane na mjesjnuckovy vasi gzichty" 2.

1 Напівполяк, напівнімець, уродженець Сілезії.

2 "Морквогризи", "дурні мариновані оселедці", "трефова сімка", "свиня замурзана", "заїду вам кілька разів по ваших товстих, круглих пиках" (суміш чеськ. і пол.).

Кожного відправляли до його частини. Швейк, прощаючись з Водічкою, сказав:

— Тільки-но війна скінчиться, приходь мене провідати. Мене можеш знайти щовечора від шостої години на Боїшті в пивниці "Під чашею".

— Звісно, прийду, — відповів Водічка. — А катавасія там якась буде?

— Там кожного дня щось трапляється, — запевнив Швейк. — А якби там і було тихо,

то ми вже щось улаштуємо.

Друзі розійшлися, і коли вже були досить далеко один від одного, старий сапер Водічка гукнув услід Швейкові:

— Так ти ж гляди, коли я прийду, не забудь улаштувати там якусь вечірку з танцями.

А Швейк на це відгукнувся:

— Конче приходь, як уже та війна скінчиться.

Розійшлися ще далі, і знову за якусь хвилину з-за рогу другого барака почувся голос Водічки:

— Швейку, гей, Швейку, а яке пиво в тій пивниці?

І, як відгомін, покотилася Швейкова відповідь:

— Великопоповицьке!

— А я думав, що сміховське! — кричав здалеку сапер Водічка.

— У них там є й дівчата! — кричав Швейк.

— Отже, по війні о шостій годині вечора! — горлав знизу Водічка.

— Приходь краще о пів на сьому, бо я можу десь забаритися! — відповів Швейк.

Потім уже зовсім здаля ще раз озвався Водічка:

— А о шостій годині не зможеш?

— Ну, гаразд, прийду о шостій! — почув Водічка останні слова друга, який відходив усе далі.

Так розпрощався бравий вояк Швейк із старим сапером Водічкою.

Wenn die Leute auseinander gehen,

Da sagen sie auf Wiedersehen 1.

1 Коли розлучаються люди, то кажуть: "До побачення" (нім.).

5. З МОСТА-НА-ЛІТАВІ В СОКАЛЬ

Надпоручник Лукаш схвильовано ходив по канцелярії одинадцятої маршової роти. Це був темний закапелок у бараку, відгороджений від коридора дошками. Стіл, два стільці, бляшанка з гасом і койка.

Перед ним стояв фельдфебель-рахівник Ванек. Він складав списки на солдатську платню, вів рахунки солдатської кухні, одне слово, був міністром фінансів усієї роти, товкся тут цілий божий день і тут-таки спав.

Біля дверей стояв гладкий піхотинець, зарослий бородою, наче Крконош. Це був Балоун, новий денщик надпоручника, в цивільному житті мірошник десь із-під Чеського Крумлова.

— Ну та й вибрали ж ви мені денщика, — говорив надпоручник Лукаш до фельдфебеля. — Дякую вам щиро за цю милу несподіванку. Посилаю його по обід до офіцерської кухні, а він уже першого дня половину дорогою зжер.

— Я розлив, пане надпоручнику, — сказав гладкий велетень.

— Хай буде так. Але ж ти міг розлити лише юшку або підливу, а не франкфуртську печеню. А ти ж мені приніс такий шматочок, що і за ніготь сховається. А куди струдель з яблуками дівся?

— Я...

— Не бреш, ти його зжер!

Надпоручник Лукаш вимовив останні слова так серйозно і таким суворим тоном, що Балоун мимоволі відступив на два кроки.

— Я питав на кухні, що у нас сьогодні на обід. Був суп з фрикадельками з печінки. Куди ти подів ті фрикадельки? Дорогою повитягав. Ось воно що! Потім була ще яловичина з огірком. Що ти з нею зробив? Зжер також. Два шматки франкфуртської печені, а ти приніс тільки півшматка. Так що ж? А два шматки струделя? Куди ти його дів? Напхався, підла свинюко! Кажи, куди ти подів струдель? Кажеш, упав у болото! Ти, мерзотнику такий, зможеш мені показати місце, де він лежить у болоті? Кажеш, у ту ж мить прибіг якийсь собака і, як за командою, схопив його й поніс? Господи милосердний, я тобі так натовчу пику, що в тебе голова, як цеберка, спухне. І ця свиня мені ще в очі бреше. Ти знаєш, хто тебе бачив? Ось цей фельдфебель Ванек. Він сам прийшов до мене й каже:

"Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, ця ваша свиня Балоун жере ваш обід".

Дивлюся з вікна, а він напихається, немовби не їв цілий тиждень. Слухайте, фельдфебелю, невже ви не могли вибрати мені якусь іншу тварюку, а не цю пику?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, з усієї нашої маршової роти Балоун видавався найпоряднішою людиною. Це такий бовдурюга, що неспроможний запам'ятати жодного рушничного прийому, а дай йому гвинтівку в руки, то ще

наробить якогось лиха. При останніх вправах холостими патронами мало не вибив ока сусідові. Я думав, він принаймні таку службу може нести.

— І завжди зжирати весь обід свого пана, — сказав Лукаш, — так, ніби йому не вистачає його власної порції. Ну, тепер, сподіваюсь, ти вже наївся?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я завжди голодний, як вовк.

Залишиться в кого-небудь хліб, я його вимінюю на сигарети, але мені й того мало.

Такий я вже з пуп'янка. Начебто, здається, і напхав свого кендюха аж по саме нікуди, та де там. За хвилину знову немовби три дні не їв, починає мені в шлунку бурчати, і диви, він уже, стерво, тобто шлунок, їсти хоче. Іноді думаю, вже й справді в мене більше нічого не влізе, коли ні. Лише побачу, що хтось їсть, або почую тільки той запах, у моєму шлунку зразу немовби хто мітлою вимів. Шлунок знову починає домагатися своїх прав, я тоді й цвяхи ковтав би. Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я вже просив, щоб мені давали подвійну порцію; заради цього в Будейовицях я ходив до полкового лікаря, а той відправив мене на три дні до лазарету і прописав мені раз на день тільки горнятко пісної юшки. "Я тебе, — каже, — каналіє, навчу, як бути голодним. Спробуй-но поткнутися сюди ще раз, будь певен, — звідси вийдеш такий, як тичка для хмелю". Я, пане оберлейтенанте, не вибагливий, мені аби чимось кишку напхати, щоб не кавкала.

Мені не обов'язково треба бачити добрі речі, а й проста їжа, тільки-но вздрів, розпалює голод, аж слина тече з рота. Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я уклінно прошу дозволити мені подвійну порцію. Якщо вже м'яса не буде, то зарядуйте хоча б тим гарніром: картоплею, кнедлями, ложкою підливи, — цього на кухні завжди до біса.

— Годі! Я, Балоуне, терпляче вислухав ці зухвальства, — відповів надпоручник Лукаш. — Чи ви коли-небудь чули, пане фельдфебелю, щоб солдат, натворивши такого, міг бути таким нахабою, як цей мурло? Зжер мій обід та ще домагається подвійної порції. Але я тобі покажу, Балоуне! Тобі той обід боком вилізе. Пане фельдфебелю, — звернувся він до Ванека, — відведіть його до капрала Вайденогофа.

Хай на подвір'ї гарненько прив'яже його на дві години біля кухні, коли сьогодні ввечері роздаватимуть гуляш. Але якнайвище, аби він ледь-ледь тримався навшпиньках і бачив, як у казані вариться гуляш. Подбайте, щоб ця потвора була прив'язана, аж поки не роздадуть увесь гуляш. Хай йому слина тече з рота, як голодній суці, що нюшить біля ковбасної крамниці. Скажіть кухареві, нехай і його порцію роздасть.

— Слухаю, пане обер-лейтенанте. Ідіть, Балоуне, зі мною!

Коли вони вже виходили, надпоручник затримав їх на порозі і, глянувши на перелякане Балоунове обличчя, переможно вигукнув:

— Ну, що, домігся свого, Балоуне? Смачного тобі! А коли ще раз устругнеш таке, я тебе без милосердя віддам до воєнно-польового суду.

Незабаром Ванек повернувся і доповів, що Балоуна вже прив'язали, а надпоручник Лукаш сказав:

— Ви мене, Ванеку, знаєте. Я таких речей робити не люблю, але інакше не можу.

По-перше, ви погодитесь, що, коли в собаки відбирають кістку, він гарчить. Я не хочу мати біля себе негідника; а по-друге, вже самий факт, що Балоун зв'язаний, матиме велике моральне і психологічне значення для всього солдатського складу.

Ці хлопці-молодці останнім часом, потрапивши до маршової роти й довідавшись, що завтра або післязавтра підуть на фронт, виробляють, що хочуть.

Надпоручник Лукаш мав дуже стурбований вигляд і говорив тихим голосом:

— Позавчора під час нічних вправ ми, як знаєте, повинні були маневрувати проти учбової команди однорічників за цукроварнею. Перший взвод, авангард, ще більш-менш дотримувався тиші, бо я сам його вів, але другий, який мав іти ліворуч і вислати під цукроварню передові патрулі, так поведився, немов ішов з прогулянки. Співали й тупотіли так, що, напевно, було чути аж У таборі. А на правому крилі йшов розвідати місцевість попід лісом третій взвод. Це було від нас яких десять хвилин ходу. Але навіть з такої відстані видно було, що ті драбуги курять. Куди не глянь, — світяться в пітьмі вогняні цятки. Четвертий взвод повинен був іти в ар'єргарді, і хтозна-як воно трапилося, але він несподівано з'явився перед нашим авангардом. Ми його взяли за ворога, і я мусив відступати перед власним ар'єргардом, який наступав на мене. Оце вам така одинадцята маршова рота, що мені дісталася. Що з них можна зробити? Як вони поводитимуться в справжньому гефехті" 1

1 Битва (нім.).

Надпоручник Лукаш з виглядом мученика заломив руки, а кінчик його носа витягся.

— Та ви, пане надпоручнику, не журіться, — намагався заспокоїти його фельдфебель Ванек, — не клопочіть собі голови. Я вже був у трьох маршових ротах, і кожну з них разом з батальйоном розбивали, і ми відходили в тил формуватися знову. Всі вони були подібні одна до одної, як дві краплі води. Жодна ні на волосинку не краща, ніж ваша, пане обер-лейтенанте. А найгірша була дев'ята. Та потягла з собою в полон усіх старшин разом з ротним командиром. Мене врятувало те, що я саме пішов до польового обозу одержувати ром і вино для роти. Вони впоралися без мене. А того ви не знаєте, пане надпоручнику, що при цих останніх нічних вправах, про які ви оповідали, школа однорічників, замість того Щоб обійти нашу роту, дісталася аж до Нейзідлерського озера? Марширувала до ранку, не оглядаючись ні вправо, ні вліво, аж поки передові патрулі залізли в багно. А вів їх сам пан капітан Саґнер. Якби не зазоріло, вони, мабуть, дійшли б аж до Шопроня, — таємничим голосом оповідав фельдфебель: він любив такі випадки й жодного з них не обходив своєю увагою. — А ви чули, пане надпоручнику, — конфіденційно підморгуючи, сказав Ванек, — що пан капітан Саґнер має стати командиром нашого маршбатальйону? Спочатку, — так казав штабний фельдфебель Гегнер, — всі думали, що командиром батальйону будете ви, бо ви ж у нас найстарший офіцер. А потім, кажуть, з дивізії до бригади прийшов наказ про призначення капітана Саґнера.

Надпоручник Лукаш закусив губу і закупив сигарету. Він уже знав про це і був переконаний, що його скривдили. Капітан Саґнер уже двічі перестрибнув його в чинах.

Але Лукаш тільки сказав:

— Що там капітан Саґнер...

— Це, правду кажучи, невелика втіха, — конфіденційно обізвався фельдфебель. — Штабс-фельдфебель Гегнер розповідав, ніби на початку війни пан капітан Саґнер хотів десь у Сербії біля Чорногорії відзначитися і гнав одну за одною роти свого батальйону на кулемети сербських позицій, а це було зовсім не потрібно. Лисого дідька могла там щось удіяти піхота. Вибити сербів із цих скель спроможна була тільки артилерія. З усього батальйону залишилося вісімдесят чоловік. Пан капітан Саґнер сам дістав кулю в руку, а потім у лікарні ще дизентерію, і знову появився в нашому полку в Будейовицях. Учора ввечері, кажуть, оповідав у клубі, що його знову дуже тягне на фронт. Хай би навіть там поліг весь маршбатальйон, але він своє доведе і дістане "Signum laudis". Щоправда, за Сербію, як він сам казав, дістав дулю, але тепер або поляже з усім маршбатальйоном, або дістане підполковника. Маршбатальйон цілим з того не вийде. Я думаю, пане обер-лейтенанте, це й для нас ризиковано. Штабс-фельдфебель Гегнер недавно оповідав, начебто ви не дуже добре живете з паном капітаном Саґнером і він саме нашу одинадцяту роту першою пошле в бій у найнебезпечніші місця.

Фельдфебель зітхнув:

— На мій погляд, у такій війні, як ця, коли нагромаджено стільки війська і фронт дуже розтягнений, більших успіхів можна досягти вправним маневруванням, ніж якимись розпачливими атаками. Я це спостерігав під Дуклею, коли був у десятій маршовій роті. Тоді все відбулося зовсім гладко, прийшов наказ "не стріляти", то ніхто й не стріляв, а всі чекали, поки росіяни підійдуть до нас.

Ми б їх були взяли в полон без пострілу, але на нашому лівому фланзі стояли дурні "залізні мухи", то вони так налякалися наближення росіян, що почали сніговими схилами з'їжджати вниз, як на ковзанці, а ми дістали повідомлення, що росіяни прорвали лівий фланг, і тому ми повинні пробиватися до бригади. Я був тоді саме в бригаді, підписував там *Kompanienverpflegungsbuch 1*, бо ніяк не міг знайти нашого полкового обозу. Аж раптом у бригаді почали з'являтися перші втікачі з десятої маршової роти. До вечора їх прийшло сто двадцять, решта, як казали, заблукали при відступі й з'їхали по снігу, немов на тобогані, просто аж до російських окопів. Що там тільки діялося, пане оберлейтенанте! У росіян у Карпатах були позиції і нагорі, і внизу. А в додаток, пане надпоручнику, пан капітан Саґнер...

— Дайте мені вже спокій з тим капітаном Саґнером, — сказав надпоручник Лукаш.

— Я все це прекрасно знаю. І не думайте собі, що коли знову почнеться атака або бій, то ви знову випадково одержуватимете десь у полковому обозі ром і вино для роти. Мене попередили, що ви страшенно п'єте. Досить лише глянути на ваш червоний ніс, і відразу ясно, хто перед тобою.

— Це все з Карпат, пане обер-лейтенанте. У нас не було іншого виходу, їжу нам нагору приносили холодно, окопи були під снігом, розкладати вогонь заборонялось, тільки ромом і трималися. А якби не я, вийшло б так, як в інших ротах, де не було й

цього нещасного рому і люди померзли. Зате у нас від рому в усіх почервоніли носи. Але це знов-таки мало і свою невигоду, бо від батальйону прийшов наказ посилати у розвідку лише солдатів з червоними носами.

— Тепер зима нібито минула, — багатозначно кинув надпоручник.

— Ром, пане обер-лейтенанте, на фронті — найнеобхідніша річ у кожному пору року, так само як і вино. Він підтримує, так би мовити, добрий настрій. За півказанка вина і чверть літра рому люди битимуться з ким завгодно. Яка це тварюка знову гупає у двері, не може прочитати на дверях: "Nicht Klopfen!" 2 Herein! 3

1 Ротну харчову книгу (нім.).

2 Не стукати! (Нім.)

3 Увійдіть! (Нім.)

Надпоручник Лукаш обернувся на стільці й помітив, що двері повільно й тихо відчиняються. І так само тихо, козируючи ще в дверях, до канцелярії одинадцятої роти ввійшов бравий вояк Швейк. Він, мабуть, козирав ще тоді, коли стукав у двері, роздивляючись напис: "Nicht klopfen!"

Це козирання дуже гармоніювало з його цілком спокійним, безтурботним обличчям.

Швейк був схожий на грецького бога злодійства, вбраного в скромний мундир австрійського піхотинця.

Надпоручник Лукаш на мить примружився під поглядом бравого вояка Швейка, який своїми очима обіймав його і цілував.

Мабуть, з таким замилюванням дивився блудний і знову знайдений син на свого батька, коли той на його честь смажив на рожні барана.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я знову тут, — ще з порога промовив Швейк так щиро і невимушено, що надпоручник Лукаш відразу опам'ятався.

Відколи полковник Шредер його повідомив, що знову посилає йому на шию Швейка, надпоручник Лукаш кожного дня в душі віддаляв від себе цю зустріч. Кожного ранку говорив: "Сьогодні він ще не прийде, певно, там знову щось утнув, і вони його ще трохи потримують".

Але всім цим комбінаціям Швейк поклав кінець своїм милим і простим прибуттям.

Швейк глянув спочатку на фельдфебеля Ванека і, звернувшись до нього, з приємним усміхом подав папери, які витяг з кишені шинелі.

— Насмілюсь доповісти, пане фельдфебелю, маю наказ передати вам свої папери, які мені видали в полковій канцелярії. Це стосується моєї платні й зарахування мене на постачання.

Швейк так вільно, по-панібратському повадився в канцелярії одинадцятої маршової роти, немов був найкращим приятелем Ванека. Той реагував на це просто:

— Покладіть на стіл.

— Пане фельдфебелю, залишіть нас, будь ласка, зі Швейком сам на сам, — сказав, зітхнувши, надпоручник Лукаш.

Ванек вийшов і зупинився за дверима підслухувати, про що ті обидва говоритимуть.

Спочатку не чув нічого, бо Швейк і надпоручник Лукаш мовчали. Вони довго дивились один на одного. Лукаш так, немов збирався Швейка загіпнотизувати, або як півник, що зупинився навпроти курки, готовий на неї кинутись. Швейк, як завжди, дивився теплим, ніжним поглядом на надпоручника Лукаша, наче хотів йому сказати: "Ми знову разом, моя душечко. Тепер уже нас ніщо не роз'єднає, голубчику ти мій".

Надпоручник довго не озивався, і Швейкові очі заговорили жалісно і ніжно: "Та скажи вже щось, мій золотенький, висловись".

Надпоручник Лукаш порушив цю неприємну мовчанку словами, в які намагався вкласти якнайбільше іронії:

— Щиро вітаю вас, Швейку, і дякую за відвідини. Такі милі гості.

Але не втримався, і лють за все минуле вилилася в такий грізний удар кулаком об стіл, аж підскочив каламар і вихлюпнулося чорнило на відомість про платню.

Водночас надпоручник Лукаш схопився з місця, став упритул до Швейка і заверещав:

— Тварюко! — Потім почав нервово бігати по вузькій канцелярії, щоразу спльовуючи перед Швейком.

— Насмілююсь доповісти, пане надпоручнику, — сказав Швейк, бачачи, що Лукаш не перестає ходити і люто шпурляє в куток пожмакані папірці, по які щоразу підбігає до столу, — я того листа, згідно з наказом, віддав. Я розшукав пані Каконі і повинен сказати, що це дуже гарна жіночка; правда, я її бачив тільки тоді, коли вона плакала...

Надпоручник Лукаш сів на ліжко фельдфебеля і охриплим голосом вигукнув:

— Швейку, коли вже цьому буде край?

Швейк немов недочув.

— Потім у мене там сталася невеличка неприємність, але я все взяв на себе. Ніде правди діти, вони не повірили, що я листуюся з тією пані, то я, аби затерти всі сліди, того листа на допиті проковтнув. Потім я зовсім випадково, інакше я цього не можу собі пояснити, встряв у невеличку і зовсім незначну бієчку. Але і з неї щасливо виплутався. Вони визнали мою невинність, надіслали мене на полковий рапорт і в дивізійному суді припинили слідство. В полковій канцелярії я був кілька хвилин, поки не прийшов пан полковник. Той мене трохи вилаяв і сказав, що я негайно повинен, пане надпоручнику, зголоситися до вас як ординарець. Крім того, наказав передати, щоб ви зараз же прийшли до нього в справах маршової роти. Відтоді вже минуло півгодини, але пан полковник не знав, що мене потягнуть до полкової канцелярії і я сидітиму там понад чверть години, бо мені за весь цей час затримали платню, яку я мав одержати в полку, а не в роті, бо ж я був у списку полкових арештантів. Взагалі в них там усе так перемішалось й поплуталось, що від цього просто можна здуріти...

Надпоручник Лукаш, коли почув, що вже півгодини тому мав бути у полковника Шредера, почав швидко одягатись, а Швейкові сказав:

— Знову ви мені удружили, Швейку!

Він промовив це таким розпачливим, сповненим відчаю голосом, що Швейк спробував його заспокоїти дружнім словом, коли той вибігав з кімнати:

— Та пан полковник почекає, йому ж однаково нічого робити.

За хвилину після того, як вийшов надпоручник, до канцелярії зайшов фельдфебель Ванек.

Швейк сидів у кріслі й підкидав вугілля до маленької залізної грубки, ні на хвилину не причиняючи дверцят. Грубка курилась і смерділа, а Швейк бавився собі далі, не зважаючи на Ванека. Той з хвилину спостерігав за Швейком, потім ударив ногою по дверцятах і сказав Швейкові, чи не поволік би він звідси свого вовчого хвоста.

— Пане фельдфебелю, — з гідністю відповів Швейк, — дозволю собі заявити, що я свого вовчого хвоста поволокти звідси з табору взагалі не можу, хоч би як я й хотів цього, бо я підкоряюся вищому наказові. Я тут, щоб ви знали, ординарцем, — додав він бундючно. — Пан полковник Шредер призначив мене сюди, в одинадцятую маршову роту, до пана обер-лейтенанта Лукаша, в якого я був раніше денщиком, та завдяки моїй вродженій інтелігентності мене підвищили в ординарці. Ми з паном обер-лейтенантом уже давні знайомі. А яка ваша професія в цивільному житті, пане рахівник?

Фельдфебеля Ванека так спантеличив панібратський, фамільярний тон бравого вояка Швейка, що, незважаючи на всю свою гідність, якою дуже охоче хизувався перед солдатами роти, відповів, наче був підлеглим Швейка:

— У мене вдома аптекарський магазин. Я Ванек з Кралуп.

— Я теж учився аптекарській справі, — сказав Швейк, — у одного пана Кокошки в

Петршині в Празі. Він був страшний дивак, і коли я якось у пивниці випадково запалив бочку з бензином і той бензин геть вигорів, то він мене вигнав, а спілка не хотіла мене приймати в члени. Отак я через дурну бочку бензину не міг довчитися. А ви виготовляли коли-небудь зілля для корів?

Ванек похитав головою.

— А в нас виготовляли зілля для корів із посвяченими образками. Наш хазяїн Кокошка був дуже побожною людиною й раз вичитав, що святий Пелегрін допомагає коровам, коли їх обідме. Він зразу ж десь на Сміхові замовив на двісті золотих образки святого Пелегріна і дав посвятити їх в Емаузський монастир. Потім ми вкладали ці образки в пакуночки з нашим зіллям для корів. Корові це зілля замішували теплою водою, давали пити з цеберки й ще читали нещасній худобі молитовку до святого Пелегріна, яку склав наш прикажчик пан Тавхен, бо коли ці образки зі святим Пелегріном були вже готові, то на другому боці треба було надрукувати ще щось побожне. Отож наш старий Кокошка покликав увечері пана Тавхена й наказав йому до ранку скласти до цього образочка якусь коротеньку молитву. Щоб завтра, коли він о десятій годині прийде до крамниці, все було готове і могло піти до друкарні, бо, мовляв, корови на цю молитовку вже чекають.

Якщо складе гарно, матиме золотого в кишені, а як ні — за два тижні може вимітатися з роботи. Пан Тавхен цілу ніч пітнів, зовсім не виспаний прийшов уранці відчиняти крамницю, а вірша — чортма. Навіть забув, як той святий по цілющому зіллі називається. Тоді його витяг з біди наш слуга Фердінанд. Той усе вмів. Коли ми на горищі сушили для чаю ромашку, він завжди роззувався й залазив у зілля, пояснюючи

нам, ніби від цього перестають пітніти ноги. Ловив голубів на горищі і, крім того, вмів, коли треба, відчиняти конторку з грішми. Він учив нас усякому шахрайству з товаром. Я ще малим хлопчиною натаскав з крамниці додому таку аптечку, якої не мали навіть "У милосердних". Ось цей Фердінанд і допоміг панові Тавхену, він сказав лише: "Давайте-но сюди, пане Тавхен, ми зараз глянемо", — і пан Тавхен зараз же послав по пиво для нього. Поки я те пиво приніс, наш слуга Фердінанд уже наполовину впорався з тією справою і прочитав:

З неба ясного спішу,
Вістку радісну несу:
У Кокошки є коріння
На худоб'яче терпіння, — Радісна пора прийшла
Для корови і вола.

Потім, коли вже випив пиво і добре смикнув гіркої настойки, справа пішла як по маслу, й за мить він дуже гарно закінчив:

О святий наш Пелегріне,
Дай нам корінь чудодійний,
І за той святий дарунок
Два гульдени за пакунок
Ми дамо з кишені радо,
Щоб пило все наше стадо,
Щоб усе було здорове:
Волики, бики, корови, — Дай, святий наш Пелегріне,
Хай худоба в нас не гине!

Потім, коли прийшов пан Кокошка, пан Тавхен пішов з ним до контори й, повернувшись, показав не один золотий, як було обіцяно, а два. Він хотів з паном Фердінандом поділитися порівну. Але слугою Фердінандом, коли він побачив два золоті, оволодів дух мамони. Ні, говорить, або все, або нічого. То пан Тавхен і не дав йому нічого, а залишив обидва золоті собі. Мене він відвів набік, ляснув по потилиці й пообіцяв ще сто таких потиличників, якщо де-небудь наважуся сказати, ніби це не він складав і не він ті вірші писав. А коли Фердінанд піде скаржитися до нашого старого, я мушу сказати, що слуга Фердінанд брехун. Я мусив у цьому присягнутися перед якоюсь пляшкою з естрагоновим оцтом. Тоді наш слуга почав мститися на цілющому зіллі для корів, яке ми вимішували у великих ящиках на горищі, а він, де тільки знаходив, змітав мишачий послід і додавав його до цього зілля. Потім збирав по вулицях кінські кізяки, сушив їх удома, товк у ступі й кидав до коров'ячого зілля з образом святого Пелегріна.

Але й цього йому було мало. Він мочився в ті ящики, а потім усе перемішував.

Врешті те зілля, щоб не збрехати, мало такий вигляд, як каша з рисом.

Задзвонив телефон. Фельдфебель Ванек підскочив до телефонної трубки і злісно її кинув:

— Мушу йти до полкової канцелярії. Щось дуже несподівано, це мені не подобається.

Швейк знову залишився сам.

За хвилину телефон задеренчав знову.

Швейк почав розмовляти:

— Ванек? Він пішов до канцелярії. Хто біля телефону? Ординарець одинадцятої роти. А хто говорить? Ординарець дванадцятої маршової? Сервус, колего! Як мене звуть? Швейк. А тебе Браун? Ти часом не родич того Брауна, капелюшника з Побережної вулиці в Карліні? Кажеш, ні? Не знаєш такого?.. Я його також не знаю.

Я тільки одного разу їхав трамваєм якраз повз цю крамницю, і мені його вивіска впала в око. Що нового? Мені нічого не відомо. Коли їдемо? Про від'їзд я ще ні з ким не говорив. А куди ж ми маємо їхати?

— Ти, розтелепо, з маршовою ротою на фронт.

— Про це я ще нічого не знаю.

— Ну й ординарець з тебе! Як з телячого хвоста сито, А не знаєш випадково, чи твій лейтенант...

— В мене обер-лейтенант...

— Це байдуже, отже, твій обер-лейтенант пішов на нараду до полковника?

— Він його туди покликав.

— Ось бачиш, і наш туди пішов, і з тринадцятої маршової теж. Щойно я говорив по телефону з їхнім ординарцем. Щось мені цей поспіх не подобається. А музиканти пакуються, ти не знаєш?

— Я ні про що не знаю.

— Не корч дурня. Ти ж, певне, чув, що ваш фельдфебель-рахівник дістав уже накладну на вагони? Скільки у вас людей?

— Не знаю.

— Ти, дурню, боїшся, що я тебе з'їм. (Чути, як той, що біля телефону, говорить убік: "Візьми, Франтеку, другу трубку, почувеш, якого пришелепуватого ординарця мають в одинадцятій маршовій"). Алло, ти заснув там, чи що? То відповідай, коли тебе колега питає. Отже, тобі ще нічого не відомо? Не вибріхуйся. А ваш рахівник хіба нічого не казав, що одержите консерви? Ти з ним про такі речі не балакав"?

Цур тобі, який же ти йолоп. Кажеш, це нібито не твоє діло? (Чути сміх). Чи не стукнули тебе в дитинстві по голівці жорном? Ну, гаразд. Як щось довідаєшся, протелефонуй нам до дванадцятої маршової. Ти, придуркуватенький. А, власне, звідки ти?

— З Праги.

— То повинен би більше клепок у голові мати... Ага, Ще одне: коли пішов ваш рахівник до канцелярії?

— Тільки-но його покликали.

— От бач, а раніше ти цього не міг сказати? Заціпило? І наш пішов хвилинку тому. Це вже напевно щось заварюється. Ти не балакав з обозом?

— Ні.

— Господи Ісусе Христе, а ще кажеш, ніби ти з Праги. Ти ні про що не дбаєш. Де ти

гасаєш цілими днями?

— Я тільки годину тому прийшов з дивізійного суду.

— А, так би й сказав, приятелю! Якщо так, то я сьогодні ж прийду поглянути на тебе. Дай відбій.

Швейк збирався закурити люльку, та знову задзвонив телефон. "Поцілуйте мене десь з вашим телефоном, — подумав Швейк. — Буду з вами забавлятися".

Але телефон дзеленчав, і так настирливо, що Швейкові врешті урвався терпець. Він узяв трубку і заверещав у телефон:

— Алло, хто там? Тут ординарець Швейк з одинадцятої маршової роти.

Швейк упізнав голос надпоручника Лукаша:

— Що ви там усі в біса робите? Де Ванек, покличте зараз Ванека до телефону.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, телефон щойно задзвонив.

— Слухайте, Швейку, в мене нема часу з вами бавитися, телефонні розмови на військовій службі — це не базікання по телефону, коли когось запрошують на обід.

Телефонні розмови повинні бути ясні й короткі. У телефонних розмовах не повинно бути того "насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте". Отже, Швейку, питаю вас, там під рукою Ванек? Хай зараз підійде до телефону.

— Немає його під рукою, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте. Тільки-но, може, якоїсь чверть години, з нашої канцелярії викликали його до полкової канцелярії.

— Хай-но прийду, я з вами тоді, Швейку, розквітаюсь. Будете ви говорити коротко чи ні? Тепер слухайте уважно, що я вам скажу, чуєте виразно? Щоб ви потім не викручувалися, ніби в телефоні хрипіло. Негайно, як тільки повісите трубку...

Перерва. Новий дзвінок. Швейк бере трубку, і його засипає град лайок:

— Ви, тварюко, халамиднику, гульцяю! Що це ви робите, чому вриваєте розмову?

— Таж ви зволили сказати, щоб я повісив трубку.

— Швейку, за годину я буду вдома. Не порадієте... Отже, зараз зберіться, йдіть до барака, знайдіть там будь-якого командира взводу, може, Фукса, і скажіть йому, хай зараз візьме десять чоловік і йде з ними на склад одержувати консерви.

Повторіть, що він має зробити?

— Іти з десятима людьми на склад одержувати консерви для роти.

— Слава тобі господи, хоч раз обійшлося без глупства. Я тим часом протелефоную Ванекові до полкової канцелярії, щоб теж пішов на склад і прийняв консерви. Якщо він тим часом прийде до барака, хай усе покине й бігом до складу. А тепер повісьте трубку.

Швейк довго шукав не тільки взводного Фукса, але й інших старшин. Вони були в кухні, обгризали м'ясо з кісток і з приємністю поглядали на прив'язаного Балоуна, який, хоч і твердо стояв ногами на землі, бо над ним змилосердилися, все ж таки мав такий вигляд, що на нього цікаво було подивитися. Один з кухарів приніс і застромив йому в зуби кістку з м'ясом, і зв'язаний бородатий велетень Балоун, не маючи можливості маніпулювати руками, обережно пересував кістку в роті, обертаючи її за допомогою зубів і ясен, причому обгризав м'ясо з виглядом лісовика.

— Хто тут з вас взводний Фукс? — запитав Швейк, коли врешті розшукав їх.

Взводний Фукс і бровою не повів, коли побачив, що його питає якийсь рядовий піхотинець.

— Гей! — гукнув Швейк. — Ще довго я буду розпитувати? Де той взводний Фукс?

Взводний Фукс виступив наперед і з почуттям власної гідності почав лаятися на всі заставки. Він, мовляв, не просто взводний, а пан взводний, і не вільно говорити: "Де той взводний?" — а тільки: "Насмілюся доповісти, де тут пан взводний?" В його взводі, коли хтось промине "насмільося доповісти", ту ж мить дістає по пиці.

— Не дуже розмахуйтеся, — сказав розважно Швейк. — Зараз же зберіться, йдіть до барака, візьміть там десять людей і бігом з ними на склад. Одержуватимете консерви.

Взводного Фукса це так приголомшило, що він спромігся лише сказати:

— Що таке?

— Ніяких "що таке", — відповів Швейк. — Я ординарець одинадцятої маршової роти і хвилину тому говорив по телефону з паном обер-лейтенантом Лукашем, і той сказав: "Бігом з десятьма людьми до складу". Якщо, пане взводний Фукс, не підете, я зараз же вернуся до телефону. Пан обер-лейтенант бажає, щоб ішли тільки ви. Та взагалі про це зайве говорити. "Телефонна розмова, — каже пан надпоручник Лукаш, — повинна бути коротка і ясна!" Коли сказали: "Піде взводний Фукс", — то він повинен іти! Наказ — це вам не телефонне базікання, ніби ми когось запрошуємо на обід. В армії, особливо під час війни, кожне спізнення — це злочин. Якщо взводний Фукс, коли ви його про це повідомите, негайно не піде, то зараз же повідомте мене по телефону. А я вже йому такої заграю, що аж пір'я з нього полетить". Го-го! Ви пана обер-лейтенанта ще не знаєте! — Швейк переможно глянув на старшин, яких його промова справді здивувала і приголомшила.

Взводний Фукс щось невиразно пробурмотів собі під ніс і швидко пішов геть, а Швейк гукнув йому вслід:

— Отже, я можу доповісти панові обер-лейтенантові, що все в порядку?

— Зараз із десятьма солдатами буду біля складу, — відгукнувся від барака взводний Фукс і, не сказавши вже ні слова, віддалився від старшин, які були так само ошелешені, як і взводний Фукс.

— Вже починається, — сказав маленький капрал Блажек. — Будемо пакуватися.

Швейк, повернувшись до канцелярії одинадцятої маршової роти, знову не мав часу запалити люльку, бо задзвонив телефон (котрий уже раз сьогодні), і зі Швейком знову заговорив надпоручник Лукаш:

— Де ви, Швейку, бігаєте? Я дзвоню вже втретє, але ніхто не відповідає.

— Я бігав за вашим дорученням, пане обер-лейтенанте.

— Ну, то пішли?

— Авжеж, пішли. Але не знаю, чи вони вже там. Може, мені ще раз туди збігати?

— Значить, ви знайшли взводного Фукса?

— Знайшов, пане обер-лейтенанте. Він спочатку визвірився на мене: "Що таке?" — і аж коли я йому розтлумачив, що телефонні розмови повинні бути короткі й ясні...

— Швейку, не бавтеся. Ванек ще не повернувся? — Не повернувся, пане обер-лейтенанте.

— Не горчайте так у телефон. Не знаєте, де б міг бути той проклятий Ванек?

— Не знаю, пане обер-лейтенанте, де б міг бути той проклятий Ванек.

— Був у полковій канцелярії, та кудись пішов. Думаю, він, мабуть, у буфеті.

Отже, ви, Швейку, йдіть за ним і скажіть, хай зараз же йде на склад. І ще одне.

Цю ж мить розшукайте капрала Блажека й скажіть, щоб негайно відв'язав того Балоуна. І Балоуна пошліть до мене. Повісьте трубку.

Швейк і справді не гаяв часу. Знайшовши капрала Блажека, передав йому наказ надпоручника відв'язати Балоуна. Капрал Блажек забурчав:

— Коли скрутно доводиться, хвості підібгують.

Швейк пішов подивитися, як будуть відв'язувати Балоуна, потім провів його — адже це було по дорозі до солдатського буфету, де він сподівався знайти фельдфебеля Ванека.

Балоун дивився на Швейка, як на свого рятівника, і обіцяв ділитися з ним кожною посилкою, яку тільки дістане з дому.

— У нас тепер будуть колоти свиню, — меланхолійно говорив Балоун. — Ти яку любиш шпиговану ковбасу — з кров'ю чи без крові? Тільки скажи, — все дістанеш. Я сьогодні ввечері напишу додому. Моя свиня десь уже під сто п'ятдесят кіло.

Голова в неї, як у бульдога, такі свині найкращі, дуже добра порода, вона себе не осоромить, сала дають не менше, як на вісім пальців. Коли я був удома, то завжди сам робив ліверні ковбаси і так напихався фаршем, що мало не лускав.

Торішня свиня важила сто шістдесят кіло. Ото, бра, була свиня, — захоплено сказав він, міцно стискаючи Швейкові руку, коли вони розходилися. — Я її вигодовував лише на самій картоплі, аж сам дивувався, як вона гарно жиріє. А шинку я маринував у розсолі. Хочеш вір, хочеш ні, а коли б тобі подали кусень такої печені з маринаду, та Ще з картопляними кнедлями, посланими шкварками, та ще й з капустою, то б і язика проковтнув. А як після Цього пивце п'ється, трясця

його матері! І подумати лишень, усе це у нас війна відібрала.

Бородатий Балоун важко зітхнув і пустився до полкової канцелярії, а Швейк попрямував по алеї старих лип до солдатського буфету.

Фельдфебель Ванек тим часом сидів у буфеті й оповідав якомусь знайомому штабс-фельдфебелю, скільки можна було перед війною заробити на емалевих і цементних фарбах.

Штабс-фельдфебель уже набрався, як свиня. Перед полуднем з-під Пардубиць приїхав якийсь хазяїн, у якого в таборі був син. Він тицьнув фельдфебелеві доброго хабара і аж до полудня частував його десь унизу в місті.

Тепер фельдфебель сидів у розпачі від того, що йому вже ніщо не смакує, і зовсім не тямив, що говорить. На розмову про емалеві фарби абсолютно не реагував. Витав у своїх власних уявленнях і чомусь белькотів, що повинен би бути приміський поїзд з Тршебоні до Пелгржинова і назад.

Коли Швейк увійшов, Ванек марно намагався розтлумачити в цифрах штабс-фельдфебелю, скільки можна було заробити на одному кілограмі фарби для будівель, на що штабс-фельдфебель відповів без ладу і складу:

— А повертаючись, умер, і залишив тільки листи. — Побачивши Швейка, він сплутав його, мабуть, з якоюсь не симпатичною йому людиною, і почав лаяти Швейка: він, мовляв, чревощитель.

Швейк підійшов до Ванека. Той теж був добре під мухою, але дуже приємний і милий.

— Пане фельдфебелю, — доповів йому Швейк, — вам треба піти зараз на склад, там уже чекає взводний Фукс із десятима солдатами, — одержите консерви. І негайно, бігом назад. Пан обер-лейтенант телефонував уже двічі.

Ванек вибухнув сміхом.

— Та що я, з глузду з'їхав, серденько? Та я б сам себе мусив вилаяти, мій ангеле! На все досить часу, не горить, золотко моє. Коли пан обер-лейтенант вирядить стільки маршових рот, як я, отоді він зможе про щось говорити і не буде нікого даремно турбувати своїм "бігом марш!". Таж я вже дістав у полковій канцелярії наказ, що їдемо завтра, щоб усі збиралися і йшли зараз одержувати зі складу все потрібне на дорогу. А що я зробив? Пішов спокійненько сюди на чверточку винця. Сидиться мені тут дуже гарно, і плювати мені на все з високого дерева. Консерви залишаться консервами, видача — видачею. Я краще знаю склад, ніж пан обер-лейтенант, і мені відомо, про що на таких нарадах панів офіцерів у пана полковника говориться. То наш пан полковник уявляє собі тільки в своїй фантазії, ніби на складі є якісь консерви. Їх не було ніколи, а склад нашого полку діставав їх у міру потреби в бригаді або позичав у інших полках. Тільки одному Бенешівському полкові ми винні понад триста бляшанок консервів. Хи-хи!

Хай собі балакають на нарадах що їм заманеться. Дивіться, які швидкі! Таж їм каптенармус — якщо туди прийдуть — сам скаже, що вони подуріли, адже жодна маршова рота ще не дістала на дорогу консервів. Чи не правда, стара картопле? — звернувся він до штабсфельдфебеля. Але той або засинав, або в нього вже починалася біла гарячка. Отож він відповів:

— Вона йшла й тримала над собою розкриту парасолу.

— Найкраще зробіть, — провадив фельдфебель Ванек, — коли махнете на все рукою.

Якщо сьогодні в полковій канцелярії сказали, що завтра їдемо, то в це не повинна вірити навіть мала дитина. Хіба ми можемо їхати без вагонів? При мені ж телефонували на вокзал. Там нема жодного вільного вагона. Саме так було і з останньою маршовою ротою. Ми тоді два дні стояли на вокзалі й чекали, аби хтось над нами змилювався і прислав поїзд. А до того ж ми не знали, куди поїдемо.

Навіть сам полковник цього не знав. І хоч ми тоді проїхали вже всю Угорщину, ніхто не мав уявлення, куди нас далі повезуть: чи на Сербію, чи на Росію. З кожної станції безпосередньо розмовляли із штабом дивізії. А ми були лише така собі латка. От

і пришили нас нарешті під Дуклю, там нас розмолотили, і ми поїхали знову формуватися. Тільки не бігти поперед батька в пекло. Все з часом з'ясується. Поспіємо з козами на торг. Jawohl, poschamol 1.

Вино тут сьогодні надзвичайно добре, — говорив далГ Ванек, навіть не слухаючи, що курликає собі під ніс штабний фельдфебель: "Glauben Sie mir, ich habe bisher wenig von meinem Leben gehabt. Ich wundere mich über diese Frage" 2.

1 Так і не інакше (нім. діал.).

2 Повірте мені, я дотепер так мало користався життям. Мене дивує це запитання (нім.).

— Чого б я даремно морочив, собі голову від'їздом маршбатальйону? То тільки у першій маршовій, з якою я їхав, усе було за дві години в. повному порядку... А інші маршові нашого тодішнього маршового батальйону готувалися до дороги цілі два дні. Але в нас ротним командиром і був лейтенант Пршеносіл, хлопець — любо глянути. От він і каже: "Ви, хлопці, не поспішайте", — і все йшло як по писаному. Лише за дві години перед відходом поїзда ми почали збиратися. І ви, Швейку, зробіть добре, коли теж сядете...

— Не можу, — відповів з героїчним самозреченням бравий вояк Швейк, — мушу бути в канцелярії, ану ж хтось телефонуватиме.

— Ну, йдіть собі, моє золотко, але запам'ятайте на все життя, що це негарно з вашого боку і що справжній ординарець ніколи не повинен бути там, де він потрібний. Не треба бути таким надто ревним. Справді, немає нічого огиднішого від такого ординарця, котрий думає, що без нього й вода не освятиться, і бігає як ошпарений.

Але Швейк уже був за дверима і поспішав до канцелярії своєї маршової роти.

Ванек залишився на самоті, бо аж ніяк не можна було сказати, що штабний фельдфебель міг підтримати йому компанію.

Той зовсім замкнувся в собі і, гладячи чвертку вина, плів без жодного зв'язку почеському й по-німецькому:

— Багато разів я проходив тим селом, а мені й не снилося, що вона є на світі.

In einem halben Jahre habe ich meine Staatsprüfung hinter mir und meinen Doktor gemacht 1. Зробився з мене старий каліка, дякую вам, Люсі. Erscheinen sie in schon ausgestatteten Banden 2, — може, є ще хтось поміж вами, хто це все пам'ятає...

Фельдфебель-рахівник з нудьги барабанів якийсь марш, але нудився недовго, бо відчинилися двері, увійшов кухар Юрайда з офіцерської кухні й гепнувся в крісло.

1 За півроку я склав державний іспит і дістану ступінь доктора (нім.).

2 Вони всі виходять у гарно оформлених томах (нім.).

— Ми сьогодні, — пробурмотів він, — дістали наказ іти по коньяк на дорогу. А тому, що наш плетений бутель був ще з ромом, то довелось його випорожнити. Ну й накоїли ж ми собі. Всі, хто працює на кухні, на ногах не тримаються. Я, готуючи обід, помилився на кілька порцій, пан полковник прийшов пізно, і для нього не вистачило. Тепер для нього там готують омлет. Луснути можна зо сміху!

— Оце так авантюра, — додав Ванек, якому сп'яну завжди дуже подобалися

пишномовні слова.

Кухар Юрайда пустився в філософські міркування, це відповідало його колишній професії, бо він видавав перед війною окультний журнал і бібліотеку "Загадки життя і смерті". В армії він сховався до офіцерської полкової кухні, й не раз у нього підгоряла печеня, коли він заглиблювався в читання перекладу староіндійських сутр "Прагна параміте" ("Одкровення мудрості").

Полковник Шредер любив його, як своєрідну полкову рідкість, бо яка ж офіцерська кухня могла ще почванитися кухарем-окультистом, що, зазираючи в загадки життя і смерті, вмів би приємно здивувати всіх такою доброю печенею на сметані або ж таким рагу, що під Комаровом смертельно поранений поручник Дуфек без перерви кликав Юрайду.

Юрайда, який ледь-ледь тримався в кріслі й від якого відгонило на цілу милю ромом, несподівано сказав:

— Коли для пана полковника сьогодні не вистачило порції й він побачив тільки тушену картоплю, він запав у стан такі. Ви знаєте, що це таке такі? Це стан голодних духів. І тоді я сказав йому: "Чи ви маєте, пане полковнику, досить сили, щоб знести той фатальний факт, що для вас не вистачило телячих нирок? У кармі 1 вирішено, щоб ви, пане полковнику, дістали сьогодні на вечерю казковий омлет з посіченою тушеною телячою печінкою".

1 Карма — термін староіндійської філософії, фатальна залежність від попередніх вчинків.

— Милий друже, — за хвилину тихо звернувся Юрайда до фельдфебеля-рахівника й при цьому мимовільним рухом перевернув усі склянки, що стояли перед ним на столі. Після цього подвигу кухар-окультист засмучено вів далі: — Існує небуття всіх явищ, форм і речей. Існуюча форма — це небуття, а небуття — це існуюча форма. Небуття не відрізняється від існуючої форми, а існуюча форма від небуття.

Небуття — це і є існуюча форма, а існуюча форма — це і є небуття.

Кухар-окультист поринув у мовчання, підпер голову руками й дивився на мокрий, залитий стіл.

Штабс-фельдфебель молів далі язиком щось таке, в чому не було ні голови, ні хвоста.

— Збіжжя зникло з полів, пропало, — *in dieser Stimmung erhielt er Einladung und ging zu ihr 1*, — зелені свята бувають навесні.

1 В такому настрої він дістав запрошення і пішов до неї (нім.).

Фельдфебель Ванек барабанив по столу, пив і інколи згадував, що на нього біля складу чекають десять солдатів і взводний.

На цю згадку він щоразу всміхався сам до себе і махав рукою.

Коли він пізно вночі повернувся до канцелярії одинадцятої маршової роти, то застав Швейка біля телефону.

— Існуюча форма — це небуття, а небуття — це існуюча форма, — вирік Ванек, не роздягаючись ліг на койку і вмить заснув.

Швейк, не відходячи, сидів біля телефону, бо надпоручник Лукаш, який години дві тому дзвонив йому з наради у полковника, забув сказати, що він може відійти від телефону.

Потім з ним по телефону говорив взводний Фукс. Він весь той час не лише марно чекав з десятима солдатами на фельдфебеля-рахівника, але навіть установив, що й склад замкнений.

Нарешті Фукс кудись пішов, а десять рядових один по одному повернулися до свого барака.

Часом Швейк розважався тим, що брав трубку і слухав. Це був телефон якоїсь нової системи, його саме запроваджували в армії, і він мав ту перевагу, що дозволяв досить ясно і виразно чути чужі телефонні розмови по цілій лінії.

Обоз лаявся з артилерійськими казармами, сапери погрожували військовій пошті, полігон гаркав на підрозділ кулеметників.

А Швейк сидів і сидів біля телефону...

Нарада у полковника тривала.

Полковник Шредер розвивав найновіші теорії польової служби і, головне, підкреслював важливість мінометів.

Перескакуючи з теми на тему, він говорив про те, який вигляд мав два місяці тому на півдні й на сході фронт, плів про важливість точної координації дій окремих частин, про отруйні гази, про обстріл ворожих літаків, про постачання фронтових команд, а далі перейшов до внутрішніх стосунків у війську.

Розговорився про ставлення офіцерів до рядових, до старшин, про перебігання солдатів на той бік до ворога, про політичні події, а також про те, що п'ятдесят відсотків чеських солдатів є *politisch verdachting* 1.

— *Jawohl, meine Herren, der Kramarsch, Scheiner und Klofatsch...* 2

Більшість офіцерів тим часом мріяла, щоб дідок перестав нарешті розводити теревені, але полковник Шредер базікав без упину про завдання нових маршбatalьйонів, про загиблих офіцерів полку, про цепеліни, "іспанських вершників" 3, про присягу.

1 Політично неблагонадійні (нім.).

2 Так, панове, Крамарж, Шейнер і Клофач... (Нім.)

3 Пересувні дротяні перешкоди:

Це останнє нагадало надпоручникові Лукашу, що тоді, коли весь маршбatalьйон складав присягу, в ній не брав участі бравий вояк Швейк, бо в ту пору сидів у дивізійному суді.

І раптом це його розсмішило. Це був напад якогось істеричного сміху, який заразив кількох офіцерів по сусідству і привернув увагу полковника саме тоді, коли той перейшов до досвіду, здобутого при відступі німецьких армій в Арденнах.

Переплутавши все, він закінчив:

— Панове, тут нема чого сміятися.

Потім усі пішли до офіцерського клубу, бо полковника Шредера викликав до

телефону штаб бригади.

Швейк і далі дрімав біля телефону, аж раптом його розбудив дзвінок.

— Алло, — почув він, — говорить полкова канцелярія.

— Алло, — відповів Швейк. — Тут канцелярія одинадцятої маршової роти.

— Не затримуй, — почув голос, — візьми олівець і пиши. Прийми телефонограму.

Одинадцята маршова рота...

Далі йшли одне по одному якісь речення в дивовижному хаосі, бо водночас на лінії говорили дванадцята і тринадцята маршові роти, а телефонограма зовсім загубилася в тому вихорі звуків. Швейк не зрозумів ані слова. Врешті втихло, і він почув:

— Алло, алло! Тепер перечитай і не затримуй!

— Що я маю перечитати?

— Що маєш перечитати? Ах ти, дурний осле! Телефонограму!

— Яку телефонограму?

— Чорти б тобі марша грали, чи ти глухий, чи що? Телефонограму! Я ж тобі її диктував, йолопе!

— Я нічого не чув, хтось втручався в нашу розмову.

— Ти, мавпо нещасна, то ти думаєш, я ще буду з тобою бавитися! Приймеш телефонограму чи ні? Маєш олівець і папір? Кажеш, нема? Ах ти, тварюко. Кажеш, почекай, поки знайдеш? Ну й воjak! Так що, вже знайшов? Кажеш, уже готовий?

Нарешті з печі зліз! Може, ти для цього парадний мундир начепив? Ну, слухай:

Elfte Marschkompanie...1 Повтори!

— Elfte Marschkompanie...

— Kompaniekommandant...2 Написав? Повтори!

— Kompaniekommandant!..

— Zur Besprechung morgen...3 Готовий? Повтори!

— Zur Besprechung morgen...

— Um neun Uhr. Unterschrift 4. Ти знаєш, що таке Unterschrift, мавпо? Це підпис. Повтори.

— Um neun Uhr. Unterschrift. Ти знаєш, що це таке Unterschrift, мавпо, це — підпис.

— Ну й йолоп! Отже, підпис: оберст Шредер, теля, Маєш? Повтори.

— Оберст Шредер, теля.

— Добре, бараняко. Хто прийняв телефонограму?

— Я.

— Чорт тебе побери, хто це я?

— Швейк. Буде ще щось?

— Слава тобі боже, вже нічого. Але тобі годилося б називатися Ослом. Що у вас нового?

— Нічого. Все по-старому.

— А ти й радий, правда? У вас, кажуть, там когось прив'язували?

— Денщика пана обер-лейтенанта. Зжер його обід. Не знаєш, коли їдемо?

— Знайшов що спитати! Цього й сам дідок не знає. На добраніч. А блохи там у вас

є?

Швейк відклав трубку і почав будити фельдфебелярахівника Ванека. Той скажено відбрикувався, а коли Швейк почав його торсати, вдарив його в ніс. Потім ліг долілидь і в усі боки хвицав ногами.

1 Одинадцята маршова рота (нім.).

2 Ротному командирові (нім.).

3 Завтра вранці на нараду (нім.).

4 О дев'ятій годині ранку. Підпис (нім.).

Але Швейкові все ж таки вдалося настільки розбуркати Ванека, що той, протираючи очі, нарешті обернувся навznak і перелякано спитав, що трапилося.

— Власне, нічого, — відповів Швейк. — Я тільки хочу з вами порадитися. Ось тільки що передали телефонограму, що завтра о дев'ятій годині пан обер-лейтенант Лукаш має знову прийти на нараду до пана полковника. Я тепер не знаю, як мені бути. Чи треба бігти й повідомити його про це зараз, чи аж уранці? Я довго вагався, будити вас чи ні, ви так гарно хропли, але потім подумав, що ж тут такого, треба ж порадитися...

— Ради бога, дайте мені поспати, — застогнав Ванек, позіхаючи на весь рот. — Підете туди аж уранці, а мене не будіть!

Перевалився на бік і тієї ж миті заснув.

Швейк знову підійшов до телефону, сів, поклав голову на стіл і почав дрімати.

Пробудив його дзвінок.

— Алло, одинадцята маршова рота?

— Так, одинадцята маршова рота. Хто там?

— Тринадцята маршова. Мене щось довго не змінюють. Глянь на годинник. Не знаю, котра година, а телефонної станції не можу докликатися.

— У мене стоїть.

— То в тебе так, як і в мене. Ти не знаєш, коли їдемо? Ти не говорив з полковою канцелярією?

— Вони там ніякого біса не знають, як і ми.

— Не грубіяньте, панночко! Ви вже дістали консерви? Наші туди ходили й не принесли нічого. Склад був зачинений.

— Наші теж прийшли з порожніми руками.

— Це взагалі зайвий переполох. Як ти думаєш, куди ми поїдемо?

— В Росію.

— Я думаю, що скоріше в Сербію. Це побачимо аж у Пешті. Якщо повезуть праворуч, так Сербія, а якщо ліворуч — Росія. Маєте вже речові мішки? Кажуть, що тепер підвищать платню. Ти граєш у фрішефіре? 1 Граєш? То приходь завтра. Ми товчемо кожного вечора. Скільки вас там сидить біля телефону? Ти сам? То начхай на це і лягай спати. Там у вас дивні порядки. Ти, мабуть, надибав на це, як сліпий на стежку? Ну, нарешті, прийшли мене змінити. Хропи на здоров'ячко.

1 Гра в карти;

І Швейк, справді, солодко заснув біля телефону, забувши повісити трубку, так що

ніхто не порушував його сну біля столу. А телефоніст у полковій канцелярії від злості аж зі шкіри вискакував, бо ніяк не міг додзвонитися до одинадцятої маршової з новою телефонограмою, щоб завтра до дванадцятої години надіслати до полкової канцелярії список усіх, кому ще не зробили щеплення проти тифу.

Надпоручник Лукаш у той час розмовляв в офіцерському клубі з військовим лікарем Шанцлером. Той, сидячи в кріслі, як на коні, розмірено бив більярдним києм по підлозі, а потім виголошував одне за одним такі речення:

— Сарацинський султан Салах-Еддін уперше визнав нейтральність санітарного корпусу.

Треба піклуватися не тільки про своїх поранених, а й про ворожих. Для ворожих треба купувати ліки, й утримувати їх за рахунок іншої сторони.

Треба посилати до них лікарів і фельдшерів, забезпечених генеральськими посвідченнями про надання допомоги пораненим ворогам.

Поранених полонених слід або відсилати назад з охороною під запорукою тих посвідчень, або їх обмінювати, але так, щоб їм було дозволено потім знову служити в армії.

Хворих з обох сторін не вільно брати в полон і страчувати, їх необхідно відсилати в безпечне місце до лікарень, лишати біля них сторожу, яка так само, як і хворі, повинна повертатися з генеральськими посвідченнями. Це стосується також польових священиків, хірургів, аптекарів, санітарів і інших осіб, призначених для обслуговування хворих. Не можна брати таких осіб у полон, їх слід відсилати назад.

Доктор Шанцлер зламав уже два більярдні кийки, але ніяк не міг закінчити свою дивну лекцію про опіку над пораненими під час війни, раз у раз вплітаючи до цього щось про якісь незрозумілі генеральські посвідчення.

Надпоручник Лукаш допив чорну каву і пішов додому, де знайшов бородатого велетня Балоуна, що підсмажував ковбасу на надпоручниковій спиртівці.

— Насмілюсь доповісти, — говорив Балоун, — дозволю собі, смію доповісти...

Лукаш поглянув на нього. В цю хвилину Балоун здавався йому великою дитиною, наївним створінням, Надпоручник раптом пошкодував, що він недавно наказував зв'язати бідолаху за його невгамовний голод.

— Вари собі, вари, Балоуне, — сказав Лукаш, відстібуючи шаблю. — Завтра накажу виписувати тобі ще одну пайку хліба. — Надпоручник Лукаш сів до столу. Він був у такому настрої, що почав писати сентиментального листа до своєї тітки:

"Мила тітонько!

Я саме дістав наказ бути готовим із своєю маршовою ротою до від'їзду на фронт.

Можливо, це вже буде останній лист від мене, бо всюди йдуть запеклі бої, а наші втрати великі. Тому мені важко закінчити цього листа словами: "До побачення!" Більш відповідно було б послати тобі останнє "прощай!".

"Решту допишу вранці", — подумав надпоручник Лукаш і пішов спати.

Балоун, побачивши, що надпоручник міцно заснув, почав знову нищпорити по квартирі, як тарган у запічку. Відчинив надпоручникову валізку й надкусив плитку

шоколаду. Коли ж надпоручник спросоння ворухнувся, він злякався, швидко поклав надкушений шоколад у валізку й затих.

Потім нишком пішов поглянути, що писав надпоручник. Перечитав, і особливо його зворушило останнє "прощай!".

Він ліг на свій сінник біля дверей і згадав рідний дім та бенкети, коли заколювали свиню. Йому весь час уявлялося, як він проштрикує кендюх і випускає з нього повітря, щоб той не луснув. І ні про що інше Балоун не міг думати. Тільки на згадку, як одного разу в сусідів репнула й розвалилася жирна ковбаса, заснув неспокійним сном.

Йому снилося, ніби він покликав якогось невинного ковбасника і той так невміло начиняв ліверні ковбаси, що вони одразу ж і лопались. Потім ще привиділось, ніби той же ковбасник забув зробити круп'янку, деś загубилося м'ясо з голови і бракує дерев'яних шпильок для ліверних ковбас. І ще щось приснилося про польовий суд, ніби його зловили, коли він хотів поцупити з польової кухні шматок м'яса.

Нарешті побачив себе в зашморгу на липі в алеї військового табору в Бруку-на-Лейті.

* * *

Швейк прокинувся на світанку, який приніс із собою запах згущеної кави, що її готували в усіх ротних кухнях. Він машинально, немовби саме тепер скінчив телефонну розмову, повісив трубку і, співаючи, почав свій невеликий ранішній променад по канцелярії.

Почав зразу з середини пісні про те, як солдат, переодягнувшись дівчиною, йде за своєю милою до млина, а мельник, батько милої, кладе його спати біля доньки, але перед тим гукає до мельнички:

Треба дівчині щось дати,

Хай не йде голодна спати.

Мельничка нагодувала підлого драбугу, а потім починається родинна трагедія:

Мельники раненько встали

І на дверях прочитали:

"Прощавайте, ваша Ганна

Від учора вже не панна".

Швейк так загорлав останні слова пісні, що вся канцелярія ожила: прокинувся фельдфебель Ванек і спитав, котра година.

— Саме хвилину тому просурмили підйом.

— То я встану аж після кави, — вирішив Ванек, бо в нього завжди на все вистачало часу, — так чи інакше нас будуть знову мучити якимсь поспіхом і даремно ганяти, як учора з тими консервами... — Ванек позіхнув і спитав, чи він, випадково, прийшовши додому, не виголошував промов.

— Та трохи було, — сказав Швейк, — ви безперервно щось вигукували про якісь існуючі форми, що форма це не форма, а то що не форма, то форма. І що та форма — знову-таки не форма. Але це вас швидко звалило, і ви так хропли, немов хто дрова різав.

Швейк замовк, пройшовся до дверей і назад до койки фельдфебеля-рахівника. Потім зупинився перед ним і почав:

— Щодо мене, пане рахівник, то коли я почув, що ви про ті форми казали, я згадав одного ліхтарника Затку: він служив на газовій станції на Летні, засвічував і гасив ліхтарі. Це був освічений чоловік і, звичайно, відвідував усі можливі шиночки на Летні. Адже від тієї пори, коли ліхтарі засвічують, і до тієї, коли їх треба гасити, є багато часу. А потім над ранок на газовій станції вів такі самісінькі розмови, як ви, тільки він говорив ось що: "Кості для грання мають грані, бо вони ще не грані". Я чув це на власні вуха, коли мене одного разу п'яний поліцай за забруднення вулиці помилково привів не до поліційного відділку, а на газову станцію. А незабаром, — тихо сказав Швейк, — той Затка скінчив дуже погано. Вступив до конгрегації діви Марії, ходив з "небесними козами" на проповіді отця Ємельки до святого Ігната на Карлову площу й раз, коли там у костьолі були місіонери, він забув погасити газові ліхтарі в своєму районі, так що газ горів на вулицях три дні і три ночі. Це дуже погано, — провадив Швейк, — коли ні сіло ні впало людина почне встрявати в якесь філософування. Це завжди тхне білою гарячкою.

Свого часу перевели до нас із сімдесят п'ятого полку одного там майора Блюгера.

Той завжди раз на місяць нас скликав, шикував у каре і обговорював разом з нами, що таке військове начальство. Він не пив нічого, крім сливовиці. "Кожний офіцер, солдати, — пояснював він на казарменім подвір'ї, — вже сам по собі — найдосконаліше створіння, яке має у сто раз більше розуму, ніж ви всі разом. Ви, солдати, взагалі не можете собі уявити нічого досконалішого, ніж офіцер, хоч би ви й думали над цим усе своє життя. Кожний офіцер — це створіння необхідне, тоді як ви, солдати, створіння випадкові. Ви можете існувати, але не обов'язково.

Якби вибухла війна і ви загинули за найяснішого цісаря, — не сталося б ніякого нещастя, нічого б від цього не змінилося. Та коли б спершу загинув ваш офіцер, ви б тільки тоді побачили, як ви залежите від нього і яка це втрата. Офіцер обов'язково мусить існувати, а ви зобов'язані своїм існуванням лише панам офіцерам. Ви від них походите, ви без офіцерів не обійдетесь, ви без своїх військових командирів не можете й чхнути. Для вас офіцер, солдати, це моральний закон, байдуже, чи до ваших мозків це доходить, чи ні. А що кожний закон мусить мати свого законодавця, то офіцер, солдати, і є для вас тим законодавцем, і ви відчуваєте і повинні відчувати, що ви йому зобов'язані всім. Ви повинні беззастережно виконувати кожне його розпорядження, навіть коли б воно вам і не подобалося".

А якось, після того як майор Блюгер закінчив свою промову, він став обходити каре і питати одного за одним: "Що ти відчуваєш, коли дістаєш дозвіл побути в місті й спізнюєшся?" Усі давали різні плутані відповіді: то, мовляв, вони ще ніколи не спізнювалися, то їх після кожного спізнення з похмілля дуже нудить, а то ще один відчув, що залишиться без відпустки, тощо. Усіх їх майор Блюгер наказав відвести набік. Після обіду, каже, робитимуть присідання на подвір'ї за кару, бо не вміють висловити те, що відчувають. Поки прийшла черга до мене, я пригадав собі, яке

питання він останнім разом з нами розбирав, і коли він до мене наблизився, я зовсім спокійно сказав:

"Насмілюсь доповісти, пане майоре, коли я спізнююся, то відчуваю в собі завжди якийсь неспокій, страх і докори сумління. А коли, діставши дозвіл повернутися до казарми пізніше, я таки повертаюся як слід і вчасно, мною оволодіває якийсь дивно приймний спокій і аж мурашки по спині лізуть від внутрішнього вдовolenня".

Всі навколо сміялися, а майор Блюгер розкричався:

"По тобі, бовдуре, хіба тільки блощиці лазять, коли хропеш на матраці. Такий бісів син, ще жарти строїть". І вліпив мені такого ляпаса, що держись!

— На військовій службі інакше не може бути, — сказав фельдфебель-рахівник, ліниво потягаючись на своєму ліжку. — Це вже так заведено, що б ти не відповів, що б не зробив, завжди над тобою висітиме хмара і! гримітимуть громи. Без цього дисципліна неможлива.

— Дуже мудро сказано, — промовив Швейк. — Я ніколи не забуду, як посадили рекрута Пеха. Ротним лейтенантом у нас тоді був такий собі Моц. Він зібрав рекрутів і почав розпитувати, хто звідки. "Ви, зелені, трикляті рекрути, — говорить до них, — повинні навчитися відповідати ясно, точно, так, мов батогом хльоскати. Отже, почнімо. Звідки ти, Пеху?" Пех був чоловік інтелігентний і відповів: "Нижній Боусов, Унтер Бауцен, двісті шістдесят сім будинків, тисяча дев'яност тридцять шість жителів чехів, округ Їчін, волость Соботка, колишній маєток Кость, парафіяльна церква святої Катерини XIV сторіччя, обновлена графом Вацлавом Вратіславом Нетоліцьким, школа, пошта, телеграф, станція чеської торговельної залізниці, цукроварня, млин з тартаком, хутір Вальха, шість ярмарків на рік..." Але тут до нього підскочив лейтенант Моц і почав частувати його раз у раз по пиці, примовляючи: "Ось тобі один ярмарок, ось тобі другий, третій, четвертий, п'ятий, шостий". А Пех; хоч і був усього тільки рекрут, став вимагати, щоб його допустили на батальйонний рапорт. У канцелярії сиділа тоді весела гоп-компанія. Ну, і написали, що він іде до батальйонного рапорту через ярмарки в Нижньому Боусові. Командиром батальйону був майор Рогель. "Also, was gibt's?"¹ — запитав Пеха, а той і застрекотав, як з кулемета: "Насмілюсь доповісти, пане майоре, в Нижньому Боусові є шість ярмарків на рік". Майор Рогель на нього як заверещить, ногами як затупоче і зараз же наказав відвести до лазаретної божевільні. Відтоді з Пеха став найгірший вояк, сипалась на нього кара за карою.

1 В чому річ? (Нім.)

— Солдатів важко виховувати, — сказав фельдфебельрахівник Ванек, позіхаючи. — Солдат, який не був у війську покараний, це не солдат. Можливо, в мирні часи дехто й без кари відбув свій строк, а потім це йому ще й зарахували на цивільній службі. Сьогодні ж, бачимо, саме навпаки. Ті найгірші солдати, що в мирний час не вилазили з гауптвахт, найліпші вояки під час війни. Пам'ятаю піхотинця Сільвануса з восьмої маршової роти. На нього раніше сипались кара за карою. Та ще й які кари! Не соромився вкрати в товариша останній крейцер, та коли дійшло до бою, він перший перерівав дротяні загородження, трьох узяв у полон, та одного з них дорогою

застрелив, бо, як пояснив, не довіряв йому. Дістав велику срібну медаль, пришили йому дві зірки, і, якби його пізніше під Дуклею не повісили, був би вже давно взводним. Але повісити його довелося: після одного бою зголосився на рекогносцировку, і якийсь патруль з іншого полку наскочив на нього, коли він обшукував убитих. Знайшли в нього щось із вісім годинників і багато перснів.

Отож і повісили його біля штабу бригади.

— З цього видно, — розважливо сказав Швейк, — що кожний вояк мусить сам здобути для себе своє місце.

Задзвонив телефон. Фельдфебель-рахівник підійшов до апарата. Можна було розпізнати голос надпоручника Лукаша: питався, як справа з консервами. Згодом було чути якісь докори.

— Слово честі, їх немає, пане обер-лейтенанте! — кричав у телефон Ванек. — Звідки б вони взялися? Це тільки фантазії панів з інтендантства. Зовсім не потрібно було цих людей туди посилати. Я вам сам хотів подзвонити. Кажете, що я був у буфеті? Хто, хто це говорив? Той окультист-кухар з офіцерської кухні? Так, я дозволив собі туди зайти. Знаєте, пане обер-лейтенанте, як називав той окультист метушню з тими консервами? "Страхіття ненародженого". Та ні, але де, пане оберлейтенанте! Я зовсім тверезий. Що робить Швейк? Він тут. Покликати його? Швейку, до телефону, — сказав фельдфебель Ванек і пошепки додав: — коли питатиме вас, який я прийшов, то скажіть — у повному порядку, Швейк коло телефону:

— Швейк. Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте...

— Слухайте, Швейку, як там з тими консервами? Все в порядку?

— Їх немає, пане обер-лейтенанте. Ні слуху ні духу.

— Я хотів би, Швейку, щоб ви завжди, поки ми в таборі, до мене вранці зголошувалися. Коли поїдемо, будете постійно біля мене. Що ви робили вночі?

— Сидів цілу ніч біля телефону.

— А було щось нового?

— Було, пане обер-лейтенанте!

— Швейку, тільки без ваших дурних штучок. Повідомляв хто-небудь про щось важливе?

— Повідомляли, пане обер-лейтенанте, але аж на дев'яту годину. Я не хотів вас турбувати, пане обер-лейтенанте, мені це й на думку не спадало.

— Ну, так скажіть мені, нарешті, що там таке важливе на дев'яту годину?

— Телефонограма, пане обер-лейтенанте.

— Я вас, Швейку, не розумію.

— У мене все записано, пане обер-лейтенанте. "Прийміть телефонограму. Хто біля телефону? Маєш? Читай, або щось таке подібне".

— Сили небесні! Швейку! З вами просто мука... Перекажіть мені зміст, бо як заліплю вам раз! Так що там?

— Знову якась нарада, пане обер-лейтенанте, сьогодні вранці о дев'ятій годині у пана полковника. Я вас хотів будити вночі, але потім роздумав.

— Ще б пак, відважитися будити мене через якусь дурницю, коли на це досить часу і вранці? Wieder eine Besprechung, der Teufel soll das alles buserieren! 1

1 Знову нарада, чорт би їх побрав! (Нім.)

Повісьте трубку, покличте мені до телефону Ванека.

— Фельдфебель Ванек біля телефону. Rechnungsfeldwebel Vanek, Herr Oberleutnant 1.

— Ванеку! Знайдіть мені негайно іншого денщика. Цей гультай Балоун до ранку зжер увесь мій шоколад. Прив'язати його? Ні, віддамо його в санітари. Хлоп як гора, хай тягає поранених під час бою. Зараз пошлю його до вас. Залагодьте це в польовій канцелярії й повертайтеся зараз же до роти. Як ви гадаєте, скоро поїдемо?

— Нема чого поспішати, пане обер-лейтенанте. Коли ми мали їхати з дев'ятою маршовою, то нас водили за ніс цілих чотири дні. Про восьму нема чого й говорити. Тільки з десятою йшло краще. Ми були без затримки на місці в повній бойовій готовності. Опівдні дістали наказ, а ввечері вже виїхали. Зате нас потім ганяли по всій Угорщині й не знали, на якій ділянці фронту нами діру заткнути.

З того часу, відколи надпоручник Лукаш став командиром одинадцятої маршової, він опинився в стані так званого синкретизму. Цей філософський термін означає, що він намагався примирити суперечні поняття за допомогою компромісів, які доходили до повного змішання поглядів. Тому він відповів:

— Так, можливо. Буває. Отже, ви думаєте, що сьогодні не поїдемо? О дев'ятій годині нарада у пана полковника. А rgoros, вам відомо, що ви черговий? Я лише так. Зробіть мені... Стривайте, що б ви мені мали зробити? Список старшин з даними, відколи служать... Потім провіант для роти. Національність? Так, так. Це також... Але головне, пришліть нового денщика... Що сьогодні повинен робити з людьми прапорщик Плешнер? Vorbereitung zum Abmarsch! 2 Рахунки? Прийду підписати по обіді. Нікого не пускайте до міста. До буфету в таборі? По обіді на годину...

Покличте сюди Швейка... Швейку, ви тим часом залишитесь біля телефону.

1 Фельдфебель-рахівник Ванек, пане обер-лейтенанте (нім.).

2 Підготовка до походу! (Нім.)

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я ще не пив кави.

— То принесіть собі каву і залишайтеся у канцелярії біля телефону, поки я вас не покличу. Ви знаєте, що таке ординарець?

— Це такий, що бігає, пане обер-лейтенанте.

— Отже, щоб ви були на місці, коли я подзвоню. Нагадайте ще раз Ванекові, хай підшукає для мене якогось денщика. Швейку, алло, де ви?

— Тут, пане обер-лейтенанте, якраз принесли каву,

— Швейку, алло!

— Чую, пане обер-лейтенанте, кава зовсім холодна!

— Ви вже, Швейку, добре знаєте, що таке денщик, поговоріть з ним, а потім дайте мені знати, що воно за людина. Повісьте трубку.

Ванек, сьорбаючи чорну каву, до якої долив рому з пляшки з написом "Tinte" 1 (зробленим з обережності), поглянув на Швейка і сказав:

— Наш обер-лейтенант не говорить, а, мабуть, кричить у цей телефон. Я чув кожне його слово. Ви, Швейку, певне, з паном обер-лейтенантом дуже добре знайомі.

— Ми одна рука, — відповів Швейк. — Рука руку миє. Ми вже вкупі багато чого пережили. Скільки разів нас хотіли розлучити, але ми знову знаходили один одного. Він завжди в усьому на мене покладається. Я не раз сам з цього дивувався. Ось ви тепер, певно, самі чули, як він казав, щоб я вам ще раз нагадав про того нового денщика і що я мушу на нього подивитися й дати про нього свій відзив. Той пан обер-лейтенант не з кожного денщика вдоволений...

1 Чорнило (нім.).

* * *

Полковник Шредер залюбки скликав на нараду всіх офіцерів маршового батальйону, щоб наговоритися досхочу. Крім того, треба було щось вирішити в справі однорічника Марека, якого полковник Шредер за бунт віддав до дивізійного суду, бо Марек не хотів чистити вбиралень.

З дивізійного суду його привели вчора вночі на гауптвахту і там тримали під вартою. Водночас із дивізійного суду до полкової канцелярії прислали дуже туманного листа, в якому зазначалося, що хоч у цьому випадку не йдеться про бунт, бо добровольці не повинні чистити вбиральні, але оскільки це все ж таки порушення дисципліни, то передумовою прощення такого гріха може бути лише бездоганна поведінка на фронті. З цих причин, мовляв, обвинувачений доброволець Марек надсилається до свого полку, а слідство в справі порушення дисципліни припиняється аж до кінця війни, але воно буде відновлене при найближчому порушенні дисципліни з боку однорічного добровольця Марека. Крім того, була ще одна справа. Разом з однорічником Мареком з дивізійного суду на гауптвахту прислали самозваного взводного Тевелеса. Його нещодавно доправили в полк з лазарету в Загребі. Він мав велику срібну медаль, нашивки однорічника і три зірочки. Розповідав про геройські подвиги шостої маршової роти в Сербії, що нібито з усієї роти залишився тільки він один. Слідство ствердило, що з шостою маршовою ротою на початку війни справді пішов на фронт якийсь Тевелес. Однак він не мав прав однорічного добровольця. Зажадали відомостей від бригади, куди 2 грудня 1914 року під час втечі з Белграда приєднали шосту маршову роту. І виявилось, що в списку представлених до відзнаки або відзначених срібними медалями немає жодного Тевелеса. Однак установити, чи справді піхотинцеві

Тевелесу було на "дане звання взводного, виявилось неможливим, бо вся шоста маршова рота пропала біля церкви святого Сави в Белграді разом зі своїми офіцерами. В дивізійному суді Тевелес виправдувався тим, буцімто йому обіцяли велику срібну медаль, і тому він у лазареті купив її в одного босняка. А щодо нашивок однорічника, то він їх пришив і носив сп'яну, бо, маючи ослаблений дизентерією організм, завжди підхмелявся.

Отже, коли почалася нарада, полковник Шредер перед вирішенням цих двох справ повідомив, що зустрічатися треба буде частіше, бо від'їзд уже недалеко, і, як його

повідомили з бригади, там уже чекають наказів з дивізії. Хай солдати будуть наготові, а командири рот повинні пильно стежити, щоб нікого не бракувало. По" тім ще раз повторив усю вчорашню лекцію і зробив огляд воєнних подій. Ніщо, говорив він, не повинно зла" мати в армії бойовий дух та ініціативу.

На столі перед ним лежала карта воєнних дій з прапорцями на шпильках. Але прапорці були поперевертані, а фронти пересунені. Повитягані шпильки з прапорцями валялися під столом.

По всьому полі бою переможцем прогулявся кіт, якого писарі тримали в полковій канцелярії. Вночі він наробив на австро-угорський фронт і, намагаючись загрибти лайно, розмазав його по всій карті й повиривав прапорці. Напудив на фронти і передмостові укріплення і запаскудив усі армійські корпуси.

Полковник Шредер був дуже короткозорий.

Офіцери маршового батальйону зацікавлено поглядали, як палець полковника Шредера наближався до цих купок.

— Звідтіля, панове, до Сокаля на Буг, — сказав полковник Шредер пророче і посунув вказівний палець по пам'яті до Карпат, причому запхав його в одну з цих купок, якими кіт намагався зробити карту воєнних дій рельєфною.

— Was ist das, meine Herren? 1 — здивовано спитав він, коли йому щось прилипло до пальця.

— Wahrscheinlich Katzendreck, Herr Oberst 2, — дуже чемно відповів за всіх капітан Саґнер.

1 Що це таке, мої панове? (Нім.)

2 Мабуть, котяче лайно, пане полковнику (нім.).

Полковник Шредер метнувся до сусідньої кімнати, і звідти розляглася громовая лайка, прокльони й страшні погрози, що він примусить усю канцелярію оте після kota вилізати.

Допит був короткий. Було встановлено, що ката два тижні тому притяг до канцелярії наймолодший писар Цвібельфіш. Після цього зізнання Цвібельфіш мусив спакувати свої манатки, і старший писар відвів його на гауптвахту, де Цвібельфіш мав сидіти аж до дальшого наказу. На цьому, власне, вся нарада й закінчилася.

Коли полковник Шредер повернувся з червоним, як буряк, обличчям на офіцерську нараду, він забув, що мав обговорити справу однорічника Марека і самозванця взводного Тевелеса.

Лише коротко сказав:

— Прошу панів офіцерів бути готовими й чекати дальших моїх наказів та інструкцій.

Таким чином, однорічник і Тевелес залишалися на гауптвахті, а коли пізніше до них приєднався Цвібельфіш, вони дістали змогу зіграти в "мар'яж", а після "мар'яжу" — турбувати своїх охоронців проханнями, щоб повиловлювали бліх у їхніх сінниках.

Трохи згодом запхали до них і єфрейтора Пероутку з тринадцятої маршової роти.

Коли вчора по табору розійшлася чутка про від'їзд на фронт, він зник, і лише вранці

патруль знайшов його у шинку "Біла троянда" в Бруку. Пероутка виправдувався, нібито він перед від'їздом хотів оглянути відомі теплиці графа Гарраха біля Брука, а повертаючись назад, заблуdiv і щойно вранці, зовсім знесилений, доволікся до "Білої троянди". (Насправді ж він спав з Руженкою з "Білої троянди").

* * *

Ситуація була ще не зовсім ясна. Поїдуть чи не поїдуть? Швейк біля телефону в канцелярії одинадцятої маршової роти вислуховував найрізноманітніші думки — і песимістичні, і оптимістичні. Дванадцята маршова рота телефонувала, ніби хтось із канцелярії чув, що спочатку відбудуться вправи у стрілянні по рухомих фігурах і що поїдуть аж після них. Цього оптимістичного погляду не поділяла тринадцята маршова рота. Вона саме телефонувала, що з міста повернувся капрал Гавлік, який чув від одного залізничника, нібито вагони вже на станції.

Ванек вирвав у Швейка з рук трубку, схвильовано загорлав, що залізничники дідька лисого знають. Таж він сам оце тільки повернувся з полкової канцелярії.

Швейк із справжнім задоволенням сидів біля телефону і на всі запитання: "Що нового?" — відповідав: "Ніхто нічого певного не знає".

Так само відповів і на запитання надпоручника Лукаша:

— Що у вас нового?

— Ще ніхто нічого певного не знає, пане обер-лейтенанте, — прозвучала Швейкова стереотипна відповідь.

— Повісьте трубку, ви, дурний осел!

За хвилину прийшла низка телефонограм. Після цілої серії непорозумінь Швейк їх прийняв. У першу чергу прийняв ту телефонограму, якої йому не могли продиктувати вночі, бо він не повісив трубки і спав. Ця телефонограма стосувалася щеплених і нещеплених.

Потім знову запізнену телефонограму про консерви. Це питання було вияснено ще вчора ввечері.

Ще пізніше прийшла телефонограма для батальйонів, рот і частин полку такого змісту:

"Копія телефонограми бригади № 75692. Наказ по бригаді № 172. При звітах про господарство польових кухонь використані продукти треба зазначити в такому порядку: 1) м'ясо, 2) консерви, 3) свіжі овочі, 4) сушені овочі, 5) рис, 6) макарони, 7) крупи, 8) картопля, — замість попереднього: 4 — сушені овочі і 5 — свіжі овочі".

Коли Швейк прочитав це фельдфебелю, Ванек урочисто заявив, що такі телефонограми кидають у нужник.

— Це вигадав якийсь пришепелуватий у штабі армії і пускає по всіх дивізіях, бригадах і полках.

Швейк прийняв потім ще одну телефонограму, але її дуже швидко диктували, і він зловив з неї у свою записну книжку лише щось подібне до шифру:

"In der Folge genauer erlaubt gewesen oder das selbst einem hingegen immerhin eingeholet werden" 1.

1 Внаслідок, докладніше дозволено було або те навіть навпаки в усіх випадках треба надолужити (беззмістовний набір німецьких слів).

— Це все зайві речі, — сказав Ванек, коли Швейк дивом дивувався із написаного і тричі підряд голосно перечитував. — Справжня нісенітниця, хоч, чорт його батька знає, це може бути також і шифр, але в нас у канцелярії не подбали про шифрувальників, тому й це теж можна викинути.

— Я теж так думав, — сказав Швейк, — коли б я сповістив пана обер-лейтенанта, що він повинен *in der Folge genauer erlaubt gewesen oder das selbst einem hingegen immerhin eingeholet werden*, то він міг би образитися. Трапляються ж часом такі недоторканці, аж страх бере, — провадив Швейк, знов поринаючи в спогади. — Якось їхав я трамваєм з Височан до Праги, і в Лібні сів до нас один пан, на прізвище Новотний. Я його впізнав одразу, вийшов до нього на площадку і завів розмову, ми мовляв, обидва з Дражова. Але він як розприндився, як почав кричати, щоб я йому дав спокій, бо він мене, каже, й у вічі ніколи не бачив. Я йому став пояснювати, хай пригадає, як я, ще малим хлопцем, ходив до нього з матір'ю, її звали Антонією, а батька Прокопом, і він був економом. Але той дивак уперся, мовляв, що знати мене не знає і бачити мене не бачив. Тоді я почав йому наводити різні подробиці, що в Дражові було два Новотні, один — Тонда, другий — Йозеф, а він, мабуть, і буде той Йозеф, про якого мені писали з Дражова, буцімто він підстрелив свою жінку, бо та йому докоряла за пиятику. Але тоді пан замахнувся, а я відхилився, і він з розгону тр-рах прямо в шибку на передній площадці перед вагоноводом. Так скалки й посипалися. Нас, звичайно, висадили і відвели, а в поліції з'ясувалося, що він тому такий недоторканий, бо взагалі його звали не Йозеф Новотний, а Едуард Доубрава, і був він з Монтгомері в Америці, а сюди приїхав на відвідини до всього свого роду.

Раптом задзвонив телефон, і якийсь захриплий голос із кулеметного підрозділу знову запитав, чи не чути, коли їдуть. Про це ніби зранку йде нарада у пана полковника.

У дверях з'явився зблідлий кадет Біглер, найбільший бевзь у роті, бо в школі однорічників пнувся з шкіри, аби тільки блиснути своїми знаннями. Кивнув Ванекові, щоб той вийшов з ним у коридор, і завів з ним довгу розмову.

Ванек повернувся, зневажливо посміхаючись.

— Ну й осел! — сказав Швейкові. — Наділив же господь нашу маршову екемплярами.

Він теж був на нараді, а коли розходилися, пан обер-лейтенант розпорядився, щоб усі взводні дуже ретельно перевірили гвинтівки. То він прийшов спитати мене, чи має дати наказ прив'язати Жлабека, бо той вичистив гвинтівку гасом. — Ванек розхвилювався: — Приходить питати мене про такі дурні речі, ніби не знає, що їдемо на фронт. Пан обер-лейтенант учора зразу зметикував і наказав відв'язати свого денщика. То я й тому жовтодзьобому сказав, аби добре подумав, чи варто йому зараз озлоблювати солдатів.

— От добре, що нагадали про цього денщика, — сказав Швейк, — ви ще не знайшли

випадково когось іншого для пана обер-лейтенанта?

— Не загубіть останньої клепки, — відповів Ванек. — На все досить часу. А втім, я думаю, що пан обер-лейтенант звикне до Балоуна. Той у нього щось і зжере, та, коли ми потрапимо на фронт, йому буде не до Балоуна. Коли скажу, що Балоун залишився, то він нічого не зробить. Це моя турбота, і пан обер-лейтенант не повинен пхати сюди свого носа. Тільки не квапитись!

Ванек ліг на койку і сказав:

— Швейку, розкажіть мені якийсь анекдот з військового життя.

— Чом би й ні! — відповів Швейк. — Але боюся, хтось ізнову зателенькає.

— То вимкніть телефон: роз'єднайте провід або зніміть трубку.

— Добре, — сказав Швейк, знімаючи трубку, — я вам розповім щось таке, що якраз підходить до нашої ситуації. Тільки тоді була не справжня війна, а маневри, але

метушня була така сама, як сьогодні, бо ніхто не знав, коли вийдемо з казарм у похід. Зі мною служив один з Поржиць, на прізвище Шіц. Славний хлопець, але страшно побожний і страхополох. Він уявляв собі, що маневри — це щось страхотливе, і люди на них гинуть від спраги, а санітари збирають їх під час маршу, як падло. Тому він напився про запас, і коли ми вибралися з казарм на маневри й підійшли під Мнішек, він і каже: "Я, хлопці, не витримаю, мене може врятувати хіба сам господь бог". Потім ми прийшли під Горжовиці. Там у нас був дводенний відпочинок, бо трапилася помилка: ми так швидко посувалися вперед, що з іншими полками, які йшли з нами з флангів, ледве не захопили в полон увесь ворожий штаб. А це була б ганьба, бо наш армійський корпус мав програти, а ворожий — виграти, бо в них там крутилося якесь зачучверене ерцгерцогеня. Так той Шіц устругнув такий номер: коли ми вже стали табором, він зібрався й пішов собі дещо купити в якесь село за Горжовицями. Повертався до табору вже під полудень, було дуже гаряче, і він добряче впрів. Іде він та йде, коли бачить — при дорозі стовп, а на стовпі скринька, а в скриньці під склом маленька фігурка святого Яна з Непомук. Помолився він перед святим Яном та й каже: "Спарився либонь? Якби тобі бодай хоч хильнути трохи, а то цілісінький день смажишся на сонці і тільки прієш та прієш". Струснув перед ним солдатською фляжечкою, ковтнув з неї і мовить: "Я тобі також залишив ковток, святий Яне з Непомук". Але зразу отямився і вицідив усе до денця, а святому Янові лишив дулю. "Ісусе, Маріє, — вигукнув він, — святий Яне з Непомук, прости мені, я тебе за це винагороджу. Візьму з собою до табору і так напою, що й на ногах не стоятимеш".

І жалісливий Шіц з милосердя до святого Яна з Непомук розбив скло, витяг фігурку святого, запхав її під мундир і приніс до табору. Потім святий Ян Непомук спав з ним на соломі. Він усюди тягав його з собою під час маршів у ранці на спині й мав відтоді щастя в картах. Де ми тільки ставали табором, там він і вигравав, аж

поки ми не прийшли на Прахенсько. Ми розташувалися в Драгіницях, і тут він усе спустив до останнього крейцера. Вранці ми вийшли в похід і дивимося, а на грушці біля дороги висить на зашморгу святий Ян Непомуцький. Ось вам і анекдот. А тепер повішу трубку.

І телефон знову ловить нові тремтіння нервового життя, бо давня гармонія спокою в таборі була порушена. Саме в цей час надпоручник Лукаш вивчав у своїй кімнаті шифри, вручені йому в штабі, зі вказівками, як їх розв'язувати, і водночас вивчав секретний шифрований наказ про напрямок, у якому маршовий батальйон мусив просуватися до галицьких кордонів (перший етап) з 7217 — 1238 — 475 — 2121 — 35 — Мошон.

8922 — 375 — 7282 — Раб.

4432 — 1238 — 7217 — 35 — 8922 — 35 — Комарне.

7282 — 9299 — 310 — 375 — 7881 — 298 — 475 — 7979 — Будапешт.

Розшифровуючи ці цифри, надпоручник Лукаш зітхнув:

— Der Teufel soll das buserieren 1,

1 Груба німецька лайка.

Частина третя

УРОЧИСТА ПРОЧУХАНКА

1. ЧЕРЕЗ УГОРЩИНУ

Нарешті всі дочекалися тієї хвилини, коли їх напхали до вагонів з розрахунку сорок два чоловіки або вісім коней. Коням, звичайно, було зручніше їхати, ніж солдатам, бо вони могли спати навстоячки, але, зрештою, це не мало ніякого значення. Військовий ешелон знову віз у Галичину нову партію людей зігнаних на забій.

Однак цим створінням усе ж таки трохи відлягло від серця. Поїзд рушив, а це вже було щось певне, бо до цього часу всі жили в напруженому очікуванні, в страху, чи поїдуть вони завтра, чи позавтра, а може, ще й сьогодні. Деякі почували себе як засуджені на страту, що у великому перестрахи чекають на ката. Але кат з'явився, і їх огортає спокій: за мить — усьому кінець.

Тому один солдат репетував з вагона, як божевільний: "Ідемо, ідемо!"

Фельдфебель-рахівник Ванек, безумовно, мав рацію, коли говорив Швейкові, що немає чого квапитись.

Поки настала хвилина лізти до вагонів, минуло декілька днів. І весь час безнастанно точилися розмови про консерви, але досвідчений Ванек заявив, що це тільки людська маячня. Які там консерви?! Ще так-сяк польова служба божа — будь ласка, бо і з попередньою маршовою ротою саме так було. Коли є консерви, польова служба божа відпадає. В іншому разі вона є відшкодуванням за консерви.

І справді, замість гуляшевих консервів з'явився старший фельдкурат Ібл і забив три мухи одним ударом. Відправив польову обідню зразу для трьох маршбатальйонів, благословивши два з них у дорогу до Сербії, а один — до Росії.

При цьому він виголосив дуже натхненну промову, матеріали для якої, як видно, брав з військових календарів. Промова так схвилювала всіх, що по дорозі на Мошон Швейк, який їхав з Ванеком в одному вагоні, де розташувалася імпровізована канцелярія, згадуючи про цю промову, сказав фельдфебелеві-рахівникові:

— Що не кажи, а це справді буде чудово, як говорив той курат, коли, мовляв, день схилятиметься надвечір, і сонце зі своїми золотими променями зайде за горн, а на

бойовищі буде чути останні подихи вмирущих, іржання коней, стогін поранених, плач і голосіння населення, в якого над головою горітимуть покрівлі.

Я страх люблю, коли люди стають "ідіотами в квадраті".

Ванек кивнув головою на знак згоди.

— Це була справді, біс його візьми, зворушлива історія.

— Гарна і з біса повчальна, — сказав Швейк. — Я все дуже добре запам'ятав і, коли повернуся з війни, так і розповідатиму в шинку "Під чашею". Пан фельдкурат, викладаючи нам усе це, так розкарячився, аж я злякався: ще, може, послизнеться і гепнеться на польовий вітар. Адже він міг би розбити собі макітру об дароносицю. Він навів чудовий приклад з історії нашої армії ще за Радецького і так гарно зумів поєднати з вечірньою загравою вогонь підпалених stodol на полі бою, немовби це все бачив на власні очі.

Того самого дня старший фельдкурат Ібл був уже у Відні й розповідав там іншому маршбатальйонові цю зворушливу історію, про яку згадував Швейк і яка йому так

сподобалася, що він назвав її "ідіотизмом у квадраті".

— Дорогі солдати, — промовив старший фельдкурат Ібл. — Уявіть собі, що зараз сорок восьмий рік і тільки-но переможно скінчився бій під Кустоццю. Після десятигодинного затятого бою італійський король Альберт змушений був залишити бойовище нашому батькові солдатів, фельдмаршалові Радецькому, який на вісімдесят четвер-, тому році свого життя здобув таку блискучу перемогу,

І ось, дорогі солдати, на узвишші перед здобутою Кустоццю старий полководець зупиняє свого коня. Навколо нього його вірні генерали. Урочистість тієї хвилини охопила всю групу, бо недалеко від маршала, мої кохані, всі побачили солдата, який боровся зі смертю. Поранений прапороносець Герт із пошматованим на полі слави тілом відчув на собі погляд маршала Радецького. Бравий прапороносець похололими пальцями правої руки в спазматичному захваті стискав золоту медаль.

Коли він побачив благородного фельдмаршала, серце його забилося з новою силою, а знеможене тіло запалилося життям. З надлюдським зусиллям умирущий спробував підповзти до свого фельдмаршала.

"Не муч себе, мій відважний солдате", — сказав фельдмаршал і, злізши з коня, хотів подати йому руку.

"Гай-гай, пане фельдмаршале, — сказав умирущий воїн, — мені перебило обидві руки, але прошу тільки одно, скажіть мені чисту правду: ми виграли цю битву?"

"Ще й як, милий брате, — ласкаво сказав фельдмаршал. — Шкода, що твоя радість затьмарена пораненням".

"Звичайно, високоповажний пане, прийшла моя остання година", — кволим голосом сказав солдат, приємно всміхаючись.

"Тебе мучить спрага?" — спитав Радецький.

"День був задушливий, пане фельдмаршале, спека понад тридцять градусів".

Тоді Радецький узяв у одного із своїх ад'ютантів польову фляжку і підніс її вмирущому. Той довгим ковтком угамував свою спрагу.

"Хай бог відплатить вам сторицею!" — вигукнув солдат, намагаючись поцілувати руку свого полководця.

"Ти давно служиш?" — спитав фельдмаршал.

"Понад сорок років, пане фельдмаршале. Під Асперном я здобув золоту медаль, бився й під Лейпцігом, за що маю гарматний хрест. П'ять разів був смертельно поранений, але тепер мені вже кінець. Та яке щастя, яке блаженство, що я дочекався сьогоднішнього дня. Що мені смерть, коли ми здобули славу перемогу і відвоювали цісареві його землі!"

В цю хвилину, кохані солдати, від табору долинули величні звуки нашого гімну "Боже, цісаря храни нам". Могутньо і урочисто пролунали вони над бойовищем.

Ранений солдат, прощаючись зі світом, ще раз спробував підвестися.

"Хай живе Австрія! — вигукнув він несамовито. — Слава австрійській батьківщині!

Хай вічно лунає наш шляхетний гімн! Слава нашому полководцеві! Хай живе армія!"

Вмирущий іще раз припав до правиці маршала, поцілував її і впав; останній тихий подих вирвався з його благородної душі.

Полководець з непокритою головою стояв над тілом одного з найкращих своїх воїнів.

"Такий прекрасний кінець справді гідний заздрощів", — промовив фельдмаршал і затулив обличчя руками.

Дорогі солдати, і я від щирого серця бажаю вам усім дочекатися такого кінця!

Згадуючи цю промову старшого фельдкурата Ібла, Швейк міг справедливо, без найменшого перебільшення назвати його "ідіотом у квадраті".

Потім Швейк почав обговорювати вже відомі накази, прочитані перед посадкою в поїзд. Один, що його підписав Франц-Йосиф, а другий видав ерцгерцог Йосиф-Фердінанд, головнокомандувач Східної армії. Обидва накази стосувалися подій, що відбулися 3 квітня 1915 року на Дукельському перевалі, коли два батальйони двадцять восьмого полку під звуки полкового оркестру перейшли разом з офіцерами до росіян.

Обидва накази було прочитано тремтячим голосом, і в чеському перекладі вони звучали так:

"Наказ по армії від 17 квітня 1915 року

Сповнений болю, наказую цісарсько-королівський піхотний двадцять восьмий полк за боягузтво і державну зраду викреслити зі списків моєї армії. Полковий прапор у збезчещеного полку відібрати й передати військовому музею. Полк, який був морально розкладений ще на батьківщині і який вирушив на поле бою, щоб здійснити свої зрадницькі наміри, віднині не існує.

Франц-Йосиф I"

"Наказ ерцгерцога Йосифа-Фердінанда

Чеські військові частини під час кампанії не виправдали наших сподівань, особливо в останніх боях. Передусім не виправдали себе при обороні позицій.

Тривалий час вони перебували в траншеях, з чого скористався ворог, щоб

познайомитися і зв'язатися з нікчемними елементами цих військових частин.

Ворог, підтримуваний зрадниками, майже завжди спрямовував атаки проти тих фронтових частин, серед яких були ці зрадники.

Ворогові часто вдавалося захопити нас зненацька, так би мовити, майже без перешкод вриватися на наші позиції і брати в полон велику кількість оборонців.

Тисячу разів ганьба, сором і зневага тим безчесним негідникам, які зрадили цісаря і державу, заплямувавши не лише честь прапорів нашої славної і хороброї армії, але і честь тієї нації, до якої вони належать.

Рано чи пізно їх не мине куля або шибениця.

Обов'язок кожного солдата-чеха, який не втратив почуття честі, — повідомити свого командира про такого мерзотника, підбурювача і зрадника.

Хто цього не зробить, той сам зрадник і негідник.

Цей наказ зачитати всім солдатам чеських полків.

Цісарсько-королівський двадцять восьмий полк наказом нашого монарха вже викреслено із складу армії, і всі полонені перебіжчики з цього полку заплатять кров'ю за свою тяжку провину.

Ерцгерцог Йосиф-Фердинанд"

— Так, так. Не дуже-то вони поспішали нам його прочитати, — сказав Швейк Ванекові, — мене просто дивує, що цей наказ нам оголосили аж тепер, хоч найясніший цісар видав ще сімнадцятого квітня. Схоже, немовби, з якоїсь причини нам навмисне його не хотіли прочитати. Був би я найяснішим цісарем, я б їм показав, як мене відпихати. Якщо наказ виданий сімнадцятого квітня, то сімнадцятого мусять і прочитати в усіх полках, хоч би каміння з неба падало.

В другому кутку вагона навпроти Ванека сидів кухар-окультист з офіцерської кухні й щось писав. Поруч нього примостився денщик надпоручника Лукаша, бородатий велетень Балоун, і телефоніст Ходоунський, прикомандирований до одинадцятої маршової роти. Балоун ремигав скибку солдатського хліба і перелякано пояснював телефоністові Ходоунському, що, мовляв, не його вина, якщо в цій тисняві при посадці він не міг продертися в штабний вагон до свого надпоручника.

Ходоунський страхав Балоуна, що тепер, мовляв, жартам кінець і його за це чекає куля.

— Та хоч би вже кінець оцим мукам, — нарікав Балоун. — Я вже раз мало не загинув на маневрах біля Вотиць. Ми тоді конали від голоду й спраги, і коли до нас приїхав батальйонний ад'ютант, я вигукнув: "Дайте нам води і хліба!" Той обернув у мій бік коня і сказав, що на війні він би наказав мене за це розстріляти. Але зараз велить лише посадити до гарнізонної тюрми. Та мені здорово пощастило. Коли він їхав з повідомленням для штабу, його кінь по дорозі сполошився, і ад'ютант, упавши з сідла, скрутив собі, хвала богові, в'язи.

. Балоун важко зітхнув і вдався хлібом. Відкашлявшись, він жадібно подивився на два саквояжі надпоручника Лукаша, які були під його опікою.

— Панове офіцери, — промовив він меланхолійно, — дістали консерви з печінки і

угорську ковбасу. От коли б хоч шматочок.

При цьому він так благально дивився на саквояжі свого надпоручника, немов усіма покинутий голодний песик, що сидить біля дверей ковбасні, вдихаючи запах вареної шинки.

— Не зашкодило б, — сказав Ходоунський, — якби нас десь зустріли добрим обідом.

Коли ми на початку війни їхали до Сербії, то на кожній станції обжиралися по саму зав'язку. Ох, як нас тоді частували. З гусячих стегенець ми вирізали тільки найкращі шматочки, а потім грали ними у "вовки й вівці" на плитках шоколаду. В Хорватії, в Осієку, двоє панів від спілки ветеранів принесли нам до вагона великий казан із смаженою зайчатиною, цього ми вже не витримали й вилили їм усе те на голову. По дорозі ми нічого іншого не робили, а тільки ригали з вагонів.

Капрал Матейка так напхав свій кендюх, що ми мусили покласти йому на живіт дошку і гукати на ній, як це роблять, коли утоптують капусту. Тільки бідоласі й полегшало, як поперло з нього і низом, і горою. А коли ми їхали Угорщиною, то нам на кожній станції кидали до вагонів смажених курей, але ми виїдали з них лише мозочки. В Капошварі мадяри кидали нам до вагонів цілі шматки печених свиней. Один з наших так дістав свинячою головою по макітрі, що потім ганявся за тим добродієм по всіх коліях. Зате в Боснії нам і води не дали. Але до Боснії, хоч це було й заборонено, ми мали різних горілок — хоч залийся, а вина — потоки.

Пригадую, на одній станції якісь дамочки й дівчата частували нас пивом, а ми їм у ті їхні дзбани надзюрили. Ото була потіха, як вони сипонули від вагона.

Ми всю дорогу були немов очманілі. Я неспроможний був навіть тріфного туза розпізнати. Аж раптом зовсім несподівано наказ: усім негайно з вагонів. Ми навіть у карти не дограли. Якийсь капрал, я вже не пам'ятаю, як звали його, загорлав на своїх людей, щоб вони заспівали: "Und die Serben müssen sehen, dass wir Österreicher Sieger sind" ¹.

¹ Хай побачать оті серби, що австрійці подолали (нім.).

Але хтось так садонув його під зад ногою, що він покотився по рейках. Раптом знову команда: поставити гвинтівки в козли, — а поїзд відразу ж завернув і порожняком поїхав назад. Та в цьому гармидері, як це звичайно буває, відвіз наші харчі, видані нам на два дні. А тут близенько, ну як звідси ген до тамтих дерев, уже почала рватися шрапнель. З другого кінця під'їхав командир батальйону і скликав усіх офіцерів на нараду, а потім прибіг блідий як смерть обер-лейтенант Мацек — чех справжнісінький, хоч і розмовляв тільки по-німецькому, — і каже, що далі їхати не можна, бо залізнична колія висаджена в повітря, серби вночі перебралися через річку і зараз підходять з лівого флангу. Але це ще далеко від нас. Ми буцімто дістанемо підмогу і розтрощимо їх ущент. Та коли дійде до чого, щоб ніхто, боронь боже, не здавався в полон, бо серби полоненим відрізують вуха, ніс, виколують очі, а на те, що поблизу рветься шрапнель, не треба звертати уваги, бо це, мовляв, пристрілюється наша артилерія. Раптом десь за горою озвалося — та-та-та-та-та-та. А це, каже, пристрілюються наші кулемети. Потім з лівого боку загуркотіла канонада, це ми

почули вперше і попадали долілиць. Над нами перелетіло кілька снарядів і запалили вокзал, з правого боку над головами засвистіли кулі, а вдалині було чути постріли й кулеметну тріскотняву.

Обер-лейтенант Мацек наказав розібрати гвинтівки, що стояли в козлах, і зарядити. До нього підійшов черговий і повідомив, що це неможливо, бо в нас із собою немає набоїв. Адже панові обер-лейтенанту відомо, що ми повинні були дістати їх аж на дальшому етапі перед позиціями. Поїзд із боєприпасами їхав попереду нас і, скоріше всього, потрапив до рук сербів. Обер-лейтенант Мацек стояв з хвилину, мов задеревів, а потім наказав: "Bajonett auf!" — сам не знаючи для чого: мабуть, просто з розпачу, аби хоч щось діялося. Так ми стояли досить довго, напоготові, потім знову полізли на шпали, бо з'явився якийсь літак і старшини заверещали: "Alles decken, decken!" 1.

1 Всім сховатися! (Нім.)

Згодом виявилось, що це був наш літак, і його наша артилерія помилково підстрелила. Ми знову підвелися, а наказу нема й нема, отож стоїмо собі "вільно", раптом дивимось — жене до нас якийсь кавалерист і ще здалеку гукає:

"Wo ist Batallionskommando?" 1 Командир батальйону виїхав йому назустріч.

Кавалерист тицьнув йому якийсь папір у руки й знову погнав праворуч, а командир батальйону, як дочитав його, так неначе відразу ж і з глузду з'їхав. Вихопив шаблю і пре просто на нас: "Alles zuruck, alles zuruck! Direktion Mulde einzeln abfallen!" 2 І тут почалося. З усіх боків, немовби чекаючи на це, по нас почали стріляти. Зліва від колії було кукурудзяне поле, ото з нього й посипалися кулі.

Ми повзли рачки у видолинок, заплічні мішки покидали на цих проклятих шпалах.

Обер-лейтенант Мацек дістав кулю в голову, не встиг навіть і писнути. Поки ми добігли до улоговини, багато наших було вбито або поранено. Ми їх там залишили, а самі бігли аж до вечора. А навкруги все неначе виметене. Це наші вояки так постаралися. Єдине, що ми побачили, це пограбований обоз. Нарешті ми прибігли на станцію, де дістали новий наказ: сідати по вагонах і їхати назад до штабу. Але цього ми вже не могли виконати, бо весь штаб напередодні потрапив у полон. Про це ми довідалися ще вранці. І залишилися ми, як ті сироти, ніхто про нас нічого й знати не хотів. Отже, прилучили нас до сімдесят третього полку, щоб зручніше було відступати. На це ми погодилися з великою радістю. Але спершу нам довелося марширувати майже цілий день, аж поки наздогнали сімдесят третій полк. Потім...

1 Де штаб батальйону? (Нім.)

2 Всі назад, усі назад! Напряма на видолинок, по одному! (Нім.)

Його вже ніхто не слухав, бо Швейк з Ванеком грали в "довгий мар'яж", кухар-окультист з офіцерської кухні писав докладного листа своїй жінці, яка за його відсутності почала видавати новий теософський журнал. Балоун дрімав на лавці, і телефоністові Ходоунському не залишилося нічого іншого, тільки повторювати: "Так, цього я не забуду..."

Він підвівся й пішов асистувати картярам.

— Ти б мені хоч люльку запалив, — сказав Швейк дружньо до Ходоунського, — коли

вже вирішив асистувати. "Довгий мар'яж" куди важливіша річ, ніж ця війна і та ваша ідіотська пригода на сербському кордоні... Ну й зробив я дурницю тут, хоч сам собі по морді дай. І чого було не почекати ще хвилину з тим королем, а тепер би я витяг валета. Ну й дурень же я.

Кухар-окультист тим часом закінчив свого листа і перечитував його, явно вдоволений, як він його гарно склав, спритно обійшовши військову цензуру:

"Дорога дружино!

Коли одержиш ці рядки, я буду вже кілька днів у поїзді, бо ми від'їздимо на фронт. Це мене не дуже тішить, бо в поїзді мушу сидіти склавши руки. Яка кому з мене користь, коли в нашій офіцерській кухні не вариться, а їжу ми дістаємо на станціях. Я так радо був би приготував для наших панів офіцерів під час переїзду через Угорщину сегединський гуляш, але нічого не вдієш. Можливо, коли приїдемо вже до Галичини, я матиму нагоду приготувати справжню галицьку "шоулю" — тушковану гуску, начинену кашею або рисом. Повір, дорога Геленко, я докладаю всіх сил і уміння, щоб нашим панам офіцерам, які так трудяться і мають стільки турбот, зробити щось приємне.

Мене з полку перевели до маршового батальйону. Я цьому дуже радий, бо завжди мріяв хай хоч із скромних припасів, але зробити нашу фронтову офіцерську кухню зразковою. Чи пам'ятаєш, дорога Геленко, як ти, коли я збирався до полку, бажала мені добрих начальників. Твоє бажання здійснилося. Я не маю й найменших підстав нарікати; навпаки, всі офіцери — це наші справжні друзі, а до мене ставляться просто по-батьківському. При першій-ліпшій можливості повідомлю тобі номер нашої польової пошти..."

Той лист був наслідком певних обставин. Між кухарем-окультистом і полковником Шредером, який до цього часу протегував йому, перебіг чорний кіт. На прощальній вечері з офіцерами маршбатальйону через фатальний збіг обставин полковникові Шредеру знову не вистачило рулету з телячих нирок, і полковник відіслав бідолаху кухаря з маршовою ротою на фронт, доручивши полкову офіцерську кухню якомусь нещасному вчителеві з школи сліпих у Кларові.

Кухар-окультист ще раз перебіг оком написане. Воно йому видалося досить дипломатичним, щоб утриматися бодай трохи далі від передових позицій, бо хай би там що казали, але життя є життя, а кухня рятує і на фронті.

Правда, ще до війни, коли він був редактором і видавцем журналу про окультні науки, він написав велику статтю про те, що ніхто не повинен боятися смерті, і статтю про перевтілення душ.

Тепер він підійшов до Швейка і Ванека і почав заглядати до них у карти. Між обома гравцями в цю хвилину зникла різниця у їхніх військових чинах. Грали вже не вдвох, а втрох, разом з Ходоунським.

Ординарець Швейк грубо лаяв фельдфебеля Ванека:

— Я дивуюся, як ви можете так по-дурному грати. Ви ж бачите, що він грає на ренонсах 1, що в мене немає жодної бубни, а ви не відповідаєте вісімкою й кидаєте, як послідуший йолоп, трефового валета, а той бевзь виграє.

— Стільки вереску через одну програну взятку, — прозвучала чемна відповідь фельдфебеля-рахівника. — Ви самі граєте, як несповна розуму. З пальця, чи що, виссати вам ту бубнову вісімку, коли в мене взагалі бубни немає, а лише крупні піки й трефи! Ех, ви, бордельний завсіднику!

— То ви, хитрюго, повинні були грати тотус 2, — усміхнувся Швейк. — Це зовсім так, як одного разу "У Вальшів" унизу в ресторані один такий недотепа мав тотус, але не користався цим, а весь час відкладав найменші до ренонсу і пасував. А які мав карти! Усіх мастей, найстарші.

1 Картяр не має права зробити взятки.

2 Картяр повинен зробити всі взятки.

Я й тепер нічого з цього не мав, коли б ви грали тотус, як було й тоді. І ніхто з нас теж нічого б з того не мав: усе йшло б по колу, а ми платили б і платили б. Я нарешті тоді не витримав та й кажу: "Пане Герольде, будьте такі ласкаві, грайте тотус і не дурійте". Але він на мене як визвірився, кожен, каже, може грати як хоче. Ви б, каже, краще тримали язик за зубами, — він-бо скінчив університет. Але це йому дорого коштувало. Господар був наш добрий знайомий, офіціантка була з нами в дуже інтимних стосунках, а патрулеві розтовкмачили, що, мовляв, так і так, що все було в повному порядку. По-перше, сказали ми, з його боку дуже нечемно кликати вночі патруль і порушувати нічний спокій тільки через те, що він десь перед пивною послизнувся на ожеледі і їхав носом по тротуару, аж поки його не розтовк; ми ж його, боронь боже, і пальцем не торкнули, хоч він грав "мар'яж" по-шахрайському, ну, а коли ми це виявили, тут уже, ніде правди діти, він так швидко втікав, аж носом запоров. А що ми до нього ставилися просто-таки по-джентльменському, підтвердили і господар, і офіціантка, бо він на ніщо інше не заслужив. Сидів завжди від сьомої години вечора аж до півночі за однісіньким кухлем пива і склянкою содової води та корчив із себе бозна-яке цабе, бо, бачите, він був професором університету, а на "мар'яжі" розумівся, як свиня на апельсинах. Так, отже, хто тепер здає?

— Зіграймо в "прикупного", — запропонував кухар-окультист, — по двадцять гелерів і по два.

— То краще розкажіть нам, — сказав фельдфебель Ванек, — про перевтілення душ, так як це ви розповідали дівчині в буфеті, коли розбили собі носа.

— Про перевтілення душ я вже чув, — озвався Швейк. — Мені колись теж забандюрилося, пробачте за слово, взятися до тієї самоосвіти, щоб не плентатися десь у хвості. І пішов я до читальні Празького промислового товариства. Але тому, що я "на те свято надів стару лату" і виблискував голим задом, я так і не допхався до тієї самоосвіти. Мене туди не пустили. "Просимо, — кажуть, — вашу милість забиратися геть, поки цілі". Бо вони думали, що я прийшов їхні пальта красти. Тоді вже я по-святковому вбрався і пішов до Музейної бібліотеки. Там ми з одним товаришем дістали книжку про перевтілення душ. Я вичитав у цій книжці, що один індійський цар, коли помер, перетворився у свиню, а коли цю свиню закололи, він перетворився на мавпу, з мавпи — на борсука, а з борсука, нарешті, став міністром. Потім у армії я переконався,

що в цьому мусить бути трохи правди, бо, хто тільки мав якусь зірочку в петлиці, називав солдатів або морськими свиньми, або взагалі якимсь іншим звірячим назвиськом. Отже, згідно з цим, можна думати, що тисячі років тому ці прості солдати були якимись великими полководцями. Але на війні таке переселення душ незвичайно дурна річ.

Казна-скільки змін відбудеться з чоловіком, перше ніж він стане, скажімо, телефоністом, кухарем або піхотинцем. І раптом його розірве граната, а душа його переселиться в якусь артилерійську кобилу. Але й тут місця ще не зогріє, як у

батарею, коли вона займає якийсь горбок, знов лупне снаряд і заб'є цю кобилу, в яку втілилась душа небіжчика. Тоді душа миттю переселяється в якусь обозну корову, з якої зроблять гуляш для вояків, і душа з цієї корови зараз же перелізе в телефоніста, а з телефоніста...

— Я дивуюся, — сказав телефоніст Ходоунський, видимо ображений, — чому саме я повинен служити мішенню для дурних жартів.

— А той Ходоунський, що має приватну детективну контору з усевидющим оком святої трійці, це, бува, не ваш родич? — невинно спитав Швейк. — Я дуже люблю приватних детективів. Мені свого часу довелося служити в армії з одним приватним детективом, на прізвище Штендлер. У нього була якась гудзувата голова, і наш фельдфебель завжди говорив, що за дванадцять років він перебачив багато гудзуватих солдатських голів, але така навіть і в сні не могла йому привидітися.

"Слухайте, Штендлере, — завжди казав фельдфебель, — якби цього року не було маневрів, то ота ваша гудзувата голова навіть і для армії була б зовсім непридатна, але тепер, коли прийдемо в околиці, де не буде жодного кращого орієнтира, артилерія принаймі буде пристрілюватися на ваш гудзь". Ну й поварив же він із бідолахи воду. Іноді на марші посилав його на п'ятсот кроків уперед, а потім командував: "Напрям — гудзувата голова". Взагалі тому панові Штендлеру і як приватному детективу страшенно не щастило. Бувало, частенько в буфеті розповідав нам, які йому часом траплялися заморочливі справи. Прибігає, скажімо, до нього ошелешений клієнт і доручає вислідити, чи його дружина з кимось там не знюхалася. А якщо вже знюхалася, то з ким знюхалася, де і як знюхалася. Або навпаки, якась там ревнива баба захотіла вистежити, з ким її чоловік шляється, щоб мати підстави зчинити йому дома ще більший, ніж звичайно, скандал. Той Штендлер був людина культурна; про порушення подружньої вірності говорив тільки вишуканими словами і завжди мало не плакав, коли розповідав нам, як клієнти вимагали від нього, щоб він зловив "її" або "його" на гарячому. Хтось інший, може б, і радів, накривши таку парочку *in flagranti* 1.

1 На гарячому (лат.).

Йому б і очі вилазили від такого видовища, але пан Штендлер, — так сам він оповідав, — ходив потім сам як прибитий. Він завжди розповідав у дуже вишуканому тоні, що не міг уже навіть і дивитися на ту свинську розпусту, а нам, бувало, від тих його розповідей про всякі пози, в яких він не раз застукував парочки, аж слина з губи текла, як тому псові, коли повз нього несуть варену шинку. Не пускають нас, бувало, з

казарми, ось він нас і розважає. "Ось так я, — каже, — бачив ту і ту пані з тим і тим добродієм..." І адреси нам давав. Але при тому ніколи його не покидав смуток. "Скільки я, — скаржився він, — діставав по пиці від обох партнерів; а все ж таки це мене гризло менше, ніж те, що я брав хабарі.

Одного такого хабара я не забуду й до смерті. Він голий, вона гола. Було це в готелі, йолопи навіть дверей не замкнули. На дивані не вмістилися, бо обоє були нівроку гладючі, то й вовтузилися на килимі, як кошенята. А килим був такий затоптаний, запорошений і весь у недокурках. Тільки-но я в двері, — обоє схопилися, він став навпроти мене, тримаючи руку, як фіговий листок. А вона обернулася спиною, і я побачив на шкірі відбиток візерунка килима, а до хребта приліпився недокурочок. "Пробачте, — кажу, — пане Земеку, я приватний детектив Штендлер з контори Ходоунського, і мій службовий обов'язок зловити вас, на підставі прохання вашої дружини, на гарячому. Ця дама, з якою ви тут маєте недозволені зносини, — пані Гротова". Я ніколи в житті не бачив такого спокійного громадянина. "Дозвольте, — сказав, немовби це само собою розумілося, — я одягнуся. Тут винна лише моя дружина. Вона безпідставною ревнивістю штовхає мене на недозволені стосунки, ображаючи мене як чоловіка безпідставними підозріннями, поговорами і ницим недовір'ям. Звичайно, якщо немає жодного сумніву, що цю ганьбу неможливо приховати... Де ж мої підштанки?" — запитав він спокійно. "На дивані". Натягаючи підштанки, він пояснював далі: "Отже, якщо ганьби не можна приховати, лишається тільки розлучення. Але цим плями не змиєш.

Взагалі, розлучення справа дуже серйозна, — говорив він, одягаючись. — Найкраще, коли дружина озброїться терпінням і не дасть приводу для публічного скандалу. А врешті, робіть як хочете, я вас тут залишаю з шановною панею сам на сам". Пані Гротова за той час влізла в постіль, а пан Земек потиснув мені руку і вийшов".

Я вже добре не пам'ятаю, що нам далі розповідав пан Штендлер. Але він вів з тією панею, що лежала на постелі, дуже інтелігентну розмову, мовляв, подружнє життя не завжди веде просто до брами щастя, і обопільний обов'язок подружжя приборкати хтивість, очистити і одухотворити свою плоть. "Тим часом, — розповідав пан Штендлер, — я поволі почав роздягатися, а коли вже був роздягнений, то зовсім одурів і зробився як дикий олень під час гону, до кімнати ввійшов мій добрий знайомий Стах, теж приватний детектив, з підприємства нашого конкурента, пана Штерна, куди в свою чергу звернувся пан Грот у справі своєї дружини, яка нібито теж із кимось тягається. Цей Стах тільки промовив: "Ага, пан Штендлер з панею Гротовою. Вітаю!" Тихо зачинив за собою двері і вийшов. "Тепер уже все одно, — сказала пані Гротова, — нема чого так квапитися з одяганням, та й біля мене місця досить". — "Мені, вельможна пані, справді йдеться про місце", — відповів я, сам не розуміючи, що говорю. Пам'ятаю тільки, я щось розводився про те, що, коли між чоловіком і жінкою завелися чвари, це позначається також і на вихованні дітей". Далі він розповів нам, як швидко одягся, як дременував і як вирішив зараз же розповісти про все своєму шефові, пану Ходоунському.

Але спочатку зайшов підкріпитися, та коли повернувся до контори, по ньому вже віддзвонили, бо, поки він підкріплювався, туди з наказу свого шефа, пана Штерна, зайшов той Стах і завдав удар пану Ходоунському звісткою, якого, мовляв, той має агента в своїй приватній детективній конторі. А Ходоунський нічого кращого не придумав, як швиденько послати по дружину пана Штендлера, хай вона розправиться з ним сама, як належить поквитатися з чоловіком, якого послали для виконання службових доручень, а співробітник з контори конкурента переловлює його "in flagranti".

"Відтоді, — завжди говорив пан Штендлер, коли згадував цю історію, — моя голова стала ще гудзуватішою".

— Отже, граємо у "п'ять-десять"?

Поїзд зупинився на станції Мошон. Уже смеркалося, і з вагонів нікого не випустили.

Коли рушили, з одного вагона пролунав гучний спів, немовби співак прагнув заглушити своїм ревом стукіт коліс. Якийсь вояк з Кашперських гір в побожному настрої не своїм голосом оспівував тиху ніч, яка спадала на угорські степи:

Gute Nacht! Gute Nacht!

Allen Muden sei's gebracht.

Neigt der Tag stille zum Ende,

ruhen alle fleiss'gen Hande,

bis der Morgen ist erwacht.

Gute Nacht! Gute Nacht! 1

— Halt's Maul, du Elender! 2 — урвав хтось сентиментального співака, і той одразу ж замовк. Його відтягли від вікна.

Але працюваті руки не відпочивали аж до ранку. Як і в інших вагонах при світлі свічок, так і тут при світлі невеличкої гасової лампи, що висіла на стіні, грали в "чапари".

Швейк, коли хтось провалювався при "рабуванні" 3, заявляв, що це все ж таки найсправедливіша гра, бо кожний може виміняти собі стільки, скільки схоче.

1 Ніч, іде, день погас, / Втомлені, спочити час! / Хай спочинуть на всім світі / Ваші руки працюваті, / Поки день не збудить вас. / Ніч іде, спочити час! (Нім.)

2 Заткни пельку, йолопе! (Нім.)

3 "Рабувати" — означає брати козирну карту, покладену під колоду після роздачі карт усім гравцям. Хто "рабував", був зобов'язаний зробити певну кількість взятків.

— Граючи в "чапари", — пояснював Швейк, — примусово "рабують" лише туза або сімку, зате гравець, у разі потреби, має право зразу спасувати. Інші карти "рабувати" не обов'язково. Це вже можеш робити на свій ризик.

— Граймо в "здоров'ячко", — запропонував Ванек, і всі погодилися.

— Чирвова сімка! — оголосив Швейк, знімаючи карти. — Кожен по п'ятачку, і роздавати по чотири карти. Швидше. Бодай хоч трохи пограємо.

На всіх обличчях відбивалося таке вдовolenня, немовби не було ніякої війни й

вони їхали не в поїзді, який віз їх на фронт на великі криваві битви і різанину, а сиділи в якійсь празькій кав'ярні біля картярських столиків.

Після однієї партії Швейк сказав:

— Я ризикнув трати, не маючи в руках нічого путнього, я не думав, що, міняючи всі чотири карти, дістану туза. Куди ви прете з королем? Я вашого короля тузом.

В той час як тут короля били тузом, далеко на фронті королі били один одного своїми підданими.

* * *

В штабному вагоні, де сиділи офіцери маршового батальйону, відколи вирушили, панувала дивна тиша. Більшість офіцерів заглибилися в читання невеличкої книжки в коленкоревій оправі з написом: "Die Sunden der Vater". Nowelle von Ludwig Ganghofer" 1. І всі одночасно вивчали сторінку сто шістдесят першу. Командир батальйону капітан Саґнер стояв біля вікна й тримав цю саму книжку, також розгорнену на сторінці сто шістдесят першій.

1 "Гріхи батьків". Роман Людвіга Ганггофера (нім.).

Він дивився на краєвид і розмірковував, як би це найзрозуміліше. пояснити всім, що треба робити з тією книжкою. Все це було строго секретно.

А офіцери, тим часом роздумували над тим, що полковник Шредер таки зовсім з'їхав з глузду. Він уже давно був трохи "теє", але ніхто не передбачав, що він схибнеться так зненацька. Перед відходом поїзда Шредер наказав скликати офіцерів на останню нараду, де й повідомив їх, що кожний одержить по книжці "Die Sunden der Vater" Людвіга Ганггофера і що ці книжки він уже наказав віднести до батальйонної канцелярії.

— Панове, — промовив полковник надзвичайно таємничим тоном, — ніколи не забувайте сторінки сто шістдесят першої.

І от, заглибившись у зміст цієї сторінки, вони не могли добрати анічогісінько.

На цій сторінці якась Марта підійшла до письмового столу, взяла звідтіля якусь роль і вголос розмірковувала, що глядачі мусять співчувати героєві. Потім на цій сторінці з'явився якийсь Альберт, Він безперестану жартував, намагався говорити дотепно, але без зв'язку з попередньою невідомою дією це звучало так по-дурному, що надпоручник Лукаш від люті аж мундштук перекусив.

"Збожеволів дідок, — думали всі. — Йому вже кінець. Тепер його переведуть у військове міністерство".

Грунтовно обміркувавши все, капітан Саґнер відійшов од вікна. Великого педагогічного таланту він не мав і тому витратив так багато часу, поки склали план лекції про значення сто шістдесят першої сторінки.

Починаючи промову, він звернувся до офіцерів із словами "meine Herren" 1, як це робив дідуган полковник, хоч раніше, до від'їзду, говорив їм "Kameraden" 2.

— Also, meine Herren. — Саґнер почав доповідати, що вчора ввечері одержав від полковника інструкцію щодо сторінки сто шістдесят першої в книжці "Die Sunden der Vater" Людвіга Ганггофера. — Also, meine Herren, — промовляв він урочисто, — перед

нами абсолютно секретна інформація щодо нової системи шифрування польових депеш.

Кадет Біглер витяг блокнот і олівець і промовив надзвичайно запобігливим тоном:

— Я готовий, пане капітане!

Всі глянули на цього дурня, ретельність якого в школі однокласників межувала з ідіотизмом. В армію він пішов добровільно і при першій нагоді, коли командир школи однокласників знайомився з сімейним станом своїх слухачів, доповів, що його предки писалися у минулому Бюглер фон Лейтгольд і на їхньому гербі було зображення крила чорногозу з риб'ячим хвостом.

Відтоді це й прилипло до кадета як прізвисько "Чорногузове крило з риб'ячим хвостом". Біглер з самого початку був усім антипатичний, і на кожному кроці з нього глумилися, тим більш що той герб аж ніяк не гармоніював із скромною професією його батька, який чесно торгував заячими й кролячими шкурками. Біглера безжалісно висміювали, хоч цей романтичний ентузіаст сумлінно намагався перетравити всю військову науку і вибитися на перше місце своєю наполегливістю.

Він не тільки зубрив те, що вимагалось за програмою, а чим далі, тим більш забивав собі голову вивченням праць про воєнне мистецтво та історію воєн.

Він завжди заводив про це розмову, поки йому не втирали носа і не садовили на своє місце. В колі офіцерів він прирівнював себе до вищих військових чинів.

— Sie, Kadett 3, — сказав капітан Саґнер, — поки я не дозволю вам говорити, — мовчіть! Вас ніхто ні про що не питає. Ви просто на диво мудрий вояка. Я вам подаю зовсім секретні інформації, а ви записуєте їх у свій блокнот. Якщо загубите його, вас чекає польовий суд.

1 Панове (нім.).

2 Товариші (нім.).

3 Ви, кадете (нім.).

До всього кадет Біглер мав ще одну погану звичку: завжди намагався всілякими відмовками переконати кожного в тому, що в нього лише найкращі наміри.

— Насмілюсь доповісти, пане капітане, — відповів він, — якби блокнот випадково й загубився, то однаково ніхто нічого не розчовпає з моєї писанини, бо я стенографую, і моїх скорочень ніхто не розбере. Я користуюся англійською системою стенографії.

Всі зневажливо глянули на нього, а капітан Саґнер махнув рукою і вів далі:

— Я вже згадував про новий спосіб шифрування депеш на фронті. Можливо, ви й не зрозуміли, чому з цілої новели Людвіга Ганггофера "Die Sunden der Vater" була вибрана саме сто шістдесят перша сторінка. Це, панове, ключ до нової шифрувальної системи, впровадженій на основі останнього розпорядження штабу корпусу армії, до якого ми належимо. Як вам відомо, існує багато методів шифрування важливих польових інформацій. Найновіший, який ми вживаємо, це додатковий цифровий метод. А тому відпадають вручені вам штабом іще минулого тижня шифри й ключі до них.

— Система ерцгерцоґа Альбрехта, — пробурмотів собі під ніс доскіпливий кадет Біглер, — 8922-R, запозичена в Гронфельда.

— Нова система дуже проста, — лунав по вагону капітанів голос. — Я особисто

дістав від пана полковника другий том і інформацію. Ми, наприклад, маємо дістати наказ: "Auf der Kote 228 Maschinengewehrfeuer linksrichten" 1. У цьому випадку одержуємо таку телеграму: "Sache — mit — uns — das — wir — aufsehen — in — die — versprochen — die — Martha — dich — das — angstlich — dann — wir — Martha — wir — den — wir — Dank — wohl — Regiekollegium — Ende — wir — versprochen — wir — gebessert — versprochen — wirklich — denke — Idee — ganz — herrscht — Stimme — letzten" 2.

1 На висоті 228 вогонь кулеметів направити ліворуч (нім.).

2 Незв'язані німецькі слова, вирвані з тексту, без жодного змісту.

Отже, надзвичайно просто, без зайвих комбінацій. Зі штабу телефоном у батальйон, з батальйону телефоном у роту. Командир, діставши цю шифровану депешу, розв'яже її ось як: візьмімо книжку "Die Sunden der Vater", розгорнімо на сторінці сто шістдесят першій і починаймо зверху на попередній сто шістдесятій сторінці шукати слово "Sache". Прошу, панове! Вперше слово "Sache" знаходимо на сторінці сто шістдесятій, у порядку речень воно є п'ятдесят друге. Отже, на протилежній сто шістдесят першій сторінці відрахуємо п'ятдесят дві літери згори. Зверніть увагу, що це "A". Наступне слово у депеші "mit". На сторінці сто шістдесятій це сьоме слово, воно відповідає сьомій літері на сторінці сто шістдесят першій, літері "u". Далі йде "uns", це — будь ласка, уважно слідкуйте за мною, — вісімдесят восьме слово. Воно відповідає вісімдесят восьмій літері на протилежній сторінці, або інакше — літері "f". Ми таким чином склали слово "auf". І так продовжуємо, аж поки розшифруємо наказ: "На висоті двісті двадцять вісім направити кулеметний вогонь ліворуч". Надзвичайно хитро придумано, панове.

Все дуже просто і разом з тим неможливо розшифрувати без ключа — сто шістдесят першої сторінки книги Людвіга Ганггофера "Die Sunden der Vater".

Всі мовчки переглядали злочасні сторінки і серйозно над ними замислилися. Якусь хвилину панувала тиша, аж нараз кадет Біглер стурбовано вигукнув:

— Herr Hauptmann, ich melde gehorsam: Jesus Maria! Es stimmt nicht! 1

1 Пане капітане, насмілюся доповісти: Ісусе, Маріє, щось не те! (Нім.)

І справді, виходило щось дуже загадкове.

Хоч як усі намагалися, ніхто, крім капітана Саґнера, не знайшов на сторінці сто шістдесятій потрібних слів, а на протилежній, сто шістдесят першій сторінці, якою починався ключ, відповідних літер.

— Meine Herren! — почав заникуватися капітан Саґнер, коли переконався, що розпачливий вигук кадета Біглера відповідає правді. — Що ж це таке трапилося? В моєму "Die Sunden der Vater" Ганггофера є, а у вашому немає?

— Дозвольте, пане капітане, — знову промовив кадет Біглер, — насмілюся звернути увагу вашу на те, що роман Людвіга Ганггофера у двох томах. Будь ласка, погляньте на титульну сторінку і переконаєтеся, що це роман у двох томах. У нас перший том, а у вас — другий, — провадив прискіпливий кадет Біглер. — Адже ясно як божий день, що наші сто шістдесяті і сто шістдесят перша сторінки не відповідають вашим. У нас зовсім інший текст. Перше слово розшифрованої телеграми повинно бути "auf", а в нас

вийшло "Неу" 1.

1 Сіно (нім.).

Тепер усім стало ясно, що Біглер не такий уже й дурень.

— Я одержав другий том у штабі бригади, — сказав капітан Саґнер. — Очевидно, тут сталася якась помилка. Пан полковник замовив для вас перший том. Здається, — казав він так, немовби для нього все було ясно і зрозуміло ще до того, як він почав свою лекцію про надзвичайно простий спосіб шифрування, — в штабі бригади щось переплутали. Полк не повідомили, що йдеться про другий том, і тому так вийшло.

Кадет Біглер тим часом переможно поглядав на всіх. Поручник Дуб пошепки сказав надпоручникові Лукашеві, що "Чорногузове крило з риб'ячим хвостом" здорово проїхалося по Саґнеру, краще вже й не можна.

— Дивний випадок, панове, — знову заговорив капітан Саґнер, зав'язуючи розмову, щоб якось порушити неприємну тишу. — В бригадній канцелярії сидять обмежені люди.

— Насмілюся зауважити, — ще раз вискочив невтомний кадет Біглер, якому захотілося похвалитися своєю мудрістю, — такі речі суто секретного характеру не повинні були з дивізії надходити через канцелярію бригади. Інформації, що

стосуються найбільш секретних справ армійського корпусу, треба передавати строго секретним циркуляром лише командирам дивізій, бригад і полків. Я знаю системи шифрів, якими користувалися під час воєн за Сардинію і Савойю, під час англо-французької облоги Севастополя, під час "боксерського повстання" в Китаї і за останньої російсько-японської війни. Всі системи передавались...

— Нас це турбує, як торішній сніг, кадете Біглере, — сказав капітан Саґнер з виразом невдоволення і презирства. — Безсумнівне одне: система, про яку ми говорили і яку я вам тут пояснював, це не тільки одна з найкращих, але, можемо сміливо сказати, й одна з неперевершених. Хай тепер зашмарканці з усіх відділів контррозвідки ворожих штабів не тратять дарма сили. Вони здохнуть, а не прочитають нашого шифру. Це щось зовсім нове. Таких шифрів іще ніколи не бувало, Наполегливий кадет Біглер багатозначно кашлянув.

— Насмілюсь, пане капітане, — сказав він, — звернути вашу увагу на книжку Керікгоффа про військове шифрування. Цю книжку кожен може замовити у видавництві "Військова енциклопедія". Там, пане капітане, докладнісінько описано метод, про який ви нам розповідали. Винахідником його був полковник Кірхер, він служив за Наполеона Першого в саксонських військах. Метод шифрування словами — це метод Кірхера, пане капітане. Кожне слово телеграми розшифровується на протилежній сторінці ключа. Метод був удосконалений поручником Флейснером у його книжці "Handbuch der militärischen Kryptographie" 1, яку кожен може собі купити у видавництві Військової академії у Вінер-Нейштадті. Будь ласка, пане капітане.

Кадет Біглер сягнув до валізки, витяг звідти книжку, про яку щойно говорив, і вів далі: — Флейснер подає цей самий приклад. Ви всі можете в цьому переконатися. Ось він:

Телеграма: "Auf der Kote 228 Maschinengewehrfeuer linksrichten".

Ключ: Ludwig Ganghofer "Die Sunder der Vater". Zweiter Band.

А тепер, прошу, погляньте далі. Шифр "Sache — mit — uns — das — wir — aufsehen — in — die — versprochen — die — Martha..." і так далі. Точнісінько, як ми чули хвилину тому.

1 "Підручник військового тайнопису" (нім.).

Хто міг заперечити? Шмаркате "Чорногузове крило з риб'ячим хвостом" мало рацію.

В штабі армії хтось із панів генералів полегшив собі роботу. Розгорнув книгу Флейснера про військове шифрування, і справа готова.

Під час цієї розмови надпоручник Лукаш намагався подолати якесь душевне хвилювання. Кусав губи, хотів щось сказати, але врешті почав говорити зовсім не те, що збирався.

— Не треба сприймати це так трагічно, — сказав він якимось на диво нерішуче, — за час нашого перебування в таборі у Бруку-на-Лейті вже змінилося кілька систем шифрування депеш. Поки ми приїдемо на фронт, туди надішлють нові системи, але, я думаю, на фронті не буде коли бавитися розв'язуванням таких криптограм. Поки хтось із нас розв'язував би такий шифрований вірець, від роти, батальйону або бригади не залишилося б і сліду. Практичного значення це не має. Капітан Саґнер дуже неохоче притакнув головою.

— На практиці, — зазначив він, — принаймні з мого досвіду із сербського фронту, ніхто не мав часу розв'язувати шифри. Не скажу, щоб шифри не мали значення під час тривалого перебування в окопах, коли закопуємось у землю й чекаємо. А що шифри міняються, це також правда.

Капітан Саґнер відступав по всій лінії.

— У нас тепер у стосунках між штабом і фронтом чим далі, тим менше вживається шифр, і в цьому здебільшого винні наші польові телефони. Вони не досить досконалі й невиразно передають, особливо під час артилерійського вогню, поодинокі звуки. Ви просто-таки нічого не чуєте, і це викликає зайвий хаос. — Він замовк.

— На фронті немає нічого гіршого, як замішання, панове, — додав він пророчим тоном і знову замовк.

— За хвилину, — сказав він, дивлячись крізь вікно, — ми в Рабі, meine Herren!

Солдати дістануть тут по сто п'ятдесят грамів угорської ковбаси. Півгодини відпочинку. — Саґнер подивився на маршрут. — О четвертій дванадцять від'їжджаємо, о третій п'ятдесят вісім всі повинні бути в вагонах. Виходити ротами: одинадцята і так далі... Zugweise, Direktion Verpflegungsmagazin № 6 2.

Контроль над роздаванням продуктів покладається на кадета Біглера.

1 Вздодами, напрям — склад № 6 (нім.).

Всі поглянули на кадета Біглера, немов попереджуючи: "Доведеться тобі, шмаркачу, витримати бій".

Але старанний кадет Біглер витяг уже з валізки аркушик паперу, лінійку, розкреслив папір, поділивши аркуш по маршових ротах, і почав питати командирів рот,

скільки у них людей.

Та жоден з них не знав цього напам'ять, вони могли подати Біглерові потрібні цифри тільки згідно з неясними записами у своїх блокнотах.

Капітан Саґнер з розпачу почав читати злочасну книгу "Гріхи батьків", а коли поїзд зупинився на вокзалі в Рабі, він згорнув книжку і зауважив:

— А цей Людвіг Ганггофер непогано пише.

Надпоручник Лукаш перший вистрибнув із штабного вагона і попрямував до Швейка.

* * *

Швейк і його товариші вже давно кинули грати в карти, а денщик надпоручника Лукаша Балоун так зголоднів, що почав бунтуватися проти військового начальства і ремствувати: йому, мовляв, добре відомо, як пани офіцери набивають собі кендюхи.

Тепер гірше, ніж за панщини. Раніше в армії було не так. Його дідусь, який живе на утриманні в своїх дітей, розповідав, що у війну шістдесят шостого року офіцери ділилися з солдатами і курми, і шматком хліба. Наріканням Балоуна не було кінця, аж нарешті Швейк визнав за потрібне похвалити військовий порядок у теперішній війні.

— Ти, видно, маєш, якогось молодого дідуся, — сказав він, чемно, коли приїхали до Раба. — Твій дідусь пам'ятає лише війну в шістдесят шостому році, а ось дідусь одного мого знайомого, на прізвище Роновський, служив в Італії ще за панщини. Відслужив там дванадцять років і повернувся додому капралом. Але ніякої роботи для нього не знайшлося, то його, цього дідуся, взяв його ж таки батько до себе в наймити. І трапилося так, що поїхали вони на панщину викорчувувати пні, а один такий пень, як нам оповідав той дідусь, який служив у свого татуня, був такий здоровенний, що не можна було його й з місця зрушити. От дід і каже:

"Залишимо цю потвору тут, якого біса підриватися". А лісник почув це, давай кричати та ціпком розмахувати, мовляв, викорчувати пень, і край! Дідусь Роновського тільки й сказав йому: "Ти, шмаркачу, я старий відставний солдат". За тиждень він дістав повістку і мусив знову вирушити до Італії на військову службу. Пробув дідусь іще там десять років, а додому писав, що він того лісника, коли повернеться, бацне по голові сокирою. Але, на щастя, той пісник раніше помер.

Несподівано в дверях вагона з'явився надпоручник Лукаш.

— Швейку, йдіть-но сюди, — сказав він. — Облиште це ідіотське патякання, а краще ідіть поясніть мені одну справу.

— Вже йду, наскільки доповісти, пане обер-лейтенанте.

Надпоручник Лукаш повів Швейка з собою, дивлячись на нього якимсь чудернацьким поглядом.

У надпоручника Лукаша на лекції капітана Саґнера, яка завершилася такою невдачею, виявився певний детективний хист: розв'язувати загадки, хоч у цьому випадку не треба було вдаватися до якихось особливих розумових комбінацій, бо за день до від'їзду Швейк йому доповів: "Пане обер-лейтенанте, в батальйоні є якісь книжки для панів офіцерів. Я їх приніс з полкової канцелярії".

Тому, коли вони перейшли другу колію і зупинились біля погаслого паровоза, що чекав уже тиждень на якийсь поїзд з боєприпасами, Лукаш прямо запитав:

— Швейку, як це, власне, було тоді з тими книжками?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, це дуже довга історія, а ви завжди зволите хвилюватися, коли я докладно розповідаю. Пам'ятаєте, ви, подержи інструкцію про воєнну позику, хотіли мені дати потиличника за те, що я розповідав вам про одну книжку, де було написано, як раніше, в час війни, люди платили за вікна: за кожне вікно по двадцять гелерів і за кожну гуску стільки ж.

— Так ми з вами, Швейку, до кінця не дійдемо, — урвав Швейка надпоручник, продовжуючи допит, при якому він вирішив, що секретна суть цієї справи повинна залишитися в таємниці від Швейка, щоб той негідник ні про що не дізнався.

— Ви знаєте Ганггофера?

— А що він за цяця? — чемно запитав Швейк.

— Це німецький письменник, ви, опудало, — відповів надпоручник Лукаш.

— Їй-бо, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк з виразом мученика, — я з жодним німецьким письменником особисто не знайомий. Я знав особисто лише одного чеського письменника, Владислава Гаєка з Домажлиць. Він був редактором "Світу тварин", і я йому продав звичайнісінького дворнягу за чистокровного шпіца. Це був дуже веселий і добрий пан. Ходив до одного шинку і завжди там читав свої оповідання, та такі смутні, що всі реготалися, а він плакав і платив за всіх присутніх, і ми мусили йому співати:

Домажлицька брама

Дуже гарна стала.

Хто цю браму малював,

Той дівчаток милував,

Та його давно немає,

Вже в землі відпочиває.

— Швейку, ви ж не в театрі. Горлаєте, як оперний співак, — злякано засичав надпоручник Лукаш, коли Швейк проспівав останній рядок. — Я вас не про це питаю:

я хотів тільки знати, чи ви зауважили, що ці книжки, про які ви мені згадували, написав Ганггофер. Так що ж сталося з тими книжками? — люто вибухнув надпоручник.

— З тими, що я приніс із полкової канцелярії до батальйону? — замислено спитав Швейк. — Їх справді написав той, про якого ви мене питали, чи я, пане обер-лейтенанте, не знайомий з ним. Я дістав телефонограму прямо з полкової канцелярії. Вони, мабуть, хотіли ці книжки відіслати до батальйонної канцелярії, але там нікого не було, навіть чергового, бо перед від'їздом на фронт усі мусили бути в буфеті, адже ніхто не знає, чи доведеться там сидіти ще коли-небудь. І вони там, кажу, пане обер-лейтенанте, сиділи, сиділи й пили. По телефону ніде — ні там, ні в інших маршових ротах — не змогли нікого зловити. Отже, пам'ятаючи, що ви мені як ординарцеві наказали чергувати біля телефону, поки нам не приділять телефоніста Ходоунського, я сидів і чекав, аж поки й на мене прийшла черга. В полковій канцелярії лаялися,

мовляв, нікуди не можна додзвонитися, а одержано телефонограму, щоб маршова батальйонна канцелярія забрала в полковій канцелярії якісь книжки для панів офіцерів з маршового батальйону. А я ж, пане обер-лейтенанте, знаю, що на воєнній службі треба діяти швидко, то я й протелефонував до полкової канцелярії, мовляв, я сам ці книжки заберу й віднесу до батальйонної канцелярії. Дали мені там тих книжок цілий лантух, насилу я його допер до нашої ротної канцелярії. Там я ці книжки переглянув. І ось тоді в мене виникла думка. Фельдфебель-рахівник з полкової канцелярії мені сказав, нібито, згідно з телефонограмою до полку, в батальйоні знають, що їм з цих книжок належить вибрати, котрий саме том, бо всі ці книжки, треба вам знати, були в двох томах. Перший том окремо, другий том окремо. Я ще ніколи так не сміявся, як тоді, бо я перечитав дуже багато книжок, але ще ніколи не починав читати з другого тому. А той мені ще раз повторяв: "Ось тут перші томи, а тут — другі."

Котрий том панове офіцери повинні читати, вони вже знають". Я вирішив, що вони усі там перепилися, бо коли читати книжку спочатку, то треба починати з першого тому, ми ж не євреї і не читаємо задом наперед. Та ще такий роман, який я приніс про "Sunden der Vater". Я, треба сказати, вмію і по-німецькому. Того ж то я у вас питав, пане обер-лейтенанте, по телефону, коли ви повернулися, а я вам доповідав про ці книжки, чи, бува, на війні не пішло все догори ногами і чи не читають тепер книжок у зворотному порядку, спершу другий, а пізніше перший том.

А ви мені сказали, нібито я п'яна худобина, коли не знаю, що й в "Отче наш" спочатку іде "отче наш", а потім "амінь". Вам недобре, пане обер-лейтенанте? — співчутливо спитав Швейк, коли зблідлий надпоручник Лукаш ухопився за сходинок, що вела до котла погаслого локомотива.

На блідому обличчі надпоручника не було ніякого виразу люті. Воно було скоріш розпачливо безнадійне.

— Далі, далі Швейку, це все байдуже, мені вже краще...

— Отож, кажу, — звучав на порожніх коліях лагідний Швейків голос, — і я був такої самої думки. Одного разу я купив кривавий роман про Рожа Шаваню з Баконського лісу, а там бракувало першої частини, і я мусив здогадуватися про те, що було спочатку, бо навіть і в такій розбійницькій історії без першої частини не обійтися. Тому мені було цілком ясно, що це власне, було б зайве, коли б панове офіцери почали читати спершу другий том, а потім уже перший, та як по-дурному виглядало б з мого боку, якби передав я в батальйон те, що мені говорили в полковій канцелярії: мовляв, пани офіцери самі знають, котрий том їм треба читати. Мені взагалі, пане обер-лейтенанте, вся ця історія з книжками видавалася страшно дивовижною і загадковою. Я знав, що панове офіцери взагалі мало читають, а коли шумить воєнна буря...

— Лишіть, Швейку, при собі ваші дурниці, — простогнав надпоручник Лукаш.

— Адже я, пане обер-лейтенанте, одразу ж тоді запитав вас по телефону, чи не бажаєте обидва томи зразу. А ви мені відповіли, точнісінько як тепер, щоб я ці дурниці лишив при собі, мовляв, нам тільки й бракувало, що тягатися з якимись там книжками. То я й подумав: якщо ваша думка така, то й решта панів офіцерів мусить, певне, так

само на це дивитися. Я порадився в цій справі з нашим Ванеком, адже той має вже фронтовий досвід. Він сказав, нібито спочатку кожний з панів офіцерів думав, що війна — це якась забавка, ї віз на фронт цілу бібліотеку, мов на дачу. Офіцери дістали від ерцгерцогинь у подарунках на фронт навіть повні збірки творів різних поетів, так що денщики гнулися під ними в дугу і проклинали той день, коли на світ народилися. Ванек казав, буцімто такі книжки на фронті зовсім не були придатні для куріння, бо були друковані на дуже гарному цупкому папері, а в сортирі собі такими віршами, пробачте на слові, пане обер-лейтенанте, весь зад обдереш. На читання не залишалося часу, бо весь час треба було тікати й усе кидати. Потім уже виробився такий звичай, що, як тільки загримить перша гармата, денщик одразу ж викидав геть усі книжки для читання.

Після того, що я почув, мені хотілося, пане обер-лейтенанте, ще раз узнати вашу думку, і коли я вас запитав по телефону, що зробити з тими книжками, ви сказали, коли вже якийсь біс улізе до моєї пришепелуватої макітри, то я не відчеплюся доти, аж поки не дістану гарненько по пиці.

Так ото я, пане обер-лейтенанте, і відніс до батальйонної канцелярії лише перші томи з того роману, а другий том залишив тимчасово у нашій ротній канцелярії. Я мав добрий намір: хай, думаю, панове офіцери прочитають перший том, а тоді їм видадуть другий, як роблять у бібліотеках. Та раптом прийшов наказ їхати і телефонограма цілому батальйону: усі зайві речі здавати до полкового складу. То я ще запитав Ванека, чи вважає він другий том роману зайвим. А він мені сказав, що після сумного досвіду в Сербії, Галичині й Угорщині ніяких книжок для розваги на фронт не возять. Корисними є лише скриньки в містах, куди для солдатів складають прочитані газети, бо в газетний папір добре загортати тютюн або сіно, що їх солдати курять в окопах. У батальйоні вже роздали перші томи роману, а другі ми віднесли до складу. — Швейк замовк, але за хвилину додав: — Скільки всякої всячини в тому складі, пане обер-лейтенанте. Там навіть є циліндр будейовицького регента, в якому він з'явився до полку після мобілізації.

— От що я вам, Швейку, скажу, — тяжко зітхнувши, промовив надпоручник Лукаш. — Ви взагалі не уявляєте собі наслідків своїх учинків. Мені вже самому собі гидко називати вас ідіотом. Для вашого ідіотизму взагалі немає назви. Коли я вам скажу: ідіот, — то це для вас дуже ласкаве ім'я. Ви встругнули щось жахливе. Всі найстрашніші ваші злочини, відколи я вас знаю, — в порівнянні з цим останнім просто ангельська музика. Якби ви, Швейку, знали, що ви наробили... Але ви про це ніколи не довідаєтеся... А якщо, можливо, колись зайде розмова про ці книжки, то хай вас бог боронить ляпнути, що я говорив вам по телефону про другий том...

Якщо колись почнуть говорити, як це, власне, сталося з першим і другим томами, то ви й вухом не ведіть. Ви ні про що не знаєте, нічого не чули, нічого не пам'ятаєте. І боронь боже вас заплутати мене до чогось. Пам'ятайте тоді...

Надпоручник Лукаш говорив таким тоном, немов у нього була гарячка. Ту мить, коли він замовк, Швейк використав для невинного запитання:

— Насмілюсь прохати пробачення, пане обер-лейтенанте, але чому я ніколи не довідаюся, що я таке страшно встругнув? Я, пане надпоручнику, наважився про це запитати лише для того, щоб у майбутньому вберегтися від подібної історії, бо ми, як кажуть, учимося на своїх помилках. Ось, наприклад, ливарник Адамець з Даньковки, той, що помилково випив соляну кислоту.

Швейк не докінчив, бо надпоручник Лукаш перервав його приклад з життя словами:

— Ви, дурний бовдуряко! Я вам нічого не збираюся пояснювати. Лізьте знов у вагон і скажіть Балоунові, щоб він, коли приїдемо до Будапешта, приніс мені в штабний вагон якусь там булку і той паштет із печінки, що на споді чемодана, загорнений у станіоль. А Ванекові скажіть, що він дурний лошак. Я тричі просив дати мені точні відомості, скільки в нас людей. Сьогодні це мені було конче потрібно, але я мав тільки старі відомості з минулого тижня.

— Слухаюсь, пане обер-лейтенанте! — вигукнув Швейк і, не кваплячись, почвалав до свого вагона.

Надпоручник Лукаш, ідучи поміж коліями, сам собі докоряв: "Все ж таки треба було йому вцілити пару разів у пику, а я розмовляю з ним, як зі своїм приятелем".

Швейк поважно вліз до свого вагона. Він відчував повагу до своєї особи. Адже не кожного дня вдається встругнути щось таке жахливе, що навіть сам не смієш довідатися про це.

* * *

— Пане фельдфебелю, — сказав Швейк, коли вже сидів на своєму місці. — Пан обер-лейтенант Лукаш, як мені здається, сьогодні, мабуть, у дуже доброму настрої. Він наказав мені передати вам, що ви лошак, бо пан обер-лейтенант уже тричі просив вас подати йому точні відомості про кількість людей.

— Господи боже, — розсердився Ванек. — Ох, і натру ж я пики тим взводним. Хіба ж я винен, що кожний взводний — ледащо, робить, що йому заманеться, і не надсилає відомостей про кількість людей у взводі. Не з пальця ж мені їх висмоктувати? Ось які порядки в нашій роті! Таке може статися тільки в одинадцятій маршовій. Я передчував це, я так і знав. Ані хвилини не сумнівався, що в нас непорядки. Одного дня в кухні бракує чотири порції, другого — знову-таки три зайві. Хоча б ці гультяї принаймні дали мені знати, хто лежить у лазареті. Ще минулого місяця в списках у мене значився Нікодем, і лише при виплаті грошей я довідався, що той Нікодем помер ще в Будейовицях у лазареті від скоротечних сухот. А для нього регулярно відпускалося постачання. Ми навіть одержали форму для нього, але бозна-куди вона поділась. А потім ще пан надпоручник каже мені, нібито я баран. Він сам не вміє як слід стежити за порядком у своїй роті.

Фельдфебель Ванек схвильовано ходив по вагону.

— Якби я був командиром роти, у мене всі ходили б як по шнурочку. Я б усе точно знав про кожного солдата. Взводні мусили б мене двічі на день інформувати про кількість людей. Та ба, коли наші старшини ні до чого не здатні. І гірший за

всіх взводний Зіка. Все йому хихоньки та хахоньки. Я його, скажімо, повідомляю, що Коларжіка з його роти відкомандировано до обозу, а він знову другого дня подає мені ту ж саму кількість людей, немовби Коларжік і далі вилежується собі в його взводі. І таке повторюється день у день, а потім я ще й лошак. Такими манерами, пане надпоручнику, не здобудете друзів. Ротний фельдфебель — це вам не якийсь єфрейтор, яким кожен може підтерти собі...

Балоун, який прислухався, роззявивши рота, вимовив замість Ванека те вишукане слівце, яке той мав сказати, — видно, бажав цим самим також утрутитися в розмову.

— А ви до цього не пхайтесь, — розлютився фельдфебель-рахівник.

— Слухай, Балоуне, — згадав Швейк, — пан обер-лейтенант наказав тобі, як тільки приїдемо до Пешта, принести йому у вагон якусь булочку і паштет з печінки, в станіолі, що лежав на споді надпоручникової валізи.

Велетень Балоун одразу ж знітився, розпачливо опустил свої довгі, як у шимпанзе, руки, згорбив спину і в такій позі сидів досить довго.

— Немає його вже, — сказав він тихим, розпачливим голосом, дивлячись на брудну підлогу вагона. — Немає. — повторив він уривчасто, — я думав... я його перед від'їздом розгорнув, я його понюхав... чи він не зіпсувався. Я його покуштував!

— вигукнув він з таким щирим розпачем, що всім усе стало ясно.

— Ви його зжерли разом із станіолем, — сказав фольдфебель Ванек і зупинився перед Балоуном дуже вдоволений: йому вже не потрібно було доводити, що не лише він лошак, як казав надпоручник, бо ясно, що причина коливання кількісного складу "Х" має свої глибші корені в інших "лошаках". Тепер розмова, на превелике задоволення Ванека, точилася навколо ненажерливого Балоуна, навколо нової трагічної події. Ванекові закортіло сказати Балоунові щось неприємно-повчальне, але його випередив кухар-окультист Юрайда. Відклавши свою улюблену книжку — переклад староіндійських сутр "Прагна параміта", — він звернувся до пригніченого Балоуна, який зовсім знітився під тягарем долі:

— Ви, Балоуне, повинні стежити за своєю поведінкою, аби не втратити довіри до себе самого і до своєї долі. Ви не повинні приписувати на свій рахунок того, що є заслугою інших. Щоразу, коли перед вами стане проблема, подібна до тієї, яку ви зжерли, запитайте самого себе: "В якому відношенні до мене перебуває паштет із печінки?"

Швейк визнав за потрібне доповнити це зауваження життєвим прикладом:

— Ти мені, Балоуне, сам недавно розповідав, що у вас будуть різати й коптити свиню і що, як тільки ми будемо вже на місці і ти узнаєш номер польової пошти, тобі зараз же вишлють кавалок шинки. Уяви собі тепер, що цю шинку польова пошта приставила до нашої роти, а ми обидва з паном фельдфебелем урізали з неї по шматочку. І це нам так сподобалося, що ми відрізали ще по шматочку, аж поки з тією шинкою не сталося так, як з одним моїм знайомим листоношею — Козлом. Він хворів на костоїду, і йому спочатку відрізали ногу до кісточки, потім до коліна, далі стегно, і якби він вчасно був не помер, його б стругали, як поламаний олівець. Уяви собі тепер,

Балоуне, що ми б ум'яли твою шинку так, як ти умегелив панів обер-лейтенантів паштет.

Велетень Балоун засмучено поглянув на всіх.

— Лише завдяки моїм старанням і моїм заслугам, — сказав фельдфебель-рахівник Балоунові, — ви залишилися денщиком у пана обер-лейтенанта. Бо вас хотіли перевести в санітари, і носили б ви поранених з поля бою. Під Дуклею наші санітари вирушали тричі за одним пораненим прапорщиком, що був поранений у живіт перед дротяними загорожами, і всі вони там залишилися — всі дістали кулі в голови. Лише четвертій парі санітарів пощастило його винести з-під вогню, але, поки його донесли на перев'язочний пункт, прапорщик віддав богові душу.

Балоун не втримався і голосно захлипав.

— І як тобі не соромно? — зневажливо сказав Швейк. — Отакий з тебе вояк?

— Коли ж я не створений для війни, — забідкався Балоун, — правда, я ненажера ненажерливий, але це тому, що мене вирвали з пристойного життя. Це в нас таке в роду. Небіжчик татуньо в Протівіні заклався в корчмі, що з'їсть за одним присідом п'ятдесят сардельок та дві хлібини, і виграв. А я одного разу на заклад з'їв чотири гуски і дві миски кнедлів з капустою. Дома не раз, було, по обіді заманеться мені чимось закусити, ото йду до комори, віржу шматок м'яса, пошлю по дзбанок пива і змахну кілограмів зо два шинки. Був у нас старий наймит Вомеля, так той завжди мене повчав, щоб я не дуже цим пишався і трохи скромніше їв, бо він, мовляв, пам'ятає, як його дідусь давно колись оповідав про одного такого ненажеру. Вибухла, каже, якась війна, і вісім років підряд нічого не родило.

Люди пекли хліб із соломи і лляної макухи, а коли могли до молока накришити трохи сиру, бо не мали хліба, то це вже було велике свято. І той ненажера селянин на самому початку голоду за тиждень умер, бо його шлунок не звик до такого голоду... — Балоун підвів своє засмучене обличчя: — Але я сподіваюся, що господь бог хоч і карає людей, але все ж таки їх не залишить.

— Господь бог сотворив ненажер, то він і подбає про них, — зауважив Швейк. — Тебе вже раз прив'язували, а тепер ти заслуговуєш, щоб тебе послали на передову лінію. Коли я був денщиком у пана обер-лейтенанта, то він у всьому на мене покладався. Йому ніколи й на думку не спадало, щоб я міг щось у нього зжерти.

Коли видавали щось зверх норми, він мені завжди казав: "Залишіть це собі, Швейку", — або: "Я без цього можу жити, дайте-но сюди шматочок, а з рештою робіть що хочете".

А коли ми жили в Празі, пан обер-лейтенант іноді посилав мене по обід до ресторану, то, аби він не подумав, що я половину зжер, я сам із останніх своїх грошей, коли мені порція здавалася малою, купував ще одну, щоб пан обер-лейтенант наївся й нічого поганого про мене не подумав. Але одного разу він

про це довідався. Я завжди приносив йому з ресторану меню, а він уже там собі сам щось вибирав. Того дня вибрав фаршироване голуб'ятко. Мені дали половинку, а я подумав, що пан обер-лейтенант може запідозрити, чи не з'їв я, бува, другу половину

сам. То я за свої гроші купив йому ще одну порцію. Було того стільки, що пан обер-лейтенант Шеба, який того дня шукав, де б пообідати, і прибулдився саме на обід у гості до мого надпоручника, також по-справжньому наївся. Напхався і каже: "Ти мені не кажи, що це одна порція. У цілому світі ти на меню не дістанеш цілого начиненого голуба. Якщо стрельну сьогодні якісь грошенята, то пошлю до того твого ресторану по обід. Скажи щиро, це подвійна порція?" Обер-лейтенант покликав мене за свідка, що дав мені гроші лише на одну-однісіньку порцію, бо ж він не знав, що сьогодні в нього будуть гості. Я потвердив це. "Ось бачиш, — сказав мій обер-лейтенант. — Але це ще нічого.

Позавчора Швейк приніс мені на обід аж двоє гусячих стегенець. Можеш собі уявити: юшка з локшею, волова печеня з анчоусовою підливою, двоє гусячих стегон, кнедлів і капусти аж під саму стелю, та ще й налисники".

— Ц-ц, ну й ну-у-у! Бодай тебе раз та ще раз, — облизнувся Балоун.

Швейк вів далі:

— Отут-то я й попався. Пан обер-лейтенант Шеба другого дня справді послав свого денщика по обід до нашого ресторану, а той йому приніс на друге маленьку купку пилаву з курки, зо дві ложечки, ну, немовби півторамісячне дитятко викакалося в пелюшки. Тут пан обер-лейтенант Шеба і налетів на нього: "Ти половину зжер!" А той присягається, що не винен. Пан обер-лейтенант Шеба мазнув його по пиці і поставив йому за взірець мене. Швейк, мовляв, он які порції носить панові обер-лейтенанту Лукашу. Наступного дня невинно побитий вояк пішов знову по обід у ресторан, про все розпивав і переказав своєму панові, а той у свою чергу моєму обер-лейтенантові. Сиджу я надвечір за газетою і читаю повідомлення ворожих штабів із фронту. Аж тут гульк — входить мій пан обер-лейтенант, весь блідий, і прямо як скочить до мене, щоб я йому розповів, скільки подвійних порцій я брав для нього в ресторані за свій рахунок; йому, каже, все відомо, отже, ніякі відмови мені не допоможуть. Він, мовляв, уже давно знає, що я йолоп, але щоб я був ще й божевільний, то це йому на думку не спадало. Він, мовляв, через ту ганьбу, якої я йому наробив, з насолодою застрелив би спочатку мене, а потім себе. "Пане обер-лейтенанте, — сказав я йому, — коли ви мене брали в денщики, то першого ж дня сказали, ніби в кожного денщика дві жмені до чужої кишені. А як у тому ресторані справді давали дуже маленькі порції, то ви б таки могли подумати, що і я такий само негідник, як усі, і зжираю ваш обід".

— Господи милосердний! — прошепотів Балоун, нахилився за валізкою надпоручника Лукаша і сховався з нею далі у вагон.

— Тоді надпоручник Лукаш, — не вгавав Швейк, — почав вивертати всі кишені, але, нічого там не знайшовши, сягнув до камізельки й витяг звідти свій срібний годинник. Він був надзвичайно зворушений. "Швейку, коли я дістану платню, будь ласка, підрахуйте, скільки я вам винен... А цей годинник залишіть собі як подарунок і більше не дурійте". Та якось притиснула нас така біда, що я мусив той годинник віднести до ломбарду...

— Що ви там робите, Балоуне? — спитав раптом фельдфебель Ванек.

Замість відповіді нещасний Балоун заперхав. Він уже встиг відчинити валізку надпоручника Лукаша і запихався його останньою булкою...

* * *

Повз станцію, не зупиняючись, пройшов інший військовий поїзд, напханий дейчмейстерами, яких посилали на сербський фронт. Вони ще не отямалися від того ентузіазму, що спалахнув у них при прощанні з Віднем, і безугавно горлали:

Prinz Eugenius, der edle Ritter,
wollt' dem Kaiser wiedrum kriegen
Stadt und Festung Beograd.
Er liess schlagen einen Brucken,
dass man kunnt' hinuberrucken
mit der Armee wohl fur die Stadt 1.

Якийсь капрал із хвацько підкрученими вусами, обпершись ліктями на солдатів, які, сидячи в дверях, колисали ногами біса, висунувся з вагона. Капрал диригував і гулював на все горло:

Als der Brucken war geschlagen,
dass man kunnt' mit Stuck und Wagen
frei passier'n den Donaufluss.
Bei Semlin schlug man das Lager,
Alle Serben zu verjagen... 2

1 Принц Євгеній, славний лицар, / Щоб радів австрійський цісар, / Добуватиме Белград, / Міст уже понтонний ставить, / Завтра військо переправить, / Скаже бити із гармат.

2 Міст готовий, час рушати, / Під фортецю пруть гармати, / Разом з військом за Дунай. / Стали наші під Земліном, / Серби тут усі загинуть...

Несподівано він утратив рівновагу, вилетів з вагона, з усього розгону напоровся животом на важіль стрілки й повис на ньому.

А поїзд летів усе далі й далі, а в задніх вагонах співали вже іншої:

Graf Radetzky, edler Degen
schwur's des Kaisers Feind zu fegen
aus der falschen Lombardei.
In Verena langes Hoffen,
als mehr Truppen eingetroffen,
fuht und ruhrt der Held sich frei... 1

Нашпилений на безглузду стрілку, войовничий капрал був уже мертвий. Біля нього на варті з багнетом уже стояв якийсь молоденький солдатик з вокзальної комендатури, який ставився до свого обов'язку дуже поважно. Він виструнчився біля стрілки з таким урочистим виглядом, немовби то він сам настромив капрала на стрілку. Вартовий був маляр, і тому, коли солдати з ешелону батальйону дев'яносто першого полку бігли дивитися на капрала, солдатик кричав на всю станцію:

— Nem szabat! Nem szabat! Komision militar, nem szabat! 2

1 Граф Радецький вже дав слово / Ворогів цісарських знову / Із Ломбардії мести.
/ По Вероні походжає, / На нові полки чекає, / Все гаразд — уже прийшли!

2 Не вільно, не вільно! Військова комісія, забороняється! (Суміш нім. і угор.)

— Цей уже звільнився, — сказав бравий вояк Швейк, який і собі затесався між цікавими. — А це має свою перевагу: хоч він і дістав залізяку в живіт, та принаймні всі знають, де його поховали. Якраз на залізниці, і нікому не доведеться шукати його могили по всіх бойовищах. Настромився саме враз, — із знанням справи додав Швейк, обходячи капрала з усіх боків, — всі кишки залишилися в штанях.

— Nem szabat, nem szabat! — кричав молоденький мадярський солдатик. — Komision militar bannhof, nem szabat!

За Швейком несподівано почувся суворий голос:

— Що ви тут робите?

Перед ним стояв кадет Біглер. Швейк козирнув.

— Насмілюсь доповісти, оглядаємо небіжчика, пане кадете.

— А що ви за агітацію тут розвели? Що вам тут взагалі треба?

— Насмілюсь доповісти, пане кадете, — з гідністю, спокійно відповів Швейк, — я ще ніколи не вів ніякої "заагітації".

Кілька солдатів за спиною кадета засміялися, а наперед виступив фельдфебель Ванек.

— Пане кадете, — пояснив він, — пан обер-лейтенант послав сюди ординарця Швейка, щоб він доповів йому, що трапилось. Я тільки-но із штабного вагона, там вас шукає батальйонний ординарець Матушич за наказом пана батальйонного коменданта. Вам належить негайно з'явитись до пана капітана Саґнера.

За хвилину прозвучав сигнал на посадку, і всі порозходилися по своїх вагонах.

Ванек, ідучи за Швейком, сказав:

— Коли збирається багато людей, то ви, Швейку, тримайте при собі свої премудрості. Це могло б вам вилізти боком. Цей капрал — з дейчмейстерів, і хтось міг би сказати, буцімто ви з цієї пригоди радієте. Адже Біглер страшний чехожер.

— Таж я нічого не сказав, — відповів Швейк тоном, який виключав усякий сумнів.

— Хіба тільки те, що той капрал настромився саме враз і що всі кишки залишилися у нього в штанях... Він міг...

— Годі, Швейку, досить про це говорити. — І фельдфебель-рахівник Ванек плюнув.

— Та, зрештою, це все одно, — не вгамовувався Швейк, — де за найяснішого нашого цісаря вилізуть кишки з живота, чи тут, чи там. Він свій обов'язок виконав...

Він міг...

— Погляньте, Швейку, — перепинив його Ванек, — батальйонний ординарець Матушич знову чухрає до штабного вагона. Дивуюся, як він ще не заорав носом на рейках.

Кілька хвилин тому між капітаном Саґнером і запопадливим кадетом Біглером відбулася дуже гостра розмова.

— Я здивований, кадете Біглер, — сказав капітан Саґнер, — чому ви мені зараз же

не доповіли, що не видадуть обіцяних ста п'ятдесяти грамів тієї угорської ковбаси. А тепер я сам мушу ходити і особисто дізнаватися, чому солдати й офіцери повертаються зі складу. Панове офіцери теж добрі, немовби наказ не був наказом. Я ж казав ясно: "До складу похідною колоною рота за ротою". Це означало: якщо ви на складі нічого не дістали, то й повертатися треба взводами й рота за ротою. Я вам, кадете Біглер, дав наказ підтримати порядок, але ви, як бачу, не дуже себе обтяжували. Зраділи, що не треба рахувати порцій ковбаси, й спокійнісінько пішли подивитися, як я це з вікна бачив, на проштрикнутого капрала з дейчмейстерів. А коли я вас потім наказав викликати, то ви не придумали нічого кращого, а пустились у ваші кадетські фантазії, мовляв, ви йшли переконатися, чи не провадиться там біля проштрикнутого капрала якась агітація...

— Насмілюсь доповісти, ординарець одинадцятої роти Швейк...

— Дайте мені спокій із вашим Швейком, — гримнув капітан Сагнер. — Не думайте, кадете Біглер, що ви будете плести тут якісь інтриги проти надпоручника Лукаша.

Ми послали туди Швейка... Ви на мене так дивитесь, немов я до вас чіпляюся...

Так, я до вас чіпляюся, кадете Біглер... Якщо ви не вмієте шанувати свого начальника і намагаєтесь його компрометувати, то я з вами так порахуюся, що ви, кадете Біглер, надовго запам'ятаєте станцію Раб... Вихвалитися своїми теоретичними знаннями... Постривайте, хай тільки приїдемо на фронт. Отам ви покажете, на що ви здатні, коли доведеться йти в офіцерську розвідку через дротяні загородження. А ваш рапорт? Навіть цього я від вас не чув, коли ви ввійшли. Ані теоретично, кадете Біглер...

— Насмілюсь доповісти, пане капітане 1, що замість ста п'ятдесяти грамів угорської ковбаси військо дістало по дві поштові листівки. Будь ласка, пане капітане...

Кадет Біглер подав командирові батальйону дві поштові картки, які видавала дирекція військового архіву у Відні, де начальником був генерал піхоти Войнович.

На одному боці була карикатура на російського солдата — селянина з бородою, якого обіймає скелет. Під карикатурою був текст: "Der Tag, an dem das perfide Russland krepieren wird, wird ein Tag der Erlosung fur unsere ganze Monarchie sein" 2. Друга картка була зроблена в Німецькій імперії. Це був подарунок австро-угорським солдатам. Зверху було надруковано: "Viribus unitis" 3, — а під цим малюнок: сер Едуард Грей на шибениці, а внизу під ним весело козирають австрійський і німецький солдати.

1 Всі розмови поміж офіцерами звичайно ведуться по-німецькому. (Прим. автора).

2 День, коли здохне лицемірна Росія, буде днем порятунку цілої нашої монархії (нім.).

3 Об'єднаними силами (лат.).

Під малюнками віршик, узятий із книжки Грейнца "Залізний кулак". Це були веселі куплети про наших ворогів. Німецькі газети писали, що Грейнцові вірші — • це удари нагаєм, і в них міститься справжній нестримний гумор і незрівнянна дотепність.

Текст під шибеницею в перекладі:

ГРЕЙ

На шибениці, так аж гей,

Повисне, певно, Едуард Грей,
І справді, вже настав той час,
Та тільки клопіт є у нас:
Не хоче юду брать земля,
Дуб не дає свого гілля,
З Французької республіки осіку
Ми привезем на цю огидну піку!

Капітан Саґнер ще навіть не прочитав тих віршів "нестримного гумору і незрівнянної дотепності", коли до штабного вагона влетів батальйонний ординарець Матушич.

Капітан Саґнер посилав його до телеграфу військової комендатури станції довідатись, чи немає випадково якихось розпоряджень, і Матушич приніс телеграму з бригади. Жодним шифровим ключем не треба було користуватися. Телеграма була не шифрована і звучала просто: "Rasch abkochen, dann Vormarsch nach Sokal" 1.

1 Швидко приготувати обід і потім маршем на Сокаль (нім.).

Капітан Саґнер стурбовано покрутив головою.

— Насмілюсь доповісти, — сказав Матушич, — комендант станції просить вас до себе на розмову. Там є ще одна телеграма.

Згодом поміж військовим комендантом станції і капітаном Саґнером відбулася дуже секретна розмова.

Перша телеграма: "Швидко приготувати обід, а потім маршем на Сокаль", — викликала збентеження: адже батальйон був на станції Раб.

І все ж таки її треба було віддати за призначенням. Адреса маршбатальйону дев'яносто першого полку, копія — маршовому батальйону сімдесят п'ятого полку, який був ще позаду. Підпис правильний: "Командир бригади Ріттер фон Герберт".

— Дуже секретно, пане капітане, — таємниче сказав військовий комендант станції.

— З вашої дивізії одержано засекречену телеграму. Командир вашої бригади збожеволів. Його відвезли до Відня, після того як він розіслав кілька дюжин таких телеграм у всіх напрямках. В Будапешті ви, напевно, одержите подібну телеграму. Всі його телеграми треба, безперечно, анулювати. Але ми ще досі не дістали жодної вказівки. Я маю, кажу, тільки наказа з дивізії, щоб нешифрованих телеграм не брати до уваги. Але вручити їх я мушу, бо в цій справі я не одержав від своїх інстанцій жодної вказівки. Через свої інстанції я робив запити в штабі корпусу армії, і проти мене розпочали слідство... Я кадровий офіцер колишньої саперної служби, брав участь у будівництві нашої стратегічної лінії в Галичині... Пане капітане, — сказав він за хвилину, — нас, старих, вони б раді одразу на фронт. Сьогодні у військовому міністерстві цивільних інженерів-залізничників, що склали іспити на однорічників, як собак нерізаних...

А зрештою, ви за чверть години поїдете далі... Пам'ятаю, як одного разу в кадетській школі в Празі я, ваш старший товариш, допомагав вам вилізти на бруси.

Тоді нас обох залишили без відпустки. Ви билися з німцями в своєму класі 1.

Разом з вами вчився Лукаш, і ви, здається, були найкращими друзями. Коли ми дістали цю телеграму із списками офіцерів маршового батальйону, які проїжджають станцію, я все ясно пригадав... Так, час минає... Кадет Лукаш був мені тоді дуже симпатичний.

На капітана Саґнера вся ця розмова справила дуже неприємне враження. Він дуже добре знав того, з ким говорив, комендант у кадетській школі керував протиавстрійською опозицією, а пізніше з них обох ці настрої вибило бажання зробити кар'єру. Найнеприємніша була згадка про надпоручника Лукаша, якого всюди з невідомих приводів обходили.

— Надпоручник Лукаш — чудовий офіцер, — підкреслено сказав капітан Саґнер. — Коли відходить поїзд? Комендант станції глянув на годинник.

— За шість хвилин.

— Іду, — заквапився Саґнер.

— Я думаю, що ви мені, Саґнере, щось скажете.

— Also, nazdar 2, — відповів Саґнер і вийшов з приміщення станційної комендатури.

1 Німецькою мовою, якою вони вели між собою розмову, це звучало: "Sie haben sich damals auch mit den deutschen Mitschulern gerauft". (Прим. автора).

2 Отже, до побачення. (Автор підкреслює, що капітан починає з німецького "also", а закінчує чеським "nazdar").

* * *

Повернувшись до штабного вагона, капітан Саґнер знайшов усіх офіцерів на своїх місцях. Грали групами у чапари (frische viere), не грав лише кадет Біглер. Він перегортав початі рукописи про воєнні події, бо хотів відзначитися не лише на полі бою, але й на літературній ниві як літописець цих подій. Володар дивних крил і риб'ячого хвоста хотів бути визначним воєнним письменником. Його літературні спроби починалися багатообіцяючими заголовками. В них, щоправда, відбивався мілітаризм цього часу, але теми не були ще опрацьовані, і на чвертках паперу було позначено тільки назви праць, які мали народитися.

"Образи солдатів великої війни", "Хто почав війну?", "Політика Австро-Угорщини і виникнення світової війни", "Воєнні нотатки", "Австро-Угорщина і світова війна", "Уроки війни", "Популярна лекція про виникнення війни", "Воєнно-політичні міркування", "Славний день Австро-Угорщини", "Слов'янський імперіалізм і світова війна", "Воєнні документи", "Документи до історії світової війни", "Щоденник світової війни", "Щоденний огляд світової війни", "Перша світова війна", "Наша династія у світовій війні", "Народи австро-угорської монархії із зброєю в руках", "Боротьба за світову владу", "Мій досвід із світової війни", "Хроніка мого воєнного походу", "Як воюють вороги Австро-Угорщини", "Хто переможе?", "Наші офіцери і наші солдати", "Славні вчинки моїх солдатів", "З доби великої війни", "У вогні битв", "Книга австро-угорських героїв", "Залізна бригада", "Збірник моїх листів з фронту", "Герої нашого маршбатальйону", "Довідник для солдатів-фронтовиків", "Дні боїв і дні перемог", "Що я бачив і пережив на фронті", "В окопах", "Офіцер розповідає...", "З синами Австро-

Угорщини вперед!", "Ворожі літаки і наша піхота", "Після бою", "Наша артилерія — вірні сини батьківщини", "Хоч би й усі чорти йшли проти нас", "Війна оборонна і війна агресивна", "Кров і залізо", "Перемога або смерть", "Наші герої в полоні".

Коли капітан Саґнер підійшов до кадета Біґлера і, переглянувши його рукописи, запитав, для чого він усе це пише і які має щодо цього плани, кадет Біґлер відповів з щирим натхненням, що кожний напис означає заголовок книжки, яку він напише. Скільки заголовків, стільки книг.

— Я бажав би, щоб на випадок моєї смерті в бою по мені залишилася пам'ятка, пане капітане. Взірцем для мене є німецький професор Удо Крафт. Він народився тисяча вісімсот сімдесятого року і тепер, під час світової війни, добровільно

зголосився на фронт і загинув двадцять другого серпня тисяча дев'ятсот чотирнадцятого року в Анло. Перед смертю видав книжку: "Самовиховання для смерті за імператора" 1.

1 Udo Kraft. Selbsterziehung zum Tod fur Kaiser. C. F. Amelang's Verlag, Leipzig. (Прим. автора).

Капітан Саґнер підвів кадета Біґлера до вікна.

— Покажіть, що там у вас ще є, кадете Біґлер. Мене надзвичайно цікавить така ваша діяльність, — не приховуючи іронії, сказав капітан Саґнер. — Який це зошит ви сховали за пазуху?

— То дрібниця, пане капітане, — зашарівшись, як дитина, відповів кадет Біґлер.

— Будь ласка, переконайтеся.

Зошит мав заголовок:

СХЕМИ ВИЗНАЧНИХ І СЛАВНИХ БОЇВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ, НАКРЕСЛЕНІ НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМПЕРАТОРСЬКО-КОРОЛІВСЬКИМ ОФІЦЕРОМ АДОЛЬФОМ БІґЛЕРОМ.

ЗАУВАЖЕННЯ І ПОЯСНЕННЯ ПОДАВ ІМПЕРАТОРСЬКО-КОРОЛІВСЬКИЙ ОФІЦЕР АДОЛЬФ БІґЛЕР.

Схеми були страшенно примітивні.

Вони починались битвою під Нердлінґеном 6 вересня 1634 р. Потім ішли: битва під Зентою 11 вересня 1697 р., під Кальдієро 31 жовтня 1805 р., під Асперном 22 травня 1809 р., "битва народів" під Лейпціґом 1813 р., під Санта-Лючією в травні 1848 р. і бої під Трутновом 27 червня 1866 р. Останньою була схема здобуття Сараєва 19 серпня 1878 року. Ці схеми і плани нічим не різнилися одні від одних.

Кадет Біґлер всюди понакреслював прямокутники. Одні з них чисті, а другі — заштриховані, ті, які означали розташування ворога. По обидва боки: центр, ліве крило і праве крило. Трохи позаду резерви, там і тут стрілки. Битва під Нердлінґеном, так само як і битва під Сараєвом, мала вигляд розташування гравців на початку будь-якого футбольного матчу, а стрілки ніби визначали, в який бік та або інша сторона мала послати м'яч.

Це одразу впало в око капітанові Саґнерові, і він спитав:

— Кадете Біґлер, ви граєте в футбол?

Біглер зашарівся ще більше і нервово закліпав очима, здавалося, ніби він ось-ось заплаче.

Капітан Саґнер, посміхаючись, перегортав далі сторінки зошита і затримався на зауваженні до схеми битви під Трутновом, під час пруссько-австрійської війни.

Кадет Біглер писав: "Битва під Трутновом не повинна була відбутися, бо гориста місцевість перешкоджала розгортанню військ дивізії генерала Маццукелі, якій загрожували численні прусські війська, розташовані на висотах навколо лівого крила дивізії".

— На вашу думку, битва під Трутновом, — сказав з усміхом капітан Саґнер, повертаючи зошит кадетові Біглерові, — могла відбутися лише в тому випадку, якби Трутнов був на рівнині, ви, будейовицький Бенедеку! Кадете Біглер, це дуже гарно з вашого боку, що ви за такий короткий час свого перебування в рядах цісарських військ намагалися проникнути до таємниць стратегії, та тільки у вас це вийшло так, як у хлопчаків, що граються у війну і дають собі титули генералів. Ви так швидко підвищили себе в чині, аж серце радіє! Імператорсько-королівський офіцер Адольф Біглер! Поки доїдете до Пешта, ви вже будете фельдмаршалом, а ще позавчора ви десь там дома у татуня важили коров'ячі шкури, імператорсько-королівський лейтенанте Адольф Біглер!.. Хлопче, таж вам ще далеко

до офіцера. Ви кадет і висите в повітрі між єфрейтором і унтер-офіцером. Ви такі віддалені від можливості називатися офіцером, як той єфрейтор, що в якомусь шинку вимагає величати себе "паном штабс-фельдфебелем".

— Слухай, Лукашу, — звернувся капітан до надпоручника, — кадет Біглер у твоїй роті. Ти цього хлоця підтягни. Він підписується офіцером, то хай і заслужить цей чин у бою. Коли почнеться ураганний вогонь і ми підемо в наступ, хай він із людьми свого взводу перетинає дротяні загородження, *der gute Junge 1*. А *propos*, тобі передає привіт Цікан. Він комендант станції в Рабі.

1 Цей милий хлопець (нім.).

Кадет Біглер зрозумів, що розмова скінчилась, козирнув і, почервонівши по самі вуха, побіг по вагону, аж поки не опинився в самому кінці коридора.

Як лунатик, відчинив двері вбиральні і, втупившись у німецько-угорський напис:

"Користуватися вбиральнею дозволено тільки під час руху поїзда", — заскиглив, захлипав і почав тихо плакати. Потім спустив штани... Посидів, утираючи сльози, потім використав зошит з написом "Схеми визначних і славних боїв австро-угорської армії, накреслені на основі історичних досліджень імператорсько-королівським офіцером Адольфом Біглером". Зганьблений зошит зник у дірі і, впавши на колію, заметушився між рейками під військовим ешеленом.

Кадет Біглер промив під умивальником у вбиральні почервонілі очі й вийшов у коридор, твердо вирішивши бути сильним, диявольськи сильним. Ще зранку в нього боліли голова й живіт.

Він пройшов повз заднє купе, де батальйонний ординарець Матушич грав із Батцером, денщиком командира батальйону, у віденську гру "шнопс" (шістдесят шість).

Дивлячись у відчинені двері купе, він кашлянув. Вони озирнулися і грали далі.

— Ви не знаєте, що треба зробити? — спитав кадет Біглер.

— Я не міг, — *mi' is' d'Trump ausganga* 1, — відповів денщик капітана Сагнера Батцер жахливою німецькою мовою жителів Кашперських гір. — Мені треба було грати, пане кадете, бубнами, — провадив він, — старшими бубнами, а після цього зараз же вийти піковим королем... Ось що я повинен був зробити...

Кадет Біглер, не сказавши більше ні слова, запхався у свій куток. Коли пізніше до нього підійшов підпрапорщик Плешнер, щоб почастувати коньяком з пляшки, яку він виграв у карти, він здивувався, побачивши, що кадет Біглер зосереджено читає книгу професора Удо Крафта "Самовиховання для смерті за імператора".

Поки приїхали до Пешта, кадет Біглер так сп'янів, що вихилився з вікна вагона і безугавно вигукував у безлюдний степ:

— *Frisch drauf! Im Gottes Namen frisch drauf!* 2.

1 У мене вийшли козири (нім. діал.).

2 Бадьоро вперед! В ім'я бога — бадьоро вперед! (Нім.)

Потім за наказом капітана Сагнера батальйонний ординарець Матушич втяг Біглера до купе і з допомогою капітанового денщика Батцера поклав його на лавку.

Кадетові Біглеру приснився такий сон:

СОН КАДЕТА БІГЛЕРА ПЕРЕД БУДАПЕШТОМ

Він — майор, має вже *signum laudis* і залізний хрест. Він їде оглянути ділянку підлеглої йому бригади, але ніяк не може збагнути, чому й досі залишається майором, хоч уже командує цілою бригадою. Він підозрює, що йому мали дати чин генерал-майора, але "генерал" десь загубився в купах депеш на польовій пошті.

В душі він сміявся з того, що колись у поїзді, який їхав на фронт, капітан Сагнер погрожував послати його, Біглера, перерізувати дротяні загородження.

Зрештою, капітана Сагнера вже давно за його рапортом дивізійне начальство перевело разом з надпоручником Лукашем до іншого полку, до іншої дивізії й до іншого армійського корпусу.

Хтось йому розповідав, що обидва, тікаючи, ганебно загинули десь у драговині.

Коли він їхав автомобілем на фронт інспектувати ділянку своєї бригади, йому було все ясно. Його якраз послав генеральний штаб армії.

Обабіч марширували солдати й співали пісню, яку він вичитав у збірнику австрійських військових пісень "*Es gilt*": 1

*Halt euch brav, ihr tapfren Bruder,
werft den Feind nur herzhafte nieder,
Iass des Kaisers Fahne weh'n...* 2

Місцевість нагадує малюнки з "*Wiener Illustrierte Zeitung*" 3.

1 "Так і буде" (нім.).

2 Твердо й міцно, браття, стійте, / Ворога ущент розбийте, / Хай цісарський має стяг... (Нім.)

3 "Віденської ілюстрованої газети" (нім.).

Праворуч від стодоли було видно артилерію, вона стріляла по ворожих траншеях біля шосе, по якому він їхав автомобілем. Ліворуч стоїть будинок, з якого стріляють, в той час як ворог прикладами гвинтівок намагається висадити двері.

Біля шосе горить ворожий літак. На обрії видніється кавалерія і палає село.

Потім з'явилися траншеї маршового батальйону на невеличкій височині, з якої по ворогах строчать кулемети. А далі вздовж дороги тягнуться ворожі окопи. Шофер везе його тим шляхом у бік ворога.

Він горлає в трубку до шофера:

— Ти що, не бачиш, куди ми їдемо? Там же ворог! Але шофер спокійно відповідає:

— Пане генерале, це єдина порядна дорога. І в доброму стані. На інших дорогах гума не витримала б.

Чим ближче до ворожих позицій, тим дужчий вогонь. З обох боків снаряди виривають з корінням дерева сливової алеї й кидають їх угору, понад придорожні рови.

Але шофер спокійно відповідає в трубку:

— Це прекрасне шосе, пане генерале. По ньому їхати, як по маслу. Якщо ми звернемо в поле, у нас лусне шина. Погляньте, пане генерале, — знову кричить шофер. — Це шосе так міцно збудоване, що навіть двадцятидюймові мортири нам нічого не зроблять. Шлях, як тік. А на тих каменистих польових дорогах гума б у нас не витримала. Так чи інакше, пане генерале, повернутися ми не можемо.

"Бз-з-з-дзум!" — чує Біглер, і автомобіль робить величезний стрибок.

— А чи ж я вам не казав, пане генерале, — кричить шофер у трубку, — що це шосе в біса добре збудоване. Перед самим носом у нас зараз вибухнула одна тридцятивосьмисантиметрівка, і не залишилося жодної вибоїни. Шлях, як тік. Але тільки-но з'їдемо на поле, — гумі кінець. Тепер по нас стріляють з відстані чотирьох кілометрів.

— Та куди ж ми їдемо?

— Побачимо, — відповідає шофер. — Поки буде такий шлях, я можу ручитися, що нічого не станеться. Ривок, страшений політ, і автомобіль зупиняється.

— Пане генерале, — кричить шофер, — у вас є штабна карта?

Генерал Біглер засвічує електричний ліхтарик. Бачить, що штабна карта в нього на колінах. Та водночас це морська карта Гельголандського узбережжя 1864 р., з часів австрійсько-пруської війни проти Данії за Шлезвіг.

— Тут роздоріжжя, — каже шофер, — обидві дороги ведуть до ворожих позицій. Але мені йдеться про добре шосе, щоб наша гума, пане генерале, не постраждала... Я відповідаю за штабний автомобіль...

Раптом вибух. Оглушливий вибух, і зорі стають великі, як колеса. Молочний Шлях густий, наче сметана.

Він, Біглер, летить у всесвіт на сидінні біля шофера. Увесь автомобіль, аж по саме сидіння, відтятий, як ножицями. З автомобіля залишився лише бойовий, готовий до атаки, передок.

— Це щастя, — каже шофер, — що ви мені через плече показували карту, ви

перелетіли до мене, а решту одірвало. Це була сорокадвохсантиметрівка... Я зараз же здогадався, тільки ми доїхали до перехрестя, що далі дорога чортзна-яка.

Після тридцятивосьмисантиметрівки це могла бути тільки сорокадвохсантиметрівка.

Адже нічого іншого досі не виробляють, пане генерале.

— Куди керуєте?

— Летимо на небо, пане генерале, і мусимо обминати комети. Вони гірші, ніж сорокадвохсантиметрівки.

— Тепер під нами Марс, — сказав шофер після довгої паузи.

Біглер уже заспокоївся.

— А ви знаєте, — запитав він, — історію "битви народів" під Лейпцігом?

Чотирнадцятого жовтня тисяча вісімсот тринадцятого року фельдмаршал князь Шварценберг виступив на Лібертковиці, шістнадцятого жовтня відбувся бій на Лінденау, бої вів генерал Мервельдт, австрійські війська ввійшли потім у Вахав, а дев'ятнадцятого жовтня впав Лейпціг.

— Пане генерале, — раптом сказав дуже серйозно шофер. — Ми вже біля небесної брами, злазьте, пане генерале! Ми не можемо проїхати небесною брамою, тут велика тиснява. Самі війська.

— Переїдьте кого-небудь, — гукає він шоферові, — тоді поступляться.

І, нахилившись із автомобіля, кричить:

— Achtung, sie Schweinbande! 1 Ото тварюки. Бачать генерала й не можуть рівнятись праворуч.

1 Увага, ви, свиняча голото! (Нім.)

Шофер спокійно його втихомирює:

— Це їм нелегко, пане генерале, більшість має відірвані голови.

Генерал Біглер лише тепер помічає, що ті, хто товпиться біля небесної брами, інваліди. Вони втратили на війні деякі частини свого тіла, але несуть їх із собою в заплічних мішках. Голови, руки, ноги. Якийсь праведний артилерист, що пхався до небесної брами в подертій шинелі, ніс у мішку весь свій живіт разом з нижніми кінцівками. З мішка якогось іншого праведного запасного дивилась на генерала Біглера половина сідниці, яку солдат утратив під Львовом.

— Це заради порядку, — зауважив шофер, проїжджаючи крізь густий натовп. — Вони, мабуть, повинні пройти небесну медичну комісію.

Через небесну браму пускали тільки за паролем, і генерал Біглер його відразу згадав: "Fur Gott und Kaiser!" 1

Автомобіль в'їхав у рай.

— Пане генерале, — звернувся до Біглера якийсь офіцер-ангел з крилами, коли вони проїжджали повз казарми для рекрутів-ангелів. — Ви мусите зголоситися до головного штабу.

Їхали далі повз якийсь учбовий плац, де аж кишіло рекрутами-ангелами. Їх учили кричати "алілуя".

Проїхали повз групу, де рудий капрал-ангел ухопив одного вайлуватого рекрута-ангела в свої руки, молотив його кулаком у живіт і верещав: "Роззяв ширше свою пельку, свинюко Віфліємська. Хіба так волають "алілуя"? Немовби в тебе в пельці кнедлик застряг. Хотів би я знати, який дурень тебе, тварюко, пустив у рай! Спробуй-но ще раз". — "Гла-гле-глу-я!" — "Що ти собі думаєш, тварюко, що й у нас у раю будеш гугнявити! Спробуй іще раз, кедре ти ліванський".

Поїхали далі, а за ними ще довго лунав переляканий вереск гугнявого рекрута-ангела: "Гла-гле-глу-я!" — і крик ангела-капрала: "А-лі-лу-я, а-лі-лу-я, ти, корово йорданська!"

Потім вони побачили величну заграву над високою спорудою, як та Маріанська казарма в Чеських Будейовицях, а над нею два літаки, один ліворуч, а другий праворуч, і посередині між ними натягнене величезне полотно з величезним написом:

"K. UND K. GOTTES HAUPTQUARTIER" 2.

1 За бога й імператора! (Нім.)

2 "Імператорсько-королівська богова штаб-квартира" (нім.).

Генерала Біглера висадили з автомобіля два ангели у формі польової жандармерії, взяли його за комір і потягли на другий поверх.

— Поводьтеся пристойно перед господом богом, — сказали йому нагорі перед одними дверима й увіпхнули його всередину.

Посеред кімнати, де на стінах висіли портрети Франца-Йосифа і Вільгельма, спадкоємця трону Карла-Франца-Йосифа, генерала Віктора Данкеля, ерцгерцога Фрідріха і начальника генерального штабу Конрада фон Гетцендорфа, стояв господь бог.

— Кадете Біглер, — сказав господь бог з притиском, — ви мене не впізнаєте? Я ваш колишній капітан Сагнер з одинадцятої маршової роти.

Біглер заціпенів.

— Кадете Біглер, — знову заговорив господь бог, — яким правом ви привласнили собі титул генерал-майора? Яким правом ви, кадете Біглер, їздили в штабному автомобілі по шосе між ворожими позиціями?

— Насмілюсь доповісти...

— Рота на замок, кадете Біглер, коли з вами говорить господь бог.

— Насмілюсь доповісти, — знову починає, заникуючись, Біглер.

— Отже, ви не зволите заткнути пельку? — горлає на нього господь бог, відчиняє двері і гукає: — Два ангели, сюди!

Входять два ангели з рушницями через ліве крило. Біглер у них пізнає Матушича і Батцера.

Із уст господа бога лунає:

— Киньте його в сортир!

І кадет Біглер летить кудись, звідки жахливо смердить.

* * *

Напроти сонного кадета Біглера сиділи Матушич із денщиком капітана Сагнера

Батцером і безперестанку грали в "шістдесят шість".

— Stink awer d'Kerl wie a'Stockfisch, — кинув Батцер, зацікавлено спостерігаючи, як уві сні кадет Біглер дуже підозріло крутиться. — Muss d'Hosen voll ha'n 1.

1 Але ж цей парубійко смердить, як тріска... Певно, в нього повні штани! (Нім. діал.)

— Це може трапитися з кожним, — філософськи сказав Матушич. — Облиш його, не тобі ж його переодягати. Краще карти здавай.

Уже було видно світлову заграву над Будапештом, а понад Дунаєш промацував небо промінь прожектора.

Кадетові Біглеру вже знову снилося щось інше, бо він мурмотів крізь сон:

— Sagen Sie meiner tapferen Armee, dass sie sich in meinem Herzen ein unvergängliches Denkmal der Liebe und Dankbarkeit errichtet hat 1.

Біглер за цими словами знову почав крутитися, сморід ударив Батцерові в ніс, і він, плюнувши, зауважив:

— Stinkt, wie a'Heizputza, wie a'bescheissena Heizputza! 2

А кадет Біглер крутився все неспокійніше і неспокійніше. Його новий сон був надзвичайно фантастичний. Він захищає місто Лінц у війні за австрійські спадкові володіння.

Йому привиділись редути й укріплення навколо міста. Його головний штаб перетворився раптом у величезний лазарет. Усюди лежали недужі й трималися за живіт. Під палісадами міста Лінца їздять сюди й туди французькі драгуни Наполеона І.

А він, комендант міста, стоїть над тим усім, також тримаючись за живіт, і кричить якомусь французькому парламентареві: "Передайте своєму імператорові, що я не здамся..."

Потім біль у животі раптом ущух, і він кидається з батальйоном через палісади за місто, вперед до слави й перемоги, бачить, як надпоручник Лукаш підставляє свої груди під удар шаблі французького драгуна, щоб відвести його від Біглера, захисника оточеного Лінца.

Надпоручник Лукаш умирає біля його ніг з вигуком: "Ein Mann, wie Sie, Herr Oberst, ist notiger als ein nichtsnutziger Oberleutnant!" 3

Оборонці Лінца, зворушені, відвертаються від умирущого, але тут зненацька Біглера вдаряє у сідницю картеч.

Біглер сьгає рукою назад до штанів і відчуває, як щось липке мажеться по руці.

Він кричить: "Санітари! Санітари!" — і падає з коня...

1 Скажіть моїй відважній армії, що вона спорудила собі в моєму серці вічний пам'ятник любові і вдячності (нім.).

2 Смердить, як прибиральник сортирів, як обісраний золотар! (Нім. діал.)

3 Така людина, як ви, пане полковнику, куди потрібніша, ніж якийсь нікчемний обер-лейтенант! (Нім.)

Батцер і Матушич підняли кадета Біглера з підлоги, куди він звалився з лавки, й знову поклали на місце.

Потім Матушич підійшов до капітана Саґнера і доповів, що з кадетом Біглером діються дивовижні речі.

— Мабуть, це не від коньяку, — сказав він, — це більше скидається на холеру.

Кадет Біглер пив на всіх станціях воду. В Мошоні я бачив, як він...

— Ну, холера так швидко не розвивається, Матушичу. Скажіть пану докторові, він у сусідньому купе, хай подивиться на нього.

До батальйону був приділений військовий лікар, вічний студент медик і член корпорації буршів Вельфер. Він умів пити, фехтувати, одначе знав медицину, як свою власну кишеню. Скінчив медичні факультети в різних університетських містах Австро-Угорщини, практику відбув в найрізноманітніших лікарнях, але докторату не захищав просто з тієї причини, що в духівниці, яку залишив його дядько своїм спадкоємцем, була умова, щоб студентові медицини Фрідріхові Вельферу виплачувати річну стипендію до того часу, поки Фрідріх Вельфер не дістане лікарського диплома.

А ця стипендія була майже в чотири рази більша, ніж платня асистента в лікарні.

І MUC 1 Фрідріх Вельфер сумлінно намагався віддалити присвоєння йому ступеня доктора медицини до якнайдалшого часу.

Спадкоємці зі шкіри вискакували, називали його пришепелю, робили спроби накинути йому багату наречену, аби тільки його позбутися. Але він, MUC Фрідріх Вельфер, член, мабуть, дванадцяти студентських товариств, ще більше їх розлютив, видавши кілька збірок дуже гарних віршів у Відні, Лейпцігу, в Берліні.

Друкувався у "Сімпліціссімумсі" і спокійно вчився далі: йому не свербіло.

Але прийшла війна і підступно напала з тилу на MUC Фрідріха Вельфера.

Поета, автора збірок "Lachende lieder", "Krug und Wissenschaft" і "Marchen und Parabeln" 2, безцеремонно потягли на війну, а один спадкоємець із військового міністерства доклав усіх зусиль, аби безтурботний Фрідріх Вельфер захистив "воєнний докторат".

1 Medicinal Universalis Candidatus (лат.) — кандидат усіх медичних наук.

2 "Усміхнені пісні", "Келих і наука", "Казки і притчі" (нім.).

Вельфер зробив те письмово. Дістав цілу низку запитань, на які повинен був відповісти, але він на всі відповів стереотипно: "Lecken Sie mir Arsch" 1. За три дні полковник повідомив, що Фрідріх Вельфер дістав диплом доктора медичних наук. Він, мовляв, давно вже дозрів, щоб дістати ступінь доктора, і головний штабний лікар призначає його до додаткового лазарету. Від його поведінки тепер залежатиме швидке просування по службі, і хоч він, як це відомо, в різних університетських містах мав поєдинки з офіцерами, однак тепер, під час війни, такі речі забуваються.

Автор збірки поезій "Келих і наука", закусивши губу, пішов служити.

Після ствердження кількох випадків, що він ставився до солдатів-пацієнтів надзвичайно ліберально, розтягуючи, скільки можна було, їхнє перебування в лазареті, наперекір гаслу дня: "Вилежуватись і здихати в лазареті або вилежуватись і здихати в окопах — усе одно здихати", — доктора Вельфера послали з одинадцятим маршовим батальйоном на фронт.

Кадрові офіцери в полку дивились на нього, як на щось неповноцінне. Офіцери запасу також не звертали на нього уваги й не приятелювали з ним, щоб не поглиблювати прірви між собою і кадровиками.

Капітан Саґнер, зрозуміло, вважав себе чимось незрівнянно вищим від цього колишнього МУС, який порував шаблею в часи свого довготривалого навчання кількох офіцерів. Коли доктор Вельфер — "військовий доктор" — пройшов повз Саґнера, той навіть не глянув на нього і далі говорив з надпоручником Лукашем про щось зовсім неістотне. Аби щось сказати, він раптом заговорив про вирощування гарбузів біля Будапешта. Надпоручник Лукаш згадав, як він на третьому році навчання в кадетському корпусі з кількома товаришами "з цивільних" їздив у Словаччину. Там їм довелося побувати в одного євангелічного пастора, словака.

Той їм подав до свинячої печені гарнір з гарбуза, а потім, наливши вина, сказав:

"Гарбуз і свиня потребує вина", — а він, Лукаш, образився 2.

1 Поцілуйте мене в зад (нім.).

2 Розмова капітана Саґнера з надпоручником Лукашем велася по-чеському. (Прим. автора).

— В цьому Будапешті ми побачимо небагато, — сказав капітан Саґнер, — везуть нас якось в обхід. Згідно з маршрутом, ми тут стоятимемо лише дві години.

— Думаю, що будуть переформовувати вагони, — відповів надпоручник Лукаш, — приймуть нас на сортувальну станцію "Transport-Militar-Bahnhof".

До них підійшов "доктор воєнного часу" Вельфер.

— Нічого страшного, — сказав він, усміхаючись. — Панове, які претендують на те, щоб з часом стати офіцерами армії і які ще в Бруцькому клубі вихвалялися своїми стратегічно-історичними знаннями, мали б дістати попередження, що небезпечно одним махом з'їсти цілий пакунок солодошів, які їм мама посилає на фронт. Кадет Біґлер з моменту виїзду з Брука проковтнув, як він мені признався, тридцять трубочок з кремом, але на всіх вокзалах пив тільки переварену воду. Це нагадує мені, пане капітане, вірш Шіллера "Wer sagt von..." 1.

1 "Хто каже про..." (Нім.)

— Слухайте, докторе, — перепинив його капітан Саґнер. — Тут ідеться не про Шіллера. Що з кадетом Біґлером?

"Військовий доктор" Вельфер усміхнувся:

— Ваш кадет Біґлер, кандидат на офіцерський чин, обробився. Це не холера і не дизентерія, а звичайнісінький собі розлад шлунка. Ваш пан кандидат на офіцерський чин випив більше ніж слід коньяку і наробив у штани. Але, мабуть, він обробився б і без коньяку, бо зжерти стільки трубочок з кремом, які йому надіслали з дому!.. Це — дитина... В клубі, як я пам'ятаю, пив завжди лише чвертку вина. Він абстинент... — Доктор Вельфер плюнув. — Купував собі лінцькі тістечка.

— Отже, нічого серйозного? — перепитав капітан Саґнер. — Але коли б чутка про це поширилась...

Надпоручник Лукаш устав і сказав Саґнерові:

— Спасибі за такого командира взводу!

— Поки що я його трохи підлатав, — сказав Вельфер, безнастанно усміхаючись, — хай пан командир батальйону дасть дальші розпорядження... Тобто я відішлю кадета Біглера в лазарет... видам посвідку, що в нього дизентерія. Тяжкий випадок дизентерії. Ізоляція.... Кадета Біглера покладуть до інфекційного барака... Я не сумніваюся, — вів далі Вельфер з тією ж самою бридкою усмішкою, — що так краще.

Бо одна річ кадет, хворий на дизентерію, а інша — обкаляний кадет.

Капітан Саґнер звернувся до свого приятеля Лукаша строго офіційним тоном:

— Пане надпоручнику, кадет Біглер з вашої роти захворів на дизентерію і залишиться під лікарським доглядом у Будапешті.

Капітанові Саґнерові здалося, що Вельфер притамовує зловтішний сміх, та коли він поглянув на "військового доктора", той мав на диво байдужий вираз обличчя.

— Отже, все гаразд, пане капітане, — відповів Вельфер спокійно, — кандидат на офіцерський... — Він махнув рукою: — При дизентерії кожен може наложити в штани.

І відважного кадета Біглера відвезли до військового ізолятора в Уй-Буда.

Його закаляні штани загубились у вирі світової війни. Мрії про великі перемоги були замкнені в одній з лазаретних палат інфекційних бараків.

Коли кадет Біглер довідався, що в нього дизентерія, він зрадив. Яка різниця — бути пораненим чи захворіти за свого найяснішого монарха при виконанні своїх обов'язків?

У лазареті з ним трапилася невеличка неприємність. Усі місця для хворих на дизентерію були зайняті, і кадета Біглера перевели в холерний барак.

Коли кадета Біглера викупали і всунули йому під пахву термометр, штабний лікар-мадяр покрутив головою: "37°! Найгірший симптом при холері — великий спад температури, хворий стає апатичним..."

Кадет Біглер справді не виявляв ніякого хвилювання. Він був надзвичайно спокійним і повторював у думці, що так чи інакше, а він страждає за найяснішого монарха.

Штабний лікар наказав всунути термометр кадетові Біглерові в пряму кишку.

— Остання стадія холери, — вирішив лікар, — ознаки скорого кінця. Крайне послаблення, хворий утрачає відчуття оточення, його свідомість потьмарена. Він усміхається в передсмертних корчах.

Кадет Біглер під час цієї маніпуляції справді по-мученицькому всміхався і вдавав з себе героя. Коли йому запихали термометр у пряму кишку, він навіть не поворохнувся.

"Наявні симптоми повільного вмирання від холери, — подумав лікар. — Пасивність..."

Для впевненості лікар спитав мадярського санітара унтер-офіцера, чи не було в кадета Біглера блювоти і проносу у ванні.

Діставши заперечну відповідь, він уважно поглянув на Біглера. Коли при холері припиняється пронос і блювота, це знову ж таки, як і попередні симптоми, ясна картина того, що для хворого настають останні години життя.

Кадет Біглер, якого витягли з теплої ванни й зовсім голого поклали на ліжку, змерз

як собака, аж зубами видзвонював. На тілі в нього висипала гусяча шкіра.

— Бачите, — сказав штаб-лікар по-угорському, — його морозить, ноги й руки холодні. Це кінець.

Нахилившись над кадетом Біглером, спитав по-німецькому:

— Also wie geht's? 1

— S-s-se-hr gu-gu-tt 2, — зацокотів зубами кадет Біглер. — Eine De-deck-ke! 3

1 Як почуваете себе? (Нім.) 2 Ду-ду-дуже до-доб-ре (нім.).

3 Ко-ковд-ру! (Нім.)

— Свідомість частково затьмарена, а частково прояснюється, — сказав знову по-угорському штабний лікар. — Тіло дуже схудле, губи й нігті повинні були б почорніти... Це вже мій третій випадок, коли хворий умирає від холери, а нігті й губи не чорніють...

Він знову нахилився над кадетом Біглером і говорив далі по-угорському:

— Серце не прослухується.

— Ei-ei-ne-ne De-de-de-deck-ke-ke, — знову зацокотів зубами кадет Біглер.

— Це його останні слова, — сказав штабний лікар санітарові. — Завтра його поховаємо разом з майором Кохом. Зараз він знепритомніє. Його документи в канцелярії?

— Напевно, там, — спокійно відповів унтер-офіцер.

— Ei-ei-ne-ne De-de-deck-ke-ke, — благально дзвонив їм услід зубами кадет Біглер.

У палаті, де стояло шістнадцять ліжок, лежало тільки п'ятеро хворих, один з них — неживий. Він умер дві години тому й був прикритий простиралом. Небіжчик мав те ж саме прізвище, що й вчений, який відкрив холерну бацилу. Це був капітан Кох.

Саме про нього говорив штабний лікар, що його завтра поховать разом з кадетом Біглером.

Кадет Біглер підвівся на ліжку і вперше побачив, як умирають від холери за найяснішого монарха. З чотирьох ще живих двоє вмирали, задихалися й синіли, причому щось кричали, але не можна було розібрати, якою мовою. Це було скоріше здушене харчання.

Двоє інших, з дуже бурхливою реакцією, що свідчила про одужання, скидалися на людей у тифозній гарячці: вони вигукували щось незрозуміле і вистромлювали з-під ковдри схудлі ноги. Над ними стояв бородатий санітар, що розмовляв штірійським діалектом (як розпізнав кадет Біглер) і втихомирював їх:

— У мене також була холера, моє золоте панство, але я не бив ногами по ковдрі.

Тепер уже з вами все добре, дістанете відпустку і... Не кидайся, — гаркнув він на одного, який так шпурнув ковдру, що вона полетіла йому аж на голову. — Це у нас заборонено робити. Маєш гарячку, то й радій, принаймні не повезуть звідсіля з музикою. Ви вже обидва видряпалися.

Він поглянув навколо себе.

— Ось ті двоє вже померли. Ми так і сподівалися, — сказав він добродушно, — отожд радійте, що вас це минуло. Треба йти по простирала.

За хвилину він повернувся і прикрив простиралами померлих. У них були зовсім

чорні губи, і нігті на руках також почорніли. Санітар витяг руки з-під ковдри і спробував запхати язика назад у рот, потім став навколішки біля постелі й почав молитися:

— Heilige Marie, Mutter Gottes... 1

1 Свята Маріє, матір божя... (Нім.)

Молячись, старий санітар із Штірії дивився на своїх пацієнтів, які видужували, бо їхня гарячка свідчила про повернення до життя.

— Heilige Marie, Mutter Gottes, — набожно повторював санітар, коли зненацька якийсь чоловік поплескав його по плечу.

Це був кадет Біглер.

— Слухайте, — сказав він, — я... купався... Тобто, мене купали. Дайте мені ковдру... Мені холодно.

— Це надзвичайний випадок, — сказав півгодиною пізніше штабний лікар кадетові Біглеру, який лежав під ковдрою. — Ви, пане кадете, одужуєте. Завтра ми переведемо вас у запасний лазарет до Тарнова. Ви — носій холерних бацил... Ми зробили в науці такий крок уперед, що це вже можна встановити. Ви з дев'яносто першого полку...

— Тринадцятий маршовий батальйон, — відповів за кадета Біглера санітарний унтер-офіцер. — Одинадцята рота.

— Пишіть, — наказав штаб-лікар. — "Кадета Біглера, тринадцятий маршовий батальйон, одинадцята маршова рота, дев'яносто перший полк, надсилаємо на лікарський догляд до холерних бараків у Тарнов. Носій холерних бацил..."

Ось так кадет Біглер, натхненний воїн, перетворився в носія холерних бацил.

2. У БУДАПЕШТІ

У Будапешті на військовому вокзалі Матушич приніс капітанові Сагнеру телеграму, яку надіслав бідолашний командир бригади, відправлений до санаторію. Вона була не шифрована і мала такий самий зміст, як і попередня: "Швидко приготувати обід і потім маршем на Сокаль". До цього ще було додано: "Обоз зарахувати до східної групи. Розвідка касується, тринадцятому маршовому батальйону збудувати міст через ріку Буг. Докладніше в газетах".

Капітан Сагнер негайно вирушив до коменданта вокзалу. Комендант, невеличкий на зріст, товстенький офіцер, зустрів його привітно.

— Ну й витворяє же ваш бригадний генерал, хай йому грець, — промовив він, регочучи на все горло. — Але ми зобов'язані вручити вам цю нісенітницю, бо з дивізії ще не надійшло розпорядження щодо генералових телеграм. Учора тут проїздив чотирнадцятий маршовий батальйон сімдесят п'ятого полку, і командир батальйону дістав телеграму: видати його людям по шість крон як особливу нагороду за Перемишлі?, — і водночас прийшов ще наказ, щоб кожний солдат відрахував з тих шести крон дві крони на воєнну позику... За точними відомостями, у вашого бригадного генерала параліч.

— Пане майоре, — сказав капітан Сагнер комендантові військового вокзалу. — Згідно з полковим наказом і з маршрутом, ми їдемо до Гедельйо. Тут команді належить

одержати по сто п'ятдесят грамів швейцарського сиру. На останній зупинці солдати мали дістати по сто п'ятдесят грамів угорської ковбаси, але нічого не одержали.

— Мабуть, і тут нічого з цього не вийде, — відповів майор, приємно, як і раніше, всміхаючись. — Про такий наказ для полків з Чехії мені нічого не відомо.

А втім, це не моя справа, зверніться до відділу постачання.

— Коли ми, пане майоре, від'їжджаємо?

— Попереду стоїть поїзд з важкою артилерією для Галичини. Ми його пустимо за годину, пане капітане. На третій колії стоїть санітарний поїзд. Він від'їздить за двадцять п'ять хвилин після артилерії. На дванадцятій колії — поїзд з боєприпасами. Він вирушає за десять хвилин після санітарного, а за двадцять хвилин після нього пустимо ваш поїзд. Безумовно, якщо не буде ніяких змін, — додав він, знову посміхаючись, чим остаточно спротивив капітану Саґнеру.

— Пробачте, пане майоре, ви сказали, що не знаєте про жодний наказ щодо видачі ста п'ятдесяти грамів швейцарського сиру полкам з Чехії, чи не можете ви мені це пояснити?

— Це секретне розпорядження, — відповів, усе посміхаючись, комендант військового вокзалу в Будапешті.

"Ну, і сів же я маком, — подумав капітан Саґнер, виходячи з приміщення комендатури. — На якого біса я наказав надпоручникові Лукашеві зібрати всіх командирів і йти з ними та з солдатами до відділу постачання по ці сто п'ятдесят грамів швейцарського сиру на душу?"

Тільки-но командир одинадцятої роти надпоручник Лукаш, згідно з розпорядженням капітана Саґнера, зібрався наказати батальйону податися до складу по ті сто п'ятдесят грамів швейцарського сиру, як перед ним з'явився Швейк із нещасним Балоуном.

Балоун увесь аж тремтів.

— Насмілюсь доповісти, пане надпоручнику, — як завжди чемно сказав Швейк, — справа, про яку йдеться, дуже важлива. Я б вас просив, пане надпоручнику, залагодити цю справу десь на стороні, як висловився один мій приятель Шпатіна із Згоржа, коли був дружком на весіллі й раптово в церкві йому захотілося...

— У чому, власне, річ, Швейку, — перепинив його надпоручник Лукаш, який уже скучив за Швейком, як і Швейк за ним. — Відійдемо трохи далі.

Балоун ішов позаду них і не переставав тремтіти. Цей велетень зовсім утратив душевну рівновагу й вимахував у безнадійному розпачі руками.

— Ну, то говоріть, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, коли відійшли трохи вбік.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — почав Швейк, — воно завжди краще признатися самому, бо шила в мішку не сховаєш! Ви, пане обер-лейтенанте, дали певний наказ, щоб Балоун, коли приїдемо до Будапешта, приніс вам отой паштет із печінки й булочки. Дістав ти такий наказ чи ні? — звернувся він до Балоуна.

Балоун почав ще дужче вмахувати руками, немов боронився від ворога.

— Цей наказ, — сказав Швейк, — на жаль, не міг бути виконаний, пане обер-

лейтенанте. Ваш па́штет із печі́нки я зжер... Так, ізжер, — повторив Швейк, тицьнувши знавіснілого Балоуна, — бо я думав, що па́штет із печі́нки може по́псуватися. Мені кілька разів доводилося читати в газетах, як цілі родини отруювалися па́штетом з печі́нки. Одного разу це сталося на Здеразі, вдруге — в Бероуні, раз у Таборі, потім у Младій Болеславі, а раз у Пршибрамі. Всі отруєні померли. Па́штет із печі́нки страшенна гидота...

Балоун, тремтячи, відійшов убік, засунув палець у горлянку і почав блювати.

— Що з вами, Балоуне?

— Блю-блю-ю, е-е, пане обер... е-е, обер-лейте-нанте, е-е, — використовуючи перерви, простогнав нещасний Балоун. — Це я-я її зжер, е-е, поже-е-р-р-р, е-е, я-е-е, са-е-е-м...

З рота нещасного Балоуна вилітали клапті станіолевої обгортки па́штету.

— Як бачите, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк, не розгубившись, — кожний зжертий па́штет вилізе наверх, як олія на воду. Я хотів узяти провину на себе, а він, бовдур, сам себе зрадив. Балоун взагалі непогана людина, але зжере все, що йому довірять. Я знав одного такого типа. Він працював кур'єром у банку. Йому довіряли тисячі: один раз навіть, коли він одержував гроші в іншому банку, йому дали помилково на тисячу крон більше, і він тут же повернув їх, але боронь боже було доручити йому купити на п'ятнадцять крейцерів копченого ошийка, неодмінно по дорозі зжере. Такий уже був ненажера, що, коли його службовці посиляли по ліверні ковбаси, він їх по дорозі розпорював кишеньковим ножом, а діри заліплював пластиром, який йому обходився для п'яťох ліверних ковбасок дорожче, ніж коштувала б ціла ліверна ковбаска.

Надпоручник Лукаш зітхнув і відійшов.

— Чи не зволите дати якісь накази, пане обер-лейтенанте? — гукнув йому вслід Швейк, тим часом як нещасний Балоун усе пхав собі пальця в горлянку.

Надпоручник Лукаш махнув рукою і попрямував до продовольчого складу. Йому спало на думку, що коли вже солдати поїдають печі́нкові па́штети своїх офіцерів, то Австрія виграти війни не може.

Тим часом Швейк перевів Балоуна на другий бік залізничної колії. По дорозі він потішав його, мовляв, вони разом подивляться на місто і принесуть звідти пану надпоручникові дебреценських сосисок. Швейкове уявлення про головне місто угорського королівства, цілком природно, збігалося з уявленням саме про ці ковбасні вироби.

— Та ми ж поїзд прогавимо, — заскиглив Балоун, оскільки він був такий само ненажерливий, як і скупий.

— Коли їдуть на фронт, — заявив Швейк, — то ніколи не спізнюються, бо кожний поїзд, що їде на фронт, спочатку добре подумає, чи варто привозити на кінцеву станцію лише половину людей. А врешті, я тебе добре розумію, Балоуне. Ти за крейцер залюбки гнав би через Карпати вошу на мотузці.

Але вони не встигли нікуди піти, бо пролунала команда "по вагонах". Солдати

окремих рот знов поверталися до своїх вагонів з порожніми руками. Замість ста п'ятдесяти грамів швейцарського сиру який їм тут мали роздати, кожен дістав коробочку сірників і одну поштову листівку, видану комітетом у справі охорони солдатських могил Австрії (Відень, XIX, 4, вулиця Канізія). Замість ста п'ятдесяти грамів швейцарського сиру кожен мав у руці західногалицьке військове кладовище в Седльцях з пам'ятником нещасним воякам крайової оборони. Його вирізьбив однорічник фельдфебель Шольц, який ухилявся від фронту.

Біля штабного вагона панувало надзвичайне пошвавлення. Офіцери маршового батальйону обступили капітана Саґнера, який їм схвилювано щось розказував. Він саме повернувся від коменданта вокзалу і тримав у руці дуже секретну, довжелезну справжню телеграму із штабу бригади з інструкціями і вказівками, як поводитися в тій новій ситуації, в якій опинилася Австрія 23 травня 1915 року.

Бригадне командування сповіщало, що Італія оголосила Австро-Угорщині війну.

Ще в Бруку-на-Лейті в офіцерському клубі дуже часто за обідами і вечерями говорилося на ситий шлунок про дивовижну поведінку Італії, але взагалі ніхто не чекав, що здійсняться пророчі слова того ідіота кадета Біглера. Якось за вечерею він відсунув тарілку з макаронами і заявив: "Цього добра наїмся аж під брамою Верони".

Капітан Саґнер, вивчивши інструкції, одержані з бригади, наказав сурмити тривогу.

Коли зійшлися всі солдати маршового батальйону, їх вишикували в каре, і капітан Саґнер прочитав їм надзвичайно піднесеним тоном переданий телеграфом наказ по бригаді.

"Через безприкладну жадобу італійський король знехтував братерські зобов'язання, хоч повинен був дотримувати їх як союзник нашої монархії. У цій війні його обов'язком було стати пліч-о-пліч наших героїських військ, але зрадливий італійський король від самого її початку грав роль замаскованого саботажника, поводився двозначно, причому таємно домовлявся з нашими ворогами. Ця зрада завершилася в ніч з 22-го на 23 травня оголошенням війни нашій монархії. Наш головнокомандувач переконаний — наші мужні й славні війська нищівним ударом дадуть гідну відсіч нікчемному ворогові, і зрадник переконається, як, почавши ганебну — і зрадливу війну, він сам себе знищив. Ми непохитно віримо, що з божою поміччю незабаром настане день, коли італійські рівнини знову побачать переможців з-під Санта-Лючії, Віченци, Новари, Кустоцци. Ми хочемо перемогти, ми мусимо перемогти, і ми, безперечно, переможемо!"

Потім ішло звичайне "dreimal hoch!" 1, і батальйон, трохи збентежений, знову сів у поїзд. Замість ста п'ятдесяти грамів швейцарського сиру на голови солдатів звалилася війна з Італією.

1 Трикратне "слава!" (нім.).

У вагоні, де сиділи Швейк, фельдфебель Ванек, телефоніст Ходоунський, Балоун і кухар Юрайда, точилася цікава розмова про вступ Італії у війну.

— На Таборській вулиці в Празі був теж такий випадок, — почав Швейк, — там жив один купець, на прізвище Горжейший, а трохи далі від нього напроти була крамниця

купця Пошмоурного. А між ними обома мав свою крамницю дрібний крамар Гавласа.

Так от, спало якось на думку купцеві Горжейшому об'єднатися з крамарем Гавласою проти купця Пошмоурного, і він почав з ним умовлятися, щоб об'єднати свої крамниці під одною фірмою: "Горжейший і Гавласа". Але крамар Гавласа пішов до купця Пошмоурного і каже, що Горжейший дає йому дванадцять сот за всю його крамницю з дрібним товаром і хоче, щоб він, Гавласа, разом з ним торгував. Але якщо він, Пошмоурний, дасть йому вісімнадцять сотень, то він охоче ввійде з ним у спілку проти Горжейшого. Так і умовились. Гавласа ще якийсь час крутився коло Горжейшого, вдаючи, нібито він найліпший його друг. А коли заходила мова про те, коли ж вони нарешті об'єднуються, відповідав: "Та це не за горами. Я тільки чекаю, коли повернуться з дач клієнти". А коли ці клієнти поприїздили, то й справді все було готове. Одного разу вранці Горжейший пішов відчиняти крамницю і бачить над крамницею свого конкурента велику вивіску з назвою фірми: "Пошмоурний і Гавласа", — написану величезними літерами.

— У нас, — докинув пришепелуватий Балоун, — теж був раз такий випадок: я хотів купити у сусідньому селі ялівку, навіть уже вмовився, та вотицький різник вихопив її в мене з-під носа.

— Отже, коли почалася нова світова війна, — вів далі Швейк, — коли в нас на одного ворога побільшало, коли знову утворився новий фронт, то, будь ласка, поведіться з боєприпасами ощадніше. "Чим більше дітей у родині, тим більше різок ламається", — говорив, бувало, дідусь Хованець з Мотолі, що за невеличку плату від батьків шмагав сусідських дітей.

— Я тільки боюся, — висловив свої побоювання Балоун, тремтячи всім тілом, — що через цю Італію нам зменшать порції.

Фельдфебель Ванек замислився й серйозно сказав:

— Все можливе, бо тепер наша перемога трохи відтягнеться.

— Тепер би нам здався новий Радецький, — додав Швейк. — Той добре знав ту країну, знав, де слабке місце італійців і що треба штурмувати та з котрого боку.

Воно ж справа нелегка — влізти кудись. Влізти кожен дурень зуміє, але вилізти звідтіля — оце справжнє військове вміння. Коли вже хто кудись улізе, то він повинен знати, що навколо діється, щоб не потрапити в халепу, яку звуть катастрофою. Ось, наприклад, у нашому будинку, ще на старій квартирі, якось на горищі спіймали злодія. Але той гультай, коли ліз туди, помітив, що муляри саме ремонтують задню ліфтову клітку. Так він вирвався з рук, проштрикнув двірничку і по риштуванню спустився вниз у клітку, але звідтіля вже не міг видряпатися. Отак і наш татуньо Радецький: він знав усі ходи та переходи в Італії, його ніхто не міг ухопити. В одній книжці від початку до кінця описано, як він чухрав з-під Санта-Лючії і як він, тому що італійці також дали дмухача, лише на другий день відкрив, що переміг власне, він, бо італійців навіть у бінокль не було видно.

Тоді він повернувся і зайняв покинуту Санта-Лючію. Саме за це він і одержав звання фельдмаршала.

— Авжеж. Чудова країна ця Італія, — втрутився в розмову кухар Юрайда. — Я був раз у Венеції і знаю, що італієць кожного називає свинею. Коли він розхвилюється, у нього кожен "porco maladetto" ¹. І папа римський у нього "porco", і "madonna mia e porca", "рара е порсо".

1 Проклята свиня (італ.).

Фельдфебель-рахівник Ванек, навпаки, дуже прихильно висловився про Італію. Він у Кралупах, у своїй аптекарській крамниці, виготовляв із гнилих цитрин сік, а найдешевші і найгниліші цитрини він завжди купував у Італії. Тепер уже кінець постачанню цитрин з Італії до Кралуп. Нема сумніву, війна з Італією принесе різні несподіванки, бо Австрія схоче помститися.

— Це легко сказати — помстись, — усміхнувся Швейк. — Хтось собі думає, що помститься, а терпіти, зрештою, мусить той, кого така людина вибрала знаряддям своєї помсти. Як я мешкав колись на Виноградах, то там жив на нижньому поверсі двірник, а в нього на квартирі був один дрібний службовець з якогось банку. Цей службовець завжди ходив до пивної на Крамерієвій вулиці. Трапилось так, що він посварився там з одним паном, який мав на Виноградах лабораторію для аналізу сечі. Той пан узагалі ні про що інше не думав і не говорив, він майже завжди носив при собі пляшечки з сечею і кожному пхав їх під ніс, щоб кожен також дав свою сечу на перевірку. Від аналізу, мовляв, залежить щастя людини, його сім'ї.

До того ж це дешево: якихось шість крон. Усі, хто ходив до шинку, а також шинкар і його жінка, дали на аналіз сечу. Лише цей дрібний службовець тримався, хоч пан завжди, коли той ішов до пісуару, ліз слідом за ним і завжди стурбовано говорив:

"Не знаю, не знаю, пане Скорковський, але мені ваша сеча дуже не подобається.

Помочіться у пляшечку, поки ще не пізно". Нарешті умовив його. Це коштувало дрібному службовцеві шість крон. Ох, і набрид же йому той пан з цим аналізом. Та хіба тільки йому? Усім добре дошкулив, не виключаючи й шинкаря, якому, до речі, псував торгівлю, бо, віддаючи кожний аналіз, завжди додавав, що це дуже

серйозний випадок у його практиці, що пити нічого не можна, крім води, курити не можна, женитися не можна, а їсти можна лише саму городину. Отже, той службовець, як і всі інші, дихав на нього важким духом і обрав знаряддям своєї помсти двірника, бо знав його як людину жорстоку. Ось одного разу він і каже панові, що робив аналізи, буцімто двірник уже досить довгий час почуває себе не зовсім здоровим і просить його, щоб він завтра вранці о сьомій годині прийшов до нього по сечу на аналіз. Той і поперся туди. Двірник ще спав, пан збудив його і каже по-дружньому: "Моє шанування, пане Малеку, бажаю вам доброго ранку. Ось, пане, пляшечка, будьте ласкаві, помочіться і заплатіть мені шість крон". Хай господь боронить, що тут почалося! Двірник вискочив у підштанках з ліжка та як схопить того пана за горло, як гепне ним у шафу, аж бідолаха застряг усередині. Двірник витяг його, вхопив батіг та в самих підштанках погнав його вниз вулицею Челаковського, а той біг і скавулів, немов собака, що йому на хвіст наступили.

На Гавлічковій вулиці пан скочив до трамвая, а двірника зламав поліцей. Але

поліцаєві теж перепало. Та оскільки двірник був у самих підштанках і все в нього вилазило, то через таке прилюдне неподобство його кинули до арештантської тарадайки і відвезли в поліцію, а він ще й по дорозі ревів, як той тур: "Я вам, халамидники, ще не так покажу, як мені аналізувати сечу". Він просидів шість місяців за насильство над службовою особою і за образу поліції, а потім ще після проголошення вироку образив монарший дім. Можливо, нещасний сидить і досі, а тому я й кажу: коли хтось хоче когось помститися, то це окошиться на зовсім невинній людині.

Тим часом Балоун напружено про щось думав. А наприкінці з острахом запитав фельдфебеля Ванека:

— Пробачте, пане рахівник, так ви думаєте, що через цю війну з Італією ми одержуватимемо менші порції?

— Це ясно як божий день, — відповів Ванек.

— Боже мій! — вигукнув Балоун, схилив голову на долоні й застиг у своєму куточку.

Отак закінчилися в цьому вагоні дебати про Італію.

* * *

Розмова в штабному вагоні про нову воєнну ситуацію, що склалася через втручання Італії у війну, була б, напевно, дуже нудна, бо тут не було славнозвісного військового теоретика кадета Біглера, але його заступив поручник Дуб із третьої роти.

Поручник Дуб до війни викладав чеську мову і вже в той час усюди, де тільки можна було, всіма силами намагався виявити своє вірнопідданство. В письмових працях давав своїм учням теми з історії Габсбурського роду. В молодших класах учнів страшили імператор Максиміліан, який виліз на скелю, а злізти з неї не зміг, Йосиф II Орач, Фердинанд Добрий. У старших класах такі теми звичайно були складніші, як, наприклад, завдання для учнів сьомого класу: "Цісар Франц Йосиф I — меценат науки і мистецтва". Через цей твір один семикласник був виключений з гімназії без права вступу в будь-які середні навчальні заклади австроугорської монархії, бо він написав, що найкращим вчинком австрійського монарха було спорудження мосту Цісаря Франца-Йосифа I в Празі.

Учитель Дуб дуже дбав, щоб усі його учні в день народження цісаря та в дні інших подібних цісарських свят з захватом співали австрійський гімн. У товаристві його не любили, бо всі знали, що він доносив на своїх товаришів. У місті, де працював Дуб, він був одним з членів "трійки" найбільших дурнів і ослів, до якої входили, крім нього, окружний начальник і директор гімназії. В цьому вузькому колі він навчився політикувати в рамках, дозволених в австро-угорській монархії. Ось і тепер він почав мудрувати і тоном задубілого викладача гімназії проголосив:

— Взагалі виступ Італії мене зовсім не здивував. Я цього чекав ще три місяці тому. Немає сумніву, що останнім часом, внаслідок війни з Туреччиною за Тріполі, Італія надто запишалась. Крім цього, вона надто вірить у свій флот, багато сподівається від настроїв населення наших приморських країн і — Південного Тіролю. Ще перед війною

я говорив з нашим окружним начальником про те, що наш уряд недооцінює ірредентистський рух на півдні. Він цілком зі мною погоджувався, бо кожна далекоглядна людина, якій дорога цілісність нашої імперії, мусила вже давно передбачати, куди може завести нас надто ліберальне ставлення до таких елементів. Добре пам'ятаю, як два роки тому я в розмові з паном окружним начальником заявив, що Італія (це було під час Балканської війни і історії з нашим консулом Прохазкою) чекає найближчої нагоди, щоб підступно напасти на нас.

І ось нате! — вигукнув він таким тоном, немовби усі з ним сперечалися, хоч присутні кадрові офіцери під час його патякання мовчали та думали, коли вже цей цивільний базіка кине голою сідницею їжаків бити.

— Це правда, — казав далі Дуб, трохи заспокоївшись, — у більшості випадків навіть у шкільних письмових творах ми не брали до уваги ні нашого минулого ставлення до Італії, ні славних днів перемог наших армій, як, наприклад, року тисяча вісімсот сорок восьмого, так і року тисяча вісімсот шістдесят шостого, що про них згадується в сьогоднішньому наказі по бригаді. Але щодо мене, то я завжди сумлінно виконував свій обов'язок і ще перед закінченням навчального року, майже, так би мовити, на самому початку війни, дав своїм учням стилістичне завдання: "Unsere Helden in Italien von Vicenza bis zur Custozza, oder... — І дурник поручник Дуб додав: — Blut und Leben fur Habsburg! Fur ein Osterreich, ganz, einig, gross!" 1.

1 Наші герої в Італії від Віченци аж до Кустоци, або... кров і життя за Габсбургів! За Австрію, єдину, неподільну і велику! (Нім.)

Він замовк, чекаючи, мабуть, коли всі інші в штабному вагоні почнуть говорити про ситуацію, що створилася, і він ще раз доведе, що вже п'ять років тому передбачав, як одного дня Італія поведеться зі своїм союзником. Але зовсім розчарувався, бо капітан Саґнер, якому батальйонний ординарець Матучиш приніс із вокзалу вечірній випуск "Пестер-Ллойд", сказав, продивляючись газету:

— Дивіться, ота сама Вейнерова, яку ми бачили в Бруку на гастролях, учора грала тут на сцені Малого театру.

На цьому припинилися дебати про Італію в штабному вагоні...

* * *

Батальйонний ординарець Матушич і денщик капітана Саґнера Батцер, які теж їхали в штабному вагоні, дивилися на війну з Італією з позицій чисто практичних: свого часу, ще в роки кадрової служби, вони обидва брали участь у маневрах у Південному Тіролі.

— Важко нам буде видиратися на ті гори, — сказав Батцер, — капітан Саґнер має цілий віз чемоданів. Хоч я сам із гір, але це не те, що взяти рушницю під плащ і йти вистежувати якогось там зайця в маєтку князя Шварценберґа.

— Якщо нас і справді кинуть на південь в Італію, мені також не дуже-то до вподоби гасати з наказами по горах і льодовиках. А щодо їжі, то там, на півдні, сама полента і олія, — сумно сказав Матушич.

— А й правда, чого доброго попруть нас у ті гори, — розхвилювався Батцер. — Наш

полк уже був і у Сербії, і в Карпатах. Я вже досить натягався з чемоданами пана капітана по горах, двічі вже, як припекло, губив їх, — раз у Сербії, другий раз у Карпатах. Може, таке мене чекає й утретє на італійському кордоні, а що тамтешній харч... — Він плюнув і присунувся ближче до Матушича. — Знаєш, у нас в Кашперських горах роблять такі малесенькі кнедлі із сирої картоплі. Їх варять, потім ще вмочають у яйце, гарненько посипають тертими сухариками, а потім смажать на салі.

Останнє слово він промовив якимось таємниче-урочистим голосом.

— Але найліпше за все кнедлики з кислою капустою, — додав він меланхолійно, — куди до них тим дурним макаронам.

На цьому й тут закінчилася розмова про Італію...

Поїзд стояв на вокзалі вже понад дві години, і тому в решті вагонів усі в один голос твердили, що його, мабуть, заберуть і пошлють в Італію. Про це свідчили й інші факти. З ешелоном робили дуже дивні речі. Усіх солдатів знову повиганяли з вагонів, з'явилася санітарна інспекція з дезинфекційною командою і старанно покропила всі вагони лізолом, що було сприйнято з великим невдоволенням, надто в тих вагонах, де везли запаси хліба.

Але наказ є наказ. Санітарна комісія наказала зробити дезинфекцію по всіх вагонах ешелону номер 728 і тому спокійнісінько покропила лізолом гори хліба й мішки з рисом. Уже з цього було видно, що діється щось незвичайне.

Потім усіх загнали до вагонів, а за півгодини знову вигнали, бо ешелон прийшов інспектувати якийсь старенький генерал. Швейкові зараз спало на думку відповідне назвисько для старого пана. Стоячи позаду шеренги, він прошепотів фельдфебелеві Ванекові: "Ото здихляк".

А старий генерал у супроводі капітана Сагнера пройшовся перед шеренгою і, зупинившись біля одного молодого солдата, щоб якось підбадьорити всіх, запитав, звідки він, скільки йому років і чи має годинник. Хоч солдат і мав один годинник, але він сподівався дістати від старого пана ще один, і тому відповів, що годинника в нього немає. На це старенький здихляк-генерал придуркувато всміхнувся, так само як, бувало, робив цісар Франц-Йосиф, коли звертався до бургомістрів, і сказав: "Це добре, це добре!" — потім зробив честь капралові, що стояв поблизу, спитавши, чи здорова його жінка.

— Насмілюсь доповісти, — гаркнув капрал, — я нежонатий.

На що генерал, прихильно усміхаючись, також сказав своє:

— Це добре, це добре.

Потім здитинілий генерал попросив капітана Сагнера продемонструвати, як солдати здвоюють шеренги. За хвилину вже лунало: "Перший-другий, перший-другий, перший-другий!"

Це генерал-здыхляк дуже любив. Він навіть удома ставив перед себе двох денщиків, а ті мусили самі рахувати: "Перший-другий..."

Таких генералів Австрія мала силу-силенну.

Коли огляд щасливо скінчився, генерал не пошкодував похвал для капітана

Саґнера, а солдатам дозволили погуляти на території вокзалу, бо прийшло повідомлення, що ешелон рушить тільки за три години. Солдати, прогулюючись по перону, лупали на всі боки очима і ловили гав. На вокзалі було чимало людей, і то тут, то там декому з вояків щастило вижебрати сигарету.

Це було яскравим доказом того, як ущухло захоплення, що на початку війни виливалося в гучне вітання ешелонів на вокзалах: тепер солдатам доводилось жебрати.

До капітана Саґнера прийшла делегація від Товариства для вітання героїв у складі двох страшенно змучених дам. Вони передали подарунок для ешелону, а саме:

двадцять коробочок ароматних таблеток для відсвіжування рота — реклама однієї будапештської фабрики цукерок. Таблетки були гарно вкладені в бляшаночки, на кришках яких був намальований угорський гонвед, що тиснув руку австрійському ополченцеві, а над ними осяйна корона святого Стефана. Навколо йшов напис по-німецькому й по-угорському: "Für Keiser, Gott und Vaterland" 1.

Фабрика цукерок була така вірнопіддана, що на перше місце поставила імператора, а вже за ним господу бога.

Кожна коробочка містила вісімдесят таблеток, так що на трьох вояків припадало приблизно п'ять. Крім цього, замучені дами принесли великий пакунок надрукованих листівок з двома молитвами, що їх склав будапештський архієпископ Геза із Сатмар-Будафала. Молитви, повні найстрашніших прокльонів на адресу всіх ворогів, були написані німецькою і угорською мовами так пристрасно, Що на кінці їм бракувало лише міцного угорського: "Baszom a Kristusmarjat" 2.

1 За імператора, бога і батьківщину! (Нім.)

2 Груба, непристойна угорська лайка.

На думку шановного архієпископа, добрий господь бог повинен був посікти росіян, англійців, сербів, французів і японців на капусту і зробити з них гуляш з перцем. Велелюбний господь бог повинен був купатися в крові ворогів і вирізати їх усіх, як це колись зробив жорстокий Ірод з немовлятами.

Преосвященний архієпископ будапештський вжив у своїх молитвах, наприклад, такі милі вирази: "Хай бог благословить ваші баґнети, щоб вони глибоко вп'ялися в животи ваших ворогів. Хай найсправедливіший бог спрямовує артилерійський вогонь на голови ворожих штабів. Дай, милосердний боже, щоб усі вороги захлинулися в своїй крові з ран, які ви їм завдасте". Тому треба ще раз відзначити, що в кінці тих молитовок бракувало тільки "Baszom a Kristusmarjat".

Передавши все це, дами висловили капітанові Саґнеру своє жагуче бажання бути присутніми, коли роздаватимуть подарунки. Одна з них навіть наважилася попросити дозволу виголосити промову до солдатів, яких вона називала не інакше як "Unsere braven Feldgrauen" 1.

1 Наші браві сірі польові шинелі (нім.).

Обидві були дуже ображені, коли капітан Саґнер відхилив їхнє прохання. Тим часом гостинці помандрували до вагона, в якому містився склад. Шановні дами

пройшли рядами солдатів, а одна з них не знехтувала нагодою поплескати по щоці бородатого солдата Шимека з Будейовиць. Шимек, не знаючи нічого про достойну місію цих дам, по-своєму розтлумачив таке поводження і після їхнього відходу промовив до своїх товаришів:

— Ну й нахабні ж, шльондри. Бодай ця мавпа була хоч з фасаду гарна, а то чистісінько чорногуз: ніжки — немов ті тички, сама як з хреста знята, і вона ще, стара кочерга, до солдатів залицяється.

На вокзалі була метушня. Події з італійцями викликали тут справжню паніку, два ешелони з артилерією було затримано і направлено до Штірії. Був тут також ешелон боснійців. З невідомих причин він стояв вже два дні, всіма забутий. Боснійці вже два дні не діставали нічого з кухні й ходили жебрати хліб у Новий Пешт. Навколо тільки й чути було схвильовані розмови кинутих напризволяще боснійців. Вони розлючено жестикулювали й безнастанно лаялися.

Незабаром маршовий батальйон дев'яносто першого полку знову зігнали докупи, і солдати позалазили в свої вагони. Однак за хвилину батальйонний ординарець Матушич повернувся з вокзальної комендатури із звісткою, що поїдуть аж за три години. Тому щойно зібраних солдатів знову випустили з вагонів.

Перед самим відходом поїзда до штабного вагона вскочив дуже схвильований поручник Дуб і почав домагатися, щоб капітан Сагнер негайно наказав заарештувати Швейка.

Поручник Дуб, давній відомий донощик у місті, де він учителював, дуже радо пускався в розмови з вояками, намагаючись збагнути, що солдати думають, і водночас шукаючи нагоди повчити їх і пояснити, чому й за що вони воюють.

Під час свого обходу він побачив за вокзальною будівлею біля ліхтаря Швейка. Той стояв і зацікавлено розглядав плакат якоїсь добродійної воєнної лотереї. На плакаті наочно було показано, як австрійський солдат багнетом пришпилює до муру сторопілого бородатого козака.

Поручник Дуб поплескав Швейка по плечу й спитав, як це йому подобається.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів Швейк, — це дурне. Я вже бачив багато дурних плакатів, але такої нісенітниці мені ще не доводилося бачити.

— А що вам тут не подобається? — запитав поручник Дуб.

— Мені, пане лейтенанте, не подобається, як той вояк поводить з довіреною йому зброєю. Таж він може зламати багнет об мур, а потім це взагалі зовсім ні до чого, і його можуть покарати, бо росіянин підняв руки вгору і піддається: його взято в полон, а з полоненими треба добре поводитися. Кажіть що хочете, а вони також люди.

Тут поручник Дуб вирішив витягти із Швейка якомога більше і спитав:

— Так значить, вам шкода цього росіянина, правда?

— Мені, пане лейтенанте, шкода обох. Росіянина тому, що його прохромали, нашого — бо його за це заарештують. Він, пане лейтенанте, поламає багнет, адже мур кам'яний, а сталь — вона крихка. У нас, пане лейтенанте, ще до війни, коли я відбував військову службу, був у роті один лейтенант. Навіть наш старший фельдфебель, що

служив за юшку, не вмів так гарно висловлюватися, як той пан лейтенант. На учбовому плацу він нам, було, каже: "Коли почуєш "Набасcht", мусиш вибалушувати баньки, як той кіт, що кладе в січку". Але взагалі він був непогана людина. Раз на різдво він зовсім одурів: купив для роти цілий віз кокосових горіхів. Відтоді я вже знаю, які багнети крихкі. Половина роти поламала на тих горіхах багнети, і наш полковник наказав усю роту посадити під арешт. Три місяці ми не сміли й кроку з казарми ступити, а пан лейтенант мав домашній арешт...

Поручник Дуб люто поглянув у безтурботне обличчя бравого вояка Швейка і злісно спитав:

— Ви мене знаєте?

— Знаю, пане лейтенанте.

Поручник Дуб витріщив очі й затупцював на місці:

— А я вам кажу, що ви мене ще не знаєте. Швейк так само безтурботно, спокійно, немовби рапортуючи, знову повторив:

— Я вас знаю, пане лейтенанте. Ви, насмілюсь доповісти, з нашого маршового батальйону.

— Ви мене не знаєте! — лементував поручник Дуб. — Ви, можливо, знаєте мене з доброго боку, але чекайте, ви мене тепер упізнаєте й з поганого боку, і не думайте собі, що я такий хороший, як здаюся, я кожного примушу заплакати. Отже, знаєте тепер мене чи ні?

— Знаю, пане лейтенанте.

— А я вам востаннє кажу, що ви мене не знаєте! Осел! Маєте братів?

— Так точно, пане лейтенанте, маю одного.

Поручник Дуб оскаженів, дивлячись на спокійне, безтурботне Швейкове обличчя, і, втративши самовладання, вигукнув:

— Ваш брат, мабуть, така сама тварюка, як і ви. Ким він був?

— Учителем гімназії, пане лейтенанте. Він також був на військовій службі і склав екзамен на офіцера.

Поручник Дуб глянув на Швейка, немовби збираючись його проколоти наскрізь. Швейк з гідністю витримав розлючений погляд поручника Дуба, і незабаром їхня розмова закінчилася словом "Abtreten!".

Кожен пішов своєю дорогою, і кожен думав про своє. Поручник Дуб думав, як він розповість про все капітанові й той накаже заарештувати Швейка. А Швейк зробив такий висновок: він уже бачив багато пришепелуватих офіцерів, але цей поручник Дуб справді неабияке дурило.

Поручник Дуб, який саме сьогодні вирішив, що йому належить виховувати солдатів, знайшов за вокзалом нові жертви. Це були двоє солдатів з того ж дев'яносто

першого полку, але з іншої роти. Вони каліченою німецькою мовою змовлялися в п'ятні з двома повіями, їх цілі табуни швендяли навколо вокзалу. Швейк уже здалека зовсім виразно почув різкий голос поручника Дуба:

— Ви мене знаєте?! А я вам кажу, що ви мене не знаєте... Але постривайте, ви ще

мене пізнаєте... Можливо, ви мене знаєте з доброго боку!.. А я вам кажу, ви мене ще пізнаєте з поганого боку!.. Я вас примушу заплакати, осли! Маєте братів? Це, певно, такі ж самі тварюки, як і ви!.. Ким були? В обозі... Ну, добре...

Пам'ятайте, що ви солдати... Ви чехи?.. А знаєте, що Палацький сказав, що коли б не було Австрії, то ми б мусили її створити...

Але загалом обхід поручника Дуба не мав добрих наслідків. Він, здається, затримав ще три групи солдатів, однак його виховні зусилля "примусити заплакати" зазнали повного краху. Це був матеріал, який везли на фронт. В очах кожного солдата зокрема поручник Дуб читав, що всі вони думають про нього дуже погано.

Це вразило його пиху, і тому він перед відходом поїзда домагався від капітана Саґнера заарештувати Швейка. Обґрунтовуючи необхідність ізоляції бравого вояка Швейка, він зазначав підозріло нахабну його поведінку, причому щирі відповіді Швейка на останнє запитання назвав злосливими натяками. Якщо так, мовляв, триватиме далі, то офіцерський корпус утратить будь-яку повагу в очах солдатів, у чому, певне, ніхто з панів офіцерів не сумнівається. Він сам ще перед війною говорив з паном окружним начальником, що кожний начальник повинен підтримувати свій авторитет. Пан окружний начальник був також цієї думки.

Особливо тепер, на війні, що більше наближаємося до ворога, то більше треба, щоб солдати мали страх якийсь. Отож він і домагається, щоб Швейка дисциплінарно покарали.

Капітан Саґнер, як кожний кадровий офіцер, ненавидів офіцерів запасу з різних цивільних професій і звернув увагу поручника Дуба на те, що такі заяви можуть мати місце тільки в формі рапортів, а не здійснюватися базарним способом, немовби тут торгуються за картоплю. Щодо самого Швейка, то перша інстанція, якій він підлягає, є пан надпоручник Лукаш. Такі справи вирішуються тільки по інстанції. Від роти справа надходить до батальйону, і це, очевидно, пану поручникові відомо. Якщо Швейк справді щось накоїв, то спочатку він мусить піти на ротний рапорт, а на випадок апеляції — на батальйонний рапорт. Але якщо пан надпоручник Лукаш не заперечує і вважає розповідь пана поручника Дуба за офіційну заяву про необхідність покарання, то він, Саґнер, нічого не має проти того, щоб Швейка затримати й допитати.

Надпоручник Лукаш не заперечував, але зауважив, що із Швейкових розповідей йому добре відомо, що Швейків брат справді був учителем у гімназії і офіцером запасу.

Поручник Дуб завагався і сказав, що він мав на увазі покарання лише в ширшому розумінні цього слова і що, можливо, той Швейк просто не вміє правильно висловлювати свою думку, а тому його відповіді справляють враження нахабства, злоби й неповаги до начальства. Крім того, весь вигляд Швейка свідчить про його недоумкуватість.

Таким чином, над головою Швейка пролетіла грізна буря, але грім не вдарив.

У вагоні, де була канцелярія і батальйонний склад, фельдфебель-рахівник маршового батальйону Баутанцель дуже милостиво видав двом батальйонним писарчукам по пригорщі ароматних таблеток з тих коробочок, які мали поділити між

солдатами батальйону. У цьому не було нічого дивного: з усім, що призначалося для солдатів, у батальйонній канцелярії робили такі самі шахрайські махінації, як і з цими нещасними таблетками.

Під час війни це стало загальним явищем: якщо десь інспекційна ревізія й не виявила крадіжок, то кожного фельдфебеля-рахівника у всіляких канцеляріях підозрювали, ніби він також порушує кошториси, але з допомогою махінацій уміє ховати кінці в воду. Оскільки нічого ліпшого, що можна було б украсти, не було, писарчуки запихалися солдатськими цукерками, аби насолодитися бодай хоч цією поганню, а Баутанцель нарікав на важкі обставини, які склалися в цій дорозі:

— Я вже відкалатав з маршовими батальйонами два походи, але такої нужденної дороги, як ця, ми ще не мали. Таж тоді, господи, до прибуття в Пряшів у нас були гори всього, чого тільки душа забажає. Я сховав десять тисяч "мемфісок", два круги швейцарського сиру, триста бляшанок консервів. І коли ми вирушили на Бардейов у окопи, а росіяни від Мушіни відтяли зв'язок з Пряшевом, закипіла торгівля — дай боже здоров'я. З усього, що я мав, десяту частину віддав, аби замити очі маршбатальйонові, мовляв, це я заощадив, а решту продав у обозі.

Був у нас тоді майор Сойка — свиня, яких світ не бачив. Особливим героїзмом він не вирізнявся, а здебільшого вештався у нас біля обозу, бо там, угорі, свистіли кулі і рвалася шрапнель. Приходив до нас ніби для того, щоб переконатися, чи добре варять для солдатів батальйону, і, звичайно, з'являвся вниз завжди якраз тоді, коли надходили відомості, що росіяни знову щось готують. Сам увесь тремтить, мусив спочатку на кухні хильнути рому й лише тоді починати перевірку польових кухонь, що стояли навколо обозу, бо вгору на позиції не можна було проїхати і обід носили туди вночі. У таких умовах про якусь офіцерську кухню шкода було й говорити. Єдину дорогу, яка ще вільно зв'язувала нас із тилом, тримали німці з рейху. Вони затримували все, що нам надсилали з тилу кращого, і зжирали самі, а для нас уже нічого не залишалося. Ми всі в обозі були без офіцерського майна. За весь той час мені вдалося заощадити для нашої канцелярії тільки одне-однісіньке порося. Я дав його закоптити, а щоб майор Сойка цього не пронюхав, ми сховали порося в артилеристів на відстані години дороги від нас, де я мав одного знайомого фейерверкера.

Так ось той майор, прийшовши до нас, почав, як завжди, куштувати в кухні юшку.

Щоправда, м'ясо варилося рідко, лише коли щастило здобути з великими труднощами свиней або худючих корів десь на околицях. До того ж нам ще й пруссаки створювали велику конкуренцію, бо, реквізуючи, платили вдвічі більше, ніж ми, за худобу. Поки ми стояли під Бардейовом, я на закупівлі худоби заощадив щось понад тисячу двісті крон, бо найчастіше замість грошей ми давали квитанції з гербовою батальйонною печаткою. Особливо в останні дні, коли Довідалися, що росіяни вже на сході від нас у Радвані, а на заході — в Подоліні. Нема гірше працювати з таким народом, як тамтешній: ні читати, ні писати не вміють, а підписуються трьома хрестиками. Наше інтендантство дуже добре про це знало, так що, коли ми посилали туди по гроші, я не міг додавати як виправдувальні! документи фальшиві квитанції,

ніби я виплатив їм гроші. Такі речі можна було робити тільки там, де народ освіченіший і вміє підписуватись. А потім, як я вже сказав, пруссаки платили більше, ніж ми, й платили готівкою. Отож, коли ми кудись приходили, люди на нас дивилися, як на грабіжників. До того ж інтендантство видало наказ, що квитанції, підписані хрестиками, передаються польовим ревізорам. А цих жевжиків з контролю у нас було повно. Приходить такий "контролер", нажереться у нас, нап'ється, а на другий день на нас і заявить. Той майор Сойка безнастанно нишпорив по наших кухнях і, їй-богу, хоч вірте, хоч ні, одного разу витяг з казана м'ясо, призначене всій роті. Почав із свинячої голови, й заявив, що вона недоварена, і звелів її ще якусь хвилину поварити. Правду кажучи, м'яса тоді варилося небагато. На цілу роту припадало приблизно дванадцять колишніх справжніх порцій м'яса, але він все це ум'яв, потім покуштував юшку і зчинив галас, мовляв, це вода, і що це за порядки, коли юшка з м'яса, а м'яса нема.

Наказав заправити її маслом і кинути туди мої власні макарони, які я заощадив за весь останній час. Але мене не так це обурило, як те, що на заправку лягнуло два кіло вершкового масла, яке я заощадив ще тоді, коли працювала офіцерська кухня.

Я тримав його на полиці під ліжком. Він побачив та як заверещить: "Чие це масло?" Я йому тоді й сказав, що, згідно з розкладкою в останньому наказі по дивізії, на кожного солдата припадає додатково п'ятнадцять грамів масла або двадцять один грам смальцю. Але оскільки жирів на таку кількість людей не вистачає, то ми тримаємо залишки масла, аж поки набереться стільки, що можна буде поліпшити харчування солдатів установленою кількістю жиру. Майор Сойка дуже розсердився і почав кричати, що я, мабуть, чекаю, коли прийдуть росіяни і заберуть останні два кіло масла: "Щоб мені зараз же кинули це масло в юшку, якщо вже юшка без м'яса!" Отак я і втратив увесь свій запас. Цей майор, вірте мені, коли з'являвся, завжди приносив мені нещастя. В нього незабаром виробився такий нюх, що він умів одразу ж винишпорити всі мої запаси. Одного разу я на солдатах заощадив волову печінку. Ми хотіли її стушкувати для себе. Раптом він поліз під ліжко й витяг її звідти, та ще й розкричався на мене. А я йому пояснюю, що цю печінку треба закопати, бо ще зранку один коваль з артилерії, який закінчив ветеринарні курси, встановив її непридатність. Майор узяв з собою одного солдата з обозу, і вони почали на горі під скелями варити в казанках ту печінку, і це, так би мовити, вирішило його долю. Росіяни помітили вогонь і як бабахнули по майорові та його казанку з вісімнадцятки. Потім ми ходили туди подивитися, що від них залишилося, але ніхто не міг розрізнити, де на скелях валяється волова печінка, а де печінка пана майора...

* * *

Потім знову прийшла звістка, що ешелон вирушить аж за чотири години. Бо, як говорили, шлях на Гатван геть забитий поїздами з пораненими. Поширилася чутка, буцімто на вокзалі біля Егера санітарний поїзд із хворими й пораненими зіткнувся з ешеленом, який віз артилерію. З Будапешта туди вже ніби послали поїзд на допомогу.

За хвилину вже працювала фантазія всього батальйону. Патякали про двісті забитих і поранених, про те, що ця катастрофа влаштована навмисне, щоб приховати

шахрайства з постачанням для хворих. Це стало поштовхом для гострої критики поганого постачання батальйону та злодійства в канцеляріях і на складах.

Більшість була тієї думки, що батальйонний фельдфебель-рахівник Баутанцель ділиться всім з офіцерами.

У штабному вагоні капітан Саґнер повідомив, що, згідно з маршрутом, вони вже, власне, повинні бути на галицькому кордоні. В Егері, мовляв, вони мали дістати для батальйону на три дні хліб і консерви, але до Егера їхати ще десять годин.

Крім того, в зв'язку з наступом, за Львовом скупчилося стільки поїздів з пораненими, Що, згідно з телеграмою, жодного буханця хліба ані бляшанки консервів дістати неможливо. Саґнер одержав наказ: замість хліба й консервів виплатити солдатам по 6 крон 72 гелери. Ці гроші вони отримають при видачі платні за дев'ять днів, якщо, звичайно, капітан Саґнер доти дістане гроші з бригади. В касі є тільки щось із 12 000 крон.

— Але ж це свинство з боку полку, — сказав надпоручник Лукаш, — пустити нас, як жебраків, по світу.

Прапорщик Вольф і надпоручник Коларж почали шепотітися про те, що полковник Шредер за останні три тижні надіслав на свій особистий рахунок у Віденський банк 16000 крон.

Надпоручник Коларж потім розповідав, як заощаджують гроші. Вкраде хтось у полку 6000 крон і запхає їх до власної кишені, а по всіх кухнях цілком логічно дається наказ — скоротити порцію гороху на солдата на 3 грами в день. За місяць це дає 90 грамів на людину, а в кожній ротній кухні заощаджується гороху понад 16 кілограмів. Ну, а в звіті кухар мусить показати, що весь горох витрачено.

Надпоручник Коларж у загальних рисах розповів Вольфові про інші випадки, які він спостерігав. Такими фактами була переповнена діяльність усієї військової адміністрації, починаючи від фельдфебеля-рахівника в якійсь нещасній роті і кінчаючи хом'яком у генеральських еполетах, який робив собі запаси на післявоєнну зиму.

Війна вимагала відваги й у крадіжках. Іntenданти дивились один на одного з любов'ю, немовби хотіли сказати: "Ми єдине тіло і єдина душа, крадемо, друже, шахруємо, брате, але нічого не вдієш, проти течії не попливеш. Якщо ти не візьмеш — візьме інший та ще й скаже про тебе, що ти не крадеш, бо вже накрався по самі вуха".

До вагона ввійшов якийсь пан з червоно-золотими лампасами. Це знову був один з тих генералів, що їздили по всіх залізницях як інспектори.

— Сідайте, панове, — ввічливо запросив він, радіючи, що знову наскочив на якийсь ешелон, навіть гадки не маючи про його перебування тут.

Капітан Саґнер хотів відрепортувати, але генерал тільки махнув рукою.

— У вашому ешелоні не порядок, у вашому ешелоні не сплять. У вашому ешелоні вже повинні спати. В ешелонах, коли вони стоять на вокзалі, належить лягати спати о дев'ятій годині, так, як і в казармах.

Генерал говорив лаконічно:

— Перед дев'ятою годиною треба повести людей у сортири за вокзалом, а потім —

спати, бо інакше солдати вночі запаскудять колію. Розумієте, пане капітане?

Повторіть! Або не повторюйте, а зробіть так, як я бажаю. Засурмити тривогу, вигнати людей до сортирів, засурмити вечірню зорю і спати. Перевіряти, хто не спить. Карати! Отак. Це все? Вечерю роздавати о шостій годині.

Потім заговорив про давноминулі справи, про те, чого ніколи не було, а якщо було, то, так би мовити, за рогом у тридев'ятому царстві. Одне слово, він стояв тут, як примара з царства четвертого виміру.

— Вечерю роздавати о шостій годині, — провадив генерал, поглядаючи на годинник, який показував десять хвилин на дванадцяту ніч. — Um halb neune Alarm, Latrinenscheissen, dann schlafen gehen 1. На вечерю о шостій годині — гуляш з картоплею замість ста п'ятдесяти грамів швейцарського сиру.

Потім він віддав наказ — перевірити бойову готовність. Отож капітан Сагнер знову наказав засурмити тривогу, а інспекційний генерал, спостерігаючи, як шикуються батальйон, проходжувався з офіцерами і безугавно повторював одне й те ж, немов усі були якісь ідіоти й неспроможні були відразу його зрозуміти. При цьому він не зводив очей зі стрілки годинника:

— Also, sehen Sie, um halb neune scheissen, und nach einer halben Stunde schlafen. Das genügt vollkommen 2.

1 О пів на дев'яту — тривога, випорожнюватись і спати (нім.).

2 Отже, зволите бачити, о пів на дев'яту випорожнюватись, а за півгодини спати.

Більшого не вимагається (нім.).

У цю перехідну пору солдати звичайно випорожнюються рідким. Найголовніше, підкреслюю, це — сон. Сон надає сили для дальших походів. Поки люди в поїзді — вони мусять відпочивати. Якщо у вагонах не досить місця, то солдати сплять позмінно. Одна третина солдатів у вагонах зручно вмощується і спить від дев'ятої години до півночі, а решта стоять і дивляться на них. Потім ті, що виспалися, звільняють місце другій третині, яка спить від півночі до третьої години ранку.

Третя зміна спить від третьої до шостої, потім підйом, уся команда йде вмиватися. Коли рушили, — з вагонів не ви-ска-ку-ва-ти! Поставити патрулі, щоб солдати під час руху не ви-стрибу-ва-ли. Якщо солдатів зломить ногу ворог... — генерал поклепав себе по нозі, — це дуже похвальна річ, але покалічити себе, зістрибуючи з вагонів на повному ході, — це гідне кари.

Отже, це ваш батальйон? — звернувся він до капітана Сагнера, розглядаючи заспані обличчя вояків, з яких дехто не міг утриматися і, вирваний зі сну, позіхав на свіжому нічному повітрі. — Це, пане капітане, батальйон роззяв. Солдати вже о дев'ятій мусять спати.

Генерал зупинився перед одинадцятою ротою, де на лівому фланзі стояв Швейк і позіхав так, немов збирався проковтнути весь світ. При цьому він манірно прикривав рукою рот, і з-під руки долинали такі мукання, що надпоручник Лукаш тремтів, як би генерал не звернув на це уваги. Йому спало на думку, що Швейк позіхає навмисне.

А генерал, немовби відгадавши побоювання Лукаша, обернувся до Швейка і

підійшов до нього:

— Bohm oder Deutscher? 1

— Bohm, melde gehorsam, Herr Generalmajor 2.

— Добже, — сказав генерал, що був поляком і вмів трохи по-чеському. — Ти ревеш, як корова до сіна. Мовчи, заткни пельку, не мукай. Ти був у сортирі?

— Ще не був, насмілюсь доповісти, пане генерал-майоре.

— Чому ж ти не пішов з іншими менжами? 3

1 Чех чи німець? (Нім.)

2 Чех, насмілюсь доповісти, пане генерал-майоре (нім.).

3 Чоловіками (пол.).

— Насмілюсь доповісти, пане генерал-майоре, на маневрах біля Пісека пан полковник Вахтль казав нам, коли солдати під час відпочинку побігли в жито, що солдат повинен думати не тільки про сортир, а й про геройські вчинки. А врешті, насмілюсь доповісти, що б ми, власне, там робили? Нам нема чого з себе видушувати. Згідно з маршрутом, ми повинні були вже на кількох станціях одержати вечерю — і нічого не одержали. З порожнім шлунком у вбиральню не пхайся.

Швейк, пояснюючи простими словами пану генералові загальну ситуацію, дивився на нього так довірливо, що генерал відчув потребу всіляко допомогти їм. Коли вже дається наказ іти у відхідок організованим строем, то цей наказ повинен бути також і внутрішньо, фізіологічно обґрунтований.

— Пошліть їх спати до вагонів, — наказав генерал капітанові Саґнеру. — Як могло статися, що вони не дістали вечері? Всі ешелони, які проїжджають цією станцією, повинні діставати вечерю. Тут харчувальний пункт. Інакше не може бути, бо є певний план.

Генерал промовив це дуже впевнено, і це означало: оскільки вже одинадцята година ночі, а вечеря мала бути о шостій годині, як він уже раніше зазначив, то не лишається нічого іншого, як затримати поїзд на всю ніч і ще на день, аж до

шостої години вечора, щоб люди дістали гуляш із картоплею.

— Немає нічого гіршого, — сказав генерал надзвичайно серйозно, — як, транспортуючи війська, забувати про їхнє харчування. Мій обов'язок — з'ясувати в канцелярії вокзальної комендатури, як це, власне, могло статися. Бо, панове, іноді винні тут і самі командири ешелонів. При ревізії станції Суботіште на південнобоснійській лінії я встановив, що шість ешелонів не дістали вечері, бо командири ешелонів забули вчасно потурбуватися про це. Шість разів на станції варили гуляш із картоплею, але ніхто його не вимагав. І цей гуляш виливали на одну купу. Це, панове, була гора картоплі з гуляшем, а на три станції далі солдати з ешелонів, які проїхали повз купу гуляшу, жебрали на вокзалі шматок хліба. Тут, як бачите, була винна не військова адміністрація! — Генерал рвучко махнув рукою. — Командири ешелонів не виконали своїх обов'язків! Ходімо до канцелярії!

Офіцери йшли за ним і думали, чому це всі генерали такі дурні.

В комендатурі виявилось, що справді про гуляш ніхто нічого не знає. Правда,

сьогодні його мали варити для всіх ешелонів, які приїздитимуть, але пізніше надійшов наказ: замість гуляшу нарахувати кожній частині військ по сімдесят два гелери на кожного солдата, — так що кожний ешелон дістане на свій рахунок цю суму, яку він одержить від інтендантства додатково при видачі солдатської платні. Щодо хліба, то на станції Ватіан солдати дістануть по півбуханця.

Комендант харчувального пункту не побоявся і сказав просто в вічі генералові, що накази міняються щогодини. Інколи буває так: приготують обід для ешелонів, але несподівано приходить санітарний поїзд, пред'являє наказ вищих інстанцій, і кінець, — ешелон стоїть перед проблемою порожніх казанів.

Генерал, притакуючи, кивав головою і зазначив, що становище, безумовно, покращало, на початку війни було набагато гірше. Всього відразу зробити неможливо, Для цього потрібний досвід, практика. Теорія, власне, гальмує практику. Чим довше триватиме війна, тим більше буде порядку.

— Можу вам навести конкретний приклад, — сказав генерал, дуже задоволений, що він зробив таке мудре відкриття. — Два дні тому ешелони, які проїжджали станцію Гатван, не дістали хліба, а ось ви його завтра дістанете. А тепер ходім до вокзального ресторану.

У ресторані пан генерал знову почав розмову про сортири і про те, як це негарно виглядає, коли всюди по шляху стоять кактуси. При цьому він їв біфштекс, а всім здавалося, ніби він ремигає один з тих кактусів.

Генерал приділяв стільки уваги сортирам, начебто від них залежала перемога австро-угорської монархії.

Враховуючи нову ситуацію, яка створилася через Італію, генерал заявив, що саме на сортирах нашої армії ґрунтується її незаперечна перевага в італійській війні.

Перемога Австрії поставала із сортирів.

Для пана генерала все було таке просте! Шлях до воєнної слави йшов за рецептом:

о шостій годині вечора солдати дістануть гуляш з картоплею, о пів на дев'яту військо випорожниться, а о дев'ятій усі йдуть спати. Перед таким військом ніякий ворог не встоїть і тікатиме, як чорт від свяченої води.

Генерал-майор замислився, закупив сигарету "Операс" і довго-довго дививсь у стелю. Пригадував, що б такого сказати, коли він уже тут, і чим ще повчити офіцерів ешелону.

— Ядро вашого батальйону цілком здорове, — раптом почав він, коли всі вирішили, що він і далі дивитиметься в стелю і мовчатиме. — Ваш особовий склад у повному порядку. Той солдат, з яким я розмовляв, своєю щирістю і військовою поведінкою дає право сподіватися, що весь батальйон боротиметься до останньої краплі крові.

Генерал замовк і знов утупився в стелю, спершись на бильця крісла. А незабаром, не змінивши пози, заговорив далі, причому єдиний поручник Дуб, рабська душа, вибалушився вслід за ним на стелю.

— Ваш батальйон, проте, потребує, щоб його вчинки не припали порохом забуття.

Батальйони нашої бригади вже мають свою історію, і ваш батальйон повинен її

продовжувати. Вам конче потрібен такий чоловік, який робив би точні записи й вів запис батальйону. У нього мусять сходитися всі нитки. Він повинен знати, що саме кожна рота батальйону виконала. Це мусить бути інтелігентна людина, не дурень і не корова яка-небудь. Пане капітане, ви повині когось із батальйону призначити батальйонним літописцем.

Потім він глянув на стінний годинник, стрілки якого нагадували всьому напівсонному товариству, що вже час розходитися.

У генерала на колії стояв свій інспекційний поїзд, і він попросив офіцерів провести його до спального вагона.

Комендант вокзалу тяжко зітхнув. Генерал забув заплатити за біфштекс і пляшку вина, і знову за це відповідатиме комендантова кишеня. Таких відвідин на день буває кілька. Вже на це полетіли два вагони сіна, що їх він загнав у тупик і продав, як продають жито на пні, військовим постачальникам — фірмі "Ловенштейн".

Військова казна знову купила у цієї фірми два вагони, але комендант про всякий випадок залишив їх у тупику. Можливо, доведеться ще раз перепродати їх фірмі "Левенштейн"!

Зате всі військові інспекції, які проїздили через центральну станцію в Будапешті, говорили, що там у коменданта вокзалу можна добре поїсти й випити.

* * *

Вранці ешелон іще стояв на вокзалі. Просурмили побудку, солдати вмивалися з казанків біля водопровідної колонки. Генерал зі своїм поїздом ще не виїхав і особисто пішов перевіряти сортири, куди, на радість панові генерал-майору, ходили, згідно з сьогоднішнім наказом капітана Саґнера, солдати "Schwarmweise unter Kommando der Schwarmkommandanten" 1. Але, щоб радів і поручник Дуб, капітан Саґнер повідомив його, що на сьогодні він призначається черговим.

1 Взводами під командою взводних командирів (нім.).

Отже, поручник Дуб наглядав за відхідками. Відхідок — два довгі рови — вмещав два взводи.

Солдати гарненько сиділи один біля одного навпочіпки над ровами, як ластівки на телеграфних дротах перед відльотом до Африки.

У кожного із спущених штанів стирчали голі коліна, У кожного навколо шії висів ремінь, немовби вони всі мали намір повіситися й чекали тільки наказу.

У всьому було видно залізну військову дисципліну і організованість.

На лівому крилі сидів Швейк, який теж туди приплентався і з цікавістю перечитував клаптик паперу, вирваний бозна з якого роману Ружени Єсенської:

...дальшім пансіоні, на жаль, дами
ем невпевнені, насправді, може, більше
ре в більшості заглиблені в себе втрат
г меню до своїх кімнат або
оригінальній забаві. А якщо загубили т
ішла інша людина і тільки туга на ст

ся поліпшувала, або не хотіла так успішно
цювати, як би вони самі хотіли
нічого не лишалося для молодого Кржичка...

Швейк відвів очі від клаптика паперу, мимохіть подивився вбік і отетерів. Там у
повному параді стояв учорашній пан генерал-майор із своїм ад'ютантом, а біля них
поручник Дуб, який їм старанно щось пояснював.

Швейк озирнувся навколо. Всі й далі сиділи спокійно над ровом, лише унтер-
офіцери неначе закам'яніли й не рухалися.

Швейк відчув важливість ситуації.

Він виструнчився, так, як був, зі спущеними штанами й ремнем навколо шиї. В
останню мить використавши клаптик паперу, загорлав:

— Einstellen! Auf! Habacht! Rechts schauf! 1 — і козирнув.

Два взводи із спущеними штанами й ремнями навколо шиї підвелися над ямою.

Генерал-майор привітно всміхнувся і сказав:

— Ruht! Weiter machen! 2

Капрал Малек перший подав приклад своєму взводу, знову зайнявши попередню
позицію. Тільки Швейк стояв, козиряючи, бо з одного боку до нього наближався
розлючений поручник Дуб, а з другого — генерал-майор, який ласкаво всміхався.

— Вас я віджел 3 уночі, — сказав генерал-майор, дивлячись на чудернацьку фігуру
Швейка.

1 Припинити! Встати! Струнко! Праворуч рівняйся! (Нім.)

2 Вільно! Продовжуйте! (Нім.)

3 Бачив (чеське слово, вимовлене на польський лад)

Схвилюваний поручник Дуб звернувся до генерал-майора:

— Ich melde gehorsamst, Herr Generalmajor, der Mann ist blodsinnig und als Idiot
bekannt, sagenhafter Dummkopf 1.

— Was sagen Sie, Herr Leutnant? 2 — раптом вереснув генерал-майор на поручника
Дуба, доводячи протилежне. — Солдат знає, що треба робити, коли бачить начальника,
а ось унтер-офіцери — ті начальства не бачать, ігнорують його, це точнісінько як на
фронті: у момент небезпеки простий солдат переймає команду. Д власне саме пан
поручник Дуб повинен був дати команду, яку замість нього дав цей солдат. Ти вже
підтер сідницю? — запитав генерал-майор Швейка.

— Насмілюсь доповісти, пане генерал-майоре, все гаразд!

— Wiesej srac nie bedziesz? 3

— Я вже, насмілюсь доповісти, пане генерал-майоре.

— То підтягни штани й знову стань habaeht!

Генерал-майор вимовив "habacht" трохи голосніше, найближчі вояки почали
підводитись.

Генерал-майор по-дружньому помахав їм рукою і ласкавим батьківським тоном
сказав:

— Aber nein, ruht, ruht, nur weiter machen 4.

Швейк уже в повній формі стояв перед генерал-майором, а той виголосив до нього коротку промову по-німецькому:

— Пошана до начальства, знання статуту і самовладання — це головне на війні. А коли до цього приєднується ще й відвага, то нема ворога, якого б ми мали боятися.

Звертаючись до поручника Дуба, генерал сказав, тицьнувши Швейка пальцем у живіт:

— Зазначте собі: цього солдата після прибуття на фронт негайно підвищити в чині і при найближчій нагоді представити до нагороди бронзовою медаллю за точне виконання служби і за знання... Wissen Sie doch, was ich schon meine...

Abtreten! 5

1 Насмілюсь доповісти пане генерал-майоре, цей солдат пришелепуватий і відомий ідіот, дурний як чобіт (нім.).

2 Що ви сказали, пане лейтенанте? (Нім.)

3 Більше срати не будеш? (Пол.).

4 Та ні, вільно, вільно, продовжуйте (нім.).

5 Ви ж знаєте, що я маю на увазі... Можете йти! (Нім.)

Генерал-майор пішов, а поручник Дуб голосно, щоб генерал-майор його почув, наказав:

— Erster Schwarm auf! Doppelreihen! Zweiter Schwarm! 1

Швейк тим часом дочимчикував до свого вагона і, йдучи повз поручника Дуба, хвацько козирнув йому, але поручник усе ж таки гримнув:

— Herstellt! 2

1 Перший взвод, встати! Ряди подвоїти! Другий взвод! (Нім.)

2 Ще раз! (Нім.)

Швейк мусив ще раз козирнути й знову почув:

— Ти мене знаєш? Ти мене не знаєш! Ти знаєш мене з доброго боку, але ти мене пізнаєш з поганого боку. Ти ще в мене заплачеш!

Швейк підійшов до свого вагона. По дорозі він згадав, що в Карліні в казармах також був один такий лейтенант Худавий. Той, коли, бувало, розлютиться, висловлювався трохи інакше: "Хлопці, скільки б разів ви мене не зустрічали, пам'ятайте, що я для вас — свиня і свинею залишуся доти, доки ви будете в моїй роті!"

Коли Швейк проходив повз штабний вагон, його покликав надпоручник Лукаш і наказав передати Балоунові, щоб той поспішив з кавою, а згущене молоко знову гарненько закрив, щоб воно не зіпсувалося. Балоун саме варив на маленькій спиртівці у вагоні старшого писаря Ванека каву для надпоручника Лукаша. Швейк, зайшовши виконати доручення надпоручника, побачив, що під час його відсутності увесь вагон почав пити каву.

Бляшанки з кавою та згущеним молоком поручника Лукаша були вже напівпорожні, а Балоун, сьорбаючи каву просто з казанка, порпався ложечкою в молоці, щоб присмачити собі каву.

Кухар-окультист Юрайда і старший писар Ванек запевняли один одного, що вони

все повернуть пану надпоручникові Лукашу, як тільки надійдуть кава та згущене молоко.

Швейкові також запропонували каву, але він відмовився і сказав Балоуніві:

— Оце щойно прийшов наказ із штабу армії, що кожний денщик, який зловживає довір'ям свого офіцера і розтринькує його згущене молоко й каву, повинен бути негайно, за двадцять чотири години, повішений. Це я маю передати тобі від пана обер-лейтенанта. Він бажає, щоб ти цю ж мить з'явився до нього з кавою.

Наляканий Балоун вирвав з рук телеграфіста Ходоунського каву, яку щойно йому налив, і поставив її гріти, потім додав до неї згущеного молока і почухрав з усім цим до штабного вагона.

Вирячивши очі, він подав надпоручникові Лукашу каву, причому в голові у нього промайнула думка, що надпоручник Лукаш уже, певно, бачить по його очах, як він господарював з його консервами.

— Я спізнився, — заїкаючись, промовив Балоун, — бо ніяк не міг їх відкрити.

— А може, ти розлив згущене молоко? — спитав надпоручник Лукаш, куштуючи каву.

— А може, ти жер його ложкою, як юшку? Ти знаєш, що на тебе чекає?

Балоун зітхнув і забідкався:

— В мене троє дітей, насмілюсь доповісти, пане оберлейтенанте.

— Гляди, Балоуне. Ще раз тебе застерігаю, ані за цапову душу загинеш через оту свою ненажерливість. Швейк тобі нічого не казав?

— Мене можуть повісити за двадцять чотири години, — сумно відповів Балоун, трясучись усім тілом.

— Та не тремти, дурню, — усміхаючись, сказав надпоручник Лукаш. — Краще виправся. Не будь таким ненажерою і скажи Швейкові, щоб він пошукав на вокзалі або де-небудь поблизу щось смачненьке на обід. Дай йому оцю десятку. Тебе не пошлю, бо ти ходитимеш, аж поки свій кендюх напхаєш. Ти ще не зжер моїх сардинок? Кажеш, ні? Ану, принеси їх і покажи мені.

Балоун передав Швейкові, що пан оберлейтенант посилає йому десятку, аби він, Швейк, пошукав щось смачненьке на вокзалі, і, зітхаючи, видобув з надпоручникового чемодана бляшаночку сардинок, яку й поніс, украй засмучений, для огляду надпоручникові.

Він, бідолаха, так тішився, що надпоручник Лукаш, можливо, уже й забув про ці сардинки, а тепер усьому кінець. Надпоручник залишить їх у себе в вагоні, і він, Балоун, безповоротно їх утратить. Балоун почував себе так, немов його обікрали.

— Ось тут, насмілюсь доповісти, пане оберлейтенанте, ваші сардинки, — сказав він з гіркотою, віддаючи бляшанку власникові. — Відкрити їх?

— Гаразд, Балоуне, не треба відкривати, віднеси на місце. Я хотів лише переконатися, чи не заглядав ти в бляшанку. Мені здалося, коли ти приніс каву, що в тебе масні губи, наче від олії. Швейк уже пішов?

— Насмілюсь доповісти, пане оберлейтенанте, він уже вирушив, — радісно доповів

Балоун. — Швейк сказав, що пан обер-лейтенант будуть задоволені й що пану обер-лейтенантові всі будуть заздрити. Він пішов кудись з вокзалу, мовляв, знає тут одне місце аж ген за Ракошпалотою. Якщо, не дай бог, поїзд від'їде без нього, він примкне до автоколони й дожене нас на автомобілі. Нам нема чого за нього турбуватися, він, мовляв, знає свій обов'язок і в разі потреби навіть готовий найняти за власний рахунок візника і їхати слідом за ешелоном аж до самої Галичини. Він не заперечуватиме, коли пізніше в нього вирахують за все це із платні. Хай тільки пан обер-лейтенант за нього не турбується.

— Іди геть! — сумно промовив надпоручник Лукаш.

З комендатури повідомили, що ешелон рушить аж після полудня о другій годині у напрямку Гедельйо — Асод і що офіцери на станціях діставатимуть по два літри червоного вина та по фляжці коньяку. Говорили, буцімто це знайдено якусь загублену посилку для Червоного Хреста. Але, хоч би як там було, дарунок звалився наче з неба, і в штабному вагоні повеселішало. Коньяк був "три зірочки", а вино — марки "Гумпольдскірхен".

Лише надпоручник Лукаш був у поганому гуморі. Вже минула година, а Швейк як у воду впав. Потім минуло ще півгодини, і ось з канцелярії вокзальної комендатури вийшла дивна процесія, яка прямувала до штабного вагона.

Попереду виступав Швейк, достойно і урочисто, як перші християни-мученики, коли їх вели на арену. По обидва боки йшли мадярські гонведи з примкнутими багнетами.

На лівому фланзі — унтер-офіцер з вокзальної комендатури, а за ними якась жінка в червоній рясній спідниці і дядько з підбитим оком, у високих чоботях, в круглому капелюсі. Він ніс живу переполохану курку, яка несамовито кудкудакала.

Все це поперлося до штабного вагона, але унтер-офіцер по-угорському гаркнув на дядька з куркою і на його жінку, щоб вони залишилися внизу.

Побачивши надпоручника Лукаша, Швейк почав багатозначно підморгувати йому.

Унтер-офіцер хотів говорити з командиром одинадцятої маршової роти. Надпоручник Лукаш узяв у нього протокол із штампом вокзальної комендатури і, збліднувши, прочитав:

— "Командирові одинадцятої маршової роти п-ського маршового батальйону дев'яносто першого піхотного полку для дальшого виконання.

З цим припроваджується піхотинець Йозеф Швейк, згідно з його зізнаннями, ординарець тієї ж маршової роти п-ського маршового батальйону дев'яносто першого піхотного полку, за злочинний грабунок, вчинений у подружжя Іштван, що мешкає в Ішатарчі в районі вокзальної комендатури. Підстави: піхотинець Йозеф Швейк, зловивши в районі вокзальної комендатури курку, яка бігала за хатою подружжя Іштван в Ішатарчі і яка належала подружжю Іштван (в оригіналі було блискуче утворено нове німецьке слово "Istvangatten") 1.

1 Іштванподружжя (нім.).

Затриманий власником курки, який хотів відібрати її у нього, вчинив опір,

вдаривши власника Іштвана куркою по правому оці. Вищеназваний Швейк був затриманий викликаним патрулем і відправлений до своєї частини, причому курка була повернена власникові.

Підпис чергового офіцера"

Коли надпоручник Лукаш підписував підтвердження про прийняття Швейка, в нього тремтіли коліна.

Швейк стояв близько і бачив, що надпоручник Лукаш забув поставити дату.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — промовив Швейк, — сьогодні двадцять четверте. Вчора було двадцять третє травня, учора Італія оголосила нам війну. Я тільки-но був на околиці міста, там ні про що інше й не говорять.

Гонведи з унтером пішли, і внизу залишилося тільки подружжя Іштван, яке весь час намагалось влізти до вагона.

— Коли б ви, пане обер-лейтенанте, мали при собі ще п'ятірку, то ми б могли цю курку купити. Він, злодюга, хоче за неї п'ятнадцять золотих, ураховуючи до цього й десятку за своє підбите око, — розповідав Швейк спокійним тоном. — Але я думаю, пане обер-лейтенанте, Що десять золотих за таке ідіотське око трохи забагато. В шинку "У старої пані" токареві Матесві за двадцять золотих звернули щелепу і вибили шість зубів цеглиною. А тоді гроші мали більшу вартість, ніж тепер. Сам кат Вольшлегер вішає за чотири золотих... Іди сюди, — кивнув Швейк на дядька з підбитим оком і куркою, — а ти, бабо, залитися там.

Дядько ввійшов до вагона.

— Він трохи вміє по-німецькому, — зауважив Швейк. — Тямить, коли лаються, та й сам уміє досить добре понімецькому виляти. Also, zehn Gulden, — звернувся до дядька. — Funf Gulden Henne, funf Auge. Ot forint kikiriki, ot forint kukuk, igen? 1 Тут штабний вагон, розумієш, шельмо? Дай сюди курку!

Швейк сунув здивованому дядькові в руку десятку, взяв в нього курку, скрутив їй карк і в одну мить випхав дядька з вагона. Потім потиснув йому по-дружньому руку і сказав:

— Jo, napot, baratom, adieu 2, чимчикуй до своєї баби, бо зіпхну тебе вниз.

1 Отже, десять гульденів... П'ять гульденів курка, п'ять око. П'ять форинтів кукуріку, п'ять форинтів дивитись, так? (Нім. і угор.)

2 Добридень, товаришу, до побачення (угор. і франц.).

— Ось бачите, пане обер-лейтенанте, все можна залагодити по-доброму, — сказав Швейк надпоручникові Лукашу. — Найкраще, коли такі справи обходяться без скандалу і великих церемоній. Тепер ми з Балоуном зваримо вам таку курячу юшку, що її буде чути аж до Семигорода.

Надпоручник Лукаш не витримав, вибив нещасну курку із Швейкових рук і загорлав на нього:

— Знаєте, Швейку, що чекає солдата, який під час війни грабує мирне населення?

— Чесна смерть від свинцю і пороху, — урочисто відповів Швейк.

— Але ви заслуговуєте на мотузку, Швейку, бо ви перший почали грабувати. Ви

негідник! Я просто вже не знаю, як вас назвати. Ви забули про свою присягу. В мене від цього голова обертом іде.

Швейк допитливо глянув на надпоручника Лукаша і швидко відповів:

— Насмілюсь доповісти, я не забув про присягу, яку ми, військові, маємо виконувати. Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я чесно присягав нашому найяснішому князю і панові Францу-Йосифові Першому, що буду служити йому вірно й слухняно, а також слухатись генералів його величності і взагалі всіх своїх начальників і командирів. Буду їх шанувати і охороняти, їхні розпорядження і накази за всіх умов виконувати; проти всякого ворога, хай би хто він був, і де цього зажадає воля його цісарської й королівської величності — на воді, під водою, на землі, в повітрі, вдень і вночі, в битвах, атаках, у бою і в усяких інших починаннях, одне слово, на кожному місці... — Швейк підняв із підлоги курку і вів далі, виструнчившись та дивлячись надпоручникові Лукашу в очі: — ...кожної хвилини й при всякій нагоді битися відважно і хоробро; своєї армії, батальйонів, знамен і гармат ніколи не кидати, з ворогом ніколи ні про що не домовлятися, завжди поводитись так, як цього вимагають військові закони і як належить поводитись доблесному воякові. Чесно буду жити і з честю вмирати, хай допоможе мені в цьому господь. Амінь! А тієї курки, насмілюсь доповісти, я не крав і нікого не грабував, я шанувався, пам'ятаючи про свою присягу.

— Ти кинеш цю курку чи ні, тварюко? — заверещав надпоручник Лукаш, ударивши Швейка паперами по руці, в якій той тримав небіжку. — Подивися на цей протокол.

Бачиш, тут чорним по білому: "Цим припроваджується піхотинець Йозеф Швейк, згідно з його зізнаннями, ординарець тієї ж маршової роти... за злочинний грабунок..." А тепер ти, мародере, гієно нещасна, будеш мені говорити... ні, я все ж таки коли-небудь тебе вб'ю — вб'ю, розумієш? Ну, відповідай, ти, йолопе, бандите, як ти міг так низько впасти?

— Насмілюсь доповісти, — привітно сказав Швейк, — тут якесь непорозуміння. Коли я дістав ваш наказ роздобути десь або купити на обід щось смачне, то почав міркувати, яка лагомина найсмачніша. За вокзалом узагалі нічого, крім кінської ковбаси та сушеного осячого м'яса, не було. Я, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, все добре зважив. На фронті людині треба мати щось дуже поживне, щоб можна було краще зносити воєнні злигодні. Я хотів зробити вам горизонтальну 1 радість. Я надумав, пане обер-лейтенанте, зварити вам юшку з курки.

— Юшку з курки, — повторив за ним надпоручник, схопившись у відчаї за голову.

1 Швейк неправильно вживає тут іноземне, не відоме йому слово.

— Так, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, юшку з курки. Я й цибулі купив, і п'ятдесят грамів локшини. Ось тут, будь ласка, все. В цій кишені — цибуля, а в цій локшина. Сіль є в канцелярії, перець також. Лишилося тільки купити курку. Ото я й пішов за вокзал до Ішатарчі. Це, власне, село, куди йому там до міста, хоч на першій вулиці й написано: "Місто Ішатарча". Пройшов я однією вулицею з садочками, другою, третьою, четвертою, п'ятою, шостою, сьомою, восьмою, дев'ятою, десятою, одинадцятою, аж до кінця тринадцятої вулиці, де за останнім будиночком починалися

луки. Там гуляли кури. Я підійшов до них і вибрав найбільшу та найважчу, — будь ласка, погляньте, пане обер-лейтенанте, саме сало, навіть і оглядати не треба, з першого погляду видно, що їй, напевно, підсипали як слід зеренця. Ото я її взяв на очах у всіх, вони мені там щось по-угорському герґочуть, а я тримаю її за ноги і питаю то по-чеському, то по-німецькому, кому належить ця курка, я, мовляв, бажаю її купити. Коли нараз із крайнього будинку вибігає чоловік, за ним жінка. Чоловік почав мене лаяти, спершу по-угорському, а потім по-німецькому, буцімто я в нього серед білого дня вкрав курку. Я сказав, хай він на мене не кричить, бо мене послали купити курку. Я розповів йому, в чому справа. А курка, яку я тримав за ноги, раптом почала бити крилами. А як я її тримав зовсім легенько, то вона смикнула мою руку вгору і хотіла сісти своєму панові на ніс. А дядько почав репетувати, що я буцімто тріснув його тією куркою по пиці. А та жінка без упину щось вийойкувала і гукала до курки: "Ціп, ціп, ціп, ціп". Тут якісь йолопи, не знаючи, про що йдеться, привели патруль гонведів, і я сам запропонував їм піти зі мною до комендатури вокзалу, щоб моя невинність впливла, як олія наверх води. Але з паном лейтенантом, що там чергував, не можна було дійти згоди, хоч я його й просив запитати вас, чи правда, що ви мене послали купити якусь лагоминку. Він ще й вилаяв мене і наказав замкнути пельку, бо, мовляв, по моїх очах видно, що за мною гілляка з доброю мотузкою плаче. Він, мабуть, був у дуже поганому гуморі, коли вже сказав, що начебто таким мордатим може бути лише солдат, котрий грабує і краде. На станції, каже, є вже багато таких скарг. Наприклад, позавчора десь недалеко від вокзалу зник у когось індик. А коли я йому на те сказав, що ми позавчора були ще в Рабі, він відповів, що він на такі виправдання чхати хотів, отож і відіслали мене до вас. Іще там на мене розкричався один єфрейтор, бо я його не помітив, чи я, мовляв, не знаю, хто переді мною стоїть. Я відповів, що він єфрейтор, якби його перевели в команду єгерів, то був би начальником патруля, а в артилерії — обер-каноніром.

— Швейку, — сказав за хвилину надпоручник Лукаш. — Ви вже мали стільки всяких надзвичайних випадків та пригод і стільки, як ви говорите, "помилки" та "непорозуміння", що від усіх цих прикрощів вас може врятувати колись лише міцний мотуз з усіма військовими почестями, в каре. Розумієте?

— Так, наслідуюсь доповісти, пане обер-лейтенанте. Каре так званого зімкнутого батальйону складається з чотирьох, а в виняткових випадках з п'ятьох, або п'яти, сотень. Накажете, пане обер-лейтенанте, кинути до тієї курячої юшки більше локшини, щоб була густіша?

— Швейку, я наказую, щоб ви негайно зникли разом з вашою куркою, а то я розіб'ю її об вашу макітру, ви, ідіоте нещасний!

— Слухаюсь, пане обер-лейтенанте, але наслідуюсь доповісти — сельдерею я не знайшов, моркви теж! Укину карто...

Швейк не договорив "плі", бо вилетів разом з куркою із штабного вагона.

Надпоручник Лукаш одим духом випив стопку коньяку.

Швейк, проходячи під вікнами вагона, козирнув і попрямував до себе.

* * *

Балоун, щасливо перемігши в душевній боротьбі, саме збирався відкрити надпоручникові бляшаночку з сардинками, коли з'явився Швейк із куркою. Це викликало природне збудження у всіх присутніх у вагоні. Всі подивилися на нього, немов запитуючи: "Де це ти вкрав?"

— Купив для пана обер-лейтенанта, — відповів Швейк, витягаючи з кишені цибулю і локшину. — Я хотів зварити йому юшку, але він відмовився і подарував її мені.

— А вона, бува, не дохла? — недовіжливо спитав фельдфебель-рахівник Ванек.

— Я власноручно скрутив їй голову, — відповів Швейк, витягаючи з кишені ніж.

Балоун вдячно і водночас з пошаною глянув на Швейка і почав мовчки лаштувати надпоручникову спиртівку. Потім узяв казанки й побіг по воду.

До Швейка, що скуб курку, підійшов телеграфіст Ходоунський і напросився допомагати, а тоді конфіденційно прошепотів йому на вухо:

— Це далеко звідси? Треба перелазити на подвір'я чи просто на вулиці?

— Я її купив.

— Мовчи вже. Отакий ти товариш? Ми добре бачили, як тебе вели.

Проте телеграфіст і собі дуже старанно заходився скубити курку. До великих урочистих приготувань приєднався й кухар-окультист Юрайда: нарізав для юшки картоплі й цибулі.

Пір'я, яке вони викинули з вагона, привернуло увагу поручника Дуба, що робив обхід. Він гукнув, щоб показався той, хто скубе курку. І в дверях негайно з'явилося вдоволене Швейкове обличчя.

— Це що? — загорлав поручник Дуб, підіймаючи з землі відрізану курячу голову.

— Це, насмілюсь доповісти, — сказав Швейк, — куряча голова з породи чорних волоських. Ці кури, пане лейтенанте, дуже добре несуться, понад двісті шістдесят яєць на рік. Будь ласка, подивіться, який багатий у неї яєчник. — Швейк тримав перед носом поручника Дуба кишки й інші курячі тельбухи.

Дуб сплюнув і відійшов, але за хвилину повернувся:

— Для кого ця курка?

— Для нас, насмілюся доповісти, пане лейтенанте. Погляньте, скільки на ній сала.

Відходячи, поручник Дуб пробуркотів:

— Зустрінемося під Філіппами.

— Що він тобі сказав? — звернувся до Швейка Юрайда.

— Нічого. Ми призначили побачення десь у Філіппа. Ці великі пани здебільшого педераста.

Кухар-окультист заявив, що лише естети — гомосексуалісти; це впливає вже з самої суті естетизму.

Фельдфебель-рахівник Ванек розповів про зґвалтування дітей педагогами в іспанських монастирях.

А коли вода в казанку почала закипати, Швейк згадав, як одному вихователю віддали колись під опіку колонію безпритульних віденських дітей, а той вихователь усіх

їх збезчестив.

— Що ж поробиш, це — пристрасть. Але найгірше, коли це знаходить на жінок. У Празі жили свого часу дві самотні дамочки, розведені, бо вони були шлюхи, на прізвище Моуркова і Шоускова. Одного разу ввечері, коли в розтоцьких алеях цвіли черешні, вони зловили старого, імпотентного, столітнього катеринника, затягли його до розтоцького гаю і давай його гвалтувати. Господи, що вони з ним виробляли! Там у Жижкові жив один професор, на прізвище Аксаміт. Він там робив розкопки, шукав могили із скарлюченими мерцями і вже кілька таких кістяків знайшов і викопав. Отож ті дамочки і втягли катеринника до однієї розкопаної могили й там його згвалтували. Другого дня приходить туди професор Аксаміт і бачить: у могилі щось лежить. Він зрадів, але то лише був замучений і замордований двома розведеними дамочками катеринник, а навколо нього валялися тріски. П'ятого дня катеринник помер, а ті потвори до того знахабніли, що прийшли на похорон. Це вже розбещеність! Ти посолив? — звернувся Швейк до Балоуна, який, використавши загальну зацікавленість до Швейкового оповідання, щось ховав до свого заплічного мішка. — Ану, що ти там робиш? Балоуне, Балоуне!

— серйозно дорікав Швейк приятелеві. — Що ти збираєшся робити з цією курячою ніжкою? Ви лишень погляньте: поцупив у нас курячу ніжку, щоб її пізніше потайки зварити. Знаєш, Балоуне, що ти зробив? Ти знаєш, як карають у війську того, хто на фронті обікрав товариша? Його прив'язують до жерла гармати, і він

розлітається, як картеч. Тепер уже пізно зітхати. Як тільки-но зустрінемо дець на фронті артилерію, ти зголосишся до найближчого старшого фейерверкера. А поки що як покарання робитимеш вправи. Вилазь із вагона.

Бідолашний Балоун виліз, а Швейк, сидючи в дверях вагона, командував:

— *Habt Acht! Ruht! Habt Acht! Rechts schaut! Habt Acht!* 1 Дивися знову прямо!

Ruht! 2 Тепер будеш робити вправи на місці. *Rechts um!* 3

1 Струнко! Вільно! Струнко! Направо рівняйся! Струнко! (Нін.)

2 Вільно! (Нім.)

3 Праворуч! (Нім.)

— Бовдуре! Таж ви справжня корова! Ваші роги повинні з'явитися там, де ви раніше мали праве плече. *Herstellt! Rechts um; Links um! Halbrechts!* 1 Не так, йолопе!

Herstellt, Halbrechts! 2 Ось бачиш, бараняко, вже виходить!.. *Halblinks! Links um! Links!*

Front! 3 Фронт, ідіоте! Ти не знаєш, що таке фронт? *Grad aus! Kehrt euch! Kniet!*

Nieder! Setzen! Auf! Setzen! Nieder! Auf! Setzen! Auf! Ruht! 4 От бачиш, Балоуне, це корисно для здоров'я! Принаймні поліпшиться травлення.

Навколо, голосно сміючись, почали збиратися солдати.

— Відійдіть, будь ласка, — вигукнув Швейк, — він зараз маршируватиме. Отже, Балоуне, начувайся, щоб я тебе не примушував герштелювати 5, я не люблю мучити солдатів. Отже: *Direktion — Bahnhof!* 6 Дивись, куди я показую. *Marschieren marsch! Glied — halt!* 7 Стій! Сто чортів твоєї бабі, поки я не замкнув тебе!

Glied — halt! Нарешті я тебе, ідіоте, зупинив! Kurzer Schritt! 8 Ти не знаєш що таке Kurzer Schritt? Я тобі покажу, аж посинієш. Voller Schritt! Wechselt Schritt! Ohne Schritt! 9 Ти, буйволе, коли я скажу: "Ohne Schritt!" — мусиш переступати ратицями на місці.

Навколо стояли принаймні вже дві роти.

Балоун упрів і сам себе не тямив, а Швейк командував далі:

— Gleicher Schritt! Glied ruckwärts marsch! Glied halt! Laufschrift! Glied marsch! Schritt! Glied halt! Ruht! Habt Acht! Direktion Bahnhof! Laufschrift marsch! Halt! Kehrt euch! Direktion Wagen! Laufschrift marsch! Kurzer schritt!

Glied halt! Ruht! 10 Тепер хвилинку відпочинеш, а потім почнемо знову. При бажанні все можна зробити!

1 Відставити! Праворуч! Ліворуч! Півоберт на-пра-во! (Нім.)

2 Відставити! Півоберт напра-во! (Нім.)

3 Півоберт ліворуч! Ліворуч! Ліворуч! Заходити шеренгою! Шеренгою! (Нім.)

4 Прямо! Кругом! На коліно! Лягай! Сядь! Встань! Сядь! (Нім.)

5 Тут: повторювати (німецьке слово, яке Швейк вимовляє із слов'янським закінченням). (Прим. перекл.).

6 Напря́м — вокзал! (Нім.)

7 Кроком руш! Відділення — стій! (Нім.)

8 Короткий крок! (Нім.)

9 Повний крок! Змінити ногу! На місці! (Нім.)

10 Рівняй крок! В ногу! Відділення, назад руш! Відділення, стій! Бігом!

Відділення, крокош руш! Відділення, стій! Вільно! Струнко! Напря́м — вокзал!

Бігом руш! Стій! Ногу! Напря́м — вагон! Бігом руш! Короткий крок! Відділення, стій! Вільно! (Нім.)

— Що це тут діється? — почувся голос поручника Дуба, який підбіг до натовпу, вкрай стривожений,

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, ми трохи вправляємося, маршируємо, щоб не забути й даремно не гайнувати дорогоцінного часу.

— Вилазьте з вагона! — наказав поручник Дуб. — Я вже справді маю цього по саме горло. Ходім зі мною до пана батальйонного командира.

Коли Швейк опинився в штабному вагоні, надпоручник Лукаш вийшов через протилежні двері з вагона і подався на перон.

Поручник Дуб доповів капітанові Саґнеру, який був саме в дуже доброму настрої, бо "Гумпольдскірхен" виявилось справді прекрасним вином, про злочинні, як він висловився, витівки бравого вояка Швейка.

— Отже, ви не хочете даремно гайнувати дорогоцінного часу? — засміявся значуще Саґнер. — Матушич, ідіть-но сюди!

Батальйонний ординарець дістав наказ викликати фельдфебеля дванадцятої роти Насакла, який мав репутацію найбільшого тирана, і принести Швейкові гвинтівку.

— Цей солдат, — сказав капітан Саґнер фельдфебелеві Насаклу, — не хоче

гайнувати дорогоцінного часу. Підіть за вагон і годину повправляйтеся з ним у гвинтівочних прийомах. Але без милосердя, без відпочинку. Головне, швидко — одну вправу за другою. Setzt ab, an, setzt ab! 1 Ось побачите, Швейку, не будете нудитися, — пообіцяв він на прощання.

А за хвилину за вагоном уже лунала різка команда і урочисто котилася поміж коліями. Фельдфебель Насакло, який саме перед тим грав у "двадцять одно" і тримав банк, горлав на весь божий світ:

— Beim Fuss! Schultert! Beim Fuss! Schultert! 2

1 Напоготові, на приціл, напоготові! (Нім.)

2 До ноги! На плече! До ноги! На плече! (Нім.)

Потім на хвилину все втихло, і почувся спокійний і розважливий Швейковий голос:

— Свого часу я вивчав це на дійсній військовій службі. На команду "beim Fuss" гвинтівка повинна стояти біля правої ноги так, щоб кінчик приклада був на прямій лінії з носком. Права рука вільно випростана і тримає гвинтівку так, що великий палець лежить на цівці, а інші стискають приклад. По команді "Schultert" карабін вільно висить на ремені на правому плечі, дулом догори, а цівка відхилена трохи назад...

— Досить розводити теревені! — гримнув фельдфебель Насакло, і знову розляглася команда: — Habt acht! Rechts schaut! Бісова печінка, як це ви робите!..

— У мене "Schultert", і при "Rechts schaut" моя права рука ковзає по ремені вниз і стискає шийку приклада, а голову я повертаю вправо. На команду ж "Habt acht" берусь знову правою рукою за ремінь, а моя голова просто поперед себе дивиться на вас.

І знову пролунав фельдфебелів голос:

— In die Balanz! Beim Fuss! In die Balanz! Schultert! Bajonett auf! Bajonett ab! Fallt das Bajonett! Zum Gebet! Vom Gebet! Kniet nieder zum Gebet! Laben!

Schiessen! Schiessen halbrechts! Ziel Stabswagon! Distanz 200 Schritt... Fertig!

An! Feuer! An! Feuer! Setz ab! Aufsatz normal! Patronen versorgen! Ruht! 1

1 Напереваги! До ноги! Напереваги! На плече! Примкнути багнети! Зняти багнети!

Багнет у піхви! На молитву! З молитви! Навколішки до молитви! Набити! Стріляти!

Стріляти в півоберта направо. Ціль — штабний вагон! Відстань — двісті кроків...

Приготуватись! Взяти на приціл! Вогонь! Відставити! Приціл нормальний! Патрони готуй! Вільно! (Нім.)

Фельдфебель почав скручувати цигарку. Швейк тим часом розглядав номер на гвинтівці й раптом вигукнув:

— Чотири тисячі двісті шістдесят вісім! Такий самий номер мав один локомотив на станції у Печках; він стояв на шістнадцятій колії. Цей локомотив мали відтягти до депо в Лису-на-Лабі на ремонт, але це було не так легко, бо в старшого машиніста, пане фельдфебелю, якому доручили справу, була дуже погана пам'ять на числа. Тоді начальник дистанції покликав його до себе в канцелярію й каже: "На шістнадцятій колії стоїть локомотив номер чотири тисячі двісті шістдесят вісім."

Я знаю, що ви погано запам'ятовуєте числа, а як запишу вам якесь число на папері,

то ви цей папір також загубите. Отже, якщо ви такий слабкий на пам'ять, вважайте на те, що я вам скажу. Слухайте уважно: запам'ятати яке-небудь число дуже легко. Локомотив, який треба відтягти до депо в Лису-на-Лабі, має номер чотири тисячі двісті шістдесят вісім. Отже, вважайте. Перше число — четвірка, друге — двійка. Тепер ви вже пам'ятаєте сорок два, тобто два рази по два — чотири, це перше число, чотири ділене на два — два, отже, поруч виходить чотири і два. А тепер не бійтеся, — скільки буде два рази по чотири? Вісім, правда ж?

То закарбуйте собі на носі, що вісімка з номера чотири тисячі двісті шістдесят вісім є остання в ряді. Після того як ви запам'ятали, що перше число — чотири, друге — два, а четверте — вісім, треба якось умудритись та запам'ятати ту саму шістку, яка стоїть перед вісімкою, а це дуже просто. Перше число — чотири, друге — два, а чотири і два — шість. Тепер ви вже знаєте напевно, що друге число з кінця — шістка, і цей порядок чисел уже ніколи не вискочить у вас з голови. Вам урізалось в пам'ять число чотири тисячі двісті шістдесят вісім. Але ви можете дійти цього висновку ще простішим способом..." Фельдфебель перестав курити, вирячився на Швейка і лише пробелькотів:

— Карре ab! 1

1 Зняти кашкет! (Нім.)

Швейк поважно вів далі:

— Отже, він почав пояснювати йому той найпростіший спосіб, як запам'ятати номер локомотива чотири тисячі двісті шістдесят вісім. "Вісім мінус два — шість. Тепер ви вже знаєте шістдесят вісім, а шість мінус два — чотири, отже, вам відомо чотири і шістдесят вісім, а коли до цього додати двійку — вийде чотири — два — шість — вісім. Не набагато важче зробити це трохи інакше, за допомогою множення і ділення, і ми дійдемо до того ж самого результату. Пам'ятайте, — говорив начальник дистанції, — що два рази по сорок два дорівнює вісімдесяти чотирьом.

Рік має дванадцять місяців, отже, відніміть дванадцять від вісімдесяти чотирьох, і залишиться вам сімдесят два, відніміть від цього числа ще дванадцять місяців, це дасть шістдесят. Отже, маємо зовсім певну шістку, а нуль закреслимо. Таким чином, маємо сорок два, шістдесят вісім, чотири. А якщо закреслити нуль і цю четвірку ззаду, то зовсім легко Дістанемо знову ж таки чотири тисячі двісті шістдесят вісім. Оце і є номер локомотива, який належить відправити до депо в Лису-на-Лабі. Так само, як я вже сказав, це легко встановити й за допомогою ділення. Вираховуємо коефіцієнт, згідно з митним тарифом!" Вам погано, пане фельдфебелю! Якщо бажаєте, то я почну хоч би з "General de Charge! Fertig! Hoch an! Feuer!" 1 Хай йому чорт! Пан капітан не повинен був посилати вас на сонце. Я збігаю по ноші.

Прийшов лікар і констатував, що це або сонячний удар, або гостре запалення мозкової оболонки.

Коли фельдфебель отямився, Швейк стояв біля нього і говорив:

— Так щоб вам це до кінця розповісти... Думаєте, пане фельдфебелю, той машиніст це запам'ятав? Він переплутав і помножив усе на три, бо згадав святу трійцю, а локомотива не знайшов. Він там ще й досі стоїть на шістнадцятій колії.

Фельдфебель знову заплющив очі.

Повернувшись до свого вагона, Швейк на запитання, де він так довго був, відповів:
— Хто іншого вчить laufschrift, той сам робить сто разів schultert.

В кутку вагона тремтів Балоун. За час відсутності Швейка, коли вже частина курки зварилася, він з'їв половину Швейкової порції.

* * *

Перед відходом ешелон наздогнав мішаний військовий поїзд з різними військовими частинами. Це були вояки, що спізнилися, або солдати з лазаретів, які наздоганяли свої частини, а також інші підрозділи, які поверталися з відряджень або з тюрем.

З цього поїзда зійшов також однорічник Марек, якого в свій час обвинувачували в бунті, бо він не хотів чистити сортирів. Але дивізійний суд його звільнив, слідство проти нього було припинено, і однорічник опинився тепер у штабному вагоні, щоб зголоситися до командира батальйону. Однорічник досі не належав ні до якої частини, бо його переводили з тюрми до тюрми.

Коли капітан Сагнер побачив однорічника і прийняв від нього папери з секретною приміткою: "Politisch verdachtig! Vorsicht!" 2 — він не дуже зрадив, та, на щастя, капітан згадав того "сортирного генерала", який так оригінально рекомендував поповнити особовий склад батальйонним літописцем.

1 Готуйсь стріляти залпами! Готуйсь! Приціл вгору! Вогонь! (Нім.)

2 Політично неблагонадійний! Обережно! (Нім.)

— Ви дуже недбайлива людина, однорічнику, — сказав капітан Сагнер. — У школі однорічників ви були справжньою карою божою. Замість того щоб намагатися відзначитися і заслужити якийсь чин, відповідно з вашою освітою, ви блукали з тюрми до тюрми. Ви соромите полк, однорічнику. Але ви зможете виправити свою помилку, коли сумлінно будете виконувати свої обов'язки і опинитеся знову в рядах зразкових вояків. Щиро віддайте свої сили батальйонові. Ми востаннє випробуємо вас. Ви інтелігентна молода людина і, безумовно, вмієте писати.

Володієте стилем. Я ось що вам скажу. Кожний батальйон на фронті потребує когось, хто б вів хронологічний запис усіх воєнних подій, безпосередньо зв'язаних з діями батальйону на полі бою. Треба описати всі переможні походи, всі визначні героїчні хвилини, в яких батальйон буде брати участь і в яких відіграє головну і передову роль, описувати все це, систематично підготовляючи матеріали з історії армії. Ви мене розумієте?

— Насмілюсь доповісти, пане капітане, розумію. Йдеться, як я зрозумів, про епізоди з життя всіх частин. Батальйон має свою історію. Полк на основі літописів своїх батальйонів пише історію полку. Полки творять історію бригади.

Історія бригади — історію дивізій і так далі... Я зроблю все, що в моїй силі, пане капітане! — Однорічник Марек приклав руку до серця. — Буду записувати з щирою любов'ю всі славні дати нашого батальйону, особливо тепер, коли наступ у повному розпалі, коли й для нашого батальйону почнуться гарячі дні й він укриє своїми геройськими синами бойовисько. Я сумлінно відзначатиму розвиток усіх подій, які

мають відбутися, щоб сторінки історії нашого батальйону були сповнені лаврів.

— Ви перебуватимете при штабі батальйону, однорічнику, відзначатимете, кого представлено до нагороди, і записуватимете, звичайно, згідно з нашими вказівками, ті операції, які особливо яскраво показали б надзвичайний запал і залізну дисципліну батальйону. Це не так легко, однорічнику, але я сподіваюсь, що у вас досить спостережливості і, діставши від мене певні директиви, ви відзначите наш батальйон серед інших частин. Я надсилаю до полка телеграму про призначення вас батальйонним історіографом. Зголосіться до фельдфебеля Ванека з одинадцятої маршової роти і скажіть, хай він влаштує вас у своєму вагоні. Там найбільше вільних місць. І перекажіть Ванеку, щоб він негайно прийшов до мене.

Звичайно, вас зарахуємо до штабу батальйону. Це буде оформлено наказом.

* * *

Кухар-окультист спав. Балоун, не перестаючи, тремтів, бо він уже відкрив надпоручникові сардинки. Фельдфебель-рахівник Ванек пішов до капітана Саґнера, а телеграфіст Ходоунський потайки роздобув десь на вокзалі пляшку ялівцівки, випив її і, розчулившись, заспівав:

Поки жив я в снах і мріях,
Вірною земля здавалась,
Віру я в душі лелівав,
А в очах любов палала,
Та за мить я взнав, що, власне,
Зрада — це земна ознака,
Віра і любов погасли — Я проснувся і заплакав.

Потім підвівся, підійшов до столу фельдфебеля-рахівника Ванека і написав на клапті паперу великими літерами:

"Цим уклінно прохаю підвищити мене в чині й призначити батальйонним сурмачем.

Телеграфіст Ходоунський"

* * *

Капітан Саґнер розмовляв з фельдфебелем-рахівником Ванеком дуже коротко. Він тільки звернув його увагу на те, що батальйонний історик однорічник Марек тимчасово перебуватиме в одному вагоні зі Швейком.

— Можу вам лише сказати, що цей Марек, тее, як його, трохи підозрілий, *politisch verdachtig*. Боже мій! Зараз у цьому немає нічого дивного: про кого так не говорять. Але це тільки здогади. Думаю, ви мене розумієте? Я вас тільки попереджую, коли б він почав там щось таке... ну, ви мене розумієте, одразу ж його перепиніть, щоб я не мав якихось неприємностей. Просто скажете йому, хай припинить базікання, і на тому справа скінчиться. Це не значить, що вам треба бігати з усякими там дрібницями до мене. Поговоріть з ним подружньому. Такі товариські зауваження завжди впливають краще, ніж якісь дурні доноси. Одно слово, я не хочу нічого чути, бо... розумієте, такі речі можуть запламувати весь батальйон.

Отже, повернувшись до вагона, Ванек відвів однорічника Марека вбік і сказав йому:
— Чоловіче, ви підозрілий, але це не має значення, тільки не говоріть зайвого при отому телеграфісті Ходоунському.

Ледве він устиг це сказати, як приперся Ходоунський, упав у обійми фельдфебеля-рахівника й захлипав п'яним голосом, що мало означати спів:

Як настали дні, мов злидні,
І як душу жах тривожив,
На твоєму серці ріднім
Я пролив гарячі сльози.
Твої очі заясніли
Сяйвом двох зірок чудових,
З губ твоїх слова злетіли:
"Кинути тебе? Ніколи!"

— Ми ніколи один одного не кинемо, — проквилев Ходоунський. — Тільки-но щось почую по телефону, зараз же скажу вам. Чхати мені на присягу.

Балоун у кутку злякано перехрестився й почав голосно молитися:

— Мати божа, не відкидай моєї молитви, а милостиво її вислухай. Допоможи мені, нещасному, що волає до тебе з живою вірою, кріпкою надією і гарячою любов'ю в цьому падолі сліз і скорботи. О царице небесна! Заступися за мене, щоб я до кінця життя свого залишився під господньою опікою, під твоєю охороною.

Благословенна діва Марія справді промовила за нього добре слово, бо за хвилину однорічник витяг із свого вбогого заплічного мішка кілька бляшанок сардинок і кожному дав по одній.

Балоун сміливо відчинив чемоданчик надпоручника Лукаша і поклав туди сардинки, що впали з неба.

Та коли незабаром усі відкрили бляшанки і з насолодою почали їсти, на Балоуна знову найшла спокуса, він витяг із чемодана сардинки, відкрив їх і жадібно ум'яв.

І ось тут благословенна і найсолодша діва Марія від нього відвернулася, бо саме коли він допивав з бляшанки олію, до вагона підбіг батальйонний ординарець Матушич і загорлав:

— Балоуне, неси своєму обер-лейтенантові оті сардинки!

— Ох, і нахапається ляпасів, — сказав фельдфебель Ванек.

— З порожніми руками ти краще туди й не потикайся, — порадив Швейк. — Візьми з собою хоч п'ять порожніх бляшанок.

— Що ви, власне, зробили, що вас так бог карає? — запитав однорічник. — На вашому минулому, певно, лежить якийсь великий гріх. Чи не вчинили ви святотрадства, з'ївши у свого священика шинку з печі? А може, видудлили з його погребя церковне вино? Чого доброго, ви ще хлопцем лазили по грушки до попівського саду?

Балоун скрушно махнув рукою. Його несамовитий вигляд змученої людини наче волав:

"Коли вже настане кінець моїм стражданням?"

— Он воно що, — здогадався однорічник, немов почувши зойк душі нещасного Балоуна. — Ви, друже, втратили зв'язок з господом богом. Ви не вмієте вблагати господа бога, щоб він якнайшвидше забрав вас із цього світу.

А Швейк додав:

— Балоун усе ніяк не може наважитися віддати своє військове життя, свої солдатські переконання, свої слова та вчинки, свою солдатську смерть на ласку "материного серця Всевишнього бога", як не раз говорив мій фельдкурат Кац, коли, бувало, нажлуктяться і з п'яних очей штовхне на вулиці якогось солдата.

Балоун заявив, що вже й на шеляг не вірить господу богу, бо скільки він даремне молився, щоб Всевишній послав йому більше сили терпіти і якось той його шлунок звузив.

— Ота моя ненажерливість виникла не з війни, — почав він нарікати. — Вона мучить мене вже здавна. Через неї, оцю саму ненажерливість, жінка ходила з дітьми на прощу до Клокот.

— Знаю, — сказав Швейк, — це біля Табора. Вони там мають багату діву Марію з фальшивими брильянтами. Якось її хотів обікрати один причетник звідкілясь із Словаччини. Дуже побожний чоловік був. Він приїхав до Клокот і вирішив, що воно йому краще вдасться, коли спочатку очиститься від усіх старих гріхів. На сповіді він покався й у тому, що хоче завтра обікрати діву Марію. Але не встиг і оком моргнути, не те що прочитати триста разів "Отче наш", — таку епітимію наклав на нього священник, щоб він тим часом не втік, — як уже причетники тягли його на жандармський пост.

Кухар-окультист почав сперечатися з телеграфістом Ходоунським, чи не було це зрадливим порушенням таємниці сповіді, порушенням, яке волає до неба про помсту, чи варто було взагалі затівати справу, якщо йшлося про фальшиві брильянти.

Нарешті Юрайда довів Ходоунському, що це була карма, тобто наперед визначена доля з далекого незнаного минулого, коли той злощасний причетник із Словаччини був ще головоногим на якійсь іншій планеті. Так само вже давно, коли священник із Клокот був ще якимось ящуром або нині вже вимерлим сумчастим ссавцем, доля вирішила, що він мусить порушити таємницю сповіді, хоч з юридичного погляду канонічне право дозволяє давати розгрішення навіть тоді, коли йдеться про монастирське майно.

До всього цього Швейк додав таке мудре зауваження:

— Ваша правда. Жодна людина не знає, що вона буде викомарювати за кілька мільйонів років, і тому ні від чого не сміє зарікатися. Обер-лейтенант Кваєнічка, — ми тоді служили в Карліні в резервній команді запасних, — завжди говорив на вправах: "Не думайте собі, ви, ледачі бугаї й кабани, що для вас військова служба скінчиться на цьому світі. Ми ще й по смерті побачимось, і я зроблю вам таке чистилище, що ви очманієте, свиняча бандо".

Тим часом Балоун, який у цілковитому розпачі думав, що говорять тільки про нього й кожне слово стосується його поведінки, вів далі свою прилюдну сповідь:

— Навіть Клокоти не допомогли проти моєї ненажерливості. Бувало, повернеться жінка з дітьми з прощі й почне перелічувати курей. Аж ба — однієї або двох бракує. Але я не міг устояти, хоч і знав, що вони несуть яйця і потрібні в

господарстві. Тільки-но вийду надвір, гляну на них, раптом відчуваю в шлунку прірву. За годину мені вже краще, але від курки самі кістки лишились. Одного разу наші поїхали до Клокот помолитися, щоб татуньо, тобто я, вдома нічого не зжер і не заподіяв нової шкоди. А я собі походжаю по дворі, і раптом упав мені в око індик. Я мало що не заплатив за нього життям. Стала мені впоперек горла кістка з його стегна, і якби не учень, такий собі маленький хлопчик, — він мені ту кістку витяг, — я б сьогодні не сидів тут з вами і цієї світової війни не дочекався б. Та що тут говорити! Той мій хлопчина-учень такий пухкенький, товстунчик. Жвавий та моторний...

Швейк підійшов до Балоуна.

— Покажи-но язик.

Балоун висолопив язика, після чого Швейк звернувся до присутніх у вагоні:

— Я так і знав: він зжер І свого учня. Признайся, коли ти його зжер? Тоді, коли ваші знову пішли до Клокот, так?

Балоун у розпачі благально зчепив руки і заволав:

— Дайте мені спокій, друзі! До всіх моїх нещасть ще й такі речі чути від своїх товаришів!

— Ми вас за це не засуджуємо, — сказав однорічник. — Навпаки, видно, що з вас буде добрий вояк. Коли французи під час наполеонівських воєн облягали Мадрид, іспанський комендант фортеці, щоб з голоду не віддати її ворогові, з'їв без солі свого ад'ютанта. Це вже справді жертва, бо посолений ад'ютант був би набагато стравніший. Пане фельдфебелю, як прізвище нашого батальйонного ад'ютанта?

Ціглер? Та це ж якийсь недоїдок. Ним би не нагодував і одної маршрути.

— Дивіться, дивіться, — сказав фельдфебель Ванек. — У Балоуна в руці чотки.

І справді, Балоун у своєму великому горі шукав порятунку в намистинках виробництва фірми "Моріц — Левенштейн" у Відні.

— Вони теж із Клокот, — сказав сумно Балоун. — Поки мені їх принесли, наклали головою двоє гусенят. Але хіба то м'ясо, так, якась м'якушка.

Незабаром прийшов наказ по всьому ешелону — за чверть години вирушати. Але ніхто цьому не повірив, і трапилось так, що, незважаючи на всі застережливі заходи, дехто відстав... Коли поїзд рушив, бракувало вісімнадцять солдатів і фельдфебеля Насакла з дванадцятої маршрути. Поїзд уже давно зник за Ішатарчею, а фельдфебель сварився в балочці, в акацієвому гайку за вокзалом, з якоюсь повією, що вимагала від нього п'ять крон, тоді як він пропонував їй в нагороду за виконану службу крону або кілька ляпасів.

Зрештою, борг було сплачено ляпасами з такою силою, що на повіїн крик почали збігатися з вокзалу люди.

3. З ГАТВАНА НА ГАЛИЦЬКИЙ КОРДОН

Під час залізничної подорожі батальйону, який мав іще йти пішки від Лаборця

через Східну Галичину на фронт і там добувати воєнну славу, в вагоні, де сиділи однорічник і Швейк, знову точилися дивні розмови більш-менш протидержавного змісту; те ж саме, тільки в менших масштабах, відбувалося і в інших вагонах. Ба навіть і в штабному вагоні панувало якесь невдоволення, бо у Фюзешабоні з полку надійшов наказ про зменшення пайки вина офіцерам на одну восьму літра. Звичайно, при цьому не забули й про солдатів — їм зменшили пайок саго на десять грамів. Це було тим загадковіше, що ніхто ніколи в армії саго не бачив.

Все ж таки треба було повідомити про це фельдфебеля-рахівника Баутанцеля. Той з цього приводу страшенно образився і відчув себе обкраденим. Він уголос висловлював своє обурення, бо саго, мовляв, тепер дуже рідкісна річ і за кілограм він міг би дістати принаймні вісім крон.

У Фюзешабоні виявилось також, що одна рота загубила польову кухню, а саме на цій станції мали нарешті варити гуляш з картоплею, на який покладав такі надії "сортирний генерал".

Слідством встановлено, що ця нещаслива польова кухня взагалі не виїжджала з Брука і, мабуть, досі стоїть десь там, за бараком № 186, занедбана й холодна.

Кухонний персонал тієї польової кухні був напередодні замкнений на гауптвахті за бешкет у місті й зумів залишитися там тоді, коли його маршова рота переїздила вже через Угорщину.

Маршову роту, що залишилась без кухні, прикріпили до іншої польової кухні. Це, зрозуміло, не обійшлося без сварки, бо між солдатами з обох рот, яким призначено чистити картоплю, почалися контроверзії: ті й ті казали, що вони не такі дурні, аби гнути горби на інших. Та кінець кінцем виявилось, що, власне, вся ця історія з гуляшем і картоплею — тільки маневр, солдатів тренували на той випадок, коли б, припустімо, на фронті на передовій варився гуляш, і раптом — наказ: "Alles zuruck!" 1 Готовий гуляш миттю виливають із казанів, і ніхто його навіть не понюхає.

1 Усі назад! (Нім.)

Це була своєрідна підготовка, не те щоб трагічна, швидше повчальна. Бо, коли мали той гуляш роздавати, надійшов наказ: "По вагонах!" — і ешелон повезли далі на Мішкольц. Але й там гуляшу не роздавали, бо на другій колії стояв поїзд з російськими полоненими, тому солдатів не випускали з вагонів. Зате їм залишали вільне поле для фантазії, що гуляш роздаватимуть аж тоді, коли вони зйдуть у Галичині з поїзда, а тоді той гуляш визнають непридатним для вживання й викинуть.

Отже, гуляш повезли на Тісалок, Зомбор, і коли вже ніхто не чекав, що той гуляш роздаватимуть, ешелон зупинився в Новому Місті під Шятором, де під казанами знову розпалили вогонь, розігріли гуляш і, нарешті, роздали.

На станції було повно людей. Спочатку мали відправляти два поїзди з боеприпасами, за ними два ешелони артилерії і поїзд з понтонними вагонами.

Взагалі, можна сказати, тут зібралися поїзди з військами всіх можливих видів зброї.

За вокзалом гонведи-гусари "обробляли" двох польських євреїв, відібрали в них кошик з горілкою і замість плати, буди в доброму гуморі, періщили їх по фізіономії.

На це, очевидно, мали дозвіл начальства, бо поблизу стояв їхній ротмістр і мило всміхався, поглядаючи на цю сцену. В той час за складом кілька інших гонведів-гусарів лізли під спідниці чорнооким донькам побитих євреїв.

Був на станції також поїзд з літаками. Поруч, на другій колії, стояли платформи, навантажені рештками того, що колись було літаками і гарматами, але тепер являло собою лише купи брухту: підбиті літаки, розірвані дула гармат. Поки все міцне і нове їхало туди, в гори, ці рештки слави поверталися в тил на ремонт і реконструкцію.

Проте поручник Дуб пояснював солдатам, які юрилися навколо розбитих гармат і літаків, що це військові трофеї. Але раптом він помітив, що поблизу від нього в центрі іншої групи солдатів стоїть Швейк і щось теж розповідає. Підійшовши, поручник почув розважливий Швейків голос:

— З якого боку не глянь — це все ж таки військові трофеї. Воно, правда, на перший погляд декому буде трохи дивно, коли прочитає на лафеті "K. und K.

Artilleriedivision" 1, але це, напевно, тому, що та гармата спочатку потрапила до рук росіян, і нам довелося її знову відбивати, а такі трофеї набагато цінніші, бо... Бо, — казав далі Швейк урочисто, коли вдрів поручника Дуба, — ми нічого не повинні лишати в руках ворогів. Це так, як з Перемишлем або з тим солдатом, у якого під час бою ворог вирвав фляжку. Це було ще за наполеонівських воєн. Отож солдат уночі пішов до ворожого табору і приніс свою фляжку назад, причому ще заробив на цьому, бо якраз на ніч ворогам роздали горілку. Поручник Дуб тільки й сказав:

— Ви, Швейку, краще забирайтесь геть, щоб я вас тут удруге не бачив!

— Слухаюсь, пане лейтенанте. — І Швейк пішов до інших вагонів, доповнивши свою промову такими словами, що, коли б поручник Дуб їх почув, він би, напевно, від злості вистрибнув із мундира, хоч це був цілком невинний біблійний вислів:

— Ще трохи — і побачите мене, і знову ще трохи, і вже не побачите мене.

Поручник Дуб був такий дурний, що, коли Швейк пішов геть, він знову звернув увагу солдатів на підбитий австрійський літак, на металевому крилі якого було чітко означено "Wiener-Neustadt" 2.

— Цей російський літак ми підбили біля Львова, — сказав поручник Дуб.

Ці слова почув надпоручник Лукаш, який саме підійшов до юрби і голосно додав:

— При цьому обидва російські пілоти згоріли.

Потім мовчки пішов далі, подумавши собі, що поручник Дуб таки телепень.

Пройшовши повз кілька вагонів, Лукаш побачив Швейка і вирішив його обминати, бо з виразу Швейкового обличчя було видно, що в нього багато зібралося на серці і йому страшенно кортить усе це викласти надпоручникові.

Швейк попрямував просто до нього:

— Ich melde gehorsam, Kompanieordonanz 3 Швейк просить дальших наказів.

Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я вже шукав вас у штабному вагоні.

1 Імператорсько-королівський артилерійський дивізіон (нім.).

2 Вінер-Нейштадт (місто в Австрії).

3 Насмілюсь доповісти, ротний ординарець (нім.).

— Слухайте, Швейку, — просичав надпоручник Лукаш. — Знаєте, хто ви такий? Ви вже, мабуть, забули, як я вас назвав?

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я такого не міг забути, бо я не якийсь там однорічник Железний... Ще задовго до війни ми стояли в Карлінських казармах, і був у нас полковник, чи то Флідлер фон Бумеранг, чи ще якийсь "ранг".

Надпоручник Лукаш мимохіть посміхнувся з цього "ранг", а Швейк повів далі:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, той наш полковник був на зріст удвічі менший за вас, носив бакенбарди, як князь Лобковіц, одне слово, скидався на мавпу. А коли, було, рознервується, — стрибає вище свого зросту. Ми прозвали його "гумовим дідком". Це сталося саме перед котримсь першим травня. Ми були тоді в повній готовності. Напередодні ввечері він звернувся до нас на подвір'ї з великою промовою й сказав: "Завтра ми всі залишимося в казармах і ані кроку звідти не ступимо, щоб з найвищого наказу, в разі потреби, перестріляти всю ту соціалістичну банду. Тому той, хто спізниться і повернеться в казарми не сьогодні, а тільки наступного дня, зрадник батьківщини, бо такий п'яниця, як почнеться стрілянина, не вцілить жодної людини, а ще, трясця його матері, почне бахкати в повітря". Отже, той однорічник Железний повернувся до казарми і каже:

"Гумовий дідок" і справді подав непогану ідею. Адже справді: якщо завтра нікого до казарми не пустять, то найкраще зовсім не приходити", — і він, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, так і зробив, як склянку вина випив. Ну, а полковник Флідлер, дай йому боже царство небесне, був така потвора паскудна, що на другий день нишпорив по Празі й шукав, хто з нашого полку відважився вилізти з казарми. Десь біля Прашної брани щасливо напорівся на Железного і тут же накинувся на нього: "Я топі там, я тепе профчу. Я топі це тфічі осолотчу!" Словом, наговорив йому сім мішків гречаної вовни і поволік за собою до казарм, а дорогою городив усілякі прикрі речі, погрожував йому і раз по раз питав, як його прізвище. "Шелесний, Шелесний, ти програф, я ратий, що тепе піймати, я топі показати den ersten Mai 1.

1 Перше травня (нім.).

Ти пути моїм, я тепе самкнути, файн самкнути!" А Железному вже було байдуже.

Коли вони проходили через Поржичі біля Розваржіла, Железний скочив до якоїсь брами і зник з полковникових очей, позбавивши "гумового дідка" приємності посадити його до тюрми. Цей номер так розлютив полковника, що той зі злості забув прізвище своєї жертви і, повернувшись до казарми, аж підстрибував до стелі, добре хоч стеля була низька. Черговий по батальйону дивувався, чому це дідок раптом заговорив каліченою чеською мовою: "Мідяний самкнути, Мідяний не самкнути. Олоф'яний самкнути, Цинковий самкнути!", і тут почалися дідусеві

страждання. Він став мучити людей день у день, допитуючись, чи вже зловили Мідяного, Олов'яного і Цинкового. Нарешті наказав вишикувати увесь полк, але історія Железного була вже всім добре відома, і хтось перевів його до лазарету, бо він, мовляв, зубний технік.

Аж раз одному з нашого полку пощастило проштрикнути в шинку "У Буцеків"

драгуна, який мостився до його дівчини. Вишикували нас у каре. Тут уже мусили бути всі, навіть хворі. Хто вже зовсім на ладан дихав, тих підтримували під руки. Отож не було іншої ради, мусив і Железний вийти разом з іншими на подвір'я. Там нам і прочитали полковий наказ приблизно такого змісту, що драгуни, мовляв, також солдати і проштрикувати їх забороняється, бо вони наші бойові соратники. Якийсь одnorічник перекладав наказ, а полковник дивився на всі боки, як тигр. Спершу пройшовся перед фронтом, потім посунув до задніх рядів, обійшов каре й раптом упізнав Железного, бо той був хлопець як дуб, тому, пане обер-лейтенанте, це було дуже кумедно, коли той куций дідок волік його на середину. Одnorічник одразу ж замовк, а наш полковник почав вистрибувати перед Железним, як роз'юшений собака навколо кобили, та гавкати: "Ти фіт мене не фисмикнутися. Ти фіт мене не йти, нікуди не фтекти. Ти тепер снову говорити, що ти Шелесний, а я фсе говорити Мідяний, Цинкофий, Олов'яний, а він Шелесний, а він, цей шибеник, Шелесний, я тебе нафчу Олоф'яний, Цинковий, Мідяний. Ти, тфарюко, ти, свиня, ти Шелесний!" Потім уліпив йому місяць арешту. Але раптом за два тижні в нього розболілися зуби, і тут він згадав, що Железний — зубний технік. Наказав привести його з гауптвахти до лазарету і звелів рвати зуб. Железний смикав йому той зуб з півгодини так, що дідка, мабуть, разів зо три відливали водою, зате дідок притих і простив Железному чотирнадцять днів, які тому залишалося відсидіти. Це завжди так буває, пане обер-лейтенанте, коли начальник забуде прізвище свого підлеглого. А підлеглий ніколи не сміє забувати прізвища свого начальника, як нам, бувало, казав цей самий пан полковник. Ми, мовляв, навіть за багато років не забудемо, що колись був у нас полковник Флідлер. Чи не була це трохи задовга історія, пане обер-лейтенанте?

— Знаєте, Швейку, — відповів надпоручник Лукаш, — що більше я вас слухаю, то більше переконуюсь, що ви взагалі не маєте ніякої пошани до своїх начальників.

Солдат іще й через багато років повинен про своїх начальників говорити тільки добре.

Було видно, що надпоручника Лукаша це починало бавити.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — наче виправдовуючись, перебив його Швейк, — таж той пан полковник Флідлер уже давно на тому світі, але якщо ви, пане обер-лейтенанте, бажаєте, то я буду його тільки хвалити. Він, пане обер-лейтенанте, був справжній ангел для вояків. Такий добрий, просто викапаний святий Мартін, що роздавав гусей бідним і голодним. Він ділився своїм офіцерським обідом з першим зустрічним вояком, а коли нам усім уже набридли кнедли з повидлом, дав наказ приготувати на обід тушковану картоплю із свинячим м'ясом. А під час маневрів ставав такий добрий, немов сім баб над ним пошептало.

Коли ми прийшли до Нижніх Краловиць, він звелів нам випити все пиво в нижньокраловицькій броварні за його рахунок, а на свої іменини або день народження наказував для цілого полку готувати зайців у сметані й кнедлики з булок. Він був такий набожний, що одного разу, пане обер-лейтенанте...

Надпоручник Лукаш лагідно смикнув Швейка за вухо і сказав дружнім тоном:

— Ну-ну, йди вже, потворо, годі вже.

— Zum Befehl, Herr Oberleutnant! 1

1 Слухаю, пане обер-лейтенанте! (Нім.)

Швейк пішов до свого вагона. В той час біля одного з вагонів батальйонного ешелону, де були замкнені телефонні прилади й дрти, відбулася така сцена. Там, за наказом капітана Сагнера, стояв на посту солдат, бо все мало бути, як на фронті. Отже, зважаючи на цінність вантажу, обабіч вагонів розставили пости й дали їм "Feldruf" і "Losung" 1.

Цього дня пароль був "Карре"2, а відзив — "Гатван". Вартовий, що стояв біля телефонної апаратури, був поляк з Коломиї, який не знати чому потрапив до дев'яного першого полку.

Зрозуміло, він не мав ніякого уявлення, що таке "Карре", але, маючи якісь здібності до мнемотехніки, все ж таки запам'ятав, що слово починається з літери

"k". Коли черговий по батальйону поручник Дуб, наближаючись до вагона, спитав у вартового пароль, той упевнено відповів: "Kaffee" 3. Це, звичайно, була дуже природна річ, бо поляк з Коломиї ще й досі згадував ранішню й вечірню каву в брукському таборі.

Вартовий ще кілька разів прокричав "Kaffee", а поручник Дуб мовчки йшов просто на нього. Тоді солдат, пам'ятаючи про свою присягу і про те, що він на посту, грізно вигукнув: "Halt!" А коли поручник Дуб ступив до нього ще два кроки й знову спитав пароль, поляк націлився на нього з гвинтівки і, не знаючи німецької мови, загорлав мішаною польсько-німецькою мовою: "Бенже шайсн, бенже шайсн!" 4

Поручник Дуб зрозумів і почав задкувати, вигукуючи: "Wachkommandant, Wachkommandant!" 5

1 Пароль і відзив (нім.),

2 Шапка (нім.).

3 Кава (нім.).

4 "Буду стріляти!" (schiessen) — солдат сказав каліченою німецькою мовою.

5 Караульний командир! (Нім.)

З'явився взводний Єлінек, що ставив поляка на варту, і спитав пароль, потім те ж саме зробив поручник Дуб, але поляк з Коломиї на всі запитання розпачливо викрикував на весь вокзал: "Kaffee! Kaffee!" З усіх ешелонів почали вистрибувати з казанками солдати. Зчинилася тривога, яка скінчилася тим, що обеззброєного чесного солдата відвели до арештантського вагона.

Але поручник Дуб мав певну підозру щодо Швейка. Він бачив, як той з казанком перший вилазив з вагона, і Дуб міг присягнутись усіма святими, що чув, як Швейк вигукнув: "Вилазь із казанками! Вилазь із казанками!"

Десь опівночі поїзд рушив на Ладовці — Требішов, де вранці його привітав союз ветеранів, переплутавши цей маршовий батальйон з маршбатальйоном чотирнадцятого гонведського угорського полку, який проїхав станцію ще вночі. Ветерани, видно, добре набрались і своїм ревом: "Istem ald meg a kiralyt!" 1 — розбудили весь ешелон. Кілька

свідоміших солдатів висунулися з вагонів і відповіли їм:

"Поцілуйте нас у зад! Eljen!" 2 Тоді ветерани ревнули так, аж у вокзальному будинку задзвеніли шибки: "Eljen! Eljen a tizenegyedik regiment!" 3.

1 Боже, храни короля! (Угор.)

2 Слава! (Угор.)

3 Слава! Хай живе чотирнадцятий полк! (Угор.)

За п'ять хвилин поїзд рушив далі на Гуменне. Тепер виразно було видно сліди боїв, які йшли під час наступу росіян на долину Тиси. Обабіч тяглися примітивні окопи, де-не-де було видно спалені хутори і біля них нашвидку збудовані хижки, а це означало, що господарі знову повернулися додому.

Опівдні прибули на станцію Гуменне. На вокзалі, де теж було видно сліди боїв, почали готуватися до обіду, а солдати тим часом мали змогу на власні очі переконатися, як власті після відступу росіян поводитися з місцевим населенням, близьким мовою і релігією до росіян.

На пероні стояла група арештованих русинів, оточена угорськими жандармами. Там було кілька православних, учителів і селян з різних околиць. Руки їм скрутили мотузками і позв'язували парами. У багатьох були розбиті носи, а голови в ґулях.

Це їх так розмалювали жандарми під час арешту.

Трохи далі бавився угорський жандарм. Він прив'язав священикові до лівої руки шнур і, тримаючи другий кінець у руці, примушував нещасного танцювати чардаш, загрожуючи прикладом; причому так шарпав за той шнур, що священик заривався носом у землю. Він не міг підвестися, бо мав зв'язані за спиною руки, і робив розпачливі спроби перевернутися на спину, щоб якось підвестися з землі. Жандарм з цього так щиро сміявся, аж сльози в нього текли з очей. Коли священик нарешті підводився, він шарпав за мотуз, і бідолаха знову орав носом землю. Цю розвагу припинив жандармський офіцер, який наказав, поки прибуде поїзд, відвести арештованих за вокзал до порожнього сарая, щоб ніхто не бачив, як їх б'ють.

Цей епізод обговорювали в штабному вагоні, і треба сказати, що більшість засуджувала таку жорстокість. Прапорщик Краус висловив думку, що коли вони справді зрадники, то їх треба повісити, а не знущатися з них. Поручник Дуб, навпаки, цілком схвалював такі сцени. Він зараз же пов'язав це з сараєвським замахом і пояснював, нібито угорські жандарми на станції Гуменне мстять за смерть ерцгерцога Франца-Фердінанда і його дружини. Щоб якось обґрунтувати свої слова, він послався на журнал "Чотирилисник", який видавав Шімачек. Мовляв, ще перед війною, в липневому номері журналу писалося, що цей замах, цей безпрецедентний сараєвський злочин надовго залишить у людських серцях незагоєну рану, тим болючішу, що цим злочином позбавлено життя не лише представника виконавчої державної влади, але й його вірної і коханої дружини. Вбивством цих двох людей було зруйновано щасливе і гідне наслідування родинне життя, а їх усіма обожнювані діти залишилися сиротами.

— Мабуть, жандарми в Гуменному теж передплачували Шімачків "Чотирилисник" і читали ту зворушливу статтю, — пробурмотів під ніс надпоручник Лукаш. Взагалі йому

раптом усе стало таке бридке, огидне, що він відчув потребу напиться й розвіяти свою меланхолію. Він вийшов з вагона й пішов шукати Швейка.

— Слухайте, Швейку, — звернувся до нього, — ви не знаєте, де б роздобути пляшку коньяку? Мені якось недобре.

— Це, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, від зміни клімату. Можливо, на полі бою вам стане ще гірше. Чим більше людина віддаляється від своєї основної військової бази, тим марудніше їй стає. Страшницький садівник, Йозеф Календа, також одного разу віддалився від рідного дому. Йшов він зі Страшниць на Виногради й по дорозі заглянув у шинок "На зупинці". Спочатку все йшло добре, але як тільки він прийшов на Корунну вулицю під водогін, то почав атакувати підряд усі шинки по Корунній аж до самого костюлу святої Людмили. Тут йому світ уже став як позичений. Але він не дав себе залякати, бо напередодні ввечері в Страшницях у шинку "Біля реміза" побився об заклад з одним водієм трамвая, що за три тижні зробить пішки подорож навколо світу. І от він щораз більше й більше віддалявся від свого дому, аж поки присурганився до "Чорної броварні" на Карловій площі. Звідтіля він пішов на Малу Страну до пивнички біля костюлу святого Фоми, далі заглянув до ресторану "У Монтагів", потім посунув ще вище до шинку "Брабантський король", зупинився у "Чудовому краєвиді", а звідти почвалав до пивної біля Страговського монастиря. Але тут уже зміна клімату перестала йому йти на здоров'я, хоч землі хапайся. Нарешті він доплентався до Лоретанської площі, і там його охопила така туга за батьківщиною, що він шелеп на землю і давай качатися по тротуару та лементувати: "Люди добрі, далі я вже ані кроку."

Начхати мені, — вибачайте на слові, пане обер-лейтенанте, — на цю подорож навколо світу". Але якщо ви бажаєте, пане обер-лейтенанте, то я вам якийсь коньяк роздобуду, тільки боюся, щоб ви без мене не поїхали.

Надпоручник Лукаш запевнив його, що раніше як ,за дві години поїзд не рушить і що коньяк у пляшках продають з-під поли відразу за вокзалом. Капітан Сагнер ніби посилав Матушича, і той йому вже приніс за п'ятнадцять крон пляшку зовсім пристойного коньяку. Він дав Швейкові п'ятнадцять крон і наказав нікому не казати, що це для надпоручника Лукаша або що це він його посилав, бо, власне, ця справа заборонена.

— Будьте певні, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк. — Все буде гаразд. Я дуже люблю все заборонене і завжди вплутуюсь до чогось забороненого, хоч і сам потім не знаю, як це сталося. Одного разу в Карлінських казармах нам заборонили...

— Kehrt euch — marschieren — marsch! 1 — перебив його надпоручник Лукаш.

1 Кругом, кроком руш! (Нім.)

Швейк пішов на вокзал, повторюючи по дорозі всі завдання своєї експедиції:

коньяк повинен бути добрий, отже, він його спочатку мусить покуштувати. Але коньяк — справа заборонена, тому треба бути обережним.

Тільки-но він завернув за перон, як знову натрапив на поручника Дуба.

— Ти чого тут вештаєшся? — запитав той Швейка. — Знаєш мене?

— Насмілюсь доповісти, — козирнув Швейк, — мені б не хотілося пізнати вас з гіршого боку.

Поручника Дуба вжахнула ця відповідь, але Швейк стояв спокійно і, не віднімаючи руки від козирка, вів далі:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, я хочу вас пізнати лише з доброго боку, щоб ви мене не довели до плачу, як ви нещодавно говорили.

У поручника Дуба від такого нечуваного нахабства запаморочилася голова, він був такий обурений, що спромігся лише люто вигукнути:

— Забирайся геть, падлюко, ми з тобою ще поговоримо!

Швейк відійшов за перон, а поручник Дуб, опам'ятавшись, задріботів за ним назирці. За вокзалом, зараз же біля шляху, стояв ряд кошиків, перевернутих догори дном, а на них зверху стояли пласкі корзинки з усілякими невинними на

вигляд ласощами, немов ці солодкі речі були призначені для шкільної молоді десь на прогулянці. Там лежали тягучки, трубочки з вафлів, купа кислих карамельок.

Де-не-де в корзинках притулилися скибочки чорного хліба з кружальцями ковбаси, безсумнівно, кінського походження. Але під кошиками були приховані різні спиртні напої: пляшки коньяку, рому, горобинівки та інших лікерів і горілок.

За придорожнім рівчаком стояла ятка, і власне тут, у ятці, й відбувалася вся торгівля недозволеними напоями.

Солдати спершу вмовлялися біля кошиків, а пейсатий єврей витягав з-під невинного на вигляд кошика пляшку горілки і ніс її під лапсердаком до дерев'яної ятки, де солдат непомітно ховав її кудись у штани або за пазуху.

Отже, туди й націлився Швейк, а поручник Дуб від вокзалу стежив за ним з наполегливістю справжнього детектива.

Швейк зупинився біля першого кошика. Спочатку він узяв цукерки, заплатив і поклав їх у кишеню. Пейсатий пан прошепотів йому:

— Schnaps hab'ich auch, gnadiger Herr Soldat 1.

1 Маю також горілку, ласкавий пане солдате (нім.).

Переговори швидко закінчилися, Швейк увійшов до ятки, але гроші заплатив тільки тоді, коли пан з пейсами відкоркував пляшку, а Швейк трохи хильнув. Коньяк йому сподобався, і, застромивши пляшку за пазуху, він рушив на вокзал.

— Ти де був, гультяю? — перетяв йому дорогу поручник Дуб.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, я ходив купувати цукерки. — Швейк засунув руку в кишеню і витяг жменю брудних, запорошених цукерок. — Якщо пан лейтенант не погребують... я їх уже куштував, непогані. Такі приємні, немов повидло, пане лейтенанте.

Під мундиром окреслювались округлі контури пляшки.

Поручник Дуб поклепав Швейкові по грудях:

— Що ти несеш, мерзотнику? Покажи! Швейк витяг пляшку з жовтуватою рідиною і цілком виразною етикеткою "Cognac" 1.

1 "Коньяк".

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів Швейк сміливо, — я у порожню пляшку з-під коньяку напмпував трохи питної води. В мене від того вчорашнього гуляшу страшна спрага. Тільки вода там, у тій криниці, як бачите, пане лейтенанте, трохи жовта. Певне, з залізом. Така вода дуже корисна для здоров'я.

— Коли ти, Швейку, вже так хочеш пити, — промовив поручник Дуб з диявольською посмішкою, бажаючи якнайдовше затягти сцену, яка, на його думку, мала завершитися цілковитою поразкою Швейка, — то напийся, але добре напийся. Випий усе одним махом.

Поручник Дуб уявляв собі наперед, як Швейк зробить кілька ковтків і більше не зможе і як він, поручник Дуб, переможно скаже: "Подай і мені пляшку, трохи нап'юся, бо я теж маю спрагу". І як цей негідник Швейк у грізну для нього хвилину скривить свою пику. Потім він подасть рапорт і так далі.

Швейк відіткнув пляшку, приклав її до уст, і напій ковток за ковтком зник у його горлянці. Поручник Дуб скам'янів. Швейк на його очах, не зморгнувши оком, усе випив, а порожню пляшку кинув по той бік шляху в ставок, сплюнув і сказав, немовби випив скляночку мінеральної води:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, ця вода справді мала присмак заліза. В Камику над Влтавою один шинкар робив для своїх клієнтів залізну воду дуже просто: кидав до криниці старі підкови.

— Я тобі покажу старі підкови! Ходім, покажеш мені криницю, звідки ти взяв цю воду!

— Це недалеко звідси, пане лейтенанте, відразу ж за тією дерев'яною яткою.

— Іди вперед, халамиднику, я подивлюся, як ти тримаєш крок!

"Це справді неймовірно, — подумав поручник Дуб. — З вигляду цього негідника нічого не впізнаєш".

Швейк ішов, здавшись на волю божу, але щось йому підказувало, що там мусить бути якась криниця. Отже, він зовсім не здивувався, коли справді опинився біля неї.

До того ж і помпа була ціла. Вони підійшли до криниці. Швейк почав качати, і з помпи потекла жовтувата рідина.

— Ось і залізна вода, пане лейтенанте, — заявив він з тріумфом.

До них підійшов наляканий чоловік з пейсами, і Швейк наказав йому по-німецькому принести склянку, бо пан лейтенант хочуть пити.

Поручник Дуб так отетерів, що зопалу випив цілу склянку води, після якої в нього в роті лишився присмак кінської сечі і гною. Зовсім ошелешений, він дав пейсатому євреєві за ту склянку води п'ять крон і гримнув на Швейка:

— Ти чого вилупив очі, забирайся додому.

За п'ять хвилин Швейк з'явився в штабному вагоні у надпоручника Лукаша, на мигах виманив його з вагона і надворі проінформував:

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, за п'ять, щонайбільше за десять хвилин я буду п'яний як чіп і спатиму в своєму вагоні. Я б вас просив, щоб ви мене принаймні три години, пане обер-лейтенанте, не кликали й не давали жодних

розпоряджень, поки я не просплюся. Все як слід, але мене зловив пан лейтенант Дуб, я йому сказав, що це вода, і мусив на його очах видудлити цілу пляшку коньяку, аби довести, що то справді вода. Все гаразд, я нічого не зрадив, як ви бажали, і був обережний, але тепер, наслідуюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я відчуваю, як мені відбирає ноги. Звичайно, наслідуюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я звичний пити, бо з паном фельдкуратором Кацом...

— Згинь, бестіє! — вигукнув надпоручник Лукаш, але без усякого гніву, зате поручник Дуб став йому ще на п'ятдесят процентів ненависніший, ніж раніше.

Швейк обережно вліз до свого вагона і, вмощуючись на своїй шинелі, звернувся до фельдфебеля-рахівника й до інших:

— Яюсь один упився й просив, щоб його не будили...

Сказавши це, повалився набік і захропів.

Алкогольні випари, які він видихав, незабаром сповнили весь вагон так, що кухар-окультист Юрайда, втягуючи ніздрями повітря, заявив:

— Що за дідько! Тут коньяком тхне.

Біля складаного стола сидів однорічник Марек, який після всіх злигоднів досяг нарешті звання батальйонного історіографа. Тепер він про запас комбінував геройські вчинки батальйону, і було видно, що цей погляд у майбутнє приносить йому радість.

Фельдфебель-рахівник Ванек зацікавлено спостерігав, як однорічник невтомно пише і при цьому регоче, аж за живіт береться. Він підвівся і нахилився до однорічника, а той почав йому пояснювати:

— Дуже весело писати історію батальйону про запас. Головне — розгортати події систематично. У всьому мусить бути система.

— Систематична система, — зауважив фельдфебель-рахівник Ванек, досить скептично посміхаючись.

— Так, — сказав недбало однорічник, — систематизована систематична система написання історії батальйону. Насамперед, ми не можемо відразу здобути велику перемогу. Це все мусить іти поволі, згідно з певним планом. Наш батальйон не може виграти з одного маху світову війну... *Nihil nisi bene* 1.

1 Нічого, крім доброго (лат.).

Найголовніше для кожного сумлінного історика, такого, як я, — скласти заздалегідь план наших перемог. Наприклад, я тут змальовую, як наш батальйон — це, можливо, станеться за два місяці — майже перейде російські кордони, міцно укріплені, скажімо, донськими полками ворога, в той час коли кілька ворожих дивізій обходять наші окопи. На перший погляд здається, що наш батальйон ось-ось загине і нас розмолотять у друзки або посічуть на капусту. Аж раптом капітан Саґнер дає такий наказ по нашому батальйону: "Бог не хоче, щоб ми тут загинули, дивіться, куди я буду тікати, то й ви за мною". І наш батальйон драпоне світ за очі. Але ворожа дивізія, яка нас уже обійшла, бачить, що ми, власне, женемося за нею. Вона в страшній паніці починає тікати і без жодного пострілу попадає до рук резервів нашої армії. Отже, саме цим епізодом і почнеться вся історія нашого батальйону. З незначної події, кажучи по-

пророчому, пане Ванеку, розвинуться дуже важливі наслідки. Наш батальйон іде від перемоги до перемоги. Буде дуже цікаво, як він нападе на сонного ворога, до чого, звичайно, потрібно мати стиль "Ілюстрованого воєнного кореспондента", який виходив у Вілемека за російсько-японської війни. Наш батальйон нападе на табір поснувших ворогів. Кожен наш вояк намітить собі одного ворога і з усієї сили всадить йому багнет у груди.

Майстерно нагострений багнет іде як у масло, лише тут і там тріскає ребро, лише де-не-де сонні вороги здригаються всім тілом, на мить вибалушують перелякані, здивовані, але вже зовсім невидючі очі, харчать і дригають ногами. У ворогів на устах виступає кривава піна. На цьому справа скінчиться, і перемога буде на нашому боці. Або ще краще. Це буде приблизно так місяців за три. Наш батальйон візьме в полон російського царя, але про це, пане Ванеку, розповімо трохи пізніше. Тим часом я мушу наготовити про запас невеличкі епізоди. Вони мають свідчити про безприкладне героїство. Треба буде придумати зовсім нові воєнні терміни, один я вже вигадав. Писатиму про саможертвну рішучість нашого війська, нашпигованого осколками гранат. Вибухом ворожої міни одному з наших взводних, скажімо, дванадцятої або тринадцятої роти, відірве голову.

— А rporos, — сказав однорічник, ляснувши себе по лобі, — я мало не забув, пане фельдфебелю, або, по-цивільному кажучи, пане Ванеку. Ви повинні приставити мені список усіх унтер-офіцерів. Назвіть мені якого-небудь фельдфебеля з дванадцятої роти. Гоуска? Добре. Отже, Гоусці міною відірве голову. Голова відлетить, але тіло ступить іще кілька кроків, націлиться і зіб'є ворожий літак. Зрозуміло, що ці перемоги мусять бути відсвятковані в родинному колі у Шенбрунні. Австрія має дуже багато батальйонів, але тільки задля нашого Цісарський дім улаштує невелике інтимне свято. Як бачите, з моїх записів я уявляю собі це так: насамперед, ерцгерцогська родина Марії-Валерії переселиться заради Цього з Вальзее до Шенбрунна. Потім, свято матиме чисто інтимний характер і відбуватиметься в залі біля цісарської спальні, яка буде освітлена білими свічками, бо, як відомо, при цісарському дворі не люблять електричних лампочок через можливе коротке замикання. Воно нашого старенького монарха дуже лякає. О шостій годині вечора почнеться свято на честь і славу нашого батальйону. На цю пору приведуть онуків його величності до зали, яка, власне, належить до покоїв небіжки імператриці.

Тепер питання, хто буде присутній, крім цісарської сім'ї. Там мусить бути й буде присутній генерал-ад'ютант імператора граф Паар. А що на таких родинних і

інтимних бенкетах часом комусь робиться погано, — я не хочу цим сказати, що граф Паар блюватиме з перепою, — бажано, щоб там був присутній лейб-лікар, придворний радник доктор Керцель. Заради порядку, щоб чого доброго придворні лакеї не дозволили собі якихось непристойних витівок по відношенню до придворних дам, присутніх на бенкеті, з'явиться обер-гофмейстер барон Ледерер, камергер граф Белегарде і старша фрейліна графиня Бомбелль, яка грає між придворними дамами ту ж саму роль, що і "мадам" в борделі "У Шугів". Коли зійдеться високодостойне панство,

про це повідомлять імператора, а він з'явиться в супроводі своїх онуків, сяде за стіл і виголосить тост на честь нашого маршбатальйону. Після нього візьме слово ерцгерцогиня Марія-Валерія і з особливою вдячністю згадає насамперед про вас, пане фельдфебелю. Звичайно, згідно з моїми записами, наш батальйон зазнає важких, болючих втрат, бо батальйон без загиблих у бою — це не батальйон. Треба буде ще підготувати нову статтю про наших загиблих. Історію батальйону не можна складати лише на основі сухих фактів про перемоги, яких я вже наперед накреслив понад сорок дві. Ви, наприклад, пане Ванеку, поляжете біля невеликої річки, а ось Балоун, який так дивно на нас витріщає очі, загине зовсім іншою смертю, не від кулі, не від шрапнелі, не від гранати. На нього з ворожого літака накинуть лассо і задушать саме в ту хвилину, коли він жертиме обід свого обер-лейтенанта Лукаша.

Балоун відступив, розпачливо змахнув руками і пригнічено докинув:

— А що ж я вдію, коли я вже такий народився. Коли я ще був на військовій службі, то тричі приходив по обід до кухні, аж поки мене не замкнули. Якось я тричі підряд дістав реберце, а потім через нього відсидів цілий місяць. Дійся воля божа!

— Не бійтеся, Балоуне, — потішав його однорічник. — В історії батальйону не буде згадки про те, що ви загинули по дорозі з офіцерської кухні до окопів саме в ту мить, як допалися до чужого обіду. Ви ввійдете в історію разом з усіма солдатами нашого батальйону, що загинули за славу нашої монархії, як, наприклад, фельдфебель-рахівник Ванек.

— А яку смерть ви мені призначаєте, Мареку?

— Не дуже поспішайте, пане фельдфебелю. Так швидко це не робиться.

Однорічник замислився:

— Ви з Кралуп, коли не помиляюся? Отже, пишіть додому до Кралуп, що ви зникнете безвісти, але пишіть якось так, обережно. Чи, може, ви бажаєте бути тяжкопораненим і лежати за дротяними загорожами? Уявіть собі, лежите ви гарненько з переламаною ногою цілий день. Вночі ворог прожектором освітлює наші позиції і помічає вас; гадаючи, що ви розвідник, починає гатити по вас гранатами та шрапнеллю. Ви зробили величезну послугу нашому війську, бо ворог витратив на вас одного стільки боеприпасів, що їх вистачило б на цілий батальйон. І після всіх тих вибухів тлінні останки ваші вільно пливуть над землею, розрізаючи своїм обертальним рухом повітря. Вони співають пісню великої перемоги. Коротше, кожен свого дочекається і кожен з нашого батальйону відзначиться, так що славні

сторінки нашої історії будуть насичені перемогами. Хоч я б і не хотів перебирати міру, але нема іншої ради. Все це треба зробити сумлінно і заздалегідь, щоб і по нас залишилася якась пам'ятка. Бо десь так у вересні з нашого батальйону не залишиться вже нічого, крім славних сторінок історії. Вони промовлятимуть до серця всіх австрійців і незаперечно доведуть, що всі ті, хто вже не побачить свого дому, боролися відважно, як леви. І знаєте, пане Ванеку, я вже склав кінець цього некролога. "Честь і слава полеглим у бою! Їхня любов до монархії — найсвятіша любов, бо вона завершилася смертю. Хай кожен вимовляє їхні імена, як, наприклад, ім'я Ванек, з

пошаною. А ті, що найбільючіше відчували втрату батьків родини, хай з гордістю витруть сльози, бо полегли в бою були герої нашого батальйону".

Телефоніст Ходоунський і кухар Юрайда з великою цікавістю прислухалися до промови однорічника про майбутню історію батальйону.

— Підійдіть, будь ласка, ближче, панове, — сказав однорічник, перегортаючи свої записи. — Ось сторінка п'ятнадцята: "Телефоніст Ходоунський поліг третього вересня водночас з батальйонним кухарем Юрайдою". Слухайте далі: "Безпрецедентне геройство. Перший — . беззмінно сидючи три дні й три ночі біля апарата, ризикуючи життям, рятує телефонний дріт у своєму бліндажі. Другий, помітивши, що загрожує смертельна небезпека, бо ворог намагається обійти нас усіх з флангу, кидається з казанком гарячої юшки на ворога і сіє жах у його ошпарених рядах.

Смерть обох прекрасна. Першого розірвала міна, другий задушився від отруйних газів, які йому підсунули під ніс, коли герой уже не мав чим боронитися. Обидва гинуть з вигуками: "Es lebe unser Batalionskommandant!" 1 Головному командуванню не залишається нічого іншого, як щодня у формі наказу виносити нам подяку, щоб і інші частини нашої армії знали про відвагу нашого батальйону і брали з нас приклад. Можу вам прочитати витяг з наказу по армії, який буде зачитаний по всіх частинах. Він дуже подібний до наказу ерцгерцога Карла, коли той із своїм військом у році тисяча вісімсот п'ятому стояв перед Падуюю, де другого ж дня йому добре натерли морду. Отже, слухайте, що будуть читати про наш батальйон як про геройську частину — приклад і зразок для всіх військ: "Я вірю, що вся армія наслідуватиме взірець героїзму вищезазначеного батальйону і, зокрема, засвоїть його відвагу і віру в свої сили, його непохитність у час небезпеки, його надзвичайне геройство, любов і довіру до своїх командирів, одне слово, всі чесноти, якими відзначився цей батальйон і які ведуть його до гідних подиву подвигів на благо і перемогу нашої імперії. Хай же всі наслідують його приклад!"

1 Хай живе наш батальйонний командир! (Нім.)

З кутка, де лежав Швейк, почулося голосне позіхання, а потім Швейк заговорив уві сні:

— Ваша правда, пані Мюллерова: бувають люди подібні одне до одного. В Кралупах ставив артезіанські криниці такий собі пан Ярош. Він і годинникар Лейганц із Пардубиць були подібні між собою, як дві краплі води, і знову-таки той Лейганц був викапаний Піскор із Їчина, а всі троє були подібні до невідомого самогубця, якого знайшли повішеним і зовсім уже зотлілим в одному ставку біля їндржихового Градця, просто біля залізниці, де він, мабуть, кинувся під поїзд. — Знову

солодке позіхання, і всі почули далі: — Усім іншим присудили заплатити великий штраф, а завтра, пані Мюллерова, зваріть мені локшини. — Швейк перевернувся на другий бік і захропів, а між кухарем-окультистом Юрайдою і однорічником почалися дебати про вгадування майбутнього.

Окультист Юрайда вважав, що хоч на перший погляд здається і дурницею писати жартома про те, що скоїться в майбутньому, але нема сумніву, що така забава дуже

часто вміщає в собі пророчі факти, коли душевний зір людини під впливом таємничих сил проникає крізь заслону невідомого майбутнього. Від тієї хвилини з язика Юрайди не сходили ці "заслони". У кожному другому реченні він згадував цю заслону майбутнього, аж поки нарешті не переключився на регенерацію, тобто на відновлювання людського тіла, приплів до цього здатність інфузорій відроджуватися і скінчив заявою, що кожен може відірвати ящірці хвіст і той у неї знову відросте.

Телефоніст Ходоунський до цього додав, що було б не життя, а мед, коли б людина мала ті самі властивості, що і ящірка. Ось, наприклад, на війні: відірве, скажімо, комусь голову або іншу частину тіла. Військове відомство дуже б радо вітало це, тоді в армії не було б зовсім інвалідів. Один такий австрійський вояк, у якого безперервно відростали б ноги, руки, був би, напевно, цінніший за цілу бригаду.

Однорічник заявив, що на сьогодні, завдяки дуже розвиненій военній техніці, з великим успіхом можна було б розкряти ворога хоч би й на три поперечні частини.

Існує закон відновлення окремих частин тіла деяких інфузорій. Кожний відділений шматочок відновлюється і виростає в самостійний організм. В аналогічному випадку після кожної битви австрійське військо, яке брало участь у бою, збільшувалося б утричі, вдесятеро, з кожної ноги розвивався б новий, свіжий піхотинець.

— Якби вас оце почув Швейк, — зауважив фельдфебель-рахівник Ванек, — він одразу ж навів би який-небудь приклад.

Швейк негайно зреагував на своє ім'я і промимрив:

— Hier! 1 — Та, виявивши таким способом свою військову дисциплінованість, він одразу ж захріп знову.

1 Тут! (Нім.)

В прочинених дверях вагона з'явилася голова поручника Дуба.

— Швейк тут? — спитав.

— Спить, насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів однорічник.

— Якщо я питаю Швейка, ви, однорічнику, повинні зараз же скочити й покликати його.

— Не можна, пане лейтенанте, він спить.

— То збудіть його! Я дивуюся, однорічнику, як це вам одразу ж не спало на думку. Ви повинні проявляти більше послужливості перед своїми начальниками. Ви мене ще не знаєте, але ви мене ще визнаєте.

Однорічник почав будити Швейка.

— Швейку, горить, уставай!

— Коли горіли Одколкові млини, — забурмотів Швейк, перекидаючись на другий бік, — приїхали пожежники аж з Височан...

— Як зволите бачити, — сказав спокійно однорічник поручникові Дубові, — я його буджу, але нічого не виходить.

Поручник Дуб розлютився:

— Як ваше прізвище, однорічнику?

— Марек.

— Ага, так це ви той однорічник Марек, що не вилазив з арешту, чи не так?

— Справді, пане лейтенанте, я, так би мовити, пройшов однорічний курс у криміналі і був реабілітований, а саме: після звільнення з дивізійного суду, де виявилася моя невинність, мене призначено батальйонним історіографом і мені залишили звання однорічника.

— Довго ви ним не будете, — сатанів поручник Дуб, увесь червоний як варений рак. Колір обличчя в нього мінявся так швидко, нібито хтось бив його по щоках. — Я вже прикладу до цього свою руку!

— Дуже прошу, пане лейтенанте, записати мене на рапорт, — серйозно сказав однорічник.

— Ви зі мною не жартуйте, — гаркнув поручник Дуб, — я вам покажу рапорт. Ми ще зустрінемося. Вам не здорово відгукнеться, бо ви мене визнаєте, коли ще дотепер не знаєте.

Поручник Дуб розгнівано відійшов від вагона, забувши в роздратуванні про Швейка, хоч ще хвилину тому мав намір покликати його і наказати: "Ану, дихни на мене!" Це мав бути останній засіб піймати Швейка на недозволеному вживанні алкоголю.

Але тепер уже було пізно, бо, коли за півгодини поручник Дуб схаменувся і знову повернувся до вагона, солдатам роздали чорну каву з ромом.

Швейк уже встав і на голос поручника Дуба вистрибнув з вагона, як сарна.

— Дихни на мене! — вереснув поручник Дуб.

Швейк видихнув на нього увесь вміст своїх легенів, немов гарячий вітер поніс у поле запах горілчаного заводу.

— Чим від тебе, драбуго, тхне?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, від мене тхне ромом.

— Отже, бачиш, голубчику, — переможно вигукнув поручник Дуб. — Нарешті я тебе нактив.

— Так, пане лейтенанте, — сказав Швейк без найменшого занепокоєння. — Саме хвилину тому ми дістали ром до кави, і я випив спочатку ром. Та якщо, пане лейтенанте, є якесь нове розпорядження і треба пити спочатку каву, а потім ром, прошу пробачити, більше це не повториться.

— А чого ти так хропів, коли я півгодини тому підходив до вагона? Таж тебе не могли добудитися.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, я цілу ніч не спав, бо згадував ті часи, коли ми були на маневрах біля Веспрема. Перший і другий армійські корпуси, що виконували роль ворога, йшли через Штірію і західну Угорщину і оточили наш четвертий корпус, а він був розквартирований у Відні та його околицях, де в нас усюди були укріплення, але вони нас обійшли і пробралися аж на міст, який наводили сапери з правого берега Дунаю. Ми готувалися до наступу, а нам на допомогу мали прийти війська з півночі, а потім з півдня від Осека. Тоді зачитали наказ, що нам на допомогу йде третій армійський корпус, аби нас не розбили між озером Балатоном і Пресбургом,

коли ми наступатимемо проти другого армійського корпусу. Та нічого з того не вийшло. Ми мали вже ось-ось перемогти, але просурмили відбій, і виграли ті, з білими пов'язками.

І поручник Дуб не промовив ні слова і, збентежено хитаючи головою, пішов геть, але зараз же знову повернувся від штабного вагона і гукнув Швейкові:

— Закарбуйте собі всі: настане час, і ви будете переді мною скавчати.

На більше він не спромігся і, постоявши ще трохи, попростував до штабного вагона, де капітан Саґнер допитував одного бідолаху з дванадцятої роти, якого затримав фельдфебель Страд. Цей солдат почав уже тепер дбати про свою безпеку в окопах і звідкись зі станції приволік оббиті бляхою дверцята від свинюшника.

Солдат стояв виструнчившись, з вибалушеними від переляку очима і виправдовувався: він, мовляв хотів узяти ці дверцята з собою до траншеї як охорону проти шрапнелі, хотів убезпечитися.

Скориставшись з нагоди, поручник Дуб проголосив довгу промову про те, як треба поводитись солдатів, в чому полягають його обов'язки щодо батьківщини і монарха — верховного головнокомандувача і найвищого військового повелителя. Якщо в батальйоні є такі елементи, їх треба виполоти, покарати і позбавити волі. Це базікання було таке гидке, що капітан Саґнер поплескав винного по плечу і сказав йому:

— Біс із вами! Якщо ви справді зробили це з дурного розуму, то вдруге так не робіть. Адже це дурниці. Дверцята поставте на місце, звідки ви їх узяли, і йдіть під три чорти!

Поручник Дуб прикусив губу і вирішив, що, власне, тільки від нього залежить порятунок підірваної дисципліни в батальйоні. Тому він ще раз обійшов усю територію вокзалу і біля одного складу, де великими літерами по-угорському й по-німецькому було написано: "Курити заборонено", — надибав на якогось солдата:

той сидів там і спокійно читав газету, закрившись нею так, щоб не було видно його петличок.

Дуб гаркнув на нього:

— Струнко!

Це був солдат з угорського полку, що стояв у Гум енному в резерві. Поручник Дуб трусонув його, угорський солдат підвівся і, не вважаючи навіть за потрібне козирнути, встромив газету в кишеню і рушив у напрямку шосе. Поручник Дуб, як привид, пішов слідом за ним, але солдат прискорив крок і, обернувшись, насмішкувато підвів угору руки: хай, мовляв, офіцер ні на хвилину не сумнівається, він одразу встановив його приналежність до одного з чеських полків. Потім солдат побіг і зник між хатами по той бік шосе.

Поручник Дуб, щоб якось показати, ніби він анітрохи не причетний до цієї сцени, з гідністю ввійшов до маленької крамнички біля шосе, збентежено показав рукою на велику катушку чорних ниток, заплатив і, сунувши її в кишеню, повернувся до штабного вагона. Тут він наказав батальйонному ординарцеві покликати свого денщика Кунерта і, віддаючи йому нитки, мовив:

— Про все доводиться самому дбати. Я знаю, що ви про нитки й не згадали.

— Насмілюся доповісти, пане лейтенанте, у нас їх повно.

— Ану, покажіть. Та негайно! Ви думаєте, я вам вірю?

Коли Кунерт повернувся з цілою коробкою білих і чорних катушок, поручник Дуб сказав:

— Ти, йолопе, придивися як слід до тих ниток, що ти приніс, і до моєї великої катушки! Бачиш, які твої нитки тонкі, як легко вони рвуться, а тепер поглянь на мої: скільки треба сили, щоб їх перервати. На фронті нам не потрібно ніякого мотлоху, на фронті все мусить бути якнайкраще. Отож візьми всі нитки і чекай моїх наказів, та пам'ятай, нічого не роби самостійно, на свій розум, а коли щось купуватимеш, завжди питайся мене. І не бажав би я тобі мене пізнати. Ти мене ще не знаєш з поганого боку.

Коли Кунерт вийшов, поручник Дуб звернувся до надпоручника Лукаша:

— Мій денщик дуже інтелігентна людина. Інколи зробить якусь помилку, але взагалі дуже добре все розуміє. Головна риса його вдачі — це безсумнівна чесність; я в Бруку дістав із села від шуряка посилку з кількома смаженими молодими гусками, і, ви повірите, він навіть не доторкнувся до них, а оскільки я

сам не міг їх швидко з'їсти, то вони засмерділись. Але він їх волів не чіпати.

Ось що значить дисципліна. Офіцер повинен виховувати солдатів.

Надпоручник Лукаш, намагаючись показати, що не слухає базікання цього дурня, відвернувся до вікна і промовив:

— Так, сьогодні середа.

Тоді поручник Дуб, відчуваючи потребу взагалі поговорити, звернувся до капітана Саґнера й сказав фамільярним, товариським тоном:

— Слухайте, капітане Саґнер, що ви думаєте про...

— Пардон, одну хвилинку, — сказав капітан Саґнер і вийшов з вагона.

* * *

Тим часом Швейк говорив з Кунертом про його пана.

— Де ти був увесь час, чом тебе не було видно? — спитав Швейк.

— Хіба не знаєш? — сказав Кунерт. — З моїм старим пришепелю спокою нема.

Щохвилини кличе мене до себе й питає про справи, до яких мені нема ніякого діла.

Наприклад, питався мене також, чи приятелюю я з тобою. Я йому відповів, що ми дуже рідко бачимось.

— Дуже гарно з його боку питати про мене. Я його дуже люблю, твого пана лейтенанта. Він такий милий, добросердечний, солдатам просто батько рідний, — серйозно сказав Швейк.

— Го-го, аби ж то, — заперечив Кунерт. — Це така свиня, якої світ не бачив. А дурний, як куряче гузно. Остобісів мені, як та... Весь час присікується й присікується.

— Та невже! — дивувався Швейк. — А я думав, що це така порядна людина. Ти якось чудно говориш про свого лейтенанта, та ви, денщики, мабуть, такими вродилися.

Хоча б узяти, наприклад, денщика майора Венцеля. Той про свого пана інакше не скаже, як "кавалок ідіотського йолопа", а денщик полковника Шредера називає свого

пана "засцяною потворою і смердючим тхором". Це, бач, від того, що кожний денщик вчиться від свого пана. Коли б сам пан не лаявся, то й денщик не дозволяв би собі цього. Коли я служив у Будейовицях, був у нас один лейтенант Прохазка, так той не дуже лаявся: тільки, було, й скаже своєму денщиківі: "Ти, розкішна корово". Іншої лайки денщик Гібман від нього не чув. Гібман так звик до цього, що коли відслужив своє і повернувся додому, то і до татуня, і до мамуні, і до сестер інакше не звертався, як: "Ти, розкішна корово". Звернувся так і до своєї нареченої. Вона від нього відмовилася та ще й подала до суду за образу честі, бо він це сказав не тільки їй, але і татуню її, і мамуні привселюдно, десь на танцях. Не простила йому й на суді, заявивши, що якби він назвав її "коровою" десь у куточку, то, можливо б, вона і погодилась миритися, але так — це сором на всю Європу. Між нами кажучи, Кунерте, я б такого про твого лейтенанта ніколи не подумав. Коли я з ним уперше розмовляв, він справив на мене таке симпатичне враження, немов свіжокопчена сарделька. А коли я говорив з ним удруге, він видався мені дуже начитаним і якимось таким одухотвореним... А звідки ти, власне? З самих Будейовиць? Хвалю, коли хто-небудь з самого звідки-небудь. А де ти там живеш? Під аркадами? Це добре. Там бодай улітку прохолодно. Маєш родину?

Жінка і трое дітей? Та ти ж щасливий, приятелю! Принаймні буде кому тебе оплакувати, як говорив на проповідях мій фельдкурят Кац. І воно таки правда, бо я якось у Бруку чув розмову одного полковника з запасними, що їхали до Сербії.

Він говорив, що солдат, який залишає вдома родину і гине на полі бою, рве всі родинні зв'язки. Стривай, у нього це вийшло так: "Коли є мертвий, фін мертвий для ротина, ротинний зв'язок фше нема, то фін ein Held 1 те, що сфій шиття hat geopfert 2 за феликий ротина, за Vaterland 3". Ти живеш на п'ятому поверсі?

— На першому.

— Так, так, справді, тепер я згадав, що там на площі у Будейовицях немає жодного п'ятиповерхового будинку. Вже йдеш? Ага, твій пан офіцер стоїть перед штабним вагоном і дивиться сюди. Коли б він тебе спитав, чи я випадково про нього нічого не говорив, то скажи йому, не приховуючи, що я про нього говорив, і не забудь йому переказати, як гарно я про нього згадував. Адже рідко можна зустріти такого офіцера, який би так по-дружньому і по-батьківському ставився до солдатів, як він. Не забудь повідомити його, що він мені видається дуже начитаним, і скажи також, що він дуже ентелікентний 4. Крім того, розповіси йому, що я вчив тебе бути порядним і виконувати всі його найдрібніші бажання.

Запам'ятав?

1 Герой (нім.).

2 Пожертвував (нім.).

3 Батьківщину (нім.).

4 Швейк навмисне перекручує слово.

Швейк уліз до вагона, а Кунерт з нитками пішов до свого барлога.

За чверть години поїхали далі на Нову Чабину через спалені села Брестов і

Великий Радвань. Видно було, що тут ішли жорстокі бої.

Схили Карпат і підніжжя були пориті окопами. Вони тяглися з улоговини до улоговини, вздовж залізничної колії з новими шпалами. Обабіч дороги виднілися великі вирви від гарматних набоїв.

Місцями через потоки, які вливалися до Лаборця (залізниця йшла понад його верхньою течією), було видно нові мости і обгорілі каркаси старих.

Уся Медзілаборецька долина була порита й розкопана, немовби тут працювали армії гігантських кротів. Шосе за річкою було розрите і розбите, а поля біля нього столочені лавиною військ, що прокотилася тут.

Повені й дощі залишили по краях вирв пошматоване лахміття австрійських мундирів.

За Новою Чабиною на старій обгорілій сосні між сплеченим гіллям висів чобіт якогось австрійського піхотинця з частиною його гомілки.

Навколо стояли оголені ліси без глиці, без листя, дерева без верховіть; хутори були зруйновані — все це наслідок шаленого артилерійського вогню.

Поїзд їхав поволі, по свіжих насипах, так що увесь батальйон міг докладно ознайомитися з принадами війни і, дивлячись на військові кладовища з хрестами, що білили на полонинах та по спустошених схилах гір, поступово, але певно підготуватися до бойової слави, яка увінчається заболоченим австрійським кашкетом, що теліпається на білому хресті.

Німці з-під Кашперських гір, які сиділи в задніх вагонах і ще при в'їзді на станцію Миловиці ревіли своє: "Wann ich kumm, wann ich wieda kumm...", — після Гуменного принишкли, бо зрозуміли, що багато з тих, чії шапки висять на могилах, також співали про те, як буде гарно, коли вони знову повернуться й назавжди залишаться вдома зі своєю коханою...

В Медзілаборці поїзд зупинився за розбитим, спаленим вокзалом, із закурених стін якого стирчали покручені залізні балки.

Новий довгий дерев'яний барак замість спаленого вокзалу, поставлений нашвидкуруч, поспіль, обліпили плакати всіма мовами: "Підписуйтеся на австрійську воєнну позику".

В іншому такому ж бараці містився пункт Червоного Хреста, звідки разом з гладким військовим лікарем вийшли дві сестри-жалібниці. Вони голосно сміялися з цього військового лікаря, який, щоб їх розвеселити, наслідував різні звірячі голоси і невміло рохкав.

Під залізничним насипом у долині потоку лежала розбита польова кухня.

Показуючи на неї, Швейк звернувся до Балоуна:

— Поглянь, Балоуне, що нас незабаром чекає. Саме мали роздавати обід, і раптом прилетіла граната і он як потрощила кухню.

— Страхіття! — зітхнув Балоун. — Я ніколи не думав, що потраплю в таке. А все через мою пиху. Від пихи я вже й пупа не чув на череві. Адже я, тварюка, минулої зими купив собі в Будейовицях шкіряні рукавиці. Вже мені негоже було носити на своїх

селянських пазурах старі плетені рукавиці, які носив мій небіжчик тато. Я все скиглив за тими шкіряними, міськими. Батько горох варений жер, аж за вухами лящало, а я гороху ані в рот. Тільки птицю і птицю. Вже й на свинячу печеню крутив носом, і жінка мусила готувати її, прости мене боже, на пиві.

Балоун у цілковитому розпачі почав свою генеральну сповідь:

— Я говорив непоштиво про святих угодників і угодниць, а в шинку на Мальші, у Дольному Загаю, побив капелана. В господра бога я ще вірив — цього не зрікаюсь, але щодо святого Йосифа, то я мав сумнів. Усіх святих терпів у хаті, лише образ святого Йосифа виніс. І ось тепер господь покарав мене за всі мої прогрішення і розпусту. А скільки я нагрішив у млині! Скільки разів я лаяв свого татуня, шматком хліба йому докоряв, коли він пішов на спочинок, а жінку свою мучив.

Швейк замислився:

— Ви мельник, правда? То вам належало б знати, що божі млини мелють поволі, але до кінця. Адже через вас, певно, і вибухнула світова війна.

Однорічник устряв у розмову:

— Своїм богохульством, Балоуне, і тим, що ви не визнавали всіх угодників і угодниць, ви собі добряче нашкодили, бо треба вам знати, що наша австрійська армія вже віддавна чисто католицька і бере приклад у нашого найвищого верховного головнокомандувача. Як ви взагалі наважилися з отрутою ненависті в душі супроти навіть деяких святих і угодників іти в бій, коли військове міністерство завело в

гарнізонних командах єзуїтські проповіді для панів офіцерів і коли на Великдень ми бачили урочистий військовий хресний хід? Ви мене, Балоуне, розумієте? Вам ясно, що ви, власне, виступаєте проти традиційного духу нашої славної армії? Або з тим святим Йосифом, образок якого, за вашими словами, ви викинули зі своєї світлиці. Адже він, Балоуне, і є покровитель усіх тих, хто хоче викрутитися з війни. Він же був тесляр. А знаєте прислів'я: "Погляньмо, де тесляр залишив шпарку". Скільки людей пішло з цим гаслом у полон, не знайшовши іншого виходу.

Оточені з усіх боків, вони рятували себе не тільки з позицій свого егоїзму, але як членів армії, щоб потім, повернувшись з полону, мати змогу сказати найяснішому імператорові: "Ми тут і чекаємо на дальші накази!" Ви розумієте, Балоуне, що я цим хочу сказати?

— Не розумію, — зітхнув Балоун. — Я маю тупу макітру. Мені треба все повторювати разів з десять.

— А може, трохи скинеш? — спитав Швейк. — То я тобі поясню ще раз. Ти, значить, чув, що маєш поводитися згідно з духом нашої армії, що повинен вірити в святого Йосифа, а коли вороги оточать тебе, дивитися, де тесляр залишив шпарку, щоб урятувати себе для найяснішого імператора і для нових воєн. Тепер ти вже, мабуть, зрозумів і добре зробиш, коли висповідатися перед нами трохи докладніше у своїх негідних вчинках там, у млині. Але боронь боже розповідати щось подібне до того анекдота про наймичку, що пішла сповідатися до отця духовного і, коли вже всі гріхи виклала, засоромилася і призналася, що вона щоночі робить неморальні речі.

Зрозуміло, святий отець, почувши таке, облизнувся і сказав:

"Ну-ну, не соромся, мила дочко, я ж заступник бога; розкажи мені докладненько про ті свої неподобні штучки". Тоді вона з сорому розплакалася, бо, мовляв, допускалася страшних речей. Він почав її знову умовляти, що він же її отець духовний, і нарешті, аж тремтячи вся, вона розповіла, що кожного вечора роздягалася і лізла до ліжка. І знову не можна було з неї слова витягти. Вона ще більше розревлася. А він своє: "Не соромся, людина від свого народження гріховна посудина, але боже милосердя нескінченне!" Тут вона наважилася і, плачучи, розповіла: "Коли я роздягнена лягала до ліжка, я завжди виколупувала бруд поміж пальців на ногах та ще й нюхала його". Ото й усі її неподобства. Але ти, Балоуне, сподіваюсь, не такі речі в млині робив і тому розповіси нам щось цікавіше про справжні неподобства.

Балоун, як виявилося з його слів, творив неподобні речі з селянками, а неподобство полягало в тому, що він підмішував їм гірших ґатунків борошно і в своїй простоті душевній називав це неподобством. Найбільше був розчарований телеграфіст Ходоунський. Він усе допитувався, чи справді в млині в нього нічого не було з селянками на мішках борошна. На це Балоун відповів, вимахуючи руками:

— Я на це був задурний.

Солдатам об'явили, що обідати вони будуть за Палотою на Лупківському перевалі. І справді, батальйонний фельдфебель-рахівник з ротними кухарями і поручником Цайтгамлем, який завідував господарськими справами батальйону, пішли до села Медзілаборців, а з ними відкомандирували патруль з чотирьох солдатів.

За півгодини вони повернулися з трьома зв'язаними свиньми і з ридаючою родиною русина, в якого реквізували цих свиней. З ними йшов гладкий військовий лікар з барака Червоного Хреста, який щось наполегливо пояснював поручникові Цайтгамлю, а той знижував плечима.

Перед штабним вагоном суперечка досягла кульмінації, бо військовий лікар почав доводити капітанові Саґнерові, що ці свині призначені для лазарету Червоного Хреста. Селянин, звичайно, не хотів нічого знати і вимагав, щоб йому повернули свиней, мовляв, це його останнє добро, і він ніяк не може віддати їх за ту ціну, яку йому запропонували.

При цьому він тицяв затиснені в кулаці гроші, які він дістав за свиней, капітанові Саґнерові, а селянка тримала капітана за другу руку і цілувала її з покорю, властивою для цього краю.

Капітан Саґнер зовсім розгубився, і йому ледве вдалося відштовхнути стару селянку. Але це не допомогло. Замість неї прийшли молоді сили, які в свою чергу теж почали лизати йому руки.

Поручник Цайтгамль заявив тоном комерсанта:

— Цей нахаба має ще дванадцять свиней, і йому заплатили зовсім правильно, згідно з останнім дивізійним наказом номер дванадцять тисяч чотириста двадцять, частина господарська. Згідно з параграфом шістнадцятим цього наказу, "...свиней треба купувати в місцях, не зачеплених війною, не дорожче двох крон шістнадцяти гелерів за

один кілограм живої ваги. В місцях, зруйнованих війною, додається на один кілограм живої ваги тридцять шість гелерів. Отже, за один кілограм належить платити дві крони п'ятдесят два гелери. Примітки: якщо буде виявлено, що в місцях, зруйнованих війною, вціліли господарства з повним складом поголів'я свиней, то їх можна відправити для постачання проїжджих військових частин; платити ж за реквізовану свинину належить, як у місцях, не зачеплених війною, з особливою доплатою в дванадцять гелерів за один кілограм живої ваги. Якщо ситуація не зовсім ясна, треба тут же на місці скласти комісію в складі власника худоби, командира проїжджої військової частини і офіцера або фельдфебеля-рахівника (якщо йдеться про менші частини), якому доручено господарство".

Це все поручник Цайтгамль прочитав з копії дивізійного наказу, яку він весь час носив із собою і вивчив майже напам'ять.

— "У прифронтовій смузі оплата за один кілограм моркви підвищується на п'ятнадцять цілих три десятих гелера, а за цвітну капусту для *offiziersmenagekucheabteilung* 1 треба платити одну крону сімдесят п'ять гелерів за один кілограм".

Ті, хто писав у Відні цей наказ, уявляли собі прифронтову територію як землю, що потопає в моркві і цвітній капусті.

Поручник Цайтгамль, звичайно, прочитав це схвильованому селянинові по-німецькому і запитав його також по-німецькому, чи він це зрозумів. А коли той заперечливо похитав головою, гримнув на нього:

— Отже, ти хочеш комісію?

Той зрозумів слово "комісія" і кивнув головою. Тим часом свиней його вже поволокли до польових кухонь на страту. Селянина обступили виділені для реквізиції солдати з багнетами, і комісія вирушила до нього на хутір, щоб там визначити, чи має він дістати дві крони п'ятдесят два гелери за кілограм, чи тільки дві крони і двадцять вісім гелерів.

Не встигли вони вийти на дорогу, що вела до села, як від польових кухонь тричі розляглося передсмертне верещання свиней. Селянин зрозумів, що все скінчено, і розпачливо вигукнув:

— Давайте мені за кожну свиню по два ринських 2.

1 Відділу кухні офіцерського харчування (нім.).

2 Місцеве українське населення мало свої назви для означення австрійської валюти: гелер — сотик, гульден (золотий) — ринський тощо. Один ринський дорівнював двом кронам.

Чотири солдати оточили його щільніше, а вся родина загородила дорогу капітанові Саґнерові і поручникові Цайтгамлю, впавши перед ними навколішки в пилюку посеред шляху. Мати з двома доньками обіймали коліна обох, називали їх благодійниками, аж поки селянин не гримнув на них і не загорлав українським діалектом угорських русинів, щоб вони встали. Хай, мовляв, солдати подавляться цими свиньми.

На цьому комісія припинила свою діяльність. Але селянин раптом збунтувався і

почав погрожувати кулаком. Тоді один із солдатів так садонув його прикладом, що той аж перекинувся. І вся родина, хрестячись, кинулась тікати на чолі з батьком.

А ще за десять хвилин батальйонний фельдфебель-рахівник разом з батальйонним ординарцем Матушичем ласували в своєму вагоні свинячим мозком, і, напихаючи пельку, раз у раз уїдливо зверталися до писарів:

— І ви б жерли, правда? Але що вдієш, хлопці, це тільки для старшин. Куховарам — нирки і печінка, мозок і ошийок для панів фельдфебелів, а молодшим писарям лише подвійна солдатська порція м'яса.

Капітан Саґнер уже дав наказ щодо офіцерської кухні: "Печеня зі свинини з кмином, вибрати для цього найкраще м'ясо, не дуже жирне". Ось чому, коли на Лупківському перевалі роздавали солдатам обід, кожен з них виявив у своєму казанку по два маленьких шматочки м'яса, а той, хто народився під нещасливою планидою, знайшов лише шматочок шкурки.

На кухні панувало звичайне армійське кумівство: той, хто стояв близько до керівної банди, користувався привілеями. Денщики з'явилися на Лупківському перевалі з масними губами. У всіх ординарців черева стали як барабани. Діялися кричущі безчинства.

Однорічник Марек вчинив біля кухні скандал, бо хотів бути справедливим. Коли кухар, сказавши: "Це для нашого історика", — поклав йому в казанок з юшкою порядний шмат вареного філе, Марек заявив, що на війні всі солдати рівні. Це викликало загальне схвалення і дало привід вилаяти кухарів.

Однорічник кинув шматок м'яса назад, підкреслюючи цим, що він відмовляється від будь-яких привілеїв. Але на кухні не зрозуміли і вирішили, що батальйонний історіограф невдоволений своєю порцією, а тому кухар шепнув йому стиха, щоб він прийшов пізніше, коли вже роздадуть обід, — він мовляв, відріже йому кавалок шинки.

У писарів теж блищали пики, від санітарів віяло блаженством, а поруч цієї божої благодаті лежали неприбрані рештки останніх боїв: розкидані обойми, порожні бляшанки з-під консервів, клапті російських, австрійських і німецьких мундирів, частини розбитих повозів, закривавлені довгі смуги марлевих пов'язок і вата.

В старій сосні біля колишнього вокзалу, від якого залишилася тільки купа руїн, застрягла невибухла граната. Всюди валялися осколки снарядів, а десь поблизу, очевидно, були солдатські могили, бо страшенно тягло трупним смородом.

А оскільки тут проходили й розташовувалися табором війська, всюди було видно купки людських екскрементів міжнародного походження — представників усіх народів Астрії, Німеччини і Росії. Екскременти солдатів усіх національностей і віровизнань лежали поруч або мирно нашаровувалися один на одного без жодних суперечок та бійок.

Напівзруйнована водогінна вежа, дерев'яна будка залізничного сторожа і взагалі все, що мало якісь стіни, було продірявлене кулями, як решето. Враження від радостей війни доповнювалося стовпами диму, що підіймався над пагорбами, немовби там горіло ціле село або відбувались великі воєнні операції. А насправді там палили холерні і

дизентерійні бараки, на превелику радість панам, які брали участь в обладнанні цього лазарету під протекторатом ерцгерцогині Марії і крали та напихали собі кишені, виставляючи фальшиві рахунки за побудову неіснуючих холерних і дизентерійних бараків.

Тепер одна група бараків розплачувалась за всі інші, а в смороді підпалених сінників підносилося до неба все злодійство ерцгерцогського протекторатства.

За вокзалом на скелі німці з рейху встигли поставити пам'ятник полеглим бранденбуржцям з написом "Den Helden von Lupkarass" 1, з великим німецьким одноголовим орлом, влитим з бронзи, причому на п'єдесталі було зазначено, що цей орел зроблений з російських гармат, здобутих при звільненні Карпат німецькими полками.

1 Героям Лупківського перевалу (нім.).

В такій дивній і ще не звичній атмосфері батальйон відпочивав по обіді у вагонах, а капітан Саґнер з батальйонним ад'ютантом ніяк не могли умовитися за допомогою шифрованих телеграм з базою бригади, куди далі має прямувати батальйон. Депеші були настільки невиразні, що з них можна було тільки зрозуміти, нібито ешелонів зовсім не належало їхати на Лупківський перевал, а треба було рухатись зовсім в іншому напрямі від Нового Міста під Шятором, бо в телеграмах згадувалися міста Чоп — Унгвар 1 — Кіш-Березна — Ужок.

Через десять хвилин виявилось, що там у бригаді штабний офіцер — якийсь бовдур: надсилає шифроване запитання, чи це говорить восьмий маршбатальйон сімдесят п'ятого полку (військовий шифр Г-3). Бригадного бовдура дуже здивувала відповідь, що йдеться про сьомий маршовий батальйон дев'яносто першого полку, який запитує, хто дав наказ їхати через Мукачів по війсьній залізниці на Стрий, тоді як їхній маршрут через Лупківський перевал на Санок до Галичини.

1 Угорська назва Ужгорода.

Бовдур страшенно дивується, що йому телеграфують із Лупківського перевалу, і посилає шифровку: "Маршрут не змінений, на Лупківський перевал — Санок, до дальших наказів".

Після повернення капітана Саґнера в штабному вагоні розгортаються дебати про безладдя і чути певні натяки, мовляв, коли б не було німців з рейху, уся східна військова група була б як без голови.

Поручник Дуб намагається захистити безладдя австрійського штабу і патякає про те, що ця територія була спустошена недавніми боями і залізничну колію не можна було належно впорядкувати.

Всі офіцери дивляться на нього співчутливо, немовби хочуть сказати: "Цей пан не винен, що він такий придуркуватий". Не зустрівши заперечень, поручник Дуб розбазікався про надзвичайне враження, яке на нього справила ця зруйнована війною країна. Це, мовляв, свідчить про силу залізного кулака нашої армії. Йому знову ніхто не відповів, і він повторив: "Так, немає жодного сумніву: росіяни тут відступали в цілковитій паніці".

Капітан Саґнер вирішує, що, коли вони сидітимуть в окопах і ситуація буде найнебезпечніша, він при першій нагоді пошле поручника Дуба як командира розвідки за Дротяні загородження для рекогносцировки ворожих позицій, і, виглядаючи разом з надпоручником Лукашем з вікна вагона, шепоче йому:

— І понаносив дідько сюди на нашу голову всяку цивільну шушваль. Чим освіченіший, тим дурніший.

Здається, поручник Дуб ніколи не замовкне. Він розповідає офіцерам усе, що читав у газетах про карпатські бої й про боротьбу за карпатські перевали під час австрійсько-німецького наступу на Сані.

Оповідає про це так, немов він не тільки брав участь у тих боях, але навіть особисто керував усіма операціями.

Особливо відворотні були його висловлювання такого, приміром, змісту: "Потім ми пішли на Буковське, щоб закріпити за собою лінію Буковське — Динув, підтримуючи зв'язок з бардейовською групою біля Великої Полянки, де ми розбили Самарську дивізію ворога".

Надпоручник Лукаш уже не міг витримати й зауважив на адресу поручника Дуба: "Про що ти, мабуть, говорив ще перед війною зі своїм окружним начальником".

Поручник Дуб недобре зиркнув на надпоручника Лукаша і вийшов з вагона.

Військовий ешелон стояв на насипі, а в долині, за кілька метрів, під укосом, лежали різні речі, що їх кинули, відступаючи, російські солдати, які, очевидно, бігли цим ровом. Тут були заржавілі чайники, горщики, патронташі, і всюди валялись мотки колючого дроту і закривавлені смужки марлевих бинтів та вата. В одному місці над ровом стояла група солдатів, і поручник Дуб одразу ж помітив серед них Швейка, який щось розповідав.

Він пішов туди.

— Що тут сталося? — почувся суворий голос поручника Дуба, який зупинився прямо перед Швейком.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів Швейк за всіх, — ми дивимося.

— Куди ви дивитесь? — гримнув поручник Дуб.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, ми дивимося вниз, у рів.

— А хто вам дозволив?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, це бажання нашого пана полковника Шредера з Брука. Коли ми від'їздили на фронт, він у своїй прощальній промові сказав, щоб ми, коли будемо проходити місця бойовищ, звертали увагу на те, як розгортався бій, щоб мати якусь користь для себе. І ось тут, пане лейтенанте, в цьому кюветі, ми бачимо, скільки речей доводиться кидати воякові, коли він тікає. Ми бачимо, насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, як це нерозумно, коли солдат тягне за собою всілякі непотрібні причандали. Це його тільки зайве обтяжує, і він передчасно втомлюється. Коли він тягне на собі такий тягар, йому важко воювати.

У поручника Дуба раптом блиснула надія, що ось нарешті він зможе спровадити Швейка під воєнно-польовий суд за антимілітаристичну, протидержавну пропаганду, і

тому він швидко спитав:

— Отже, ви гадаєте, що солдат повинен кидати патрони або багнет, щоб вони валялися десь у вирві, як онде там?

— О ні, ні в якому разі, насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів Швейк, приємно посміхаючись. — Будьте ласкаві поглянути туди вниз, на той кинутий нічний горщик.

І справді, під насипом на купі черепків нахабно валявся горщик з пооббиваною емаллю і роз'їдений іржею. Всі ці речі, вже не придатні для домашнього господарства, складав тут начальник вокзалу, напевно, як матеріал для дискусій археологів майбутніх сторіч, які надібавши на цю купу, зовсім отетеріють, а діти в школах будуть вивчати вік емальованих нічних горщиків.

Поручник Дуб задивився на цю річ, і йому залишалося тільки констатувати, що це справді один з отих інвалідів, які свою юність провели під ліжком.

На всіх це справило величезне враження, а що поручник Дуб мовчав, то знову заговорив Швейк:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, одного разу ось із таким горщиком трапилася сміховинна пригода на Подебрадському курорті. Про це оповідали у нас у шинку на Виноградах. Саме тоді в Подебрадах почав виходити журнальчик "Незалежність", його видавав подебрадський аптекар. А редактором зробили такого собі Ладіслава Гаєка з Домажлиць. Той пан аптекар, щоб не збрехати, був великий дивак. Він збирав старі горщики та інші дрібні речі й зібрав просто-таки цілий музей. Одного разу той Гаєк Домажлицький запросив у гості до Подебрадського курорту свого приятеля, що також писав до газет. Ну, вони обидва добре нажлуктилися, бо цілий тиждень не бачились. І той йому обіцяв, що за частування напише "філітон" до "Незалежності", тобто до цього незалежного журналу, від якого він залежав. І написав "філітон" про одного колекціонера, який у піску на березі Лаби знайшов старий емальований нічний горщик і, гадаючи, що це шолом святого Вацлава, наробив з ним такого галасу, що подивитися на той шолом прибув єпископ Брініх з Градця з процесією і з корогвами. Подебрадський аптекар вирішив, що це натяк на нього, і подав на Гаєка в суд.

Поручник Дуб з насолодою скинув би Швейка туди вниз, але опанував себе і загорлав на всіх:

— Годі вам гав ловити! Ви мене ще не знаєте, але горе вам, якщо мене пізнаєте.

А ви, Швейку, залишіться тут, — погрозово сказав Дуб, коли Швейк намірився з іншими йти до вагона.

Вони залишилися віч-на-віч. Поручник Дуб обмірковував, що б йому такого страшного сказати, але Швейк випередив його:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, добре, якби така погода протрималася.

Вдень не дуже гаряче, а вночі теж вельми приємно, так що це найзручніша пора воювати.

Поручник Дуб видобув револьвер і спитав:

— Знаєш, що це таке?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, знаю. Пан обер-лейтенант Лукаш має якраз такий самий.

— Так ти, голодранцю, запам'ятай, — поважно із гідністю сказав поручник Дуб, засовуючи назад револьвер, — що з тобою могло б трапитися щось дуже неприємне, коли б ти вів далі свою пропаганду.

Поручник Дуб обернувся і пішов, повторюючи про себе: "Це я йому дуже добре сказав: пропаганду. Так, пропаганду!"

Раніш ніж увійти до свого вагона, Швейк ще хвилину прогулювався, буркочучи собі під ніс:

— Куди ж мені його зарахувати?

І чим далі, тим ясніше в свідомості Швейка виникала назва "півпердун".

У військовому лексиконі слово "пердун" віддавна дуже охоче вживалося, і цією почесною назвою нарікали головним чином полковників або літніх капітанів і майорів. Це було вищим ступенем уживаного назвиська "паршивий дідок". Без цього епітета слово "дідок" було ласкавою назвою старого полковника або майора, який багато горлав, але любив вояків і боронив їх у суперечках з іншими полками, особливо коли йшлося про чужі патрулі, які витягали його солдатів з шиноків, якщо вони не мали дозволу швендяти о цій порі поза казармами. "Дідок" піклувався про своїх солдатів: обід, наприклад, мусив бути добрий. Проте він неодмінно мав якогось коника: причепиться до чогось, і нема на нього впину. Тому його й

називали "дідком".

Та коли "дідок" безпричинно присікувався і до солдатів, і до старшин, придумував для них нічні військові вправи й усякі подібні речі, його називали "паршивим дідком". З "паршивого дідка" як вищий ступінь злобної причепливості та ідіотизму розвинулося слово "пердун". Це слово втілювало в собі все. Але між цивільним "пердуном" і військовим "пердуном" була велика різниця. Перший, цивільний, — теж начальник, і його в установах повсюди так називають і кур'єри, і дрібні службовці. Це філістер-бюрократ, який присікується до того, що, скажімо, чорнило не зовсім висушене промокашкою, то ще щось інше. Це взагалі тип пришелепуватого дурня в людському суспільстві, баран, який удає з себе дуже мудрого, хизується, буцімто все розуміє, все може пояснити і до того ж на всіх ображається.

Хто був у армії, той, звичайно, розуміє, яка різниця між таким цивільним типом і "пердуном" у мундирі. Тут це слово означало "дідка", який був справді "паршивим", ліз усюди, як оса, а проте пасував перед кожною перешкодою, солдатів не любив і марно з ними боровся. Не вмів здобути собі авторитету, який мав "дідок" і навіть "паршивий дідок".

У деяких гарнізонах, як, наприклад, у Тріденті, замість "пердун" говорили "наш старий смердюх".

У всіх випадках ішлося про літню особу, і коли Швейк подумки назвав поручника Дуба "півпердуном", то він вивів це зовсім логічно, бо й за віком, і за чином, і взагалі за

всіма іншими прикметами поручникові Дубові до "пердуна" бракувало п'ятдесяти процентів.

Повертаючися з цими думками до свого вагона, Швейк зустрів денщика Кунерта з опухлим обличчям. Він бубонів щось незрозуміле, ніби щойно налетів на пана поручника Дуба, який з доброго дива натовк йому морду, бо, мовляв, він пересвідчився на фактах, що Кунерт підтримує зв'язок із Швейком.

— У такому випадку, — спокійно сказав Швейк, — підемо подавати рапорт.

Австрійський солдат повинен зносити ляпаси лише в певних випадках, але той твій пан перейшов усі межі, як говорив старий Євгеній Савойський: "Від цього до цього". Тепер ти повинен іти з рапортом, а якщо не підеш, то я тобі також наб'ю морду, щоб ти знав, що таке дисципліна в армії. В Карлінських казармах був свого часу один лейтенант, на прізвище Гауснер. Він мав денщика і теж лупив його по пиці, та ще й ногами копав. Одного разу він цьому денщикові так набив пику, що той зовсім від цього отетерів і пішов з рапортом. А під час рапорту все переплутав і заявив, нібито його били ногами. Ну, його пан довів, що він бреше, бо в той день він його не копав, а лише набив йому пику. І, безумовно, цього злочасного денщика за брехливу скаргу замкнули на три тижні. Але це справи не міняє, — вів далі Швейк. — Це зовсім так, як нам завжди казав студент медик Гоубічка. Він говорив, що однаково, кого різатимуть у моргу, чи людину, яка повісилася, чи людину, яка отруїлася. Я йду з тобою. Кілька ляпасів на війні мають велике значення.

Кунерт до краю замакітрився й дозволив Швейкові завести себе до штабного вагона.

Поручник Дуб, вихилившись з вікна, вереснув:

— А вам, голото, чого тут треба?

— Тримай себе достойно, — напучував Швейк Куверта, підштовхуючи його до вагона.

В коридорі з'явився надпоручник Лукаш, а за ним капітан Сагнер.

Надпоручник Лукаш, який уже пережив стільки неприємностей через Швейка, дуже здивувався, бо обличчя Швейка втратило свою добродушність і не мало знайомого всім безтурботного виразу. Скоріше навпаки, воно показувало, що сталися нові неприємні події.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк, — ідеться про рапорт.

— Тільки не дурій знову, Швейку, з мене вже досить.

— Прошу пробачити, — сказав Швейк, — я ординарець нашої роти, а ви, насмілюсь доповісти, зволите бути командиром одинадцятої роти. Я знаю, що це, може, й дивно, але я знаю також, що пан лейтенант Дуб підлягає вам.

— Ви, Швейку, зовсім здуріли, — перебив його надпоручник Лукаш. — Ви п'яний і краще зробіте, коли підете геть звідси! Розумієш ти, дурню, ідіоте.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк, підштовхуючи вперед Кунерта, — це зовсім так само, як одного разу в Празі випробовували захисні

рами, щоб нікого не переїхало трамваєм. Для цього сам пан винахідник своїм життям пожертвував, а потім місто мусило платити його вдові відшкодування.

Капітан Саґнер, не знаючи, що сказати, притакував, хитаючи при цьому головою, а надпоручник Лукаш робив розпачливу міну.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, всі справи повинні розв'язуватися при рапорті, — невблаганно вів далі Швейк. — Ви ще в Бруку мені казали, пане обер-лейтенанте, що коли я вже став ротним ординарцем, то в мене, крім наказів, є і інші обов'язки. Я, як ви казали, повинен інформувати про все, що діється в роті. На основі цього розпорядження насмілюсь доповісти вам, пане обер-лейтенанте, що пан лейтенант Дуб ані за цапову душу надавав по пиці своєму денщиківі. Я про це, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, можливо б, і не говорив, та коли вже пан лейтенант Дуб підлягає вам, то я вирішив, що повинен про це рапортувати.

— Дивна справа, — сказав капітан Саґнер. — Чому ви, Швейку, весь час підштовхуєте до нас цього Кунерта?

— Насмілюсь доповісти, пане батальйонний командире, про все треба рапортувати.

Він дурний, йому пан лейтенант Дуб натовк пику, а він сам не наважується йти з рапортом. Звольте, пане капітане, поглянути, як під ним жижки тремтять. Він ні живий ні мертвий, через те що мусить іти з рапортом. Коли б не я, він би ніколи й не наважився іти з рапортом, як той Куделя з Битоухова, що під час дійсної служби доти збирався на рапорт, аж поки його перевели у флот, де він дослужився до корнета, але на якомусь острові на Тихому океані його оголосили дезертиром.

Потім він там оженився і мав навіть бесіду з мандрівником Гавласою, що ніяк не міг відрізнити його від тубільців. Це взагалі дуже сумно, коли хтось мусить через якісь там кілька ідіотських ляпасів іти з рапортом. Він узагалі не хотів сюди йти, казав, що не піде. Він стільки дістав тих ляпасів, що вже й не знає, про котрий з них ідеться. Він сам ніколи б не прийшов сюди і взагалі не хотів іти з рапортом. Він дозволить лупцювати себе й надалі. Насмілюсь доповісти, пане капітане, подивіться на нього. Він з переляку весь обробився. Але з другого боку, він повинен був негайно поскаржитися, бо дістав два рази по зубах, однак він не наважився, бо знав, що краще бути, як писав один поет, "скромною фіалкою". Адже він служить у пана лейтенанта Дуба.

Підштовхуючи Кунерта поперед себе, Швейк сказав йому:

— Та не тремти ж, як та осика.

Капітан Саґнер спитав Кунерта, як була справа.

Але Кунерт, увесь трясучись, попрохав, щоб про все запитали пана лейтенанта.

Взагалі пан лейтенант Дуб по пиці його не бив.

Іуда Кунерт, не перестаючи тремтіти, заявив навіть, що Швейк усе вигдавав.

Цій смутній події поклав край сам поручник Дуб, який раптово з'явився і загорлав на Кунерта:

— Ти, певно, хочеш дістати ще кілька ляпасів?

Отже, справа була зовсім ясна, і капітан Саґнер прямо заявив поручникові Дубові:

— Кунерт від сьогодні прикріплюється до батальйонної кухні, а щодо нового

денщика, то звернися до фельдфебеля-рахівника Ванека.

Поручник Дуб козирнув і, виходячи, лише кинув Швейкові:

— Закладаюся, що вас не мине зашморг.

Коли Дуб вийшов, Швейк зворушливо і по-дружньому звернувся до надпоручника Лукаша:

— У Мніховому Градищі був теж такий самий пан. Він таке саме сказав іншому панові, а той йому відповів: "Зустрінемося під шибеницею".

— Ну й йолоп же ви, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, — але не смійте за своєю звичкою відповідати мені: "Насмілюсь доповісти, я справді йолоп".

— Frappante! 1 — вигукнув капітан Саґнер, вихиляючись із вікна. Він радий був би цю ж мить сховатися назад, але не встиг, бо кара божа вже звершилася: під вікном стояв поручник Дуб.

1 Ну й диво! (Франц.)

Поручник Дуб висловив свій жаль з того приводу, що капітан Саґнер пішов, не вислухавши його думок відносно наступу на Східному фронті.

— Щоб зрозуміти як слід цей колосальний наступ, — вигукнув поручник Дуб до вікна, — ми повинні уявити собі, як розгортався наступ у кінці квітня. Ми мусили прорвати російський фронт і вибрали для цього прориву найвигідніше місце між Карпатами й Віслою.

— Я з тобою про це не сперечаюся, — сухо відповів капітан Саґнер і відійшов від вікна.

Коли за півгодини поїзд знову рушив далі на Санок, капітан Саґнер простягся на лаві і вдав, що спить, щоб поручник Дуб не присікувався до нього зі своїми висновками щодо наступу.

У вагоні, де їхав Швейк, бракувало Балоуна. Він випросив дозвіл витерти хлібом казан, у якому варили гуляш, і тому їхав сьогодні в вагоні, де везли польові кухні, в дуже незручній позі; тільки-но поїзд рушив, Балоун влетів головою в казан, звідки тільки ноги його стирчали.

Але незабаром він пристосувався до нового становища, і з казана знову чулося таке плямкання, немовби їжак полював на тарганів, а трохи пізніше почувся благальний голос Балоуна:

— Прошу вас, братики, заради бога святого, киньте мені сюди ще шматок хліба, тут багато підливи.

Ця ідилія тривала до найближчої станції, куди одинадцята рота приїхала з казаном, начищеним до блиску.

— Хай вам бог віддячить, друзі, — сердечно дякував Балоун. — Відколи я в армії, це вперше мені всміхнулося щастя.

Йому й справді пощастило. На Лупківському перевалі Балоун дістав подвійну порцію гуляшу. Крім того, надпоручник Лукаш, дуже вдоволений, що Балоун приніс із офіцерської кухні недоторкнутий обід, залишив йому аж половину. Балоун тепер був зовсім щасливий. Він мотилася ногами, звисивши їх з вагона, і раптом уся військова

служба здалася йому чимсь теплим, родинним.

Ротний кухар почав його дурити, мовляв, у Саноку їм зварять вечерю і ще один обід у рахунок тих вечер і обідів, яких солдати не діставали протягом усієї подорожі. Балоун лише притакував головою і шепотів:

— Побачите, друзі, господь бог нас не покине. Всі весело сміялися, а кухар, сидячи на польовій кухні, заспівав:

Жупайдія, жупайдас,
Не покине господь нас:
Хоч і кине у багно,
Та не дасть піти на дно,
І з лісів густих, аж страх,
Випровадить нас на шлях.
Жупайдія, жупайдас,
Не покине господь нас!

Минули станцію Щавне, і в видолінках знову почали з'являтися невеликі військові кладовища. З поїзда було видно камінний хрест з безголовим Ісусом Христом, який позбувся голови під час бомбардування залізничної колії.

Поїзд набирав швидкість і мчав униз долиною до Санока. Обабіч до самого обрію тяглися численні зруйновані села.

Біля Кулашної внизу, в річці, лежав розбитий поїзд Червоного Хреста.

Балоун витріщив очі, його особливо вразили розкидані внизу частини паровоза.

Димар угруз у залізничний насип і стирчав звідти, наче дуло "двадцятьвісімки".

Це видовище привернуло увагу всього вагона, де їхав Швейк. Більш за всіх розхвилювався кухар Юрайда:

— Та невже ж вільно стріляти по вагонах Червоного Хреста?

— Не вільно, але буває, — відповів Швейк. — Прицілилися добре, а потім кожен зможе відбрехатися, що це було вночі і червоного хреста не помітили. Та взагалі на світі багато чого не вільно робити, але ж роблять. Головне, спробувати зробити те, чого не можна робити. Під час імператорських маневрів під Пісеком прийшов наказ, що в поході забороняється зв'язувати вояків "козлом". Але наш капітан додумався, як це все ж таки зробити, бо справді наказ був ні в тин ні в ворота. Адже кожному зрозуміло, що зв'язаний "козлом" вояк не зможе марширувати.

І він, не порушуючи цього наказу, розумно його обійшов, він попросту розпорядився зв'язаних "козлом" солдатів кидати на обозні вози. Таким чином вони марширували далі. Або, наприклад, такий випадок, що стався на нашій вулиці п'ять чи шість років тому. В одному будинку на другому поверсі мешкав такий собі пан Карлік, а на третьому — студент консерваторії Мікеш, дуже порядна людина. Він страх як любив жінок і почав, між іншим, бігати за донькою цього пана Карліка, що мав транспортну контору, кондитерську, а також десь у Моравії палітурну майстерню під чужим прізвищем. Коли пан Карлік довідався, що студент із консерваторії бігає за його донькою, він завітав до нього на квартиру і сказав:

"Ви, сякий-такий голодранцю, і мріяти не смійте, щоб одружитися з моєю дочкою. Я за вас її не віддам". — "Гаразд, — відповів йому пан Мікеш, — ні, так ні, що ж мені робити, не вішатися ж?" За два місяці знов приходить до нього пан Карлік разом із жінкою, і обоє в один голос репетують: "Негіднику, ви збезчестили нашу доньку!" — "Звичайно, — відповів він, — я, вельможна пані, дозволив собі її зіпсувати". Тоді пан Карлік почав на нього кричати, що було вже зовсім не до речі. Він, мовляв, його попереджував, що не дозволить такому лайдакові одружуватись з його донькою, але той йому відповів, мовляв, правильно, він її не візьме, а про те, що він може з нею робити, тоді не було й мови. Про це тоді й не говорили, а щодо одруження, то він слова дотримує, хай не турбуються, він її не візьме, в нього твердий характер, а не такий, куди вітер віє. Він, мовляв, завжди дотримує слова і коли вже щось сказав, то це для нього закон. А якщо його будуть переслідувати, то він анітрішечки не боїться, бо в нього совість чиста.

Ще небіжка мамуня на смертельній постелі заклинала його, щоб ніколи в житті не смів брехати, і він, мовляв, їй пообіцяв і навіть дав на це руку, а така присяга непорушна. В його родині, каже, взагалі ніхто ніколи не брехав, він і в школі завжди мав найкращі оцінки з поведінки. Так ото бачите на цьому прикладі: хоч дечого не вільно робити, але все ж таки можна. Шляхи можуть бути різні, але всі хай прагнуть до єдиної мети.

— Любі друзі, — сказав одnorічник, що старанно записував свої враження. — В усьому поганому є щось і добре. Цей висаджений у повітря, напівспалений і скинутий з насипу поїзд Червоного Хреста збагатить у майбутньому славному історію нашого батальйону новим героїським подвигом. Уявляю собі, що десь приблизно шістнадцятого вересня, як я вже собі намітив, з кожної роти нашого батальйону зголоситься кілька простих солдатів під командою капрала пустити в повітря ворожий бронепоїзд, який нас обстрілює і перешкоджає переходу через ріку. Вони, переодягнені в селянський одяг, сумлінно виконали своє завдання. Що я бачу! — вигукнув одnorічник, заглядаючи в свій зошит. — Як сюди потрапив наш пан Ванек?

Слухайте, пане фельдфебелю, — звернувся він до Ванека, — який чудовий розділ в історії батальйону присвячується вам. Ви вже, здається, один раз там фігурували, але це буде набагато краще і яскравіше. — Одnorічник почав читати патетичним голосом. — "Геройська смерть фельдфебеля-рахівника Ванека. Здійснити відважний подвиг — висадити ворожий бронепоїзд — зголосився також і фельдфебель-рахівник Ванек, переодягнений, як і інші, в селянський одяг. Вибух його оглушив, а коли він опритомнів, то побачив себе в оточенні ворогів, які негайно відпровадили його до штабу своєї дивізії. Дивлячись смерті просто у вічі, Ванек відмовився давати будь-які відомості про розташування і сили нашої армії. Через те що він був переодягнений, його засудили як шпигуна до шибениці, але, враховуючи його

високий чин, цю кару замінили розстрілом. Страта відбулася тут же, біля цвинтарного муру. Відважний фельдфебель-рахівник Ванек попрохав, щоб йому не зав'язували очей. Коли його спитали, чи має він якесь бажання, відповів:

"Передайте через парламентаря моему батальйонові останні вітання, передайте: я вмираю, переконаний, що наш батальйон і далі буде йти шляхами перемоги. А ще перекажіть панові капітану Сагнерові, що, згідно з останнім наказом по бригаді, денна порція консервів збільшується на дві з половиною банки на одного солдата".

Так помер наш фельдфебель-рахівник Ванек, викликавши своїм останнім реченням панічний переполох у ворога, який думав, що, перешкоджаючи нам перейти річку, він відріже нас від бази постачання і тим заподіє нам швидку смерть від голоду, а разом з тим і деморалізацію в наших лавах. Про спокій, з яким він дивився смерті у вічі, свідчить той факт, що Ванек перед стратою грав з ворожими штабними офіцерами в карти. "Мій виграш передайте Російському Червоному Хресту", — сказав він, стоячи перед дулами гвинтівок. Це благородство і великодушність зворушили військових до сліз".

— Пробачте, пане Ванеку, — вів далі однорічник, — що я дозволив собі розпоряджатися вашими виграними грошми. Я спочатку думав цю суму віддати Австрійському Червоному Хресту, але, зрештою, з позицій гуманності це не має значення, головне, аби гроші потрапили до якоїсь добродійної установи.

— Наш небіжчик, — сказав Швейк, — міг би віддати ці гроші "юшковому закладу" міста Праги, але так, мабуть, навіть краще, бо тоді пан міський голова на них купив би собі ліверної ковбаси на сніданок.

— Ну й що ж, крадуть усюди, — сказав телефоніст Ходоунський.

— Найбільше крадуть у Червоному Хресті, — злісно сказав кухар Юрайда. — Я мав у Бруку знайомого кухаря, що варив у лазареті для сестер-жалібниць. То він мені розповідав, як завідувачка лазарету і старші еестри відсилали додому цілі ящики малаги та шоколаду. Злодія завжди робить добра нагода. Це самовизначення людини.

Кожна людина протягом нескінченного життя переживає численні метаморфози й раз у житті, в певний період своєї діяльності на цьому світі, мусить зробитися злодієм. Особисто я вже пережив один такий період...

Кухар-окультист Юрайда витяг зі свого заплічного мішка пляшку коньяку.

— Бачите, — сказав він, відкорковуючи пляшку, — ось вам безперечний доказ мого твердження. Я взяв цю пляшку перед від'їздом з офіцерської кухні. Це коньяк найкращої марки, і його мали використати для цукрової глазури на лінцькі торти.

Але йому долею було призначено, щоб я його вкрав, так як і мені було призначено зробитися злодієм.

— А воно було б непогано, — обізвався Швейк, — коли б і нам було призначено зробитися вашими співучасниками; принаймні в мене таке передчуття.

І це передчуття таки справдилося. Пляшка переходила від уст до уст, незважаючи на протест фельдфебеля-рахівника Ванека, який переконував, що коньяк треба справедливо поділити і пити з казанків, бо на одну пляшку припадає п'ятеро людей, тобто непарне число, і може легко статися, що хтось вип'є з пляшки на один ковток більше, ніж інші. Швейк підтримав його:

— Це правда, і якщо пан Ванек хоче мати парне число, хай вийде з товариства, щоб

не було жодних неприємностей і суперечок.

Тоді Ванек відмовився від цього проекту і подав інший, великодушний: пити за таким порядком, щоб Юрайді припало ковтнути двічі. Але це викликало бурю протесту, бо Ванек уже раз хильнув, покуштувавши коньяк, коли відкорковував пляшку.

Нарешті було прийнято проект однорічника: пити за алфавітом. Він обґрунтував свій проект тим, що прізвище людини також призначене їй долею.

Пляшку докінчив Ходоунський, який ішов перший в алфавіті. Він загрозливо слідкував за Ванеком, який вираховував, що коли він останній, то матиме на один ковток більше 1. Це була груба математична помилка, бо в пляшці був 21 ковток.

1 X (Ch) — одна з перших літер у чеському алфавіті. В (V) — одна з останніх.

Потім грали в "звичайного цвіка" з трьох карт: виявилось, що однорічник, узявши козира, щоразу цитував повчальні уривки зі святого письма. Так, узявши козирного валета, він промовляв:

— Господи, залиши мені цього валета і на цей рік. Хай обкопаю я його і угною, і принесе він мені плоди земнії.

Коли йому закинули, що він наважився тягнути навіть вісімку, він заволав громовим голосом:

— Хіба котра жінка, що має десять драхм, а згубить одну драхму, не світить світильника і не вимітає храму? Вона шукає її уперто, аж поки не знайде. А знайшовши, скликає друзів і сусідів, кажучи: радійте зі мною, бо я взяла вісімку, а прикупила козирного короля з тузом; так давайте сюди ці карти. Ви всі програли.

Однорічникові Мареку таки справді йшла карта до рук. Тоді як інші били один одного козирями, Марек усі їхні козирі весь час побивав найвищим козирем, так що його партнери один за одним програвали, а він брав ставку за ставкою, волаючи до переможених:

— І землетруси великі будуть у різних місцях, і голод, і чума, і чуда з неба великі.

Нарешті карти обридли, і вони кинули грати після того, як телефоніст Ходоунський програв свою платню за півроку вперед. Він був страшно пригнічений цим, а однорічник домагався від нього розписки в тому, що фельдфебель-рахівник Ванек повинен видати платню Ходоунського йому, Мареку.

— Ти Ходоунський, не бійся, — підбадьорював нещасного Швейк. — Якщо ти народився в щасливу годину, то поляжеш у першому ж бою, і Марек лише підтретесь твоєю розпискою. Підпиши.

Цей натяк зачепив Ходоунського, і він сказав упевнено:

— Мене не вб'ють, бо я телефоніст, а телефоністи завжди сидять у бліндажі, а дроти натягають і шукають пошкодження тільки після бою.

Однорічник зазначив, що, навпаки, саме телефоністам завжди загрожує найбільша небезпека, бо ворожа артилерія уїдається головним чином на телефоністів. Ніякий бліндаж не захистить телефоністів від небезпеки: якби вони навіть закопалися на десять метрів під землю, то ворожа артилерія і там їх знайде. Телефоністи буцімто тануть, як сніг навесні. Про це свідчить той факт, що, коли він покидав Брук, там саме

розпочали двадцять восьми курси для телефоністів.

Ходоунський зажурено дивився перед себе. Він ледве не плакав. Це примусило Швейка мовити йому кілька втішних слів:

— Нічого не скажеш, здорово ти пошився у дурні. Ходоунський ласкаво відповів:

— Киш, тігусю!

Однорічник поглянув на літеру "X" у своїх нотатках з історії батальйону.

— Ходоунський, гм... Ходоунський? Ага, ось і він: "Телефоніст Ходоунський засипаний під час вибуху міни. Він телефонує із своєї могили до штабу: "Вмираю.

Вітаю наш батальйон з перемогою".

— Цього з тебе вистачить? — спитав Швейк. — Чи, може, хочеш чимось доповнити? А пам'ятаєш того телефоніста з "Титаніка", який, коли вже пароплав ішов на дно, безнастанно телефонував униз до затопленої кухні, коли вже даватимуть обід?

— Я нічого не маю проти, — сказав однорічник. — Як хочете, передсмертні слова Ходоунського можна доповнити. Він на завершення вигукує в телефон: "Вітайте від мене нашу "залізну бригаду!"

4. MARSCHIEREN! MARSCH! 1

Коли приїхали до Санока, то виявилось, що в вагоні, де містилася польова кухня одинадцятої маршової роти і де, наївшись донесхочу, крєктав Балоун, мали рацію, коли говорили, що буде вечеря і солдатам навіть видадуть хліб за всі голодні дні. Виявилось також, що саме в Саноку перебуває штаб "залізної бригади", до якої, згідно зі своєю метрикою, належав батальйон дев'яносто першого полку.

1 Кроком руш! (Нім.)

Якщо взяти до уваги, що залізничний зв'язок із Львовом і далі на північ аж ген до Великих Мостів не був перерваний, залишалось незрозумілим, чому штаб східної ділянки фронту склав таку диспозицію, за якою "залізна бригада" концентрувала маршові батальйони за сто п'ятдесят кілометрів від лінії фронту, яка в той час проходила від міста Броди до річки Буг і вздовж неї на північ, аж до Сокаля.

Це надзвичайно цікаве стратегічне питання було розв'язане дуже простим способом, коли в Саноку капітан Саґнер пішов до штабу бригади доповісти про прибуття маршового батальйону.

Черговим офіцером був ад'ютант бригади капітан Тайрле.

— Я дуже дивуюсь, — сказав капітан Тайрле, — що ви не дістали точних відомостей. Маршрут цілком певний. Про графік свого пересування ви повинні були, звичайно, сповістити заздалегідь. Всупереч диспозиції генерального штабу, ваш батальйон прибув на два дні раніше.

Капітан Саґнер зашарівся, але йому й на думку не спало повторити всі ті шифровані телеграми, які він діставав протягом усієї дороги.

— Ви мене дивуєте, — сказав ад'ютант Тайрле.

— Я гадаю, — встиг вимовити капітан Саґнер, — що всі ми, офіцери, між собою на "ти".

— Хай так, — сказав капітан Тайрле. — Скажи мені, ти кадровий чи цивільний?

Кадровий? Це інша музика... Тепер не розбереш. Туди проїхало вже стільки тих ідіотських лейтенантів запасу! Коли ми відступали від Ліманової і Красніка, всі ці "теж лейтенанти" зовсім дуріли, ледь побачивши козачий патруль. Ми в штабі не дуже полюбляємо цих паразитів. Якийсь цивільний йолоп, витримавши "інтелігентку", вступає до кадрового складу або ще цивільним складе офіцерський іспит, і надалі залишаючись собі на цивільній службі, а на випадок війни з нього вийде не лейтенант, а засранець.

Капітан Тайрле плюнув і дружньо поплескав капітана Саґнера по плечу:

— Ви тут затримаєтесь, мабуть, днів на два. Я вам усе покажу. Ну й потанцюємо ж! Тут є гарненькі дівчатка "Engelhuren" 1, між ними й дочка одного генерала, в минулому жриця лесбійського кохання. Ми всі переодягнемось в жіночий одяг, тоді побачиш, які вона штучки викидає. На вигляд така сухоребра, що й не подумав би нічого. Але свою справу, колего, знає. Це, брате, таке стерво! А зрештою, сам побачиш!.. Пардон! — зніяковіло перепросив він. — Знову мушу ригати. Це вже сьогодні втретє.

1 "Ангельські хвойди" (нім.).

Щоб довести капітанові, як тут весело живеться, він, повернувшись, пояснив, що це наслідки вчорашнього бенкету, в якому брали участь і офіцери саперної частини.

З командиром цієї частини, який також був у чині капітана, Саґнер незабаром познайомився: до канцелярії саме влетів довгань в офіцерській формі з трьома золотими зірочками і, немов запаморочений, не помічаючи присутності незнайомого капітана, фамільярно звернувся до Тайрле:

— Що поробляєш, порося? Ну й дав ти вчора нашій графині.

Він умостився в кріслі й, хльоскаючи себе стеком по литках, реготав на все горло.

— Коли згадаю, як ти наглявав їй на живіт, не можу втриматися від сміху!

— Так, — прицмокнув від задоволення Тайрле, — вчора було дуже весело.

Тільки тепер він здогадався познайомити капітана Саґнера з новим офіцером. Усі троє вийшли з канцелярії штабу бригади надвір і попрямували до кав'ярні, в яку нещодавно терміново перетворилася колишня пивничка.

Коли вони проходили через канцелярію, капітан Тайрле взяв у командира саперної частини стек і вдарив ним по жовтому столі, навколо якого за цією командою виструнчилося у фронт дванадцять військових писарів. Це були одягнені в парадну форму черевані, прихильники спокійної, безпечної роботи в тилу армії. Бажаючи похизуватися перед Саґнером і другим капітаном, капітан Тайрле звернувся до дванадцяти товстих апостолів ухиляння від фронту з такими словами:

— Не думайте собі, що я вас тримаю для відгодівлі. Свині! Менше жерти і пиячити — більше бігати. Зараз побачите ще один номер, — заявив Тайрле своїм супутникам.

Він знову ударив стеком об стіл і спитав у дванадцятьох:

— Коли ви, поросята, луснете?

Всі дванадцять відповіли в унісон:

— Коли накажете, пане капітане!

Сміючись із власного ідіотизму, капітан Тайрле вийшов з канцелярії.

Коли вони втрюх сиділи вже в кав'ярні, Тайрле замовив пляшку горобинівки й наказав покликати вільних у цей час дівчат. Виявилося, що ця кав'ярня, власне, не що інше, як дім розпусти. Жодна з дівчат не була вільна, і капітан Тайрле страшенно розсердився. Він брутально вилаяв у передпокої "мадам" і кричав:

— Хто зараз у панночки Елли?

Довідавшись, що вона там з якимось поручником, він розходився ще більше.

У панночки Елли гостював пан поручник Дуб. Після того, як маршбatalьйон розмістився в призначеному для нього будинку гімназії, поручник Дуб скликав усіх своїх солдатів і в довгій промові попередив їх, що росіяни, відступаючи, всюди відкривали борделі й залишали в них персонал, заражений венеричними хворобами, спеціально для того, щоб завдати таким чином австрійській армії великих втрат.

Тому він остерігав солдатів від відвідування таких закладів і обіцяв особисто обійти ці доми й перевірити, чи не порушив хто його наказу. Оскільки вони вже в прифронтовій смузі, кожен, кого він там зловить, потрапить до рук польового суду.

Поручник Дуб справді пішов особисто переконатися, чи не порушив хто його наказу, і, мабуть, тому вихідним пунктом своєї ревізії обрав канапу в Елліній кімнатці на другому поверсі так званої "міської кав'ярні" і дуже мило розважався на цій канапі.

Тим часом капітан Саґнер повернувся до свого батальйону. Тайрлеве товариство розійшлося; самого капітана викликали в бригаду, бо бригадний командир уже понад годину розшукував свого ад'ютанта.

З дивізії надійшли нові накази, і виникла необхідність остаточно визначити маршрут прибулого дев'яного першого полку, тому що, згідно з новою диспозицією, по первісному маршруту мав вирушити маршовий батальйон сто другого полку.

Все було дуже заплутане.

Росіяни відступали з північно-східної Галичини дуже поквапливо, так що деякі австрійські частини зовсім перемішалися. В окремих місцях у розташування австрійських військ клином врізались частини німецької армії. Цей хаос ще збільшували нові маршові батальйони і інші військові частини, що прибували на фронт. Те ж саме відбувалося й у прифронтовій смузі, яка й надалі вважалася тилом, як, наприклад, Санок, куди несподівано прибули резерви німецької Ганноверської дивізії під командуванням полковника з таким огидним поглядом, що командир бригади зовсім розгубився. Бо полковник резерву Ганноверської дивізії пред'явив диспозицію свого штабу, за якою його солдатів належало розмістити в гімназії, де щойно розквартирувався батальйон дев'яного першого полку. А для розміщення свого штабу він домагався звільнення будинку Краківського банку, в якому розташувався штаб бригади.

Бригадний командир зв'язався безпосередньо з дивізією і докладно змалював ситуацію, а потім з дивізією говорив ганноверець, лихий на очі. Внаслідок цих переговорів бригада дістала наказ: "Бригаді виступити з міста о шостій годині ввечері й рухатись у напрямку Турова-Вольська — Лісковець — Стара Сіль — Самбір, де чекати дальших розпоряджень. Разом з нею виступити й маршовому батальйонові дев'яного

першого полку, який забезпечує прикриття. Виступ війська за схемою, виробленою бригадним командиром: авангард виходить о пів на шосту на Турову; між південним і північним фланговими прикриттями відстань три з половиною кілометри.

Ар'єргард виступає в чверть на сьому".

З цієї причини в гімназії зчинилася метушня. Мала відбутися нарада офіцерів батальйону, але бракувало поручника Дуба. Швейк дістав наказ розшукати його.

— Сподіваюся, — сказав йому надпоручник Лукаш, — ви легко його знайдете, адже між вами завжди якісь чвари.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я прошу дати мені письмовий наказ із роти. І саме тому, що між нами завжди якісь чвари.

Поки надпоручник Лукаш писав на аркушику із свого блокнота наказ, щоб поручник Дуб негайно з'явився до гімназії на нараду, Швейк запевняв його:

— Так, пане обер-лейтенанте, ви, як завжди, можете не турбуватися. Я його знайду. Солдатам заборонено ходити до борделів, отже, він напевно буде в одному з них. Йому ж необхідно переконатися, що ніхто з його взводу не хоче потрапити під польовий суд, яким він звичайно загрожує. Він сам оголосив солдатам свого взводу, що перевірить усі борделі й що вони його визнають з поганого боку. А

втім, я знаю, де він. Ондечки там, якраз напроти, в отій кав'ярні. Всі наші солдати слідували, куди він насамперед піде.

"Об'єднане місце розваг і міська кав'ярня", тобто установа, про яку згадував Швейк, була поділена на дві частини. Хто не бажав проходити через кав'ярню, йшов чорним ходом, де на сонці вигрівалась літня пані, яка зверталась до солдатів по-німецькому, по-польському, по-угорському приблизно з таким привітанням:

"Заходьте, заходьте, солдатику, тут у нас гарні дівчатка".

Коли солдатик заходив, вона відводила його до якоїсь ніби приймальної й кликала одну з панночок, яка зараз же прибігала в самій сорочці, насамперед вимагала гроші, і, поки солдатик відчіпляв багнет, гроші тут-таки на місці забирала "мадам".

Офіцери проходили через кав'ярню. Ця дорога була небезпечніша, бо вона вела через задні кімнати, де містилися панночки, призначені для офіцерства. Тут красунь наряджали в мережані сорочечки, тут пили з гостями вино та лікери. Але в цих приміщеннях "мадам" більше нічого не дозволяла. Все інше відбувалося нагорі, в кімнатах.

В одному такому раю на канапі, повній блощиць, валявся в самих підштанках поручник Дуб. Панночка Елла розповідала йому вигадану, як не звичайно в таких випадках буває, трагедію свого життя: її батько був фабрикант, а вона вчителька гімназії в Пешті. І ось через нещасливе кохання пішла по цій стежці. Зовсім близько від поручника Дуба, на відстані простягнутої руки, на маленькому столику стояла пляшка горобинівки й чарки. Пляшка була наполовину спорожнена, Елла і поручник Дуб уже самі не знали, що верзуть, і з того ясно випливало, що поручникові Дубу треба дуже небагато, щоб упитися. З його слів було видно, що він усе переплутав і вважає Еллу за свого денщика Кунерта. Він так і звертався до неї, погрожуючи за звичкою вигаданому

Кунертові: "Кунерте, Кунерте, ти, бестіє, ще мене визнаєш з поганого боку".

Швейк мав пройти крізь ті самі процедури, як і всі інші солдатики, які ходили через чорний хід, але він чемно вирвався з рук якоїсь напівголої дівчини. На її лемент прибігла польська "мадам" і нахабно брехала Швейкові у вічі: мовляв, ніякого поручника серед гостей немає.

— Не дуже-то кричіть на мене, вельможна пані, — чемно попрохав Швейк, солодко всміхаючись. — А то як мазну вас по пиці, аж ноги задерете. Одного разу в нас на Платнержській вулиці змолотили одну "мадому" так, що й не знала, на якому вона світі. Там один хлопець шукав свого батька, якогось Вондрачка, торговця пневматичними шинами. Прізвище цієї "мадам" було Кржованова. Коли її відволодали й у приміщенні швидкої допомоги спитали, як її прізвище, вона сказала щось на букву "Х". А як ваше прізвище шановна?

Достойна матрона зчинила страшенний галас, коли Швейк, відштовхнувши її, з поважним виглядом пішов по дерев'яних сходах на другий поверх.

Унизу з'явився сам власник дому розпусти, якийсь збіднілий польський шляхтич.

Він побіг за Швейком на сходи і почав його тягти за рукав, горлаючи по-німецькому, що солдатам нагору ходити заборонено, бо там лише для панів офіцерів, а для солдатів — унизу.

— Я прийшов сюди в інтересах цілої армії, шукаю одного пана поручника, без якого армія не може вирушити на фронт, — пояснив йому Швейк. А коли присікування господаря набрало агресивного характеру, Швейк скинув його зі сходів униз і почав оглядати горішні кімнати. Всі вони були порожні, і лише на самому кінці галереї одна кімната була зачинена. Коли Швейк постукав, натиснув на клямку і трохи прочинив двері, пролунав писклявий голос Елли: "Besetzt!" 1 — а слідом за ним низький голос поручника Дуба, який, можливо, бачив себе в своїй кімнаті в таборі: "Herein!" 2

1 Зайнято! (Нім.)

2 Увійдіть! (Нім.)

Швейк увійшов, наблизився до канапи і, віддаючи поручникові Дубові аркушик з блокнота, доповів, скося поглядаючи на розкидану в кутку постелі офіцерську форму:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, ви, згідно з наказом, який я вам передаю, маєте одягтися і з'явитися до наших казарм у гімназію. Там у нас має відбутися велика військова нарада.

Поручник Дуб витріщив на нього каламутні маленькі очиці, але усвідомив, що він не такий уже п'яний, щоб не впізнати Швейка. Йому відразу ж спало на думку, що Швейка, певне, посилають йому на рапорт, і тому сказав:

— Я зараз із тобою, Швейку, розквітаюся. Побачишно, що буде з тобою... Кунерте, — звернувся він до Елли. — Налий мені ще одну!

Він випив і, подерши письмовий наказ, розреготався:

— Це — письмове виправдання? У нас ніякі такі довідки не мають значення. Ми — на — війні, а не — в школі. Отже — тебе — зловили — в борделі? Підійди — до мене — Швейку — ближче, я дам тобі — кілька — ляпасів. У якому році — Філіпп Македонський

— розбив — римлян? Так ти — не знаєш? Ти — жеребець!

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — невблаганно говорив далі Швейк, — це найсуворіший наказ по бригаді, щоб пани офіцери вдяглись і йшли на батальйонну нараду. Адже ми вирушаємо, і зараз буде вирішуватись питання, яка рота піде в авангарді, яка у фланговому прикритті і яка в ар'єргарді. Це зараз вирішуватимуть, і, на мою думку, пане лейтенанте, без вас такі справи не можуть обійтись.

Ця дипломатична промова трохи привела до тями поручника Дуба. Він збагнув, що перебуває не в казармах, але з обережності спитав:

— А де це я?

— Ви зволите перебувати в борделі, пане лейтенанте. Шляхи господні невідомі!

Поручник Дуб тяжко зітхнув, зліз із канапи й почав шукати свій мундир. Швейк йому допомагав. Коли Дуб нарешті одягся, вони вийшли надвір, але Швейк одразу ж повернувся і, не звертаючи уваги на Еллу, яка зовсім хибно зрозуміла його повернення і через те своє нещасливе кохання знову полізла на канапу, швиденько допив нахильці горобинівку й почимчикував за поручником.

На вулиці поручникові Дубу знов ударило в голову, бо було дуже спекотно. Він безладно почав розводити теревені. Розповідав Швейкові про те, що має вдома поштову марку з Гельгоlanda і що одразу ж після одержання атестата зрілості вони пішли грати в більярд і не вклонилися класному наставникові. До кожного речення додавав:

— Сподіваюсь, ви мене добре розумієте.

— Звичайно, я вас повністю розумію, — стверджував Швейк, — ви говорите точнісінько так, як будейовицький бляхар Покорний. Той, коли його люди питали:

"Ви купалися цього року в Мальші?" — відповідав: "Не купався, але зате цього року добре вродять сливи". А коли його питали: "Ви вже їли в цьому році гриби?" — він відповідав: "Не їв, але той новий марокканський султан, кажуть, дуже пристойна людина!"

Поручник Дуб зупинився і висловив ще одне своє переконання.

— Марокканський султан? Це померкла зірка, — втер піт із чола і, дивлячися затуманеними очима на Швейка, забурмотів: — Я навіть узимку так не пітнів. Ви з цим погоджуєтесь? Розумієте мене?

— Розумію, пане лейтенанте. У нас до шинку "Під чашею" ходив один старий панисько, якийсь відставний радник з крайового комітету. Він те ж саме говорив.

Він завжди запевняв, що не розуміє різниці між температурою влітку і взимку.

Йому, мовляв, дуже дивно, як люди цього досі не збагнули.

В брамі гімназії Швейк покинув поручника Дуба, і той що називається сторч і боком пішов по сходах угору до вчительської, де відбувалася військова нарада, і зразу доповів капітанові Саґнерові, що він п'яний як чіп. Усю нараду просидів з похиленою головою, а під час дебатів інколи схоплювався з місця й вигукував:

— Ваша думка правильна, панове, але я п'яний як дим.

Коли вже план диспозиції було розроблено і встановлено, що рота надпоручника Лукаша має йти в авангарді, поручник Дуб раптово тіпнувся, підвівся й сказав:

— Ніколи не забуду, панове, нашого класного наставника. Слава йому! Слава, слава, слава йому!

Надпоручник Лукаш вирішив, що найкраще буде наказати денщикам Кунерту покласти поручника Дуба в сусідньому фізичному кабінеті, біля дверей якого стояв вартовий, щоб ніхто не докрав уже напіврозкраденої колекції мінералів. На це кожного разу бригада звертала увагу всіх нових маршових частин.

Це розпорядження було віддане, відколи один з гонведських батальйонів, розташований у гімназії, почав грабувати кабінет. Особливо сподобалась гонведам колекція мінералів — строкатих кристалів і колчеданів, — які вони напхали до своїх заплічних мішків.

На військовому кладовищі на одному з білих хрестів є напис: "Ласло Гаргань". Там спить вічним сном гонвед, який під час грабування гімназійних колекцій випив увесь денатурат з посудини, де були заспиртовані різні плазуни.

Світова війна винищувала людське покоління навіть настоянкою з гадів.

Коли вже всі розійшлися, надпоручник Лукаш наказав покликати денщика Кунерта, який відвів і поклав на канапу поручника Дуба.

Поручник Дуб раптом став поводитись як дитина: взяв Кунерта за руку, довго роздивлявся його долоню, запевняючи, що відгадає з неї ім'я його майбутньої дружини.

— Як ваше прізвище? Витягніть з нагрудної кишені мого мундира блокнот і олівець. Отже, ваше прізвище Кунерт; приходьте сюди за чверть години, а я залишу вам картку з прізвищем вашої майбутньої дружини.

Ледве сказавши це, він захріп, але несподівано прокинувся і почав щось черкати в своєму блокноті. Написав, вирвав списані аркуші, кинув їх додолу і, багатозначно приклавши палець до вуст, повстаним язиком пробелькотів:

— Ще ні, але за чверть години. Найкраще буде шукати папірець із зав'язаними очима.

Кунерт — це було таке божє теля — справді прийшов за чверть години, а коли розгорнув папірець, прочитав карлюки поручника Дуба: "Прізвище вашої майбутньої дружини — пані Кунертова".

Коли Кунерт за хвилину показав папірець Швейкові, той порадив йому добре сховати цей папірець, бо, мовляв, такі документи від панів офіцерів треба шанувати.

Раніше на військовій службі ніколи такого не бувало, щоб офіцер листувався із своїм денщиком і в листах називав його паном.

* * *

Коли вже все було готове до виступу, згідно з даними диспозиції, бригадний генерал, якого так мило випхав з приміщення ганноверський полковник, наказав зібрати весь батальйон, вишикував його, як звичайно, в каре і виголосив до нього промову. Цей чоловік узагалі дуже любив виголошувати промови й молов, що йому тільки слина на язик приносила, а коли вже не мав про що говорити, згадував про польову пошту.

— Солдати, — гримів він, звертаючись до вишикуваних у каре вояків. — Ми тепер

наближаємось до ворожого фронту, від якого нас відділяє лише кілька днів пішого переходу. Дотепер, під час походу, ви, солдати, не мали можливості сповістити нашим близьким, яких ви залишили, свої адреси, щоб наші рідні знали, куди вам написати, потішити вас листами від ваших дорогих покинутих...

Він ніяк не міг видряпатися з цього речення і без кінця повторював: "Любі, далекі, дорогі близькі — кохані покинуті", тощо, аж нарешті видерся з цього зачарованого кола могутнім вигуком:

— Для цього й існують на фронті польові пошти!

Його дальша промова справляла таке враження, немовби всі люди в сірих мундирах з великою радістю дали б себе вбити заради того, що на фронті влаштовано польові пошти. І якщо снаряд відірве комусь обидві ноги, то смерть стане для нього раєм, коли він згадає, що його польова пошта має номер сімдесят два і, можливо, там лежить лист із дому від далеких і дорогих з посилкою, в якій буде шматок сала, копчене м'ясо і домашні сухарі.

Після цієї промови, коли бригадний оркестр заграє державний гімн і на честь імператора пролунало: "Хай живе!" — поодинокі групи людської худоби, призначеної на заріз десь там за Бугом, рушили одна за одною у похід, згідно з одержаним наказом.

Одинадцята рота виступила о пів на шосту на Турову-Вольську. Швейк брів позаду із штабом роти й санітарним відділом, а надпоручник Лукаш об'їжджав усю колону, щохвилини повертаючись назад поглянути, що діється в санітарному відділі, де на підводі під брезентом везли в незнане майбутнє поручника Дуба на нові героїські подвиги, а також щоб скоротити собі дорогу розмовою із Швейком, який терпляче ніс свій заплічний мішок і гвинтівку, розповідаючи фельдфебелю Ванекові про те, як свого часу приємно було марширувати на маневрах біля Вельке Мезіргічі.

— Місцевість там була, ну, просто на диво подібна до цієї, однак ми йшли не в такому бойовому порядку, бо тоді ми навіть і не знали, що це таке запасні консерви, а якщо наш взвод коли-небудь і одержував консерви, то ми на найближчому ж нічлігу їх пожирали, а замість них у мішки напихали цеглу. В одному селі з'явилася інспекція, перевірила наші мішки й геть повикидала всі цеглини. Їх було стільки, що якийсь чолов'яга потім збудував собі з них будиночок.

За хвилину Швейк карбованим кроком марширував поруч надпоручника Лукаша і розповідав про польову пошту.

— Гарна була промова, нічого не скажеш. Воно, безперечно, кожному військовому дуже приємно одержати хорошого листа з дому. Але я, коли свого часу служив у війську в Будейовицях, дістав до казарми лише один лист; я його й досі бережу.

Швейк витяг із брудного шкіряного гаманця заяложеного листа і, тримаючи крок з надпоручниковим конем, який ішов легким клусом, почав читати:

— "Ти підлий негідник, розбійник і мерзотник! Пан капрал Кржиж приїхав до Праги у відпустку, я з ним танцювала "У Коцанів", і він мені розповів, як ти витанцьовуєш у Будейовицях у ресторані "Зелена жаба" з якоюсь дурною шльондрою і що ти мене вже зовсім покинув. Щоб ти знав, я пишу цього листа у вбиральні на дошці

біля діри, і між нами все кінчено. Твоя колишня Божена.

Щоб не забути, цей капрал добре вміє те, що треба, а також можеш бути певний, що він тобі дасть добре прикурити, я його про це просила. І ще, аби не забути, коли ти прийдеш у відпустку, то мене вже між живими не знайдеш".

Зрозуміло, — проказував Швейк, підтюпуючи поруч з кобилою, — коли я приїхав у відпустку, вона була між живими, та ще між якими живими! Я її знайшов знов "У Коцанів". Там коло неї впадали двоє солдатів з іншого полку, а один з них був такий жвавий, що привселюдно запхав їй руку під корсет, немов хотів, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, витягти звідти пилочку її невинності, як пише Венцеслава Лужицька, або як сказала одного разу, розплакавшись, молода дівчина років шістнадцяти на уроках танцю одному гімназистові, коли він ущипнув її за плече: "Ви, пане, стерли пилочку моєї невинності". Всі, звичайно, зареготали, а її мамуня, що за нею наглядала, відвела її в коридор у "Бесіді" і аж ногами затупотіла на ту свою дурну Каську. Я, пане обер-лейтенанте, дійшов такого висновку, що все ж таки сільські дівчата куди щиріші, ніж оті заморені міські дівульки, які ходять на всякі там уроки танців. Коли ми свого часу стояли табором у Мнішеку, я ходив танцювати до "Старого Кніна". Там і познайомився з такою собі Карлою Векловою, але я їй не дуже подобався. Якось у неділю ввечері пішов я з нею до ставка. Сіли ми на греблі й сидимо. Коли сонце стало заходити, я її спитав, чи любить вона мене. А навколо, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, рай земний: повітря тепле, птахи співають, — а вона зареготала, як сатана, і відповіла: "Я тебе так люблю, як кострицю в сідниці. Ти ж йолоп". А

я справді був йолопом, та ще й яким! Я, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, доти, гуляючи з нею по полях між високим збіжжям, де нас не бачила й жива душа, жодного разу навіть і не сів, а лише звертав її увагу на божу благодать і, як послідуший бовдур, пояснював сільській дівчині, що це жито, а це пшениця, а он там овес.

І, немов у відгук на слова Швейка про овес, десь із передніх рядів вітер доніс уже стихаючі голоси солдатів, що влад співали пісню, з якою чеські полки йшли проливати кров за Австрію під Сольферіно:

А як темна ніч прийшла,
Вівсик вискочив з мішка,
Жупайдія, жупайдас,
Нам усяка дівка дасть!
Решта зараз же підхопили:
Дасть, дасть, як не дати,
Чом би їй не дати
Поцілунок гарний, хвацький
На палкі уста солдатські.
Жупайдія, жупайдас,
Нам усяка дівка дасть!
Дасть, дасть, як не дати,

Чом би їй не дати?

Потім німці заспівали цю саму пісню по-німецькому. Це була дуже давня військова пісня, яку в час наполеонівських воєн співали солдати всіма мовами. Тепер вона бадьоро лунала на запорошеному шляху до Турової-Вольської по галицькій рівнині, де обабіч шляху аж ген на південь до зелених пагорків поле було стоптане і знівечене кінськими копитами та подошвами тисяч і тисяч важких солдатських чобіт.

— Одного разу на маневрах біля Пісека ми так само витоптали поле, — промовив Швейк, роздивляючись навколо, — З нами тоді був один ерцгерцог. Це, мабуть, був дуже справедливий пан, бо, коли він із своїм штабом гнав верхи з стратегічних міркувань по хлібах, його ад'ютант тут же на місці оцінював заподіяну ними

шкоду. Один селянин, на прізвище Піха, зовсім не зрадів від цих відвідин і не прийняв від державної скарбниці вісімнадцять крон відшкодування за стоптані п'ять гонів поля. Він, пане обер-лейтенанте, хотів судитися й дістав за це вісімнадцять місяців. Я гадаю, пане обер-лейтенанте, він, власне, повинен був радіти, що хтось із цісарського роду відвідав його на його ж власній землі.

Інший, свідоміший селянин убрав би всіх своїх дочок у білі сукенки, як на хресний хід, дав би їм у руки букетики, розставив би їх на полі й кожній наказав би вітати достойного пана, як це роблять у Індії, де піддані якогось володаря кидалися під ноги слону, аби він їх роздав.

— Що це ви патякаєте, Швейку? — загукав до нього з коня надпоручник Лукаш.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я маю на увазі слона, що ніс на своєму хребті того володаря, про якого я читав.

— Еге ж, ви все вмієте як слід витлумачити, Швейку... — сказав надпоручник Лукаш і помчав уперед. Там уже колона розірвалась. Після відпочинку в поїзді незвичайний похід з повною викладкою стомив усіх: плечі боліли, і кожний намагався полегшити собі тягар походу, як лише міг. Солдати перекидали гвинтівки з одного плеча на друге, більшість уже несли їх не на ремнях, а на плечі, немов граблі чи вила. Декотрі думали, що їм буде легше, коли вони підуть ровом або межею, де земля здавалася м'якшою, ніж на запорошеному шосе.

Більшість ішли з похиленими головами, всім дуже хотілося пити, бо хоч сонце вже й сіло, але була задуха і парило, як опівдні. У фляжках ніхто вже не мав ані краплі води. Це був перший день походу, і незвичайна ситуація, яка була нібито прологом до ще тяжчих випробувань, з кожною хвилиною все більше й більше втомлювала й знесилювала всіх. Вже й співати кинули й лише підраховували, скільки залишилося до Турової-Вольської, де, як вони думали, буде нічліг. Деякі часом сідали в рівчаку, а щоб не так упадало в вічі, розшнуровували черевики, вдаючи, ніби в них погано намотані онучі й вони хочуть їх розправити, аби не муляли ноги. Інші скорочували або подовжували ремені на гвинтівках або розв'язували ранця і перекладали в ньому речі, переконуючи самі себе, що роблять це для рівномірного розподілу вантажу, щоб ремені наплічників не відтягали їм то одне, то друге плече. Коли по черзі до кожного з них наближався надпоручник Лукаш, вони підводилися й доповідали, мовляв, їм десь муляє

або щось подібне, якщо, звичайно, кадети або взводні, побачивши здалеку кобилу надпоручника Лукаша, не гнали їх уперед.

Надпоручник Лукаш, проїжджаючи повз роту, лагідно пропонував солдатам підвестить, бо до Турової-Вольської залишилося три кілометри, а там буде відпочинок.

Тим часом поручник Дуб отямився від безнастанної трусанини на санітарній двоколці. Щоправда, він не зовсім очуняв, але вже міг підвестися. Він вихилився з воза й почав гукати щось до солдатів із штабу роти, які бадьоро крокували поруч нього, бо всі вони, починаючи з Балоуна і кінчаючи Ходоунським, склали свої заплічні мішки на двоколку. Лише Швейк хвацько йшов уперед з мішком і гвинтівкою по-драгунському через груди. Він Кури́в люльку й співав похідну пісню:

Як ми йшли на Яромір,
Хто не хоче, той не вір,
На вечерю впали в двір...

Більш ніж за п'ятсот кроків перед поручником Дубом здійснювалася по дорозі курява, з якої виринали постаті солдатів. Поручник Дуб, до якого знову повернувся весь його запал, вихилив голову з двоколки й почав верещати в хмару пороку на дорозі:

— Солдати! Ваше почесне завдання важке! Перед вами тяжкі походи, нестатки й різні незгоди! Але я покладаюсь на вашу витривалість і непохитну силу волі, солдати!

— Замовкни, осле дурнуватий, — римував Швейк. Поручник не вгавав:

— Для вас, солдати, немає таких перепон, яких би ви не подолали! Я вам ще раз повторюю, я вас веду не до легкої перемоги! Це буде досить твердий горішок, але ви себе покажете! Історія запише вас у свою велику книгу!

— Гляди лиш, не поїдь у Ригу, — зримував знову Швейк.

Немов послуховавшись Швейка, поручник Дуб, що сопів, звівши вниз голову, раптом

почав блювати. Скінчивши, він ще раз вигукнув:

— Солдати, вперед! — звалився на мішок телеграфіста Ходоунського і проспав аж до Турової-Вольської, де його нарешті поставили на ноги й за наказом надпоручника Лукаша зняли з воза. Надпоручник Лукаш мав з ним досить тривалу і досить неприємну розмову, аж поки поручник Дуб настільки опритомнів, що нарешті зміг заявити:

— Логічно міркуючи, я зробив дурницю, яку виправлю перед лицем ворога.

Однаке, він ще не зовсім отямився, бо, коли чвалав до свого взводу, грозився надпоручникові Лукашу:

— Ви мене ще не знаєте, але ви мене визнаєте!

— Про все, що ви витворяли, можете довідатись у Швейка, — відказав надпоручник Лукаш.

Отож, раніше ніж піти до свого взводу, поручник Дуб попрямував до Швейка, якого застав у товаристві Балоуна і фельдфебеля Ванека.

Балоун саме розповідав, що у себе в млині він завжди тримав пляшку пива у криниці. Пиво було таке холодне, аж у зуби заходило. В млині ввечері таким пивом

запивали розгулу 1, але він у своїй ненажерливості, за яку тепер карає його господь, після розгуди завжди ще ковтав чималий шматок м'яса. Тепер, мовляв, правосуддя боже покарало його за все теплою смердючою водою з криниці в Туровій-Вольській, до якої через холеру солдати мусили сипати лимонну кислоту, яку їм роздали, коли взводами брали воду. Балоун висловив думку, буцім лимонну кислоту роздають для того, щоб легше було людей голодом морити. Він, правда, у Саноку трохи під'їв, та ще обер-лейтенант знову залишив йому півпорції телятини, яку Балоун приніс із бригади, але все ж таки це жах, він так сподівався, що, коли прибудуть на відпочинок, знову щось варитимуть. Він у це повірив, коли кухарі набирали до казанів воду. Він зараз помчав туди розвідати, що й як, але кухарі відповіли йому, що поки лише дістали наказ набрати води, а за хвилину, можливо, прийде новий наказ — її виливати.

1 Сир з маслом і сметаною, посилавний паприкою та зеленою цибулею (чеськ.).

Несподівано підійшов поручник Дуб і, не дуже впевнений у собі, запитав:

— Розмовляєте?

— Розмовляємо, пане лейтенанте, — відповів за всіх Швейк. — У нас тут бесіда йде повним ходом. Воно взагалі найприємніша на світі річ — добра бесіда. Ось саме говоримо про лимонну кислоту... Жодний солдат не може обійтися без балачок, тоді він принаймні забуває про всі злигодні.

Поручник Дуб запросив пройти з ним, бо він, мовляв, хоче його про щось спитати.

Коли вони вже досить відійшли вбік, Дуб із сумнівом у голосі запитав:

— А ви, бува, часом не про мене говорили?

— Та що ви! Про вас ані слова, пане лейтенанте, лише про цю лимонну кислоту та про копчене м'ясо.

— Мені обер-лейтенант Лукаш сказав, нібито я чогось накоїв і ви про це дуже добре знаєте, Швейку. Швейк дуже серйозно і з притиском сказав:

— Ви нічого не накоїли, пане лейтенанте. Ви тільки відвідали один дім розпусти.

Але то, певне, була якась помилка. Бляхара Пімпара з Козячої площі теж завжди розшукували, коли він вирушав до міста купувати бляху, і його теж знаходили в

такому закладі, як я вас бачив, або у "Шугів", або у "Дворжаків". Внизу містилась кав'ярня, а нагорі — в нашому випадку — були дівчата. Ви, пане лейтенанте, очевидно, не добрали, де ви, власне, перебуваєте, бо було дуже гаряче, і якщо хто не звик пити, той у таку спеку п'яніє навіть від звичайнісінького рому, а ви, пане лейтенанте, допалися до горобинівки. Я дістав наказ вручити вам запрошення на нараду, що мала відбутися перед нашим від'їздом, і знайшов вас у тієї дівчини нагорі. Від спеки й горобинівки ви мене навіть не впізнали й лежали собі там на канапі зовсім роздягнений. Взагалі ви там нічого не витівали, навіть не говорили: "Ви мене ще не знаєте..." Така річ може в спеку трапитися з кожним. Декому це подобається, але дехто потрапляє в таку історію, як сливка в лайно. Коли б ви були знали старого Вейводу, десятника з Вршовиць, так той, наслідуюсь доповісти, пане лейтенанте, вирішив ніколи не пити жодних напоїв, від яких міг би сп'яніти. Хильнув він чарку на дорогу й пішов з дому шукати безалкогольних напоїв. Спочатку завітав до шинку "На зупинці", замовив

собі там чвертку вермуту й почав обережно випитувати шинкаря, що, власне, п'ють абстиненти. Він, що не кажіть, слушно вважав, що навіть чиста вода для них страшний напій. Шинкар йому пояснив, що абстиненти п'ють содову воду, лимонад, молоко й різні безалкогольні вина, холодну часникову юшку та інші неспиртні напої. З усіх цих напоїв старого Вейводу найбільше вабили безалкогольні вина.

Він запитав, чи буває й безалкогольна горілка. Випив ще одну четвертинку і поговорив з шинкарем про те, що це справді великий гріх часто напиватися. Шинкар йому на це відповів, що він усе на світі стерпить, за винятком одного — п'яної людини, яка в іншому місці впивається, а до нього приходить витверезуватися пляшкою содової води та ще, крім усього, й набешкетує. "Нажлуктайся в мене, — каже шинкар, — тоді ти моя людина, а інакше я тебе й знати не хочу". Старий Вейвода допив і пішов далі, аж поки не придибав, пане лейтенанте, на Карлову площу до винарні, куди він і раніше заходив, і запитав там, чи немає в них безалкогольних вин. "Безалкогольних вин ми не маємо, пане Вейводо, — відповіли йому. — Зате знайдеться вермут і шеррі". Старому Вейводі стало якось незручно, і він випив там по чвертці вермуту і шеррі. Поки сидів там, познайомився, пане лейтенанте, з якимсь таким самим, як він, ворогом алкоголю. Слово по слову, випили ще по чвертці шеррі, а наприкінці той пан сказав, що він знає місце, де подають безалкогольні вина. "Це на Бользановій вулиці, вниз по сходах, там грає грамофон". За таку приємну інформацію старий Вейвода поставив ще цілу пляшку вермуту, а потім обидва почимчикували на Бользанову вулицю, де треба йти сходами вниз і де грає грамофон.

Справді, там подавали фруктові вина не тільки без спирту, але навіть без алкоголю. Спочатку вони замовили по півлітра агрусового вина, потім півлітра порічкового, а коли випили ще півлітра безалкогольного агрусового вина, ноги під ними після всіх тих вермутів та шеррі почали вгинатися. Тоді вони почали галасувати, щоб їм принесли офіційне підтвердження, що вино, яке їм тут подають, справді без спирту. Вони, мовляв, обидва абстиненти, і якщо їм зараз же не принесуть такого підтвердження, вони все потрощать разом із грамофоном. Довелося поліцаям тягти обох по тих сходах нагору на Бользанову вулицю, упхати їх до арештантської тарадайки й кинути в буцегарню. Обидва, як абстиненти, були

засуджені за пияцтво.

— Якого біса ви мені це розповідаєте? — grimнув поручник Дуб, який від тієї розповіді зовсім витверезився.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, що хоч, власне, воно одне з другим не в'яжеться, та коли ми вже так обидва розговорилися...

Поручникові Дубові в цю хвилину спало на думку, що Швейк його знову образив, і оскільки він майже витверезився, то гарикнув:

— Ти мене ще визнаєш! Як ти стоїш?

— Насмілюсь доповісти, погано стою, бо забув закаблуки вкупі тримати. Але я зараз це зроблю. — І Швейк знову вірцево виструнчився.

Поручник Дуб довго роздумував, що б ще таке додати, але врешті тільки сказав:

— Дивись, щоб це мені було востаннє! — І, ніби на додаток, повторив своє старе прислів'я, трохи змінивши його: — Ти мене ще не знаєш, але я тебе знаю.

Відходячи від Швейка, поручник Дуб з похмілля подумав: "Може б, на нього більше вплинуло, якби я був сказав: "Я тебе, хлопче, вже давно знаю з поганого боку".

Потім поручник Дуб покликав свого денщика Кунерта і наказав йому роздобути глечик води.

Треба віддати Кунертові справедливість, що він довго добував у цій Туровій-Вольській і глечик, і воду.

Дзбанок йому пощастило вкрасти в священика, а води він набрав з однієї криниці, забитої дошками. Для цього йому, звичайно, довелося вирвати кілька дощок.

Криницю було забито, бо підозрювали, що вода в ній тифозна.

Проте поручник Дуб випив цілий глечик без будь-яких наслідків, чим підтвердив прислів'я: "Добрій свині все на користь".

Всі дуже помилялися, коли сподівались, що ночуватимуть у Туровій-Вольській.

Надпоручник Лукаш викликав телефоніста Ходоунського, фельдфебеля-рахівника Ванека, ротного ординарця Швейка та Балоуна. Наказ був простий: усі залишають зброю в санітарній частині й негайно вирушають у дорогу на Малий Поланець, а потім понад потоком униз у південно-східному напрямку — на Лісковець.

Швейк, Ванек і Ходоунський — квартир'єри. Вони мають забезпечити нічліг для роти, яка за годину, найбільше за півтори, прийде за ними. Балоун тим часом на

квартирі, де ночуватиме він, тобто надпоручник Лукаш, мусить наказати засмажити гуску, а трьом іншим доручається пильнувати за Балоуном, щоб він не зжер половини. Крім цього, Ванек із Швейком повинні купити свиню для роти, вагою відповідно до кількості людей в роті. Вночі варитимуть гуляш. Нічліг для солдатів мусять бути пристойний, треба обминати завошивлені хати, щоб люди як слід і відпочили, бо рота вже о пів на сьому ранку виступає з Лісковця через Кросенку на Стару Сіль.

Батальйон тепер уже не був бідний. Бригадне інтендантство в Саноку виплатило йому авансом за майбутню різанину. В ротній касі було понад сто тисяч крон, і фельдфебель-рахівник Ванек дістав наказ, прибувши на місце (тобто вже в окопах), підрахувати й виплатити солдатам перед смертю за недоданий хліб та обід належну їм суму.

Поки всі четверо збиралися в дорогу, в роті з'явився місцевий священик і роздав солдатам листівки з "Лурдською піснею", залежно від національності, кожному його рідною мовою. В нього була ціла купа цих пісень. Йому їх залишила для роздавання військовим частинам якась особа високого військового церковного сану, що роз'їжджала з кількома дівками по спустошеній Галичині в машині.

Де в долині струмок, де гора понад ним,

Вістку ангельський дзвін сповіщає усім.

Аве, аве, аве, Марія! Аве, аве, аве, Марія!

Оповив святий дух і Бернарду малу,

На той берег спішить на квітчасту траву,
Аве!

А на скелі це що? — Дивне сяйво росте,
Ясна постать у нім і обличчя святе!
Аве!

Білий одяг, як сніг, із лілей, певне, він,
На суkenці ясній поясок із хмарин.
Аве!

Сп'яла руки, і в них білі чотки і хрест,
Таж це діва свята, це цариця небес!
Аве!

Ясний промінь святий на Бернарду упав,
Зчервоніла вона від небачених сяйв.
Аве!

На колінах благає вона гаряче,
Божа мати тоді до Бернарди рече:
Аве!

Без гріха тільки я народила колись, — Отож хочу усім помагати я скрізь!
Аве!

І до мене сюди лине вірний мій люд,
Помолися і ти! Спокій знайдеш отут!
Аве!

Всім народам скажи, чоловікам, жінкам,
Що це тут мій ковчег і величний мій храм!
Аве!

А струмок той живий, що дзюрчить і пливе,
Скаже вам, що для вас в мене серце живе,
Аве!

Слава, слава тобі, ти, долинка мала,
Мати божа отут собі місце знайшла!
Аве!

О Марія свята, тут печера твоя,
Ти нам рай принесла, що тобою сія!
Аве!

І від першого дня в щасті й горі-журбі
Юрби ходять сюди поклонятись тобі!
Аве!

А між тими, що йдуть, між твоїми людьми,
В дні важкі і сумні йдем до тебе і ми!
Аве!

Зглянься, мати, на нас, перед нами іди,

Там де божий престол, ти ве́ди нас туди!

Аве!

О царице небес, поможи нам усім

Так, як мати свята рідним дітям своїм!

Аве!

У Туровій-Вольській було багато сортирів, і всюди в них валялися папірці з "Лурдською піснею".

Капрал Нахтігаль з-під Кашперських гір роздобув у переляканого єврея пляшку горілки, зібрав кількох товаришів, і вони почали співати німецький текст "Лурдської пісні" без рефрену "Аве" на мотив пісні "Принц Євгеній".

Дорога зробилась дуже поганою, і передовий загін, який повинен був забезпечити нічліг для одинадцятій роти, тільки поночі потрапив у лісочок біля річки. Цей лісочок мав привести їх до Лісковець.

Балоунів вперше в житті доводилося йти невідомо куди. Все: і темрява, і те, що їх послали вперед шукати квартири, — здавалося йому надзвичайно таємничим; раптом у нього з'явилась підозра, що це не випадково.

— Хлопці, — тихо зойкнув він, спотикаючись на стежці, що звивалась уздовж річки. — Вони нас принесли в жертву.

— Як-то? — теж стиха визвірився на нього Швейк.

— Хлопці, не кричіть так, — благальним голосом просив Балоун. — В мене аж мороз поза шкірою бігає. Я відчуваю, вони нас почують і зараз же почнуть стріляти, Я це знаю. Вони нас послали вперед, щоб ми перевірили, чи немає поблизу ворога, а коли почують стрілянину, то одразу ж дізнаються, що далі йти не можна. Ми, хлопці, фольпатруль 1, як мене вчив капрал Терна.

1 Замість "форпатруль" (передовий дозір) Балоун говорить "фольпатруль".

— То йди попереду, — сказав Швейк. — Ми підемо за тобою, а ти захищай нас своїм тілом, якщо вже вродився таким велетнем. А коли тебе підстрелять, ти нас повідомиш, щоб ми вчасно могли залягти. Ну й вояк же з тебе, кулі боїться. Кожен солдат повинен з цього тільки радіти, бо кожен солдат мусить знати: чим більше куль ворог вистріляє, тим менше в нього залишиться. Кожний постріл, спрямований ворожим солдатом проти тебе, зменшує його боєспроможність. До того ж, стріляючи в тебе, він дуже радіє, бо принаймні не мусить і далі тягати на собі патрони, йому і бігти легше,

Балоун тяжко зітхнув:

— Але ж у мене вдома господарство.

— Начхай на нього, — порадив Швейк. — Ліпше віддай життя за найяснішого цісаря.

Та невже тебе цього не вчили на військовій службі?

— Там про це лише згадували, — відповів дурний Балоун. — Вони мене тільки ганяли по учбовому плацу, а потім я вже ніколи ні про що таке не чув, бо зробився денщиком... Якби той найясніший цісар нас краще годував...

— Ну й проклятуща ж ти ненажерлива свиня! Вояків перед боєм узагалі не слід

годувати. Це нам багато років тому пояснював у школі капітан Унтергріц. Той нам завжди казав: "Кляті чортяки, якби коли-небудь вибухнула війна і справа дійшла до бою, то боронь вас боже перед боєм наїдатися. Хто наїсться і дістане кулю в живіт, тому амінь, бо вся каша і хліб після такого поранення вилізуть з кишок, і в солдата зараз же гангрена. А коли шлунок порожній, то така рана в живіт — дурниця. Так, немовби тебе оса вжалила, просто приємно".

— Я швидко все перетравлюю, — заспокоїв товаришів Балоун. — У мене в шлунку ніколи нічого не залишається. Я, братику, зжеру, бувало, цілу миску кнедлів із свинячою печенею та капустою, а за півгодини більше трьох ложок з мене не вийде.

Решта в мені розсмоктується. Інший, наприклад, скажімо, з'їсть лисички, а вони вийдуть з нього такими, як були, тільки сполоснути їх і знову можна подавати з кислотою підливою. А в мене — навпаки. Нажеруся лисичок — інший би від цього луснув, а я викладу потім лише трохи жовтенької кашки, немов дитинка наробила, решта в мене піде. В мені, брате, — довірчо зізнався Балоун Швейкові, — розпускаються риб'ячі кістки й сливові кісточки. Якось я навмисно підрахував.

З'їв я сімдесят сливових кнедлів з кісточками, а коли підперло, пішов я за стодолу, а потім розгорнув ці кісточки трісочкою, відклав убік і підрахував. Із сімдесяти кісточок в мені розпустилося більше половини. З Балоунових уст злетіло тихе і довге зітхання:

— Моя стара робила сливові кнедлі з картопляного тіста, а до нього додавала трохи сиру, щоб було поживніше. Вона більше любила кнедлики, посипані маком, ніж сиром, а я навпаки, через це одного разу надавав їй ляпасів... не вмів я цінувати свого родинного щастя.

Балоун зупинився, поплямкав, облизався і сказав сумно та ніжно:

— Знаєш, друзяко, тепер, коли немає ніяких кнедлів, мені здається, що все ж моя жінка правду казала: вони з маком таки ліпші. Тоді мені завжди здавалося, нібито мак застрявав між зубами, а тепер я думаю: аби було чому застрявати... Моя жінка зазнала зі мною дуже багато лиха. Скільки вона, бідолаха, наплакалася, коли я вимагав, щоб вона до ліверних ковбас клала більше майорану, тоді ніколи не обходилося без ляпаса. Одного разу вона не хотіла різати на вечерю індика, мовляв, вистачить з мене й півня. Я її, бідну, так оперіщив, що аж два дні пролежала. Ох, приятелю, — схлипнув Балоун, — якби тепер ліверної ковбаси, хай уже без майорану, і півника... Ти любиш підливу з кропу? Який я, бувало, зчиняв галас через неї. А сьогодні пив би її, як каву.

Балоун поволі забував про уявну небезпеку і в нічній тиші, спускаючись униз до Лісковця, увесь час зворушено розповідав про те, чого він раніше не шанував, а тепер їв би, аж очі б плакали.

За ними йшли телефоніст Ходоунський і фельдфебельрахівник Ванек.

Ходоунський пояснював Ванекові, що, на його думку, світова війна — ідіотизм.

Найгірше в ній те, що, коли десь урветься телефонний провід, ти змушений уночі йти лагодити його, а ще гірше те, що тепер не так, як у давніх війнах, тоді не знали ніяких прожекторів, а сьогодні саме навпаки, коли ти лагодиш ті прокляті проводи, ворог зразу знаходить тебе прожектором і накриває вогнем усієї артилерії.

Внизу в селі, де мали розквартирувати роту, було темно, хоч в око стрель. Собаки так розгвалтувались, що примусили дозір зупинитись і подумати про те, як боротися від тих бестій.

— А може, повернемо назад? — пошепки спитав Балоун.

— Балоуне, Балоуне, коли б ми про це заявили, тебе б розстріляли за боягузтво, — сказав Швейк.

Собаки немов показалися: гавкання чулося з усіх боків, навіть з півдня, за річкою Ропою. Вони гавкали в Кросенці і в кількох інших навколишніх селах, бо Швейк горлав у нічній тиші:

— Куси, куси, куси! — згадавши, як він кричав на них, коли ще торгував собаками.

Собаки не могли вгамуватися, і фельдфебель-рахівник Ванек сказав Швейкові;

— Не горлайте на них, Швейку, бо розгавкається вся Галичина.

— Щось подібне, — відповів Швейк, — трапилося на маневрах у Таборській окрузі.

Ми прийшли вночі до одного села, а пси зчинили страшний гвалт. Вся околиця там густо заселена, і собачий гавкіт ішов від села до села, далі й далі. Собаки в тому селі, де ми стояли табором, були вже зовсім замовкли, але, почувши здалека, десь аж з-під Пелгржимова, собачий гавкіт, знову підняли такий гвалт, що за хвилину гавкали підряд усі округи: Таборська, Пелгржимовська, Будейовицька, Гумполецька, Тршебонська та Їглавська. Наш капітан — дуже нервовий дідок — не міг зносити собачого гавкоту, не спав цілу ніч, весь час вискакував надвір і питав патруля: "Хто гавкає? Чому гавкає?"

Солдати покійно доповідали, що це гавкають собаки. Це його так збудоражило, що, коли ми повернулися з маневрів, він тим, хто був тоді в патрулі, вліпив казармений арешт.

Після цього випадку він завжди вибирав "собачу команду" і посилав її вперед.

Команда мала попереджати населення села, де ми збиралися ночувати, що жодна собака вночі не сміє гавкнути, бо інакше буде вбита. Я теж був у такій команді.

Коли ми прийшли до одного села у Мілевській окрузі, я все переплутав і заявив старості села, що кожний власник собаки, яка вночі забреше, буде розстріляний із стратегічних міркувань. Староста злякався, зараз же запряг коні й поїхав до головного штабу просити від усього села помилування; його туди взагалі не пустили, а вартіві мало його не застрелили. Староста повернувся додому, і, поки ми прийшли до села, всім собакам, за його порадою зав'язали ганчірками морди, аж три з них сказалися.

Всі погодились із Швейком, що вночі собаки бояться вогника запаленої цигарки, і ввійшли в село. На нещастя, ніхто з них не кутив, так що Швейкова порада не мала позитивних наслідків. Проте, як виявилось, собаки брехали з радощів, вони з приємністю згадували війська, які проходили через село і завжди залишали їм щось під'їсти.

Вони ще здалека почули наближення тих створінь, лісля яких залишаються кості й кінське падло.

І ось раптом Швейка оточили чотири гавкуни. Вони радісно кидались на нього, задерши догори хвости.

Швейк гладив їх, ляскав по спині і розмовляв з ними у п'їт'їмї, як з дїт'їмї.

— Так ось ми вже й тут, ми прийшли спатоньки до вас, люлі-люлі, їстоньки, ам-ам! Дамо вам кісточок, шкориночок, а вранці знову підемо далі на ворога.

В селі по хатах почали засвічувати світло, а коли квартир'єри почали калатати в двері першої хати, щоб довідатися, де живе староста, зсередини озвався верескливий жіночий голос і чи то по-польському, чи то по-українському повідомив, що чоловік на війні, діти хворі на віспу, що москалі все забрали, а її чоловік, вирушаючи в похід, наказував їй нікому вночі дверей не відчиняти.

Лише коли посилили атаку на двері, запевняючи, що вони квартир'єри, чиясь невідома рука відчинила їм,

Увійшовши до хати, вони виявили, що саме тут живе староста, і той марно намагався переконати Швейка, буцімто не він відповідав верескливим жіночим голосом, виправдовувався, — він, мовляв, спав на сїні, а його жінка, коли її хтось раптово збудить зі сну, сама не знає, що говорить. А щодо нічлігу для цілої роти, то це навряд — село таке маленьке, жодний солдат у ньому не вміститься. Взагалі нема де спати. І купити тут теж нічого не можна, бо москалі все забрали.

Якщо пани добродії не погордують, то він заведе їх до Кросенки, там хутори великі. Це звідсіля лише три чверті години ходу, місця там досхочу, кожен солдат зможе вкритися кожухом, корів там до бісової мами, отже, кожен вояк дістане казанок молока. Вода там теж добра, пани офіцери зможуть переночувати в панському домі. А в Лісковці що? Злидні, парші та воші. Він сам колись мав п'ять корів, але москалі всіх забрали, і тепер, коли він сам схоче дістати молока для своїх хворих дітей, мусить ходити аж до Кросенки.

Немовби підтверджуючи правдивість його слів, десть поруч у стайні заревіли корови і почувся верескливий жіночий голос, що бажав злощасним коровам, аби їх холера побрала.

Старосту це не збентежило, і, натягуючи високі чоботи, він провадив:

— Одну-єдину корову має мій сусід Войиек, вона, як ви, панове добродії, ласкаво зволили почути, щойно заревла. Але це корова хвора, тужлива. Москалі забрали в неї телятко. З того часу вона не дає молока, проте господар жаліє різати її, він сподівається, що мати божа Ченстоховська все поправить.

Балакаючи, він натяг на себе чумарку.

— Ходїмте, панове добродії, до Кросенки, це ж три чверті години ходу, та що я, грішний, кажу, і півгодини не буде. Я знаю дорогу через потїк, потїм через березовий гайок, коло дуба... Село велике, і бардзо дуже міцна горїлка в корчмах. Ходїмте, панове добродії. Навіщо баритися? Панам солдатам з вашого славного полку треба як слїд відпочивати, виспатися по-людськи. Пан цісарсько-королївський вояк, що б'ється з москалями, певне ж, потребує чистого нічлігу, зручного нічлігу... А в нас? Воші, короста, віспа та холера. Вчора у нас, у нашому проклятому селі, три чоловіки почорніли від холери. Милосердний господь бог прокляв Лісковець...

Враз Швейк велично змахнув рукою.

— Панове добродії! — почав він, наслідуючи старостин голос. — Читав я раз в одній книжці, що за шведських воєн, коли було дано наказ розквартируватися в

такому й такому селі, а староста всіляко відбріхувався і не хотів подати їм руку допомоги, його повісили на найближчому дереві. Крім того, один польський капрал розповідав мені сьогодні в Саноку, що, коли приходять квартир'єри, староста мусить скликати всіх радних, ті йдуть із квартир'єрами від хати до хати й просто говорять: "Тут розташуються троє, тут четверо, пани офіцери розмістяться у домі священика, і за півгодини все має бути готове". Пане добродію, — поважно звернувся Швейк до старости. — Де тут у вас найближче дерево? Староста не зрозумів, що значить почеському слово "стром"¹, і тому Швейк пояснив йому, що це береза, дуб, груша, яблуня, одно слово, все, що має міцне гілля. Староста знову не зрозумів, а коли почув назви деяких фруктових дерев, злякався, бо черешні вже достигали, і сказав, що ні про що таке не знає, у нього перед хатою росте тільки дуб.

1 Дерево (чеськ.).

— Добре, — сказав Швейк, зробивши рукою міжнародний знак вішання, — отже, ми тебе тут повісимо перед твоєю хатою, бо ти повинен би вже знати, що йде війна і нам наказано спати саме тут, а не в якійсь там Кросенці. Ти нам, бісова печінка, не будеш міняти наших стратегічних планів, хіба що хочеш гойдатися, як говорилося в тій книжці про шведські війни... Подібний випадок, панове, трапився раз на маневрах біля Вельке Мезіржичі...

Тут Швейка перебив фельдфебель-рахівник Ванек:

— Це ви, Швейку, розповісте потім. — І, звертаючись до старости, сказав: — Отже, тепер тривога і квартири!

Староста почав тремтіти й, заникуючись, пробурмотів, що він хотів улаштувати панів добродіїв якнайкраще, але коли вже інакше не виходить, то в селі все ж таки дещо знайдеться, і панове будуть задоволені, він зараз принесе ліхтар.

Коли він вийшов із світлиці, тьмяно освітленої невеличкою газовою лампочкою під образом якогось скуленого, немов каліка, святого, Ходоунський зненацька вигукнув:

— А де це пропав наш Балоун?

Але не встигли вони роздивитись, як за піччю тихенько відчинилися дверцята, які з комори кудись вели, і в них просунувся Балоун. Він розглянувся навколо, чи немає старости, і сказав гугнявим голосом, немовби мав страшний нежить:

— Ига бгув уге в кгомогі, щось там нгадибав і нгабгав до гота, а тгепег мгені це все льгипне дго пгіднебіння, Воно нгі сголоне, нгі сголодке, цге тгісто.

Фельдфебель-рахівник Ванек спрямував на нього світло електричного ліхтарика, і всі переконалися, що в житті їм не доводилось бачити такого замурзаного австрійського солдата. Вони перелякалися, помітивши, що мундир на Балоунові так роздувся, немовби він був на останньому місяці вагітності.

— Що з тобою сталося, Балоуне? — співчутливо спитав Швейк, штурхаючи його в роздутий живіт.

— Це — охіжки, — харчав Балоун, давлячись тістом, яке не проходило ні туди ні

сюди. — Обережно, це солоні охіжки. Я на скогу гуку з'їв тхи, а гешту пгініс вам.

Балоун почав витягати з-за пазухи огірок за огірком і роздавати їх.

На порозі виринув староста з ліхтарем. Побачивши цю сценку, він перехрестився і заскиглив:

— Москалі забирали, і наші забирають!

Всі вирушили в село в супроводі зграї собак. Вони вперто трималися навколо Балоуна і тяглися до його штанів, де Балоун заховав у кишеню шматок сала, також здобутого в коморі, його він, проте, з жадібності зрадливо затаїв від товаришів.

— Що це біля тебе так собаки упадають? — поцікавився Швейк.

Балоун по довгому роздумі відповів:

— Вони в мені добру людину чують.

Однак не сказав, що притримує рукою в кишені сало і саме тому один пес раз по раз хапає його зубами за руку.

Під час пошуків квартир виявилося, що Лісковець — дуже велике село, але справді до краю висмоктане війною. Хоч воно й не потерпіло від пожеж, — обидві воюючі сторони якимось чудом не втягли його в сферу воєнних операцій, — але саме тут розмістилась людність зовсім знищених сіл Хирова, Грабова і Голублі.

По деяких хатах жило до восьми родин. Грабіжницька війна, одна з фаз якої прошуміла над ними, як дикі хвилі повені, штовхнула їх у безпросвітні злидні.

Довелося розмістити роту в невеличкій зруйнованій ґуральні на другому кінці села, там у бродильні вмістилася лише половина роти. Решту по десять чоловік розташували в кількох садибах, куди заможні шляхтичі не пускали бідну голоту, яку війна позбавила своєї землі. Штаб роти з усіма офіцерами, фельдфебелем-рахівником Ванеком, з денщиками, телефоністами, санітарами, кухарями і Швейком оселився в будинку місцевого священика, який також не впустив до себе ані одної зубожілої родини з околиці, тому й мав досить вільного місця.

Це був високий, сухорлявий літній чоловік у вилинялій і засмальцьованій сутані.

Він зі скнарості майже нічого не їв. Батько виховував його у страшній ненависті до росіян, однак цю ненависть немов корова язиком злизала після відступу росіян, коли в село прийшли австрійські війська. Вони пожерли всіх його гусей і курей, яких росіяни не чіпали, хоч у нього й мешкало кілька бородатих забайкальських козаків.

Коли ж до села вступили угорці й вибрали з вуликів увесь мед, він ще більш розсердився на австрійські війська. Тепер він з великою ненавистю дивився на своїх несподіваних гостей, і йому справляло велику приємність ходити навколо них і, знижуючи плечима, повторювати:

— Нічого не маю, я абсолютний жебрак. Ви, панове, не знайдете у мене й скибки хліба.

Найсмутніша міна при цьому була в Балоуна. Він трохи не розрюмсався над такою нуждою. В його голові безнастанно мріло неясне уявлення про якогось підсвинка, золотава шкірка якого хрумкає на зубах і смачно пахне. Балоун весь час дрімав у кухні отця духовного, куди інколи заглядав сухорлявий високий підліток, що був водночас і

наймитом, і кухарем. Він дістав суворий наказ слідкувати, щоб з кухні, боронь боже, чого-небудь не поцупили.

Балоун і в кухні нічого не знайшов, крім папірця з кмином, що лежав на сільничці, він миттю всипав той кмин собі в рот. Пахощі кмину пробудили в нього смакові галюцинації про підсвинка. На подвір'ї невеличкої ґуральні за будинком священика горіли вогні під казанами польової кухні, кипіла вода, але в тій воді нічого не варилося.

Фельдфебель-рахівник з кухарем оббігали все село, марно намагаючись роздобути десь свиню. Всюди діставали ту ж саму відповідь: москалі все з'їли й усе забрали.

Розбудили також єврея в корчмі, який почав рвати на собі пейси й висловлювати жаль, що не може панам солдатам прислужитися, а нарешті причепився до них, щоб вони купили в нього стару, столітню корову, суху здохлятину: самі кістки та шкура. Зажадав за неї скажені гроші, рвав бороду і божився, що такої корови не знайдуть у цілій Галичині, в цілій Австрії й Німеччині, в цілій Європі й на цілому світі. Він скиглив, плакав і бив себе в груди, мовляв, це найжирніша з корів, які будьколи з волі Єгови з'являлися на світ божий. Він клявся всіма прадідами, що подивитись на цю корову приїдять аж з Волочиська, про цю корову говорять в усій країні, як про казку, що це, власне, не корова, а найгладший бугай. На завершення він упав перед ними навколішки і, обнімаючи коліна то одного, то другого, репетував: — Краще забийте старого бідного єврея, але без корови не йдіть!

Він своїм виттям так усіх спантеличив, що вони, зрештою, потягли це бидло, яким погребував би навіть і шкуродер, до польової кухні. Потім єврей ще довго, коли вже гроші були у нього в кишені, плакав та бідкався, буцімто його зовсім загубили, знищили, що він сам себе пограбував, продавши за безцінь таку прекрасну корову. Він благав повісити його, бо на старості утнув таку дурницю, через яку його предки в домовинах перевертаються.

Покачавшись іще трохи в поросі, він ураз обтрусив із себе весь жаль, пішов додому і там у комірчині сказав своїй жінці: — Elsa, lebn 1, солдати дурні, як чобіт, а твій Натан мудрий.

1 Ельзо, життя моє (евр.).

З коровою було багато клопоту. Часом здавалося, що її взагалі не можна оббілувати. Коли почали здирати шкуру, вона в кількох місцях прорвалася, і під нею показалися м'язи, скручені, як висохлі корабельні линви. Тим часом звідкись притягли мішок картоплі і, втративши всяку надію на успіх, почали варити ці сухожилля та кістки, а поруч у малій кухні кухар у цілковитому розпачі готував офіцерський обід з куснів цього кістяка. Ця злочасна корова, якщо взагалі так можна назвати цей витвір природи, надовго закарбувалася в пам'яті всієї роти, і майже з певністю можна сказати, що, якби перед Сокальською битвою командири нагадали солдатам про лісковецьку корову, вся одинадцята рота з грізним ревом і страшною люттю кинулася б з баґнетами на ворога.

Корова виявилася такою безсоромною, що з неї навіть і юшки не вдалося зварити.

Чим довше м'ясо варилося, тим міцніше воно трималося кісток, утворюючи з ними

одне ціле, заkostenіле, як бюрократ, що все життя пасеться по канцеляріях і живиться лише справами.

Швейк як кур'єр підтримував постійний зв'язок між штабом і кухнею, щоб установити, коли вже оте м'ясо звариться, і нарешті доповів надпоручникові Лукашу:

— Пане обер-лейтенанте, корова перетворилася на фарфор. У неї таке тверде м'ясо, що ним можна різати скло. Кухар Павлічек, покуштувавши разом з Балоуном це м'ясо, зламав собі передній зуб, а Балоун — кутній.

Балоун із серйозним виглядом підійшов до надпоручника Лукаша і, заїкаючись, подав йому свій зламаний зуб, загорнутий у "Лурдську пісню".

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я робив усе, що міг. Це той самий зуб, що зламався в офіцерській кухні, коли ми пробували, чи не можна з цього м'яса зробити біфштекс.

При цих його словах з крісла під вікном підвелася чиясь сумна постать. Це був поручник Дуб, якого санітарна двоколка привезла зовсім знесиленого.

— Будь ласка, тихше, — сказав він з розпачем у голосі, — мені погано.

Він знову сів у старе крісло, в кожній щілині якого мешкали численні родини блощиць.

— Я втомлений, — сказав він трагічним тоном, — я кволий і хворий. Не говоріть, будь ласка, при мені про зламани зуби. Моя адреса: Сміхів, вулиця Кральовська, номер вісімнадцять. Якщо я не дотягну до завтра, прошу повідомити про це мою сім'ю, і не забудьте зазначити на моїй могилі, що я до війни був учителем імператорсько-королівської гімназії.

Він тихенько захропів і вже не чув, як Швейк продекламував рядки з заупокійної:

Гріх Марії відпустив ти,
І розбійника простив ти,
Та й мені надію дав.

Після цього фельдфебель Ванек установив, що знаменита корова мусить варитися в офіцерській кухні ще дві години, а про якийсь біфштекс не може й мови бути і замість біфштекса приготують гуляш.

Було вирішено, перше ніж сурмити на вечерю, дати солдатам поспати, усе одно вечеря буде готова тільки аж на ранок.

Фельдфебель-рахівник Ванек звідкись приніс в'язку сіна, підстелив його собі в ксьондзівській їдальні і, нервово підкручуючи вус, тихо сказав надпоручникові Лукашу, який відпочивав на старій канапі:

— Хоч вірте, хоч ні, пане обер-лейтенанте, але такої корови мені за всю війну ще не довелося жерти...

У кухні перед запаленим недогарком костюльної свічки сидів телефоніст Ходоунський і писав про запас додому листа, щоб не морочитися з цим, коли батальйон нарешті матиме певний номер польової пошти. Він писав:

"Моя дорога жіночко, найдорожча Боженко!

Ніч, а я безнастанно думаю про тебе, моє золото, і бачу, як ти дивишся на порожнє

ліжко біля себе і згадуєш мене. Мусиш пробачити, якщо при цьому дещо спаде і мені на думку. Я вже, як тобі добре відомо, від самого початку війни на фронті багато чув від своїх товаришів, які були поранені і їздили у відпустку додому. Вони воліли б лежати в землі, ніж бути свідками того, що якийсь падлюка волочиться за їхніми жінками. Мені боляче, що я, дорога Боженко, мушу тобі писати такі речі. Я б тобі цього навіть не писав, але ти добре знаєш, адже ти мені сама призналася, що я не перший, з ким ти мала серйозне знайомство, і що до мене ти належала панові Краусові з Мікулашської вулиці. Тепер, коли я вночі згадую про це, уявляю собі, що той недоносок у мою відсутність може мати на тебе якісь претензії, я його, вір мені, дорога Боженко, задушив би на місці. Я довго це тамував у собі, та коли подумаю, що він може знову чіплятися до тебе, то моє серце стискається. Звертаю твою увагу лише на одне: я не стерплю поруч себе якоїсь свині, яка розпутничає з кожним і ганьбить моє ім'я. Пробач мені, дорога Боженко, мої прикрі слова, але гляди, щоб я нічого про тебе поганого не чув.

Інакше буду змушений вас обох вительбушити, бо я вже на все готовий, коли б навіть мав заплатити за це життям.

Тисячу разів цілує тебе і вітає татуня й мамуню
твій Тоноуш

NB. Не забувай, що ти носиш моє ім'я".

Потім почав писати другого листа про запас:

"Наймиліша моя Боженко!

Коли ти дістанеш ці рядки, знай, що відбулася велика битва, в якій воєнне щастя посміхнулося нам. Між іншим, ми збили щось із десяти ворожих літаків і одного генерала з великою бородавкою на носі. У найжахливіші хвилини бою, коли над нами рвалися шрапнелі, я думав, дорога Боженко, про тебе, що ти робиш, як себе почуваєш і що нового вдома? Завжди згадую, як ми вдвох із тобою були в шинку "У Томаша", як ти мене вела додому і як другого дня у тебе боліла натруджена рука.

Сьогодні знову йдемо вперед, і в мене немає більше часу писати листа.

Сподіваюся, що ти мені залишилася вірною, бо знаєш добре: в цьому питанні я страшний. Але вже час збиратися в похід. Цілую тебе тисячу разів, дорога Боженко, і вір, усе добре скінчиться.

Відданий твій Тоноуш"

Телефоніст Ходоунський почав дрімати й заснув над столом. Священик, який не спав і безперестанку швендяв по. плебанії, відчинив двері кухні і з ощадності загасив недогарок костюльної свічки біля Ходоунського.

В їдальні, крім поручника Дуба, ніхто не спав. Фельдфебель Ванек у Санок у бригадній канцелярії дістав нові норми постачання армії продуктами і тепер, докладно вивчаючи їх, констатував, що, власне, чим ближче до фронту, тим менше пайок. Він мимоволі всміхнувся над одним параграфом, в якому заборонялося під час готування солдатської юшки вживати шафран та імбир. У наказі було також зауваження, що польові кухні повинні збирати кістки й відсилати їх у тил на дивізійні склади. Було

трохи неясно, про які кістки йдеться: про людські чи з іншої забійної худоби.

— Послухайте, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, позіхаючи з нудьги, — поки нам зварять їсти, ви б могли мені розповісти якусь історію.

— Ох-ох-ох! — відповів Швейк. — Поки ми дочекаємось їжі, я б устиг, пане обер-лейтенанте, розповісти вам усю історію чеського народу. А поки що розповім вам дуже коротку історійку про одну вдову поштмейстера із Седлчанської округи, яку по смерті чоловіка було призначено на його місце. Тільки-но я почув розмову про польові пошти, одразу ж і пригадав цю історію, хоч вона й не має з ними нічого спільного.

— Швейку, — озвався з канapi надпоручник Лукаш. — Ви знову починаєте своє ідіотське базікання.

— Так, наслідуюсь доповісти, пане обер-лейтенант. Воно справді, це страшенно ідіотська історія. Я сам не знаю, як мені могло спасти на думку розповісти таку дурницю, Це або вроджений ідіотизм, або спогади молодих літ. На нашій земній кулі, пане обер-лейтенанте, є різні характери, і кухар Юрайда мав рацію. Коли ми стояли в Бруку, він напився, впав у рів, а видертися звідти не міг і кричав:

"Людина призначена і покликана пізнавати істину, щоб керувати своїм духом у гармонії вічного всесвіту, щоб постійно розвиватися, набувати знань і поступово входити у вищі сфери інтелегентних і сповнених справжньої любові світів". Ми його хотіли витягти нагору, але він дряпався й кусався. Він гадав, що лежить удома, і лише після того, як ми його знов туди скинули, почав благати, щоб ми його все ж таки витягли.

— Але що, власне, з тією поштмейстеркою? — розпачливо вигукнув надпоручник Лукаш.

— То була дуже пристойна жінка, пане обер-лейтенанте, але все ж таки трохи свиня. Вона добре виконувала свої обов'язки на пошті, але мала одну хибу:

думала, що її всі переслідують і щось від неї хочуть, і тому щодня після роботи писала на всіх скарги, в яких описувала з усіма подробицями, як це відбувалося.

Одного разу вранці вона пішла в ліс по гриби. І ось, проходячи повз школу, примітила, що пан учитель уже встав. Він привітався з нею і спитав, куди вона так рано зібралася. Вона йому відповіла, що йде по гриби. Тоді він сказав, що також піде по гриби. З цього вона зробила висновок, боцімто він щодо неї, старої баби, має якісь нечисті наміри. А коли побачила, що він справді виходить з гущавини, перелякалася, втекла і негайно написала заяву до місцевої шкільної ради, ніби він хотів її зґвалтувати. Проти вчителя почали дисциплінарне слідство, а щоб часом з цього не виник великий прилюдний скандал, вести слідство приїхав сам шкільний інспектор. Він звернувся до жандармського вахмістра з проханням дати свій висновок, чи здатний був учитель на такий вчинок.

Жандармський вахтмістр поглянув до старих протоколів і сказав: "Ні. Це виключено, — бо вчителя вже раз обвинуватив священник у тому, що він волочиться за його небогою, з якою той священник сам спав. Але вчитель дістав від окружного лікаря посвідку, нібито він імпотент з шести років, після того як упав з розчепіреними ногами

з горища на дишель воза". Тоді вона, ця бестія, подала скаргу на жандармського вахмістра, окружного лікаря, шкільного інспектора, буцімто вчитель їх всіх підкупив. А вони в свою чергу подали на неї в суд, і її засудили, але клята баба оскаржила присуд, вона, мовляв, несповна розуму. Її також оглянули судові лікарі й дали свій висновок, що хоч вона і придуркувата, проте може займати будь-яку державну посаду.

Надпоручник Лукаш вигукнув:

— Матір божа!.. — І додав: — Сказав би я вам, Швейку, кілька слів, та не хочу псувати собі вечерю, — на що Швейк відповів:

— Я ж попереджував вас, пане обер-лейтенанте, що розповім страшенно ідіотську історію.

Надпоручник Лукаш тільки махнув рукою і сказав:

— Я досить уже наслухався від вас усяких дурниць.

— Не кожен може бути розумний, пане обер-лейтенанте, — переконливо сказав Швейк. — Дурні мусять являти собою виняток, бо коли б кожен був розумним, то на світі було б стільки розуму, що кожна друга людина обовдуріла б. Коли б, наприклад, насміюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, кожен знав закони природи і вмів вираховувати віддалі між небесними тілами, то нічого б уже іншого не робив, тільки докучав усім, як один пан Чапек. Він відвідував шинок "Під чашею" і завжди, виходячи вночі на вулицю, розглядав усіяне зірками небо, потім повертався до шинку, підходив до кожного присутнього і повідомляв: "Сьогодні чудово світить Юпітер, а ти, йолопе, навіть не знаєш, що в тебе над головою. Це така віддаль, що, коли б тобою, ледарю, набити гармату і вистрелити з неї, ти б летів до нього із швидкістю гарматного ядра мільйони мільйонів років". І поводився так грубо, що завжди сам вилітав з шинку із швидкістю звичайного трамвая. Приблизно, пане обер-лейтенанте, кілометрів десять на годину. Або візьмімо, наприклад, пане обер-лейтенанте, мурашок...

Надпоручник Лукаш підвівся на канапі й благально склав руки:

— Я сам собі дивуюся, чому я досі розмовляю з вами, Швейку. Я ж вас, дякувати богу, вже так давно знаю.

Швейк на знак згоди кивнув головою:

— Це звичка, пане обер-лейтенанте. В тому-то й річ, що ми вже давні знайомі і, правду кажучи, вже обидва добре знаємо, почім ківш лиха. Ми досить разом витерпіли, і завжди не з нашої вини. Насміюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, така вже наша доля. Що тільки робить найясніший імператор — усе це на краще: він нас звів до купи, і я собі нічого не бажаю, тільки бути вам завжди в пригоді. Ви не голодні, пане обер-лейтенанте?

Надпоручник Лукаш, який тим часом знову розтягнувся на старій канапі, сказав, що останнє запитання Швейка — це прекрасне закінчення нудної розмови. Нехай він довідається, що чути про вечерю. Безперечно, буде краще, коли Швейк залишить його на самоті, бо ті дурниці, які від нього вислухав, стомили його більше, ніж увесь похід від Санока. Він хотів би хоч на хвилину заснути, але не може.

— Це через блощиць, пане обер-лейтенанте. Це вже старе повір'я, нібито

священики плодять блощиць. Ніде не знайдете стільки блощиць, як у плебаніях. У Горніх Стодулках священик Замастіл написав цілу книжку про блощиць. Вони лазили по ньому навіть під час проповідей.

— Що я вам сказав, Швейку, підете ви на кухню чи ні?

Швейк пішов, а за ним з кутка, як тінь, навшпиньках вийшов Балоун...

Коли вранці батальйон виступав з Лісковця на Стару Сіль — Самбір, злочасну корову, яка й досі не зварилася, везли з собою в польовій кухні. Вирішили доварювати її по дорозі і з'їсти на відпочинку, на півдорозі з Лісковця до Старої Солі.

На дорогу солдатам зварили чорну каву.

Поручник Дуб знову тарабанився на санітарній двоколці. Йому після вчорашнього стало ще гірше. Найбільших страждань завдавав він денщикові, який мусив бігти поруч з двоколкою. Поручник Дуб не вгаваючи лаяв Кунерта за те, що той учора зовсім про нього не турбувався, і обіцяв, коли вони прийдуть на місце, як слід з ним порахуватися.

Щохвилини вимагав води, пив її і відразу починав блювати.

— З кого, з чого смієтеся? — кричав він із двоколки. — Я вас навчу, ви зі мною не жартуйте! Ви мене ще визнаєте!

Надпоручник Лукаш їхав верхи, а поруч з ним бадьоро ступав Швейк. Він так рвався вперед, немовби не міг дочекатися хвилини, коли зчепиться з ворогом. Причому, як завжди, базікав:

— Ви, певно, зауважили, пане обер-лейтенанте, що дехто з наших людей — немов ті мухи? За плечима в них ледве тридцять кіло, але й цього не можуть витримати. Вам слід би почитати їм лекції, такі, як нам читав небіжчик пан обер-лейтенант Буханек. Він застрелився через кавцію 1, яку буцімто витяг на одруження від свого майбутнього тестя, але розтринькав її з дівками. Потім він узяв другу кавцію, вже від другого майбутнього тестя.

1 Грошову запоруку. Австрійський офіцер мав право одружитися тільки з такою дівчиною, яка дістала у посаг певну грошову суму. Для підпоручника це складало 60 тисяч австрійських крон. Ці гроші називали кавцією, їх вносили в банк на ім'я майбутньої дружини.

З цими грішми він поводився ощадніше. Він поступово програвав їх у карти, а дівчаток уже облишив. Проте й ці гроші довго в нього не затрималися, і йому довелося піти по кавцію до третього майбутнього тестя. За ці гроші він купив собі коня, арабського жеребця, нечистокровного...

Надпоручник Лукаш сплигнув з коня.

— Швейку, — сказав він погрозово, — якщо ви хоч слово скажете про четверту, я вас скину в рівчак.

Він знову скочив на коня, а Швейк серйозно вів далі!

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, про четверту кавцію не може бути й мови, бо він після третьої застрелився.

— Нарешті! — з полегкістю зітхнув надпоручник Лукаш.

— Ага, щоб не забути, з чого ми почали розмову, — говорив далі Швейк, — такі

лекції, як нам завжди читав пан обер-лейтенант Буханек, коли солдати під час походу вже падали з ніг, треба було б, на мій скромний погляд, читати так, як це робив він, — усім солдатам. Оголосить, бувало, відпочинок, збере всіх нас, як та квочка курчат, і починає: "Ви, голого, взагалі не вмієте цінувати того, що маршируєте по земній кулі, бо ви така некультурна банда, що кожного, хто на вас лише гляне, може знудити. Змусити б вас марширувати на Сонці, де людина, яка на нашій убогій планеті важить шістдесят кілограмів, важила б понад тисячу сімсот кілограмів. Та б ви подохли! Ви б не так замарширували, коли б у тому своєму телячому ранці несли понад двісті вісімдесят кілограмів, тобто майже три центнери, а гвинтівка важила б близько півтора центнера. Отоді б ви хекали й висолоплювали язики, як загнані собаки". Був між нами один нещасний учитель. Він також наважився взяти слово: "Пробачте, — каже, — пане обер-лейтенанте, на Місяці шістдесятикілограмова людина важить лише тринадцять кілограмів. Там нам було б легше марширувати, бо наші ранці важили б там тільки чотири кілограми. На Місяці ми б літали, а не марширували". — "Це жахливо, — сказав небіжчик пан обер-лейтенант Буханек, — ти, драбуго, мабуть, по пиці захотів, еге? Дякуй богу, що я тобі відважу звичайного земного ляпаса, бо якби я тобі дав місячного, то ти при своїй легкості залетів би кудись аж на Альпи і розплескався б на них у млинець. А коли б я вже тобі врізав того важкого сонячного ляпаса, твій мундир обернувся б на кашу, а голова полетіла б аж до Африки". Отже, вліпив він йому звичайного, земного ляпаса. Той, правда, почав плакати, а ми помарширували далі.

Увесь похід він проплакав і говорив, пане обер-лейтенанте, про якусь людську гідність, мовляв, з ним тут поводяться, мов з якоюсь безсловесною твариною. Пан обер-лейтенант послав його потім на рапорт, і його посадили на чотирнадцять днів. Цей солдат мав служити після того ще шість тижнів, але не дослужив їх. В нього була грижа, а в казармах примушували крутитися на турніку, він цього не витримав і помер у лазареті як симулянт.

— Це справді дивно, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш. — Ви маєте звичку, як я вже вам не раз казав, особливим способом припинювати офіцерство.

— Ні, я не маю такої звички, — щиро відповів Швейк. — Я тільки хотів вам розповісти, пане обер-лейтенанте, про те, як раніше на військовій службі люди самі себе доводили до нещастя. Він, звичайнісінька собі людина, думав, що він освіченіший, ніж пан лейтенант, і хотів тим Місяцем принизити його в очах солдатів. Коли він проковтнув земного ляпаса, всі з полегкістю зітхнули, і нікого це не сердило, навпаки, всі раділи, що пан обер-лейтенант спромігся на такий влучний дотеп з тим земним ляпасом. Це називається — уміти вийти зі становища. Треба негайно, не сходячи з місця, щось придумати, і все буде гаразд.

У Празі навпроти кармелітського монастиря, пане обер-лейтенанте, мав свого часу крамницю пан Єном. Торгував він кроликами та іншим птаством. Познайомився цей пан з донькою палітурника Білека. Панові Білеку це знайомство не сподобалось, і він прилюдно заявив у шинку, що коли пан Єном наважиться прийти просити руки його доньки, то він його так спустить зі сходів, що аж увесь світ здригнеться.

Пан Єном з цього приводу напився, але все ж таки пішов до пана Білека, і той зустрів його в передпокої з великим ножем, яким обрізують книжки, схожим на той, що ним розтинають жаб, і загорлав на нього — якого дідька, мовляв, він тут забув. А милий пан Єном як пукне, аж маятник у стінному годиннику зупинився. Пан Білек розреготався, подав йому руку і сказав: "Будь ласка, пане Єноме, заходьте, сідайте, будь ласка. Сподіваюся, ви не накакали в штани? Таж я не така вже зла людина. Правда, я вас хотів викинути, але тепер бачу, що ви дуже приємний пан і великий оригінал. Я палітурник, прочитав багато романів і оповідань, але в жодній книжці я не зустрічав, щоб жених таким чином знайомився". Він сміявся, аж падав, говорив, що йому здається, нібито вони знайомі від народження, немов рідні брати. Він радо частував гостя сигарами, послав по пиво, по сардельки і, покликавши жінку, розповів їй з усіма подробицями про те, що сталося. Та плюнула й пішла. Потім він гукнув дочку і сказав їй: "Цей пан за таких і таких обставин прийшов просити твоєї руки". Дочка розплакалась і заявила, що знати його не знає

і навіть бачити не хоче, так що їм не залишилося нічого іншого, як випити пиво, з'їсти сардельки й розійтися. Потім пана Єнома підняли ще на глум у тому шинку, куди ходив пан Білек, і в усьому кварталі його інакше не називали, як "пердунець Єном". І всі розповідали одне одному, як він хотів вийти із становища. Життя людське, насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, взагалі таке складне, що життя окремої людини просто нічого не варте. Ще перед війною до нашого шинку "Під чашею" на Боїшті ходив один поліцай, старший вахмістр пан Губічка, і один репортер, що полював за перебитими ногами, переїханими людьми, самогубцями і друкував про них у газетах. Це був такий собі веселенький панок, що частіше потрапляв до поліцейського відділка, ніж до своєї редакції. Одного разу він напоїв старшого вахмістра Губічку, обмінявся з ним у кухні одягом, так що вахмістр був у цивільному, а з пана репортера зробився поліцай. Він прикрив тільки номер на кобурі й подався до Праги патрулювати. На Ресловій вулиці, за колишньою Сватовацлавською тюрмою, він зустрів пізно вночі літнього пана в циліндрі і в шубі. Той ішов під руку з такою ж літньою панею в хутряному манто.

Обоє поспішали додому й зовсім не розмовляли. Він кинувся до них і загорлав тому панові просто у вухо: "Не горланьте так, бо відведу вас у відділок".

Уявіть собі, пане обер-лейтенанте, їхній переляк. Даремно вони тлумачили йому, що це якась помилка, бо вони обоє повертаються з банкету у пана намісника.

Екіпаж, мовляв, довів їх до Національного театру, а тепер вони хочуть трохи пройтися по свіжому повітрі. Живуть вони недалеко, на Морані, сам пан — старший радник з канцелярії намісника, а це його дружина. "Ви мені тут не брешіть! — кричав на нього переодягнений репортер. — Як вам не соромно, коли ви, як ви кажете, старший радник канцелярії намісника, а поводитесь, як хлопчисько. Я вже давно за вами слідкую, я бачив, як ви гатили ціпком по шторах усіх крамниць, що траплялись на дорозі, і ваша, як ви кажете, жінка допомагала вам". — "Таж я ніякого ціпка, як бачите, не маю. Це, мабуть, хтось інший, хто йшов попереду". — "А як же ви можете мати

ціпок, — відповів на це переодягнений репортер, — коли ви його поламали, як я сам бачив, там за рогом на плечах однієї бабусі, що розносить по шинках печену картоплю й каштани". Пані вже й плакати не могла, а пан старший радник так розхвилювався, що почав обвинувачувати його в грубості, після чого його заарештували і передали найближчому патрулю в районі комісаріату на Сальмовій вулиці. Переодягнений репортер звелів відвести цю парочку до комісаріату, бо він сам, мовляв, іде до "Святого Індржиха", в службовій справі був на Виноградах. Цих обох, каже, зловив, коли вони порушували нічний спокій, зчинивши нічну бійку, крім того, вони, мовляв, чинили опір і образили поліцію.

Він поспішає, має справи в своєму комісаріаті, а за годину повернеться сюди на Сальмову вулицю. Таким чином патруль забрав обох затриманих. Вони просиділи аж до ранку, чекаючи вахмістра, а той тим часом круглими дорогами повернувся до шинку "Під чашею" на Боїшті, розбудив вахмістра Губічку і дуже делікатно повідомив його про все, що трапилось, і натякнув, що, можливо, з приводу цього почнеться слідство, коли він не триматиме язика за зубами...

Надпоручник Лукаш, як було видно, стомився від цих розмов. Перше ніж перевести коня на клус, щоб випередити авангард, він сказав Швейкові; — Хоч би ви говорили й до вечора, все одно, чим далі, тим дурніше й дурніше.

— Пане обер-лейтенанте, — гукнув услід Лукашеві Швейк. — Хіба вам не цікаво знати, чим це скінчилося?

Надпоручник Лукаш дав коневі остроги.

Стан поручника Дуба настільки покращав, що він виліз із санітарної повозки, зібрав навколо себе весь штаб роти і, немов напівпритомний, почав їх навчати.

Насамперед виголосив незвичайно довгу промову, яка обтяжувала всіх більше, ніж амуніція та гвинтівка.

Це була суміш різних метафор.

Він почав:

— Любов солдатів до панів офіцерів робить, можливими надзвичайні жертви, але зовсім не обов'язково, — і навіть навпаки, — щоб ця любов у солдатів була вроджена, її треба добути силою. В цивільному житті вимушена любов одного до другого, скажімо, школяра до вчительського колективу, триватиме доти, доки діятиме та зовнішня сила, яка її викликає, але в армії все навпаки, бо офіцер не сміє дозволити солдатові й найменшого послаблення цієї любові, яка прив'язує солдата до його командира. Така любов — це не просто звичайна любов, це, власне, пошана, страх і дисципліна.

Швейк увесь час ішов з лівого боку санітарної двоколки. І, поки поручник говорив, він робив весь час "rechts schaut".

Поручник Дуб спочатку цього якось не помічав і вів далі свою промову:

— Ця дисципліна і обов'язок послуху, ця обов'язкова любов солдата до офіцера відзначається великою стислістю, бо взаємини між солдатом і офіцером дуже прості — один підкоряється, другий наказує. Як уже давно відомо з книжок про військове мистецтво, військовий лаконізм, військова простота — це саме та чеснота, що її

повинен засвоїти собі кожний солдат, який хоч-нехоч любить свого командира, бо той в його очах мусить бути для нього ідеально викристалізованим утіленням непохитної волі.

Щойно тепер поручник Дуб зауважив Швейкове "rechts schaut" і те, як він не зводить з нього очей. Це йому було дуже неприємно, бо він несподівано відчув, що заплутався в своїй промові й ніяк не може видряпатися з цього рову любові солдата до командира, і тому розкричався на Швейка:

— Чого ти витріщив на мене баньки, як теля на нові ворота?

— Згідно з вашим наказом, насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, ви якось самі ласкаво звернули мою увагу на те, що, коли ви говорите, я зобов'язаний стежити очима за вашими устами. А що кожний солдат мусить свято виконувати накази свого командира і пам'ятати їх на віки вічні, я був змушений це робити.

— Дивись в інший бік, дурний чопе, а не на мене, — зловився поручник Дуб. — Ти знаєш, я цього не люблю, не можу цього терпіти, мені стає бридко, коли я бачу твою мармизу. Я тобі ще накручу хвоста...

Швейк зробив рівняння наліво і, немов закам'янівши, йшов так далі поруч поручника Дуба. Поручник Дуб не витерпів і вигукнув:

— Куди ти рило вернеш, коли я з тобою розмовляю?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, згідно з вашим наказом, я повинен тримати рівняння наліво.

— Ох, — зітхнув поручник Дуб. — Це якийсь хрест божий! Дивися просто перед себе і думай при цьому: "Я такий дурень, що мені нема чого втрачати". Запам'ятав?

Швейк, дивлячись перед себе, сказав:

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, чи повинен я щось на це відповісти?

— Що ти собі дозволяєш!? — загорлав на нього поручник Дуб. — Як ти зі мною говориш, що ти мав на думці?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, в мене на думці лише один наказ, який ви дали на одній станції, щоб я взагалі не відповідав, навіть тоді, коли ви скінчите говорити.

— То ти мене боїшся, — зрадів поручник Дуб. — Але ти мене ще не взнав. Переді мною тремтіли не такі, як ти. Закарбуй це собі на своєму дурному носі. Я приборкував і не таких шибайголів. Отож закрій пельку і йди позаду, щоб я тебе не бачив.

Швейк залишився позаду з санітарною службою. Там він вигідно влаштувався аж до місця відпочинку, де нарешті всі дочекалися юшки з м'яса злощасної корови.

— Цю корову треба було тримати бодай два тижні в оцті, а як не корову, то принаймні того, хто її купував, — заявив Швейк.

Від бригади примчав кур'єр з новим наказом для одинадцятої роти: маршрут змінюється на Фельштин, Вораличі, а Самбір треба обійти, бо в Самборі стоять два познанські полки й немає ніякої можливості розквартирувати там роту.

Надпоручник Лукаш дав розпорядження фельдфебелю Ванеку і Швейкові розшукати для роти нічліг у Фельштині.

— Тільки, Швейку, знову, бува, не вступайте чогось по дорозі, — застеріг Швейка надпоручник Лукаш. — Головне, поведіться чемно з населенням.

— Насмілюсь доповісти, пане обер-лейтенанте, я зроблю все, що в моїй змозі.

Правда, мені сьогодні, коли я трохи на ранок здрігнув, приснився паскудний сон.

Я бачив уві сні ночви, а з них цілу ніч текла вода по коридору будинку, де я мешкав, аж поки не витекла до дна і не промочила стелі у власника дому, і той запропонував мені вранці виселитися з квартири. Такий випадок, пане обер-лейтенанте, справді трапився одного разу в Карліні, за залізничним віадуком.

— Дайте нам, Швейку, святий спокій із тим вашим дурним базіканням, а краще подивіться з Ванеком на карту, куди вам треба йти. Ось бачите тут, це село.

Звідси ви поверніть праворуч до річки і йдіть понад нею за течією до найближчого села, і від того місця, де вливається до річки перший потічок, — він буде у вас по праву руку, — зверніть путівцем угору, точно на північ. Заблукати тут неможливо. Ви потрапите до Фельштина і більш нікуди. Запам'ятали?

Отже, Швейк з фельдфебелем-рахівником Ванеком почимчикували в путь, згідно з одержаним маршрутом.

Було вже після полудня. Спека. Земля важко дихала. Від погано закиданих солдатських могил несло смородом. Вони прийшли на те місце, де точилися бої за Перемишль. Тут кулемети скосили цілі батальйони. В перелісках біля річки лишилися сліди артилерійського вогню. На великих площинах і схилах гір з землі стирчали якісь оцупки, а не дерева, і всю пустелю борознили окопи.

— Тут усе трохи інакше, ніж біля Праги, — зауважив Швейк, щоб порушити мовчанку.

— У нас уже по жнивах, — згадав фельдфебель Ванек. — Ми в Кралупській окрузі починаємо жнива раніше за всіх.

— Тут по війні будуть добрі врожаї, — за хвилину докинув Швейк. — Не треба буде купувати кісткового борошна. Це для селян дуже вигідно, коли на їхньому полі згниє цілий полк. Одне слово, це для них добриво. Тільки одне мене турбує, щоб хтось не намовив тих селян продавати солдатські кістки цукроварням. Був колись у Карлінських казармах обер-лейтенант Голуб, та такий уже вчений, що всі в роті вважали його дурником, бо він через ту свою вченість не навчився лаяти солдатів і все на світі розглядав з наукових позицій. Одного разу солдати доповіли йому, що хліба, який їм видали, не можна їсти. Іншого офіцера таке нахабство розлютило б, а його ні. Він залишився спокійний, не назвав нікого, ані нікому не затопив у пику. Скликав тільки всіх своїх людей і звернувся до них своїм дуже приємним голосочком: "Насамперед, солдати, ви мусите усвідомити собі, що казарми — це не гастрономічний магазин, де ви могли б собі вибирати маринованих вугрів, сардинки та бутерброди. Кожен солдат повинен бути настільки дисциплінований, щоб не думати про якість того, що він має жерти. Уявіть собі, що вибухла війна. Тій землі, у яку вас після бою поховують, байдужісінько, яким хлібом ви перед своєю смертю напхалися. Матінка земля розкладе вас усіх і зжере з чобітьми. На світі нічого не пропадає, і з вас, солдати, виросте знову

нове збіжжя на пайковий хліб для нових солдатів, які, можливо, знову, так, як ви, будуть невдоволені, скаржитимуться і напорються на когось, хто їх накаже замкнути до самого алілуя, бо має на це право. Я вам, солдати, все гарно пояснив і вдруге повторювати не буду. А якщо хто надалі буде скаржитися, той так дістане, що згадає ці мої слова, коли знову з'явиться на світ божий". Хоч би він виматюкав нас коли, говорили вояки між собою. Ці всі делікатності пана обер-лейтенанта їм страшенно обридли.

Одного разу вони вибрали мене як представника роти, щоб я сказав йому, що всі його люблять, але військова служба не служба, коли не чути лайки. Ото я й пішов до нього на квартиру і попросив не соромитись, бо військова служба повинна бути цупка, як ремінь, солдати, мовляв, звикли до того, щоб їм кожного дня нагадували, які вони собаки й свині, бо інакше вони втрачають повагу до своїх начальників. Він спочатку затявся на своєму, говорив щось про інтелігентність, про те, що нині вже не годиться, щоб люди служили під загрозою різок, але наприкінці я його все ж таки переконав, і він затопив мені в пику і, щоб підняти свій авторитет, витурих за двері. Коли я доповів про наслідки своїх переговорів, усі дуже зраділи, але він їм цю радість другого ж дня попсував. Підійшов до мене і при всіх каже: "Швейку, я вчора трохи переборщив, ось вам золотий. Випийте за моє здоров'я. З солдатами треба вміло поводитись". Швейк подивився на всі боки й зауважив:

— Мені здається, що ми йдемо не в тому напрямку. Адже пан обер-лейтенант нам дуже добре пояснив: ми ж повинні йти вгору, вниз, потім ліворуч і праворуч, потім знову праворуч, потім ліворуч, а ми весь час ідемо навпростець. А може, ми все це проробили мимохідь, але за розмовою не помітили. Я добре бачу тут перед собою дві дороги до того Фельштина. Пропоную звернути ліворуч і йти по тій дорозі.

Фельдфебель-рахівник Ванек, як це буває завжди, коли двоє опиняються на роздоріжжі, почав запевняти, що треба йти праворуч.

— Моя дорога, — сказав Швейк, — зручніша, ніж ця ваша. Я піду понад струмком, де ростуть незабудки, а ви почалапаєте по випаленій землі. Пан обер-лейтенант сказав нам, що ми взагалі не можемо заблукати, і я цього дотримуюсь, а якщо ми не можемо заблукати, то якого біса я б дерся кудись угору; піду собі спокійнісінько луками, почеплю квіточки на кашкета і нарву цілий букет для пана обер-лейтенанта. А зрештою, ми потім переконаємося, хто з нас мав рацію, сподіваюся, ми розійдемося, як добрі друзі. Тут така місцевість, що всі дороги мусять вести до Фельштина.

— Не дурійте, Швейку, — умовляв бравого вояка Ванек. — Я вам кажу, що саме тут, згідно з картою, ми повинні звернути праворуч.

— Карта теж може помилятися, — відповів Швейк, сходячи у видолинок. — Одного разу ковбасник Крженек з Виноградів повертався вночі, дотримуючись плану міста Праги, від "Монтагів" на Малій Страні додому на Виногради. А над ранок прийшов аж до Розделова біля Кладна, де його зовсім захололого знайшли вранці в житі, куди він звалився від втоми. Якщо ви, пане рахівнику, такий упертий і не хочете мене

послухати, то нам не залишається нічого іншого, як розійтися й зустрітися потім у Фельштині. Подивіться тільки на годинник, щоб ми знали, хто прийде раніше. Якщо вам загрожуватиме небезпека, стрельніть у повітря, щоб я знав, де ви будете.

Надвечір Швейк дійшов до невеликого ставка, де зустрів одного російського полоненого, який, утікши з полону, тут купався. Росіянин, побачивши Швейка, виліз із води і, як був голий, кинувся бігти.

Швейкові було цікаво, чи личила б йому російська форма, яка валялася тут же під вербами. Він швидко роздягся, одягнув форму нещасного голого росіянина, що втік з колони військовополонених, розквартированих у селі за лісом. Швейкові заманулося як слід побачити себе у водяному дзеркалі, і він довго ходив по греблі ставка, аж поки його знайшов там патруль польової жандармерії, який шукав російського полоненого. Жандарми були угорці і, незважаючи на Швейкові протести, відвели його в етапний пункт у Хирові, де зарахували до транспорту російських полонених, призначених працювати на ремонті залізничної колії в напрямку Перемишля.

Це все відбулося так швидко, що тільки на другий день Швейк усвідомив своє становище і шматком вуглини написав на білій стіні класної кімнати, в якій було розміщено частину полонених:

"Тут спав Йозеф Швейк з Праги, ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку, який при виконанні обов'язків квартир'єра помилково потрапив до австрійського полону під Фельштином".

Частина четверта

УРОЧИСТА ПРОЧУХАНКА ТРИВАЄ

1. ШВЕЙК У ЕШЕЛОНІ РОСІЙСЬКИХ ПОЛОНЕНИХ

Коли Швейк у російській шинелі й кашкеті, якого помилково вважали російським полоненим — втікачем із села під Фельштином, — виводив вугіллям на стіні свої розпачливі вигуки, ніхто на це не звернув уваги. У Хирові на етапі, коли їм роздали по шматку черствого кукурудзяного хліба, він хотів докладно пояснити все офіцерові, який проходив повз нього, але вояк-мадяр, що конвоював полонених, садонув його прикладом межі плечі, додавши: "Boszom a elet 1. Ставай у шеренгу, ти, російська свиня!"

1 Груба угорська лайка.

Так звичайно поводитися мадяри з російськими полоненими, не розуміючи їхньої мови.

Швейк повернувся до шеренги й промовив до найближчого полоненого:

— Цей чоловік виконує свій обов'язок, але він сам себе наражає на велику небезпеку. Що б то було, коли б випадково гвинтівка в нього була набита, а курок зведений? Адже може статися, що в той час, як він товкмачить людину прикладом по плечі, гвинтівка бабахне і вгатить увесь набій йому в пащеку, і він сконає при виконанні своїх обов'язків. На Шумаві в одному кар'єрі робітники крали динамітні запали, щоб узимку ними викорчовувати пні. Сторож кар'єру дістав наказ обшукувати після роботи кожного робітника. Він дуже ревно взявся до цієї справи — і, зловивши

першого ж робітника, як скажений, почав молотити його по кишенях, аж поки вибухнули сховані там динамітні запали й вони обидва злетіли в повітря.

Коли сторож і каменярі летіли в повітрі, здавалося, немовби вони в останню хвилину схопили один одного в обійми.

Російський полонений, якому Швейк це розповідав, збентежено дивився на нього, і було цілком ясно, що він з усієї цієї балаканини не зрозумів ані слова.

— Не розуміє, я кримський татарин. Аллах ахпер 1.

Татарин сів на землю, схрестив ноги і, склавши руки на грудях, почав молитися:

— Аллах ахпер — аллах ахпер — безміла — арахман — арахім — малінкін мустафір 2.

1 Аллах великий (татар.).

2 Мусульманська молитва арабською мовою: "Аллах великий, аллах великий. Іменем аллаха милостивого, милосердного. Владико загробного життя..."

— Отже, ти татарин, — співчутливо сказав Швейк. — Тобі пощастило. Якщо ти татарин, то повинен розуміти мене, а я тебе. Гм! Ти знаєш Ярослава із Штернберга? Навіть імені цього не чув, татарський урвитель! Той вам добре потріпав штани під Гостином. Ви тоді, чорти татарські, тікали з Моравії свинячим галопом. Мабуть, у ваших читанках про це немає, а в наших є. Ти знаєш Гостинську матір божу? Звичайно, не знаєш. Вона теж була при цьому, але так чи інакше вас, бісів татарських, тут у полоні охрестять.

Швейк звернувся до другого полоненого:

— Ти теж татарин?

Той зрозумів слово "татарин" і заперечливо покрутив головою:

— Татарин нет, черкес, мой родной черкес, секім башка.

Швейкові справді пощастило. Він опинився в товаристві різних східних народів. У транспорті були татари, грузини, осетини, черкеси, мордвини та калмики.

Одне було погано — він ні з ким не міг порозумітися, і його разом з іншими потягли на Доброміль, де мав початися ремонт дороги через Перемишль на Нижанковичі.

В етапній канцелярії в Добромілі їх усіх переписали. Це було дуже важко зробити, бо жоден з трьохсот полонених, пригнаних до Доброміля, не розумів російської мови фельдфебеля, що сидів за столом. Він колись зголосився як знавець російської мови й тепер у Східній Галичині виступав у ролі перекладача. Вже

добрих три тижні тому він замовив собі німецько-російський словник і розмовник, але ці книжки й досі не прийшли. Тому замість російської мови він говорив каліченою словацькою, яку так-сяк засвоїв, ще будучи представником віденської фірми на Словаччині, де він продавав образи святого Стефана, кропильниці та чотки.

Він ніяк не міг домовитися з цими дивоглядними створіннями і зовсім очманів; він вийшов на двір і загорлав до групи полонених:

— Wer kann deutsch sprechen? 1

1 Хто може розмовляти по-німецькому? (Нім.)

З юрби виступив Швейк і з радісною міною підбіг до фельдфебеля. Той наказав

йому негайно йти за ним до канцелярії.

Фельдфебель сів за папери — цебто за купу бланків, у які він мав уносити ім'я, походження і державну приналежність полоненого, — і тут почалась кумедна розмова по-німецькому.

— Ти єврей? Так? — спитав він Швейка.

Швейк заперечливо покрутив головою.

— Не відмовляйся! — впевнено провадив фельдфебель-перекладач. — Кожен з вас, полонених, хто вмів по-німецькому, був єврей. І кінець. Як твоє прізвище? Швейх?

Ось бачиш, нащо ж брехати, коли в тебе таке єврейське прізвище? Ти не бійся. У нас тобі нема чого боятися, бо в Австрії не роблять єврейських погромів. Звідки ти? Ага. Прага. Знаю, знаю, це біля Варшави.

У мене вже були тиждень тому двоє євреїв з Праги, з-під Варшави. А який номер твого полку? Дев'яносто перший? — Фельдфебель узяв довідник і почав перегортати сторінки: — Дев'яносто перший полк, єреванський, Кавказ, постійне місцеперебування Тифліс. Дивуєшся, як це ми тут усе знаємо?

Швейка справді дивувала вся ця історія, а фельдфебель дуже серйозно вів далі, подаючи Швейкові свою напіввикурену сигарету:

— Цей тютюн кращий за ту вашу махорку. Я тут, єврейчику, найвище начальство.

Коли я щось сказав, усе тремтить і ховається по мишачих дірках. У нас в армії не така дисципліна, як у вас. Ваш цар сволота, а наш — голова з розумом! Я зараз тобі щось покажу. Побачиш, яка в нас дисципліна.

Він відчинив двері до сусідньої кімнати й гукнув:

— Ганс Лефлер!

— Hier! — пролунало у відповідь, і в кімнату ввійшов зобатий вояк-штірієць із міною плаксивого кретина. В етапному управлінні він, як то кажуть, був у ролі наймички.

— Гансе Лефлере, — наказав фельдфебель, — дістань мою люльку, візьми її в зуби, як собаки носять, і бігай на чотирьох навколо стола, аж поки я не скажу "halt".

І гавкай, але так, щоб з рота не випала люлька, бо накажу тебе зв'язати.

Зобатий штірієць почав рачкувати й гавкати.

Фельдфебель тріумфально поглянув на Швейка.

— А що, не казав я тобі, єврейчику, яка в нас дисципліна? — Фельдфебель задоволено дивився на цю тварину в солдатському мундирі, яка потрапила сюди з далекого альпійського пастушого куреня.

— Стій! — нарешті сказав він. Тепер стань на задні лапи й подай люльку! Добре, а тепер заспівай по-тірольському.

В кімнаті розляглося ревіння: "Голярію, голярію..."

Коли вистава скінчилася, фельдфебель дістав із шухляди чотири сигарети "Спорт" і великодушно подарував їх Гансові, і тоді Швейк каліченою німецькою мовою почав розповідати фельдфебелеві, що в одному полку, в одного офіцера був теж дуже слухняний денщик. Тсй робив усе, що бажав його пан, а коли його запитали, чи міг би він за наказом свого пана зжертви ложкою його лайно, він відповів: "Якщо пан

лейтенант накаже — я жертиму, аби тільки мені не трапилася там волосинка, бо я дуже гидливий і мене може занудити".

Фельдфебель засміявся:

— У вас, євреїв, дуже дотепні анекдоти, але я ладен побитися об заклад, що дисципліна у вашій армії не така, як у нас. Ну, а тепер ближче до справи. Я призначаю тебе старшим у транспорті. До вечора спишеш мені прізвища інших полонених, розділиш їх по десятеро. Будеш одержувати для них харчі. Головою відповідатимеш мені за кожного! А якщо, єврейчику, хтось утече, то ми тебе розстріляємо!

— Я, пане фельдфебелю, хотів би з вами поговорити, — сказав Швейк.

— Тільки не торгуйся зі мною, — відповів фельдфебель. — Я цього не люблю і відправляю тебе до табору. Ти щось дуже швидко у нас, в Австрії, акліматизувався.

Вже й кортить поговорити зі мною наодинці... Чим краще стався до вас, полонених, тим гірше... Отже, забирайся геть! Бери папір, олівець і негайно складай список.

Ну, чого тобі ще?

— Ich melde gehorsamst, Herr Feldwebl! 1

— Ану, мотай звідси! Бачиш, я працюю! — Обличчя фельдфебеля набрало виразу людини, до краю змороної працею.

Швейк козирнув і попрямував до полонених, подумавши при цьому: "Муки, прийняті заради найяснішого монарха, принесуть свої плоди".

Звичайно, трохи гірше було із складанням того списку. Полонені довго не могли зрозуміти, що їм треба називати своє прізвище. Швейк багато чого бачив у своєму житті, але все ж таки ці татарські, грузинські і мордовські імена не лізли йому в голову. "Ніхто мені не повірить, — подумав Швейк, — що в когось на світі можуть бути такі прізвища, як у цих татар: Муглагалей Абдрахманов, Беймурат Аллагалі, Джередже Чердедже, Давлатбалей Нурдагалієв тощо. У нас прізвища набагато кращі. Наприклад, у священика в Жівогошті прізвище Вобейда" 2.

1 Насмілюсь доповісти, пане фельдфебелю! (Нім.)

2 В українському перекладі "хуліган".

Швейк увесь час ходив між вишикуваними рядами полонених, а вони один за одним вигукували свої імена та прізвища: Джіндралей Ганемалей, Бабамулей Мірзагалі тощо.

— Як це ти язика собі не зламаєш, — говорив кожному з них Швейк, добродушно посміхаючись. — Воно куди зручніше такі імена і прізвища, як у нас: Богуслав Штепанек, Ярослав Матоушек або Ружена Свободова.

Коли, нарешті, із страшними муками Швейк переписав усіх цих Бабула Галлее, Худжі Муджі, він вирішив ще раз пояснити фельдфебелеві-перекладачу, що він жертва помилки, що по дорозі, коли його гнали разом з полоненими, він кілька разів даремно хотів домогтися справедливості.

Фельдфебель-перекладач уже зранку був трохи напідпитку, а тепер зовсім утратив здатність що-небудь розуміти. Перед ним лежала сторінка оголошень якоїсь німецької газети, і він виспівував надруковані в газеті оголошення на мотив маршу Радецького: "Міняю грамофон на дитячий візочок". "Купую бите зелене та біле віконне скло",

"Рахувати і складати звіти та баланси навчиться кожний, хто скінчить заочні курси бухгалтерії" та інше.

До деяких оголошень мелодія маршу не підходила, але фельдфебель доклав усіх зусиль, щоб перемогти ці перешкоди, і тому в такт гатив кулаком об стіл і тупотів ногами. Його вуса, склеєні контушіркою, стирчали в різні боки, немов хтось увіткнув йому в кожен щоку по засохлому квачу від гуміарабіку. Його

запухлі очі, правда, помітили Швейка, але це відкриття не викликало ніякої реакції, він лише перестав гупати кулаком і тупотіти. Зате почав барабанити по стільці, виспівуючи на мотив "Ich weiss nicht, was soll es bedeuten" 1 оголошення: "Кароліна Дрегер, повитуха, пропонує свої послуги шановним дамам у всіх випадках..."

1 "Не знаю, що стало зі мною". — Перший рядок поезії Гейне "Лорелея", що стала народною піснею.

Він співав усе тихіше й тихіше, аж поки нарешті замовк, нерухомо втупившись у велику сторінку оголошень, і тим дав Швейкові змогу розповісти про своє нещастя, на що Швейкові ледь-ледь вистачало його скромних знань німецької мови.

Швейк почав з того, що він усе ж таки мав рацію, коли йшов на Фельштин понад струмком, і він не винний, що якийсь там невідомий російський солдат утік з полону і купається в ставку, повз який він, Швейк, мусив іти, бо це ж був його обов'язок як квартир'єра йти найкоротшою дорогою на Фельштин. Росіянин, тільки-но його побачив, утік, залишивши в куцах своє обмундирування. А він, Швейк, не раз чув, що на фронті з метою розвідки використовується форма вбитих ворогів, і тому на цей випадок приміряв залишену форму, аби перевірити, як у такому випадку він почуватиме себе в чужій формі.

Роз'яснивши цю помилку, Швейк зрозумів, що говорив на вітер, бо фельдфебель заснув ще раніше, ніж Швейк дійшов до ставка. Швейк наблизився до нього і доторкнувся до його плеча; цього було досить, щоб фельдфебель упав із стільця на підлогу, де спокійно спав далі.

— Перепрошую, пане фельдфебелю, — сказав Швейк і, козирнувши, вийшов з канцелярії.

Рано-вранці військово-будівельне командування змінило диспозицію і вирішило групу полонених, у якій був Швейк, відправити прямо до Перемишля на відбудову залізничної колії Перемишль — Любачів.

Отож усе лишилося по-давньому, і Швейкова одіссея між російськими полоненими тривала далі. Угорці-конвоїри гнали всіх швидкими темпами вперед.

В одному селі на перепочинку полонені зустрілися з обозним відділом. Біля возів стояв офіцер і дивився на полонених. Швейк вискочив з шеренги, виструнчився перед офіцером і вигукнув: "Herr Leutnant, ich melde gehorsamst!" Але більше нічого не встиг сказати, бо зразу до нього підскочили двоє солдатів-мадярів і штовханами в спину знову запхали назад поміж полонених.

Офіцер кинув услід йому недокурок сигарети, який швидко підняв інший полонений і став докурювати. Потім офіцер пояснив капралові, який стояв біля нього,

що в Росії є німці-колоністи, вони теж мусять воювати.

Аж до самого Перемишля у Швейка не було нагоди поскаржитися, що він, власне, ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку. Це стало можливим тільки в Перемишлі, коли їх звечора загнали до зруйнованого форту у внутрішній зоні фортеці, де збереглися цілими стайні для коней фортечної артилерії.

У настеленій там соломі було стільки вошей, що вони аж ворушили короткі стебла, немовби це були не воші, а мурашки, які тягнуть матеріал на будову свого мурашника.

Полоненим тут роздали трохи чорної бурди з чистого цикорію і по шматку цвілого кукурудзяного хліба.

Потім їх прийняв майор Вольф, тогочасний володар усіх полонених, яких надсилали сюди на відбудову Перемишльської фортеці та її околиць. Це був дуже сумлінний чоловік. Він тримав у себе цілий штаб перекладачів, які відбирали з полонених спеціалістів-будівників відповідно до їхнього таланту й освіти.

Майор Вольф убив собі в голову, нібито російські полонені прикидаються дурниками, бо часто на його запитання: "Чи вмієш будувати залізниці?" — вони стереотипно відповідали: "Ні про що не знаю, ні про що таке й не чув, я жив чесно, благородно".

Коли полонені вишикувалися перед майором Вольфом і всім його штабом, він спершу по-німецькому спитав, хто з них знає німецьку мову.

Швейк рішуче виступив уперед, виструнчився перед майором, козирнув і відрапортував, що розмовляє по-німецькому.

Майор Вольф, явно зрадивши, відразу ж запитав Швейка, чи він, бува, не інженер.

— Насмілюсь доповісти, пане майоре, — відповів Швейк. — Я не інженер, але ординарець одинадцятої маршової роти австрійського дев'яносто першого полку. Я потрапив до вас у полон. Це сталося так, пане майоре...

— Що таке? — ревнув майор Вольф.

— Насмілюсь доповісти, пане майоре, це сталося так...

— Ви чех, — горлав далі майор Вольф. — Ви переодяглися в російську форму?

— Насмілюсь доповісти, пане майоре, саме так і було. Я справді дуже радий, що ви, пане майоре, відразу зрозуміли моє становище. Можливо, наші вже десь воюють, а я тут можу марно прокатати всю війну. Дозвольте, пане майоре, ще раз як слід усе пояснити.

— Досить, — кинув майор Вольф, покликав двох солдатів і наказав негайно відпровадити цього чоловіка на гауптвахту, а сам ще з одним офіцером, не кваплячись, пішов слідом за Швейком. Розмовляючи з офіцером, він несамовито жестикулював. У кожному його реченні згадувалося щось про чеських солдатів.

Другий офіцер відчув у його словах невимовну радість, бо ж майор був певен, що своїм гострим оком виявив одну з тих пташок, про зрадницьку закордонну діяльність яких уже кілька місяців усім командирам військових частин розсилалися засекречені повідомлення. Було встановлено, що деякі втікачі з чеських полків,

забуваючи про свою присягу, вступають у лави російської армії, служать ворогові й

виконують для нього шпигунські завдання.

Австрійське міністерство внутрішніх справ ще ходило навпомацки щодо місцеперебування якої-небудь бойової організації, утвореної з утікачів. Воно ще не знало нічого про революційні організації по той бік фронту, і лише в серпні на лінії Сокаль — Мілятин — Бубново командири батальйонів дістали таємні циркуляри про те, що колишній австрійський професор Масарик утік за кордон, де тепер веде противавстрійську пропаганду. Якийсь дурник у дивізії доповнив цей секретний документ таким наказом: "У випадку затримання — негайно припровадити його до штабу дивізії".

Майор Вольф у цю пору ще не мав і найменшої уяви, що саме для Австрії готують утікачі, які пізніше, зустрічаючись у Києві та в інших місцях, на запитання: "Що ти тут робиш?" — весело відповідали: "Я зрадив найяснішого монарха".

З цих секретних документів він знав лише про існування таких утікачів-шпигунів.

І ось один з них, якого зараз ведуть на гауптвахту, так легко потрапив до нього в пастку. Майор Вольф був до деякої міри честолюбний і уявляв собі, як він дістане подяку й нагороду від вищих інстанцій за свою обережність, пильність і здібності.

Поки дійшли до гауптвахти, майор Вольф уже був переконаний, що питання, хто знає німецьку мову, він поставив навмисне, бо йому зараз же під час перегляду полонених саме цей суб'єкт видався підозрілим.

Офіцер, його супутник, похитував головою і говорив про необхідність повідомити про арешт командування гарнізону для дальшого розслідування і віддання затриманого під військовий суд вищої інстанції. Аж ніяк не годиться допитувати затриманого на гауптвахті, а потім, після гауптвахти, вішати, як то собі уявляє пан майор. Він своє дістане, але законним шляхом, згідно з військовим судовим уставом. Докладний допит перед шибеницею дасть можливість виявити його зв'язки з іншими такими самими негідниками. Хто знає, що при цьому впливе наверх.

Майор Вольф став раптом непоступливий, у ньому пробудилось приховуване досі нице звірство, і він уперто заявив, що повісить утікача-шпигуна зараз же після допиту на свій власний ризик. Зрештою, він може собі це дозволити, бо має впливові знайомства, і йому, власне, все одно нічого за це не буде. Тут — як на фронті.

Коли б шпигуна зловили й викрили безпосередньо на полі бою, його б тут же допитали і негайно повісили. Ніхто б із ним не розводив ніяких церемоній. А зрештою, можливо, пан капітан знає, що в тилу кожен командир, починаючи від капітана і вище, має право вішати всіх підозрілих людей.

Майор Вольф, звичайно, трохи переплутав повноваження військових чинів у справі вішання.

У Східній Галичині чим ближче до фронту, тим більше ці права переходили до нижчих і нижчих чинів, і не раз траплялося, що якийсь капрал, начальник патруля, наказував повісити дванадцятирічного хлопчика, коли той у залишеному пограбованому селі, в зруйнованій хатині, варив картопляне лушпиння і це здалося капралові підозрілим.

Суперечка між капітаном і майором загострювалася.

— Ви не маєте на це права, — схвильовано кричав капітан. — Він піде на шибеницю на підставі законного вироку військового суду.

— Його повісять без вироку, — сичав майор. Швейк, якого вели трохи попереду, чув цікаву розмову від початку до кінця і лише сказав своїм конвоїрам:

— Однаково, що пішки, що за возом. Одного разу в шиночку на Завадільці в Лібені ми сперечалися з приводу того, чи викинути капелюшника Вашака, що завжди заважав на танцях, тільки-но він з'явиться у дверях, чи тоді, коли він замовить собі пива, вип'є і заплатить, чи аж тоді, коли він один раз протанцює. Шинкар запропонував викинути його десь посеред вечірки, коли він щось з'їсть і трохи вип'є. Хай за все заплатить, а тоді вимітається із шинку. І знаєте, що нам цей поганець тоді встругнув? Не прийшов зовсім. Ну, що ви на це скажете?

Обидва вояки, — вони були звідкись із Тіролю, — водночас відповіли:

— Nix bohmisch 1.

— Verstehen sie deutsch? 2 — запитав спокійно Швейк.

— Jawohl! 3 — відповіли обидва, на що Швейк зауважив:

— Це добре, бодай між своїми не загубитеся.

1 Не розуміємо по-чеському (нім.).

2 Ви розумієте по-німецькому? (Нім.)

3 Так! (Нім.)

Так, дружньо розмовляючи, вони дійшли до гауптвахти, де майор Вольф далі вів з капітаном дебати про долю Швейка, а Швейк скромно сидів позаду на лавці.

Нарешті майор Вольф усе ж таки приєднався до погляду капітана, що цього чоловіка мають повісити аж після тривалої процедури з приємною назвою "законний шлях".

Якби Швейка запитали, що він сам про себе думає, він би сказав: "Мені дуже шкода, пане майоре, хоч ви чином і вищий за пана капітана, але пан капітан має рацію. Хто поспішить, людей насмішить. Якось в окружному суді в Празі збожеволів один суддя. Довго ніхто нічого не помічав за ним, аж раптово це виявилось під час розгляду справи за образу честі. Якийсь Знаменачек, зустрівши на вулиці капелана Гортіка, що на уроці закону божого набив його сина по пиці, сказав йому: "Ах ти, дурний осле, ах ти, чорна потворо, побожний йолопе, брудний підсвинку, попівський цапе, ти, осквернителю вчення Христового, лицемірнику і шарлатане в рясі!" Божевільний суддя був дуже побожною людиною. Всі три сестри його служили куховарками в священиків, а він хрестив усіх їхніх дітей. Він так розхвилювався, що зненацька втратив розум і заверещав на підсудного: "Іменем його величності імператора і короля засуджую вас до смертної страти через повішення, без права оскарження вироку. Пане Горачку, — покликав він тюремного наглядача, — візьміть цього пана і повісьте його там, знаєте, де вибивають килими, а потім зайдете сюди, дістанете на пиво!" Пан Знаменачек і той наглядач, звичайно, остовпіли, але суддя тупнув ногою і зарепетував: "Будете ви слухатися

чи ні?" Наглядач так злякався, що потяг пана Знаменачека вниз, і якби не адвокат, що втрутився і викликав швидку допомогу, не знаю, чим би все це скінчилося для пана Знаменачека. Вже пана суддю саджали в карету швидкої допомоги, а він ще кричав: "Коли не знайдете мотузку, повісьте його на простирадлі, вартість урахуємо в піврічному балансі..."

Швейка під багнетами відвели в гарнізонну комендатуру. Там він підписав складений майором Вольфом протокол про те, що він, солдат австрійської армії, свідомо і без жодного примусу переодягся в російську військову форму і після відступу росіян його затримала польова жандармерія.

Це все була свята правда, і Швейк, як людина чесна, не міг цього заперечувати.

Під час складання протоколу він намагався доповнити його своїми зауваженнями, які б, можливо, висвітлили ситуацію, але кожного разу лунав наказ пана майора:

"Мовчіть! Я вас про це не питаю. Справа цілком ясна".

У відповідь на це Швейк неодмінно козирав і говорив: "Насмілюсь доповісти, , я мовчу, справа цілком ясна".

Згодом у гарнізонній комендатурі Швейка посадовили в якусь діру, де раніше був склад рису і водночас пансіон для мишей. Скрізь на підлозі був розсипаний рис, і миші, зовсім не боячись Швейка, весело бігали навколо і підбирали зернятка.

Швейкові довелося піти по сінник для себе, а коли він у пільмі розглянувся, то побачив, що до його сінника вже переселяється ціла мишача родина. Вони хотіли — щодо цього не було ніякого сумніву — зробити собі гніздо на руїнах слави спорохнявілого австрійського сінника. Швейк почав барабанити в замкнені двері.

Підійшов якийсь капрал-поляк, і Швейк попросив, щоб його перевели в інше приміщення, бо він на своєму сіннику може подушити мишей і цим завдасть збитків інтендантству, бо, мовляв, усе, що зберігається на військових складах, — казенне майно. Поляк частково зрозумів, перед замкненими дверима погрозив Швейкові кулаком, згадавши про "смердючу дупу", і відійшов, сердито мимрячи щось про холеру, немовби Швейк бозна-як його образив.

Швейк пробув ніч спокійно, бо миші не мали на нього великих претензій. У них, мабуть, була своя нічна програма, яку вони виконували в сусідньому складі військових шинелей і кашкетів. Миші їх гризли з великою самовпевненістю, в цілковитій безпеці, бо лише за рік інтендантство схаменулося і завело в військових складах казенних котів без права на пенсію. Їх занесли в інтендантські книжки під рубрикою: "K. u. k. Militarmagazinkatze" 1. Цей котячий чин був, власне, тільки поновленням старого інституту, скасованого після війни шістдесят шостого року.

1 Імператорсько-королівська кішка військових складів (нім.).

Колись давно, ще за часів Марії-Терезії, на військових складах теж тримали котів, щоб панове з інтендантства не мали змоги складати свою вину за шахрайства з обмундируванням на нещасних мишей.

Проте імператорсько-королівські коти в багатьох випадках не виконували своїх обов'язків, і з цієї причини за імператора Леопольда трапилась навіть така історія: у

військовому складі на Погоржельці за вироком військового суду було повішено шість котів, прикріплених до військового складу. Уявляю собі, як лукаво посміхалися тоді собі у вус усі ті, хто ловив рибку в тому військовому складі.

* * *

Водночас із ранішньою кавою до Швейкової діри увіпхнули якогось чоловіка у російському військовому кашкеті і в російській шинелі. Цей чоловік говорив почеському з польським акцентом. То був один з негідників, що служили в контррозвідці армійського корпусу, штаб якого стояв у Перемишлі. Агент таємної військової поліції не завдавав собі зайвого клопоту, щоб якимось делікатно витягти із Швейка правду. Він просто почав:

— Ну і до гарного ж свінства 1 я вскочив через оту свою необережність. Я служив у двадцять восьмому полку і зараз же перейшов до росіян на службу, а потім так по-дурному піймався. Напросився у росіян піти у фронтову розвідку...

Служив я в шостій Київській дивізії. А ти, колего, в котрому російському полку служив? Здається, ми вже десь у Росії зустрічалися. Я в Києві знав багато чехів, що пішли з нами на фронт і потім утекли до російської армії. Але тепер я ніяк не можу пригадати їхні прізвища, хто вони і звідки. Може, ти пригадаєш, з ким ти там зустрічався. Я, брате, хотів би знати, хто з нашого двадцять восьмого полку залишився.

1 Слово вимовлено на польський лад.

Замість відповіді Швейк турботливо поклав свою руку йому на чоло, потім перевірів пульс і, нарешті, підвівши його до невеличкого віконця, попросив показати йзик.

Негідник зовсім не протестував проти цієї процедури, думаючи, що тут, очевидно, йдеться про якісь змовницькі знаки. Потім Швейк почав стукати в двері, а коли вартовий прийшов запитати, чого він здійсмає такий гармидер, він по-чеському і по-німецькому попросив негайно викликати лікаря, бо цей чоловік, якого сюди посадили, маячить.

Але це не допомогло, по хворого чоловіка ніхто не прийшов, і він спокійнісінько залишився сидіти в камері, базікаючи й далі про Київ і про те, що на власні очі бачив, як Швейк марширував між російськими солдатами.

— Ви, напевно, напилися болотяної води, — сказав Швейк, — як той мій земляк, молодий Тинецький, загалом людина досить розумна. Одного разу він, знаєте, пустився в мандри й попав аж до Італії. Він теж ні про що інше не говорив, як про цю саму Італію, там, мовляв, самі лише болотяні води, і більше нічого вартого уваги. Від цієї болотяної води він захворів на пропасницю. Вона хапала чотири рази на рік. На всіх святих, на святого Йосифа, на Петра й Павла і на першу пречисту. Коли це на нього находило, він точнісінько так, як ото ви, починав упізнавати зовсім чужих, не знайомих йому людей. Наприклад, у трамваї звертався до когось і запевняв, що він його знає, буцімто вони бачились на вокзалі у Відні. Всіх, кого він зустрів на вулиці, він бачив або в Мілані на вокзалі, або сидів з ними у винарні при ратуші у Штирському Градці. Якщо ця болотяна гарячка починалась у нього, коли він сидів у шинку, то він заявляв, що

знає всіх відвідувачів, усіх їх бачив, бо разом з ними плив пароплавом до Венеції. І проти цього не було інших ліків, крім тих, які застосовував новий санітар у Катержинках. Він доглядав одного хворого на голову. Той цілий божий день нічого не робив, тільки сидів у кутку і рахував: "Один, два, три, чотири, п'ять, шість", — і знову починав спочатку: "Один, два, три, чотири, п'ять, шість". Це був якийсь професор. Санітар мало зі шкіри не вискочив від злості, що той божевільний не може перескочити через шістку. Спершу по-доброму просив полічити: "Сім, вісім, дев'ять, десять". Але куди там! Той професорюга ані гадки не мав послухатись. Сидить собі в куточку і рахує: "Один, два, три, чотири, п'ять, шість", — і знову: "Один, два, три, чотири, п'ять, шість". Тоді санітар оскаженів до краю, підскочив до свого підопічного і, коли той сказав "шість", вліпив йому по голові. "Ось вам сім, — каже, — ось вісім, дев'ять, десять". Що не цифра, то ляпас. Хворий схопився за голову і питає, де він, власне, перебуває. Коли ж санітар сказав йому, що в божевільні, професор відразу пригадав усе, і те, як він потрапив сюди через якусь комету. Він вирахував, що вона з'явиться за рік, вісімнадцятого липня, о шостій годині ранку, а йому довели, що ця комета вже згоріла кілька мільйонів років тому. Я особисто знав того санітара. Коли професор зовсім вилікувався і його випустили, він узяв собі цього санітара за слугу, і той не мав жодної іншої праці, як тільки кожного ранку відважувати панові професору чотири потиличники, і це він виконував дуже сумлінно й точно.

— Я знаю всіх ваших київських знайомих, — невтомно провадив співробітник контррозвідки. — Чи не був з вами один такий товстий, а другий худий. Тепер уже не пам'ятаю, як їх звали і з якого вони полку...

— Хай вас це не турбує, кожному може трапитися таке: хоч трісне, а не запам'ятає всіх товстих і худих та як їх звуть. Худих людей, очевидно, важче запам'ятати, бо їх на світі більше, вони, як то кажуть, становлять більшість.

— Друзяко, — жалісно заскиглила ця цісарсько-королівська каналія. — Ти мені не віриш. Там нас чекає однакова доля.

— На те ми й солдати, — недбало кинув Швейк, — на це нас матері породили, щоб, коли вже одягнемо мундири, нас посікли на цурки. І ми на це радо йдемо, бо знаємо, наші кості не надарма будуть порохнявіти. Ми поляжемо за найяснішого монарха і його родину, заради якої ми здобули Герцеговину. З наших костюмах будуть виробляти кістяне вугілля для цукроварень. Про це свого часу нам товкмачив пан лейтенант Ціммер. "Ви, свиняча бандо, — говорить, бувало, — ви, неотесані кнури, ви, нікому не потрібні нікчемні мавпи, ви свої ратиці не бережете, немов вони й шага не варті. Якщо ви колись загинете на війні, то з кожної вашої костюмахи зроблять півкіла кісткового вугілля, а з цілого солдата з усіма костюмахами й пазурами — понад два кілограми. Крізь вас, йолопи, фільтруватимуть на цукроварнях цукор. Ви й не уявляєте, скільки користі дасте своїм нащадкам іще й по смерті. Ваші сини питимуть каву, осолоджену цукром, що пройшов крізь ваші костюмахи, йолопи ви несусвітні". Я замислився, а він як підскочить до мене, — про що я, мовляв, думаю. "Насмілюсь доповісти, — кажу йому, — я саме подумав собі, що кісткове вугілля з панів офіцерів мусить бути набагато

дорожче, ніж із простих вояків". За це я дістав три дні одиночки.

Швейків співмешканець, постукавши в двері, почав про щось умовлятися з вартою, яка телефонувала про це до канцелярії.

За хвилину по Швейкового напарника прийшов штабний фельдфебель, і Швейк знову залишився один.

Виходячи, ця тварюка на весь голос сказала штабному фельдфебелеві, показуючи на Швейка:

— Це мій давній приятель із Києва.

Цілих двадцять чотири години, крім тих хвилин, коли приносили їжу, Швейк просидів на самоті.

Вночі він переконався, що російська військова шинеля тепліша й більша, ніж австрійська, і якщо миша вночі обнюхує вухо сонної людини, то це не так уже й неприємно. Швейкові це здавалося навіть ніжним шепотом, перерваним на світанку конвоїрами, що прийшли по нього.

Швейк і досі не може встановити, якої інстанції, власне, був суд, куди його привели того смутного ранку. Що це був військовий суд, у цьому не було ніякого сумніву. Там засідав навіть якийсь генерал, полковник, майор, надпоручник, поручник, фельдфебель і якийсь простий піхотинець. Той власне, нічого іншого не робив, тільки всім іншим запалював сигарети.

Швейка допитували недовго.

Трохи більшу цікавість виявляв майор. Він говорив по-чеському.

— Ви зрадили найяснішого монарха, — ревнув він.

— Господи милосердний, та коли? — вигукнув Швейк. — Щоб я зрадив нашого цісаря, нашого найяснішого монарха, за якого я стільки вистраждав?

— Киньте базікати дурниці, — сказав майор.

— Насмілюсь доповісти, пане майоре, зрадити нашого цісаря — це не дурниці. Ми люди військові, присягали нашому цісареві на вірність, а ту присягу, що її співали в театрі, я, чесна людина, дотримував 1.

1 Швейк, очевидно, має на увазі слова з опери "Далібор" Белржиха Сметани, лібретто Венціґа. (Прим. перекл.)

— А ось тут, — сказав майор, — докази вашої вини й уся правда, — показав він на чималу купу паперів.

Головний матеріал дав суду шпигун, підсланий до Швейка.

— Отже, ви й тепер не хочете признатися? — спитав майор. — Адже ви самі потвердили, що добровільно переодяглися в російську форму, будучи австрійським солдатом. Я вас питаю востаннє: чи примушував вас хтось до цього?

— Я це зробив без примусу.

— Добровільно?

— Добровільно!

— Без натиску?

— Без натиску!

— А ви знаєте, що ви пропали?

— Знаю. Дев'яносто перший полк мене вже напевно шукає. Але, якщо дозволите, пане майоре, коротеньке зауваження про те, як люди добровільно переодягаються в чужий одяг. Тисяча дев'ятсот восьмого року, десь у липні, палітурник Божетех, з Пршічної вулиці в Празі, купався на Збраславі в стариці ріки БEROУНКИ. Одяг поклав у лози і дуже зрадив, коли пізніш у воду до нього вліз ще один пан. Слово по слову, жартували один з одним, хлюпалися водою і пірнали аж до вечора. Потім той незнайомий панисько виліз із води перший, нібито поспішав вечеряти. Пан Божетех ще хвилинку посидів у воді, а потім і собі пішов у лози по одяг, але там замість свого одягу знайшов подерте лахміття волоцюги й записку:

"Я довго роздумував: брати — не брати, — бо ж ми так гарно розважались у воді.

Тоді я зірвав ромашку, і остання відірвана пелюстка вийшла — брати. Тому я помінявся з вами своїм лахміттям. Не бійтесь у нього влізти. Тиждень тому в окружній тюрмі в Добржищі його пропарили, тож вошей там нема. Вдруге більше вважайте на того, з ким купаетесь. У воді кожний голий скидається на депутата, коли він навіть убивця. І ви теж не знаєте, з ким купались. Але варто було викупатися. Тепер, увечері, вода найкраща. Влізьте туди ще раз, щоб опритомніти".

Панові Божетехові нічого іншого не залишалося, як тільки чекати, поки смеркнеться, потім він одягнув те лахміття волоцюги й пошкандибав до Праги. Він обминав головні вулиці, а прокрадався луками, стежками, аж раптом напорівся на жандармський патруль з Хухле. Його заарештували як волоцюгу і другого дня вранці відвели на Збраслав до окружного суду, бо це так кожен міг би сказати, що він, мовляв, Йозеф Божетех з Праги, палітурник з Пршічної вулиці, номер шістнадцять.

Писар, який не дуже-то вмів по-чеському, зрозумів так, що обвинувачений повідомляє адресу свого спільника, і тому спитав ще раз:

— Ist das genau: Prag, № 16, Josef Bozetch? 1

1 Чи це точно: Прага, № 16, Йозеф Божетех? (Нім.)

— Чи мешкає він там зараз, не знаю, — відповів Швейк, — але тоді, в тисяча дев'ятсот восьмому році, він там мешкав. Дуже гарно опрацьовував книжки, але дуже довго, бо спочатку їх перечитував, а вже потім опрацьовував відповідно до їхнього змісту. Коли він робив чорну опрацю, то книжку вже можна було не читати, бо наперед було відомо, що в цьому романі все кінчається дуже погано. Чи бажаєте ще якихось пояснень? Ага, щоб не забути. Він щодня просиджував у пивниці "Флеку" і розповідав зміст усіх книжок, які йому доводилося опрацьовувати.

Майор підійшов до писаря і пошепки щось сказав, а той потім у протоколах і в усіх документах закреслив адресу нового вигаданого співзмовника Божетеха.

Це дивне судове засідання тяглося на манір польового суду, який улаштував голова генерал Фінк фон Фінкенштейн.

Так, як у когось буває примха збирати коробочки від сірників, так і той пан палко любив організовувати польові суди, хоч у більшості випадків це було проти військового судового статуту.

Цей генерал мав звичку говорити, що йому не потрібні ніякі слідчі, що він сам скличе суд, а за три години обвинувачений мусить висіти. Поки генерал був на фронті, нестачі в польових судах не відчувалося.

Так, як хтось регулярно кожного дня мусить зіграти партію в шахи, в більярд або "мар'яж", так цей знаменитий генерал щоденно влаштовував польові суди, головував там і проголошував дуже поважно і радо шах і мат обвинуваченому.

Людина сентиментальна написала б, що цей генерал мав на своєму сумлінні десятки людських жертв, особливо на сході, де він боровся, як говорив, з великоросійською агітацією поміж галицькими українцями. З його позицій, проте, не можемо сказати, що він взагалі мав когось на сумлінні.

На таке він не хворів. Коли за його наказом вішали вчителя, вчительку, православного священика або цілу родину на підставі вироку його польового суду, генерал так само спокійно повертався до своєї канцелярії, як повертається з шинку додому завзятий гравець у "мар'яж" і думає про те, як йому дали "флек", як він дав "ре", а вони "супре", він "туті", а вони "боти", як він виграв і набрав сто сім.

Він вважав вішання чимось звичайним і природним, свого роду хлібом щоденним, і при вироків досить часто забував про найяснішого монарха і вже навіть не говорив: "Іменем його величності вас засуджено на шибеницю", — а просто заявляв:

"Я вас засуджую".

Іноді він знаходив у вішанні й комічні сторони, про що одного разу написав навіть своїй дружині у Відень:

"...або, наприклад, моя люба, ти не можеш собі уявити, як я минулого разу насміявся. Кілька днів тому я засудив одного вчителя за шпигунство. Є тут у мене один дуже вправний фельдфебель, він їх усіх вішає. Має вже солідну практику, і це для нього свого роду спорт. Я вже був у своєму наметі, коли після вироку до мене прийшов той фельдфебель і питає, де повісити цього вчителя. Я кажу: на найближчому дереві. А тепер уяви собі весь комізм цієї ситуації. Ми були посеред степу, де, куди не глянь, нічого, крім трави, не побачиш. На цілі милі — жодного деревця. Але наказ є наказ. Тому фельдфебель узяв конвой і вчителя й поїхав шукати дерево. Повернулися аж увечері, і той учитель з ними. Фельдфебель прийшов до мене й знову питає: "На чому ж повісити цього типа?" Я його вилаяв, адже мій наказ був ясний: на найближчому дереві. Він сказав, що вранці спробує це зробити. Але на світанку прийшов до мене увесь блідий і доповів, що той учитель вночі зник. Мені це видалося дуже смішним, і я простив усім, хто біля нього вартував, а на додачу мені вдався дотепний жарт, чи не пішов, мовляв, той учитель сам шукати дерева для себе. Як бачиш, моя дорога, ми тут зовсім не

нудимося. Скажи малому Вільгельмикові, що тато його цілує і незабаром надішле йому живого росіянина, і Вільгельмик їздитиме на ньому, як на коникові. Ще, моя дорога, пригадую один кумедний випадок. Недавно ми повісили одного єврея за шпигунство. Цей халамидник зустрівся нам на дорозі, хоч йому там не було чого робити. Він виправдувався, буцімто продає сигарети. Так от, він уже висів, але лише

кілька секунд, бо мотузок урвався й він упав на землю, але зразу ж очухався й почав до мене кричати: "Пане генерале, я йду додому, ви мене вже повісили, а, згідно з законом, не можна двічі вішати за одну провину". Я зареготав, — і ми того єврея відпустили. У нас, моя люба, весело..."

Коли генерала Фінка призначили комендантом гарнізону фортеці Перемишль, йому вже не так часто траплялася нагода влаштовувати такі вистави. Тому він з великою радістю вхопився за випадок із Швейком.

Отак Швейк опинився перед цим тигром, який сидів у першому ряду за довгим столом, кутив сигарету за сигаретою і наказував перекладати свідчення Швейка, схвально притакуючи при цьому головою. Майор запропонував телеграфом запитати бригаду, щоб в'яснити, де зараз перебуває одинадцята маршова рота дев'яносто першого полку, до якої, згідно зі своїми зізнаннями, належить обвинувачений.

Генерал виступив проти й заявив, що це затримає швидкість рішення польового суду і зведе нанівець суть цього заходу. Адже у них є цілковите зізнання підсудного в тому, що він переодягся в російську форму, і, крім того, ще одне дуже важливе свідчення, згідно з яким обвинувачений був у Києві. Генерал наполягав на тому, щоб піти на нараду, винести вирок і негайно його виконати.

Але майор уперся на своєму: треба спершу з'ясувати, хто такий обвинувачений, бо це дуже серйозна політична справа. Установивши особу заарештованого, можна докопатися до його зв'язків з колишніми товаришами з його колишньої частини.

Майор був романтик-мрійник. Він говорив, що треба знайти якісь певні нитки, що засудити одного чоловіка мало. Вирок — це лише остаточний наслідок певного слідства, яке поєднує нитки, а ці нитки... Він уже не міг виплутатися з цих ниток, але його добре розуміли й схвально кивали головами, навіть сам пан генерал, якому ці нитки дуже сподобалися. Він уявив собі, як на тих майорових нитках висять нові польові суди. Тому він більше вже не протестував проти того, щоб з'ясувати в бригаді, чи справді Швейк належить до дев'яносто першого полку й коли та під час яких операцій одинадцятій маршовій роті він перейшов до росіян.

Швейк протягом усіх дебатів стояв під багнетами в коридорі. Потім його знову привели до залу суду й ще раз запитали, якого він, власне, полку. Після цього його перевели до гарнізонної тюрми.

* * *

Повернувшись після невдалого польового суду додому, генерал Фінк ліг на дивані й почав роздумувати, як би прискорити всю цю процедуру.

Він був твердо переконаний, що відповідь надійде швидко, проте все ж таки це буде не та швидкість, якою відзначалися його суди, бо треба ще врахувати духовне напучення засудженого, а це затримає виконання вироку на цілих дві години.

"Та, власне, це все одно, — подумав генерал Фінк, — ми можемо дати йому духовне напучення ще перед вироком, до одержання відомостей з бригади. Так чи так — однаково висітиме".

Генерал Фінк наказав покликати до себе фельдкурата Мартінця.

Це був нещасний законовчитель, капелан, звідкілясь із Моравії. Раніше він підлягав такому розпусному священикові, що вирішив за краще піти в армію.

Посправжньому побожна людина, він з жалем у серці згадував свого плебана, який поволі, але несхибно йде назустріч своїй загибелі — й немає йому порятунку.

Згадував, як цей плебан жлуктав сливовицю, мов воду, і як одного разу хотів силоміць увіпхнути йому до ліжка якусь волоцюгу циганку. Він здибав її десь за селом, коли, петляючи ногами, повертався з гуральні.

Фельдкурат Мартінець сподівався, що, несучи духовну розраду пораненим, які вмирали на полі бою, спокутує й гріхи свого непутящого плебана, який уночі, повертаючись додому, вічно будив його й казав: "Єнічку, Єнічку! Пухка дівка — це моє життя".

Але надії Мартінця не справдилися. Його перекидали з гарнізону в гарнізон, де він взагалі не мав інших обов'язків, як тільки раз на два тижні в гарнізонному костьолі перед відправою виголошувати солдатам проповіді й переборювати спокуси Офіцерського клубу. Там провадилися такі розмови, в порівнянні з якими всі пухкі дівки його плебана були невинною молитвою до ангела-охоронця.

Звичайно його викликали до генерала Фінка під час великих операцій на фронті, коли треба було відсвяткувати нову перемогу австрійської армії. Тоді генерал Фінк з таким самим захопленням влаштовував урочисті польові відправи, як і польові суди.

Потвора Фінк був таким завзятим австрійським патріотом, що ніколи не молився за перемогу німецької або турецької зброї. Коли німці одержували перемогу над французами або англійцями, біля вівтаря панувало мовчання.

Але кожний дрібний успіх австрійського розвідувального патруля в сутичці з російськими передовими постами штаб роздмухував, немов величезну мильну баньку, до розмірів перемоги над цілим корпусом. Це служило генералові Фінкові приводом для урочистих відправ, і в нещасного фельдкурата Мартінця склалося враження, що генерал Фінк є водночас і головою католицької церкви в Перемишлі.

Генерал Фінк сам установлював церемоніал відправ, йому хотілося з такої нагоди влаштувати пишні відправи, як на свято тіла божого, — з восьмиденкою.

Він мав звичку після піднесення святих дарів під час служби божої скакати верхи на коні на плац, аж під вівтар, і тричі вигукувати: "Ура, ура, ура!"

Фельдкурат Мартінець, душа побожна і праведна, один з тих небагатьох, хто ще вірив у господа бога, не любив ходити до генерала Фінка.

Комендант гарнізону Фінк насамперед інструктував фельдкурата, потім незмінно наказував налити йому чогось міцненького і аж тоді починав розповідати йому найновіші анекдоти з найдурніших книжечок, які видавав спеціально для армії гумористичний журнал "Lustige Blatter".

У нього була ціла бібліотека таких книжечок з дурними назвами, на зразок: "Гумор у ранці, для очей і вух", "Гінденбургіві анекдоти", "Пнденбург у дзеркалі гумору", "Другий ранець гумору, наповнив Фелікс Шлемпер", "З нашої гуляшевої гармати", "Соковиті гранатні осколки з окопів", або такі нісенітниці, як "Під двоголовим орлом",

"Віденський шніцель з імператорсько-королівської польової кухні, підігрів Артур Локеш". Інколи він співав йому веселих пісень із збірки "Wir müssen siegen" 1, а водночас безнастанно підливав чогось міцного і змушував фельдкурата Мартінця пити й горлати разом з ним. Потім починав сороміцькі розмови, під час яких фельдкурат Мартінець із смутком у серці згадував свого плебана, бо той ні в чому не поступався генералові Фінкові, якщо йшлося про масні слова.

1 "Ми мусимо перемогти" (нім.).

Фельдкурат Мартінець із жахом помічав, що чим частіше він ходить до генерала Фінка, тим нижче скочується морально. Нещасному поступово почали подобатися лікери, які він пив у генерала, та й генеральські розмови вже припадали до вподоби.

Він малював в уяві розпусні сценки, а заради контушівки, горобинівки й старого вина в обліплених павутинням пляшках, що ними частував його генерал Фінк, фельдкурат забував про бога, і поміж рядками в молитовнику в нього танцювали дівчатка з генералових оповідань. Відразу до відвідувань генерала потроху зникала.

Генерал полюбив фельдкурата Мартінця, який спочатку виступав, неначе якийсь святий Ігнацій Лойола, та поволі пристосовувався до генеральського оточення.

Одного разу генерал покликав до себе двох сестричок з польового лазарету. Власне кажучи, вони в лазареті не служили, а були тільки до нього приписані заради платні й поповнювали свої прибутки проституцією, як то було заведено в ті важкі часи. Генерал наказав покликати фельдкурата Мартінця, який уже настільки заплутався у бісових тенетах, що після півгодинного залицання приголубив по черзі одну за другою, причому так розпалився, що аж заслинив усю подушку на канапі. Потім він довго докоряв собі за таку розпусну поведінку. Цього гріха він не міг спокутувати навіть тим, що, повертаючись тієї ж ночі додому, помилково впав навколішки в парку перед пам'ятником архітектора й міського голови, мецената пана Грабовського, який у вісімдесятих роках мав великі заслуги перед Перемишлем.

Тупіт військового патруля змішувався з його полум'яною молитвою:

"Не суди, господи, раба свого, бо жодна людина не буде перед тобою праведною, якщо ти не даси їй відпущення всіх її гріхів. Хай не буде, благаю тебе, важким твій вирок. Благаю твоєї допомоги і в руки твої, господи, віддаю дух свій".

З того часу, коли його кликали до генерала Фінка, він кілька разів намагався зректися земних утіх і відмовлявся від запрошення, посилаючись на свій попсований шлунок. Вважав цю брехню потрібною, щоб його душа уникла пекельних мук; бо, як переконався, військова дисципліна вимагала цілковитого послуху. Коли генерал скаже фельдкуратові: "Пий, приятелю", — той мусить пити з самої пошани до начальника.

Інколи йому, щоправда, це не вдавалося. Особливо коли генерал після пишних польових відправ улаштовував ще пишніші бенкети за рахунок гарнізонної каси. А потім у фінансовій частині всі витрати змішували до купи, щоб урвати для себе

дещо. Після таких святкувань фельдкуратові здавалося, що він морально похований перед лицем Всевишнього й мусить тремтіти з жаху.

Він ходив немов ошелешений і, не втрачаючи в цьому хаосі віри в бога, зовсім

серйозно почав роздумувати, чи не повинен він себе щодня регулярно бичувати.

В такому настрої він з'явився на запрошення генерала й сьогодні.

Генерал Фінк вийшов йому назустріч радісний, увесь сяючи.

— Ви вже чули, — захоплено вигукнув він, — про мій польовий суд? Будемо вішати одного вашого земляка.

При слові "земляка" фельдкурат стурбовано поглянув на генерала. Вже кілька разів він відкидав образливе припущення, нібито він чех, і неодноразово пояснював, що до їхньої моравської парафії належать двоє сіл — чеське і німецьке — і що йому доводиться одного тижня виголошувати проповіді для чехів, а другого — для німців У чеському селі немає чеської школи, тільки німецька, тому він мусить учить в обох школах по-німецькому, отже, він зовсім не чех. Цей логічний аргумент дав привід одному майорові зауважити за столом, що цей фельдкурат з Моравії ніби крамниця з дрібним товаром.

— Пардон, — сказав генерал. — Я забув, це не ваш земляк. Це чех, утікач, зрадник. Служив росіянам. Буде повішений. Поки що ж для формальності встановлюємо, хто він такий. Але це не має значення: висітиме негайно, як тільки прийде телеграфна відповідь.

Посадивши фельдкурата на канапі біля себе, генерал весело вів далі:

— У мене, якщо вже польовий суд, то все мусить робитися швидко. Швидкість — це мій принцип. Коли я ще на початку війни був під Львовом, я досяг такої швидкості, що одного суб'єкта повісили за три хвилини після вироку. Правда, це був єврей, але одного русина ми повісили за п'ять хвилин після нашої наради. — Генерал добродушно засміявся. — Випадково обидва не потребували духовної розради. Єврей був рабин, а русин — піп. Цей випадок трохи інакший. Тут річ у тому, що будемо вішати католика. Маю чудесну ідею: аби це потім не затримало страти, ми дамо йому духовне напучування заздалегідь, щоб, як я вам пояснював, не марнувати даремно часу.

Генерал подзвонив і наказав денщикам:

— Принеси дві пляшки з тієї вчорашньої батареї. І за хвилину, наливаючи фельдкуратові повний келих вина, привітно мовив:

— Розважтеся трохи перед духовним напучуванням...

* * *

В цей страшний час крізь заґратоване вікно, за яким сидів на своєму матраці Швейк, лунав його спів:

Ми пани, бо ми вояки,
Люблять нас дівчата всякі.
Гроші з каси нам дають,
А де гроші, там і п'ють.
Ца-ра-ра... Ein, zwei...

2. ДУХОВНЕ НАПУЧУВАННЯ

Фельдкурат Мартінець не ввійшов, а в повному розумінні цього слова впурхнув до Швейка, як балерина на сцену. Поривання небесних благ і пляшка старого

"Гумпольдскірхену" зробили його в цю зворушливу хвилину легким, як пір'ячко.

Йому здавалося, ніби він у цю священну мить наближається до самого господа бога, а тим часом він наближався до Швейка.

За ним замкнули двері й залишили обох на самоті. Фельдкурат натхненно звернувся до Швейка, що сидів на матраці:

— Любий мій, я — фельдкурат Мартінець.

По дорозі сюди це звернення здавалося йому найвідповіднішим і по-батьківському сердечним.

Швейк підвівся зі свого ліжка, бадьоро струснув руку фельдкурата й сказав:

— Дуже радий. Я — Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку. Недавнечко нас перевели до Брука-на-Лейті. Сідайте, будь ласка, біля мене, пане фельдкурате, і розкажіть, за що вас замкнули. Ви все ж таки офіцер, і вам належить сидіти в офіцерській тюрмі при гарнізоні, а не в такій, як ця... Таж на цьому матраці повнісінько вошей. Звичайно, часом трапляється, що людина й сама не знає, до якої тюрми вона належить, але це не дивина: або наплутають у канцелярії, або це просто випадок. Якось раз, пане фельдкурате, я сидів у Будейовицях у полковій тюрмі, і до мене привели одного молодшого кадета.

Такий молодший кадет — це щось подібне до фельдкуратів, ні свиня, ні миша, горлає на солдатів, як офіцер, а коли щось трапляється — його замикають разом із простими солдатами. Вони були, пане фельдкурате, ніби якісь покручі: обідів із унтер-офіцерської кухні їм не давали, на солдатське постачання вони не мали права, бо стояли трохи вище, а офіцерське харчування їм теж не належало. У нас

їх було тоді п'ятеро. Спочатку вони жерли в буфеті самі сирки, бо в жодній кухні їм нічого не давали. Але одного разу на них там наскочив обер-лейтенант Вурм і заборонив їм їсти в буфеті оті сирки, бо це, мовляв, не відповідає честі молодших кадетів ходити до солдатського буфету. Ну й що вони мали робити? Адже до офіцерського буфету їх теж не пускали! Отак і висіли вони в повітрі й за кілька днів пройшли таку хресну путь, що один з них кинувся у Мальшу, а один утік з полку, і за два місяці від нього до казарм надійшов лист, буцімто він у Марокко став військовим міністром. Лишилося їх четверо, бо того, що топився в Мальші, врятували. Коли він стрибнув у річку, то від хвилювання забув, що вміє плавати і що відмінно склав іспит з плавання. Поклали його до лікарні, а там знову не знали, як з ним бути, чи вкривати його офіцерською ковдрою, чи звичайною солдатською. Нарешті знайшли вихід: не дали йому жодної, а лише загорнули в мокре простирадло, і він за півгодини попросився, щоб його відпустили до казарми. Це й був той самий кадет, якого зовсім ще мокрого увіпхнули до моєї камери. Він сидів зі мною, мабуть, чотири дні й розкошував, бо принаймні дістав харч, щоправда, арештантський, проте все ж таки харч, і, як говорив, відчув ґрунт під собою. На п'ятий день по нього прийшли, а за півгодини він вернувся по кашкет і з радості аж плакав. Каже мені: "Нарешті нашу справу вирішили. Від сьогодні нас, молодших кадетів, будуть замикати на гауптвахту разом із офіцерами, за харчі будемо доплачувати в офіцерську кухню, а годуватимуть

нас, аж коли офіцери наїдяться. Спати будемо з солдатами, каву діставатимемо із солдатської кухні, а тютюн теж видаватимуть нам солдатський".

Тільки тепер фельдкурат Мартінець опам'ятався і перебив Швейка словами, які за своїм змістом нічого спільного не мали з попередньою розмовою.

— Так, так, любий сину, між небом і землею є речі, про які треба думати з полум'яним серцем і цілковитою вірою в безмежне милосердя боже. Я прийшов до тебе, дорогий сину, з духовним напучуванням.

Він замовк, бо все якось виходило не так. Дорогою накреслив собі план промови, яка мала навести цього нещасного на роздуми про своє життя і сповнити його вірою, що на небі йому відпустяться всі гріхи, коли він покається й виявить щирий жаль.

Тепер він роздумував, як саме вести свою розмову далі, але Швейк випередив його запитанням, чи немає в нього сигарети.

Фельдкурат Мартінець досі не навчився курити. Це, власне, було єдине, що зберіг він із свого колишнього режиму. Часом у генерала Фінка, коли вже бував трохи напідпитку, пробував курити сигару "Британію", але його зразу вивертало, і тоді він мав таке відчуття, немов ангел-охоронець для остороги лоскоче його в горлі.

— Я не курю, любий сину, — з надзвичайною гідністю відповів він Швейкові.

— Дуже дивуюся, — сказав Швейк. — Я знав багато фельдкуратів, і всі вони диміли не гірше за ґуральню на Зліхові. Я взагалі не можу уявити собі фельдкурата, який би не курив і не пив. Я знав, правда, одного, що не курив, але він замість курива жував тютюн і під час проповіді запльовував, бувало, весь амвон. А ви звідки, пане фельдкурате?

— З-під Нового їчина, — смутним голосом озвався імператорсько-королівський панотець Мартінець.

— Так ви, може, знали, пане фельдкурате, Ружену Гаудрсову. Вона позаторік служила в одній винарні на Платнержській вулиці в Празі й потягла до суду відразу вісімнадцять чоловік, вимагаючи з них аліменти за батьківство, бо в неї народилися близнята. В одного з тих близнят одне око було блакитне, а друге каре. А в другого близнятка одне око сіре, а друге чорне. Отож вона й вирішила, що тут замішано четверо панів з такими очима, бо всі вони ходили до тієї винарні й щось там з нею мали. Крім того, одне з тих близнят було криве на ніжку, точнісінько як один радник з магістрату, що теж туди ходив. А друге мало шість пальців на одній нозі, як один депутат, що був у винарні щоденним гостем. Отож уявіть собі, пане фельдкурате, що таких відвідувачів було там вісімнадцять, і ті близнята мали бодай одну прикмету від кожного з тих вісімнадцяти, з якими матуся ходила або до їх приватного мешкання, або до готелю. Нарешті суд вирішив, що при такому ярмарку батька встановити неможливо, тоді вона звернула все на власника винарні, де служила, і подала на нього в суд. Але він довів, що вже понад двадцять років імпотент, внаслідок операції після якогось запалення нижніх кінцівок. Нарешті її спровадили, пане фельдкурате, до вас, до Нового їчина. З цього ясно, що хто хоче забагато, той звичайно дістане дулю з маком. Вона повинна була триматися одного і не говорити перед судом, буцімто одне

близнятко від пана депутата, друге від радника магістратського або ще від когось іншого.

Час народження дитини легко можна вирахувати. Тоді й тоді я з ним була в готелі, а тоді й тоді народила дитину, звичайно, якщо йдеться про нормальні пологи, пане фельдкурате. В таких готелях з кімнатами на годинку-дві завжди знайдеться за п'ятірку якийсь свідок-слуга або покоївка, готові заприсягнути, що він справді в ту ніч там з нею був і що вона сказала йому, коли йшла вниз по сходах: "А коли щось станеться?" А він їй на це відповів: "Не бійся, моя канімура, я піклуватимусь про дитину".

Фельдкурат замислився, бо вся духовна розрада видалася йому тепер дуже важкою справою, хоч він перед тим склав собі цілий план, що і як він буде говорити з улюбленим сином про найвище милосердя в день страшного суду, коли з могил з зашморгами на шиї встануть усі військові злочинці і ті, що покаялися, будуть помилувані, як той розбійник з Нового завіту.

Він приготував, мабуть, одну з найкращих духовних розрад. Вона мала складатися з трьох частин. У першій він ходів сказати, що смерть на шибениці легка, коли людина цілком уже помирилася з богом. Військовий закон карає винуватця за зраду найяснішого монарха, батька всіх солдатів, тому найменшу їхню провину треба розглядати як убивство батька, як зганьблення батька. Далі він хотів розвинути свою теорію про те, що найясніший монарх є володарем з ласки божої, і бог настановив його керувати світськими справами так, як папу римського керувати справами духовними. Отже, зрада імператора — це зрада, вчинена проти самого господа бога, і тому військового злочинця, крім зашморгу, чекає ще вічна кара і вічне прокляття. Але якщо світське правосуддя, зважаючи на військову дисципліну, не може скасувати вироку і змушене злочинця повісити, то ще не все втрачено, коли йдеться про другу — вічну кару. Людина може уникнути цього блискучим ходом — каяттям.

Фельдкурат бачив перед собою надзвичайно зворушливу сцену, таку, яка йому самому допоможе там на небі стерти багато записів про свої діяння і поведінку в квартирі генерала Фінка в Перемишлі.

Він уявляв собі, як потім ревне на засудженого: "Кайся, сину, впади зі мною долілиць! Повторюй за мною, сину мій!"

І як потім у цій смердючій, завошивленій камері залунає молитва: "Боже, ти готовий завжди змилюватись і простити грішника. Я молю тебе за душу цього солдата, що їй ти наказав залишити цей світ, згідно з вироком воєнно-польового суду в Перемишлі. Убережи піхотинця цього за його ревне і повне каяття від пекельних мук і дай йому зазнати вічних радощів!"

— Пробачте, пане фельдкурате, ви вже тут сидите п'ять хвилин як прибитий, немовби вам і розмовляти не хотілося. Відразу видно, що ви в тюрмі вперше.

— Я прийшов, — сказав поважно фельдкурат, — задля духовної розради.

— Аж дивно, пане фельдкурате, і чого вам та духовна розрада, як набридлива муха, вчепилася до мозку? Я, пане фельдкурате, не такий уже сильний духом, щоб дати вам ту духовну розраду. Ви не перший і не останній фельдкурат, який попав за ґрати. А

зрештою, правду кажучи, пане фельдкурате, я не такий красномовний, щоб міг когось напутити в важку хвилину життя. Одного разу, правда, я спробував, але вийшло не дуже добре. Примостіться гарненько біля мене, і я вам розповім.

Коли я мешкав на Опатовицькій вулиці, був у мене один приятель Фаустин, швейцар з готелю, дуже добра, справедлива й послужлива людина. Знав кожнісіньку вуличну панянку. Ви, пане фельдкурате, могли прийти до нього вночі, в будь-яку годину, і лише сказати: "Пане Фаустине, не маєте там якоїсь панночки для мене?" А він уже вас докладно розпитає, якої вам треба: блондинки чи брюнетки, маленької чи високої, худой чи гладкенької, німкені, чешки, а може, єврейки, неодруженої, розведеної або й заміжньої дамочки, інтелігентної чи неінтелігентної.

Швейк по-дружньому притулився до фельдкурата і, обіймаючи його за стан, проказував далі:

— Ну, припустімо, ви, пане фельдкурате, сказали б: "Мені потрібна блондинка, з довгими ногами, вдова, неінтелігентна", — і за десять хвилин ви б її вже мали в своєму ліжку разом з її метрикою.

Фельдкуратові ставало від цього гаряче, а Швейк розповідав, по-материнському тулячи його до себе:

— Ви, пане фельдкурате, і уявити не можете, наскільки чесний і високоморальний був Фаустин. Від тих жіночок, що він їх вишукував і посилав до номерів, він не брав і шеляга на чай, а коли котрась із тих красунь, бувало, забудеться і схоче щось там сунути йому в руку, ви побачили б, як він сердився і кричав на неї:

"Ти, свинюко, така-сяка. Якщо ти продаєш своє тіло і допускаєшся смертельного гріха, то не думай собі, що якась там твоя шістка мені допоможе. Я тобі не звідник якийсь, безсоромна шлюхо, я це роблю лише з милосердя до тебе, щоб ти, коли вже так низько впала, не мусила свою ганьбу виносити на очі перехожих, та щоб тебе вночі не зловив патруль, і ти потім не мусила три дні шурувати підлоги в поліції. Тут ти бодай у теплі, і ніхто не побачить, до чого ти докотилася". Не бажаючи брати від них гроші, як роблять звідники, він одержував їх від клієнтів.

У нього був свій тариф: сині очі коштували шістку, чорні — п'ятнадцять крейцерів. Він усе це вираховував до останньої дрібниці на клаптику паперу і цей рахунок пред'являв клієнтові. Ціни за таке посередництво були в нього дуже приступні. За жінку без освіти він додатково накидав шістку, бо виходив з тих міркувань, що така проста жінка більше розважить, ніж якась там освічена дама.

Одного разу надвечір пан Фаустин прийшов до мене на Опатовицьку дуже схвилюваний, просто-таки сам не свій, немов його хвилину тому витягли з-під запобіжної рами трамвая і притому вкрали годинника. Спочатку він узагалі нічого не говорив, лише мовчки витяг з кишені пляшку рому, хильнув, подав мені й сказав: "Пий!" І так ми з ним нічого не говорили, аж поки не видудлили всю пляшку. Тоді він раптом каже: "Друже, зроби, будь ласка, мені послугу. Відчини вікно на вулицю. Я сяду на підвіконня, а ти мене схопиш за ноги і скинеш із четвертого поверху вниз. Мені вже від життя нічого не потрібно. Моя остання розрада, що знайшовся вірний приятель,

який мене спровадить зі світу. Далі жити я не можу. Я чесна людина, а на мене подали в суд, немов на якогось найпослідушого сутенера з єврейського кварталу. Таж наш готель першокласний, усі три покоївки й моя жінка мають жовті книжечки й за огляди не винні панові докторові ні крейцера. Якщо ти мене хоч трохи любиш, скинь мене з четвертого поверху, не відмов мені в цій розраді". Я сказав, що, як йому вже так кортить, хай вилізе на вікно, і я його скину на вулицю. Не жахайтеся, пане фельдкурате!

Швейк виліз на нари і витяг туди фельдкурата.

— Погляньте, пане фельдкурате, я його ось так ухопив і... шелеп униз.

Швейк підняв фельдкурата і опустив його на підлогу. Поки переляканий фельдкурат підводився, Швейк говорив далі:

— Як бачите, пане фельдкурате, вам нічого і нічого не сталося. Так і йому, панові Фаустинові, бо це було тільки втричі вище. Цей пан Фаустин, треба вам знати, був п'яний як чіп і забув, що я мешкаю на Опатовицькій вулиці на першому, а не на четвертому поверсі, як рік тому, коли я мешкав на Кршеменцовій вулиці, куди він теж ходив у гості.

Фельдкурат з підлоги перелякано дивився на Швейка, як той, стоячи над ним на нарах, розмахує руками.

Фельдкурат вирішив, що має справу з божевільним, і, заникуючись, промовив:

— Так, любий сину, це навіть менш ніж утричі. — Він поволі посунувся назад до дверей і почав у них гатити щосили й так страшно волати, що йому зараз же відчинили.

Швейк крізь заґратоване вікно бачив, як фельдкурат швиденько йде через подвір'я в супроводі варти й схвильовано розмахує руками.

"Тепер його напевно відведуть до божевільні", — подумав Швейк. Він сплигнув з нар і, походжаючи солдатським кроком, заспівав:

Твій перстеник не для мене,

А чому? Негарний він.

Як прийду до свого полку,

Заряджу ним карабін.

За кілька хвилин генералові Фінку доповіли, що прийшов фельдкурат.

* * *

У генерала знову зібралося багато гостей, головну роль там грали приємні дами, вино і лікери.

Офіцери, що засідали в польовому суді, були тут у повному складі, не було лише того рядового піхотинця, який уранці всім запалював сигарети.

Фельдкурат вплив до компанії, як мара. Він був блідий, схвильований і тримався з гідністю людини, свято переконаної, що її незаслужено набили по фізіономії.

Генерал Фінк, що останнім часом дуже фамільярно ставився до фельдкурата, затяг його до себе на канапу і п'яненьким голосом спитав:

— Що з тобою, моя духовна розрадо? А одна з веселих дам кинула в фельдкурата сигареткою "Мемфіс".

— Пийте, духовна розрадо, — запропонував генерал Фінк, наливаючи фельдкуратові вина до великого зеленого келиха. Той не випив одразу, і тому генерал почав його власноручно поїти, і коли б фельдкурат не ковтав на все горло, був би обляпав його всього вином.

Лише тепер почалися розпитування, як повадився засуджений під час церемонії духовного напучування. Фельдкурат підвівся й сказав трагічним голосом:

— Збожеволів.

— Це, очевидно, мусила бути неабияка духовна потіха, — засміявся генерал. І все товариство почало страшенно реготати, а обидві дами заходилися знову кидати у фельдкурата сигаретами.

На кінці стола у фотелі куняв майор, який уже трохи перебрав. Він раптом очуняв, швидко налив у дві склянки якогось лікеру, проклав собі через крісло дорогу до фельдкурата і примусив ошелешеного божого слугу випити з ним на брудершафт.

Потім знову гепнувся на своє місце і куняв далі.

Лікер, випитий на брудершафт, кинув фельдкурата в тенета диявола, який простягав до нього свої обійми з усіх пляшок на столі, з поглядів та усмішок веселих дам, що, сидячи навпроти нього, поклали ноги на стіл, так що з мережив виглядав сам Вельзевул.

До останньої хвилини фельдкурат був певен, що йдеться про спасіння його душі і що він мученик.

Цю думку він не забув висловити двом генеральським денщикам, які його перенесли до сусіднього покою на канапу.

— Якщо ви з чистою і неупередженою думкою пригадаєте собі, скільки прославлених страдників, які пожертвували собою за віру й приєднані до мучеників, — перед вашими очима відкриється хоч і смутне, але достойне видовище. На мені ви бачите, як людина підноситься понад усі страждання, коли в її серці живе правда і чеснота і вони озброюють її на боротьбу за славу перемогу над найстрашнішими муками.

Божого слугу обернули обличчям до стіни, і він зараз же заснув.

Сон його був неспокійний.

Йому снилося, ніби вдень він виконує функцію фельдкурата, а ввечері — швейцара готелю замість Фаустина, якого Швейк скинув з четвертого поверху.

З усіх боків на нього скаржилися генералові, бо замість блондинки він привів клієнтові брюнетку, а замість розведеної інтелігентної пані приставив комусь неосвічену вдову.

Він прокинувся вранці спітнілий, як миша, шлунок у нього розладнався, а з голови не виходила думка, що моравський плебан порівняно з ним ангел.

3. ШВЕЙК ЗНОВ У СВОЇЙ МАРШОВІЙ РОТІ

Майор, який учора зранку на Швейковому процесі виконував обов'язки аудитора, був той самий майор, що ввечері в генерала пив з фельдкуратором на брудершафт і куняв.

Жодна душа не бачила, коли і як майор уночі вийшов з дому генерала. Всі були в такому стані, що ніхто не помітив його відсутності. Генерал навіть не міг уторопати, хто взагалі що говорить. Майора в товаристві не було вже понад дві години, але генерал, незважаючи на це, підкручував вуса і, придуркувато всміхаючись, вигукував: "Ви це добре сказали, пане майоре!"

Вранці майора ніде не змогли знайти. Його шинеля висіла в передпокої, шабля теж, не було тільки офіцерського кашкета. Всі думали, що, можливо, він заснув десь у клозеті. Оглянули всі клозети, але майора ніде не знайшли. Замість нього у вбиральні на другому поверсі наткнулись на поручника з генеральського товариства. Він спав навколішки, поклавши голову на унітаз, так, як його здолав сон, коли він блював.

А майор зник, як камінь у воду.

Та коли б хто заглянув у заґратоване вікно камери, де був замкнений Швейк, він побачив би, що під Швейковою російською шинелею на одних нарах сплять двоє. І з-під шинелі стирчать дві пари чобіт. Чоботи з острогами належали майорові, а без острогів — Швейкові. Обидва лежали, притулившись один до одного, як двоє кошенят. Швейкова лапа лежала під майоровою головою, а майор обіймав Швейка за стан і тулився до нього, як цуценя до сучки.

В цьому не було ніякої загадковості, просто пан майор усвідомив свої обов'язки.

Вам, певно, не раз траплялося з кимось сидіти й пити цілу ніч, аж до других півнів. І раптом ваш співрозмовник ухопиться за голову, підстрибне та як закричить не своїм голосом: "Боже! Та я ж мав бути о восьмій годині на службі!" Це і є так званий напад почуття обов'язків. Він з'являється у людини внаслідок розщеплення докорів сумління. Коли людина відчує такий шляхетний напад, то ніщо не відверне її від святого переконання, що вона мусить цю ж мить надолужити згаяне по службі. Ці люди і є ті примари без капелюхів, яких швейцари в установах ловлять по коридорах і кладуть у своєму барлозі на диван, щоб вони проспалися.

Такий напад мав тієї ночі й майор. Коли він прокинувся у фотелі, йому раптом спало на думку негайно допитати Швейка. Цей напад службового обов'язку виник так раптово та швидко і був здійснений так покvapливо й рішуче, що взагалі ніхто не помітив зникнення пана майора.

Зате тим дужче відчували присутність майора у вартівні військової буцегарні. Він влетів туди, як бомба. Вартовий фельдфебель спав біля столу, а навколо дрімали солдати в різних позах. Майор у кашкеті набакир так розкричався, що ті, хто позіхав, не встигли й рота закрити, обличчя їхні перекривилися, і на майора розпачливо і кумедно дивилися вже не солдати, а юрба ошкірених мавп.

Майор молотив кулаками об стіл і горлав на фельдфебеля:

— Ви недоумкуватий тип! Я вже вам тисячу разів говорив, що ваші люди — це смердюча свиняча банда. — Звернувшись до наляканих солдатів, він вигукнув: — Солдати! З ваших очей пре дурість, навіть коли ви спите, а коли прокидаєтесь, то у вас, драбуги, такі міни, немовби кожний зжер вагон динаміту.

Потім майор завів довгу і багатослівну проповідь про обов'язки всіх вояків у

вартівні й закінчив вимогою, щоб йому негайно відчинили камеру, де сидить Швейк, бо він, мовляв, хоче ще раз допитати злочинця.

Таким чином майор і опинився вночі у Швейка. Він прийшов до нього в такій стадії, коли, як то кажуть, думки в голові шукають свого місця. Останньою стадією нападу почуття обов'язку був наказ віддати йому ключі від тюрми.

Фельдфебель впав у відчай від вимог майора, але, пам'ятаючи про свій обов'язок, відмовився видати ключі, і це несподівано справило на майора дуже хороше враження.

— Ви, смердюча бандо! — кричав він на подвір'ї. — Якби ви дали мені ключі в руки, я б вам тоді показав!

— Насмілюсь доповісти, — відповів фельдфебель, — я змушений вас замкнути і поставити заради вашої безпеки варту біля камери заарештованого. Коли схочете вийти, будь ласка, пане майоре, постукайте в двері.

— Ти придуркуватий, — сказав майор, — павіан ти, верблюд. Ти думаєш, я боюсь якогось арештанта, якщо збираєшся ставити варту, коли я буду його допитувати? Та грець з тобою, замикай мене і йди геть, щоб я тебе тут більше не бачив!

З отвору над дверима ледве блимала під сіткою гасова лампа з прикрученим гнотом.

І майор ледве знайшов Швейка, який прокинувся і терпляче вичікував, виструнчившись біля своєї койки, що, власне, вийде з цих відвідин.

Швейк вирішив, що найкраще буде відрапортувати панові майору, і тому голосно вигукнув:

— Насмілюсь доповісти, пане майоре, арештований тут один і нічого не трапилось.

Майор раптом забув, для чого, власне, він сюди прийшов, і сказав:

— Ruht! Де в тебе той арештований?

— Це, насмілюсь доповісти, я сам, — гордо відповів Швейк.

Майор, проте, не звертав уваги на цю відповідь, бо генеральське вино і лікери викликали в його мозку останню алкогольну реакцію. Він так позіхнув, що кожний цивільний звихнув би собі щелепи при цьому. У майора це позіхання спрямовувало його думки по тих мозкових звивинах, де людина приховує дар співу. Він спокійно завалився на Швейків матрац і голосом недорізаного підсвинка заверещав:

О Tannenbaum, о Tannenbaum!

Wie schon sind deine Blatter! 1

1 Ялиночко, ялиночко! Гарненька твоя глиця! (Нім.)

Він повторив це кілька разів підряд, вплітаючи в мелодію незрозумілі вигуки.

Потім перекинувся, як мале ведмежа, на спину, скоцюрбився в клубок і захропів.

— Пане майоре, — будив його Швейк, — насмілюсь доповісти, ви наберетесь вошей.

Але це не допомагало, майор спав, як у воду впав.

Швейк ніжно поглянув на нього і сказав:

— То й спи, п'янюго, — і накрив його шинелею. Потім і сам уліз під неї. Так їх, притулених один до одного, вранці й знайшли.

Близько дев'ятої години, коли розшуки майора дійшли кульмінаційного пункту,

Швейк зліз із нар і визнав за необхідне збудити майора. Він кілька разів дуже енергійно струсонув його, потім стяг з нього російську шинелю; нарешті майор сів на матраці й, тупо дивлячись на Швейка, чекав від нього розгадки, що, власне, з ним трапилося.

— Насмілюсь доповісти, пане майоре, — сказав Швейк, — сюди вже кілька разів навідувалися з вартівні, чи ви ще живий. Тому я й дозволив собі збудити вас, бо не знаю, як довго ви звикли спати, щоб ви часом не проспали. В броварні в Угржіневесі працював один бондар. Той завжди спав тільки до шостої години ранку, але як перетягне бодай хоч чверть на сьому, то вже потім спав до самого полудня, і це він практикував доти, аж поки його не вигнали з роботи. Тоді він зі злості образив церкву і одного з членів нашої царюючої династії.

— Ти дурнувата? — спитав майор не без деякого розпачу, бо голова в нього після вчорашнього була як розбитий горщик. Майор не розумів, чому, власне, він тут сидить, чому сюди заходили з вартівні й чому цей тип, що виструнчився перед ним, плете такі дурниці, що в ніякі ворота не лізуть. Все це йому здавалося страшенно дивним. Майор невиразно пригадував, що вже уночі був тут, але чому?

— Я вже тут вночі бути? — спитав він не дуже впевнено,

— Прошу пана майора, — відповів Швейк, — якщо я добре зрозумів пана майора, то, насмілюсь доповісти, пан майор прийшов мене допитати.

Враз у голові в майора прояснилося. Він глянув поперед себе, потім навколо себе, неначе чогось шукав.

— А ви не звольте турбуватися, пане майоре, — сказав Швейк, — ви прокинулися зовсім так, як прийшли. Ви прийшли сюди без шинелі й без шаблі, але в кашкеті.

Кашкет ось там, я мусив його взяти у вас з рук, бо ви хотіли покласти його під голову. Парадний офіцерський кашкет — це щось подібне до циліндра, спати на циліндрі вмів лише пан Кардераз в Лодениці. Той простягався на лавці в шинку і клав собі циліндр під голову. Він, щоб ви знали, співав на похоронах і на кожному похороні з'являвся в циліндрі. Покладе, бувало, циліндр під голову і наказує собі: не зім'яти його. Отак цілу ніч ніби висів над ним незначною частиною своєї ваги, так що це зовсім циліндрові не шкодило, ба навіть помагало, бо коли він перекидався з боку на бік, то своїм волоссям чистив його, як щіткою.

І так його поступово виглянсував, що циліндр аж вилискував.

Майор, який уже усвідомив собі, що й до чого, не переставав тупо дивитися на Швейка і тільки повторював:

— Ти розум загубити, правда? Я тут бути, я іти звідси. — Встав, підійшов до дверей, постукав. Поки прийшли відчинити, майор сказав Швейкові:

— Якщо телеграма не прийти, якщо ти — це ти, тоді ти висіти.

— Щиро дякую, — сказав Швейк. — Я знаю, пане майоре, ви дуже про мене турбуєтесь, але якщо ви, можливо, пане майоре, тут якусь підчепили на цьому матраці, то будьте певні, коли вона маленька і з червонуватою спинкою, — це самчик, а якщо він тільки один і ви не знайдете такої довгої сірої, з червоними смужками на животику,

тоді ваше щастя, бо інакше це була б пара, а вони, ті потвори, дуже швидко плодяться, гірше ніж кролики.

— Lassen Sie das! 1 — пригнічено сказав майор Швейкові, коли відчинили двері.

1 Облиште! (Нім.)

У вартівні майор уже не робив ніяких сцен. Він дуже стримано наказав послати по візника і під деренчання коляски по паскудному перемишльському брукові весь час думав, що арештований — ідіот першого класу, але, очевидно, все ж таки невинна скотина, а щодо нього, майора, то йому не залишається нічого іншого, як застрелитися, тільки-но приїде додому, або послати до генерала по шинелю і шаблю, поїхати помитися до міської лазні, а потім зайти до винарні Фолльгрубера, як слід під'їсти і замовити по телефону на вечір квиток на спектакль у міському театрі.

Поки доїхав до своєї квартири, вирішив зробити останнє. На квартирі його чекала маленька несподіванка. Прийшов якраз вчасно...

У коридорі його помешкання стояв генерал Фінк. Він тримав за петельки майорового денщика і, смикаючи його на всі боки, верещав:

— Де ти подів свого майора, худобо? Кажі, тварюко!

Однак тварюка не відповідала, бо генерал стиснув її за горло, і вона лише мовчки синіла.

Майор, спостерігаючи цю сцену, помітив, що нещасний денщик міцно тримає під пахвою його шинелю і шаблю, які він, очевидно, приніс із генеральського передпокою.

Ця сцена розвеселила майора. Він зупинився в напіввідчинених дверях, милуючись муками свого вірного слуги, який уже давно остогид йому, бо весь час обкрадав свого пана.

Генерал на хвилинку відпустив посинілого денщика, щоб витягти з кишені телеграму, якою потім почав тріпати його по пиці і по губах, вигукуючи:

— Де ти подів свого майора, тварюко? Де твій майор-аудитор? Худобо, я можу вручити йому службову телеграму?

— Я тут, — з порога відізався майор Дервота, якому комбінація слів "майор-аудитор" і "телеграма" знову нагадали про певні обов'язки.

— А-а-а! — вигукнув генерал Фінк. — Ти повернув ся? — В його тоні було стільки злості, що майор нічого не відповів і нерішуче зупинився.

Генерал запропонував йому піти до кімнати. Коли вони сіли, генерал кинув на стіл пошарпану від ляпасів по денщиковій фізіономії телеграму і сказав трагічним голосом:

— Читай, це твоя робота.

Поки майор читав телеграму, генерал бігав по кімнаті, перекидав крісла і табуретки й вигукував:

— А все ж таки я його повішу!

Телеграма була такого змісту:

"Піхотинець Йозеф Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти, зник шістнадцятого цього місяця по дорозі Хирів — Фельштин при виконанні обов'язків квартир'єра. негайно відрядити піхотинця Швейка до Вояличів у штаб бригади".

Майор висунув шухляду, взяв звідти карту і замислився: Фельштин лежить за сорок кілометрів на південний схід від Перемишля. Отже, було великою загадкою, де піхотинець Швейк дістав російську форму в місцях, більш як на сто п'ятдесят кілометрів віддалених від фронту. Адже окопи тягнуться по лінії Сокаль — Турзе — Козлів.

Коли майор сказав про це генералові й показав йому на карті місце, де, згідно з телеграмою, кілька днів тому зник Швейк, генерал заревів, як бугай, бо відчув, що всі його надії на польовий суд розвіялися, як туман. Він підійшов до телефону, зв'язався з вартівнею і наказав негайно привести на квартиру до майора арештанта Швейка.

Поки виконували цей наказ, генерал зі страшними лайками висловлював своє невдоволення з того, що негайно на свій ризик не повісив Швейка без усякого слідства.

Майор заперечував і все говорив щось про право і справедливість, які йдуть пліч-о-пліч. Він пишними періодами висловлювався про справедливий суд, про судові помилки, і взагалі базікав про все, що йому спливало на язик, бо після вчорашнього дня з неабиякого похмілля він відчував потребу виговоритися.

Коли нарешті привели Швейка, майор зажадав від нього пояснення, що ж, власне, відбулося біля Фельштина і звідки він узяв цю російську форму.

Швейк, усе як слід пояснивши, підкріпив свою розповідь кількома прикладами з історії людських злигоднів. Коли майор запитав, чому ж він цього не сказав на допиті перед судом, Швейк відповів, що його, власне, ніхто й не питав, як він уліз у російську форму, а всі питання мали виключно такий зміст: "Ви визнаєте, що добровільно і без усякого натиску вдягнулись у ворожу форму?" А що це була правда, то він і не міг нічого іншого сказати, як: "Звичайно — так — певно — справді — безперечно". Він тільки з обуренням відкинув закид на суді, ніби він зрадив найяснішого монарха.

— Це абсолютний ідіот, — сказав генерал майорові. — Переодягнутися на греблі ставка в російську форму, яку казна-хто залишив, і дозволити зарахувати себе до партії російських полонених — це може зробити лише ідіот.

— Насмілюсь доповісти, — озвався Швейк, — я й сам інколи помічаю, що я недоумкуватий, особливо надвечір...

— Замовкни, йолопе! — гримнув на нього майор і звернувся до генерала з запитанням, що тепер робити з Швейком.

— Хай його повісять у його бригаді, — вирішив генерал.

За годину Швейка під конвоєм вели на вокзал, щоб відвезти у Воялич до штабу бригади.

У тюрмі Швейк залишив по собі невелику пам'ятку, вишкрябавши на стіні уламком тріски список усіх юшок, підлив і гарнірів, які він їв до війни. Це було ніби якимось протестом проти того, що протягом двадцяти чотирьох годин він і рісочки не мав у роті.

Разом із Швейком до бригади було надіслано такий папір:

"На підставі телеграми № 469 піхотинець Йозеф Швейк, який утік з одинадцятої маршової роти, пересилається до штабу бригади для дальшого слідства".

Конвой, що супроводив Швейка, складався з чотирьох солдатів різних

національностей. Тут були: поляк, угорець, німець і чех. Чех був за старшого в конвої, бо мав чин єфрейтора. Він приндився перед земляком-арештантом, показуючи свою необмежену владу над ним. Коли Швейк на вокзалі попросився до клозету, єфрейтор грубо відповів, що він піде до вітру аж у бригаді.

— Добре, — відповів Швейк, — тільки напишіть мені це розпорядження на папері, щоб, коли в мене лусне сечовий мухір, було відомо, хто в цьому винен. На все є закони, пане єфрейторе.

Єфрейтор — колишній селяк — злякався цього сечового міхура, і тому на вокзалі весь конвой урочисто повів Швейка до відхідка. Єфрейтор узагалі протягом усієї дороги справляв враження жорстокої людини і так надимався, немов завтра вже мав дістати щонайменше чин командира корпусу.

Коли вони сиділи в поїзді на лінії Перемишль — Хирів, Швейк сказав йому:

— Ото дивлюсь, пане єфрейторе, на вас і згадую єфрейтора Бозбу, що служив у

Тренто. Коли його зробили єфрейтором, він почав з першого ж дня раптом гладшати й гладшати, щоки в нього спухли, а живіт так роздувся, що другого дня вже й казенні штани на нього не налазили. Але найгірше було ось що: у нього почали рости вуха. Послали єфрейтора в лазарет, і полковий лікар сказав, буцімто таке буває з усіма єфрейторами. Спочатку їх аж пре, у декого, правда, це швидко минає, але єфрейтор Бозба — тяжко хворий і може луснути, бо єфрейторська зірочка дуже впливає йому на пуп. Отже, щоб його врятувати, довелося зрізати зірочку, й він одразу ж сплющився.

З цієї хвилини Швейк марно намагався зав'язати з єфрейтором розмову і подружньому пояснити, чому завжди говорять, що єфрейтор — це нещастя роти.

Єфрейтор на це не відповідав і тільки похмуро кидав погрози: мовляв, невідомо, хто з них двох сміятиметься, коли приїдуть у бригаду. Коротко кажучи, земляк себе не виправдав, а коли Швейк поцікавився, звідки він, єфрейтор відповів, що це Швейка не обходить.

Швейк заходив до нього з усіх боків. Розповідав, що це не вперше його ведуть під конвоем і він завжди непогано розважався з тими, хто його супроводив.

Єфрейтор мовчав. Та Швейк не вгавав.

— Мені дається, пане єфрейторе, вас, напевно, в житті спіткало якесь лихо, що ви втратили мову. Я знав багатьох сумних єфрейторів, але такого сумного, як ви, пане єфрейторе, даруйте мені на слові, я ще не бачив. Довіртеся мені, розкажіть, що вас так муляє, може, я вам щось пораджу, бо солдат, якого водять під конвоем, завжди має більший досвід, ніж ті, хто його вартує. Або знаєте що, пане єфрейторе, щоб дорога швидше минала, розкажіть мені що-небудь, ну, хоч би те, які у вас на батьківщині околиці, чи є там ставки, або, можливо, там є руїни якогось замку, тоді б ви могли нам розповісти якусь легенду, пов'язану з тими руїнами.

— Годі, з мене досить! — вигукнув несподівано єфрейтор.

— Ви щаслива людина, — сказав Швейк. — Деяким людям ніколи не буває досить.

— Нічого, тобі в бригаді покажуть, де раки зимують. А я з тобою воловодитись не хочу. — Це були останні слова єфрейтора, після чого він остаточно замовк.

Розмова серед конвоїрів взагалі не клеїлася. Угорець балакав з німцем на особливий лад, бо знав з німецької мови лише "jawohl" і "was" ¹. Коли німець йому щось розповідав, він кивав головою і говорив "jawohl", а коли той замовкав, угорець вимовляв: "Was?" — і німець знову починав говорити. Конвоїр-поляк тримався аристократично. Ні на кого не звертав уваги й розважався тим, що сякався на землю дуже майстерно, користуючись для цього великим пальцем правої руки, потім меланхолійно розмазував це прикладом гвинтівки по підлозі, а запаскуджений приклад елегантно витирав об штани, причому безперестанку бурмотів:

— Матка боска.

— Щось у тебе це не дуже вміло виходить, — звернувся до нього Швейк. — У нас на Боїшті в підвалі мешкав двірник Махачек. Так той звичайно сякався на вікно і так майстерно розмазував, що з того утворювалася картина, як Лібуша віщує славу Празі. За кожную картину він діставав від жінки таку державну стипендію, що завжди ходив з розпухлою пикою. Проте він цієї справи не залишив і безупинно в ній удосконалювався. Це, правда, була його єдина розвага.

Поляк нічого не відповів, і під кінець увесь конвой поринув у глибоку мовчанку, ніби вони їхали на похорон і зі смутком думали про небіжчика.

Так вони й прибули до штабу бригади у Вояличі.

¹ "Так" і "що" (нім.).

* * *

Тим часом у штабі бригади відбулися істотні зміни. Керівництво штабом бригади довірили полковникові Гербіху. Це був чоловік великих військових здібностей, які у формі подагри перемістилися йому в ноги. Але полковник мав у міністерстві дуже впливові знайомства, завдяки яким не вийшов на пенсію, а тинявся по різних штабах великих військових з'єднань, діставав підвищену платню з належними додатками воєнного часу і доти залишався на посту, аж поки під час нападу подагри не робив якоїсь дурниці. Тоді його знову переводили в інше місце, неодмінно з підвищенням. З офіцерами під час обіду полковник звичайно ні про що інше не говорив, тільки про свій набряклий палець на нозі, який страшенно розпухав, і полковникові через це доводилося носити спеціальний чобіт.

Під час їжі він з великою приємністю розважав усіх розповідями про те, що цей палець у нього завжди мокрий, бо пітніє, і йому доводиться обкладати його ватою, і що випоти з пальця пахнуть скислою м'ясною юшкою.

Зрозуміло, чому весь офіцерський склад завжди радо прощався з полковником, коли його переводили на інше місце. Проте, зрештою, це був дуже добродушний пан. Він зовсім по-дружньому ставився до молодших офіцерських чинів і завжди розповідав їм, скільки з'їв і випив усіляких смачних речей, поки його здолала подагра.

Коли Швейка приставили до бригади й за наказом чергового офіцера повели з відповідними паперами до полковника Гербіха, у того сидів поручник Дуб.

За кілька днів після походу Санок — Самбір з поручником Дубом знову сталася нова пригода. За Фельштином одинадцята маршова рота зустріла транспорт коней. Їх

гнали до драгунського полку в Садову Вишню.

Поручник Дуб і сам не знав, як це трапилось, але йому заманулося продемонструвати перед надпоручником Лукашем своє вміння їздити верхи. Він скочив на коня і зник разом з ним у долині струмка. Пізніше поручника Дуба знайшли в невеличкій трясовині. Кінь його так міцно посадив туди, що найвправніший садівник не спромігся б зробити це краще. Коли поручника за допомогою аркана витягли звідти, він ні на що не нарікав, лише тихо стогнав, немов перед смертю. Його відвезли до штабу бригади, повз яку проходила рота, і поклали там у невеличкий лазарет.

За кілька днів він оклигав, і лікар сказав, що йому ще двічі або тричі змастять спину й живіт йодом, а тоді він може сміливо наздоганяти свою частину.

Тепер поручник сидів у полковника Гербіха й говорив з ним про найрізноманітніші хвороби. Він знав про загадкове зникнення Швейка під Фельштином і, коли раптом побачив його, голосно закричав:

— А, так ти знову тут? Багатьох тварюк чорти носять по світі, але ще гіршими бестіями вони повертаються. І ти один з таких.

Для повноти картини слід додати, що поручник Дуб під час своєї пригоди з конем дістав невеличкий струс мозку, і тому ми не повинні дивуватися з того, що, підбігши до Швейка впритул і закликаючи бога на боротьбу з ним, Дуб волав у віршах:

— Отче, глянь, волаю до тебе! Димом сокриті від мене гармати гримучі, несамовито літають стріли із свистом, а я до тебе, отче, волаю, ти, що вирішуєш битви, мене поведи на цього гультяя... Де ти досі блукав, ледарю? Чий це ти мундир натяг на себе?

Треба ще додати, що в канцелярії хворого на подагру полковника панував демократичний дух, — правда, тільки між нападами подагри. У полковника бували всі чини, щоб вислухати його міркування з приводу набряклого пальця, що відгонив скислою м'ясною юшкою.

В ті хвилини, коли полковник Гербіх не відчував болю, в його канцелярії товклася сила-силенна всіляких офіцерських чинів, бо в такі виключні хвилини він завжди був дуже веселий, та говіркий, збирав навколо себе слухачів і розповідав їм масні анекдоти, що на нього дуже добре впливало, а його співрозмовникам давало нагоду вимушено сміятися, слухаючи старі анекдоти, мабуть, ще з часів генерала Лаудона.

Служити у полковника Гербіха в такі періоди було дуже легко, всі робили що хотіли. В якому б штабі не з'явився полковник Гербіх, там обов'язково крали й викидали різні коники. Так було й сьогодні. Разом зі Швейком до канцелярії полковника напхалося багато офіцерів.

Усі мовчки чекали, що буде далі, а полковник тим часом вивчав лист до штабу бригади, написаний майором з Перемишля.

Тільки поручник Дуб вів далі розмову зі Швейком у звичайній для нього милій манері:

— Ти мене ще не знаєш, та коли визнаєш, то від страху подохнеш.

Полковник не зовсім розумів лист майора, бо той диктував цей документ іще під впливом легенького отруєння алкоголем.

Незважаючи на це, полковник Гербіх був у доброму настрої, бо й учора, і сьогодні йому не дошкуляв прикрий біль і його великий палець поводився зовсім як смирна овечка.

— Так що ти, голубе, утнув? — спитав він Швейка таким ласкавим голосом, що у поручника Дуба аж закололо під серцем і примусило відповісти замість Швейка:

— Цей солдат, пане полковнику, — відрекомендував він Швейка, — вдає йолопа, щоб ідіотизмом маскувати свої негідні вчинки. Я, щоправда, не ознайомлений із змістом присланого акта, та, напевно, і на цей раз лайдак, як я здогадуюся, знов щось устругнув і, очевидно, в великому масштабі. Якби ви мені, пане полковнику, дозволили ознайомитись із змістом акта, я, безсумнівно, міг би вам навіть дати певні вказівки, як з ним обійтись.

Звернувшись до Швейка, він сказав йому по-чеському:

— Ти п'єш із мене кров, правда?

— П'ю, — з гідністю відповів Швейк.

— Ось погляньте на нього, пане полковнику, — по-німецькому промовив поручник Дуб, — його ні про що не можна запитати. Взагалі з ним неможливо говорити. А колись-таки найде коса на камінь, і доведеться його суворо покарати. Дозвольте, пане полковнику...

Поручник Дуб заглибився в акт, складений майором із Перемишля, і, дочитавши його до кінця, вигукнув тріумфуюче:

— Тепер тобі амінь! Куди ти подів казенну форму?

— Я її залишив на греблі ставка, коли пробував, чи зручно російським солдатам ходити в цьому лахмітті, — відповів Швейк. — Це все, власне, не що інше, як одна велика помилка.

Швейк почав розповідати поручникові. Дубу, скільки неприємностей він витерпів через цю саму помилку. Коли він скінчив своє оповідання, поручник Дуб заверещав:

— Ось тепер ти мене визнаєш! Ти розумієш, що це значить загубити казенне майно?

Знаєш, що це значить, негіднику, втратити під час війни мундир?

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, — відповів Швейк, — якщо солдат утратить форму, йому мусять видати нову.

— Господи Ісусе Христе! — вигукнув поручник Дуб. — Ти, дурний бараняко, ти, собача печінко, якщо ти й далі так заграватимеш зі мною, то після війни ще сто років служитимеш понадстроково.

Полковник Гербіх, що досі сидів спокійно за столом, раптом скорчив страшну міну, бо його палець, який доти поводився тихо, із смирної овечки перетворився на розлюченого тигра, на електричний струм у 600 вольт, на живу кістку, поволі роздроблювану молотком на щєбінь. Полковник Гербіх лише махнув рукою і закричав

голосом людини, яку поволі підсмажують на рожні:

— Геть усі, подайте мені револьвер!

Це була знайома картина, і всі кинулись за двері разом зі Швейком, якого виштовхали в коридор конвоїри. Залишився тільки поручник Дуб. Ця хвилина здавалась

йому дуже слушною, щоб використати її проти Швейка. І Дуб сказав скривленому від болю полковникові:

— Насмілюсь звернути вашу увагу, пане полковнику, цей солдат...

Полковник занявчав і жбурнув у поручника чорнильницею.

Переляканий поручник Дуб козирнув і, пробелькотівши: "Звичайно, пане полковнику..." — зник у дверях.

Потім ще довго з полковникової канцелярії лунали рев і виття. Нарешті страдницькі зойки вщухли. Полковників палець зненацька знов обернувся у смирну овечку. Напад подагри минув, полковник подзвонив і наказав знову привести Швейка.

— Так що ж із тобою скоїлося? — спитав він Швейка. Біль ущух, і полковник відчував таке блаженство, немов грівся на сонечку, на морському березі.

Приязно всміхаючись полковникові, Швейк розказав усю свою одіссею і доповів, що він ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку і що він взагалі не знає, як вони там без нього дадуть собі раду.

Полковник теж усміхнувся, а потім віддав такий наказ: "Виписати Швейкові військовий квиток через Львів до станції Золтанець, куди завтра повинна прибути його маршова рота. Видати Швейкові зі складу нове казенне обмундирування та шість крон вісімдесят два гелери на дорогу, замість харчів".

Коли Швейк у новому австрійському мундирі покидав штаб бригади, прямуючи на вокзал, біля штабу стовбичив поручник Дуб. Він дуже схвилювався, коли Швейк чітко, по-військовому зголосився до нього, показав папери і турботливо запитав, чи не має пан поручник переказати щось пану надпоручникові Лукашу.

Поручник Дуб не спромігся нічого іншого сказати, лише: "Abtreten!" — і, дивлячись услід Швейкові, тільки пробурмотів сам до себе: "Ти мене ще визнаєш, їй-богу, ти мене ще визнаєш".

* * *

На станції Золтанець зібрався весь батальйон капітана Саґнера, за винятком ар'єргарду — чотирнадцятої роти, яка десь загубилася, коли обходили Львів.

Увійшовши в містечко, Швейк опинився в зовсім новому середовищі. Із загального руху можна було зробити висновок, що передова, де йдуть запеклі бої, не дуже й далеко. Усюди, куди не глянь, стояла артилерія і обози. З кожного будинку виходили солдати різних полків, а серед них вирізнялися німці з рейху. Вони з аристократичним виглядом роздавали австріякам сигарети зі своїх багатих запасів.

Біля німецьких кухонь на площі стояли навіть бочки з пивом, де німецьким солдатам на обід і вечерю точили в казанки пиво, а навколо тих бочок, як ласі коти, огиналися занедбані австрійські солдати з роздутими від брудного підсолодженого відвару цикорію животами.

Пейсаті євреї в довгих лапсердаках вимахували руками, показуючи один одному на хмари диму на заході. Всюди кричали, що це на ріці Буг горять Утішков, Буськ і Дерев'яни.

Було виразно чути гарматний гуркіт. В іншому місці кричали, що росіяни

бомбардують з боку Грабова Кам'янку-Струмилову і що бої ідуть уздовж усього Бугу, а вояки затримують утікачів, які вже хотіли повернути за Буг, до своїх хат.

Всюди панувало безладдя, і ніхто напевне не знав, чи росіяни перейшли знову в наступ, чи продовжують свій нескінченний відступ по всьому фронту.

До головної комендатури містечка патрулі польової жандармерії щохвилини водили яку-небудь перепуджену єврейську душу, обвинувачувану в поширенні фальшивих, вигаданих чуток. Потім цих нещасних євреїв до крові шмагали й відпускали додому з побитими задами. І ось, потрапивши в таке безладдя, Швейк намагався розшукати в містечку свою маршову роту. Вже на вокзалі в етапному управлінні в нього мало не виник конфлікт. Коли підійшов до стола, де давали інформацію солдатам, які шукали свої частини, якийсь капрал почав репетувати, чи, бува, Швейк не хоче, щоб він сам пішов розшукувати його маршову роту. Швейк відповів, що він тільки

хоче знати, де тут у містечку розквартирована одинадцята маршова рота дев'яносто першого полку такого чи такого маршового батальйону.

— Для мене дуже важливо, — підкреслював Швейк, — знати, де одинадцята маршова рота, бо я її ординарець.

На його нещастя, біля сусіднього столу сидів якийсь штабний писар. Той зірвався, як тигр, і загарчав на Швейка:

— Ти, свинячий вилупню, так ти ординарець і не знаєш, де твоя маршова рота?

Поки Швейк зібрався відповісти, штабний писар зник у канцелярії і за хвилину привів звідтіля гладкого поручника, який виглядав так велично, наче був власником великої м'ясної фірми.

Етапне управління було водночас вовчою ямою для здичавілих солдатів, які всюди швендяли і, мабуть, усю війну шукали свої частини, товклися по етапах і надзви-

чайно охоче стояли у чергах біля столів в етапних управліннях, де висів напис "Minagegeld" 1.

1 Гроші на харчі (нім.).

Коли ввійшов гладкий поручник, фельдфебель вигукнув:

— Струнко!

А поручник спитав Швейка:

— Де твої папери?

Швейк показав свої папери, поручник, переконавшись у правильності його маршруту від штабу бригади в Золтанець до роти, повернув їх Швейкові і, милостиво сказавши капралові біля стола: "Поінформуйте його", — замкнувся в сусідній канцелярії.

Тільки-но за ним зачинилися двері, штабний писар узяв Швейка за плече і, довівши його до дверей, дав йому таку інформацію:

— Гляди, смердючко, щоб і духу твого тут не було.

Отже, Швейк знову опинився в цьому хаосі й став тепер шукати когось знайомого з батальйону. Довго блукав вулицями, аж нарешті поставив усе на карту. Спинивши одного полковника, він каліченою німецькою мовою спитав, чи той випадково не знає,

де розквартирувався його, Швейків, батальйон і його маршова рота.

— Зі мною можеш говорити по-чеському, — сказав полковник, — я теж чех. Твій батальйон у сусідньому селі Клімонтові, за залізницею, а до містечка вони не сміють потикатися, бо люди з якоїсь вашої роти вже встигли побитись на площі з баварцями.

І Швейк рушив до Клімонтова. Полковник покликав його, сягнув до кишені й дав п'ять крон на сигарети. Потім, ласкаво з ним попрощавшись, полковник пішов собі геть, думаючи, які все ж таки симпатичні солдати трапляються.

Швейк рушив далі до села і, теж думаючи про полковника, дійшов певного висновку, бо пригадав, що дванадцять років тому в Тренто був полковник Габермайер. Той теж так само ласкаво ставився до солдатів, а потім виявилося, що він гомосексуаліст:

на курорті в Адідже хотів збезчестити одного кадета, погрожуючи йому дисциплінарним покаранням.

З такими невеселими думками Швейк поволі добрався до потрібного йому села і без великого клопоту знайшов штаб батальйону, бо хоч село виявилося чималеньке, там була тільки одна пристойна будівля — сільська школа. Її в цьому чисто українському краю побудувало галицьке крайове управління для прискорення колонізації села.

Ця школа за війни пережила кілька фаз. Тут перебуло багато і російських, і австрійських штабів. У часи великих битв, коли вирішувалась доля Львова, з гімнастичного залу зробили операційну. Тут відрізали ноги й руки, робили трепанацію черепів.

В шкільному саду за школою залишилась здоровезна яма від вихубу снаряда великого калібру. В кутку саду стояла стара груша. На одній її гілляці висів шматок перерізаного мотузка, на якому недавно гойдався місцевий греко-католицький священик, повішений за доносом місцевого директора школи — поляка. Священника звинуватили в тому, нібито він був членом групи старорусів і під час російської окупації правив службу за перемогу зброї російського православного царя. Це була неправда. Бо в той час обвинуваченого взагалі в селі не було. Він саме лікувався від каменів у жовчному міхурі на невеличкому курорті, якого зовсім не торкнулася війна, в Бохні Замуровані.

У повішенні греко-католицького священика відіграли роль кілька факторів:

національність, релігійні чвари і курка. Нещасний священик перед самісінькою війною вбив на своєму городі одну вчителеву курку, бо кури повикльовували геть усе посаджене насіння динь.

Дім покійного греко-католицького священика залишився порожній, і кожен, можна сказати, взяв собі щось на спогад про панотця.

Один селянин-поляк відніс собі додому навіть старе фортепіано. Верхню кришку він використав для ремонту дверцят поросячого хлівця. Частину меблів, як це тоді було звично, солдати порубали. І тільки якимось випадково залишилась у кухні велика піч з знаменитою плитою, бо греко-католицький священик нічим не відрізнявся від своїх римсько-католицьких колег, любив смачно поїсти і помилуватися безліччю горщиків і

сковорідок на плиті та в духовці.

Для всіх частин, які проходили через село, стало традицією варити їжу офіцерам саме в цій кухні, а велика кімната нагорі правила за офіцерський клуб. Столи й стільці позбирали у селі.

Саме сьогодні офіцери батальйону влаштували урочисту вечерю: у складку купили поросля, і кухар Юрайда влаштував для офіцерів "свинячий бенкет". Кухаря оточували різні підлабузники з числа денщиків. Серед усіх інших особливо визначався фельдфебель-рахівник. Він давав Юрайді поради, як розрубати свинячу голову, щоб і для нього залишився шматок рила. Найбільше за всіх витріщав очі ненажера Балоун.

Мабуть, так пожадливо і хтиво дивляться людоїди, коли з підсмажаного на рожні місіонера стікає сало, поширюючи приємний запах шкварок. Балоун почував себе, як той молочарський пес, запряжений у візок, коли повз нього ковбасний підмайстер несе на голові кошик із свіжими ковбасками. Ланцюг ковбасок звисає з кошика на спину, так що тільки підстрибни — і схопиш, якби не це гидке реміняччя на упряжці та оцей ненависний намордник.

А ліверний фарш, величезний ембріон ліверної ковбаси, звалений купою на стіл у своїй першій стадії народження, так принадно пах перцем, салом і печінкою.

Юрайда з закасаними рукавами був такий поважний, що міг би правити за натурщика для картини, як бог з хаосу створює землю.

Балоун не втримався й захлипав. Хлипання ці помалу переходили в плач.

— Чого ревеш, як бугай? — спитав його кухар Юрайда.

— Та згадав рідну хату, — крізь сльози відповів Балоун. — Я вдома завжди був при тому, коли робили ковбасу, і ніколи, навіть найкращому сусідові, не посилав нічого в дарунок, бо хотів сам усе зжерти. І таки жер. Одного разу я так напхався ліверними та кров'яними ковбасами і вареним ошийком, що вдома навіть боялися, щоб я не луснув, і ганяли мене з батогом по подвір'ю, немов ту корову, яку роздуло на пасовиську від конюшини. Пане Юрайдо, дозвольте мені покуштувати цього фаршу. А потім хай мене зв'язують, бо я вже цих мук не переживу.

Балоун підвівся з ослона, хитаючись, мов п'яний, підійшов до столу і простяг свою лапу до купи фаршу.

Почався запеклий бій. Усім присутнім насилу пощастило перешкодити Балоуніві накинутись на фарш. Коли його випихали з кухні, він у розпачі встромив руку до горщика з намоченими в ньому кишками для ліверних ковбас, і тут уже ніхто не встиг цьому запобігти.

Кухар Юрайда так розхвилювався, що кинув навздогін Балоуніві цілу в'язку трісок і щодуху ревнув:

— Нажерися шпильок, тварюко!

Тим часом нагорі вже зібралися всі офіцери батальйону і, урочисто чекаючи на те, що народжувалося внизу в кухні, пили, не маючи нічого кращого, просту житню горілку, підфарбовану цибульним відваром у жовтий колір. Єврей-крамар запевняв, що це найкращий і найсправжнісінький французький кон'як, який він успадкував від свого

батька, а той ще від свого діда.

— Ти, шахраю, — урвав його капітан Саґнер. — Спробуй-но ще сказати, ніби твій прадід купив його у французів, коли вони тікали з-під Москви, і я накажу тебе посадити. Сидітимеш, аж поки наймолодший з твоєї родини стане найстаршим.

Вони після кожного ковтка проклинали заповзятливого єврея, а Швейк уже сидів у канцелярії батальйону, де не було нікого, окрім однорічника Марека. Він як батальйонний історик використав затримку батальйону біля Золтанця, щоб описати про запас деякі переможні битви, які, певно, відбудуться в майбутньому. Поки що він готував начерки й до Швейкового приходу вже написав: "Якщо перед нашим духовним зором стануть усі герої, учасники боїв біля села N, де на боці нашого батальйону боровся один батальйон п-ського полку і другий батальйон п-ського полку, ми побачимо, що наш п-ський батальйон виявив найвизначніші стратегічні здібності і, безперечно, сприяв перемозі п-ської дивізії, яка мала на меті остаточно закріпити наші позиції на п-ському відтинку".

— Ось бачиш, — звернувся Швейк до однорічника, — я вже знову тут.

— Дозволь тебе обнюхати, — сказав, приємно зворушений, однорічник Марек. — Гм, справді смердиш тюрмою.

— Як звичайно, — сказав Швейк, — це було всього тільки маленьке непорозуміння.

А що ти робиш?

— Як бачиш, — відповів Марек. — Відображаю на папері геройські вчинки рятівників Австрії. Але щось не клеїться. Виходять самі лише "N". Звертаю твою увагу на те, що ця літера здобула надзвичайне значення і в теперішній час, і на майбутнє. Крім уже відомого таланту, капітан Саґнер відкрив у мене ще надзвичайні математичні здібності. Мушу контролювати рахунки батальйону й на сьогодні дійшов такого вискову, що батальйон до краю пасивний і чекає тільки на те, щоб досягти якоїсь фінансової угоди зі своїми російськими кредиторами, бо найбільше крадуть після поразки й після перемоги. Зрештою, це не має значення.

Коли б нас навіть уцент розтрошили, ось тут документи про нашу перемогу, бо мені як батальйонному історикові зробили честь, дозволивши написати: "Батальйон знову кинувся на ворога, який уже збирався святкувати перемогу. Вилазки наших солдатів і багнетна атака були справою однієї хвилини. Ворог у розпачі тікає. Біжить до власних траншей, ми його колемо без милосердя, і він безладно покидає свої окопи, залишаючи в наших руках поранених і непоранених полонених. Це — один з найвизначніших моментів". Той, хто залишиться живий, польовою поштою надішле додому листа: "Дістали, дорога жінко, по заду. Я здоровий. Чи ти вже відлучила нашого крикуна? Дуже прошу, не вчи його говорити до чужих людей "тато". Це було б мені боляче". Цензура, очевидно, викреслить у листі "дістали по заду", бо незрозуміло, хто саме дістав. І можна було б це неясне речення тлумачити по-різному.

— Головне — ясно висловлюватися, — докинув Швейк. — Коли в тисяча дев'яťсот дванадцятому році до храму святого Ігнація в Празі приїхали місіонери, був між ними й один проповідник. Він говорив з амвона, що, мабуть, ні з ким на небі не зустрінеться.

На цій вечірній проповіді був присутній і бляхар Кулішек. Після відправи він говорив у шинку, що той місіонер, мабуть, багато дечого накоїв, коли вже в костьолі на прилюдній сповіді заявив, начебто він ні з ким не побачиться на небі: так навіщо ж, каже Кулішек, таких людей пускати на амвон?

Треба завжди висловлюватись ясно і виразно, а не якимись натяками. "У Брейшків" колись працював один будівник льохів. Той, коли був трохи напідпитку і йшов після роботи додому, мав звичку зупинятися в одній нічній кав'ярні, де цокався з незнайомими людьми, причому завжди примовляв: "Ми на вас, а ви на нас..." За це одного разу якийсь чемний пан із Їглави заїхав йому чемно по пиці, та так, що аж зуби посипалися. Власник кав'ярні, вимітаючи вранці ті зуби, покликав свою дочку, ученицю п'ятого класу народної школи, і спитав її, скільки зубів має в роті доросла людина. А оскільки дочка цього не знала, то він їй вибив два зуби, а на третій день дістав листа від будівника льохів. Той перепрошував за всі неприємності, яких йому завдав. Він, мовляв, не хотів сказати нічого грубого, але публіка його не зрозуміла, бо, власне, ця фраза має звучати так: "Ми на вас, а ви на нас сердитесь?" Хто говорить якісь двозначності, повинен їх наперед обмірковувати. Відверта людина, яка що думає, те й говорить, рідко дістає по пиці. А коли на її долю і випаде кілька ляпасів, то така людина взагалі буде поводитись дуже обережно і в товаристві радше тримати рот на замку. Правда, про такого думають, що він теж хороший, як той собака на морозі, і теж не раз дають йому доброго бобу. Проте це все залежить від його розважливості і витримки. Тут він сам повинен урахувати, що він один, а проти нього багато людей, які почувають себе ображеними, і якщо встряти з ними в бійку, то йому накладуть удвічі більше. Отож така людина мусить бути скромна і терпелива. В Нуслях живе один пан, на прізвище Гаубер. Одного разу в неділю він повертався з прогулянки від Бартунькового млина, і на шляху в Кундратицях його помилково штрикнули ножом. З тим ножом він і прийшов додому, жінка, скидаючи з нього піджак, спритно витягла ніж із спини і пополудні вже краяла ним м'ясо на гуляш. Ніж був із золінг'єнської сталі й добре нагострений, вдома в них ножі завжди були пощерблені й тупі. Потім їй заманулося мати цілий комплект таких ножів, і вона щонеділі посидала чоловіка до Кундратиць на прогулянку, але він був такий скромний, що ходив тільки в Нуслі до Банзетів. Він знав, що коли сидить там у кухні, то його скоріше викине сам Банзет, ніж зачепить хтось інший.

— Ти зовсім не змінився, — відзначив однорічник.

— Не змінився, — відповів Швейк. — На це в мене не було часу. Вони навіть хотіли мене розстріляти, але це ще не найгірше, головне, що я з дванадцятого ніде не дістав платні.

— У нас ти її тепер теж не дістанеш, бо ми йдемо на Сокаль — і гроші платитимуть аж після бою. Треба заощаджувати. Коли розраховувати, що там за два тижні щось відбудеться, то ми на кожному полеглому солдатіві заощадимо разом з додатками двадцять чотири крони сімдесят два гелери.

— А що ще нового у вас?

— Перш за все, загубився наш ар'єргард, потім, офіцерський корпус влаштував у

священиковому будинку "свинячий бенкет", а солдати порозлазилися по селу і розпусничають з місцевим жіночим населенням. Перед полуднем зв'язали одного солдата з нашої роти за те, що він поліз на горище за сімдесятилітньою бабусею.

Він анітрохи не винен, бо в щоденних наказах не говорилося, до скількох років це дозволено.

— Мені теж здається, — сказав Швейк, — що цей чоловік не винен, бо, коли така баба лізе вгору по драбині, її обличчя аж ніяк не видно. Такий самісінький випадок стався колись на маневрах біля Табора. Один наш взвод розмістився у шинку, а якась бабуся в сінях шарувала підлогу. Вояк Храмоста підкрався до неї і поплескав її, як би це тобі сказати, по спідниці. Ця спідниця була у неї дуже високо підіткнута. Він по ній ляснув раз, — вона нічого, він ляснув удруге, втретє, — а вона знову нічого, так, ніби це її й не стосується. Тоді він наважився на вирішальну атаку, а вона й далі спокійно собі шарує підлогу, а потім обернулася до нього й каже: "От я й зловила тебе, солдатику". Тій бабі було понад сімдесят років. Вона сама роздзвонила про це по всьому селі. А тепер я б хотів тебе запитати, чи ти за моєї відсутності не був також під арештом?

— Яюсь не було для цього нагоди, — виправдувався Марек, — але щодо тебе мушу повідомити, що по батальйону видано наказ про твій арешт.

— Це не шкодить, — відповів Швейк. — Вони зробили цілком правильно. Батальйон мусив так зробити й видати наказ про мій арешт. Це був його обов'язок, адже про мене довгий час ніхто нічого не знав. Тут батальйон не перегнув. Отже, кажеш, усі офіцери в священика на "свинячому бенкеті"? В такому разі я мушу піти туди й доповісти, що я вже знову тут. Певне, й так пан обер-лейтенант Лукаш дуже сумує за мною. — Швейк твердим військовим кроком пішов до священикового будинку, виспівуючи:

Подивись на мене

Ти, моя кохана,

Гей, якого з мене

Викрутили пана!

Швейк ввійшов до будинку, зійшов сходами нагору, звідки лунали голоси офіцерів.

Там патякали про все, і саме в цю мить чистили бригаду за непорядки у штабі.

Ад'ютант бригади теж докинув своє полінце під бригаду, зауваживши:

— Ми все ж таки телеграфували в справі цього Швейка... Швейк...

— Hier! — вигукнув з-за прочинених дверей Швейк і, ввійшовши до кімнати, повторював: — Hier! Melde gehorsam, Infanterist Svejek, Kumpanienordonanz 11 Marschkumpanie! 1

1 Насмілюсь доповісти, піхотинець Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти! (Нім.)

Побачивши збентежені обличчя капітана Сагнера і надпоручника Лукаша, на яких був безмежний розпач, Швейк, не чекаючи на запитання, вигукнув:

— Насмілюсь доповісти, мене хотіли розстріляти за зраду найяснішого монарха.

— Ради бога, що це ви кажете, Швейку! — розпачливо вигукнув зблідлий надпоручник Лукаш.

— Насмілюсь доповісти, це було так, пане обер-лейтенанте.

І Швейк почав докладно розповідати, як і що з ним трапилося. Всі дивилися на нього, витріщивши очі. А він розповідав про все з найменшими подробицями й навіть не забув згадати, що на греблі того ставка, де з ним трапилося нещастя, росли незабудки. Коли ж почав перераховувати імена татар, з якими він познайомився під час подорожі, назвав щось подібне до Галлімулабалибей, а потім додав ще цілу низку вигаданих ним прізвищ, як, наприклад, Валіволавалівей, Малімуламалімей, надпоручник Лукаш не втримався і погрозив:

— Ось я вас вишпурну, розповідайте коротко, але зв'язно.

І Швейк вів далі з усією послідовністю, а коли дійшов аж до польового суду, до генерала й до майора, то зауважив, що генерал косий на ліве око, а в майора блакитні очі.

— ...якими він, здавалось, з'їсти мене хоче, — додав він у риму.

Тут командир дванадцятої роти Ціммерман пошпурив на Швейка глиняний кухоль, з якого пив міцну єврейську горілку.

Швейк спокійно розповідав далі про духовну розраду й про те, як майор до ранку спав у його обіймах, потім блискуче захищав бригаду, куди його послали, коли батальйон зажадав його повернення як загубленого. Нарешті, поклавши перед капітаном Саґнером документи на доказ того, що така висока установа, як бригада, зняла з нього будь-яку підозру, він пригадав:

— Насмілюсь доповісти, пан лейтенант Дуб перебуває в бригаді, у нього струс мозку, і він наказав усіх вас вітати. Прошу видати мені платню і гроші на тютюн.

Капітан Саґнер з надпоручником Лукашем запитливо переглянулися, але в цю мить відчинилися двері, й до кімнати в якомусь цебрику внесли паруючу ліверну юшку.

Це був початок очікуваної насолоди.

— Ви, проклята бестіє, — сказав капітан Саґнер Швейкові, перебуваючи в приємному настрої перед майбутнім блаженством. — Вас урятував тільки "свинячий бенкет".

— Швейку, — додав до цього надпоручник Лукаш, — не дай бог, якщо трапиться ще раз така історія, то з вами буде зле.

— Насмілюсь доповісти, зі мною мусить бути зле, — козирнув Швейк, — коли вояк на війні, він повинен знати...

— Згинь з очей, сатано! — заверещав капітан Саґнер.

І Швейк згинув. Він подався вниз до кухні. Туди знову повернувся пригноблений Балоун і прохав дозволу прислужувати своєму надпоручникові Лукашу на бенкеті.

Швейк з'явився саме в розпалі суперечки між кухарем Юрайдою і Балоуном.

Юрайда вживав при цьому досить-таки незрозумілі слова:

— Ти, ненажеро, — говорив він Балоунові. — Ти жер би аж до сьомого поту. От натерпівся б ти пекельних мук, коли б я наказав тобі віднести ліверні ковбаски нагору.

Кухня мала тепер інакший вигляд. Батальйонні й ротні фельдфебелі-рахівники ласували відповідно до чину і згідно з планом, що його склав кухар Юрайда.

Батальйонні писарі, ротні телефоністи й кілька старшин жадібно їли з іржавого таза ліверну юшку, розведену окропом, аби вистачило на всіх.

— Вітаю! — сказав фельдфебель-рахівник Ванек Швейкові, обсмоктуючи ратичку. — Тільки-но сюди заходив однорічник Марек і повідомив, що ви знову тут і в новому мундирі. В гарну ж халепу ви мене вплутали. Марек налякав мене, ніби ми через цей мундир ніколи не розрахуємося з бригадою. Ваш мундир знайшли на греблі біля ставка, і ми сповістили про це через батальйонну канцелярію штаббригаду. А вас я зареєстрував як утопленого під час купання. Ви взагалі не повинні були сюди повертатися і завдавати нам неприємностей з тим подвійним мундиром. Ви таке наробили, що батальйону хоч живим лягай у домовину. Кожна форма у нас на обліку, а ваша записана як зайва в обмундированні роти, тобто рота має на один комплект більше. Я вже повідомив про це батальйон. Тепер прийде з бригади повідомлення, що дістали нову форму, а тим часом у батальйонних рахунках відзначено один комплект зайвий... З приводу цього, я певен, може бути ревізія. Коли йдеться про якусь дрібницю, інтендантства неодмінно надсилають ревізорів, а коли зникають дві тисячі пар чобіт, це нікого не хвилює... Ваше обмундирування у нас тут пропало, — трагічним голосом додав Ванек, висмоктуючи мозок з кістки, а решту виколупуючи сірником, який йому правив і за зубочистку. — І ось через таку дурницю до нас обов'язково припхається ревізор. Коли я був у Карпатах, до нас приїхала ревізія тільки тому, що в армії нібито не дотримуються розпорядження стягати з замерзлих солдатів чоботи без пошкодження. Отож ми їх стягали, стягали, на двох вони тріснули. А в одного були розбиті ще перед смертю. Приїхав до нас один полковник з інтендантства, і коли б не влучила його, одразу ж як прибув, російська куля в голову і він не звалився у прірву, — не знаю, чим би все це скінчилося.

— А чоботи з нього теж стягли? — зацікавлено спитав Швейк.

— Стягли, — меланхолійно відповів фельдфебель-рахівник Ванек. — Тільки невідомо хто, отже, полковникових чобіт ми не могли занести до списків.

Кухар Юрайда повернувся згори, і перш за все його погляд упав на пригніченого Балоуна. Той зажурено сидів на ослоні біля печі і з розпачем дивився на свій плаский живіт.

— Твоє місце в секті гезихастів, — співчутливо мовив учений кухар Юрайда. — Ті також цілими днями дивились на свій пупок, аж поки їм починало здаватися, що навколо нього засяяв божественний ореол, і вони тоді вважали, ніби завдяки цьому досягли третього ступеня досконалості.

Юрайда відчинив духовку і витяг звідтіля одну кров'яну ковбаску.

— Жери, Балоуне, — сказав він приязно, — жери, поки не луснеш, щоб ти подавився, ненажеро.

В Балоунових очах заблищали сльози.

— Дома, коли ми кололи свиней, — плаксиво тяг Балоун, уминаючи ковбаску, — я перш за все з'їдав чималий шмат вареного ошийка, кусень буженини, рило, серце, вуха, кусень печінки, нирки, селезінку, шматок боку, язик, а потім... — І тихим голосом,

немов розповідаючи казку, додав: — А потім приходила черга на ліверні ковбаски — шість, десять штук, на пузаті кров'яні ковбаски з крупами і з булкою, навіть не знав, за яку хапатися раніше: чи з булкою, чи з крупами. І все це аж тане в роті та так пахне! А я напихаюся, напихаюся...

Я думаю, — нарікав далі Балоун, — мене кулі не візьмуть, але голод доконає, і навряд чи я ще колись у житті засяду біля сковороди з ліверним фаршем, як бувало вдома. А от щодо холодцю, то я його не так любляв, бо це таке: тільки труситься, а наїдку ніякого. Жінка моя, так та аж побивалася за ним, сердешна.

Але я не дозволяв їй узяти на холодець ані шматочка свинячого вуха, бо прагнув усе зжерти сам і так, як мені це було найбільше до смаку. Я тоді не шанував ні тих розкошів, ні того достатку, а тестеві, якого я зобов'язався утримувати до старості, я відмовився одного разу дати свиню, що по праву належала йому, заколов її й сам зжер. Навіть пошкодував послати старому бідоласі бодай невеликий шматок на гостинець. І він мені ще тоді наврочив, що я буду колись із голоду здихати.

— І справдилось, брате, — сказав Швейк, у якого сьогодні мимоволі спливали з вуст самі рими.

Кухар Юрайда раптом утратив усяке співчуття до Балоуна, бо той щось дуже швидко підсунувся до печі, витяг з кишені шматок хліба і хотів умочити його в підливу, в якій на великій сковороді лежали чималі шматки свинячої печені.

Кухар ударив Балоуна по руці, і скибка хліба впала в підливу, достоту так, як на пляжі плавець плигає з містка в воду. Не давши йому витягти цей делікатес із сковороди, Юрайда вхопив нещасного ненажеру за комір і виштовхав за двері.

Пригноблений Балоун бачив крізь вікно, як Юрайда витягає виделкою цю скибку хліба, просочену золотавою підливою, як подає її Швейкові, як додає до цього ще шматок м'яса і ласкаво каже:

— Їжте, мій скромний друже.

— Мати божа! — зойкнув за вікном Балоун. — Пропала моя скибочка, своїми руками кинув її собаці під хвіст. — І, вимахуючи довгими руками, пішов до села добувати хоч що-небудь на зуб.

Швейк, доїдаючи великодушний дарунок Юрайди, промовив з повним ротом:

— Я щиро радію, що знову між вами. Мені було б дуже прикро, якби я не зміг і надалі бути корисним для своєї роти.

Утираючи з підборіддя краплі підливи й жиру, він закінчив:

— Не знаю, не знаю, що б ви тут робили без мене, якби мене десь там затримали, а війна ще тривала б кілька років.

Фельдфебель-рахівник Ванек зацікавлено спитав:

— Як ви гадаєте, Швейку, ця війна ще довго триватиме?

— П'ятнадцять років, — відповів Швейк. — Це очевидна річ, бо вже одного разу була Тридцятилітня війна, але тепер ми вдвічі мудріші, ніж раніше, отже, тридцять поділити на два — буде п'ятнадцять,

— Денщик нашого капітана, — озвався Юрайда, — розповідав, буцімто він чув, що

ми дійдемо до кордону Галичини й далі вже не рушимо ані кроку. Після цього росіяни почнуть переговори про мир.

— Заради такого не варто було й воювати, — сказав твердо Швейк. — Коли вже війна, то хай і буде війна. Щодо мене, то я рішуче заперечую проти миру, аж поки не будемо в Москві й у Петрограді. Інакше яка з цього користь? Іде світова війна, а ми будемо тільки хвостами метляти біля кордонів. Візьміть, наприклад, шведів під час Тридцятилітньої війни. Звідки ж вони прийшли, а добралися аж до Німецького Броду і Липниць, де все так перевернули догори ногами, що там ще й сьогодні по шинках після півночі говорять по-шведському й одне одного не розуміють. Або наприклад, пруссаки. Ті також прийшли не з-за перелазу, а в Липницях після них залишилося стільки пруссаків, що хоч гатку гати. Дісталися аж до Єдоухова і до Америки, а потім вернулися назад.

— До речі, — сказав Юрайда, якого сьогоднішній "свинячий бенкет" зовсім вивів з рівноваги і вкрай спантеличив, — усі люди походять від коропів. Возьміть, приміром, друзі, еволюційну теорію Дарвіна.

Дальші його міркування перервала несподівана поява однорічника Марека.

— Рятуйтеся хто може! — вигукнув він. — Щойно до штабу батальйону під'їхав на автомобілі поручник Дуб і привіз із собою засраного кадета Біглера. З Дубом коїться щось страшне, — інформував далі Марек. — Тільки-но вийшли з автомобіля, він як скажений ускочив до канцелярії. А я, коли пам'ятаєте, йдучи звідси, сказав вам, що трохи посплю. Отож я розлігся в канцелярії на ослоні й почав так гарненько засинати, коли раптом, як грім серед ясного неба, хтось нагло напав на мене. Дивлюсь — стоїть біля мене кадет Біглер та ще й верещить: "Набасcht!" А поручник Дуб стяг мене за ноги й почав: "Вам, мабуть, дивно, що я спіймав вас на гарячому? Ото так ви виконуєте свої службові обов'язки? Спати дозволено аж після вечірнього відбою!" А тут і кадет Біглер додав: "Розділ шістнадцятий, параграф дев'ятий казарменого статуту". Потім поручник Дуб як грюкне кулаком об стіл та як загорлає: "Ви, може, хотіли мене з батальйону позбутися, не думайте, що це був струс мозку, мій череп і не таке витримає". Кадет Біглер тим часом гортав на столі папери й уголос прочитав з одного документа: "Наказ по дивізії номер двісті вісімдесятий". Поручник Дуб, гадаючи, що Біглер глузує з його останніх слів, що, мовляв, його череп і не таке витримає, почав докоряти кадетові за недостойну й нахабну поведінку щодо старших офіцерських чинів. Він, Дуб, негайно, зараз же піде до капітана скаржитись.

Згодом Дуб і Біглер прийшли на кухню, через яку треба було пройти, щоб потрапити нагору, де зібралися всі офіцери й де, наївшись смаженої свинини, череватий прапорщик Малий співав арію з опери "Травіата", раз у раз гикаючи після капусти й жирного обіду.

Коли поручник Дуб увійшов, Швейк вигукнув:

— Nabascht! Встати!

Поручник Дуб упритул підійшов до Швейка, щоб глянути йому просто в обличчя, і теж вигукнув:

— Тепер радій! Тепер тобі амінь! Я накажу зробити з тебе опудало на спогад дев'яносто першому полку.

— Zum Befehl, пане лейтенанте, — козирнув Швейк. — Я одного разу читав, насмілюсь доповісти, що колись була велика битва, в якій поліг один шведський король із своїм вірним конем. Обидві здохляки відвезли до Швеції, зробили з них опудала, і тепер ті два трупи стоять у Стокгольмському музеї.

— Звідки в тебе такі відомості, лайдаче? — вереснув поручник Дуб.

— Насмілюсь доповісти, пане лейтенанте, від мого брата, вчителя гімназії.

Поручник Дуб відвернувся, плюнув і, підштовхуючи поперед себе кадета Біглера, пішов нагору. Але в дверях не забув обернутися до Швейка. З невблаганною суворістю римського цезаря, який вирішував у цирку долю пораненого гладіатора, він зробив жест великим пальцем правої руки й гукнув Швейкові:

— Великий палець униз!

— Насмілюсь доповісти, — крикнув йому вслід Швейк, — буде виконано!

Кадет Біглер був кволий, як муха. За цей час він побував у кількох холерних лазаретах і, цілком природно, після всіх маніпуляцій, які з ним робили, як з підозрілим на холеру, при звичайстві мимоволі раз у раз пускати в штани. Аж нарешті в одному з лазаретів натрапив на якогось спеціаліста. Той, не знайшовши в екскрементах Біглера ніяких холерних вібріонів, скріпив йому кишки таніном, як швець розбиті шкарбани дратвою, і відіслав кадета до найближчого етапного управління, визнавши невагомого, як пара над горщиком, кадета Біглера "frontdiensttauglich" 1.

1 Придатним для фронтової служби (нім.).

Той лікар був дуже сердечною людиною.

Коли кадет Біглер звернув його увагу на свою кволість, лікар усміхнувся й сказав:

— Золоту медаль за відвагу у вас іще стане сили носити. Адже ви добровільно зголосилися в армію.

Ось так кадет Біглер пішов здобувати золоту медаль.

Його зміцнені кишки вже не виділяли рідини в підштанки, але часті позиви залишилися і всю дорогу мучили кадета, так що весь його шлях від останнього етапного управління аж до штабу бригади, де він зустрівся з поручником Дубом, був маніфестаційним походом по всіляких сортирах. Кілька разів Біглер відставав від поїзда, бо занадто затримувався у вокзальних убиральнях, і поїзд відходив.

Кілька разів він не встигав пересісти з поїзда на поїзд, бо саме сидів у вагонному клозеті.

Але, незважаючи на це, незважаючи на всі сортири, що стояли на його шляху, кадет Біглер усе ж таки наближався до бригади.

Поручник Дуб ще кілька днів повинен був залишатись у бригадному лазареті, але саме того дня, коли Швейк вирушив у батальйон, штабний лікар передумав, довідавшись, що по обіді в напрямі розташування батальйону дев'яносто першого полку від'їздить санітарний автомобіль.

Він був радий спекатись поручика Дуба, який, за своєю давньою звичкою, кожне

твердження аргументував словами: "Про це ми ще перед війною говорили з паном окружним начальником". "Mit deinen Bezirkshauptmann kannst du mir Arsch lecken" 1 — подумав штабний лікар, дуже вдячний тій нагоді, що санітарні автомобілі йдуть на північ на Кам'янку-Струмилову саме через Золтанець.

1 Можеш мене разом з твоїм окружним начальником поцілувати в зад (нім.).

Швейк не бачив у бригаді кадета Біглера, бо той уже понад дві години сидів у офіцерському ватерклозеті. Кадет Біглер у таких місцях, можна сказати сміливо, ніколи не гаяв даремно часу, бо повторював усі визначні битви хоробрих австро-угорських військ, починаючи з битви під Нердлінґеном 6 вересня 1634 року і кінчаючи Сараєвом 19 вересня 1888 року. Вже котрий раз, смикаючи за ланцюжок у ватерклозеті й слухаючи, як вода з гуркотом вивергається в унітаз, він, заплющивши очі, уявляв собі рев битви, атаку кавалерії і гуркіт гармат.

Зустріч поручника Дуба з кадетом Біглером була не дуже приємна, і, напевно, спричинилась до їхнього ворожого ставлення один до одного в майбутньому на службі й поза службою. Поручник Дуб, уже четвертий раз добиваючись до клозету, вигукував:

— Хто там?

— Кадет одинадцятої маршової роти п-ського батальйону дев'яносто першого полку Біглер, — прозвучала горда відповідь.

— Тут, — відрекомендувався конкурент перед дверима, — поручник Дуб, з тієї ж самої роти.

— Я зараз скінчу, пане поручнику.

— Чекаю.

Поручник Дуб нетерпляче позирав на годинник. Ніхто б не повірив, скільки треба енергії й завзяття, щоб витримати в такій ситуації перед дверима ще п'ятнадцять хвилин, потім ще п'ять, ще п'ять і на всі постукування пальцем, грюкання кулаками й, нарешті, ногами діставати одну й ту саму відповідь: "Зараз скінчу, пане поручнику".

Поручника кинуло в жар, коли після багатонадійного шарудіння папером минуло ще сім хвилин, а двері не відчинялися.

Кадет Біглер був до того ж такий тактовний, що не спускав кожного разу воду.

Поручник Дуб у легкій гарячці почав розмірковувати, чи не поскаржитись йому командирові бригади, який, можливо, накаже виламати двері й винести звідтіля кадета Біглера. Йому також спало на думку, що це, мабуть, є порушенням субординації.

Після дальших п'яти хвилин поручник Дуб відчув, що йому, власне, вже нема чого робити там, за дверима, бо йому вже давно перехотілось, але він принципово не відходив від сортиру, тарабанячи ногами в двері, з-за яких лунало одне й те саме: "In eine Minute fertig, Herr Leutnant" 1.

1 За хвилину скінчу, пане лейтенанте (нім.).

Нарешті почулося, як Біглер спускає воду, а за мить вони зустрілися віч-на-віч.

— Кадете Біглер, — гарикнув поручник Дуб. — Не думайте, що я тут був з тією ж метою, що й ви. Я прийшов сюди, бо ви, прибувши до штабу бригади, не зволили з'явитись до мене з рапортом. Ви що, не знаєте порядків? Ви розумієте, заради чого ви

мене обійшли?

Кадет Біглер спробував пригадати, чи не зробив він чогось такого, що суперечить дисципліні й розпорядкам щодо стосунків між нижчими й вищими офіцерськими чинами.

В його обізнаності в цій галузі була велика прогалина.

В школі їм не читали лекцій, як повинен тримати себе в такому випадку нижчий офіцерський чин щодо вищого. Чи не мусив він, наприклад, не скінчивши потреби, вискакувати з дверей убиральні, однією рукою тримаючи штани, а другою козиряючи.

— Відповідайте, кадете Біглер! — з викликом вигукнув поручник Дуб. І тоді кадетові Біглеру спала на думку проста відповідь:

— Пане поручнику, я, прибувши до штабу, і гадки не мав, що ви тут, і, уладнавши свої справи в канцелярії, я одразу ж подався до вбиральні, де й затримався 'аж до вашого приходу. — Потім додав урочистим тоном: — Кадет Біглер доповідає про себе панові поручнику Дубу, — Ось бачите, це не дрібниця, — уїдливо сказав поручник Дуб. — На мій погляд, кадете Біглер, ви повинні були одразу ж, тільки-но дісталися до штабу бригади, спитати в канцелярії, чи нема тут випадково когось із офіцерів вашого батальйону або вашої роти. Про вашу поведінку винесено рішення. Я їду туди автомобілем, і ви поїдете разом зі мною.

Жодного "але".

Останнє було відповіддю на заперечення кадета Біглера з приводу того, що він дістав у канцелярії штабу бригади залізничний маршрут, і цей спосіб подорожування здавався йому набагато зручнішим, враховуючи кволість його прямої кишки. Кожна дитина знає, що автомобілі не мають відповідного обладнання. Не проїдеш і ста вісімдесяти кілометрів, як напустиш у штани.

Біс його знає, як воно сталося, але автомобільна трусанина з початку виїзду не мала найменшого впливу на Біглера. Поручник Дуб аж гопки плигав, що йому не вдається здійснити свій план помсти. Річ у тім, що, коли вони виїздили, поручник Дуб подумав: "Зачекайно, кадете Біглер, хай тільки тобі припече, ти помиляєшся, коли думаєш, що я накажу зупинитися".

Розвиваючи цей план, він і почав, наскільки дозволяла швидкість, з якою машина ковтала кілометри, приємну розмову про те, що військові автомобілі з визначеним маршрутом не повинні ніде зупинятись, щоб не марнувати бензину.

Кадет Біглер на це дуже слушно зауважив, що коли автомобіль десь на когось чекає, то він взагалі не потребує ніякого бензину, бо шофер глушить мотор.

— Але якщо ви повинні кудись приїхати в означений час, — вів уперто далі Дуб, — то він не може ніде зупинятися.

З боку кадета Біглера вже більше не було ніяких реплік. Так вони розтинали повітря більше як чверть години, аж нараз поручник Дуб відчув, що в нього здувся живіт і треба зупинити автомобіль, залізти в рівчак, спустити штани й випорожнитись. Він тримався як герой аж до сто двадцять шостого кілометра, але далі не витримав і почав енергійно смикати шофера за плащ, вигукуючи йому просто у вухо: "Halt!"

— Кадете Біглер, — сказав лагідно поручник Дуб, покvapливо вистрибуючи з автомобіля й спускаючись у рівчак, — тепер ви теж маєте добру нагоду...

— Спасибі, — відповів кадет Біглер, — я не хочу даремно затримувати автомобіль.

І кадет Біглер, якому теж підперло вже по саме нікуди, вирішив, що радше накладе в штани, ніж змарнує таку чудову нагоду скомпрометувати поручника Дуба. Поки доїхали до Золтанця, поручник Дуб ще двічі зупиняв автомобіль, а після останньої зупинки сказав Біглерові зі своєю звичайною впевненістю:

— Я їв на обід бігос по-польському. З батальйону надішлю телеграфну скаргу в бригаду: зіпсована капуста й не придатна для їжі свинина. Нахабність кухарів переходить усі межі. Хто мене не знає, той мене ще визнає.

— Фельдмаршал Ностиц-Рінек, окраса резервної кавалерії, — відповів на це кадет Біглер, — видав книжку "Was schadet dem Magen im Kriege" 1, в якій не рекомендував під час воєнних злигоднів і різних нестатків узагалі їсти свинину.

Кожна нестриманість під час походів вилазить боком.

1 "Що шкодить шлунку на війні" (нім.).

Поручник Дуб не відповів на ці слова, тільки подумав: "Я цю вченість виб'ю тобі з голови, каналіє". Але потім, розміркувавши, все ж таки відповів Біглерові на це не зовсім розумним запитанням:

— То ви думаєте, кадете Біглер, що офіцер, у порівнянні з яким ви мусите відповідно до свого часу вважатися його підлеглим, не в міру їсть? Чи не хотіли ви часом, кадете Біглер, сказати, що я обжерся? Дякую вам за цю грубість. Будьте певні, кадете, я з вами ще порахуюсь. Ви мене ще не знаєте, та, коли визнаєте, тоді згадаєте поручника Дуба.

На останньому слові він мало не перекусив собі язика, бо якраз у цю мить вони перелетіли через якусь вибоїну. Кадет Біглер і на це нічого не відповів, що знову розсердило поручника Дуба, і той грубо запитав:

— Слухайте, кадете Біглер, я сподіваюсь, що вас учили відповідати на запитання свого начальника?

— Звичайно, — сказав кадет Біглер, — в статуті є таке місце, але треба все ж таки спочатку розглянути, в якому стосунку ми перебуваємо один до одного.

Оскільки мені відомо, мене ще нікуди не приділили, і тому не може бути й мови про мою безпосередню підлеглість вам, пане поручнику. Найважливіше, однак, те,

що відповідати на запитання старших офіцерів обов'язково, але тільки в тих випадках, коли вони стосуються службових справ. Ми з вами обидва сидимо в автомобілі й не являємо собою жодної бойової одиниці, що бере участь у якійсь певній воєнній операції. Між нами не існує жодних службових стосунків. Ми обидва їдемо до своїх підрозділів, і відповідь на ваше запитання: чи не хотів я сказати, що ви обжерлися, пане поручнику, — аж ні в якому разі не була б службовою.

— Ви вже скінчили? — заверещав поручник Дуб. — Ви...

— Так, — твердим голосом заявив кадет Біглер, — і не забудьте, пане поручнику, те, що між нами сталося, очевидно, розглядатиме офіцерський суд честі.

Поручник Дуб майже знепритомнів від злості й шаленства. Він, коли, було, розхвилюється, починав говорити ще більші дурниці й нісенітниці, ніж тоді, коли був спокійний. Тому він пробурмотів:

— Вашу справу вирішуватиме військовий трибунал.

Кадет Біглер, скориставшись цією нагодою, щоб зовсім добити поручника Дуба, сказав йому дуже приятним тоном:

— Ти, колего, жартуєш.

Поручник Дуб гукнув шоферові, щоб той зупинив машину.

— Один з нас мусить іти пішки, — забелькотів він.

— Я їду, — відповів на це спокійно кадет Біглер. — А ти, колего, роби як знаєш.

— Їдьте далі, — немов у нестямі загорлав поручник Дуб шоферові й загорнувся, сповнений гідності, в тогу мовчання, як Юлій Цезар, коли до нього наблизилися змовники зі стилетами, щоб його заколоти.

Так вони приїхали до Золтанця, де натрапили на сліди свого батальйону.

* * *

Саме тоді, як поручник Дуб і кадет Біглер сперечалися на сходах, чи має право ще нікуди не приділений кадет претендувати на ліверну ковбасу з тієї кількості, яка припадає на офіцерів окремих рот, внизу в кухні всі вже понаїдались, порозлягалися на широких ослонах і варнякали про всяку всячину, пахкаючи при цьому з люльок, як пароплави.

Кухар Юрайда оголосив:

— Я сьогодні, щоб ви знали, зробив надзвичайний винахід. Гадаю, це призведе до певного перевороту в куховарстві. Ти, Ванеку, певно, знаєш, що в цьому проклятому селі ніде не можна було дістати майорану для ліверних ковбасок.

— *Herba majoranae* 1, — сказав фельдфебель-рахівник Ванек, пригадавши свою аптекарську професію.

1 Зілля майорану (лат.).

— Важко збагнути, — вів Юрайда далі, — як людський розум примудряється за найскрутніших умов знаходити найрізноманітніші можливості. Перед ним тоді немов відкриваються нові обрії, і він починає винаходити найнеймовірніші речі, про які людству доти й не снилося... Отже, шукаю я по всіх хатах майоран, бігаю, розпитую, пояснюю, що воно й до чого...

— Тобі треба було описати його запах, — озвався з лавки Швейк, — ти повинен був сказати, що майоран пахне, як пляшечка з чорнилом, коли його понюхати в тихій алеї квітучих акацій на пагорбі в Богдальці біля Праги...

— Швейку, — перебив його благально однорічник Марек, — дозволь Юрайді скінчити.

Юрайда розповідав далі:

— В одній хаті я зустрів старого вояка з часів окупації Боснії та Герцеговини.

Він відбував уланом військову службу в Пардубіцях і ще до сьогодні не забув почеському. Він почав зі мною сперечатися, що в Чехії у ліверні ковбаски кладуть не

майоран, а ромен. Я справді вже не знав, що робити, бо кожна розумна і неупереджена людина мусить вважати майоран королем усіх прянощів, які тільки додаються до ліверних ковбас. Треба було на швидкуруч знайти таку заміну, яка б додала ковбасам особливого гострого смаку. І ось я знайшов у одній хаті під образом якогось святого весільний віночок з мирта. Це було в хаті молодого подружжя, і тому гілочки мирта у віночку були зовсім свіжі. Я й додав цього мирта до ліверних ковбас; звичайно, весільний віночок я мусив тричі парити в окропі, щоб листочки пом'якшали і втратили надто гострий запах і присмак.

Зрозуміло, коли я забирав цей весільний миртовий віночок для ліверних ковбас, було багато плачу, мовляв, за таке блюзнірство — бо цей віночок був посвячений — мене влучить перша куля. Ви ж їли мою ліверну юшку, і ніхто з вас не розчовпав, що пахне не майораном, а миртом.

— В Індржиховім Градці, — обізвався Швейк, — був колись ковбасник Йозеф Лінек.

У нього на полиці стояли дві коробки. В одній була мішанина, всякого коріння, яке він додавав до ліверних ковбасок та кров'янок, а в другій — порошок від паразитів, бо ковбасник уже кілька разів переконувався, що його покупці разом з ковбасами хрумкають то блощиць, то прусаків. Щодо блощиць, то вони, як завжди казав ковбасник, мають присмак гіркого мигдалю, який кладуть до кексу, а ось прусаки в ковбасах смердять, як стара запліснявіла біблія. Тому він завжди приділяв багато уваги чистоті й порядку в своїй ковбасні і всюди сипав той порошок від паразитів. Якось одного разу готував він кров'яну ковбасу і як на гріх мав саме на той час нежить. Ухопив він ту коробку з порошком від паразитів і всипав у фарш. Так щоб ви знали, відтоді в Індржиховому Градці за кров'яними ковбасками ходили тільки до Лінека, люди просто валом валили до його крамниці, а він був людина розумна, здогадався, що вся справа в тому порошку від паразитів, і почав замовляти цілі ящики того порошку, заздалегідь попросивши фірму, в якій той товар купував, писати на ящиках: "Індійське коріння". Це була його таємниця, і з нею він зійшов у могилу. А найцікавіше було ось що: з тих домів, які купували в нього ковбаски, повтікали геть усі прусаки й блощиці. Відтоді Індржихів Градець належить до найчистіших міст у всій Чехії.

— Ти вже скінчив? — спитав однорічник Марек. Він, мабуть, хотів також втрутитися в розмову,

— Про це я вже скінчив, — відповів Швейк, — але такий самий випадок стався в Бескидах. Та про нього я вам розповім, аж коли підемо в бій.

Однорічник Марек почав:

— Кухарське мистецтво найкраще можна пізнати під час війни, особливо на фронті.

Я дозволю собі зробити невеличке порівняння. У мирні часи ми читали й чули про так звані льодові юшки, тобто про юшки, до яких додають лід. Це улюблена страва в Північній Німеччині, Данії й Швеції. Але ось прийшла війна, і цієї зими в Карпатах солдати мали стільки мерзлої юшки, що вони її навіть і не їли. А тим часом це ж делікатес.

— Мерзлий гуляш іще так-сяк можна їсти, — зауважив фельдфебель Ванек, — але

не більше тижня. Через цей гуляш наша дев'ята рота залишила позиції.

— Ще в мирний час, — з незвичайною для нього серйозністю сказав Швейк, — уся військова служба оберталася навколо кухні й навколо всіляких страв. Був у нас у Будейовицях обер-лейтенант Закрейс. Він весь час вештався коло офіцерської кухні, а коли якийсь вояк, бувало, щось устругне, він ставив його струнко й починав: "Якщо, гульця, це ще раз повториться, я з твоєї пики зроблю ромштекс, розтовчу тебе на картопляне пюре, а потім тебе ж цим нагодую. Полізуть із тебе гусячі тельбухи з рисом, ти будеш схожий на нашпигованого зайця на сковороді.

Мусиш виправитись, коли не хочеш, щоб люди думали, що я з тебе зробив фаршировану печеню з капустою".

Дальша лекція і цікава розмова про використання меню у вихованні солдатів перед війною були перервані страшенним галасом нагорі, де кінчився урочистий обід.

Із хаотичної мішанини голосів вирізнявся різкий голос Біглера:

— Солдат повинен іще в мирний час знати, чого вимагає війна, а під час війни не забувати того, чого навчився на учбовому плацу.

Потім почулось сопіння поручника Дуба:

— Прошу констатувати, мене вже втретє ображають.

Нагорі відбувалися великі справи.

Поручника Дуба, який плекав уже відомі інтриганські наміри щодо кадета Біглера й саме тому потяг його до батальйонного командира, офіцери зустріли неймовірним ревом. Єврейська горілка діяла на всіх неперевершено.

Перебиваючи один одного, вони кричали, як скажені, натякаючи на кавалерійське мистецтво поручника Дуба: "Без конюха ні кроку!", "Наполоханий мустанг!", "Чи довго ви, колего, пробули серед ковбоїв на Заході?", "Цирковий наїзник".

Капітан Саґнер швидко налив Дубові чарку клятої горілки, і ображений поручник сів за стіл. Він підсунув старий поламаний стілець до надпоручника Лукаша, який привітав Дуба співчутливими словами:

— Ми вже, друже, все з'їли.

На смутну постать кадета Біглера ніхто не звертав уваги, хоч він, згідно з приписами, офіційно доповів про себе капітанові Саґнеру й іншим офіцерам навколо столу, повторюючи кілька разів підряд:

— Кадет Біглер прибув до штабу батальйону.

Біглер налив собі повну склянку, сів скромно біля вікна і чекав на відповідну хвилину, щоб пустити в повітря фейєрверк деяких відомостей, вичитаних із підручників.

Поручник Дуб, якому жахливий трунок ударив у голову, стукаючи пальцем по столу, ні сіло ні впало звернувся до капітана Саґнера:

— Ми з окружним начальником завжди, бувало, говорили: "Патріотизм, почуття обов'язку, самовдосконалення — це найкраща зброя на війні". Нагадую вам про це саме сьогодні, коли наші війська вже ось-ось перейдуть кордони.

* * *

До цих слів продиктував уже хворий Ярослав Гашек "Пригоди бравого вояка Швейка під час світової війни". 3 січня 1923 року смерть навіки замкнула його уста і не дала скінчити один з найвидатніших і найпопулярніших романів, написаних після першої світової війни.

ПРИМІТКИ

Ерцгерцог Фердинанд (1863 — 1914) — Франц-Фердинанд фон Есте, племінник австро-угорського імператора Франца-Йосифа I; спадкоємець трону; був убитий разом із дружиною в Сараєві 28 червня 1914 р. Конопіште — замок ерцгерцога Фердинанда неподалік Праги. Не треба було відбирати в них тієї Боснії та Герцеговини. — 1878 р. після російсько-турецької війни Австро-Угорщина зайняла Боснію та Герцеговину, а 1908 р. анексувала їх.

...пам'ятаєте того пана Луккені, що проштрикнув терпугом нашу небіжчицю Єлизавету. — Луїджі Луккені 10 вересня 1898 р. вбив імператрицю Єлизавету, дружину Франца-Йосифа I.

Пам'ятаєте, як оті португальці підстрелили свого короля? — 1 лютого 1908 р. в Лісабоні було вбито португальського короля Карла, що був надзвичайно гладкий.

...радив кожному прочитати, що саме написав про цю другу річ Віктор Гюґо, переказуючи останню відповідь старої гвардії Наполеона англійцям у битві під Ватерлоо. — Наполеонівська гвардія на пропозицію англійців здатися відповіла словами: "Merde! (Лайно!) Гвардія вмирає, але не здається!"

Панкрац — в'язниця для політичних в'язнів у районі Праги.

...Лазар, зв'язаний "козлом" — покарання в австро-угорській армії: солдатам прив'язували короткими мотузками руки до ніг і примушували так лежати добу, а то й більше. Карлак — народна назва Карлової площі в Празі.

Младочех — член буржуазної партії младочехів в Австро-Угорщині. Бржетіслав Людвік — невигаданий персонаж. У Будейовицях справді був такий торговець худобою, але нещастя, описаного Гашеком у романі, з ним не траплялося. Він був другом Гашека з дитинства. Щоб помститись за свою вигадану ганебну смерть, описану в романі, Б. Людвік видав 1946 р. сумнівні спогади про автора "Швейка".

Глибока — містечко в південній Чехії, де розташований замок Глубока. Мидловари — село біля Чеських Будейовиць. Звідти походив батько Я. Гашека. ...порадили

Яреша, сторожа з Ражицької загати. — Яреш — Гашеків дід. Він доглядав ставки князя Шварценберґа, Втратив сина Рудольфа ще молодим, у розквіті сил. — Єдиний син Франца-Йосифа I — Рудольф — трагічно загинув 1889 р. за нез'ясованих

обставин. ...пропав його брат Ян Орт... — Ерцгерцог австрійський, принц тосканський Йоганн 1889 р. зрікся свого титулу і взяв собі прізвище Орт; через рік пропав безвісти. ...брата — мексиканського цісаря — розстріляли в якійсь фортеці під муром. — Ерцгерцог Фердинанд-Максиміліан Габсбург, імператор Мексики з 1864 по 1867 р., імператорський трон здобув за допомогою французьких найманців. Мексиканські республіканці взяли його в полон і розстріляли у фортеці Кверетаро.

...показав ... орлика... — В Австро-Угорщині на значку агентів таємної поліції було

зображено герб з двоголовим австрійським орлом.

"Гей, слов'яни" — пісня, текст якої написав 1834 р. Само Томашик, надрукована 1838 р. у Словаччині; співали її на мотив польської мазурки. Пісня мала велику популярність і вважалася гімном слов'янських народів.

Ломброзо Чезаре (1835 — 1909) — італійський професор психіатрії, що вивчав різні типи злочинців і в своїх працях намагався довести, ніби причини злочинів криються в успадкованих психологічних особливостях. Проте книги під назвою "Про типи злочинців" серед його праць немає. "Народна політика" — "сучка" — буржуазна газета (виходила з 1883-го по 1945 р.); одна з найреакційніших чеських газет, завжди стояла на сторожі інтересів чеської буржуазії, церкви, австро-угорської монархії. За безпринципність і підлабузництво її в народі прозвали "сучкою".

Іспанські чоботи — середньовічне знаряддя тортур. Ян Непомуцький — католицький святий, покровитель Чехії. За легендами, Ян з Помук (1340 — 1393) був вікарієм Празького єпископату, за наказом короля Вацлава IV його втопили у Влтаві за те, що він відмовився виказати таємницю сповіді королеви. Еліщин міст — міст через Влтаву в Празі. Швейк помиляється, кажучи, що святого скинули з цього мосту, оскільки Еліщин міст побудований у 1865 — 1867 рр., а Непомуцький жив у XIV ст.

"Зелений Антон" — поліцейський фургон, що в ньому перевозили заарештованих.

Своєю назвою фургон завдячує тому, що був зеленого кольору, а першим візником на ньому був Антон Доуше. "Тессіг" — празький ресторан.

Геверох Антонін (1869 — 1928), відомий чеський професор психіатрії. "Банзет" — празький ресторан.

Каллерсон, Вейкінг — прізвища, очевидно, вигадані Я. Гашеком. ...під Вишеградською скелею у Влтаві. — Найглибше місце на річці Влтаві.

Святий Вацлав (907 — 929) — чеський князь. Запровадив християнство в Чехії.

Загинув від руки брата Болеслава; після смерті його канонізували; вважали покровителем Чехії. Крконоше — гори в північно-східній Чехії.

"Де моя батьківщина" — чеська патріотична пісня (слова написав Й. К. Тил, музику Ф. ШкROUP); вперше її було виконано 1834 р. в п'єсі Й. К. Тила "Фідловачка".

Набула широкої популярності серед чеського народу. Після першої світової війни стала державним чеським гімном. Віндішгрец — генерал, командуючий австрійськими військами; в 1848 р. жорстоко придушив революційні виступи в Празі й Відні.

"Боже, цісаря крани нам" — державний гімн старої Австрії. "Як ми йшли у Яромір" — чеська солдатська пісня.

"Чхав я на вас, півні!" — "Півнями" в Чехії прозивали поліцаїв, що за часів австро-угорської монархії носили каски, прикрашені півнячим пір'ям.

"Бендловка" — празьке нічне кафе.

...один з тих хижаків чорно-жовтої породи... — Державними кольорами Австрії були чорний і жовтий.

Градчани — район Праги, де розташований Празький кремль — Град.

...прострелив там корону. — Гра слів: чеське "коруна" — крона — означає і грошову

одиницю, і імператорську корону.

Вршовіці, Дейвіці — райони Праги.

Чорно-жовтий орел — герб австро-угорської монархії.

Шпик Калоус — відомий австрійський детектив у роки першої світової війни.

П'ємонт — гірський край на півночі Італії. Тут цим словом називається італійське військо, що боролось в 1859 р. проти Австрії. Бій під Сольферіно. — Під м.

Сольферіно Австрія зазнала поразки у бою з військом сардинського короля Віктора-Еммануїла. Виногради — район Праги.

"Празька офіційна газета" — урядова газета того часу. "Прагер тагеблатт" — буржуазна газета, що виходила в Празі німецькою мовою. "Богемія" — празька газета німецької націоналістичної буржуазії з виразною протичеською орієнтацією.

Мала Страна — район Праги. Фельдмаршал Радецький — Ян Йозеф Радецький (1766 — 1858), австрійський полководець, чех з походження.

Бржевнов — район Праги.

Пештяни — курорт у Словаччині.

Бабінський Вацлав (1796 — 1879) — розбійник, про якого в Чехії складено багато легенд.

"Чехословацька республіка" — буржуазна урядова газета, виходила в Празі.

Принц Євгеній Савойський (1663 — 1736) — австрійський полководець, воював проти Туреччини, Франції, Баварії і Голландії, С. 69. Кліма, Славічек — агенти австрійської, пізніше чехословацької поліції.

Фельдкурат — полковий священик у австрійській армії, мав чин і права офіцера.

Архієпископ Кон — Теодор Кон, єврей з походження, був на початку ХХ ст.

архієпископом в Оломоуці. ...приятель Мажара. — Й. С. Махар (1864 — 1942), відомий чеський поет, сатирик, журналіст. Написав статтю, у якій захищав архієпископа Кона й викривав інтриги церковних діячів проти нього.

...грав у "фербля". — Азартна гра в карти, дуже поширена в колишній Австрії.

...грали в "ляща". — Груба гра, коли солдати по черзі били один одного по заду, вгадуючи, котрий вдарив.

Франціск Салеський (Франсуа Сальський, 1567 — 1662) — женеvський єпископ, засновник жіночого чернечого ордену, канонізований,

Виногради, Лібень — райони Праги в протилежних кінцях міста.

Національний соціаліст — член чеської дрібнобуржуазної партії.

Сокіл — член відомої чеської спортивної організації "Сокіл". "Репрезентяк" — так у празьких демократичних колах називали ресторан "Репрезентаційний дім", де було приміщення для урочистих зустрічей і концертів.

"Шлапак" — чеський народний танець.

"Шуги" — ресторан у Празі.

"Пані, дайте мені перший клас". — П'яний фельдкурат уявляв, що розмовляє з прибиральницею в громадському платному туалеті.

"Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo" — "Першим був посіяний вік золотий,

який не знав відплати" (лат.) — цитата з книги "Метаморфози" римського поета Публія Овідія Назона.

Горгонзола — італійський сир.

Доктор Олександр Батек — борець з алкоголізмом, пропагандист абстиненції й вегетаріанства. Вршовиці і Градчани — райони, розташовані в протилежних кінцях Праги.

Божена Немцова (1820 — 1862) — видатна чеська письменниця, автор оповідань і повістей з народного життя. Їй належать також кілька збірок народних чеських і словацьких казок. Копайський бальзам — лікувальна мазь, виготовлена із смоли тропічного американського дерева.

"Екснери" — ресторан у Празі.

...штурмували Сокаль, Дубно, Ніш, Піаву. — Сокаль, Дубно — міста в Західній Україні. Ніш — місто в Сербії. Піава — річка в Італії, де австрійські війська 1914 — 1915 рр. вели важкі бої.

"Літопис світової війни" — празький ілюстрований тижневик.

Вшенори — дачна місцевість під Прагою.

...армії центральних держав — тобто армії Австро-Угорщини та Німеччини.

Галі-бей, Алі-бей, Джевад-паша, Енвер-паша — турецькі політичні та військові діячі часів першої світової війни. Ліман фон Зандерс (віце-адмірал), Гольц-паша, Уседон-паша (німецькі генерали) служили під час першої світової війни в турецькій армії.

Комбр-а-Вевр біля Марша — місто в центрі Бельгії.

"Манліхерівки" — гвинтівки системи Ф. Манліхера, взяті на озброєння багатьма арміями на початку ХХ ст.

Пршикопи, Панська — вулиці в центрі Праги.

Наход — місто у північній Чехії.

"Марширує Греневіль" — чеська солдатська пісня, марш гренадерів. Прашна брана — старовинна Порохова башта в центрі Праги.

Неказанка — провулок у центрі Праги, де розташовано кілька нічних закладів для розваг.

Доктор Гут — Іржі Станіслав Гут-Ярковський, автор книжок про світські манери; за часів буржуазної Чехословацької республіки — церемоніймейстер на Празькому Граді.

Пані Лаудова — Марія Лаудова-Горжіцова (1868 — 1931), відома чеська артистка, журналістка, автор багатьох статей про світські манери, що друкувалися в газеті "Венков" ("Село"). Ольга Фастрова — чеська журналістка, друкувала в буржуазній газеті "Народна політика" статті з питань виховання дітей, моди, жіночої емансипації.

"Neue Freie Presse" — ("Нойє фрейє прессе") — віденська націоналістична ліберально-буржуазна газета (виходила з 1864 р.).

Штірія — провінція в Австрії; Леобен, Марібор — містечка в цій провінції.

...Наполеон під Ватерлоо спізнився на п'ять хвилин. — Початок битви під Ватерлоо затримався на кілька годин тому, що війська Наполеона переправлялися по розгрузлих дорогах; це вплинуло на результат битви, оскільки підійшли підкріплення

австрійського генерала Блюхера, і Наполеон програв битву.

. ...як у Сегеді, коли туди прибув їхній двадцять восьмий полк... — Більша частина цього полку була взята в полон у Галичині й Сербії, тому його вважали ненадійним. Крайова оборона (ландвер). — Австро-Угорська армія складалась із спільної (для обох частин австро-угорської імперії) цісарсько-королівської армії, австрійської крайової оборони і гонведів — угорської крайової оборони.

Анабасис (грецьк.) — військовий похід до якоїсь країни, як правило, тривалий і важкий. Я. Гашек пародіює офіційну версію походу чехословацьких легіонерів через Сибір на батьківщину. Цей похід чехословацькі націоналісти назвали "сибірським анабасисом". Ксенофонт — грецький історик, філософ і політик (430 — 353 рр. до н. е.). Брав участь у поході Кіра Молодшого до Азії, після його смерті вів грецькі війська з Персії до Європи.

Ярешів син. — Страчений — Яреш був прадідом Ярослава Гашека.

...не схотів коронуватися на короля чеського. — 1871 р. Франц-Йосиф I обіцяв чеським депутатам коронуватися королем Чехії (як це завжди робили його попередники), але обіцянки не виконав.

Ліпніці — містечко в південно-східній Чехії, де прожив останні роки Я. Гашек і написав II, III та IV частини роману "Пригоди бравого вояка Швейка". У Ліпніцях письменника й поховано.

Старий Прохазка — прізвисько Франца-Йосифа I, яке йому дали в Чехії ("прохазка" по-чеському — "прогулянка").

Контушівка — польська міцна солодка горілка.

Микола Миколайович — великий князь з династії Романових, на початку першої світової війни був головнокомандувачем російської армії.

Шеннбрун — палац у Відні, резиденція австрійських імператорів.

...матір божя Сकोчицька — ікона богородиці, яку дуже шанували чеські католики.

Палацький Франтішек (1798 — 1876) — видатний чеський історик XIX ст., політичний діяч, автор "Історії чеського народу в Чехії і на Моравії". В Празі йому встановлено пам'ятник.

Ніневія — столиця стародавньої Ассірійської імперії, знищена в 612 р. до н. е.

вавілонянами. "Міщанська бесіда" — старовинний празький ресторан.

Шумава — гори і місцевість у південно-західній Чехії.

Терезіанська військова академія — спеціальна військова школа, заснована імператрицею Марією-Терезією.

Фельдмаршал Конрад фон Гетцендорф — начальник генерального штабу австрійської армії під час першої світової війни. Наш... головнокомандувач також німець... — Верховним головнокомандувачем австро-угорської армії вважався імператор Франц-Йосиф I.

...в час затвердження парламентом законопроекту про військову повинність... — У австрійському парламенті була сильна чеська опозиція, і шовіністичні випадки проти чехів могли спричинитися до неприйняття законопроекту.

"Чеська бесіда" — чеське патріотичне товариство, засноване в XIX ст. Рудольфіну — палац, збудований 1880 р. в центрі Праги на честь австрійського принца Рудольфа. Під час першої світової війни там відбувалися лекції, виставки, концерти; з 1918 р. у Рудольфінумі засідав парламент; з 1945 р. — Будинок діячів мистецтв.

Шабац — сербське місто на річці Саві; австрійські війська 1914 р. тричі його захоплювали і тричі залишали.

Міст-на-Літаві — місто в Чехії. У 1914 р. умовно-адміністративний кордон між Австрією та Угорщиною проходив по річці Літаві (німецька назва річки Лейта); правобережна, угорська частина цього прикордонного міста називалася КіральТіда.

Штваніце — острів на р. Влтаві у Празі, де влаштовували розваги, атракціони, ярмарки. "Лада" — празький дрібнобуржуазний журнал для жінок. Катержінки — психіатрична лікарня в Празі,

"Світ тварин" — журнал, який виходив у Празі; видавали його Ладислав Гаек і Вацлав Фукс. Певний час редактором цього журналу був Я. Гашек.

..."блоха інженера Купа". — Перекладач інженер Кун був багаторічним приятелем Я.

Гашека.

"Час" — чеська буржуазно-лібецька газета "народної" партії, чи партії "реалістів". "Чех" — реакційна газета правого крила чеської католицької партії.

"Маленький читач" — чеський ілюстрований журнал для школярів.

Штурса Ян (1880 — 1925) — видатний чеський скульптор XX ст.

...ми мали йти на Сербію через консула Прокажу. — Прохазка був австрійським консулом у м. Прізрені, яке до 1912 р. належало Туреччині. Під час першої Балканської війни між Туреччиною та Сербією консула Прохазку сербська сторона кілька днів протримала під арештом за те, що він закликав магометанське населення до збройного опору сербським військам. Ці події призвели до різкого загострення взаємин між Австро-Угорщиною та Сербією.

...стратили через якусь там прагматичну санкцію. — Імператор Карл IV видав 1713 р. так звану прагматичну санкцію, згідно з якою землі Габсбургів, якщо не буде нащадків чоловічої статі, могла успадкувати дочка імператора.

Ісав — за біблійною легендою, син Ісаака; він продав своє первородство братові Якову за миску сочевиці. Ісав, за біблією, був рудий. "Кур'єр" — празький журнал реакційного напрямку. В ньому публікувалися різні сенсаційні повідомлення про бійки і вбивства.

Трафіки — крамничка, у якій продають тютюн, цигарки, марки, листівки. В Австро-Угорщині існувала державна монополія на тютюн. Концесія на трафіку була свого роду пенсією, яку давали інвалідам, вдовам загиблих військових тощо.

Ціслейтанія і Транслейтанія — перша — назва для австрійських земель, друга — для угорських після поділу 1867 р. габсбурзької монархії на австро-угорську. Річка Літава, чи Лейта, була кордоном між цими частинами імперії. Дрина — притока річки Сави, що відділяє Боснію від Сербії. Через Дрину й Саву в 1914 — 1915 рр.

австрійські війська йшли на Сербію.

Біла гора — місцевість поблизу Праги (тепер у межах Праги).

Єврейські печі — пустир на околиці Праги. Шашинська бестія. — Гашек або помилково, або навмисне пише "шашинська бестія", замість "чахтіцька бестія", як називали володарку замку в Чахтіце (в Словаччині), яка нібито купалася в крові молодих дівчат, щоб зберегти красу й молодість. Шашин — місцевість на території Словаччини, куди ходили прочани до "чудотворної" ікони богородиці.

Врхліцький Ярослав (1853 — 1912) — відомий чеський поет.

"Пестер-Ллойд" — будапештська буржуазна газета.

Земля корони святого Стефана — так називалась Угорщина за ім'ям засновника середньовічної Угорської держави Стефана з династії Арпадів (997 — 1038); після смерті його проголошено святим. До складу земель корони святого Стефана входила й Словаччина. "Пешті-Гірлап" — буржуазно-націоналістична газета, що виходила в Будапешті. "Шопроні-Напло" — угорська буржуазна газета, що виходила в місті Шопронь.

"Папужачий полк" — так прозивали дев'яносто перший полк через зелені петлиці, що їх мали на мундирах офіцери й солдати цього полку. ...пресбурзькі газети — братіславські. Комарно — місто в Австро-Угорщині; після першої світової війни відійшло до Чехословаччини.

Дейчмейстери — солдати і офіцери привілейованого четвертого піхотного полку.

Богніце — район Праги, де розташована лікарня для психічнохворих.

Павла Моудра (1861 — 1936) — чеська письменниця й публіцистка, діячка жіночого руху, засновниця журналу "Лада". Картоузи — велика тюрма біля міста Їчина в західній Чехії.

"У Флеків" — старовинна, дуже популярна пивниця у Празі.

Гумбольдт Александр (1769 — 1859) — відомий німецький дослідник, природознавець, мандрівник.

Крконош — гірський дух, міфічна істота, що живе в Крконоських горах.

Нейзідлерське озеро — озеро в Угорщині.

Дукла — Дукельський перевал у Карпатах, де під час першої світової війни велися запеклі бої. Під Дуклею двадцять восьмий піхотний чеський полк здався в полон росіянам.

"У милосердних" — одна з найбільших празьких лікарень, яку обслуговували ченці ордену "Милосердні брати".

Крамарж, Шейнер і Клофач — чеські політичні діячі буржуазних партій.

С. 375. "Небесні кози" — народне прізвисько богомільних жінок.

...бій під Кустоццою. — Кустоцца — селище в Північній Італії. Тут 26 липня 1848 р. австрійські війська під командуванням фельдмаршала Радецького перемогли армію короля Сардинії Карла Альберта (Радецькому тоді йшов 83-й, а не 84-й рік).

Асперн — село на лівому березі Дунаю (неподалік Відня), 21 — 22 травня 1809 р.

там відбулася велика битва між австрійськими й наполеонівськими військами;

перемогли австрійці. ...бився й під Лейпцігом, за що маю гарматний хрест. — Після поразки Наполеона у битві під Лейпцігом 16 — 19 жовтня 1813 р. австрійці із захоплених французьких гармат почали виготовляти "гарматні хрести", якими нагороджували тих, хто особливо відзначився в боях проти наполеонівських військ у 1813 р.

Осіек — місто у східній Хорватії. Капошвар — місто у південно-західній Угорщині.

Музейна бібліотека — бібліотека Національного музею, одна з найкращих у Празі.

...має... детективну контору з усевидющим оком святої трійці... — приватна детективна контора Штепана Ходоунського у центрі Праги, на її марці було зображено трикутник з великим оком, від якого розходились промені. Ця марка була копією католицької емблеми святого духа в божественній трійці.

Людвіг Ганггофер (1855 — 1920) — німецький письменник, автор розважальних романів про щасливе кохання.

...під час воєн за Сардинію і Савойю... — Мова йде про війни між представниками народно-визвольного руху в Італії та Австрією в 1848 — 1849 і 1859 — 1861 рр.

...під час "боксерського повстання" в Китаї... — Антиімперіалістичне, народне повстання (1899 — 1901 рр.), яке було жорстоко придушене об'єднаними силами восьми держав.

...війну в шістдесят шостому році... — ідеться про австро-пруську війну 1866 року, що поклала край боротьбі між Австрією і Пруссією за керівну роль у Німецькому союзі.

Станція Раб (Дьер) — знаходиться за 110 км. на схід від Будапешта, в Угорщині, а містечко Сокаль — у Західній Україні, на північ від Львова, тобто приблизно на відстані 500 км від станції Раб. Едуард Грей (1862 — 1933) — англійський міністр закордонних справ (з 1905-го по 1916 р.).

Бенедек — Людвіг Августин фон Бенедек (1804 — 1881), австрійський генерал; жорстоко придушував революційні виступи 1848 р. Під час війни Австрії з Пруссією був головнокомандувачем, після поразки Австрії в цій війні Бенедека було з ганьбою звільнено у відставку.

Адже нічого іншого досі не виробляють... — Тридцятивосьмисантиметрові гарматні набої (або, як їх називали в армії, "тридцятивосьмисантиметрівки") випускав воєнний завод Круппа в Німеччині, а сорокадвохсантиметрові — шкодівські воєнні заводи в Пльзені.

Карл-Франц-Йосиф — спадкоємець австрійського трону, після смерті Франца-Йосифа I став під іменем Карла I останнім імператором Австро-Угорщини. Генерал Віктор Данкель — командувач австро-угорськими військами, що воювали на Східному фронті в Галичині. Прославився своїми незліченними смертними вироками над українським населенням Галичини. Ерцгерцог Фрідріх — головнокомандувач австрійською армією у першій світовій війні; відомий своєю жорстокістю й ненавистю до слов'ян.

"Simplicissimus" ("Сімпліціссімус") — прогресивний німецький гумористичний і сатиричний журнал (виходив з 1896 р.), в якому працювали відомі німецькі

письменники й художники. Цей журнал піддавав нищівній критиці клерикалізм, монархію, дворянські, офіцерські, буржуазні передсуди.

Гедельйо — королівський замок із заповідником, а також залізнична станція поблизу Будапешта.

...говорилося ...про дивовижну поведінку Італії... — Італія на початку першої світової війни, відповідно до угоди 1882 р. з Австро-Угорщиною та Німеччиною, зберігала нейтралітет. Однак після успішних переговорів з представниками Антанти 23 травня 1915 р. Італія оголосила війну Австро-Угорщині, а 26 серпня 1916 р. — Німеччині. Віченца — італійське місто, яке 1848 р. повстало проти австрійців, але невдовзі змушене було здатися фельдмаршалу Радецькому. Новара — 23 березня 1849 р. під Новарою була битва між сардинською та австрійською арміями, в якій перемогли австрійці. Після цього король Сардинії Карл-Альберт зрікся престолу на користь свого сина Віктора-Еммануїла.

...учнів страшили імператор Максиміліан, який виліз на скелю, а злізти з неї не зміг, Йосиф II Орач, Фердинанд Добрий. — Максиміліан I (1459 — 1519) — імператор Священної Римської імперії; в шкільних хрестоматіях його зображали як вправного мисливця на сарн. Йосиф II (1741 — 1790) владарював разом з Марією-Терезією, після її смерті став імператором. Йосифа II прославляли як друга народу, за переказами, він сам орав землю. Фердинанд I, якого прозвали Добрим, — австрійський імператор, правив з 1835-го по 1848 р., помер 1875 р. в Празі. Міст Франца-Йосифа I в Празі — міст через Влтаву, збудований у 1865 — 1868 рр.

Ірредентистський рух на півдні — рух у південних областях Австрії, де проживало багато італійців, за возз'єднання з Італією.

Гатван, Егер — міста в Угорщині.

Ружена Єсенська (1864 — 1940) — чеська письменниця, перекладачка (перекладала й твори українських поетів, зокрема Т. Г. Шевченка).

Зустрінемося під Філіппами. — Філіппи — місто у Фракії, де 42 р. до н. е.

війська Антонія і Октавіана перемогли Брута і Кассія. Вислів "зустрінемося під Філіппами" став крилатим і означає: "Настане час розплати".

Коли французи... облягли Мадрид. — Ідеться про повстання іспанців 1808 р. проти короля Йосифа, брата Наполеона, якого посадили на трон проти волі іспанців.

Мішкольц, Тісалок, Зомбор — міста на півночі Угорщини. Нове Місто під Шятором — великий залізничний вузол в Угорщині.

Це так, як з Перемишлем... — Місто Перемишль переходило кілька разів із рук в руки, а в березні 1915 р. російські війська здобули цю добре оснащену австрійцями фортецю, взявши в полон тисячі австрійських солдатів.

Поржичі — вулиця в центрі Праги. "Розваржіл" — старовинний празький ресторан.

Ладовці, Требішов — міста в східній Словаччині.

Страшніце — район Праги (на протилежному кінці від району Виногради).

...ерцгерцогська родина Марії-Валерії — родина дочки імператора Франца-Йосифа I.

Веспрем — старовинне місто в Угорщині поблизу озера Балатон.

Кіш-Березна (Мала Березня), Ужок — великі села на Закарпатті.

...австрійсько-німецький наступ на Сані. — У травні-червні 1915 р., коли на Західному фронті було затишшя, німецькі війська розпочали наступ у Галичині, відтіснивши російські війська за річку Сан.

..."юшковий заклад" міста Праги... — празька благодійна установа, де вбогим і старцям давали юшку безкоштовно.

У якому році Філіпп Македонський розбив римлян? — Поручник Дуб переплутав події, оскільки римляни завжди перемагали Філіппа Македонського.

Вельке Мезіржичі — місто в Моравії.

Венцеслава Лужицька (1835 — 1920) — авторка сентиментальних романів, редактор журналу для жінок "Лада". "Бесіда" — празький клуб і ресторан, де молодь навчалася гарних манер.

"Святий Індржих" — поліцейський комісаріат у Празі, що містився на Індржихівській вулиці.

Ярослав із Штернберга — вождь чеського війська, якому, за переказами, перед битвою з татарами під Гостином у Моравії в 1241 р. нібито з'явилася діва Марія і допомогла перемогти. В Гостині було побудовано костюл і монастир діви Марії.

Прага. Знаю, знаю, це біля Варшави. — Одне з передмість Варшави зветься Прага.

Хухлі — передмістя Праги.

"Lustige Blatter" ("Веселі сторінки") — німецький гумористичний журнал, що користувався популярністю серед дрібної буржуазії.

Канімура — прізвисько, утворене із прізвища японського генерала часів російсько-японської війни 1904 — 1905 рр.

...Лібуша віщує славу Празі. — За легендами, Лібуша — чеська княжна, яка правила чехами до одруження з князем Пршемислом. Усе, що провіщала Лібуша, збувалося; за її пророцтвом заснована й сама Прага.

Генерал Лаудон (1717 — 1790) — відомий австрійський полководець, спочатку служив у російській армії. Здобув перемогу над пруським королем Фрідріхом І, відзначився у війні проти Туреччини. Його подвиги оспівувались у солдатських піснях.

...нажерися шпильок... — Ідеться про дерев'яні палички-шпильки, якими закріплювались з одного кінця ліверні ковбаски.

...секта гезихастів — секта релігійних фанатиків серед афонських ченців XIV ст., які вірили, що під час довгого споглядання власного пупа можна побачити божественне світло.

...з неблаганною суворістю римського цезаря, який вирішував у цирку долю пораненого гладіатора. — Якщо цезар опускав великий палець правої руки вниз, то це означало, що переможений гладіатор мусить умерти, якщо ж піднімав палець угору, то цим самим дарував переможеному життя.

Пардубіці — місто в східній Чехії.

О. Паламарчук